

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET

Society and Social Work

DANIŞMA KURULU/ADVISORY BOARD

- Hakan ACAR, Prof. Dr. (Liverpool Hope Üniversitesi)
Abdullah KARATAY, Prof. Dr. (Üsküdar Üniversitesi)
Betül ALTUNTAŞ, Prof. Dr. (Muğla Sıtkı Koçman Üni.)
Işıl BULUT, Prof. Dr. (Başkent Üniversitesi)
Theda BORDE, Prof. Dr. (Alice Salomon Hochschule)
Ali ÇAĞLAR, Prof. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)
Gizem ÇELİK, Doç. Dr. (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi)
Melahat DEMİRBILEK, Doç. Dr. (Ankara Üniversitesi)
Lambert ENGELBRECHT, Prof. Dr. (Stellenbosch Üni.)
Ronald FELDMAN, Prof. Dr. (Columbia Üniversitesi)
Şengül HABLEMİTOĞLU, Prof. Dr. (Lefke Avrupa Üni.)
Sunay İL, Prof. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)
Nur Feyzal KESEN, Doç. Dr. (Selçuk Üniversitesi)
Nilgün KÜÇÜKKARACA, Doç. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)
Cengiz ÖZBESLER, Prof. Dr. (Ankara Yıldırım Beyazıt Üni.)
Yasemin ÖZKAN, Prof. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)
Semra SARUÇ, Doç. Dr. (Anadolu Üniversitesi)
Haluk SOYDAN, Prof. Dr. (Southern California Üniversitesi)
Melike TEKİNDAL, Doç. Dr. (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)
Tarık TUNCAY, Prof. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)
Filiz YILDIRIM, Doç. Dr. (Ankara Üniversitesi)
Oğuzhan ZENGİN, Doç. Dr. (Karabük Üniversitesi)
- Emrah AKBAŞ, Doç. Dr. (Ankara Yıldırım Beyazıt Üni.)
Kamil ALPTEKİN, Prof. Dr. (KTO Karatay Üniversitesi)
Reyhan ATASÜ TOPÇUOĞLU, Doç. Dr. (Hacettepe Üni.)
Sema BUZ, Prof. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)
Özlem CANKURTARAN, Prof. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)
Gülsüm ÇAMUR, Prof. Dr. (On Dokuz Mayıs Üniversitesi)
Serap DAŞBAŞ, Doç. Dr. (Selçuk Üniversitesi)
Veli DUYAN, Prof. Dr. (Ankara Üniversitesi)
Ercüment ERBAY, Doç. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)
Rıza GÖKLER, Prof. Dr. (Ankara Yıldırım Beyazıt Üni.)
Vedat IŞIKHAN, Prof. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)
Özlem KARAKUŞ, Prof. Dr. (Selçuk Üniversitesi)
Renata KLEIN, Doç. Dr. (Maine Üniversitesi)
Aliye MAVİLİ, Prof. Dr. (Biruni Üniversitesi)
Emine ÖZMETE, Prof. Dr. (Ankara Üniversitesi)
Gonca POLAT, Doç. Dr. (Ankara Üniversitesi)
Ayşe SEZEN SERPEN, Prof. Dr. (Ankara Üniversitesi)
Fatih ŞAHİN, Prof. Dr. (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
İlhan TOMANBAY, Prof. Dr. (İstinye Üniversitesi)
Horst UNBEHAUN, Prof. Dr. (Technische Hochschule)
İsmet Galip YOLCUOĞLU, Prof. Dr. (İstanbul Gelişim Üni.)

BU SAYININ HAKEMLERİ/REVIEWERS OF THIS ISSUE

- İlkay Başak ADIGÜZEL, Dr.
Fulya AKGÜL GÖK, Dr.
Kamil ALPTEKİN, Prof. Dr.
Özlem CANKURTARAN, Prof. Dr.
Gizem ÇELİK, Doç. Dr.
Ahmet Ege, Dr. Öğr. Üyesi
Tahir Emre GENCER, Dr. Öğr. Üyesi
Arzu İÇAĞASIOĞLU ÇOBAN, Prof. Dr.
Abdullah KARATAY, Prof. Dr.
Serter ORAN, Dr.
Burcu ÖZDEMİR OCAKLI, Dr.
Gonca POLAT, Doç. Dr.
Semra SARUÇ, Doç. Dr.
Selda TAŞDEMİR AFŞAR, Dr.
Serdar ÜNAL, Doç. Dr.
Şeyda YILDIRIM, Doç. Dr.
Tuba YÜCEER KARDEŞ, Dr. Öğr. Üyesi
- Emrah AKBAŞ, Doç. Dr.
Rümeysa AKGÜN, Dr. Öğr. Üyesi
Seval Bekiroğlu, Dr.
Alanur ÇAVLİN, Doç. Dr.
Veli DUYAN, Prof. Dr.
Mehmet Ali ERYURT, Doç. Dr.
Mehmet Nuri GÜLTEKİN, Prof. Dr.
Kasım KARATAŞ, Prof. Dr.
Aytül KASAPOĞLU, Prof. Dr.
Ayşe ÖZADA NAZIM, Dr. Öğr. Üyesi
Figen PASLI, Dr. Öğr. Üyesi
Ali Zafer SAĞIROĞLU, Dr. Öğr. Üyesi
Melih SEVER, Dr. Öğr. Üyesi
Oktay TATLICIOĞLU, Dr.
Emel YEŞİLKAYALI, Doç. Dr.
Volkan YILMAZ, Doç. Dr.
Melek ZUBAROĞLU YANARDAĞ, Dr. Öğr. Üyesi

Dergimiz, *EBSCO HOST* ve *INDEX COPERNICUS* uluslararası, TÜBİTAK ULAKBİM Sosyal Bilimler ve Türkiye Atf Dizini ulusal bilimsel veri tabanları içerisinde yer almaktadır.

The journal is indexed into the international scientific databases of both *EBSCO HOST* and *INDEX COPERNICUS* and also TUBITAK ULAKBİM and Türkiye Atf Dizini which the national scientific databases of social sciences.

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET

Society and Social Work

Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü Dergisi

Publication of Social Work Department,
Faculty of Economics and Administrative Sciences, Hacettepe University

Hakemli Dergidir.
Blind Peer Reviewed Journal

H. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Adına
On Behalf of Hacettepe University
Faculty of Economics and Administrative Sciences

SAHİBİ/OWNER
Sunay İL, Prof. Dr.

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ/EDITING AUTHORITY

Hakan SAKARYA, Arş. Gör.

YAYIN KURULU BAŞKANI/CHIEF EDITOR

Kasım KARATAŞ, Prof. Dr.

YAYIN KURULU BŞK. YRD./ASSOCIATE EDITOR

Aslıhan AYKARA, Dr. Öğr. Üyesi

YAYIN KURULU/EDITORIAL BOARD

Hakan ACAR, Prof. Dr.
Emrah AKBAŞ, Doç. Dr.
Aslıhan AYKARA, Dr. Öğr. Üyesi
Elif GÖKÇEARSLAN, Prof. Dr.
Arzu İÇAĞASIOĞLU ÇOBAN, Prof. Dr.
Kasım KARATAŞ, Prof. Dr.
Özge Sanem ÖZATEŞ GELMEZ, Dr.
Uğur ÖZDEMİR, Dr.
Gonca POLAT, Doç. Dr.
Gökhan TOPÇU, Dr.

YAYIN SEKRETERLERİ

Burcu GENÇ, Arş. Gör.
İsmail ORBAY, Arş. Gör.
Sibel VURKUN, Arş. Gör.

İNGİLİZCE EDITÖR/ENGLISH EDITOR

Gökhan TOPÇU, Dr.

CİLT/Volume:31 SAYI/Number: 2 AY/Month: Nisan YIL/Year: 2020

e-ISSN

2602-280X

YAYIN TÜRÜ/TYPE OF PUBLICATION

YEREL/SÜRELİ YAYIN

YAYIN DİLİ/LANGUAGE

TÜRKÇE, İNGİLİZCE, ALMANCA

YAYINLANMA BİÇİMİ/PERIOD of PUBLICATION

Üç Ayda Bir

BASIM TARİHİ/PUBLICATION DATE

27.04.2020

YAYIN YÖNETİM YERİ/ADMINISTRATION OFFICE OF PUBLICATION

Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Beytepe/Ankara
Tel: (0312) 297 68 30

İLETİŞİM ADRESİ/CONTACT ADDRESS

Hakan SAKARYA, Arş. Gör.
Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü
Beytepe/ANKARA-TÜRKİYE
Tel: +90 312 297 63 63
Faks: +90 312 297 63 65
<http://www.tsh.hacettepe.edu.tr>
<http://www.dergipark.org.tr/tsh>
E-Posta: toplumvesosyalhizmet@gmail.com

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Araştırma/Research

- 336-367** **Eski Hükümlülerin ve Denetimli Serbestlik Yüklülerinin İstihdamı Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma** Gökhan SAVAŞ
Talip ERYALÇIN
An Applied Research on the Employment of Ex-Convicts and Probationer
- 368-388** **Sosyal Hizmet Bölümü Öğrencilerinin Çocuk İstismarı ve İhmali Hakkındaki Bilgi Düzeylerinin İncelenmesi: Gümüşhane Üniversitesi Örneği** Tuğba TÜRKKAN
Ahmet Burhan ÇAKICI
Kenan BÜLBÜL
Investigation of the Knowledge Level of Social Work Students' about Child Abuse and Neglect: The Case1 of Gumushane University
- 389-422** **Sığınmaevinde Kalan Kadınların ve Sığınmaevi Çalışanlarının Bakış Açısından Sığınmaevindeki İlişkiler** Selda TAŞDEMİR AFŞAR
Relationships in Women's Shelter: Views of Women and Employees in Women's Shelter
- 423-440** **Sağlık Hizmetlerine Erişim: Karşılanmamış İhtiyaçlar Sorunu** Birol YETİM
Yusuf ÇELİK
Acces to Healthcare: The Issue of Unmet Needs
- 441-459** **Evden Kaçan Ergenlerin Aile İşlevselliklerinin Değerlendirilmesi: Şanlıurfa Örneği** Emine DİNÇER SET
Cengiz ÖZBESLER
The Evaluation of Family Functioning of the Adolescents Escaping From Home: Şanlıurfa Sample

- 460-476** ***Palyatif Bakım Hasta Yakınları İle Nitel Bir Çalışma*** *A Qualitative Research With Palliative Care Patients' Relatives* Ayşe Şeyma TURGUT
Gizem SOYLU
- 477-499** ***Sosyal Hizmet Öğrencilerinin Suçlulara Yönelik Algılarının Değerlendirilmesi*** *The Evaluation of Perceptions of Social Work Students toward Criminals* Miraç Burak GÖNÜLTAŞ
Meral ÖZTÜRK
- 500-523** ***Üniversite Öğrencilerinin Yabancı Düşmanlığıyla İlgili Tutumlarının İncelenmesi*** *Examination of University Students' Attitudes Towards Xenophobia* Zeki KARATAŞ
Bekir GÜZEL
- 524-553** ***Çocuk Refahı Çalışanlarının Farklı Sosyal Hizmet Sunum Modellerindeki Deneyimleri: Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Dönemleri*** *Experiences of Child Welfare Workers in Different Social Work Provision Models: The Period of General Directorate of Social Services and Child Protection Agency and Ministry of Family and Social Policies* Sema BUZ
Ali Artam AYYILDIZ
- 554-577** ***Child Waste Pickers in A South-Eastern City in Turkey*** *Türkiye'nin Güneydoğusunda Bir Şehirde Atık Madde Toplayan Çocuklar* Ercüment ERBAY
Emrah AKBAŞ

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Derleme/Review

- 578-603** ***Uluslararası Sosyal Çalışma Bağlamında Kadına Yönelen Savaş Tecavüzleri ve Kolektif Etmenleri*** **Şeniz BAYIR ASLAN**
War Rape Against Women and Its Collective Factors In The Context of International Social Work **Fethi GÜNGÖR**
- 604-617** ***Sosyal Hizmet Uygulamalarında “Umut”*** **Fulya AKGÜL GÖK**
“Hope” in Social Work Practice **Ezgi ARSLAN ÖZDEMİR**
- 618-646** ***Vaka Yönetimi ve Sosyal Hizmette Kullanımı*** **Özgür ALTINDAĞ**
Case Management and Its Use in Social Work
- 647-676** ***Çocuğa Yönelik Cinsel İstismarın Yetişkinlik Dönemindeki Etkileri Hakkında Bir Derleme*** **Güler GÜNEŞ ASLAN**
A Review About Effects of Child Sexual Abuse on Adulthood
- 677-698** ***Sosyal Hizmetin Gözünden Sosyal Uyum İçin Bir Öneri: Çokkültürlü Eğitim*** **Demet AKARÇAY ULUTAŞ**
A Suggestion for Social Cohesion through the Social Work Perspective: Multicultural Education **Mehmet KIRLIOĞLU**
- 699-725** ***Sosyal Çalışmada Kesişimsellik*** **Meliha Funda AFYONOĞLU**
Intersectionality in Social Work

- 726-742** ***Migration, Social Cohesion and Unaccompanied Children in the Context of Social Work*** Mehmet BAŞCILLAR
- Sosyal Hizmet Bağlamında Göç, Sosyal Uyum ve Refakatsiz Çocuk*
- 743-763** ***Hayvan ve İnsan Arasındaki Bağ Temelli Sosyal Çalışma*** Umut YANARDAĞ
- Animal-Humand Bond Based Social Work*
- 764-790** ***Mülteci ve Sığınmacı Çocuklarda Yüksek Yararın Değerlendirilmesi*** Hilal KAYA
- Evaluating Best Interest in Refugee and Assylum Seeker Children* Gökçe BAYKUZU GÜNDÜZ
Hatice GÜLSEN ERDEN

Savaş, G. ve Eryalçın, T. (2020). Eski hükümlülerin ve denetimli serbestlik yükümlülerinin istihdamı üzerine uygulamalı bir araştırma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(2), s. 336-367.

Araştırma

Makale Geliş Tarihi: 31.10.2019

Makale Kabul Tarihi: 17.01.2020

ESKİ HÜKÜMLÜLERİN VE DENETİMLİ SERBESTLİK YÜKÜMLÜLERİNİN İSTİHDAMI ÜZERİNE UYGULAMALI BİR ARAŞTIRMA

An Applied Research on the Employment of Ex-Convicts and Probationer

Gökhan SAVAŞ*

Talip ERYALÇIN**

* Doç. Dr., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, gokhan.savas@asbu.edu.tr, ORCID: 000-0002-0681-0229

** Sosyal Hizmet Uzmanı, Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü, ORCID: 0000-0002-8348-755X

ÖZET

Bu araştırmanın temel amacı, eski hükümlülerin ve denetimli serbestlik yükümlülerinin istihdam edilmelerinde karşılaştıkları sorunları ortaya koymak ve aynı zamanda işverenlerin eski hükümlü ve denetimli serbestlik yükümlülerinin istihdamına ilişkin görüşlerini belirlemektir. Bu çalışma, kesitsel tarama deseni kullanan nicel bir araştırma olarak tasarlanmış ve bu kapsamda Türkiye'nin 81 ilinde bulunan 8234 işveren ile 1915 eski hükümlü ve denetimli serbestlik yükümlüsü çalışmaya dâhil edilmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre, eski hükümlü ve denetimli serbestlik yükümlülerinin çalışmamalarının en önemli nedeni iş bulamamaları, bunun en önemli nedeni ise yaşanan yerdeki genel işsizlik durumu olarak karşımıza çıkmıştır. İşverenlerin bakış açısından Türkiye'de eski hükümlülerin ve denetimli serbestlik yükümlülerinin düşük düzeyde istihdam edilmelerinin en önemli nedeni ise işverenlerin bu kişilere karşı olan önyargı ve olumsuz tutumları gelmektedir.

Anahtar kelimeler: Eski hükümlü, denetimli serbestlik yükümlüsü, istihdam.

ABSTRACT

The main purpose of this study is to reveal employment-related problems faced by ex-convicts and probationers, and also to determine the perceptions of employers regarding the employment of ex-convicts and probationers. This study was designed as quantitative research using cross sectional scanning pattern and in this context from Turkey's 81 provinces 1915 ex-convicts and probationers, and 8234 employers were included in the study. According to the results of the study, the most important reason for the ex-convicts and probationers not working was the inability to find work and the most important reason for this was the general unemployment situation in the place where they live. According to employers, the most important reason for the low level of employment of ex-convicts in Turkey was employers' prejudices and negative attitudes toward these ex-convicts and probationers.

Key words: *Ex-convict, probationers, employment.*

GİRİŞ

Bireyin mutlu olması ve yaşama tutunmasında istihdama katılım önemli bir yer tutmaktadır. Kişi istihdam olarak hem hayatını idame ettirecek bir gelire sahip olmakta hem de yaşadığı toplum içerisinde kendini daha değerli, saygın ve güvenli hissetmektedir. İstihdam sürecine katılmak ve üretim alanının bir öznesi olmak sadece o çalışana değil tüm topluma fayda sağlayan bir katma değer yaratmaktadır. Bir işte çalışma sonucunda ortaya çıkan hizmet ve mallardan toplum faydalanmakta, girişimci kar elde etmekte ve devlet bahsedilen faaliyetler üzerinden vergi alarak topluma yönelik hizmetlerde kullanılmak üzere bir gelir elde etmektedir. Klasik ceza adalet sisteminde infaz sürecini tamamladıktan sonra 'eski hükümlü' sıfatı ile topluma katılan bireylerin topluma yeniden uyum sağlayabilme, pro-sosyal davranışlar geliştirme ve mükerrer suçtan uzak durma sürecinde istihdam en temel alanlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

İstihdam sorunu gibi ulusal büyük sorunlardan bir diğeri hızla artan suç oranlarıdır. İşsizlik, fırsatlara erişim eşitsizliği, yoksulluk ve yoksunluk gibi faktörlerin suça yönelmenin başlıca yordayıcılardan olduğu bilinmektedir. Özellikle mala karşı işlenen suçların artışı ile işsizlik sorunu arasında doğrusal bir ilişki bulunmaktadır. Ülkemizde yapılan araştırmalarda hükümlülerin sosyo-ekonomik düzeylerinin düşük, mesleki bilgi-beceri-değerlerinin zayıf ve suç işlemeden önce iş deneyimlerinin az olduğu veya hiç olmadığı görülmektedir (Güngör, 1997; Kaşıkçı, 2007; Kara, 2014). Cezalarını tamamlayıp, yeniden özgür olduklarında bu kişiler yaşamlarını idame ettirebilmek adına bir işte çalışmak istemektedirler. Ancak "eski hükümlü" olmak ve işgücü piyasasında

bulunan talep yetersizliği dolayısıyla bu kişilerin istihdam edilme olasılıkları düşmektedir. Hükümlülerin ceza infaz kurumundan salıverildikten sonraki istihdam sorunu eski hükümlü olarak etiketlenmeleri sebebiyle daha da çözülemez bir hale gelmektedir. Ülkemizde eski hükümlü olmayan bireyler bile iş bulmada sorunlar yaşarken eski hükümlüler bu konuda dezavantajlı bir konumda yer almaktadır.

Eski hükümlü olarak etiketlenen bireyler, toplumsal yaşam içinde çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Bunların başında ekonomik hayattan ve sosyal çevreden dışlanma gelmektedir. Suçlu olarak damgalanmış ve ceza almış birey, sosyal çevresini, ailesini, işini kaybetmekle karşı karşıya kalmaktadır. Bu bireyler cezalarını bitirseler bile, özel ilişkilerinden sosyal çevrelerine, iş yaşamından boş zaman değerlendirmesine kadar birçok alanda çeşitli sorunlarla mücadele etmek zorunda kalmaktadır (Timurturkan vd., 2017). Bu noktada, eski hükümlülerin topluma aktif bir şekilde katılarak sosyalleşmeleri ve yeniden suç işlememeleri için öncelikle iş fırsatlarının sağlanması gerekmektedir (Koçak ve Altun, 2010).

Bu çalışmada öncelikle ilgili kavramsal çerçeve, eski hükümlülerin istihdam edilmesinin önemi, istihdam süreci önündeki engeller, eski hükümlü istihdamını düzenleyen yasal düzenlemeler ele alınmakta, sonrasında da çalışmanın yöntemi, bulguları ile sonuç ve önerilere yer verilmektedir.

ESKİ HÜKÜMLÜ VE DENETİMLİ SERBESTLİK YÜKÜMLÜLERİNİN İSTİHDAMI

Eski hükümlü terimi, affedilmiş olsalar da anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlar, devletin güvenliğine karşı suçlar, devlet sırlarına karşı suçlar ve casusluk, millî savunmaya karşı suçlar, çocuğun cinsel istismarı veya cinsel saldırı suçlarından hüküm almama şartıyla; kasıtlı bir suçtan dolayı bir yıl veya daha fazla süreyle hapis cezasıyla cezalandırılan ya da ceza süresine bakılmaksızın devlet memuru olmaya engel olan suçlarından hüküm alanlardan koşullu salıverilenler, cezasını tamamlayanlar, cezası ertelenenler, denetimli serbestlikten yararlananlar içinden eski hükümlü belgesi ile durumlarını belgelendirenleri ifade etmektedir (Resmi Gazete, 2009).

Denetimli serbestlik; kapsamı ve sınırları kanunlar çerçevesinde tayin edilen, yükümlüler için mahkemelerce verilen tedbir ve cezaların uygulamaya koyulduğu; yükümlülerin takip ve denetiminin yapılarak, rehabilite edilmesi ve sosyal içermelerinin sağlanması adına ihtiyaç duyulan her türlü program, uygulama ve kaynakların kullanıldığı onarıcı ve

iyileştirici bir ceza infaz sistemi olarak tanımlanabilir. Eski hükümlülerin bir kısmı da denetimli serbestlik hizmetlerinden faydalanan dezavantajlı grup dâhilindedir.

İstihdam en genel ifadeyle, “gelir sağlamak ve çalışmak irade ve isteğinde olan kişilerin, mal veya hizmet üretiminde çalıştırılmaları” şeklinde tanımlanmaktadır. (Ünlüöner vd., 2007; Yağcı, 2003). Eski hükümlü bireyler için ise istihdam, geçinme imkânı sağlamanın yansira toplumsal sürece yeniden uyum sağlamanın, bireyin özgüven kazanarak kendine yetebilmesinin sağlanmasında, mükerrer suçun önlenmesinde önemli bir yere sahiptir (Soyaslan, 2001; Yücel, 2001).

İstihdam olanaklarının artırılması, eski hükümlü bireyler ve aileleri için sosyal yardımlara ayrılan kalemin azalmasına, eski hükümlü bireylerin ise kendi emeği ile yaşamını sürdürebilmesine zemin hazırlayacaktır (Kara, 2014). Bu bağlamda eski hükümlü bireylerin temel ihtiyaçlarının karşılanmasından başlayan kendini gerçekleştirerek toplum içinde arzu edilen bir konuma erişebilmeleri sürecinde karşılaştığı engellerin dikkatle ele alınması ve buna ilişkin çözüm önerilerinin geliştirilmesi gerekmektedir.

Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre, nüfusun yaklaşık %11'i (3,5 milyon kişi) işsiz olup işgücüne katılım oranı ise yaklaşık %55'tir (TÜİK, 2018). İstihdam konusundaki verilere bakıldığında aktif işgücünün istihdam kaynaklarına ulaşmasında birtakım sorunlar olduğu görülmektedir. Eski hükümlü bireylerin eğitim fırsatlarından ve toplumsal kaynaklardan yoksun kalması, toplum içindeki güvensizlik, önyargı gibi tutumlar (Bedük, 2010; Koçak ve Altun, 2010) nedeniyle istihdama katılımları diğer gruplara göre daha sınırlı olmaktadır. Cezaların infazının tamamlanmış olması eski hükümlü bireylerin toplum içinde koşulsuz bir şekilde kabul edilmesi ve sosyal süreçlere dahil edilmesi için bir teminat oluşturmamaktadır. Toplum içinde yaşanan ayrımcılık, sosyal destek mekanizmalarının yetersizliği, istihdam olanaklarına erişememe gibi durumlar bireylerin yeniden işlevsel olmayan başetme yöntemlerine başvurmalarına ve suça yönelmelerine neden olabilmektedir.

Eski hükümlülerin bir işinin olmaması ve ihtiyaç duyması durumunda yemek, giyim barınma, yol parası gibi en temel fizyolojik ihtiyaçları için sadece yerel yönetimler ve sosyal yardımlaşma vakıflarına yönlendirme yapılmaktadır. Kamu yararına ücretsiz çalışma yükümlülüğünü yerine getiren yükümlülerin iş ve kaza sigortası yapılamaması sebebiyle güvenlik ihtiyaçlarının karşılanamaması, ceza infaz kurumlarında zorunlu genel

sağlık sigortaları varken denetimli serbestlik sürecinde sağlık güvencelerinin olmaması yükümlülerin kendilerini gerçekleştirme ihtiyacı için yapılan diğer çalışmaların etkililiğini azaltmakta ve sunulan iyileştirme çalışmalarının başarısız olmasına sebep olmaktadır. Bunun yanısıra denetimli serbestlik sürecinde olan bireylerin eski hükümlü rolünün yanına bir de yükümlü rolü ve bu rolün getirdiği çeşitli sorumluluklar eklenmektedir. İnfaz sürecinin bir devamı olarak bireylerin eğitim ve iyileştirme çalışmalarına katılma, denetimli serbestlik uzman personeli ile görüşmelere katılma imza atma ve işbirliği kurma gibi ekstra yükümlülükleri bulunmaktadır.

Eski hükümlülerin kendi işlerini kurmasına destek olmak amacıyla engelli ve eski hükümlü çalıştırmayan işverenlerden veya işveren vekillerinden İş Kanunu gereğince tahsilatı yapılan idari para cezalarının kullanımı hakkında karar vermeye yetkili bir Komisyon kurulmuş ve kuruluşu ile çalışmasına ve hazırlanacak projelere ilişkin usul ve esaslar, “Engelli ve Eski Hükümlü Çalıştırmayan İşverenlerden Tahsil Edilen İdari Para Cezalarını Kullanmaya Yetkili Komisyona Dair Yönetmelik” ile belirlenmiştir (Resmi Gazete, 2014). Ayrıca Yönetmeliğin uygulanmasında ortaya çıkabilecek tereddütlere ve hazırlanacak projelere ilişkin olarak açıklamalar yapmak amacı ile “Engelli ve Eski Hükümlü Çalıştırmayan İşverenlerden Tahsil Edilen İdari Para Cezalarını Kullanmaya Yetkili Komisyonun Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Genelge (2015/1)” yayımlanmıştır.

Sosyal devlet anlayışı doğrultusunda bir toplumun en önemli görevlerinden biri dezavantajlı gruplar için sosyal korumayı içerici gerekli yasal düzenlemelerin planlamasıdır (Kara, 2014). Anayasamızın 49. maddesince, 2001 yılında yapılan değişiklik ile “*Devlet, çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları ve işsizleri korumak, çalışmayı desteklemek, işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak ve çalışma barışını sağlamak için gerekli tedbirleri alır*” hükmü yer almıştır. Sosyal korumayı içeren hükümler ile varsıl ile yoksul arasındaki uçurum azaltılmaya ve toplum tarafından dışlanma riski olan grupların refah düzeyi artırılmaya çalışılmaktadır.

Toplumda etiketlenme ve ayrımcılığa uğrama riski en fazla olan gruplardan biri olan eski hükümlü bireylerin istihdamına yönelik düzenlemeler bulunmaktadır. Bu bağlamda işverenlerin belirli koşullar doğrultusunda eski hükümlü istihdamını sağlaması yasal düzlemde güvence altına alınmıştır (Engin, 2012; Bedük, 2010: 47; Koçak ve Altun, 2010). Türkiye İş Kurumu verilerine göre (İŞKUR, 2018) Türkiye’de hali hazırda kamuda

çalışan 4612 eski hükümlü bulunmakta olup atama yapılmamış 4250 eski hükümlü kadrosu açık kontenjanı vardır. Özel sektörde zaten eski hükümlü çalıştırma zorunluluğu olmadığı için buna dair bir istatistik bulunmamaktadır.

Türkiye’de eski hükümlüler politika düzleminde istihdam alanına katılım sürecinde desteklenmeye çalışılmakta ancak bu süreçte pek çok farklı dinamik rol oynamaktadır. Eski hükümlülerin istihdam alanına katılımı, kendi mesleğini devam ettirebilmesi veya yeniden bir meslek edinme sürecinde ‘eski hükümlü’ etiketi başta olmak üzere, mesleki eğitim ve yetkinlik, işgücü piyasası, işverenlerin algısından kaynaklı pek çok engel söz konusu olabilmektedir. Bu bağlamda, eski hükümlülere yönelik yasal düzenlemelerin ihtiyaçlara göre güncellenebilmesi, toplumsal algıların olumlu yönde değişiminin sağlanması gerekmektedir.

Koçak ve Altun (2010)’un bir çalışmasında, işyeri olan ve iş fırsatı olan eski hükümlülerin mesleki eğitim kurslarına katılma eğilimi daha yüksek iken, işsizlik riski olan bir grubun mesleki eğitime katılma eğiliminin daha az olduğu ifade edilmektedir. Buna göre istihdam beklentisi de eski hükümlü istihdamında hesaba katılması gereken önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Eski hükümlüler ve denetimli serbestlik sistemindeki yükümlü bireylerin aile işlevselliğinin sağlanabilmesi, sosyal destek ağının güçlendirilmesi, toplumdaki kaynak ve imkânlarla erişim olanağının artırılması için istihdam politikaları ve ilgili kanunlar büyük önem taşımaktadır.

4857 sayılı İş Kanunu’nun 30. maddesi, 5763 sayılı İş Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile değişikliğe uğramıştır. Yapılan değişiklikle, 50 veya daha fazla işçi çalıştıran özel sektör işyerlerinde eski hükümlü çalıştırma zorunluluğu kaldırılmıştır.

Özel sektör işyerlerinin eski hükümlü istihdam etme yükümlüğünün bulunduğu son yıl olan 2007 yılında 4 bin 914 eski hükümlü, özel sektör işyerlerinde, kamuda ise sadece 290 eski hükümlü işe yerleştirilmiştir. Özel sektör işyerlerinde istihdam edilen 4 bin 914 kişiden 4 bin 818’i erkek 96’sı ise kadınlardan oluşmaktadır. Kamu sektöründe istihdam edilen 290 kişiden 288’i erkek, 2’si ise kadındır (İŞKUR, 2007). 2019 yılı haziran verilerine bakıldığında 15471 eski hükümlü İŞKUR’a kayıtlı olarak işsizdir. 2018 Aralık verilerine göre ise kamuda 5441 eski hükümlü çalışmakta ve 3250 eski hükümlü açık kontenjanı bulunmaktadır (İŞKUR, 2019). Bu rakamlar eski hükümlü istihdamı için 2007 yılında

birakılan özel sektörde eski hükümlü çalıştırma zorunluluğunun gerekli olduğunu göstermektedir.

19.09.2009 tarih ve 27354 sayılı “Kamu Kurum ve Kuruluşlarına Eski Hükümlü veya Terörle Mücadelede Malul Sayılmayacak Şekilde Yaralananların İşçi Olarak Alınmasında Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik”, kamu kurum ve kuruluşlarına iş kanunları hükümlerine göre çalıştırılmak üzere, sürekli veya geçici eski hükümlü işçi alınmasına ilişkin usul ve esasları düzenlemektedir. Yönetmelikte, 06.12.2012 tarih ve 28489 sayılı Resmî Gazete ile yapılan değişiklik ile “terörle mücadelede malul sayılmayacak şekilde yaralanan” ibaresi eklenmiştir. Böylece kamu kurum ve kuruluşları doldurmak zorunda oldukları zorunlu eski hükümlü istihdam kadrolarını, terörle mücadelede yaralananlar arasından da karşılayabileceklerdir. Bu değişiklik, zaten kısıtlı olan eski hükümlü istihdamını olumsuz yönde etkilemektedir. İşverenlerin pek çoğu zaten eski hükümlü istihdamı hususunda isteksiz ve gönülsüz iken bu türden bir değişikliğin de etkisiyle eski hükümlü istihdamı daha da zorlaşmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, eski hükümlülerin ve denetimli serbestlik yükümlülerinin istihdam edilmelerinde karşılaşılan sorunları hem kendi bakış açılarından hem de işverenlerin bakış açısından değerlendirmek ve istihdamlarını arttırmak için alınacak önlemlere yönelik öneriler sunmaktır.

YÖNTEM

Bu saha araştırmasında yöntem olarak kesitsel tarama deseni kullanılmıştır. Kesitsel tarama araştırmalarında geniş bir kitleden araştırmacı tarafından belirlenen soru formları kullanılarak belirli zaman diliminde bilgi toplanmaktadır (Fraenkel ve Wallen, 2006). Buradan hareketle bu çalışma kapsamında, en yaygın kullanılan nicel veri toplama aracı olan anketler hazırlanmıştır. Bu anketler, işverenler ile eski hükümlüler ve denetimli serbestlik yükümlüleri olmak üzere iki farklı grup ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilerek uygulanmıştır. Tüm bu süreç için, Millî Eğitim Eğitim Bakanlığı ile Adalet Bakanlığı'ndan gerekli yasal izinler alınmış, çalışma Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü bünyesinde yürütülen, Avrupa Birliği (AB) destekli “Avrupa Yetişkin Öğrenimi Gündemi 4” projesi çerçevesinde, projenin bir bileşeni olarak yürütülmüştür.

İşverenlerin görüşlerini elde etmeye yönelik araştırmacılar tarafından 5 soruluk bir anket (EK 1) hazırlanmıştır. Bu anket, proje kapsamında İŞKUR ile yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde her bir ildeki İŞKUR'da görevli personeller tarafından 21 Mayıs 2019 – 1 Haziran 2019 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. İŞKUR İş Gücü Piyasası Araştırmasının bir modülüne entegre edilerek uygulanmış olan bu soru formu ile Türkiye genelinde 81 ilde bulunan toplam 8234 işverenden, yüz yüze görüşmeler aracılığıyla ilgili veriler toplanmıştır.

Eski hükümlüler ve denetimli serbestlik yükümlülerinin görüşlerini elde etmek için kullanılan araştırmacılar tarafından hazırlanan anket (EK 2) 29 sorudan oluşmaktadır. 15.05.2018 tarihi itibarı ile Denetimli Serbestlik Müdürlükleri Tarafından denetim ve takibi devam eden dosya sayılarının illere göre oranı alınarak örneklemin dağılımı sağlanmıştır. Türkiye genelindeki 529.578 denetimli serbestlik yükümlüsü üzerinden %99 güven aralığı ve %3 hata payı ile 2000 kişi örneklem olarak belirlenmiştir. İlgili soru formu, Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifleri Genel Müdürlüğü aracılığıyla Türkiye'deki 81 ilde bulunan 139 denetimli serbestlik müdürlükleri tarafından, %4,25 cevapsızlık oranı ile toplamda 1915 eski hükümlü ve denetimli serbestlik yükümlüsüne uygulanmıştır. Elde edilen veriler SPSS programı aracılığıyla betimsel olarak analiz edilmiştir. Ayrıca, eski hükümlü ve denetimli serbestlik yükümlülerinin hali hazırda bir işte çalışıp çalışmamalarını etkileyen belirleyici faktörlerin neler olduğuna ilişkin yine SPSS aracılığıyla OLS regresyonu kullanılarak yordayıcı analizler yapılmıştır.

BULGULAR

Çalışmada kullanılan tüm sorulara ilişkin betimleyici istatistikler elde edilmiştir. Buna göre, araştırmaya katılan 1915 kişinin %46,72'si eski hükümlü ve %53,28'i de denetimli serbestlik yükümlüsüdür. Bu kişilerin cinsiyet dağılımına bakıldığında çok büyük çoğunluğunu (%95,49) erkeklerin oluşturduğu görülmektedir. Kadınların oranı yalnızca %4,51 olarak karşımıza çıkmaktadır.

Katılımcıların ortalama yaşı 35,61 iken en genci 16, en yaşlısı ise 75 yaşındadır. Katılımcıların %51,39'u evli iken bekâr olanların oranı %38,14'tür. Eski hükümlü ve denetimli serbestlik yükümlüsü olan kişilerin %40,45'i çocuk sahibi değilken, bir çocuğa sahip olanların oranı %14,71, iki çocuğa sahip olanları oranı ise %19,21'dir. Üç çocuğa

sahip olanların oranı %13,6 ve dört çocuğa sahip olanların oranı %6,3'tür. %5,82'sinin ise beş ve üzeri çocuğu vardır.

Eski hükümlü ve denetimli serbestlik yükümlülerinin yaşadıkları yerlere bakıldığında çoğunluğunun sırasıyla büyükşehirlerde (%33,55) ve ilçelerde (%31,96) oturduğu görülmektedir. Eski hükümlü ve denetimli serbestlik yükümlülerinin yaşadıkları yerin durumuna bakıldığında çoğunluğun (%42,2) kirada oturduğu görülmektedir. Kendi evine sahip olanların oranı %34,9 iken aile veya akraba yanında oturanların oranı ise azımsanmayacak şekilde %20,4'tür.

Katılımcıların eğitim durumları incelendiğinde çok büyük bir kısmının ilkokul ve ortaokul mezunu oldukları görülmektedir. %23,58'si lise mezunu iken üniversite mezunu olanların oranı ise yalnızca %5,64. Bu sonuçlar ışığında denilebilir ki herhangi bir sebeple suça karışmış bireylerin eğitim durumları genellikle düşük seviyede kalmaktadır. Eski hükümlü ve denetimli serbestlik yükümlülerinin herhangi bir meslek sahibi olup olmadıkları sorulmuş ve %66,14'ünün bir meslek sahibi olduğu görülmüştür. Eski hükümlü ve denetimli serbestlik yükümlülerinin %43,08'i herhangi bir mesleki eğitim almışken, böyle bir eğitim almamış olanların oranı ise %56,92'dir. Herhangi bir mesleki eğitim alan eski hükümlü ve denetimli serbestlik yükümlülerinin bu eğitim nasıl aldıkları sorulduğunda, büyük kısmının ceza infaz kurumuna girmeden veya denetimli serbestlikten yararlanmadan önce bu eğitimi aldıkları bulunmuştur.

Eski hükümlü ve denetimli serbestlik yükümlülerinin %61,31'i hali hazırda bir yerde çalışırken, %36,04 gibi azımsanmayacak bir oranı herhangi bir işte çalışmamaktadır. Hali hazırda çalışan eski hükümlü ve denetimli serbestlik yükümlülerinin çoğunluğu (%31,5) özel sektör çalışanıdır. %18,4'ünün kendi işi varken, %18,7 gibi oranda katılımcı ise geçici işlerde çalışmaktadır. Kamu çalışanların oranı ise %4,1 olarak son derece düşüktür.

Eski hükümlü ve denetimli serbestlik yükümlülerinin kişisel aylık gelirlerine bakıldığında çok büyük kısmının yoksulluk sınırının altında kaldığını ve hatta yine büyük bir kısmının ise açlık sınırının altında olduğunu görmekteyiz.

Eski hükümlü ve denetimli serbestlik yükümlülerinin %39,61 gibi yüksek bir oranının herhangi bir sosyal güvencesinin olmaması önemli bir bulgu olarak karşımıza

çıkılmaktadır. Eski hükümlü ve denetimli serbestlik yükümlülerinin %57,38'i yaşadıkları yerde iş imkânlarının yetersiz olduğunu düşünmektedirler.

Katılımcıların yarıya yakını (%50,2) daha önce İŞKUR'a başvuru yapmamıştır. İŞKUR'a başvuru yapmış eski hükümlü ve denetimli serbestlik yükümlülerinin ise yalnızca %16,74'ü bir işe yerleştirildiklerini belirtmişlerdir. İŞKUR tarafından işe yerleştirilen eski hükümlü ve denetimli serbestlik yükümlülerinin çalışma sürelerine bakıldığında büyük çoğunluğunun 0-3 ay gibi bir süre çalıştıkları görülmektedir.

Çalışmaya katılan eski hükümlü ve denetimli serbestlik yükümlülerinin %83,83'ü ceza infaz kurumunda kalmışlardır. Ceza infaz kurumunda kalmış olan eski hükümlü ve denetimli serbestlik yükümlülerinin yalnızca %35,79'u iş yurtlarında çalışmışlardır. Ceza infaz kurumunda kalmış olan ve burada iş yurtları kapsamında çalışanların neredeyse tamamına yakını (%91,38) tahliye olduktan sonra ilgili meslekte çalışmamışlardır. Çalışmaya katılan eski hükümlü ve denetimli serbestlik yükümlülerinin %25,20'si ceza infaz kurumunda mesleki eğitim kurslarına katıldıklarını belirtmişlerdir. Ceza infaz kurumunda mesleki eğitim kursuna katılan eski hükümlü ve denetimli serbestlik yükümlülerinin tamamına yakını (%94,31) tahliye olduktan sonra mesleki eğitim kursunda öğrenilen meslekle ilgili bir işte çalışmamışlardır.

Hâlihazırda kamu kurum ve kuruluşlarında eski hükümlüler ile terör mağdurlarının belirli oranda çalıştırılma zorunluluğuna yönelik uygulamadan haberdar olma durumuna bakıldığında büyük çoğunluğun (%62,85) bunu bilmediği görülmektedir. Çalıştırılma zorunluluğuna yönelik uygulamadan haberdar olanların bu uygulamayı ne ölçüde yeterli gördüklerine bakıldığında %44,47'sinin bu uygulamayı yetersiz bulduğu, yalnızca %27,41'inin yeterli bulduğu görülmektedir.

Tablo 1. Eski Hükümlü ve Denetimli Serbestlik Yükümlülerinin Çalışmama Nedenleri

Nedenler	1	2	3	4	5	6
	%	%	%	%	%	%
İş Bulamamam	78,4	7,9	5,3	2,4	2,5	1,5
Çalışma İsteğimin Olmaması	10,4	12,2	11,7	12,7	19,6	33,4
Gelirimin Yeterli Olması	17,6	13,0	15,5	14,0	18,9	21,1
Sosyal Yardımların Kesilmemesi	16,0	21,0	21,5	11,2	8,2	22,2
Sağlık Sorunları	18,0	20,0	20,0	11,6	16,1	14,2
Aile bireylerine bakacak kimsenin olmaması	16,0	21,0	21,5	11,2	8,2	22,2

Tablo 1’de görüldüğü üzere, çalışmayan eski hükümlü ve denetimli serbestlik yükümlülerinin, çalışmamalarının muhtemel nedenlerine ilişkin 6 ifade kendilerine sunulmuş ve bu ifadelerin her birini çalışmama nedeni olarak önem derecesine göre 1’den (en önemli) 6’ya (en önemsiz) kadar numaralandırarak sıralamaları istenmiştir. Sonuçlar neticesinde eski hükümlü ve denetimli serbestlik yükümlülerinin çalışmamalarının en önemli nedeni iş bulamamaları olmuştur. Bunu izleyen diğer nedenler ise sırasıyla; sağlık sorunları, gelirin yeterli olması ve aile bireylerine bakacak kimsenin olmamasıdır.

Tablo 2. Eski Hükümlü ve Denetimli Serbestlik Yükümlülerinin İş Bulamama Nedenleri

Nedenler	1	2	3	4	5	6	7	8
	%	%	%	%	%	%	%	%
Başvurabileceğim yerlerde eleman ihtiyacının olmaması	37,4	18,6	14,6	10,3	5,7	5,9	3,3	4,1
Yeterince zaman harcıyıp iş aramamam	6,6	7,7	9,6	12,9	18,2	21,3	13,1	10,7
Mesleki becerimin olmaması	18,7	17,5	15,1	13,1	10,1	12,6	6,6	6,4
Yaşadığım yerdeki genel işsizlik durumu	37,6	19,8	15,4	10,6	9,2	3,7	2,3	1,4
İşverenlerin bana karşı önyargılı tutumları	30,4	17,8	13,7	13,1	9,5	7,3	4,5	3,7
Nereye başvuracağımı bilmemem	8,4	6,2	13,7	18,2	20,8	19,5	10,7	2,6
Yeterli İsteğimin Olmaması	6,7	4,5	4,3	4,7	7,8	4,1	37,6	19,9
Çalışmaya Engel Durumumun Bulunması	16,0	3,3	3,9	5,3	4,5	8,0	10,8	48,3

Tablo 2'de görüldüğü üzere, iş bulamadığı için çalışmayan eski hükümlü ve denetimli serbestlik yükümlülerine, iş bulamamalarının muhtemel nedenlerine ilişkin 8 ifade sunulmuştur. Bu ifadelerin her birini iş bulamama nedeni olarak önem derecesine göre 1'den (en önemli) 8'e (en önemsiz) kadar numaralandırarak sıralamaları istenmiştir. Sonuçlara göre, eski hükümlü ve denetimli serbestlik yükümlülerinin iş bulamamalarının en önemli nedeni yaşanan yerdeki genel işsizlik durumu olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer önemli nedenler arasında ise başvurulabilecek yerlerde eleman ihtiyacının olmaması, işverenlerin önyargılı tutumları ve mesleki becerinin olmaması yer almaktadır.

Tablo 3. Türkiye’de Eski Hükümlülerin Ve Denetimli Serbestlik Altında Olan Yükümlülerin Düşük Düzeyde İstihdam Edilmelerinin Nedenleri

Nedenler	Kesinlikle	Katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle
	Katılmıyorum			Katılıyorum
	%	%	%	%
İşverenlerin kaynaklarının kısıtlı oluşu	25,2	31,6	30,3	12,9
İşverenlerin bu kişilere karşı olan önyargıları ve olumsuz tutumları	12,9	11,6	38,2	37,4
Bu kişilerin yeterli mesleki yeterliliğe sahip olmayışları	13,2	34,6	42,7	9,5
Piyasada herhangi bir istihdam ihtiyacının olmayışı	23,1	42,3	25,0	9,5
Bu yönde gerekli politikalara yer verilmemiş oluşu	11,0	21,5	41,5	25,9

Tablo 3’te görüldüğü üzere, Türkiye’de eski hükümlülerin ve denetimli serbestlik altında olan yükümlülerin düşük düzeyde istihdam edilmelerinin nedenleri olarak verilen ifadelerle eski hükümlü ve denetimli serbestlik yükümlülerinin ne ölçüde katıldıkları sorulmuş ve

katılımcıların % 43,18'i işverenlerin kaynaklarının kısıtlı oluşunu önemli bir neden olarak görürken, %56,82 gibi bir çoğunluk bu duruma katılmamıştır. Türkiye'de eski hükümlülerin ve denetimli serbestlik altında olan yükümlülerin düşük düzeyde istihdam edilmelerinin nedeni olarak %75,57 gibi büyük oranda katılımcı işverenlerin önyargıları ve olumsuz tutumları olduğunu düşünmektedir. Piyasada herhangi bir istihdam ihtiyacının olmayışı, büyük bir çoğunluk tarafından (%75,44) Türkiye'de eski hükümlülerin ve denetimli serbestlik altında olan yükümlülerin düşük düzeyde istihdam edilmelerinin bir nedeni olarak görülmemektedir. Eski hükümlülerin ve denetimli serbestlik altında olan yükümlülerin mesleki yeterliliğe sahip olmayışları %52,21'lik bir kesim tarafından iş sahibi olamamanın önemli bir nedeni olarak görülürken, bunu sorun olarak görmeyenlerin oranı ise %47,79'dur. Katılımcıların %67,43 gibi büyük bir çoğunluğu eski hükümlülerin ve denetimli serbestlik altında olan yükümlülerin istihdamının düşük düzeyde olmasının nedeni olarak bu yönde gerekli politikalara yer verilmemiş oluşunu düşünmektedirler.

İşverenlerin Görüşü

İŞKUR'un hali hazırda kendisi için yürüttüğü anket çalışmasına ek olarak eklenen bu sorular, iş yükünü artıracığından dolayı 4 soru ile sınırlandırılmıştır. Bu ankete ilişkin sonuçlar aşağıda sunulmuştur.

Tablo 4. İşverenlere Göre Türkiye'de Eski Hükümlülerin Ve Denetimli Serbestlik Hükümlülerinin Düşük Düzeyde İstihdam Edilmelerinin En Önemli Nedeni

Neden	f	%
İşverenlerin kaynaklarının kısıtlı oluşu	729	8,9
İşverenlerin bu kişilere karşı olan önyargı ve olumsuz tutumlar	2867	47,0
Eski hükümlülerin ve denetimli serbestlik hükümlülerinin işgücü piyasasının aradığı niteliklere sahip olmaması	1909	23,2
Piyasada herhangi bir istihdam ihtiyacının olmayışı	358	4,3
Devletin bu alanda yeterli teşviğe yer vermemiş oluşu	1371	16,7

Tablo 4'te görüldüğü üzere, işverenlerin bakış açısından Türkiye'de eski hükümlülerin ve denetimli serbestlik yükümlülerinin düşük düzeyde istihdam edilmelerinin en önemli nedeni (%46,96) işverenlerin bu kişilere karşı olan önyargı ve olumsuz tutumları gelmektedir. Eski hükümlülerin ve denetimli serbestlik yükümlülerinin işgücü piyasasının aradığı niteliklere sahip olamamaları (%23,18) ve devletin bu alanda yeterli teşviğe yer vermemiş oluşu (%16,65) da diğer önemli nedenler arasında yer almaktadır.

Tablo 5. İşverenlerin Eski Hükümlü İstihdamına İlişkin İfadelere Yönelik Görüşleri

Görüşler	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
	%	%	%	%
İşyerinde eski hükümlü veya denetimli serbestlik hükümlüsü çalışırsa diğer çalışanlar bundan huzursuz/rahatsız olurlar	10,3	44,7	38,7	6,4
Zorunlu kalınmadıkça eski hükümlülerin veya denetimli serbestlik hükümlülerinin yaptığı iş başvurularını değerlendirmeye almamak gerekir	3,8	19,7	61,4	15,2

Sahip olunan niteliklerinden bağımsız, herhangi bir nedenle suça karışmamış ve ceza almamış kişileri işe almada öncelik tanımak gerekir	12,4	54,0	29,3	4,3
Eski hükümlülerin veya denetimli serbestlik hükümlülerinin istihdam edilerek topluma kazandırılmaları gerekmektedir	30,8	63,6	4,1	1,5
Türkiye’de eski hükümlülerin veya denetimli serbestlik hükümlülerinin istihdam edilmeleri yönünde herhangi bir sorun yoktur	4,2	28,3	51,5	16,0

Tablo 5’te görüleceği üzere, işverenlerin bazı ifadelere ne ölçüde katılıp katılmadıkları sorulmuştur. Buna göre işverenlerin büyük bir çoğunluğu (%54,94) “işyerinde eski hükümlü veya denetimli serbestlik hükümlüsü çalışırsa diğer çalışanlar bundan huzursuz/rahatsız olurlar” ifadesine katılmışlardır. İşverenlerin %76,51 gibi büyük bir kısmı “zorunlu kalınmadıkça eski hükümlülerin veya denetimli serbestlik hükümlülerinin yaptığı iş başvurularını değerlendirmeye almamak gerekir” ifadesine katılmamışlardır. Ancak her ne kadar bu ifadeye katılmamış olsalar da, işverenlerin %66,42’si “sahip olunan niteliklerinden bağımsız, herhangi bir nedenle suça karışmamış ve ceza almamış

kişileri işe almada öncelik tanımak gerekir” diye düşünmektedirler. İşverenlerin neredeyse tamamı (%94,37) “eski hükümlülerin veya denetimli serbestlik hükümlülerinin istihdam edilerek topluma kazandırılmaları gerekmektedir” ifadesine katılmaktadırlar; ancak bunu gerçekleştirecek olanların yine büyük ölçüde kendileri olduğu gerçeği unutulmamalıdır. “Türkiye’de eski hükümlülerin veya denetimli serbestlik hükümlülerinin istihdam edilmeleri yönünde herhangi bir sorun yoktur” ifadesine %67,54 gibi yüksek oranda katılmayan işverenlerin bu alandaki sorunun farkında oldukları söylenebilir.

Tablo 6. Hali hazırda işyerinde eski hükümlü veya denetimli serbestlik yükümlüsünün çalışmıyor olmasının en temel nedeni

Neden	f	%
Bu kişilerden herhangi bir başvuru almadığımız için	2800	37,4
Bu kişilerin çalışması diğer çalışanları huzursuz edebileceği için	1032	13,8
Bu kişilerin sahip oldukları niteliklerin beklentimizi karşılamadığı için	1725	23,0
Önceliğimiz herhangi bir nedenle suça karışmamış adaylar olduğu için	1938	25,9

İşverenlere hali hazırda kendi işyerlerinde çalışan eski hükümlü veya denetimli serbestlik yükümlüsünün sayısı sorulduğunda, neredeyse tamamına yakının (%92,9) herhangi bir eski hükümlü veya denetimli serbestlik yükümlüsü çalıştırmadıkları görülmüştür. Tablo 6’da görüleceği üzere, işverenlerin %37,4’ü hali hazırda işyerinde herhangi bir eski hükümlü veya denetimli serbestlik yükümlüsü çalıştırmıyor olmalarını bu kişilerden herhangi bir başvuru almadıklarına bağlamaktadırlar. İşverenlerin %25,9 gibi düşük sayılmayacak oranda bir kısmı önceliklerinin herhangi bir nedenle suça karışmamış olan kişiler olduğunu belirtmişlerdir. Eski hükümlü veya denetimli serbestlik yükümlüsünün sahip olduğu niteliklerin beklentilerini karşılamaması nedeniyle işe almadıklarını belirtenlerin oranı %23 iken, %13,8’si de eski hükümlü veya denetimli serbestlik

yükümlüsünün çalışmasının diğer çalışanları huzur edebileceğinden dolayı bu kişileri işe almadıklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 7. Çalışmayı Etkileyen Faktörler Üzerine OLS Regresyon Analizi

Değişkenler	β	SE	t	P
Erkek	.091	.053	1.70	0.090
Evli	.078	.023	3.35	0.001**
Meslek sahibi	.347	.023	14.64	0.000***
Ceza infaz kurumunda kalmış	-.088	.030	-2.88	0.004**
Eski hükümlü	-.058	.022	-2.58	0.010*
Yaş	-.002	.001	-1.89	0.052*
Eğitim	.035	.010	3.28	0.001***
Sabit	.319	.085	3.72	0.000

Notlar: kadın, bekâr, meslek sahibi olmayanlar, ceza infâz kurumunda kalmamış olanlar, denetimli serbestlik yükümlüler referans gruplarıdır.

N=1700, R²=0.15

β standart olmayan katsayıları, SE standart hatayı belirtir.

*p<.05, **p<.01, ***p<.001.

Eski hükümlü ve denetimli serbestlik yükümlülerinin hali hazırda bir işte çalışıp çalışmamalarını etkileyen belirleyici faktörlerin neler olduğuna ilişkin OLS regresyon analizi yapılmıştır. Buna göre, Tablo 7'de görüldüğü üzere evli olmak, bir meslek sahibi olmak ve eğitim düzeyinin yüksek oluşu çalışma şansını olumlu yönde artıran faktörler arasındadır. Ceza infaz kurumunda bir süre kalmış olmak bireylerin istihdam edilme olanağını düşüren bir etken olarak karşımıza çıkmıştır. Ayrıca, eski hükümlülerin denetimli serbestlik yükümlülerine oranla çalışma ihtimalleri istatistiksel olarak daha azdır. Eski hükümlü ve denetimli serbestlik yükümlülerinin yaşları arttıkça hali hazırda bir işte çalışma oranları azalmaktadır.

TARTIŞMA

Uluslararası manada eski hükümlülerin istihdamı üzerine birçok çalışma var iken (Giguere ve Dundes, 2002; Clark, 2003; Todd, 2004; Creed, 2007; Kethineni ve Falcone, 2007; Nowak, 2018) ulusal anlamda eski hükümlü istihdamı ile ilgili istatistiksel veriler üzerinden betimleyici çalışmalar (Güngör, 1997; Kaşıkçı, 2007; Kara, 2014) dışında bu araştırma kadar geniş örnekleme olan güncel bir çalışma bulunmamaktadır. Bu anlamda ilgili çalışma literatüre önemli bir katkı sağlamaktadır.

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü bünyesinde yürütülen, Avrupa Birliği (AB) destekli “Avrupa Yetişkin Öğrenimi Gündemi 4” projesi kapsamında Türkiye'nin 81 ilinde faaliyet gösteren 8234 işveren ile 1915 eski hükümlü ve denetimli serbestlik yükümlülerine uygulanan anketler neticesinde elde edilen sonuçlardan hareketle Türkiye’de eski hükümlü ve denetimli serbestlik yükümlüsü olan kişilerin istihdam edilmelerine yönelik bir sorunun varlığı işverenler tarafından da bizzat kabul edildiği söylenebilir. Ancak bu sorunu ortaya koyan ve kabul eden işverenlerin bizzat kendileri de eski hükümlü ve denetimli serbestlik yükümlüsü istihdam etme konusunda önemli adımlar atmamaktadırlar. Özellikle işverenlerin çalıştırdıkları eski hükümlü sayılarına bakıldığında, neredeyse hiçbir eski hükümlünün özel sektörde istihdam edilmediği görülmektedir. Bu sebeple, sorunun tespitini yapıp kabul eden işverenlerin eski hükümlü istihdamı konusunda daha aktif davranmaları ve çaba göstermeleri önemli olacaktır.

Türkiye’de eski hükümlü ve denetimli serbestlik yükümlülerinin düşük düzeyde istihdam edilmelerinin en önemli sebebi olarak, işverenlerin bu kişilere karşı olan önyargı ve olumsuz tutumları gösterilmiştir. Bizzat işverenlerin kendilerinin böyle bir tespiti yapmış olmaları son derece önemlidir. Ancak yine aynı işverenler, işyerlerinde eski hükümlü veya denetimli serbestlik yükümlüsü çalışması durumunda diğer çalışanların bundan rahatsız/huzursuz olacağını belirtmişlerdir. İşverenlerin çok büyük bir çoğunluğunun hem sorunu tespit ettikleri hem de sorunun bir parçası oldukları anlaşılmaktadır. İşverenlerin tamamına yakını, eski hükümlülerin veya denetimli serbestlik yükümlülerinin istihdam edilerek topluma kazandırılmaları gerektiğini düşünmektedirler. Ancak, çok büyük bir işveren kesiminin, sahip olunan niteliklerden bağımsız, herhangi bir nedenle suçla

karışmamış veya ceza almamış kişileri işe almada öncelik tanıdıkları bulunmuştur. Temel eşitlik ve adalet anlayışı adına bu yaklaşım son derece sorunlu olmaktadır. İşe alımlarda en temel kriter, sahip olunan niteliklere dayalı liyakati esas alan bir yaklaşım olmalıdır. Bu noktada, Türkiye’de eski hükümlü veya denetimli serbestlik yükümlülerinin önemli bir kısmının bir meslek sahibi olduğu tespit edilmiştir. Bu kişilerin ilgili mesleklerde çalıştırılmalarının önü açılmalıdır.

Türkiye’de eski hükümlü veya denetimli serbestlik yükümlüsü kişilerin çok büyük oranda erkek olduğu, yaş ortalamalarının 36 olduğu ve düşük eğitim seviyesine sahip oldukları bulunmuştur. Özellikle bu kesimin, toplumsal rol ve sorumluluklar açısından da üzerlerinde ciddi toplumsal bir baskı olması ve çalışmak zorunda olma durumları söz konusudur.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Gerek işverenlere gerekse işyerlerinde çalışan kişilere yönelik bilgilendirici seminer programlarının hazırlanması önemli olacaktır. Bu seminerlerin, eski hükümlü ve denetimli serbestlik yükümlülerine yönelik olan ayrımcı tutumların ve önyargıların azalmasına yönelik hazırlanması gerekmektedir. Hali hazırda yapılan çalışmaların yanında toplum nezdinde önyargıları kırmak için eski hükümlülerle ilgili konferanslar, çalıştaylar düzenlenebilir, eski hükümlülerin konu edildiği tiyatro oyunları sergilenebilir, filmler gösterilebilir, çeşitli yarışmalar düzenlenebilir. Yapılacak olan tüm bu çalışmaların sonucunda eski hükümlülerin karşılaşmış oldukları zorlukların en önemlilerinden birisi olan, toplumun önyargılı bakışının eski hükümlüler lehine değiştirilmesi yönünde önemli adımlar atılmış olur.

Denetimli serbestlik yükümlüsü ve eski hükümlülerin sahip oldukları meslekleri yapabilmelerinin yolu açılmalı, ilgili politikalarla bu kişilerin sahip oldukları mesleklerde iş bulmaları teşvik edilmelidir. Buna paralel olarak, hali hazırda ceza infaz kurumlarında bulunanların da büyük oranlarda meslek edinme kurslarına katılımları sağlanarak, denetimli serbestlikte de bu eğitimlerin devamı sağlanarak hayatlarının ileriki kısımlarında bir iş sahibi olabilmelerinin yolu açılmalıdır. Çünkü hali hazırda böyle kurslara katılmış olanların sayısının yeterli düzeyde olmadığı tespit edilmiştir.

Eski hükümlü veya denetimli serbestlik yükümlülerinin istihdam edilmeleri son derece önemli bir konudur. Bu kişilerin çok büyük çoğunluğunun yoksulluk sınırı ve hatta açlık sınırında yaşadıkları ve yine ciddi oranda bir kısmının hiçbir sosyal güvencesi olmadığı bulunmuştur. Bu durumun iyileştirilmesi adına istihdam olanaklarının hem kamuda hem özel sektörde genişletilmesi gerekmektedir. Özellikle İŞKUR'un kendilerine başvuru yapmış eski hükümlü ve denetimli serbestlik yükümlüsü kişileri işe yerleştirme oranının son derece düşük olduğu düşünüldüğünde, bu alanda düzenleme ihtiyacının olduğu açıktır. Genel olarak eski hükümlü istihdamına yönelik gerekli politikalara daha fazla yer verilmelidir. Eski hükümlü ve denetimli serbestlik yükümlüleri de işverenlerin önyargıları ve olumsuz tutumlarını istihdamın önünde bir engel olarak görmüşlerdir. Daha önce bahsedildiği üzere, bu konuda toplum nezdinde farkındalık artırıcı çalışmalar yürütülmeli, eski hükümlülere olan gerek işveren kaynaklı gerek çalışan kaynaklı ayrımcı ve önyargılı tutumlarının azaltılması hedeflenmelidir.

Hali hazırda kamu ve kuruluşlarının belirli oranda eski hükümlü çalıştırma zorunluluğu az sayıda kişi tarafından bilinmektedir. Eski hükümlülere bu yönde bir eğitim verilmeli ve başvuruda bulunabilecekleri iş fırsatları açısından yönlendirmeler yapılmalıdır. Kamudaki belirli orandaki çalıştırma zorunluluğuna benzer bir uygulama özel sektör için de getirilebilir. Hem oranların yükseltilmesi hem de uygulamanın genişletilerek sektörlerin geneline yayılması eski hükümlü istihdamını olumlu yönde etkileyecektir.

Eski hükümlülerin çalışma hayatına girmeleri ve çalışma yaşamında tutunabilmeleri için gerekli olan mesleki rehabilitasyonun ve gerek görülen diğer eğitimlerin verilebilmesi için, kamunun konunun tarafı olan tüm kurum ve kuruluşlarla yakın bir iş birliği içerisinde olması gerekmektedir. Bir taraftan gerekli mevzuat düzenlemeleri yapılmalı, diğer taraftan da bu düzenlemelerin uygulanmasında ortaya çıkan sorunlar çözümlenmelidir. Eski hükümlülerin istihdamı ve toplumsal yaşamdaki konumları hakkında toplumun diğer kesimlerinde oluşan önyargı ve olumsuz tutumların aşılması da büyük önem taşımaktadır.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Bu makalede, 1 Kasım 2017 – 31 Aralık 2019 tarihleri arasında Türkiye Cumhuriyeti ve Avrupa Birliği eş finansmanında Milli Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel

Müdürlüğü tarafından yürütülmüş olan “Avrupa Yetişkin Öğrenimi Gündemi-4” projesi kapsamında toplanan veriler kullanılmıştır. Saha çalışması da dâhil olmak üzere projenin tüm bileşenleri için ilgili Bakan Oluru ve tüm yasal izinler alınmış olup, denetimli serbestlik yükümlüsü ve eski hükümlüler ile ilgili veriler, Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü koordinasyonunda toplanmıştır. Toplanan tüm veriler akademik etik ilkeler çerçevesinde analiz edilmiş, gizlilik ile korunmuş ve ilgili verileri sağlayan katılımcıların tüm kişisel bilgileri gizli tutulmuştur. Ayrıca, bu makalenin, “Toplum ve Sosyal Hizmet” dergisinde yayımlanması için Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü’nün 14/02/2020 tarihli 46985942-789-E.114/28835 sayılı yazısı ile izin verilmiştir.

KAYNAKÇA

- Bedük, M. N. (2010). Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Eski Hükümlü İşçi Çalıştırılması, *Kamu-İş*, 2/2010.
- Clark, L. D. (2003). A Civil Rights Task: Removing Barriers To Employment Of Ex-Convicts. *USFL Rev.*, 38, 193.
- Creed, T. L. (2007). Negligent Hiring and Criminal Rehabilitation: Employing Ex-Convicts, Yet Avoiding Liability. *Thomas L. Rev.*, 20, 183.
- Engin, E. M. (2012). Suçu önleyici tedbirler bağlamında ceza infaz kurumlarında çalışma ve eski hükümlü istihdamı. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 3(2), 24-35.
- Fraenkel, J.R. ve Wallen, N.E. (2006). How to design and evaluate research in education. New York: McGaw-Hill International Edition.
- Giguere, R., & Dundes, L. (2002). Help wanted: A survey of employer concerns about hiring ex-convicts. *Criminal justice policy review*, 13(4), 396-408.
- Güngör, Ö. (1997). Türkiye’de Hükümlülerin Meslek Edindirilmelerine Yönelik Hizmetler ve Eski Hükümlülerin İstihdam Edilebilirliği, *Eskişehir*.
- İŞKUR, (2007-2018). Yıllık İstatistik Bülteni.
- Kara, T. (2014). Eski Hükümlülerin İstihdamında Yaşanılan Güçlükler ve İŞKUR’un Bu Konudaki Rolü. *Uzmanlık Tezi*, Ankara.
- Kaşıkçı, T. (2007). İnsan Kaynakları Yönetimi Açısından Sakat ve Eski Hükümlü Çalıştırma Yükümlülüğü, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı İnsan Kaynakları Yönetimi Bilim Dalı, İstanbul.

- Kethineni, S., & Falcone, D. N. (2007). Employment and ex-offenders in the United States: Effects of legal and extra legal factors. *Probation Journal*, 54(1), 36-51.
- Koçak, O. ve Altun, S. (2010). "Ceza İnfaz Kurumundaki Mesleki Eğitim Faaliyetlerinin Hükümlü İstihdamına Katkıları" *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 1:1: 95-117.
- Nowak, B. M. (2018). At Risk of Social Exclusion. Labor Market Disadvantage of Ex-Convicts—The Case of Poland. *Przeгляд Badań Edukacyjnych*, 2(27), 85-96.
- Resmî Gazete, (1971). <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/13943.pdf>
- Resmî Gazete,(2009).
<https://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.13447&sourceXmlSearch=&MevzuatTliski=0>
- Resmi Gazete (2014), <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/01/20140109-1.htm>
- Soyaslan, D. (2001). Hürriyetici Bağlayıcı Cezaların İnfaz Rejimleri, İnfaz Hukukunun Sorunları, Goethe Institut & Başkent Üniversitesi, Ankara.
- Timurturkan, M., Demez, G., Kart, E., Ertan, C., Cankurtaran, S., Aktin, S. (2017). "Hükümlü" Olanın Sosyal Tezahürleri: Sosyal Dışlanma, Damga ve Suç, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9:20:138-157.
- Todd, J. R. (2004). It's Not My Problem: How Workplace Violence and Potential Employer Liability Lead to Employment Discrimination of Ex-Convicts. *Ariz. St. LJ*, 36, 725.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2018) Ekim Ayı Verileri, Ankara.
- Türkiye İş Kurumu. (2018-2019). 2018- 2019 Yılları Eski Hükümlü-TMY Kontenjanları Tablosu
- Ünlüönen, K., Tayfun, A. ve Kılıçlar, A. (2007). "Turizm Ekonomisi", Nobel Yayın Dağıtım, Ankara
- Yağcı, Ö. (2003). "Turizm Ekonomisi", Detay Yayıncılık, Ankara.
- Yücel, Mustafa (2001) Ceza İnfaz Kurumlarında Tehlikeli Suçluların Tretmanı, İnfaz Hukukunun Sorunları, Goethe Institut & Başkent Üniversitesi, Ankara.

EK 1- Saha Çalışması Anket Soruları

Avrupa Yetişkin Öğrenimi Gündemi 4

Saha Çalışması Anket Soruları

1- Sizce Türkiye’de eski hükümlülerin ve denetimli serbestlik hükümlülerinin düşük düzeyde istihdam edilmelerinin en önemli nedeni aşağıdakilerden hangisidir?

- a) İşverenlerin kaynaklarının kısıtlı oluşu
- b) İşverenlerin bu kişilere karşı olan önyargı ve olumsuz tutumları
- c) Eski hükümlülerin ve denetimli serbestlik hükümlülerinin yeterli donanıma sahip olmayışları
- d) Piyasada herhangi bir istihdam ihtiyacının olmayışı
- e) Devletin bu yönde gerekli politikalara yer vermemiş oluşu

2- Aşağıdaki ifadelere ne ölçüde katılıp katılmadığınızı belirtiniz

Kesinlikle Katılıyorum Katılıyorum Katılmıyorum Kesinlikle katılmıyorum

- a) İşyerinde eski hükümlü veya denetimli serbestlik hükümlüsü çalışırsa diğer çalışanlar bundan huzursuz/rahatsız olurlar.
- b) Zorunlu kalınmadıkça eski hükümlülerin veya denetimli serbestlik hükümlülerinin yaptığı iş başvurularını değerlendirmeye almamak gerekir.
- c) Sahip olunan niteliklerinden bağımsız, herhangi bir nedenle suça karışmamış ve ceza almamış kişileri işe almada öncelik tanımak gerekir.

d) Eski hükümlülerin veya denetimli serbestlik hükümlülerinin istihdam edilerek topluma kazandırılmaları gerekmektedir.

e) Türkiye’de eski hükümlülerin veya denetimli serbestlik hükümlülerinin istihdam edilmeleri yönünde herhangi bir sorun yoktur.

3- İşyerinizde hali hazırda çalışan eski hükümlü veya denetimli serbestlik hükümlüsünün sayısı kaçtır?

a) 0 **(4. Soruya geçiniz)**

b) 1 – 5

c) 6 – 10

d) 11 – 15

e) 16 – 20

f) 21 ve üstü

4) Hali hazırda işyerinizde eski hükümlü veya denetimli serbestlik hükümlüsünün çalışmıyor olmasının ne temel nedeni hangisidir?

a) Bu kişilerden herhangi bir başvuru almadığımız için

b) Bu kişilerin çalışması diğer çalışanları huzursuz edebileceği için.

c) Bu kişilerin sahip oldukları niteliklerin beklentimizi karşılamadığı için.

d) Önceliğimiz herhangi bir nedenle suça karışmamış adaylar olduğu için

5) Eski hükümlü veya denetimli serbestlik hükümlülerinin daha fazla istihdam edilmelerine yönelik işyerlerine bu kişileri çalıştırmalarına ilişkin zorunlu kota getirilmesi sizce ne ölçüde gereklidir?

a) Kesinlikle gereklidir

b) Gereklidir

c) Ne gereklidir ne gereksizdir

d) Gereksizdir

b) Kesinlikle gereksizdir

EK 2- Eski Hükümlüler ve Denetimli Serbestlik Altında Olan Yükümlüler Soru Formu

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir
This project is co-funded by the European Union and the Republic of Turkey

Eski Hükümlülerin ve Denetimli Serbestlik Altında Olan Yükümlülerin İstihdamı Araştırması Anket Formu

Milli Eğitim Bakanlığı'nın **Avrupa Yetişkin Öğrenimi Gündemi 4 Projesi** kapsamında hazırlanan **ve** 139 denetimli serbestlik müdürlüğünde uygulanan bu anket çalışmasına katılmak tamamen **gönüllülük** esasına dayanmaktadır. Çalışmaya katılmama hakkına sahipsiniz. Size verilen **anket formlarındaki** soruları yanıtlarken kimsenin baskısı veya telkini altında olmayın. Bu formdan elde edilecek bilgiler, Milli Eğitim Bakanlığının Avrupa Yetişkin Öğrenimi Gündemi 4 Projesi ile Adalet Bakanlığının Eski Hükümlülerin İstihdamının Geliştirilmesi Eylem Planı kapsamında Milli Eğitim Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İŞKUR ile Adalet Bakanlığının Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü tarafından ilgili kurum ve kuruluşlar ile işbirliği halinde denetimli serbestlikten yararlanan yükümlüler ve eski hükümlülerin istihdam edilmelerine yönelik yürütülecek çalışmalarda kullanılacaktır.

Katılımcının mevcut durumu (Denetimli serbestlik personeli tarafından dolduracaktır.)

1. Eski hükümlü b) Denetimli serbestlik altında olan yükümlü

Denetimli serbestlik yükümlüsüyse, denetimli serbestlikte var olan karar türü/türleri nedir? (Denetimli serbestlik personeli tarafından dolduracaktır.)

.....

1. Cinsiyetiniz?
 - a) Kadın
 - b) Erkek
2. Doğum yılınız? _____
3. Medeni durumunuz?
 - a) Evli
 - b) Bekar
 - c) Eşi Vefat Etmiş
 - d) Boşanmış
4. Kaç çocuğunuz var?
 - a) 0
 - b) 1 çocuk
 - c) 2 çocuk
 - d) 3 çocuk
 - e) 4 çocuk
 - f) 5 ve üzeri çocuk
5. Yaşadığınız yer
 - a) Büyükşehir
 - b) Şehir
 - c) İlçe
 - d) Belde(Kasaba)
 - e) Köy
6. Yaşadığınız yerin durumu
 - Kendi Evi
 - b) Kira
 - c) Aile veya Akraba Yanı
 - d) Misafirhane-Otel
 - e) Sokak
7. Eğitim durumunuz
 - a) Okur-Yazar Değil
 - b) Okur-Yazar
 - c) İlkokul
 - d) Ortaokul
 - e) Lise
 - f) Üniversite
8. Mesleğiniz var mı?
 - a) Evet
 - b) Hayır
9. Herhangi bir mesleki eğitim aldınız mı?
 - a) Evet
 - b) Hayır
10. Mesleki eğitiminiz varsa, bu eğitimi ne zaman/nasıl aldınız?

- a) Ceza infaz kurumuna girmeden ya da denetimli serbestlikten yararlanmadan önce
- b) Ceza infaz kurumundayken
- c) Ceza infaz kurumundayken işyurtlarında
- d) Denetimli serbestlik müdürlüğü aracılığıyla

11. İş durumunuz

- a) Çalışıyor
- b) Çalışmıyor
- c) Emekli

12. Şu anda çalışıyorsanız iş türünüz nedir? a) Özel Sektör Çalışanı b) Kamu Çalışanı c) Kendi İş i d) Mevsimlik işler e) Geçici İşler

13. Şu anda çalışıyorsanız kişisel aylık geliriniz ne kadardır?

- a) 0 – 1000
- b) 1001 – 1500
- c) 1501 – 2500
- d) 2501 – 3000
- e) 3001 – 3500
- f) 3501 ve üzeri

14. Sosyal güvenceniz

- a) Özel Sigorta
- b) SGK
- c) Genel Sağlık Sigortası
- d) Yok

15. Eğer çalışmıyorsanız, çalışmamanızın muhtemel nedenlerine ilişkin 6 ifade aşağıda yer almaktadır. Bu ifadelerin her birini çalışmama nedeniniz olarak **önem derecesine göre** 1'den (en önemli) 6'ya (en önemsiz) kadar numaralandırarak **sıralayınız.**

- İş Bulamamam
- Çalışma İsteğimin Olmaması
- Gelirim Yeterli Olması
- Sosyal Yardımların Kesilmemesi
- Sağlık Sorunları

- Aile bireylerine bakacak kimsenin olmaması (Öz bakım ihtiyacı olan hasta, yaşlı anne-baba ve/veya çocuğun bakımından sorumlu olması)

16. İş bulamadığınız için çalışmıyorsanız; iş bulamamanızın muhtemel nedenlerine ilişkin 8 ifade aşağıda yer almaktadır. Bu ifadelerin her birini iş bulamama nedeniniz olarak **önem derecesine göre** 1'den (en önemli) 8'e (en önemsiz) kadar numaralandırarak **sıralayınız**.

- Başvurabileceğim yerlerde eleman ihtiyacının olmaması
- Yeterince zaman harcıyıp iş aramamam
- Mesleki becerimin olmaması
- Yaşadığım yerdeki genel işsizlik durumu
- İşverenlerin bana karşı önyargılı tutumları
- Nereye başvuracağımı bilmemem
- Yeterli İsteğimin Olmaması
- Çalışmaya Engel Durumumun Bulunması
(Yazınız _____)

17. Yaşadığınız yerde iş imkânlarının yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?

- a) Evet b) Hayır

18. Daha önce İŞKUR'a başvuru yaptınız mı?

- a) Başvurdum b) Başvurmadım

19. Daha önce İŞKUR'a başvuru yaptıysanız, İŞKUR'a başvuru yaptıktan sonra işe yerleştirildiniz mi?

- a) Evet b) Hayır

20. İŞKUR tarafından işe yerleştirildiyse, İŞKUR'un sizi yerleştirmiş olduğu işte ne kadar süre çalıştınız?

- a) 0-3 ay b) 3-6 ay c) 6-9 ay d) 9-12 ay e) Bir yıldan fazla

21. İŞKUR'un yerleştirdiği işten ayrılmışsanız ayrılma nedeninizi yazınız.

.....

22. Ceza infaz kurumunda kaldınız mı?

a) Evet b) Hayır

23. Ceza infaz kurumunda kaldıysanız, ceza infaz kurumunda iş yurtlarında çalıştınız mı?

a) Evet b) Hayır

24. İş yurtları kapsamında çalıştıysanız, tahliye olduktan sonra, iş yurtlarında edindiğiniz meslek ile ilgili bir işte çalıştınız mı?

a) Evet b) Hayır

25. 1 yıl veya daha fazla süreyle ceza infaz kurumunda kaldıysanız, ceza infaz kurumunda mesleki eğitim kurslarına katıldınız mı?

a) Evet b) Hayır

26. Ceza infaz kurumunda mesleki eğitim kursuna katıldıysanız, tahliye olduktan sonra, mesleki eğitim kursunda edindiğiniz meslekle ilgili bir işte çalıştınız mı?

a) Evet b) Hayır

27. Sizce Türkiye’de eski hükümlülerin ve denetimli serbestlik altında olan yükümlülerin düşük düzeyde istihdam edilmelerinin nedenleri olarak aşağıdaki ifadelere ne ölçüde katılıyorsunuz? (X ile işaretleyiniz)

	Kesinlikle katılmıyorm	Katılmıyorm	Katılıyorm	Kesinlikle katılıyorm
İşverenlerin kaynaklarının kısıtlı oluşu				
İşverenlerin bu kişilere karşı olan önyargıları ve olumsuz tutumları				

Bu kişilerin yeterli mesleki yeterliliğe sahip olmayışları				
Piyasada herhangi bir istihdam ihtiyacının olmayışı				
Bu yönde gerekli politikalara yer verilmemiş oluşu				

28. Hâlihazırda kamu kurum ve kuruluşlarında eski hükümlüler ile terör mağdurlarının belirli oranda çalıştırılma zorunluluğuna yönelik uygulamadan haberdar mısınız?

- a) Evet b) Hayır

29. Çalıştırılma zorunluluğuna yönelik uygulamadan haberdarsanız bu uygulama sizce ne ölçüde yeterlidir?

- a) Kesinlikle yeterlidir
b) Yeterlidir
c) Kararsızım
d) Yetersizdir
e) Kesinlikle yetersizdir

Türkkan, T., Çakıcı, A.B. ve Bülbül, K. (2020). Sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin çocuk istismarı ve ihmali hakkındaki bilgi düzeylerinin incelenmesi: Gümüşhane Üniversitesi örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(2), s. 368-388.

Araştırma

*Makale Geliş Tarihi:07.11.2019
Makale Kabul Tarihi: 29.01.2020*

SOSYAL HİZMET BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN ÇOCUK İSTİSMARI VE İHMALİ HAKKINDAKİ BİLGİ DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ: GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Investigation of the Knowledge Level of Social Work Students about Child Abuse and Neglect: The Case of Gumushane University

Tuğba TÜRKKAN*

Ahmet Burhan ÇAKICI**

Kenan BÜLBÜL***

* Öğr. Gör., Gümüşhane Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-3955-6597

** Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ORCID: 0000-0003-4848-3278

*** Doktora Öğrencisi, Trabzon Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışma Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-7527-6082

ÖZET

Sosyal hizmet mesleğinin problem alanlarından birisi olarak çocuk istismarı, kapsamlı inceleme ve acil kararlar gerektiren, koruyucu ve önleyici müdahaleleri, tedavi ve iyileştirmeyi, hukuki müdahaleyi içeren bir olgudur. Bu süreç içerisinde çocuk için en yararlı kararı verebilmek üzere sosyal çalışmacıların tüm bu alanlara ilişkin yeterli bilgi ve donanıma sahip olması gerekmektedir. Bu araştırmanın amacı Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü öğrencilerinin çocuk istismarı ve ihmaline yönelik bilgi düzeylerini incelemektir. Mevcut çalışma betimsel tarama modeline uygun olarak gerçekleştirilmiştir. 2018-2019 eğitim öğretim güz döneminde Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Hizmet bölümünde öğrenimine devam eden ve çalışmaya katılmaya gönüllü 314 öğrenciye ulaşılmıştır. Araştırmanın verileri yüz yüze anket uygulama yöntemi ile toplanmıştır. Araştırma sonucunda, öğrencilerin çocuk istismarı ve ihmali belirti ve risklerine yönelik ölçekten alınan toplam madde puan ortalaması ve diğer alt ölçeklerden elde edilen madde puan ortalamaları incelendiğinde öğrencilerde konuya ilişkin bilgi eksikliği olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca mevcut çalışma kapsamında yapılan analizler sonucunda, öğrencilerin çocuk istismarı ve ihmalinin belirti ve risklerini tanımlama durumlarının cinsiyete ve gelir düzeyine dayalı olarak farklılık göstermediği; fakat öğrencilerin

bilgi düzeylerinin yaşları ve ikamet ettikleri yere dayalı olarak anlamlı derecede farklılaştığı belirlenmiştir. Bulgular ilgili literatür ışığında tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk istismarı, çocuk ihmali, sosyal hizmet, öğrenciler

ABSTRACT

As one of the problem areas of the profession of Social Work, child abuse is a case that requires comprehensive review and urgent decisions, including preventive interventions, treatment and rehabilitation, legal intervention. In order to make the most beneficial decision for the child in this process, social workers must have adequate knowledge and equipment in all these areas. The aim of this study is to investigate the level of information about child abuse and neglect of students in the Department of Social Work of Gümüşhane University. The study was conducted in accordance with the descriptive survey model of quantitative research methods. A total of 314 students were educated in the Department of Social Work of Gümüşhane University during the 2018-2019 academic year. Survey data were collected by face-to-face survey method. As a result of the research, the total score average of the students was taken from the scale for child abuse and neglect symptoms and risks determined and the mean scores obtained from other sub-scales indicate that there is a deficit about the subject. Also, it was found that students' information level about diagnosing the signs and risks of child abuse and neglect, did not differ according to sex and income level; but it was determined that students' information level differ significantly based on their age and place of residence. The findings are discussed in the light of literature information.

Key words: Child abuse, child neglect, social work, students.

GİRİŞ

Çocuk sahip olduğu özellikler dolayısıyla korunmaya en fazla ihtiyaç duyan grup olarak kabul edilir. Buna rağmen dünyada her yıl milyonlarca çocuk fiziksel, cinsel ve duygusal istismara maruz kalmakta ve bu örselenme yaşantıları çocuklarda hayat boyu süren derin izler bırakmaktadır. "Çocuk istismarı veya çocuğa kötü muamele; sorumluluk, güven veya güç ilişkisi bağlamında çocuğun sağlığına, hayatta kalmasına, gelişimine veya haysiyetine gerçek anlamda zarar veren ya da zarar verebilme potansiyeli olan fiziksel ve / veya duygusal kötü muamele, cinsel istismar, ihmal veya ihmalkâr muamele veya ticari veya başka amaçla sömürü biçimlerini içerir." (WHO, 1999). Kempe ve Helfer (1972) çocuğa yönelik istismarı "anne-babanın ya da çocuğa bakımı veren diğer yetişkinlerin gerçekleştirdiği veya gerçekleştirilmeyi ihmal ettiği, kasıt içeren davranışları sonucunda çocuğun zarar görmesine neden olan eylemler" şeklinde ifade etmişlerdir (Akt: Göde vd., 2000). Parke ve Colimer (1975), kültürel boyutu da ekleyerek çocuk istismarını; "ebeveynlerin veya çocuğun bakımından sorumlu bireylerin yaptıkları ya da yapmaları gerektiği halde yapmadıkları, çocuk yetiştirme ile ilgili toplumsal normlara uygun olmayan davranışlar sonucu çocuğun kaza dışı zarar görmesi" olarak tanımlamıştır (Akt; Bartholdsson, 2001). Çocuklara yönelik gerçekleştirilen ihmal ve istismar yalnızca günümüzde var

olan bir olgu değil, insanlık tarihinin başlangıcından bu yana süregelen ve her kültürde, her medeniyette, her coğrafyada ve her toplumda görülen bir gerçek olmasına karşın istismar kavramının bir sorun olarak ele alınarak, konuya ilişkin çalışmalara başlanması ancak 20. yüzyıl içerisinde görülmeye başlanmıştır. Konunun geçmişine bakıldığında, toplumların çeşitli nedenler dolayısıyla çocukları hırpaladığı gözlenmektedir. Dikkati çeken bir başka nokta ise çocukları öldürme eyleminin yeni bir olgu olmayıp yazılı tarih kadar eski zamanlara dayandığıdır (Polat, 2007). Bazı kültürlerde anormal veya engelli olarak doğan bebeklerin şeytanın habercisi olduğuna inanıldığından onlardan korkulur ve bu çocuklar doğumdan hemen sonra yok edilirlerdi (Polat, 2007). Çocukları öldürme eyleminin gerekçesi kültürden kültüre farklılıklar gösterebilmektedir. Örneğin Çin’de bebeklerin öldürülmesi aile planlaması için etkili bir yöntem olarak kabul görmekte iken yalnızca güçlü olanın yaşayacağına inanan Romalılar ve Yunanlılarda ise sakat ve zayıf bebekler öldürülürlerdi (Yenibaş ve Şirin, 2007). Yine Çin’de kız çocukları ekonomik gerekçelerle satılmakta ya da işgücüne katkıları bulunmaması nedeniyle öldürülmekteydiler (Polat, 2007). 19. yüzyılda İngiltere’de Yoksullar Yasası çocukların ailelerinden alınarak satılmalarını öngörüyordu. Olayın tıbbi boyutu ise 1860’da Adli Tıp hekimi Tardieu’nun, Paris’te dayak sonucu ölen 32 çocukta tespit ettiği otopsi bulgularını derlemesi ile ortaya çıkmıştır. Bu çalışma, dayak yiyen çocuklara yönelik ilk tıbbi araştırma olarak kabul edilmektedir (Finkelhor ve Korbin, 1988). Uzun bir süre sonra bir röntgen uzmanı olan John Caffey’ in 1946’da beyin kanaması, retina kanamaları ve kemiklerinde kırıklar bulunan çocuklar ile istismar arasındaki ilişkiyi vurgulaması ile konu yeniden gündeme gelmiştir. “Hırpalanmış çocuk” terimi ilk kez 1962 yılında bir çocuk hekimi olan Henry Kempe tarafından kullanılmıştır (Jain, 1999). Çocuklara yönelik gerçekleştirilen ihmal ve istismar davranışlarına bilim insanları tarafından ilgi her geçen gün artmakta ve bu davranışların çocukların fiziksel, zihinsel, duygusal, psiko-sosyal gelişimlerini olumsuz etkilediği tüm disiplinlerce kabul edilmektedir. Ancak ülkemizde çocuk istismarının önemli bir sorun olarak algılanmaması, dayanın toplumsal olarak kabul edilen bir disiplin yöntemi olarak görülmesi (Güner vd., 2010), cinsel istismar olgularının çoğu zaman bildirilmemesi (Farrants, 1998; Westcott ve Page, 2002), istismarın belirlenmesi ve müdahale sürecinde yetersiz kalınması (Özyürek vd., 2018) nedeniyle; istismar çocuklar için öncelikli problemlerden birisi olarak ön plana çıkmakta ve olumsuz sonuçlarına rağmen günümüzde artarak devam etmektedir (İmdat ve Asuma, 2018).

Çocukluk istismar yaşantıları çocukta uzun süreli, olumsuz ve derin izler bırakmakta ve günümüzde görülme sıklığı her geçen gün artmaktadır. ABD Sağlık ve İnsan Kaynakları Çocuk Bürosu'nun 2017 yılındaki raporlarına göre 2017 yılında yaklaşık 1720 çocuk istismar veya ihmalden hayatını kaybetmiştir. Hayatını kaybeden çocukların çoğunluğu 3 yaşından küçüktür. Kore'de ebeveynler üzerine yapılan bir araştırmada ebeveynlerin 2/3'ü çocuklarına şiddet uyguladıklarını, %46'sı vurarak veya tekmeleyerek dövdüklerini bildirmişlerdir. Etiyopya'da öğrenciler üzerine yapılan bir araştırmada ise kentli öğrencilerin %21'i ve kırsaldaki öğrencilerin %64'ü ebeveynleri tarafından cezalandırılmaları neticesinde vücutlarında morluk veya şişmelerin oluştuğunu ifade etmiştir (WHO, 2002). 2018 yılı Türkiye çocuk istismarı raporunda da çocuk mağdur sayısı 2014 yılında 74064 iken 2016 yılında bu sayının 83552'ye yükseldiği, genel olarak cinsel istismar mağduru çocuk sayısının %33 oranında arttığı bildirilmektedir (İmdat ve Asuma, 2018). Türkiye İstatistik Kurumunun yayınlamış olduğu verilere göre 2016 yılında güvenlik birimine gelen getirilen mağdur çocuk sayısı; 2012-2016 yılları arası her yıl artarak devam etmiştir. Bu mağdur çocuklar, cinsel, fiziksel, sözel, ekonomik vs. her tür istismara uğrayan çocuklardan oluşmaktadır. 2011 yılında toplamda 111.857 olan mağdur çocuk sayısı 2016 yılında artarak toplam 158.343 olmuştur. Kız çocukların 2012 yılında mağdur olma sayısı, 51977 iken 2016 yılında 71824 olarak artmıştır. Erkek çocukların 2012 yılında mağdur olma sayısı, 59880 iken 2016 yılında artarak 86519 olmuştur. Yapılan araştırmalar incelendiğinde, istismar olgusunun tüm toplumlarda ciddi bir sorun olduğu, çocukların bedensel, psikososyal ve zihinsel gelişimlerini olumsuz etkilediği ve etkilerinin uzun süreli olduğu görülmektedir. Çocukluk örselenme yaşantıları ile yetişkin dönemdeki kaygı bozuklukları ve depresyon (Clark, Thatcher ve Martin, 2010; Bruce vd., 2013), travma sonrası stres bozukluğu (Zlotnick vd., 2008), madde kullanım bozukluğu (Norman vd., 2012;), kişilik bozuklukları (Lubin, Johnson ve Southwick, 1996), somatizasyon bozukluğu (Sesar, Simic ve Barisic, 2010) gibi çeşitli ruhsal bozukluklarla arasında ilişki olduğu görülmektedir. Bu bilgilerden hareketle ve istismarın olumsuz sonuçları göz önüne alındığında, eğitimcilerin, ebeveynlerin ve çocukların istismar olgusuna yönelik tutumlarında değişiklik yaratmak, olumlu disiplin yöntemleri kullanılmasını teşvik etmek için toplumda farkındalık oluşturmak üzere farklı alanlardan uzmanların dahil olduğu multidisipliner çalışmaların ve eğitim faaliyetlerinin başlatılması oldukça önemlidir. Çocuk istismarının, çocuğun hem ruh sağlığını hem gelişim dönemlerini hem de iyilik halini olumsuz etkileyen yapısı göz önüne alındığında, istismar olgularına ilişkin önleme ve müdahale çalışmalarında

çeşitli profesyonellerin ve disiplinlerin birlikte çalışması gerekmektedir. Sosyal hizmet alanı da bu disiplinlerden birisidir.

Sosyal hizmet, tüm insanların psiko-sosyal fonksiyonlarını işlevsel hale getirmeyi başarmak ve iyilik hallerini artırmak için etkili sosyal değişimler yaratma noktasında insanlara yardım eden uygulamalı bir bilimdir (Barker, 1995). Uluslararası Sosyal Çalışmacılar Federasyonu (IFSW) (2014) şöyle bir tanımda bulunmaktadır: “Sosyal hizmet, sosyal değişimi ve gelişimi, sosyal uyumu ve insanların güçlendirilmesini ve özgürleşmesini destekleyen uygulamalı bir meslek ve akademik bir disiplindir.” Thompson ise sosyal hizmeti tek bir şekilde tanımlamayı verimsiz bir çaba olarak ifade etmektedir. Ona göre sosyal hizmet uzmanlarının ön değerlendirme yapmak, yetersiz ve zararlı koşulları iyileştirmek, sorun çözücü, destekleyici ve kolaylaştırıcı etkinlikler geliştirmek, koruyucu çalışmalarda bulunmak, sosyal inceleme raporları hazırlamak ve sunmak, proje ve planlara katkı sunmak, savunuculuk ve arabuluculuk faaliyetlerinde bulunmak, sosyal sorunları tanımlamak için birey, grup ve topluluklarla çalışmak gibi etkinliklerin her biri veya tamamı sosyal hizmetin tanımıdır (Thompson, 2013). Sosyal hizmetin rol ve işlevlerini etkileyen unsurlar uygulama alanlarıdır. Sosyal çalışmacıların görev aldığı ve mesleki rollerini uygulaması beklenen önemli uygulama alanlarından birisi çocuk istismarıdır. İstismara ve/veya ihmale uğrayan çocuklar sosyal hizmet mesleğinin doğrudan “çocuk ve aile refahı” alanı ve “çocuğun korunması” görevi ile ilgilidir (Dağlı ve İnanıcı, 2011). Bir çocuğun ya da ailenin risk altında olduğunu ilk fark eden kurum sosyal hizmet kuruluşları olabilir ya da aile ve çocuğun doğrudan sosyal hizmet kurumuna başvurusu olabilir. Sosyal hizmet uzmanları çocuk koruma sisteminde ve sağlık kuruluşlarında yapılan çok disiplinli ekipler içerisinde çocuk istismarı ve ihmali olguları ile aktif olarak çalışırlar (Hatipoğlu, 2017; Paslı, 2017).

Çocuk istismarı sorunu genelci sosyal hizmet yaklaşımı ve bütüncül bakış açısıyla ele alınır (Hatipoğlu, 2017; Paslı, 2017). Sosyal hizmet uzmanının alanda mikro, mezo ve makro düzeylerde uygulama yapması beklenmektedir (Karadağ, 2019). Bu sadece, sorun üzerinde odaklanmayı değil, çocuğun etkileşim içerisinde olduğu bütün sistemleri ve sistemler arasındaki ilişkileri ele almayı gerektirir (Paslı, 2017). Mikro düzeyde çalışmalar bireyin kendisine ve onun en yakın ilişkilerine odaklanmaktır. Bu kapsamda, çocuğa yönelik istismarın önlenmesi için öncelikle ebeveynleri bilinçlendirmeyi hedefleyen koruyucu ve önleyici sosyal hizmet uygulamaları yürütülür. Ailelerle bire bir iletişim ve etkileşim içerisinde, çocuğun istismara uğramasına etki edecek risk etmenleri değerlendirilir; çocuğun ve aile bireylerinin

gereksinimleri belirlenerek danışmanlık yapılır (Özdemir ve Karadağ, 2010). Mezzo düzeydeki uygulamalar aile bireyleri, akrabalar, komşular arasındaki iletişim ve kişiler arasındaki ilişkilere odaklanır. Bu doğrultuda sosyal hizmet uzmanı istismara uğrayan çocuğun ve aile üyelerinin toplumsal yaşama katılmalarını sağlamak ve iletişimlerini güçlendirmek üzere yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri aracılığı ile çalışmalar düzenler. Makro düzeydeki uygulamalar ise örgüt, topluluk, devlet ve tüm toplumla olan çalışmaları içermektedir. İstismarın önlenmesi amacıyla toplumsal farkındalığı arttırmak üzere düzenlenen çalışmalar makro düzeydeki uygulamalardandır (Karadağ, 2019; Paslı, 2017, 2019)

Sosyal hizmet mesleğinin problem alanlarından birisi olarak çocuk istismarı, kapsamlı inceleme ve acil kararlar gerektiren, koruyucu ve önleyici müdahaleleri, tedavi ve iyileştirmeyi, hukuki müdahaleyi içeren bir durum olup, disiplinler arası eşgüdümü gerektiren bir olgudur (Paslı, 2017; Proctor, 2002). Bu süreç içerisinde çocuk için en yararlı kararı verebilmek üzere sosyal çalışmacıların tüm bu alanlara ilişkin yeterli bilgi ve donanıma sahip olması gerekmektedir. Özellikle çocuk ihmal ve istismarı alanında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının bilgi temellerinin sağlam olması, bu bilgiyi uygulayabilecek becerilere sahip olması ve tüm bunları sahip oldukları değerler ışığında uygulamaya aktarmaları gerekmektedir. Çocuğun gelişim özellikleri, istismar yaşantılarının belirtileri ve çocuk üzerindeki etkileri, istismar mağduru çocukla iletişim, sosyal hizmet müdahalesi gibi konulara hâkim olan sosyal çalışmacı; istismar ve ihmal vakaları ile karşılaştığında süreci başarılı şekilde yönetebilecektir. Bu araştırma ile Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü'nde öğrenim gören öğrencilerin çocuk istismarı olgusuna yönelik bilgi düzeylerinin incelenmesi amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Mevcut çalışma nicel araştırma yöntemleri içerisinde yer alan betimsel tarama modelinden yararlanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu tip araştırmalarda amaç geçmişte ya da hala devam eden bir olguyu var olduğu haliyle betimlemek ve tanımlamaktır. (Karasar, 2012).

Çalışma Grubu

Bu çalışmanın amacı Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümünde öğrenimine devam eden öğrencilerin çocuk istismarı ve ihmaline ilişkin bilgi düzeylerini tespit etmektir. Mevcut araştırma, ölçek kullanım izni ile Gümüşhane Üniversitesi etik kurulundan 27/02/2018 tarih ve 2018-2 sayılı onay alındıktan sonra, 2018-2019 eğitim öğretim yılı bahar döneminde Gümüşhane

Üniversitesinde öğrenimlerini sürdüren Sosyal Hizmet Bölümü öğrencileri ile yürütülmüştür. Bu kapsamda, ilgili bölümde öğrenimlerine devam eden 420 öğrenci içerisinde çalışmaya katılmayı kabul eden gönüllü 234 (%74,5) kadın, 80 (%25,5) erkek olmak üzere toplam 314 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma grubuna dahil edilen öğrencilerin yaş ortalaması 20.64 (SS=2,01) olup, öğrencilere yönelik tanımlayıcı bilgiler Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1: Araştırma Grubuna İlişkin Bazı Tanımlayıcı Bilgiler

Faktör	Değişken	Frekans (f)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	234	74,5
	Erkek	80	25,5
Gelir Düzeyi	Düşük	15	4,8
	Orta	294	93,6
	Yüksek	5	1,6
İkamet Yeri	Köy	35	11,1
	Kasaba	25	8,0
	Küçük Şehir	121	38,5
	Büyük Şehir	133	42,4

Veri Toplama Araçları

Bilgi Formu: Araştırmaya katılan öğrencilerle ilgili, cinsiyet, yaş, gelir düzeyi, ikamet edilen yer değişkenlerini tespit etmeye yönelik sorular içermektedir.

Çocuk İstismarı ve İhmalinin Belirti ve Risklerinin Tanımlanmasına Yönelik Ölçek Formu: Uysal (1998) tarafından geliştirilen bu formda; “İstismarın çocuk üzerindeki fiziksel belirtileri (İÇÜFB)”, “Çocuk istismarına ilişkin çocuktaki davranışsal belirtiler (İİÇDB)”, “İhmalin çocuk üzerindeki belirtileri (İÇÜB)”, “İstismar ve ihmale yatkın ebeveyn özellikleri (İİYEÖ)”, “İstismar ve ihmale yatkın çocukların özellikleri (İİYÇÖ)”, ve “Çocuk istismarı ve ihmaliinde ailesel özellikler (ÇİİAÖ)” başlıklı 6 alt ölçek mevcuttur. Her soru 5 puan üzerinden değerlendirilmektedir. Ölçek ve alt ölçeklerden alınan puanların ortalamasının 5’e yaklaşması çocuk istismarının ve ihmalinin belirtileri ve risklerine yönelik bilgi sahibi olduklarını, 3’ten uzaklaşması ise bilgi sahibi olmadıklarını göstermektedir. Bu çalışmada ölçek için elde edilen Cronbach alfa değeri .87 olarak belirlenmiştir. Ayrıca çalışma için ölçek kullanım izni elektronik posta yoluyla alınmıştır.

İstatistiksel Yaklaşım

Elde edilen verilerin analizine başlamadan önce kayıp veri analizi, normal dağılım analizi ve uç değer analizleri gerçekleştirilmiştir (Field, 2013). Yapılan analizler sonrasında eksik veri bulunan 1 öğrenci analiz dışında bırakılarak 314 üniversite öğrencisi üzerinden analizler SPSS 24 paket programı aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.

Field (2013), normallik varsayımını bir değişkene ait gözlemlenen verilerin normal dağılıma uyum derecesiyle ilgili sonuçları olarak tanımlar. Bu araştırma kapsamında değişkenlerin çarpıklık (Skewness) ve basıklık (Kurtosis) değerleri incelenerek normal dağılıma uygun olup olmadıkları incelenmiştir.

Tablo 2. Ölçeklerden Elde Edilen Puan, Ortalama, Standart Sapma, Minimum-Maksimum, Basıklık Ve Çarpıklık Değerleri

Değişkenler	Ort.	Ss	Min-Maks.	Çarpıklık		Basıklık	
				Değer	Hata	Değer	Hata
İÇÜFB	72,63	7,47	54-91	,13	,13	-,30	,27
İİÇDB	56,61	5,55	43-69	,02	,13	-,38	,27
İÇÜB	28,05	4,14	16-35	-,25	,13	-,39	,27
İİYEÖ	40,31	6,05	26-66	,46	,13	,83	,27
İİYÇÖ	18,91	3,09	9-29	,14	,13	,39	,27
ÇİİAÖ	28,67	5,52	12-40	-,20	,13	,06	,27

Buna göre Tablo 2'deki veriler incelendiğinde bütün basıklık ve çarpıklık değerlerinin istendik değerler olan +1.5 ve -1.5 aralığında olduğu dikkat çekmektedir (Tabachnick ve Fidel, 2013). Bu bakımdan araştırma kapsamındaki değişkenlerin her birinin normal dağılıma sahip olduğu ve normallik varsayımını karşıladığı sonucuna varılmıştır (Tablo 2). Dolayısıyla verilerin analizinde Frekans, Yüzde, Aritmetik Ortalama, Bağımsız T Testi, Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ve Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Testi'nin kullanılmasına karar verilmiştir.

BULGULAR

Araştırma kapsamında öğrencilerin çocuk istismarı ve ihmalinin belirti ve risklerinin tanımlanmasına yönelik durumları incelenmiştir.

Tablo 3. Ölçek ve Alt Ölçeklerden Elde Edilen Madde Puan Ortalamaları

	N	Min.	Mak.	X	SS
ÇİİBRTÖ	314	2,90	4,67	3,65	,34
İÇÜFB	314	2,84	4,79	3,82	,39
İİÇDB	314	2,87	4,60	3,77	,37
İÇÜB	314	2,29	5,00	4,00	,59
İİYEÖ	314	2,17	5,50	3,35	,50
İİYÇÖ	314	1,50	4,83	3,15	,51
ÇİİAÖ	314	1,50	5,00	3,58	,69

Öncelikli olarak ölçeğin alt boyutlarından elde edilen madde puan ortalaması incelendiğinde en yüksek madde puan ortalaması İÇÜB alt ölçeği ($X=4.00$, $SS=.59$), en düşük madde ortalamasına ise İİYÇÖ alt ölçeği ($X=3.15$, $SS=.51$) olarak tespit edilmiştir. Üniversite öğrencilerinin "Çocuk istismarı ve ihmalinin belirti ve risklerinin tanımlanmasına yönelik ölçek" formundan alınan toplam madde puan ortalaması ($X=3,65$; $SS=.34$) ve diğer alt ölçeklerden elde edilen madde puan ortalamaları

istendik değer olan 5,0'a kıyasla öğrencilerin istismar olgusuna ilişkin bilgi açığı olduğunu göstermektedir (Tablo 3).

Üniversite öğrencilerinin cinsiyetlerine dayalı çocuk istismarı ve ihmalinin belirti ve risklerinin tanımlanmasına yönelik bilgi düzeyleri bağımsız t testi kullanılarak incelenmiştir.

Tablo 4. Çocuk İstismarı ve İhmalinin Belirti Ve Risklerinin Tanımlanmasına Yönelik Bilgi Düzeylerinin Cinsiyete Dayalı Farklılıklarına İlişkin Bulgular

CİNSİYET	X	SS	Sd	t	p	Cohen's d	
İÇÜFB	Kadın	72,64	7,29	312	,62	,95	,00
	Erkek	72,58	8,02				
İİÇDB	Kadın	56,82	5,51	312	,06	,23	,15
	Erkek	55,97	5,65				
İÇÜB	Kadın	28,15	3,97	121,40	1,18	,49	,09
	Erkek	27,76	4,61				
İİYEÖ	Kadın	40,35	6,01	312	,68	,87	,02
	Erkek	40,22	6,20				
İİYÇÖ	Kadın	18,97	3,10	312	,16	,55	,07
	Erkek	18,73	3,05				
ÇİİAÖ	Kadın	28,72	5,71	312	,59	,79	,03
	Erkek	28,53	5,96				

Yapılan Bağımsız t testi sonuçlarına göre İstismarın çocuk üzerindeki fiziksel belirtileri (İÇÜFB) ($t_{(312)} = .62$, $p > .05$), Çocuk istismarına ilişkin çocuktaki davranışsal belirtiler (İİÇDB) ($t_{(312)} = .06$, $p > .05$), İhmalin çocuk üzerindeki belirtileri (İÇÜB) ($t_{(121,40)} = 1.18$, $p > .05$), İstismar ve ihmale yatkın ebeveyn özellikleri (İİYEÖ) ($t_{(312)} = .68$, $p > .05$), İstismar ve ihmale yatkın çocukların özellikleri (İİYÇÖ) ($t_{(312)} = .16$, $p > .05$), ve Çocuk istismarı ve ihmali ailesel özellikler (ÇİİAÖ) ($t_{(312)} = .59$, $p > .05$) öğrencilerin cinsiyetlerine dayalı olarak anlamlı derecede farklılaşmamaktadır. Elde edilen bu sonuçların, kadın ve erkek öğrencilerin çocuk ihmal ve istismarına yönelik bilgi düzeyi ortalamalarının birbirine yakın çok olmasından kaynaklandığı söylenebilir.

Öğrencilerin çocuk istismarının belirtilerine yönelik bilgi düzeyleri ile yaşları arasındaki ilişkiler Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon testi ile belirlenmiştir (Tablo 5).

Tablo 5. Çocuk İstismarı ve İhmalinin Belirti Ve Risklerinin Tanımlanmasına Yönelik Bilgi Düzeyleri İle Üniversite Öğrencilerinin Yaşları Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Pearson Momentler Korelasyon Değerleri

Yaş	ÇİİBRTÖ	İÇÜFB	İİÇDB	İÇÜB	İİYEÖ	İİYÇÖ	ÇİİAÖ
	,17**	,16**	,14**	,13*	,09	,03	,13*

** $p < .01$, * $p < .05$

Tablo 5'te sürekli değişken olarak alınan öğrencilerin yaş değişkenleri ile çocuk istismarı ve ihmali yönelik belirtileri tanımlama düzeyleri arasındaki anlamlı ilişkilerin olup olmadığının belirlenmesi amacıyla Pearson Momentler Çarpımı

Korelasyon testi ile çözümlenmiştir. Yapılan analiz sonuçları üniversite öğrencilerinin yaşları ile ÇİİBRTÖ ($r = .17, p < .01$), İÇÜFB ($r = .16, p < .01$), İİÇDB ($r = .14, p < .01$), İÇÜB ($r = .13, p < .05$) ve ÇİİAO ($r = .13, p < .05$) arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunduğunu ortaya koymaktadır. Elde edilen bu sonuçlara göre öğrencilerin yaşları ilerledikçe çocuk istismarının belirtileri ve risklerini tanılamaya yönelik bilgi düzeylerinin arttığı, istismarın çocuk üzerindeki fiziksel belirtilerini, istismar ve ihmalin çocuktaki davranışsal belirtilerini, ihmalin çocuk üzerindeki belirtilerini ve çocuk istismarında etkili aile özelliklerini daha iyi ayırt edebildikleri söylenebilir.

Öğrencilerin gelir düzeylerine göre çocuk istismarı ve ihmalinin belirti ve risklerinin tanımlanmasına yönelik bilgi düzeylerine dayalı farklılıklar Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ile sınanmıştır.

Tablo 6. Çocuk İstismarı ve İhmalinin Belirti ve Risklerinin Tanımlanmasına Yönelik Bilgi Düzeylerinin Gelir Düzeyine Dayalı Farklılıklarına İlişkin Bulgular

GELİR DÜZEYİ		KT	Sd	KO	F	p	η^2
ÇİİBRTÖ	Grup İçi	570.30	2	285,15			
	Gruplar Arası	162739.24	311	523,27	,54	,58	,00
	Toplam	163309.54	313				
İÇÜFB	Grup İçi	182.79	2	91,39			
	Gruplar Arası	17302.34	311	55,63	1,64	,19	,01
	Toplam	17485.14	313				
İİÇDB	Grup İçi	25.37	2	12,68			
	Gruplar Arası	9623.22	311	30,94	,41	,66	,00
	Toplam	9648.59	313				
İÇÜB	Grup İçi	44.23	2	22,11			
	Gruplar Arası	5326.73	311	17,12	1,29	,27	,00
	Toplam	5370.96	313				
İİYEÖ	Grup İçi	39.78	2	19,89			
	Gruplar Arası	11444.36	311	36,79	,54	,58	,00
	Toplam	11484.15	313				
İİYÇÖ	Grup İçi	1.22	2	,61			
	Gruplar Arası	2989.45	311	9,61	,06	,93	,00
	Toplam	2990.67	313				
ÇİİAO	Grup İçi	2.52	2	1,26			
	Gruplar Arası	9564.34	311	30,75	,04	,96	,00
	Toplam	9566.86	313				

Tablo 6'ya göre öğrencilerin gelir düzeylerine dayalı olarak çocuk istismarı ve ihmalinin belirti ve risklerini tanımlanma durumları anlamlı derecede farklılaşmamaktadır ($p > .05$).

Çocuk istismarının belirtilerine yönelik bilgi düzeylerinde öğrencilerin ikamet ettikleri yerlere dayalı olarak istatistiksel farklılaşma olup olmadığı Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ile çözümlenmiştir.

Tablo 7. Çocuk İstismarı ve İhmalinin Belirti ve Risklerinin Tanılanmasına Yönelik Bilgi Düzeylerinin İkamet Edilen Yere Dayalı Farklılıklarına İlişkin Bulgular

İKAMET		KT	Sd	KO	F	p	η^2
ÇİİBRTÖ	Grup İçi	3661.58	3	1220,52	2,37	,07	,02
	Gruplar Arası	159647.96	310	514,99			
	Toplam	163309.54	313				
İÇÜFB	Grup İçi	461.83	3	153,94	2,80	,04	,02
	Gruplar Arası	17023.31	310	54,91			
	Toplam	17485.14	313				
İİÇDB	Grup İçi	81.06	3	27,02	,87	,45	,00
	Gruplar Arası	9567.53	310	30,86			
	Toplam	9648.59	313				
İÇÜB	Grup İçi	40.58	3	13,52	,78	,50	,00
	Gruplar Arası	5330.38	310	17,19			
	Toplam	5370.96	313				
İİYEÖ	Grup İçi	373.45	3	124,48	3,47	,01	,03
	Gruplar Arası	11110.69	310	35,84			
	Toplam	11484.15	313				
İİYÇÖ	Grup İçi	62.64	3	20,88	2,21	,08	,02
	Gruplar Arası	2928.03	310	9,44			
	Toplam	2990.67	313				
ÇİİAÖ	Grup İçi	126.86	3	42,28	1,38	,24	,01
	Gruplar Arası	9440.00	310	30,45			
	Toplam	9566.86	313				

Tablo 7'ye göre öğrencilerin istismar ve ihmale yatkın ebeveyn özelliklerini tanımlama durumları ikamet ettikleri yere dayalı olarak anlamlı derecede farklılaşmaktadır ($F_{(3, 310)} = 3.47, p < .05, \eta^2 = .03$). Farklılığın kaynağını belirlemek üzere gerçekleştirilen Bonferroni Post Hoc Test sonuçlarına göre küçük şehirde yaşayan öğrencilerin ortalamasının ($X=41.62, SS=5.89$) büyük şehirde yaşayan öğrencilerin ortalamasından ($X= 39.26, SS= 6.09$) yüksek olması bu farklılığın kaynağı olarak belirtilebilir. Özetle küçük şehirlerde yaşamını sürdüren öğrencilerin büyük şehirlerde yaşayan öğrencilere göre istismar ve ihmale yatkın ebeveyn özelliklerini daha iyi ayırt ettikleri söylenebilir (Tablo 7).

TARTIŞMA

Sosyal Hizmet bölümü öğrencilerinin çocuğun istismarına ve ihmaline yönelik bilgi ve risk tanıma düzeylerini belirlemeye yönelik gerçekleştirilen analizler, öğrencilerin istismar olgusuna ilişkin belirtileri ve riskleri tanıma durumlarının yeterli düzeyde olmadığını ortaya koymaktadır. Ayrıca öğrencilerin alt ölçek maddelerine verdikleri cevaplar incelendiğinde en yüksek doğru oranı ihmalin çocuk üzerindeki belirtileri olurken, en düşük ortalamanın istismar ve ihmale yatkın çocukların özellikleri ilgili alanlarda olduğu belirlenmiştir. Konu ile ilgili literatür incelendiğinde üniversite öğrencilerinin çocuk istismarı hakkındaki bilgi düzeylerini incelenmek amacıyla Taş (2017) tarafından Hacettepe Üniversitesi öğrencilerinden çocuk gelişimi, okul öncesi

öğretmenliği, sınıf öğretmenliği, sosyal hizmet, psikoloji ve sosyoloji son sınıf öğrencileri ile yürütülen bir araştırmada da benzer sonuçlar elde edilmiş ve tüm bölümlerin çocuk istismarını ve ihmalini tanılamaya yönelik ölçekten 3' ün altında puan aldıkları ve konuya ilişkin bilgi düzeylerinin eksik olduğu belirlenmiştir. Öğretmen adaylarının çocuk istismarına yönelik farkındalık düzeylerini tespit etmek üzere gerçekleştirilen, örneklemini Yakın Doğu Üniversitesi'nde öğrenim gören eğitim fakültesi öğrencilerinin oluşturduğu bir diğer çalışmada ise öğrencilerin çocuk istismarını tanımlamaya yönelik ölçek genelinden aldıkları puan ortalaması 3,38 olarak belirlenmiş ve konuya ilişkin hassasiyet ve bilgi düzeylerinin artırılması gerektiği vurgulanmıştır. Pala (2011) tarafından yapılan bir çalışmada da; öğretmen adaylarının ihmal ve istismar olgusuna yönelik eğitim eksikliği vurgulanmaktadır. Fayez ve arkadaşlarının (2014) gerçekleştirdiği araştırmalarında da, öğretmen adaylarının istismar türlerini belirleme konusundaki becerilerinin yeterli düzeyde olmadığı bildirilmektedir.

Sosyal hizmet uzmanları çocuk koruma sisteminde ve sağlık kuruluşlarında yapılan çok disiplinli ekipler içerisinde çocuk istismarı olgusu ile aktif olarak çalışırlar. Bu alanda çalışan uzmanlar, çocuğun risk durumunu değerlendirmek ve ailesinden alınarak alternatif bakım tedbirlerine ihtiyaç olup olmadığını belirlemek üzere karar vermek zorundadır (Proctor, 2002). İstismara maruz kalan çocuk ve ebeveynlerin psikososyal değerlendirmesi yapılarak plan çerçevesinde tıbbi ve psikiyatrik gereksinimleri belirlenir ve yönlendirme yapılarak süreç izlenir. Bu doğrultuda aile bireylerinin toplumsal yaşama katılmaları, sosyal çevrelerindeki bireylerle iletişimlerinin geliştirilmesi, sosyal dayanışmanın güçlendirilmesi amacıyla çeşitli etkinlikler düzenler. Bunların yanı sıra sosyal hizmet uzmanı; istismar ve ihmal ile ilgili toplumda var olan riskleri tespit etmek, çeşitli gruplar arasında koordinasyon sağlamak, halk eğitimleri düzenleyerek toplumsal farkındalığı arttırmak, maddi kaynakları belirlemek, belirlenen hedefleri gerçekleştirmek için çeşitli stratejiler geliştirmek gibi temel işlevleri yerine getirir. Ayrıca çocukların istismardan korunmasını sağlamak üzere koruyucu ve önleyici çalışmalara ilişkin politikalar geliştirilmesine yönelik danışmanlık yapar, uygulamadaki sorunların görünür kılınmasını sağlayarak çözüm önerileri sunar. Değişim yaratmak adına uluslararası ve ulusal zeminlerde politikalar geliştirmek veya geliştirilmesi için çaba harcamak sosyal hizmet uzmanlarına düşen önemli bir görevdir (Güneş, 2017; Holland, 2004: Paslı, 2017; Zastrow vd., 2014) Nitekim değişim rolünün kullanması ve başarılı olabilmesi için sosyal hizmet uzmanı, müracaatçılara uygun hizmet modeli

sağlamak, durumu, sorunları, ihtiyaçları, kaynakları ve varlıkları belirlemek, bilgi toplamak ve ön değerlendirme yapmak, hizmet dağılımı için plan yapmak, denetleme, danışmanlık ve iletişim becerilerini kullanmak, müracaatçının amaçlarını gerçekleştirme için müdahaleler belirlemek, değerlendirmek ve uygulamak uygulamanın etkinliğini ve programın sonuçlarını değerlendirmek gibi bir takım işlevleri yerine getirmelidir (Zastrow, 2014). Sosyal Hizmet mesleğinin istismar olgusuna ilişkin bu önemli rolleri göz önüne alındığında, tüm bu fonksiyonları sağlıklı şekilde yürütebilmeleri için konuyla ilgili bilgilerinin yeterli düzeyde olması gerekmektedir. Bunun için de öğrencilerinin eğitim müfredatlarının gözden geçirilmesinin sağlanarak lisans eğitimleri süresince istismar olgusuna yönelik daha ayrıntılı bir eğitimden geçmeleri, meslekleri süresince de hizmet içi ve mezuniyet sonrası eğitimlerle çocuk istismarı ve yasal sürece ilişkin bilgi düzeylerinin artırılması oldukça önemlidir.

Yapılan analizler sonucunda, üniversite öğrencilerinin yaşları ile çocuk istismarına yönelik belirtileri tanımlama düzeyleri arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunduğu belirlenmiştir. Kısacası öğrencilerin yaşları ilerledikçe çocuk istismarına ilişkin belirti ve risklerini tanımlamaya yönelik bilgi düzeylerinin genel olarak arttığı, istismarın çocuk üzerindeki fiziksel belirtilerini, istismar ve ihmalin çocuktaki davranışsal belirtilerini, ihmalin çocuk üzerindeki belirtilerini ve çocuk istismarı ve ihmali aile özelliklerini daha iyi ayırt edebildikleri söylenebilir. Örneğin Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü öğrencilerinin ders müfredatı incelendiğinde, ikinci sınıfta "Bireylerle Sosyal Hizmet" ve "Sosyal Hizmet Ortamlarında İnceleme" dersleri; üçüncü sınıfta "Sosyal Hizmet Uygulama Yöntemleri", "Adli Sosyal Hizmet", "Aile Danışmanlığı" ve "Mesleki Uygulama" dersleri, dördüncü sınıfta ise "Sosyal Hizmet Mevzuatı" ve "Sosyal Hizmet Uygulaması" dersleri almaktadır. Bu dersler kapsamında ebeveyn-çocuk iletişimi, çocuk hakları, çocuk koruma, çocuk istismarı ve ihmali, istismara uğrayan çocuklara sosyal hizmet müdahalesi ve adli süreç konularında öğrenciler istismar olgusuna yönelik bilgilendirilmektedir. Bu durumda öğrencilerin yaşlarına paralel olarak sınıf düzeyleri ilerledikçe istismar olgusuyla ilişkili derslerin, sınıflarda yapılan vaka incelemelerinin öğrencilerin istismara yönelik bilgi düzeylerini arttırdığı ve staj sürecinde vaka ile karşılaşmada sürecin daha kapsamlı şekilde ele alınarak mesleki bilgi ve beceri gerektiren uygulamaların yapılması sayesinde sürece olumlu katkısı olduğu ve bu durumların öğrencilerin konuya ilişkin bilgi düzeylerine yansıdığı ve farkındalıklarının arttığı düşünülmektedir.

Konuyla ilişkili olarak yapılan araştırmalar incelendiğinde tıp fakóltesi uzmanlık öğrencilerinin çocuk istismarına ilişkin bilgi düzeyleri ve farkındalıklarının değerlendirilmesi ile eğitim ihtiyaçlarının belirlenmesi amacıyla Bahadır (2018) tarafından yürütölen bir çalışmada, bu araştırmanın sonuçlarından farklı olarak, 30 yaş altı grubun ortalama puanlarının 30 ve üzeri yaş grubuna göre daha yüksek olduğu bulunmuş ve araştırmacı özellikle son yıllarda tıp fakóltesi ders programlarında istismar olgusuna daha fazla yer verilmesi nedeniyle, 30 yaş altı grubun konuya ilişkin bilgi düzeylerinin daha yüksek olabileceğini ifade etmiştir. Okul öncesi öğretmen adayları ile gerçekteştirilen bir başka çalışmada ise öğrencilerin yaş değişkenine göre çocuk istismarını saptayabilme düzeylerinin farklılaşmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Yaman, 2018).

Mevcut araştırmanın sonuçlarına göre, öğrencilerin cinsiyet ve gelir düzeylerine dayalı olarak çocuk istismarının belirtilerinin tanımlanmasına yönelik bilgi düzeylerinin farklılık göstermediği bulunmuştur. Yapılan araştırmalar incelendiğinde literatürde cinsiyet değerlişkeninin etkisine ilişkin farklı bulguların yer aldığı dikkat çekmektedir. Örneğin; Kürklü (2011) yürüttüğu çalışmasında öğretmenlerin çocuk istismarını tanılama puanlarının cinsiyete dayalı anlamlı farklılık göstermediğini bildirmektedir. Yine Sağır ve Gözler (2013)'in öğretmenlerin istismara yönelik farkındalık düzeylerini inceledikleri araştırmalarında öğretmenlerin istismar olgusuna yönelik farkındalıkları ile cinsiyet arasında anlamlı fark olmadığı belirlenmiştir. Bu çalışmalardan farklı olarak, tıp fakóltesi uzmanlık öğrencilerinin çocuk istismarına ilişkin bilgi düzeyleri ve farkındalıklarının değerlendirilmesi ile eğitim ihtiyaçlarının belirlenmesi amacıyla Bahadır (2018) tarafından gerçekteştirilen çalışmada, çocuk istismarına ilişkin bilgi düzeyinin cinsiyet değerlişkenine göre farklılık gösterdiği ve kadınların istismarı tanımlama durumunun daha yüksek olduğu bildirilmektedir. Yapılan çalışmalar incelendiğinde gelir düzeyi ve ikamet edilen yer değerlişkenleri ile istismar olgusuna yönelik bilgi düzeyi ilişkisini inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Çalışma kapsamında gerçekteştirilen analiz sonuçlarına göre, öğrencilerin çocuk istismarının belirtilerinin tanımlanmasına yönelik bilgi düzeylerinin ikamet edilen yere dayalı olarak anlamlı derecede farklılaştığı ve küçük şehirlerde yaşamını sürdüren öğrencilerin büyük şehirlerde yaşayan öğrencilere göre istismar ve ihmale yatkın ebeveyn özelliklerini daha iyi ayırt edebildikleri bulunmuştur. Yapılan bir çalışmada duygusal ve fiziksel istismar sıklığının bölgeden bölgeye farklılık gösterdiği ve kırsal alanlarda çocuğa yönelik istismarın büyük şehirlere göre daha yüksek düzeyde olduğu bildirilmiş ve kırsal kesimlerdeki sosyoekonomik durum ve mali problemlerin

bireyleri psikolojik açıdan olumsuz etkilediği bu durumun da istismara yol açıyor olabileceği belirtilmiştir (Sebre vd., 2004). Bu bilgilerden hareketle, kırsal kesimlerde yaşayan öğrencilerin istismara daha fazla maruz kaldığı, dolayısıyla istismarın belirtilerini daha kolay tanımladığı söylenebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin çocuk istismarı ve ihmaline yönelik bilgi düzeyleri araştırılmış ve öğrencilerin çocuk istismarına ilişkin belirti ve riskleri tanımlama durumlarının bazı demografik değişkenlere bağlı olarak farklılık gösterip göstermediği çeşitli istatistikî analizlerle incelenmiştir. Araştırma sonucunda, öğrencilerin çocuk istismarı ve ihmali belirti ve risklerine yönelik ölçekten alınan toplam madde puan ortalaması ve diğer alt ölçeklerden elde edilen madde puan ortalamaları incelendiğinde, öğrencilerde konuya ilişkin bilgi eksikliği olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca mevcut çalışma kapsamında yapılan analizler sonucunda, öğrencilerin çocuk istismarı ve ihmalinin belirti ve risklerini tanımlama durumlarının cinsiyete ve gelir düzeyine dayalı olarak farklılık göstermediği; fakat öğrencilerin bilgi düzeylerinin yaşları ve ikamet ettikleri yere dayalı olarak anlamlı derecede farklılaştığı belirlenmiştir.

Çocuğa yönelik istismar, farklı risk etmenlerinin çocuğun yaşadığı mikro, mezzo ve makro sistemlerin niteliklerinin birbirleriyle etkileşimi sonucu ortaya çıkan, sonuçları tüm toplumu ilgilendiren bir halk sağlığı sorunudur (Paslı, 2017). Dünyada ve Türkiye’de konu ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde çocuk istismarı sıklığının giderek arttığı, konunun güncelliğini korumaya devam ettiği anlaşılmaktadır (Adalet Bakanlığı, 2015; TÜİK, 2015).

İstismara ve/veya ihmale uğrayan çocuklar, doğrudan sosyal hizmet mesleğinin çocuk ve aile refahı alanı ve çocuğun korunması görevi ile ilgilidir (Dağlı ve İnanıcı, 2011). Çocuğun istismarına ilişkin risk faktörlerinin belirlenmesi, çocuğa ve aileye yönelik koruyucu ve önleyici çalışmalar, istismara uğrama riski olan ya da istismara uğrayan çocuğun korunması ve iyileştirilmesinde önemli sorumlulukları bulunan sosyal çalışmacı adaylarının bu işlevleri yerine getirmek üzere çocuk hakları, etkin çocuk koruma ve çocuk istismarını ve ihmali tanıma ve istismar olgusuna yönelik yasal gereklilikler ile ilgili yeterli eğitim almaları açısından eğitim müfredatlarının gözden geçirilmesinin sağlanarak lisans eğitimleri süresince istismar olgusuna yönelik daha ayrıntılı bir eğitimden geçmeleri önerilmektedir. Bu kapsamda sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin, istismar olgusuna yönelik olarak gerek lisans eğitimleri sırasında

gerekse meslekleri süresince zorunlu, sürekli, nitelikli ve uygulamalı eğitimlerle bilgilendirilerek, çocukların davranışlarında ya da görünümünde istismara bağlı olarak meydana gelebilecek değişiklikleri fark etmeleri ve yasal sorumlulukları konusunda bilinçlendirilmeleri sağlanmalıdır. Öğrenciler eğitim süreçlerinde çocuk istismarı hakkında konferans ve seminer gibi etkinliklere gitmeleri yönünde daha fazla teşvik edilebilir ve staj dönemlerinde bu alanda çalışma yapmaya yönlendirilebilir. Ayrıca ülkemizde istismar mağduru çocuklarla ve aileleriyle çeşitli çalışmalar yürüten, çocuk istismarının belirtileri ve sürece müdahale yolları konusunda eğitimler veren, toplumsal farkındalık oluşturmak ve çocuk istismarını önlemek üzere savunuculuk faaliyetleri gerçekleştiren çeşitli dernekler ve sivil toplum kuruluşları bulunmaktadır. Öğrencilerin bilgi ve farkındalıklarının artması için bu kuruluşların etkinliklerine katılımları teşvik edilebilir. Çocuğa yönelik istismarın önlenmesi için sosyal hizmet uygulaması açısından mikro düzeyde yapılabilecekler ise; ailelerle bire bir iletişim kurularak risk değerlendirmesi yapılması ve ihtiyaç halinde çocuğun ve aile bireylerinin gereksinimleri doğrultusunda danışmanlık hizmeti sunulması, ebeveyn-çocuk ilişkisini güçlendirmek ve sağlıklı iletişim kurmalarına destek olmak üzere ebeveynlik becerileri ile ilgili eğitimler düzenlenmesi, istismar mağduru çocukların ve aile bireylerinin yaşamlarının kontrolünü yeniden kazanması ve sosyal yaşama tekrar uyum sağlamları için aile danışmanlığı verilmesi; eğitim kurumlarında çalışan idareci ve öğretmenlere istismara yol açan risk faktörlerini tanıma ve müdahale sürecine ilişkin prosedürle ilgili seminerler verilmesi ve okullarda sosyal hizmet birimlerinin oluşturulması sağlanabilir. Bunlara ek olarak çocuk istismarına daha çok küçük yaşta ve kendisini koruma beceresi gelişmemiş çocukların maruz kaldığı düşünüldüğünde, iyi dokunma-kötü dokunma arasındaki ayırım, mahremiyet eğitimi, cinsel kimlik eğitimi, beden bölümlerini tanıma, uygun ve uygun olmayan durumları ayırt etme, reddetme ve bildirme becerileri eğitimlerinin küçük yaşlarda başlatılması önerilmektedir. Mezzo düzeyde, istismara uğrayan çocuğun ve aile üyelerinin toplumsal yaşama katılmaları ve sosyal dayanışmanın güçlendirilmesi amacıyla sivil toplum örgütlerinin desteği ile sosyal etkinlikler düzenlenebilir. Makro düzeyde ise toplumsal farkındalığın artırılması ve istismarın önlenmesi için yazılı ve görsel basın aracılığıyla çeşitli programlar ve kampanyalar düzenlenerek, konuya dikkat çekilebilir. Ayrıca istismarın ortaya çıkmasından sonraki süreçte çocukların ikincil örselenmelerinin önüne geçmek üzere Çocuk İzlem Merkezlerinin sayısının ve burada görev alan meslek elemanlarının niteliğinin artırılması sağlanmalıdır. Ek olarak istismar mağduru

çocuklara ve ailelerine rehabilitasyon sürecine girebilecekleri etkin ve verimli bir ruh sağlığı hizmeti sunulması önerilmektedir.

Mevcut çalışmaya ilişkin bazı sınırlılıklar bulunmaktadır. Bu çalışmanın örneklemini Gümüşhane Üniversitesinde öğrenim gören öğrenciler ile sınırlı olup, araştırmanın verileri katılımcıların öz bildirimlerine dayalıdır. Bulguların genellenebilmesi açısından, araştırmanın farklı örneklemeler üzerinde tekrarlanması ve nitel verilerle desteklenmesi faydalı olabilir. Ek olarak bu çalışmada öğrencilerin çocuk istismarına ilişkin bilgi düzeyleri yaş, cinsiyet, gelir durumu ve yaşanan bölge değişkenleri açısından değerlendirilmiştir. Gelecek çalışmalarda katılımcıların aile yapısı, daha önce herhangi bir istismar türüne maruz kalıp kalmadıkları gibi değişkenlerde dahil edilerek değişkenler arası ilişkilerle ilgili daha kapsamlı bir resim elde edilmesi sağlanabilir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Mevcut araştırma Gümüşhane Üniversitesi etik kurulundan 27/02/2018 tarih ve 2018-2 sayılı onay alındıktan sonra, 2018-2019 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde Gümüşhane Üniversitesinde öğrenimlerini sürdüren Sosyal Hizmet Bölümü öğrencileri ile yürütülmüştür.

KAYNAKÇA

Acıbadem Mehmet Ali Aydınlar Suç Ve Şiddetle Mücadele Uygulama Ve Araştırma Merkezi [ASUMA] ve Şiddeti Önleme ve Rehabilitasyon Merkezi [İMDAT]. (2018). *Türkiye’de Çocuk İstismarı (Rapor No.2)*. URL: <http://imdat.org/wp-content/uploads/2018/05/RAPOR-%C3%87OCUK-%C4%B0ST%C4%B0SMARITAM.pdf> 21 Ocak 2019’da erişildi.

Bahadır, V. (2018). Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi Uzmanlık Öğrencilerinin Çocuk İstismarı Ve İhmal Hakkında Bilgi, Tutum Ve Farkındalık Düzeylerinin Değerlendirilmesi İle Eğitim İhtiyaçlarının Belirlenmesi. (Tıpta uzmanlık tezi), Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi, Kocaeli.

Barker, R. L. (1995). *The Social Work Dictionary*, 3rd ed. (Washington, DC: NASW). Bruce, L. C., Heimberg, R. G., Goldin, P. R. and Gross, J. J. (2013). Childhood Maltreatment And Response To Cognitive Behavioral Therapy Among Individuals With Social Anxiety Disorder. *Depression and Anxiety*, 30, 662–669.

Bartholdsson, Ö. (2001). *Corporal punishment of children and change of attitudes: A cross-cultural study*. Stockholm: Save the Children Sweden.

- Cankurtaran, Ö. (2005). Çocuk İhmal ve İstismarı ve Sosyal Çalışma: Çocuk İhmal ve İstismarına Psikososyal Yaklaşım. *Katkı Pediatri Dergisi*, S. 32(5), s. 559-568
- Children's Bureau of the U.S. Department of Health and Human Services, (2017). <https://www.acf.hhs.gov/sites/default/files/cb/cm2017.pdf> (Erişim Tarihi: 10.11.2019)
- Clark, D. B., Thatcher, D. L. and Martin, C. S. (2010). Child Abuse And Other Traumatic Experiences, Alcohol Use Disorders And Health Problems İn Adolescence And Young Adulthood. *J Pediatr Psychol*, 35 (5), 499-510.
- Consultation on Child Abuse Prevention, World Health Organization (1999, Mart). Violence and Injury Prevention Team and Global Forum for Health 172 Research. Report of the Consultation on Child Abuse Prevention, Geneva. <http://www.who.int/iris/handle/10665/65900>
- Dağlı, T., ve İnanıcı, M. (2011). *İhmal ve İstismara Uğrayan Çocuğa Bütüncül Yaklaşım: Hastane Temelli Çocuk Koruma Merkezleri İçin Başvuru Kitabı*. Ankara: UNICEF Türkiye Ofisi.
- Dünya Sağlık Örgütü [World Health Organization] (2018). Child Maltreatment. <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs150/en/> 21 Ocak 2019'da erişildi.
- Farrants, J. (1998). The 'false memory' debate: a critical review of the research on recovered memories of child sexual abuse. *Counselling Psychology Quarterly*, 11(3), 229-238
- Fayez, M., Takash, M.H. and Al-Zboon, K.E. (2014). Combating Violence Against Children: Jordanian Pre-Service Early Childhood Teachers' Perceptions Towards Child Abuse And Neglect. *Early Child Development and Care*, 184(9-10), 1485-1498.
- Field, A. (2013). *Discovering Statistic Using IBM SPSS (4th ed.)*. London, UK: Sage.
- Finkelhor, D. and Korbin, J. (1988). Child Abuse As An International issue. *Child Abuse and Neglect*, 12, 3-23.
- Göde, O., Savi, F. ve Savi, S. (2000), Eğitimin Bütünlüğü İçinde Sporun Duygusal İstismara Uğrayan Ergenlerin Benlik Kavramlarına Etkisi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7, 22-34.
- Güner, Ş.İ., Güner, S. ve Şahan, M. H. (2010). Çocuklarda Sosyal ve Medikal Bir Problem; İstismar. *Van Tıp Dergisi*, 17 (3): 108-113,
- Güneş, T. (2017). Birinci Basamak Sağlık Hizmetlerinde 0-6 Yaş Çocuğun İhmal Ve İstismarında Erken Tanı Ve Yönlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 28(1), 247-62.
- Güreşçi, E. (2012). Türkiye'de Kırsal Göçün Aile Üzerine Etkisi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(17), 150-161.

- Hatipoğlu, E. (2017). Çocuğa Yönelik Cinsel İstismar Vakaları ile Çalışan Sosyal Çalışmacıların Psikososyal Etkilenme Deneyimleri, *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6(4): 85-97
- Holland, S. (2004). Child and Family Assesment İn Social Work Practice. New Delhi: SAGE Publications.
- Jain, A. M. (1999). Emergency Department Evaluation Of Child Abuse. *Emergency Medicine Clinics of North America*, 17(3), 575-593.
- Karadağ, F. (2019). Çocuk Ve Ergen Ruh Sağlığı Polikliniğinde Sosyal Hizmet Uygulamaları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(62).
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemi Kavramlar-İlkeler-Teknikler*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Keskin, B. E. (2016). Kentleşme Sürecinde Ailenin Değişimi: Bursa'da Bir Alan Araştırması. Paradoks Ekonomi, *Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 12(Özel Sayı), 158-189.
- Kürklü, A. (2011). Öğretmenlerin Çocuk İstismarı Ve İhmaline Yönelik Farkındalık Düzeyleri. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Afyon.
- Lubin, H., Johnson, D.R. and Southwick, S.M. (1996). Impact Of Child Abuse On Adulth Psychopathology: A Case Report. *Dissociation*, 9(2), 134-139.
- Norman, R. E., Byambaa, M., De, R., Butchart, A., Scott, J. and Vos, T. (2012). The Long-Term Consequences Of Child Physical Abuse, Emotional Abuse And Neglect: A Systematic Review And Meta-Analysis. *Plos Medicine*, 9(11), 1-31.
- Özdemir, D. F. ve Karadağ, F. (2010). Çocuk İhmal ve İstismarına Psikososyal Yaklaşım. *Katkı Pediatri Dergisi*, 32(5), 553-558
- Özyürek, A., Çetin, A. ve Yıldırım, R. (2018). Aile Hekimi ve Öğretmenlerin Çocuk İhmal ve İstismarı Konusundaki Görüş ve Tutumları. *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 436-53.
- Pala, B. (2011). Geleceğin Öğretmenlerinin Çocuk İstismarı Ve İhmali Konusunda Bilgi Ve Farkındalık Düzeyleri. (Yayımlanmış tıpta uzmanlık tezi), Osmangazi Üniversitesi Tıp Fakültesi, Eskişehir.
- Paslı, F. (2017). Çocuk İstismarına Sosyal Hizmet Yaklaşımı. *Türkiye Klinikleri J Child Psychiatry-Special Topics*, 3(3), 209-222
- Polat, O. (2007). *Tüm Boyutlarıyla Çocuk İstismarı: Tanımlar*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Proctor, E. K. (2002). Decision Making İn Social Work Practice. *Social Work Research*, 26 (1), 3-6. <https://doi.org/10.1093/swr/26.1.3>

- Sağır, M., ve Gözler, A. (2013). Sınıf Öğretmenlerinin Çocuk İstismarı Ve İhmaline Yönelik Görüşleri Ve Farkındalık Düzeyleri. *Türkiye Sosyal Politika ve Çalışma Hayatı Araştırmaları Dergisi*, 3(5), 67-101.
- Sebre, S., Sprugevica, I., Novotni, A., Bonevski, D., Pakalniskiene, V., Popescu, D., et al. (2004). Cross-cultural comparisons of child-reported emotional and physical abuse: Rates, risk factors and psychosocial symptoms. *Child Abuse and Neglect*, 28, 113-127.
- Sesar, K., Simic, N. and Barisic, M. (2010). Multi-Type Childhood Abuse, Strategies Of Coping And Psychological Adaptations in Young Adults. *Croat Med J*, 51,406-416.
- T.C. Adalet Bakanlığı (2015). Adalet İstatistikleri. URL: <http://www.adlisicil.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/adalet-istatistikleri-yayin-arsivi> 21 Ağustos 2019'da erişildi
- Tabachnick, B.G. and Fidell, L.S. (2013). *Using Multivariate Statistics* (6th ed.). USA: Pearson.
- Taş, A. (2017). Hacettepe Üniversitesi Öğrencilerinin Çocuk İhmal Ve İstismarı Hakkındaki Bilgi Düzeylerinin İncelenmesi. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara.
- Thompson, N. (2013). Kuram ve Uygulamada Sosyal Hizmeti Anlamak. Çev. Yıldırım, B. ve diğerleri. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK]. (2015). Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuklar, URL: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21544>, adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (Nisan, 2016). Adalet İstatistikleri 2016. Web: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1070 adresinden alınmıştır
- Uluslararası Sosyal Çalışmacılar Federasyonu (IFSW), (2014). Global Definition of the Social Work Profession.13.05.2019. <https://www.ifsw.org/what-is-socialwork/global-definition-of-social-work/>
- United Nations International Children's EmergencyFund [UNICEF] (2016). The State Of The World's Children 2016. A Fair Chance For Every Child. URL: https://www.unicef.org/publications/files/UNICEF_SOWC_2016.pdf 21 Ocak 2019'da erişildi.
- Uysal, A. (1998). *Çocuk İstismarı ve İhmalinin Belirti ve Risklerini Tanılamada Hemşire ve Ebelerin Bilgi Düzeylerinin Saptanması*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ege Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Westcott, H. L and Page, M. (2002). Crossexamination, sexual abuse and child witness identity. *Child Abuse Review*, 11, 137-152

- World Health Organisation. Child Abuse and Neglect by Parents and Other Caregivers
Chapter 3 Erişim:
(http://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/global_campaign/en/chap3.pdf)
- Yaman, F.H. (2018). Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Ve Okul Öncesi Öğretmenlerinin Çocuk İstismarına Yönelik Farkındalıklarının Belirlenmesi. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Ana bilim dalı Okul Öncesi Öğretmenliği Bölümü, Kastamonu.
- Yenibaş, R. ve Şirin, A. (2007). *Ailede Çocuğun İstismarı Ve Umutsuzluk*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Zastrow, C. (2014). Sosyal hizmete Giriş. Editör. Çiftçi, D.B. Ankara: Nika Yayınevi.
- Zastrow, C., Krist, K. and Ashman, K. (2014). İnsan Davranışı ve Sosyal Çevre. (A. Foça, & S. E. Türköz, Çev.) Ankara: Nika Yayınevi.
- Zlotnick, C., Johnson, J., Kohn, R., Vicente, B., Rioseco, P. and Saldivia, S. (2008). Childhood Trauma, Trauma In Adulthood And Psychiatric Diagnosis: Results From A Community Sample. *Comprehensive Psychiatry*, 49(2), 163-169.

Taşdemir-Afşar, S. (2020). Sığınmaevinde kalan kadınların ve sığınmaevi çalışanlarının bakış açısından sığınmaevindeki ilişkiler. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(2), s. 389-422.

Araştırma

Makale Geliş Tarihi: 31.10.2019
Makale Kabul Tarihi: 31.01.2020

SIĞINMAEVİNDE KALAN KADINLARIN VE SIĞINMAEVI ÇALIŞANLARININ BAKIŞ AÇISINDAN SIĞINMAEVİNDEKİ İLİŞKİLER

Relationships in Women's Shelter: Views of Women and Employees in Women's Shelter

Selda TAŞDEMİR AFŞAR*

* Dr. Öğr. Üyesi, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, safsar@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-2769-0884

ÖZET

Sığınmaevi kadınların şiddet ortamından uzaklaşması, sosyal destek alması, güçlenmesi, varsa beraberindeki çocukları ile bağımsız yaşama geçiş sürecini kolaylaştırıcı bir hizmettir. Kadınlar hem sığınmaevinde kalan diğer kadınlarla hem de güvenlik görevlisinden meslek elemanına kadar çeşitli pozisyonlarda bulunan sığınmaevi çalışanları ile iletişim kurmak zorundadır. Kadınların diğer kadınlarla ve sığınmaevi çalışanları ile kurdukları ilişki ve girdiği etkileşim kadın dayanışmasına dönüşerek kadınları güçlendirebildiği, sığınmaevi sonrasında da devam ettiği gibi bu ilişki kadınları olumsuz yönde de etkileyebilmektedir. Bu çalışma, sığınmaevinde kalan kadınların diğer kadınlarla ve sığınmaevi çalışanları ile olan ilişkilerini nasıl deneyimlediklerini, nasıl algıladıklarını, bu ilişkilerin kadınları güçlendirici bir etkisinin olup olmadığını hem kadınlar hem de sığınmaevi çalışanlarının gözünden anlamaya çalışmaktadır.

Çalışmada fenomenolojik araştırma deseni kullanılmıştır. Sığınmaevinde kalan kırk üç kadın ve sığınmaevinde çalışan elli sığınmaevi çalışanı ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Veriler kadınların bir kısmının deneyim paylaşımı üzerinden diğer kadınlarla ilişkilendikleri, deneyim paylaşımının kadınların şiddet hikâyeleri bakımından yalnız olmadıklarını hissettirdiğini ve bunun üzerinden de birbirlerine yol gösterdiklerini ortaya koymuştur. Çalışanlara göre kadınlar arası ilişkiler sabun köpüğü gibi geçici ve olabildiğince kaygan bir zemin üzerinden ve genellikle çatışmadan uyuma doğru değil de kısa süre içerisinde kurulan uyumdan çatışmaya doğru ilerlemektedir.

Anahtar kelimeler: *Sığınmaevi, sığınmaevi çalışanı, kadınlar arası ilişki, sığınmaevinde ilişkiler*

ABSTRACT

The service provided by women's shelters is the primary service to women who, exposed to violence, can access and take advantage of it. Women's shelters should provide service playing a role that helps women to get out the violence environment, take social support, get empowered and make it easy to speed the transition process to an independent life with their

children, if any. Not only may the experiences of women before staying in women's shelters but also the psychology of women staying in women's shelters affect the type and manner of interaction of women. The relationship between women and the other women and staff of women's shelters may turn into women's solidarity, strengthen women, continue after leaving women's shelters but also may negatively affect these women. This study aims to understand how women staying in women's shelters experience and perceive the relationships with other women and staff in women's shelters and whether these relationships have an enhancer effect on women. In addition to this, the comments of staff of women's shelters on these relationships are also be analyzed.

In this study, phenomenology method is used. The in-depth interviews were made with forty-three women staying in women's shelters and fifty staff working in various positions in women's shelters in the study. The study revealed that some of the women staying in women's shelters get in contact with each other by sharing their experiences and such experience sharing makes women feel that they are not alone in terms of violence stories and they can lead each other to solve such violence problems. On the other hand, the staff of women's shelters think that the relationships between women are temporary, burst like a bubble and proceed from harmony to conflict not from conflict to harmony.

Key words: *Women's shelter, staff of women's shelter, relationships between women, relationships in women's shelters*

GİRİŞ

Kadına yönelik erkek şiddetiyle mücadele konusunda çok önemli bir yere sahip olan sığınmaevleri, kadınların varsa çocuklarıyla birlikte şiddetten uzakta güven içinde yaşayabilecekleri ve şiddet ortamına geri dönmek zorunda kalmamaları için gerekli olan çözümler üretilinceye kadar geçici olarak barındıkları yerler ve burada yaşayan kadınlara varsa beraberindeki çocuklara fiziksel, ruhsal, sosyal anlamda destekler sunarak onların "iyileşmesine" katkı sağlayan ve güçlenmesi için çalışmalar yapan bir yapı olarak tanımlanmaktadır. Yani kadını iyileştiren, güçlendiren, kadının yeniden daha güçlü bir şekilde yaşamını planlayabilmesinin olanağını sunan ve bu anlamda da kadına destek olan birer yapılanma olmalıdır sığınmaevleri. Kendi bütünlüklerine sahip olduklarının bilincinde olma, kendi hayatları üzerinde hak talebinde bulunma (zaten doğuştan sahip oldukları bu hakkı kullanma) ve hayatlarını nasıl yaşayacaklarına dair karar verme hakkına sahip olması gereken kadınların tüm bu özerkliği pratiğe dökülebilmeleri öncelikle yaşadıkları travmayı atabilmelerine ve kendi ayakları üzerinde durabilmelerine bağlıdır. Bunun için de sığınmaevinin yeterli, hak temelli ve ihtiyaç odaklı çalışmalar yapması önem arz etmektedir. Ancak her sığınmaevi bu ideal görünümü verememektedir. Sığınmaevlerinin farklı uygulamalara sahip olduğu ve sığınmaevinde kalan kadınların da deneyimlerinin ve ihtiyaçlarının çeşitlendiği; bu deneyimlerin farklı kadınlar tarafından farklı biçimler de yorumlandığı yapılan farklı çalışmalarda görülebilmektedir. Sığınmaevlerinde kalan kadınların bir kısmı sığınmaevini güvenli bir mekan, kadınların durup düşündükleri ve zaman kazandıkları bir yer, psikolojik desteğin yanı sıra cesaretlendikleri, öz

saygılarının geliştiği, diğer kadınlarla samimiyet kurdukları bir ortam olarak yorumlarken (Haj-Yahia ve Cohen, 2009; Glenn ve Goodman, 2015) sığınmaevinde kalan bazı kadınlar ise sığınmaevi kurallarının kendilerinde bir rahatsızlık yarattığını, bu rahatsızlığın da beraberinde güçsüzlük duygusunu getirdiğini ifade etmektedirler (Haj-Yahia ve Cohen, 2009; Lyon, Lane ve Menard, 2008).

Kadınların sığınmaevi hakkındaki yorumları, sığınmaevinde kalan diğer kadınlarla ve sığınmaevi çalışanlarıyla kurdukları ilişkiden sığınmaevinde sağlanan destek ve hizmetlere (sığınmaevindeki mesleki eğitimleri, istihdam çalışmaları, psikolojik, hukuki destek, çocuklara yönelik etkinlikler, vb.) kadar çok farklı etkenlere göre değişiklik gösterebilmektedir. Sığınmaevinde kalan kadınlara yönelik verilen psikolojik, hukuki, ekonomik, vb. desteklerin yanı sıra kadınların hem birbirleriyle hem de sığınmaevi çalışanları ile olan iletişimleri ve etkileşimleri de kadınları güçlendiren ve onlara fırsatlar yaratan deneyimler ve ilişkiler olarak değerlendirilebilmektedir. Çünkü kişiler arası ilişki ve iletişim olmaksızın bireysel ve toplumsal varlığını sürdürmesi olanaksız olan insan, sosyal bir varlıktır. Bu nedenle de insanlar sosyal ilişkiler, etkileşimler, ortamlar, süreçler içerisinde yer alırlar. Field (2006)'ın kitabının ilk cümlesinde söylediği gibi "ilişkiler önemlidir". İnsanlar birbirleriyle ilişki kurarak ve bunun zaman içinde devam etmesini sağlayarak kendi başlarına başaramayacakları ya da sadece büyük zorluklarla başarabilecekleri şeyleri gerçekleştirebilmek için birlikte çalışabilirler. İnsanlar bir dizi iletişim ağıyla birbirlerine bağlanmaktadır ve ortak değerleri bu iletişim ağlarının diğer üyeleriyle paylaşma eğilimindedirler, bu iletişim ağları kaynak oluşturmaları nedeniyle bir nevi sermaye oluşumu gibi görülebilirler (Field, 2006: 1). Bu sermayenin sığınmaevinde yaşamakta olan kadın için önemi ve/veya işlevi, kadının sığınmaevinde kalan diğer kadın(lar)la tanışması ya da onları tanıyor ve/veya ismen biliyor olmasından dolayı değildir. Bunun önemi, sığınmaevinde kalan kadınların -şiddet ve sığınmaevinde kalıyor olma deneyimi temelinde- ortak sorunlarını paylaşmalarını, bu minvalde bir sosyal ağ kurmalarını ve ağın tarafları arasında birbirine destek olma sorumluluğunun gelişmesini, böylelikle bağımsız yaşama geçme, şiddet ortamına dönmeme, ekonomik, sosyal, psikolojik vb. açılardan güçlenme gibi tek başlarına başarmaları zor olabilen ya da yoğun mücadelelerle başarabilecekleri şeyleri birlikte gerçekleştirebilmelerini mümkün kılmasından gelmektedir.

İnsanlar yaşamlarını sürdürmek, öğrenmek ve hatta kendi öz-benliklerine dair ayrıştırıcı bir tasarım geliştirmek için dahi özneler arası etkileşime ihtiyaç duyarlar. İnsanî evrenimizin anlam ve bilgi haznesi, kendisini özneler arası etkileşim

vasıtasıyla görünür hale getirir ve nesiller boyunca aktarıma olanağı bulur. Öznelerarasılık olmadan insan iletişiminden, nesiller boyunca bir topluluk içindeki bilgi birikiminden ve karmaşık sosyal etkileşim kalıplarının ortaya çıkışından söz etmek zordur (Öztürk, 2018: 273). Sürekli olarak çevremizdeki farklı farklı kişilerle (anne-baba, anne-çocuk, baba-çocuk, müşteri-satıcı, öğretmen-öğrenci, çalışan-işveren, vb.) olan iletişimimizden bahsedebiliriz. Yani gün içerisinde iletişime girdiğimiz kişiler sayesinde kendimiz dışındaki diğer insan ve nesnelere etkileşim içindeyizdir ve bu etkileşim sonucunda da ilişki kurarız.

Max Weber'e göre toplumsal ilişki, taşıdığı anlama göre birbirleriyle karşı konumda bulunan ve bu konumlarıyla birbirlerine karşılıklı olarak yönelmiş değişik fiili tavırlar demektir. İlişkinin içeriği her türden olabilir: savaş, düşmanlık, soy sevgisi, arkadaşlık, dindarlık, pazar mübadelesi vb. (Özlem, 2002). Diğer yandan Weber'e göre sosyal ilişki geçici bir karakterde olabileceği gibi, anlamlı geçerliliği kabul edilen ve buna göre hep öyle olması beklenen bir durumun tekrarlanma şansı olarak belirlenecek sürekli bir süreç de olabilir. Örneğin iki kişi arasındaki dostluk geçici bir toplumsal ilişkiyken devlet sürekli bir toplumsal ilişkinin örneğidir. Weber'e göre uyum ve çatışma toplumsal ilişkinin niteliğini belirlemektedir. Uyum açısından bakıldığında toplumsal ilişki vaat ve uzlaşım temeline dayanmaktadır. Bir toplumsal ilişkinin taşıdığı anlam, karşılıklı olarak vaatlerde bulunmak suretiyle bir uzlaşımı ifade edebilir. Toplumsal ilişkiye katılanlar, geleceğe dönük olarak birbirlerine karşı vaatlerde bulunmuşlardır. Her katılan, eylem akılcı olduğu sürece, öncelikle (ve çeşitli güven duyma derecelerinde) olağan olarak, öbürünün de kendi eylemine, üzerinde uzlaşılan anlama göre yön vereceğini umar (Özlem, 2002).

Bu karşılıklı ilişkide her iki tarafın da somut bir durumda toplumsal ilişkiye aynı anlamı vermesi veya karşısındakinin tavrını içtenlikle benimsemesi gibi bir düşünceye kapılmak yanlış olur. Çünkü taraflardan biri kurmuş olduğu ilişkiyi dostluk, sadakat, aşk duygularıyla beslerken, buna karşılık ilişki kurduğu kimse aynı duygularla ona dönmeyebilir. Toplumsal ilişki halinde taraflar kendi davranışlarına farklı bir anlam yükler (Weber, 2007). Kişiler arası iletişimin oluşumunda ve sonunda bir toplumsal ilişkinin gelişmesinde toplumsal pozisyon, toplumsal kimlikler, toplumsal algılama ve kullanılan kodlar önemli unsurlardır. Ancak Tutar ve Yılmaz (2003: 64-65)'a göre kişiler arası iletişim; fiziksel uzaklık, statü farklılığı, cinsiyet farklılıkları, kültürel ve dil farklılıkları gibi nedenlerden dolayı engellenebileceği gibi iletişimin kişisel engeli olarak tasnifledikleri durumlar (insanların kişisel arzu ve istekleri, değer yargıları, kültür yapıları, bilgi düzeyleri, içinde buldukları duygusal

ortam, alışkanlıkları, zevkleri ve tutkularının birbirinden farklı olması) nedeniyle de kişiler arası iletişim sekteye uğrayabilir (Tutar ve Yılmaz, 2003: 68). Tüm bu engelleyici unsurların olmadığı bir ortamda olumlu kişiler arası iletişim sağlanabilmesi için iletişimin güven oluşumuna uygun bir biçimde gelişmesi gerekmektedir.

Sığınmaevinde kalan kadınlar da maruz bırakıldıkları şiddet nedeniyle zorunlu bir şekilde geçici olarak sığınmaevinde kalan diğer kadınlarla ve meslek elemanları başta olmak üzere tüm çalışanlarla çeşitli biçimlerde ve düzeylerde iletişim kurmak ve aralarında toplumsal ilişki geliştirmek durumunda kalmaktadırlar. Weber'e göre toplumsal ilişkiye giren kişiler birbirini karşılıklı olarak etkiler ve ilişkilerine öznel bir anlam verirler. İşte bu karşılıklı etkileme özelliğinden yola çıkarak sosyal ilişkilerin bireyleri psikolojik olarak rahatlatılabileceği gibi bireyleri güçlendirme, destekleme, cesaretlendirme gibi olumlu/pozitif etkilerinin de olabileceğini söyleyebiliriz.

Şiddet deneyimi nedeniyle¹ sığınmaevinde kalan kadınlara yönelik yapılan bazı çalışmalar, kadınların hem diğer kadınlarla hem de sığınmaevi çalışanları ile olan ilişkilerinin olumsuz yanlarına da vurgu yaptığını, girdikleri ilişkilerin onları hem psikolojik olarak rahatlatmadığını hem de ilişkinin güçlendirici yönüne değinmediklerini ortaya koymuştur. Uluslararası alanyazında sığınmaevinde kalan kadınların deneyimleri içinde kadınların diğer kadınlarla ve sığınmaevi çalışanları ile olan olumlu ve/veya olumsuz ilişkilerine odaklanılmışken (Haj-Yahia ve Cohen, 2009; Glenn ve Goodman, 2015; Baholo, Christofides, Wright, Sikweyiya, ve Shai, 2015) ulusal alanyazında daha çok sığınmaevlerinin durumu, kadınların şiddet deneyimleri üzerine odaklanılan çalışmalar yapılmış ancak kadınların sığınmaevi sürecindeki ilişkileri çalışma konusu daha az ele alınmıştır (Sallan Gül 2013; Maybek 2016; Görgün-Baran, Taşdemir-Afşar, Koca-Aritan ve Güney, 2015). Bu eksikliği gidermeyi amaçlayan bu çalışma, hem sığınmaevinde kalan kadınların kendi aralarındaki hem de sığınmaevi çalışanları ile olan ilişkileri üzerine odaklanmaktadır. Bir grup kadının kendi anlatıları üzerinden kadınların diğer kadınlarla ve sığınmaevi çalışanları ile olan ilişkilerini nasıl deneyimledikleri, nasıl anlamlandırdıkları, bu ilişki deneyimlerinin kadınları güçlendirici bir etkisinin olup olmadığı, bu anlamlandırmaların birbirinden farklı olup olmadığı ve sığınmaevi

¹ Türkiye'de sığınmaevinde sadece şiddete maruz bırakılan kadınlar kalmamaktadır. Yaşını doldurmadığı için güçsüzler yurduna ve/veya huzurevine kabul edilmeyen kadınlar, ailesi ile görüşmediği için, eşi hapiste olduğu için vb. nedenlerle "gidecek yeri olmayan" kadınlar da sığınmaevine kabul edilmektedir.

çalışanlarının gözünden kadınların birbirleri olan ilişkilerinin nasıl değerlendirildiği bu çalışmanın temel sorularıdır. Çalışmada “tek bir kadınlık deneyimi/durumu yoktur” şiarından yola çıkılarak yukarıda sıralanan farklı özneler arasındaki ilişkilerin ve deneyimlerin, güçlenme pratiklerinin olabileceği varsayılmıştır.

YÖNTEM

Çalışmada, feminist kuramda önemli bir yeri olan “deneyim” bilgi kaynağından yola çıkılmıştır. Kadınları anlayabilmek için kadınların kendi seslerine ve deneyim anlatılarına ihtiyaç vardır. Erkeklerin bilen “özne” olarak kabul edildiğini ve araştırmak istedikleri konuları kendi gereksinimleri çerçevesinde belirlediğinin altını çizen Dorothy Smith, nüfus açısından önemli bir orana sahip olan kadınların deneyimlerinden yararlanılmadığının, kadınların yaşantılarının yok sayıldığının ve/veya ötekileştirildiğinin altını çizmektedir. Ona göre diğer sosyal bilimler gibi sosyoloji de erkek merkezli bir bakış açısına sahiptir. Hem diğer sosyal bilimlerin hem de sosyoloji biliminin “kadınların deneyimleri”ni kullanması gerekmektedir. Smith’e göre kadın deneyimlerinin sesi yoktur (Smith, 1990: 2-3). Kadınların kendi deneyimlerini, yaşanmışlıklarını ve gerçekliklerini kendi seslerinden dinlemek önemlidir.

Bu çalışmada sığınmaevinde kalan kadınların ve sığınmaevi çalışanlarının gözünden sığınmaevindeki ilişkileri anlayabilmek için fenomenolojik araştırma deseni kullanılmıştır. Feminist yaklaşımın ilkelerinden hareket edilerek “araştırmacının kendi birikimini, geçmişini ve deneyimini sorgulamasına izin veren nitel bir araştırma” (Glesne, 2014: 15) yürütülmüştür. Çalışmada sığınmaevinde kalan kadınların ve sığınmaevi çalışanlarının sığınmaevindeki ilişkileri kendi bakış açıları ve anlam dünyaları üzerinden nasıl inşa ettikleri ve yorumladıkları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın Özneleri

Çalışma kapsamında gördükleri şiddet nedeniyle sığınmaevinde kalan kırk üç kadın ve elli sığınmaevi çalışanı ile derinlemesine görüşme yapılmıştır². Katılımcı grubunu Ankara ilinde yerel yönetimlere bağlı dört farklı sığınmaevinde kalan kadınlar ile bu

² Bu çalışmada kullanılan veriler, Avrupa Birliği tarafından desteklenen Suskunluğun Çiğliği Projesi kapsamındaki farklı alt araştırma konularını içeren büyük bir araştırmanın sadece bir kısmını oluşturmaktadır. Bu bağlamda araştırma ekibinden Aylin Görgün Baran’a, Canan Koca Arıtan’a ve Dilara Merve Güney’e teşekkür ederim.

sığınmaevlerinde çeşitli pozisyonlardaki (güvenlik görevlisi, yardımcı personel, gözetmen, meslek elemanı, vd.) sığınmaevi çalışanları oluşturmuştur. Çalışanlar sığınmaevinde ve kadın danışma merkezinde farklı pozisyonlarda aktif bir biçimde çalışanlar arasından seçilmiştir.

Katılımcı grubundan sığınmaevinde kalan kadınlar amaçsal örnekleme tekniği ile en az iki haftadır sığınmaevinde kalanlar arasından seçilmiştir. Sığınmaevinde kalan kadınların diğer kadınlarla ve sığınmaevi çalışanları ile iletişim kurup bir sosyal ilişkinin oluşabilmesi için kadınların sığınmaevinde belli bir süre kalmış olmaları, sığınmaevindeki iletişim ve ilişkileri deneyimlemeleri gerekmektedir. Bu nedenle katılımcılar seçilirken sığınmaevinde kalış süresi önemli bir kriter olarak belirlenmiştir.

Veri Toplama Araçları

Kadınların ve sığınmaevi çalışanlarının anlatıları ve ifadeleri üzerinden şekillenen bu çalışma, farklı sosyal sınıf, farklı çevre gibi bir sürü farklılığı içinde barındıran kadın ve çalışanlarla yapılan derinlemesine görüşmelere dayanmaktadır. Derinlemesine görüşmelerde yarı yapılandırılmış soru formu kullanılmıştır.

Çalışma izni alabilmek için sığınmaevlerinin bağlı bulunduğu yerel yönetimlerin ilgili birimlerine, ekinde araştırmanın kapsamı hakkında hazırlanmış bilgi notu ve yarı yapılandırılmış soruların bulunduğu bir dilekçe ile başvuru yapılmıştır. Yerel yönetimlerden ikisi -gizlilik kuralı nedeniyle- görüşmelerin sığınmaevi içerisinde gerçekleştirilemeyeceğini, ilgili birim tarafından belirlenecek zamanlarda ve gösterilen mekânda kadınlarla ve çalışanlarla derinlemesine görüşme yapılabileceğini belirtmiştir. Diğer iki yerel yönetim ise sığınmaevlerinin adresinin deşifre olduğunu ve yakın zamanda taşınacağını belirterek görüşmelerin sığınmaevlerinde yapılmasına izin vermiştir.

Her kadın ve çalışanla sadece bir kez görüşülmüştür. Hem kadınlarla hem de çalışanlarla bir kez görüşülmesinin çeşitli gerekçeleri vardır ki bunlar; bazı kadınların haftanın altı-yedi günü çalışıyor olması nedeniyle görüşmelere ayıracak zamanlarının olamaması, bazılarının çok küçük çocuklarının olması ve görüşme esnasında çocukların bakım sorumluluğunu üstlenecek başka birisinin olmamasıdır. Hem kadınlar hem de çalışanlar için geçerli olan en önemli sorun, sığınmaevlerinin gizlilik kuralı nedeniyle istediğimiz zamanlarda sığınmaevine gidemememiz/görüşme gerçekleştirememiz ve özellikle sığınmaevi çalışanlarının iş yoğunluğunun olmasıdır.

Kadınlarla ve çalışanlarla yapılan derinlemesine görüşmeler esnasında her iki grubun da yaşadıkları, diğer kadınlar ve çalışanlarla olan ilişkilerini nasıl anlamlandırdıkları, beklentileri, ilişki kurarken ve etkileşim içerisindeyken ne tür pratik sergiledikleri kadınların kendi sosyal bağlamları içinde anlaşılmasına çalışılmıştır. Diğer yandan sığınmaevinde çok farklı pozisyonlarda çalışan personelin kadınlarla nasıl ilişki kurduklarını ve kadınların kendi aralarındaki ilişkilene biçimlerini nasıl değerlendirdikleri de kavranmaya çalışılmıştır. Derinlemesine görüşmeler yapılırken katılımcıları nesneleştirmemeye ve araştırılan araştıran hiyerarşisi kurmamaya özen gösterilmiştir. Çünkü görüşme tek yönlü bir süreç değildir ve katılımcı özne belli sınırlılıklar içerisinde görüşmeyi yönlendirebilir ve soru sorabilir. Soru sorduğu takdirde katılımcının sorusunun cevaplanması gerekir (Oakley, 1981). Bu bilgi çerçevesinde görüşmeler yapılmıştır. Görüşme verilerinin araştırmacılar dışında başka kişi ve kurumlarla paylaşılmayacağı konusunda katılımcılar bilgilendirilmiştir. Her görüşme öncesinden katılımcının onayı alınmıştır. Görüşmeler ortalama bir buçuk saat ile iki saat arasında sürmüştür. Görüşmeler katılımcıların onayı alınarak ses kayıt cihazı ile kaydedilmiştir. Tek bir katılımcı ses kayıt cihazının kullanılmasına izin vermemiştir. Bu görüşme notları alınarak ve görüşme sonrasında gözlem notu tutularak kayıt edilmiştir. Görüşmelerde güvenli isim uygulamasına gidilmiş ve her katılımcıya takma isim verilerek görüşmeler deşifre edilmiştir.

Veri Analizi

Sığınmaevinde kalan ve çalışan kadınlardan toplanan veriler, içerik ve betimsel analiz tekniği kullanılarak analiz edilmiştir. Yıldırım ve Şimşek (2006), nitel araştırma yönteminde kullanılan içerik analizinde temel amacın toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmak olduğunu belirtmektedirler. Bu nedenle toplanan veriler önce kavramsallaştırılmalı; sonra ortaya çıkan kavramlara göre düzenlenmeli ve bu düzene göre veriyi en iyi açıklayan temalar saptanmalıdır. Bu çerçevede önce içerik analizi ile temalar oluşturulmuş, oluşturulan temaları desteklemek için de betimsel analizden faydalanılarak araştırmacının katılımcılarına rumuzlar/farklı isimler verilerek araştırmacının konusuna yönelik ifade ve anlatıları üzerinde hiçbir oynama yapılmadan olduğu gibi verilmiştir. Araştırmacının güvenilirliğini arttırmak için yapılan analizler ve elde edilen bulgular iletişim, kadına yönelik şiddet ve sığınmaevleri alanında çalışan aynı zamanda nitel araştırma yöntemleri konusunda uzman ve bağımsız bir araştırmacıya gönderilerek analiz

hakkında geri bildirim istenmiştir. Sonrasında araştırmacı ile uzman arasında uzlaşma sağlanmıştır.

BULGULAR

Çalışmanın bulguları “kendine ait bir oda”, “farklı yaşanmışlıklar ve farklı ilişkiler”, “sığınmaevinde kalan kadınlar arasında ilişkiler”, “sığınmaevi çalışanları gözünden sığınmaevinde kalan kadınların ilişkileri”, “kadınların sığınmaevi çalışanları ile ilişkileri” temaları çerçevesinde analiz edilmiştir. Görüşülen kadınların sığınmaevinde kalan diğer kadınlarla ve sığınmaevi çalışanları ile olan ilişkilerini nasıl anlamlandırdıkları, bu ilişkinin dinamiklerinin neler olabileceği kadınların kendi anlatıları üzerinden ve araştırmacının gözlemleri çerçevesinde anlaşılmaya çalışılmıştır. Kadınlar arası ilişki farklılığının nasıl kurulduğu, nasıl pratik edildiği ve bu farklılığın güçlendiren, mağdur bırakan özgünlükleri, dayattığı zorluk ve hiyerarşik ilişkilerin ne olduğu kadınların anlatıları üzerinden ele alınmıştır. Bu ele alma çabasında Blumer, Mead, Simmel ve Bourdieu gibi düşünürlerin görüşlerinden yararlanılmış; temalarla ilgili kuramsal bilgilere ve ilgili başka araştırmaların verilerine de referans verilmiştir.

Katılımcı grubun özellikleri

Veri toplama esnasında sığınmaevinde kalan kadınların yaşları on dokuz yaş ile elli sekiz yaş arasında değişmekteydi. Katılımcıların altısı bekar, yedisi evli, on üçü boşanmış ve on yedisi ise boşanma sürecinde olan kişilerdi. Kadınların bir kısmı yakın partner ilişkisinde gördüğü şiddet nedeniyle sığınmaevindeyken bazıları da anne-baba gibi yakın akrabalık bağı olan kişilerden gördükleri şiddet nedeniyle sığınmaevine gelmiştir. Kadınların büyük bir kısmı geçici, yarı zamanlı işlerde çalışmış ya da halen yarı zamanlı ve nitelik gerektirmeyen temizlik işleri gibi işlerde çalışmaktadırlar. Evli/boşanmış/boşanmakta olan kadınların kocaları da temizlik, inşaat, güvenlik, tekstil, matbaa, halıcılık, camcılık, madencilik, pazarcılık vb. işlerde çalışmış/çalışan kişilerdir. Çalışmanın diğer katılımcısı olan sığınmaevlerinde farklı pozisyonlarda görev yapan elli çalışanın yaş aralığı ise on dokuz-elli beş, çalışma süresi ise bir ile sekiz yıl arasında değişmektedir. Eğitim düzeyleri ise çoğunlukla lise mezunu olmak kaydıyla ilkokul ve lisansüstü arasında değişmektedir.

İlişkilerin Yönünü Belirleyen Bir Koşul: Kendine Ait Bir Oda

Sığınmaevindeki kadınların diğer kadınlarla ve sığınmaevi çalışanları ile ilişkilerinin “iyi” olması kadınların sosyal ilişkilerinin sürdürülebilirliği açısından önem arz etmektedir. İlişkinin iyi olmasında farklı etkenler rol oynayabilmektedir. Örneğin iki

evlilik geçmişi olan, üniversite mezunu, daha önce başka bir sığınmaevi deneyimi de olan Selen diğer kadınlarla iyi ilişkiler kurulmasının ön koşulu olarak sığınmaevinin fiziksel şartlarına ve kendine ait bir ortam/alan olmasını göstermektedir;

“.....’da³ durum çok farklıydı. Hani oradaki sıcaklık, samimiyet, (sıkıntı bile olsa ki yaşadık da onu da söyleyeyim ama oradaki sıcaklık) çok farklıydı. Biraz daha mı iletişimimiz iyiydi, biraz daha mı sıcaktı, biraz daha mı kendimizi evde hissediyorduk. Öyle bir şey... Bir de oradaki bir artışı da fiziksel koşulları daha farklıydı. Banyo tuvaleti odanın içindeydi. Bir mutfak gibi bir dolap falan vardı. Eski de olsa kendinize ait bir ortam var. Bu da sizi kendiniz fiziksel anlamda kendinize ait bir şey olması rahat hissettiriyor.”

Kendine ait bir alanın olması ile üç-dört kadının aynı odada kalması ve kendine ait bir alanın olmaması arasında ciddi farklılık vardır. Kendine ait bir alanı olan kadın kendi istediği zaman istediği kadın(lar)la istediği zaman aralığında iletişim kurabilmektedir. Aynı zamanda kendine ait bir alan olması, kadının evde hissetmesini ve rahatlamasını da sağlayan bir durum olarak da belirtilmektedir. Örneğin Selen bu durumu şöyle özetlemektedir;

“.....’da kaldığımda da’de kaldığımda da yine kendime ait bir alanım vardı.’de çok daha küçük bir alan ama bana ait bir alandı⁴. Orada yapılan fiziksel plan çok farklıydı. Fiziksel yapı ne kadar iç içe olursa kadınlar arasındaki çatışma o kadar yoğun oluyor. Bu kadınların en güzel ortam kendi adıma 1+1 içinde mutfak televizyonu olduğu, tuvalet ve banyonun içinde olduğu kadının kullanabildiği alan. Bu kadını birçok sıkıntıdan kurtarıyor. Ve kendini ev ortamında hissetmesini sağlıyor. Sanırım gerekli olan da bir yerde bu. Daha çabuk rehabilite olmanızı sağlıyor. Oranın en büyük avantajı buydu. Eski eşyalardı, çok eskiydi hatta ama biz bu konuda hiç memnuniyetsizlik çıktığını hatta sorun çıktığını bile hatırlamıyorum.”

Çalışmanın yapıldığı sığınmaevlerinin bazılarında kadınların kendilerine ait bir alanın olmamasının yanısıra genellikle (eğer çocuk varsa iki çocuk yoksa üç-dört

³ Katılımcı daha önce kaldığı bir sığınmaevinden bahsetmektedir.

⁴ Katılımcı daha önce farklı sığınmaevlerinde kalmıştır. Hem sığınmaevlerinin hem de katılımcının gizliliği ilkesi gereği, sığınmaevlerinin isimleri boş bırakılmıştır.

kişilik odalarda)- diğer kadınlarla birlikte yaşamak zorundadırlar. İki kişilik oda kadınlar açısından daha kabul edilebilir bir durumdur. Çünkü üçüncü ve/veya dördüncü kişinin eklendiği bir yaşam alanı içindeki ilişkiler de içerik ve nitelik olarak farklılaşabilmektedir. Bu farklılaşma Simmel'in grup süreçlerini ve onların yapısal düzeninin biçimlerini, sayısal ilişkiler açısından incelemesiyle daha anlaşılabilir hale gelmektedir. İkili grubun iki üyesi de yüksek düzeyde bireyselliğe sahip olabilir. Birey grubun seviyesini düşürmez. Bu durum üçlüde geçerli değildir. Üçlü, ilgili bireylerin ötesinde bir anlam kazanma imkânına sahiptir. Muhtemelen bir üçlü için ilgili bireylerden daha fazlası söz konusudur. O muhtemelen bağımsız bir grup yapısı geliştirebilir. Sonuç olarak, üyelerin bireyselliğine karşı daha fazla tehdit vardır. Bir üçlü, üyeleri üzerinde genel yıkıcı bir etkiye sahip olabilir. Gruba üçüncü birinin eklenmesiyle yeni toplumsal kurallar söz konusu olabilir. Sözgelimi, üçüncü taraf diğer iki kişi arasındaki tartışmaları kendi lehine kullanabilir veya diğer iki taraf arasında bir rekabet konusu olabilir (Ritzer, 1991: 6)⁵. Kadınlar arasındaki gruplaşmanın getirmiş olduğu çatışma ve rekabet hem sığınmaevinde kalan kadınlar hem de sığınmaevi çalışanları tarafından dile getirilen bir durumdur. Kişiler arası ilişkinin seyri ve niteliğinin kadınların ortak bir alanda ortak bir yaşam sürmesini kolaylaştırması için kadınlara ait bir alanın/mekanın olması önem arz etmektedir.

Farklı Yaşanmışlıklar ve Farklı Sosyal İlişkiler

Farklı sosyo-kültürel ve ekonomik yapıdan gelen kişilerin zorunluluk sebebiyle kaldıkları ortamda birbirleriyle çok etkin verimli iletişim kurmaları beklenmeyebilir. Thomas'a göre farklı yapılara sahip insanlar arasında ilk anda iletişimin kurulmayıp çatışma olması sonrasında da bu çatışmanın uzlaşmaya dönüşmesi olasıdır (Güngör, 2011a: 266). Ancak sığınmaevindeki kadınların aralarındaki ilişkilerinde Thomas'ın söylediği ilişkinin tersi yani uyum ile başlayıp daha sonra çatışmaya doğru bir gidiş söz konusu olabilmektedir. Sığınmaevindeki kadınlar çok kısa sürede arkadaş olup yine çok kısa sürede de birbirlerine düşman olabilmekte ve paylaştıkları tüm "sırları" başkalarına aktarabilmektedirler;

“Çok samimi yani aynı anda sanki dışarıda anlaşmış da gelmiş gibi olanları da gördüm. Biz mesela senelerdir arkadaşlarımız olanlara ancak borç para verirken kadınlar şu kadar para aldım ondan şunu aldım demeleri, kıyafetleri paylaşımları var (Esmer, Sığınmaevi Çalışanı).”

⁵ [http://www.umittatlican.com/uploadsF/1/George-Simmel--\(George-Ritzer-1991\).pdf](http://www.umittatlican.com/uploadsF/1/George-Simmel--(George-Ritzer-1991).pdf)

“Çok gel-gitli oluyor ilişkileri. Birden çok girift/samimi oluyorlar. Daha sonra bu ilişkide tüm özel bilgilerini veriyorlar. Sonra düşman oluyorlar (Hidayet, Sığınmaevi Çalışanı).”

Sığınmaevinde kalan kadınlar genellikle şiddet deneyimi temelinde ortaklaşmaktadırlar. Sığınmaevindeki kadınların birbiriyle kurdukları ilişkinin önce uyumlu başlaması, kadınların sığınmaevinde diğer kadınlarla arkadaşlık kurmak ve bu arkadaşlıklarını geliştirmek/devam ettirmek için birbirleriyle en mahremini/özelini paylaşmayı bir araç olarak kullanabilmeleriyle açıklanabilir. Çok kısa sürede yoğun paylaşmaya yönelik bu arkadaşlık kadınların ortak değerleri ve yaşam görüşlerini paylaşmadıklarını anladıklarında ya da üçüncü bir kadın/kişi ilişkiye dahil olduğunda çatışmaya dönebilmektedir.

Ayrıca iletişim kuran kişilerin Blumer’in söylediği gibi insanların yeni toplum yapısı içerisinde kaynaşmaları ve uzlaşımsal bir toplumsal yapı oluşturabilmeleri için öncelikle ırksal aidiyetlerini, etnik kimliklerini geride bırakmaları gerekmektedir. Bunun için insanların kendi ortamlarından alınıp yeni ortamlara getirilmesi önemlidir. Bu yeni ortamlarda insanların geleneksel kimlik ve aidiyetlerini başka kimlik ve aidiyetlerle değiştirmeleri sağlanır. Böylece de farklı etkileşim ortamı gerçekleştirilebilir (Güngör, 2011a: 267). Sığınmaevindeki kadınlar ise zorunlu olarak bir mekân değişikliği yaptıkları için bu değişim ters tepebilmektedir;

“Kadınlar belli bir sosyal ağ içinden çıkıp gelmişler. Çok fazla ilişkileri yok en fazla komşuluk ilişkileri. Buraya geldiklerinde de toplu yaşam alanında oldukça bocalamaktalar. Bundan dolayı çok çatışma yaşanıyor. Toplantılarda sürekli dile getiriyoruz, herkes mağdur herkes bir hikâyeden çıkıp geliyor buraya ve burada birbirlerinin alanını daha da zorlaştırıyorlar. Birlikte yaşamayı bilmiyorlar ve her şeyi kendi üzerlerine alıp kırabiliyorlar. Bu da tamamen toplu yaşamının getirdiği sıkıntılar.” (Nil, Sığınmaevi Çalışanı)

Mead’e göre ise, her bireyin toplumda üstlendiği farklı roller vardır ve roller içerisinde insanlar karşılaşırlar ve etkileşim içerisinde olurlar. Herbir rol ve kural toplumun ilerlemeye dönük bir evrimi olduğunu, toplumdaki her türlü rol ve kuralın da bu evrime uygun olarak biçimlendiğini belirtir Mead (Güngör, 2011a: 267). Sığınmaevinde yaşayan kadınların rolleri sığınmaevine gelmeden önceki rolleriyle, onlardan beklenenlerle farklılık göstermektedir. Sığınmaevinde kadınların rollerinde

farklılaşmalar ortaya çıkabilmektedir. Öncelikle sığınmaevi öncesi yaşamındaki rollerine benzer olarak sığınmaevinde ortak alanların temizliği, yemek dağıtımı, eğer varsa kadının çocuğunun bakımını gerçekleştirilmesi gibi rol ve sorumlulukları devam etmektedir. Ancak sığınmaevinde kadınlardan bir eşin ya da ebeveynin beklediği rolleri yerine getirmeleri beklenmemektedir. Sığınmaevinde zorunlu olarak bulunan ve daha önce işgücü piyasasında yer almayan kadının bağımsız yaşama geçebilmesi, şiddet ortamına geri dönmesi için çalışma yaşamına girmesi beklenebilmektedir. Ya da girdiği işte devamlı olması, kendi ekonomik bağımsızlığını kazanması ve bunu devam ettirmesi gibi beklentiler oluşabilmektedir. Bu aslında kadınların sığınmaevine gelmeden önceki yaşantılarında çok da deneyimlemedikleri bir durumdur. Bu nedenle yeni ortama ayak uydurmaları zaman alabilmektedir. Bu uyum süreci de zaten travmatik bir süreç geçiren kadın için zorlayıcı olabilmekte ve bu da kadının ilişkilerine de olumsuz yansıtılabilmektedir;

“(...) herkes farklı kültürden gelmiş, kimse kimseye uymak zorunda değil ama burada uymaya çalışıyorlar. O da oluyor. Bazen de uymuyorlar. (...) dediğim gibi işte kültür farklılığı, herkes farklı yerden gelmiş. Senin evet diyeceğin bir şeye karşı taraf evet demeyebiliyor. Ya da sen idare edebilirsin ama o idare edemez. Her şeyi biz gözlemliyoruz zaten ona göre kadınlarımızı yönlendiriyoruz.” (Esin, Sığınmaevi Çalışanı)

Toplumsal hayatın “nasıl oluyor da bu kadar düzenli ve öngörülebilir olduğu” (Wacquant, 2003: 27) sorusunu soran Bourdieu, eyleyicilerin eylemine örüntüsünü kazandıran *habitus* kavramı ile bu sorunun cevabını vermeye çalışmaktadır. Bourdieu'nun *habitus* olarak kavramsallaştırdığı şey, dış yapıların eyleyiciler tarafından içselleştirilmesi yoluyla eyleyicilerin içinde işleyen yapılandırıcı bir mekanizmadır. Bu mekanizma ne tam olarak bireyseldir ne de salt dış yapıların dayatması ile oluşmuştur. Sığınmaevindeki kadınlar da sığınmaevindeki diğer kadınlarla ilişki kurarken bize *neyi yapmamız gerektiğini* ve *neye karşı çıkamayacağımızı* da imleyen *habitusları* çerçevesinde hareket etmektedirler. Örneğin kadınların birçoğu diğer kadının davranışlarını bir süzgeçten geçirmekte ve eğer diğer kadın onun *habitusuna* uygun bir şekilde davranmıyorsa o kadın ile iletişim kurmamaktadır. Örneğin Tenzil kendi yaşantısına “ters” olduğunu düşündüğü başka bir kadınla iletişim kurmamaya çalışıyor;

(...) ben’e⁶ gittiğimde Allah’ım böyle insan mı olur diyordum. Çok yadırgadım bu nasıl bir insan falan böyle. Senin derdin var eşinden boşanmışsın falan. Ama geldiği her yerde sevgili ediniyor. Bunu rahat rahat anlatıyor bi de. Bana ters bunlar. Böyle bir insanla arkadaş olamam. Derdimi paylaşamam.

Bourdieu’ya göre bireylerin ve grupların beklentileri ve pratikleri onların habituslarını inşa eden koşullara uygun olma eğilimindedir. Eğer kadın birlikte yaşadığı kadınların iletişim biçiminden, yaşantısından ve/veya davranışlarından rahatsız ise ya hiç iletişim kurmuyor, ya iletişimini en aza indiriyor ya da başka kadınlarla yeni iletişim/ilişki biçimleri kurmaya çalışmaktadır. Ancak bu zorunlu bir ilişki değildir. İletişimi sürekli kılabilmek için tüm kadınların bazı ödünler vermesi ve bazı çıkarlar elde etmesi gerekmektedir. Bu çıkarlar dert paylaşımı, güçlenme, yol/rehber olma gibi olabileceği gibi farklı şekillerde de gerçekleşebilmektedir.

Sığınmaevinde kalan kadınların kendi aralarındaki ve personelle olan ilişkileri çok çeşitli düzeylerde zorunlu ya da gönüllü ilişkiler olabilmektedir. Personelle kurulan ilişkinin biçimi genellikle zorunlu ilişki olmaktadır kadınların kendi aralarında kurdukları ilişki gönüllü veya zorunlu olabilir. Örneğin aynı odada kalan kadınlardan birisinin gece odanın ışığını açmak için diğerinden aldığı izin zorunlu bir iletişim iken kadınların beraber eğlenmeleri, birlikte televizyon izlemeleri ya da sohbet etmeleri, deneyimlerini paylaşmaları gönüllü ilişkiye örnektir. Ancak kadınların yaşadıkları şiddet deneyimlerini paylaşabilmek için daha çok gönüllü ilişkiler içerisinde olduğu görülmektedir. Her bir kadının farklı sosyal çevreden gelmesi de ilişkinin/iletişimin yönünü, nasıl gelişeceğini etkileyebilmektedir. Mesela,

“İlk gün kaldığım bayan biraz tepkili davrandı gece ben hanımla⁷ konuşmaktan geldim, onlar da uyumuş oğlumla ikisi. Gece gelince ışığı açtım, dolabı falan açtım, geceliğimi giyecektim, daha yatmadın mı ses mi yapıyorsun diye bana bağırdı. Uykulu uykulu söylüyor. Sabah anlattım hatırlamıyor, kusura bakma dedi özür diledi. Ben de sıkıntılıym filan dedi.”
(Buse)

⁶ Katılımcı, sığınmaevine yerleşmeden önce kaldığı ilk kabul merkezinin ismini vermektedir. Gizlilik ilkesi gereği merkezin ismi boş bırakılmıştır.

⁷ Sığınmaevi çalışanın kimliğini deşifre etmemek için isim kısmı boş bırakılmıştır.

Yapılan çalışmalar (Taşdemir-Afşar, 2018; Sallan-Gül, 2013) sığınmaevinde kalan kadınlara yönelik ruhsal destek hizmetinin çok da fazla olmadığını, sığınmaevlerinde sürekli çalışan bir psikolog olmadığını bu nedenle kadınların ve beraberindeki çocukların yaşadıkları şiddet travmasını üzerlerinden atamadığını göstermektedir. Psikolog, sosyal rehabilitasyon gibi hizmetlere ulaşamayan kadınlar bu ihtiyaçlarını kendi aralarında ve meslek elemanları dışında sığınmaevinde çalışan diğer personellerle kurdukları ilişki çerçevesinde gidermeye çalışmaktadırlar. Bu nedenle deneyim paylaşımı kadınların psikolojik olarak rahatlayabilmesi için de çok önemli bir araç olabilmektedir. *“Abla kardeş iyi kötü destek oluyor birbirine, derdini anlatıyorsun, bi hava alıyorsun, en güvendiğin en yakın kan bağı olan kardeşin. O yüzden daha bi emin oluyorsun. Yeni tanıdığın insanlarla o kadar haşır neşir olamıyorsun”* diye ifadede bulunan Belinay, sığınmaevindeki psikolog desteğinin ve diğer çalışmaların eksikliği nedeniyle paylaşımda bulunduğu altını çizmektedir;

“Anlatmazsak patlarız, o senin psikoloğunmuş gibi seni dinliyor, iyi oluyor. Psikoloğu yok, atölyesi var ama faaliyet yok. Seni yönlendiren yok. Sana karşı mesela nasıl kafanı dağıtabilirsin, dikiş gibi bir şeyler olsa mesela öneriler sunsalar. Benim çocuğum var katılamasam da buraya geldin kendi başınasın, yalnız yatıp kalk diyorlar. Uzmanın çağırıyor, konuşuyorsun ama onun dışında gün boyu boştasın.”

Aynı şekilde bu eksikliğin farkında olan sığınmaevi çalışanı Sevim de *“Birden bir sıcaklık yakınlık kurmak rahatlamak istiyor. Derdini anlatmak istiyor özellikle arkadaşlarına”* diyor. Travma yaşamış bir kadının bir başka kadınla iletişim kurması çok normal bir davranıştır. Ancak burada sorunlu olan durum, sığınmaevlerindeki destek yetersizliği nedeniyle kadınların diğer kadınlarla etkileşime girmesi ve/veya deneyim paylaşımı yapmasıdır.

Bir Güçlenme/Dayanışma Pratiği Olarak Kadınlar Arası İlişkiler

Sığınmaevinde kalan kadınların gündelik yaşamını, temel ihtiyaçlarının karşılanması ve varsa iş yaşantılarını devam ettirmeleri ile serbest zamanlarında diğer kadınlarla ve sığınmaevi çalışanlarıyla yaşadıkları gündelik sosyal ilişkiler oluşturmaktadır. Kadınların gündelik yaşam içerisinde kurdukları sosyal ilişkilerin tümü kadınları rahatlatan, güçlendiren ilişkiler de olabilmektedir. İki çocuk annesi yirmi yedi yaşındaki Asude'nin belirttiği gibi;

“Kadınlarla oturup sohbet ediyoruz, gülerек eğlenerek. Kendi evimde tatmadığım huzuru görüyorum burada. Annemden, babamdan, eşimden görmedim sevgi, destek. Burada çok iyiyiz.”

Bu noktada güçlenme kavramının önemi ortaya çıkmaktadır. Güçlenme kavramının arkasında yatan temel kavram, özerklidir. İngilizcede "autonomy" olarak ifade edilen özerklik kavramı, Yunancada "kendi kendine" anlamına gelen "autos" ile "kural" ya da "yönetim" anlamına gelen "nomos" sözcüklerinin bir araya getirilmesinden türetilmiştir. Kısaca, özerklik, bireyin herhangi bir baskı altında kalmadan kendi yaşam kurallarını oluşturması, kendi kendini yönetebilmesi olarak ifade edilebilir (Karaçay, Zülfikar ve Aydın 2014: 17). Bireysel özerklik, aynı zamanda sosyal olarak yapılandırılan bir olgudur. Clement (1996)'in de ifade ettiği gibi; “gerçekte, özerk olmayı öğreniriz ve bu yeterliliği diğerlerinden izole edilerek değil, diğerleriyle ilişkilerle öğreniriz (Karaçay vd., 2014: 17).

McMillian'a göre güçlenme olaylar ve sonuçlar üzerine etki kazanmayı ifade ederken Oxaal ve Baden için güçlenme, sadece belirli faaliyetler ve sonucunda elde edilen çıktılar olarak tanımlanmayabilir; çünkü güçlenme kadınların özgürce analiz yapabilmeleri, kendi ilgi ve ihtiyaçlarını geliştirmeyi içeren bir süreçtir (Karaçay vd., 2014: 18). Bu ihtiyaç ve istekler, başka sosyal aktörler tarafından empoze edilmeden, kadınların kendilerine önceden tanımlanmadan, kendilerinin farkına vardıkları ihtiyaç ve isteklerdir, güçlenme de bu ihtiyaç ve ilgileri geliştirme sürecidir. Mason ve Smith'e göre güçlenme, karşılıklı iletişim içerisinde oldukları kişilerle çatıştıklarında dahi bireylere kendi kaderlerini kontrol etme yapabilirlğini genişletme/geliştirme olarak ifade edilir (Karaçay vd., 2014: 18). Freire ise güçlenmeyi, “sosyal, siyasi ve ekonomik çelişkileri kavramak ve gerçekliğin insanları ezen koşullara karşı harekete geçmek için gereken öğrenme süreci” olarak kavramsallaştırır (Hattatoğlu, 2003: 93). Bu tanımların hepsinde de dört temel çıkış noktasından/başlıktan hareket edildiği ifade edilebilir: Kişisel kararlar üzerine kontrol; özerklik ve hanehalkı kararlarına katılım; kişisel düzeyde değişiklik yaratabilme yapabilirlği ve son olarak kolektif düzeyde değişiklik yaratabilme yapabilirlği (Karaçay vd., 2014: 18). Hepsindeki temel öge ise “eylemsel” bir yönün olmasıdır.

Güçlenme sadece eşit ilişkiler içerisinde olan bireyler için geçerli olan bir durum değildir. Görünüşte eşitsiz, belki hiyerarşik ve bir ezme-ezilme ilişkisi içerisinde olan iki kadından ezilen konumunda olan taraf da bu ilişki içerisinde güçlenebilir. Örneğin, Kalaycıoğlu ve Tılıç (2001: 104-105) çalışmasında, gündelikçi olarak çalışan

kadınların işe gittikleri kadınlarla karşılaşmalarının, girdikleri iletişim ve etkileşimin gündelikçi kadınların kendilerini ve hayatlarını yeniden anlamlandırmada etkin bir rol oynadığı, işveren konumundaki kadınların yanlarında çalıştırdıkları kadınların güçlenmelerine katkı sağladığı bilgisini elde etmişlerdir. Bu çalışmada bir “işveren ve işçi” “ezen ve ezilen” ilişkisi olmasa dahi sığınmaevinde kalan kadınların ve karşılaştıkları sığınmaevi çalışanlarının birbirlerinin hayatlarına dokunma ve hayatlarında pozitif yönde değişim yaratma olasılığı çok yüksektir. Bu nedenle de sığınmaevleri sadece kadınları şiddetten koruyan yerler değil yaşanan süreçler ve girilen ilişkiler nedeniyle kadınların kolektif bilincinin artmasına katkı sağlayan ve bu anlamda kadınları güçlendiren mekânlar da olabilmektedir. Yani kadının partnerinden ya da ilişkide olduğu en yakın kişilerden şiddet görmesi görünüşte olumsuz bir durum iken kadının yaşadığı bu olumsuzluğun dönüştürülebilir bir durum olduğunun farkına varması ve olumsuzluğu olumluya dönüştürmesi ayrıca kendisinin bir özne olarak farkına varması da güçlenmesinin göstergelerinden birisi olabilmektedir. Ayrıca sığınmaevlerinde kadınlar diğer kadınlarla ilişki kurdukça, kendilerine yönelik şiddet sorununun evlilikteki kişisel başarısızlıklarıyla ya da yakın partnerlerinin kendine özgü davranışlarıyla ilgili olmadığını da keşfedebilmektedirler.

Bir Güçlenme Pratiği Olarak Deneyim Paylaşıl(ma)ması

Sığınmaevinde kalan kadınlar için hem kendine ait bir odanın/alanın olması hem de diğer kadınlarla deneyim paylaşımı da bir güçlenme biçimi olarak da kendini gösterebilmektedir. II. dalga kadın hareketinin ve feminizminin “kişisel olan politiktir” söyleminin yanısıra “kız kardeşlik” vurgusuyla kadınların herhangi bir hiyerarşik yapılanma ve/veya önderlik/liderlik olmadan küçük, yerel kadın grupları oluşturarak deneyim ve pratiklerini paylaşmaları amaçlanmıştır. Bu deneyim paylaşım grupları tamamen kadınların katılımı ile yürütülmüş; hem bu gruplar hem de bilinç yükseltme grupları erkeklere açık bir şekilde gerçekleştirilmemiştir. Çünkü ataerkil sistem içerisinde erkekler ve erkeklik ideolojisi tarafından ezilen, baskı altına alınan ve bir zaman sonra bu ezilmeyi içselleştiren kadınlar, sadece kendi cinsinden olanların bulunduğu bir ortamda bile kendisini rahat hissetmeyip deneyimlerini paylaşamayabilirler ki bunun örneğini bu çalışma içerisinde de görebilmekteyiz. Örneğin kız kardeşi de farklı bir sığınmaevinde kalan 30 yaşındaki Tutku, “*Ben sırrımı kimseye anlatamıyorum hep içimdedir. Neler çektim aileme bile söylemedim*” diyor. Çünkü insanlar birbirleri hakkında ne kadar çok şey bilirlerse, dolayısıyla birbirleriyle ne kadar çok iletişim içerisinde olurlarsa o kadar çok birbirlerini tanıma

ve birbirlerine karşı da dirençli olma becerisini kazanırlar (Güngör, 2011a: 266). Sığınmaevinde kalan kadınlar için deneyim paylaşımı sonucunda elde edilen birbirini tanıma, kadınların birbirlerinin hikâyelerinden güç alarak bundan sonraki yaşamlarına yön vermelerini sağlayabilen bir paylaşım da olabilmektedir. Sığınmaevi öncesi bir cezaevi deneyimi olan Helin'in;

“Yaşadıkça rahatladım, konuştukça güçlendiğimi hissettim, arkadaşaya ihtiyacım olduğunu fark ettim”

Ya da yakın partner şiddeti yaşayan ve sığınmaevindeki kadınların geleceğe dair planlarını görünce umutlanan yirmi dokuz yaşındaki Macide'nin *“Kadın olarak da ayağımızın üstünde durabileceğimizi gördüm”* şeklindeki ifadesi deneyim paylaşımının önemini anlatmaktadır. Diğer yandan kadınlar farklı şiddet deneyimleri olsa bile gördükleri şiddet nedeniyle sığınmaevine gelmiş diğer kadınlarla deneyim paylaşımı sayesinde yalnız olmadıklarını hissetmektedirler. Deneyim paylaşımı kadınların kurdukları iletişimin ve etkileşimin başlatıcısıdır. Ayrıca iletişim kurma pratikleri kadınların ortak ezilme deneyimleri üstünden ilerlemektedir. Örneğin Buse diğer kadınlardan şiddet hikâyelerini dinlediğinde, *“Aklıma hemen şükretmek geliyor. Benden beterleri varmış diyorum. Kimisi çok dayak yemiş her yeri mor. O zaman bile dönüp kocamla konuşsaydım diyorum.”* diyor.

Kadınların deneyim paylaşımları farklı hikâyelere tanıklık etmelerine ve bu hikâyeleri kendilerinininkiyle karşılaştırmalarına da neden olabilmektedir. Kıyaslama üzerinden kendi deneyimlerinin daha başa çıkılabilir durumlar olduğunun farkına varan ve bunu;

“Bazen dinlediğimde senin yaşadığın hiçbir şey değil, tarlada çalışmışlar, koca, kayınpeder, kaynana dayağı görmüşler. Onlar benden daha ağır yaşamışlar, şehir hayatı görmemişler. İlk defa telefonla tanışanlar, mp3 ile karşılaşan kadınlar gördüm. Onlara çok üzüldüm.”

şeklinde ifade eden yirmi dört yaşındaki Esin gibi kadınlar olduğu kadar daha “ağır” şiddeti deneyimlemiş Gülperi gibi kadınlar için ise bu kıyaslama, kendisinden daha “hafif” şiddet hikâyesi olan kadın hakkında bir önyargı ve etiketleme geliştirmesine neden olabilmektedir;

“Bazen hayatlarımızı anlattıklarımız oluyor. Kimisi çok acı çekmiş oluyor. Karşındaki onu anlamıyor o zaman sorun oluyor. Kimsenin kimseye bir şey anlatmaması daha iyi, kıyaslama oluyor çünkü. Mesela kadın diyor ki

kadın benim kocam bana çok bağıırıyordu, bende çıktım geldim, bağıırıyorsa bağıırıyor kulağını tıkayıp çocuklarının başında kalsaydın diyesi geliyor insansın. Ben ne dayaklar yedim de bırakıp gelemedim, sen neden mücadeleye etmedin demek istiyor insan. Başka insanların hayatları hakkında mantık yürütmek yanlış oluyor.” (Gülperi)

Kadınların görmüş olduğu şiddeti karşılaştırmaları ve şiddetin derecesine göre eşlerine geri dönme niyetlerinin oluştuğu da görülmektedir. Aynı zamanda deneyim paylaşımı gördüğü şiddetle, şiddet ortamından ayrılıp sığınmaevine gelme süreci ile başa çıkma stratejilerinden birisi olarak da yorumlanabilir. Henüz yirmi üç yaşında olmasına rağmen iki evlilik deneyimi olan Asya için sığınmaevinde Özlem ablasıyla kurduğu ilişki onun için bir başa çıkma stratejisidir;

“İlk kabule geldiğimde çok ağladım. Kendimi kimsesiz hissettim. Çok ağladım. Buraya geldiğimde de çok üzüldüm. Ama şimdi eskisi kadar üzülüyorum. Özlem abla bana çok destek oldu. Arkadaşlığımız çok iyi onunla, her şeyi paylaşıyoruz (...). O buraya gelince çok sevindik. ‘Kız kardeşimi bulmuş gibi oldum’ dedi bana”

Ya da yirmi yaşındaki Yıldız’ın ilk kabuldeki bir kadınla yaptığı deneyim paylaşımı üzerinden sığınmaevindeki başka bir kadına nasıl destek olduğunun da göstergesidir;

“En çok şiddet gören arkadaş’tan⁸ geldi. Kimse onunla ilgilenmedi ilk kabulde. Ben ilgilendim. Benim tanıdığım abla çıkınca şok olmuştum. Aynı şoku bu kadın da yaşıyordu. Arkadaşın banyosunu bile ben yaptırdım. O yemek yiyemezken senin boğazından nasıl geçecek diye düşündüm hep. Zorla da olsa yedirdim ben ona.”

Krane ve Davies (2002: 170) tarafından yapılan çalışmada, sığınmaevindeki kadınların diğer kadınlarla ilişkilendiğinde kendisine yönelik şiddetten sorumlu olmadığına, şiddet hikâyesine diğer kadınlarla paylaşabileceğine inanmaya başladığını belirtmiştir. Ancak kadınların diğer kadınlarla deneyim paylaşmaları birbirleri üzerinde baskı kurulabilmesine de yol açabilir. Güngör (2011a: 266)’ün belirttiği gibi yüz yüze iletişim ortamında insanlar birbirleri üzerine çeşitli baskılar uygularlar, birbirlerini denetler ve gözetlerler. Diğer yandan diğer insanlarla iletişime

⁸ Gizlilik kuralı nedeniyle semt ismi araştırmacı tarafından silinmiştir.

geçtiğimiz çok çeşitli durumlarda, örneğin birisiyle uyurken, kredi kartı kullanırken, evlenirken, uçağa binerken, birinin çocuğuna yemek alırken, bir suçu bildirip bildirmemeyi düşünürken nasıl oy vereceğimize karar verirken, çevreyi korumanın (ya da korumamanın) çeşitli yollarından birini seçerken güvenin önemi ortaya çıkar (Field, 2006: 89). Kadınlar kısa süre önce tanıştıkları diğer kadınlarla çok az bir zaman aralığı içerisinde “güven” ilişkisi kurup deneyim paylaşımı yoluna gidebilmektedirler. Ancak çalışmalar, yüksek güvene dayalı iletişim ağlarının düşük güvene dayalı olanlara göre daha kolay ve pürüzsüz işlediğini, davranışın temelinde güven eksik olduğu zaman iki insanın işbirliği yapması zor olduğunu göstermektedir (Field, 2006: 89).

Sığınmaevindeki kadınların birbirleri üzerinde kurabilecekleri baskının varlığı ve güven ilişkisinin çok kısa sürede kurulmasının getirebileceği olumsuzluklar nedeniyle sığınmaevinde çalışan meslek elemanları/danışmanlar tarafından da kadınlara deneyim paylaşımında bulunmamaları yönünde önerilerde bulunmaktadır. Bunun nedeni, kadınlar arasındaki ilişkiler iyi olduğunda yapılan paylaşımların ilişki bozulduğunda kadına karşı bir “baskı” ve “tehdit” unsuru olarak kullanılmasıdır. Bu nedenle, meslek elemanları olabildiğince kendileri dışındaki personelle ve diğer kadınlarla bu tarz paylaşımların olmamasının altını çizmektedirler;

“Diğer kadınlarla kendi sorunlarını konuşmalarını tasvip etmiyoruz uzman gözüyle bakmadıkları için. Karşıdaki kadın kıramıyor dinliyor kendi sıkıntısı zaten kendine yeter bir de günlük duydukları bilgilerle birbirlerini yönlendirme oluyor. Aklınıza ne gelirse ne paylaşmak isterseniz profesyonel olarak biz yönlendirmeye çalışalım. İlla bir yere yönlendirmek için değil rahatlamak için de konuşun diyoruz. İçinizi boşaltacaksanız bize boşaltın. O an karşısındaki kadınla rahatlamış olduklarını zannetseler de sonradan araları bozuluyor sorun yaşıyorlar, özel hayatlarını öğrendiklerini birbirlerine karşı kullanıyorlar. Oda arkadaşı olunuyor ev hayatı yaşanıyor ilişkiler de bozulabiliyor. Probleme dönüşüyor sonra bu.” (Damla, Meslek Elemanı)

Bazı kadınlar meslek elemanlarının bu uyarılarını dikkate alarak deneyim paylaşımı yapmamaktadırlar. Henüz yirmi sekiz yaşında, iki evlilik geçmişi ve bu evliliklerden iki çocuğu olan İlknur’un “Çok fazla özelimize girmiyoruz. Birbirimizin özelini bilmemiz yasak. Ama yardımlaşma oluyor” şeklindeki ifadesi de bunun bir göstergesidir. Kadınlar arasındaki deneyim paylaşımı, birbirlerine tüm yaşantılarını

anlatma şeklinde olmayabilmektedir. Şiddet deneyimlerini dillendirmeseler bile aralarındaki kısa bir iletişim birbirlerini anlamak için yeterli olabilmektedir;

“Bana benzer bir bayan var burada. Ona söyledik anlatmaması gerektiğini ama anlatmak istedi. Bende anlatmadım ama bende senin gibiyim dedim. O da gelip bana sarıldı” (İlknur).

Sığınmaevinde kalan kadınların bazıları kendilerini evlerde olduğundan daha fazla özgür ve rahat hissettiklerinin, şiddet eyleminin olmamasının hayatlarında önemli bir değişim yarattığını ifade ederken birbirleriyle çok çabuk ortak nokta bulduklarını bu ortaklığın da onları rahatlattığını ifade etmektedirler;

“Bizde üç aydır kalmakta olan konuklar⁹ var, bugün yeni konuk alıyoruz, aynı gün 2 yeni konuk aldığımız onlar birbirlerini kardeş gibi görüp sığınyor. Ana binaya beraber gelmişler, yakınlık oluyor. Eski konuklar da şöyle bir hava oluşturmaya çalışıyor, eskimiz, biliyoruz. Ancak biz idare olarak buna müsaade etmiyoruz. Oda arkadaşları arasında bir adım daha yakınlık oluyor, yattıktan sonra konuşuyorlar. Ya da iki bayan var ikisinin de sıkıntısı çocuklarından ayrı olmaksa ortak bir nokta yakalıyorlar. Aynı memleketten olmak vs gibi yakın olmak için neden oluyor (Damla, Sığınmaevi Çalışanı).”

“Birbirlerini daha iyi anladıklarını düşünüyorum ben. Demin söylediğim gibi yöneticinin bekar olması onları anlaması zor olabilir ama onlar şiddetten geldikleri için ortak yönleri çok fazla hani eşlerini çok anlatabiliyorlar. Anlatacak şeyleri çok olduğu için çabuk kaynaşabiliyorlar (Esmer, Sığınmaevi Çalışanı).”

İnsan yaşamını gözden geçirdiğimizde, kişiler arası ilişkilerin hem sıkıntılı anlarda hem de mutluluklarda çok büyük yer kapladığını görüyoruz. Sevgi, aşk, öfke, zafer duygusu, kayıp acısı, utanma, intikam duygusu gibi duygular diğer kişilerle olan ilişkilerimiz sonucunda uyanan duygulardır (Karadoğan-Doruk, 2009: 128). Şiddet gören kadınlar da şiddeti uygulayan kişi ile girmiş olduğu ilişki sonucunda utanma, korku, öfke, karşılık verememenin yaratmış olduğu kaygı gibi duygular ya da stres

⁹ “Konuk”tan kasıt, “sığınmaevinde kalan kadınlardır”.

içerisinde olabilmekte ve bu duygusu/durumu başka kişilerle kuracağı ilişkilerin yönü konusunda da belirleyici olabilmektedir;

“Kendi aralarında çok büyük sıkıntı olmasa da diğer kadının ufacık bir şeyinden rahatsız olmuş onu takıyor kafaya, büyütüyor obsesif hale gelebiliyor. Başka hiçbir şey konuşmayabiliyor (Nuran, Sığınmaevi Çalışanı).”

Tafoya (1976), kişiler arasındaki iletişimin psikolojik engeller, izolasyon, umutsuzluk, gizem, paranoya, ruhsal rahatsızlıklar gibi etkenler tarafından da engellenebileceğinin altını çizmektedir. Çeşitli şiddet yaşantıları nedeniyle travma yaşamış kadının psikolojik sıkıntılarının olması ve sürekli olarak bu şiddet yaşantısından bahsediyor olması o kadın/kadınlar özelinde çok normal bir durumdur. Bunu obsesyon haline getiren kadın için bu durum iletişimi ve sonrasındaki ilişkiyi de olumsuz etkileyebilen bir hal alabilmektedir.

Sığınmaevi Çalışanlarının Gözünden Kadınlar Arası İlişki

Sığınmaevi personeli kadınlar arasındaki ilişkileri yemekhanede, ortak kullanım alanlarında (örn. televizyon salonunda), odalarda veya çeşitli etkinliklerde gözlemlenebilir fırsatları bulabilmektedirler. Bu nedenle çalışanların gözünden sığınmaevinde kalan kadınların ilişkilerinin nasıl olduğunu anlayabilmek önem arz etmektedir. Sığınmaevi çalışanlarının gözünden kadınların birbirleriyle olan ilişkileri ‘sabun köpüğü/kaygan zemin’, ‘şiddetin yansıması’, ‘şiddet aktarımı’, ‘psikolojilerinin iyi olmaması’ gibi durumlara bağlanmaktadır. Örneğin, aşağıdaki ifade kadınların ne kadar kaygan zemin üzerinden bir ilişkilene yaşadıklarını göstermektedir;

“Hem kavga oluyor, hem anlaşmalar oluyor. Kafa yapılarına göre anlaşmış insanları buluyorlar. Bazen biz yemek yerlerken ayakta duruyoruz, en ufak bir şeyden gerginlik, tartışma çıkabiliyor. Dertlerini anlatıyorlar birbirlerine ama en ufak bir şey de hemen söylüyorlar (Şule, Sığınmaevi Çalışanı).”

Çocuk yaşta şiddete tanıklık etme ve/veya şiddetin nesnesi olma durumunun sığınmaevi sürecinde de kadınların yaşamlarında/diğer kadınlarla kurdukları ilişkilerde önemli bir yer kapladığını düşünen Mürüvvet’in aşağıdaki sözleri durumu özetlemektedir;

“Çoğunluğu küçük yaştan itibaren şiddete tanık olunca o şiddeti farkına varmadan yaşamına geçiyor ister istemez. Çaresizlik de itekleyebiliyor. Hani birbirini yanlış anlama, psikolojisi de iyi olmayınca hep ters gözle bakabiliyor.”

Sığınmaevinde kalan kadınların ilişkilerinin sekteye uğraması, tartışmaların yaşanmasında “çocuk” önemli bir yer teşkil etmektedir. Çalışma kapsamındaki dört farklı sığınmaevinin hiçbirinde çocuklara yönelik etkin bir kreş, etüt, oyun alanı gibi bir hizmetle karşılaşılmamıştır. Çocuklar genellikle sığınmaevinde içerisinde ortak yaşam alanlarında, kadınların sohbet ettikleri alanlarda zaman geçirmektedirler. Çocukların kadınların yanında çok fazla zaman geçirmesi, çocuklar arasındaki küçük tartışmalara, itip kakma davranışlarına annelerin de şahit olmasını, annelerin şahitlikle sınırlı kalmayıp müdahalede bulunmasını da beraberinde getirmektedir. Bu müdahale kadınlar arasındaki ilişkilerin de seyrini değiştirmektedir;

“Genellikle gergin oluyorlar. Birbirlerine karşı da tahammülsüz oluyorlar. Çocuklu bayanlar daha çok sorun yaşıyorlar genellikle. Çocuklar birbirleriyle anlaşamayınca onlar da.. Bir de şiddete maruz kalan insanlar olunca en ufak bir şeyde ses tonları çok yükselebiliyor. Çocuklarda da şiddet eğilimi olabiliyor. Şiddeti yaşadıkları için. Onlar da en ufak bir şeyde bir oyuncağı hızlı bir şekilde fırlatabiliyorlar.” (Hediye, Sığınmaevi Çalışanı)

“Çocuklar nedeniyle kavga ediyorlar. Senin çocuğun uyumuyor vb.” (Burcu, Sığınmaevi Çalışanı)

Sığınmaevi çalışanlarına göre farklı sosyo-ekonomik ve kültürel yaşantılardan gelen farklı kadınlar olduğu için kadınların birbirleriyle ilişkilenme biçimleri de değişebilmekte, ‘kadınlar asıl problemlerinin farkında olmadığı için’ tali sorunlarla uğraşabilmektedir. Böyle bir durumla karşılaşan sığınmaevi çalışanı kadınların sığınmaevinden ilişkisinin kesileceğini tehdidini kullanabilmektedir;

“Hepsi farklı ortamlardan gelmiş, farklı travmalar yaşamış, toplu yaşama alışmamış, düzeni bilmeyen kişiler geliyor. Bizim burada çalışan arkadaşlara iş düşüyor, birlikte entegre ediyorsunuz. Barınma, karnının doyması, kıyafetlerin verilmesi bundan sonra insanlar çok çabuk unutuyor. Ayşe oraya oturdu yok ben bu kanalı izleyecektim gibi lüzumsuz şeylerle problem yaratıyorlar. Aslında çok büyük problemleri var ama. Bu bilinçte

olmayıp ‘aklı başında olan’ kadınlarımız da var. Nereden geldiğini, sıkıntılarını, kendisi için ne yapması gerektiğini bilen. Sıkıntı her yerde var toplu yaşam olan. Herkesi toparlıyorum bazen bizimle el ele verip bu kapıyı değerlendirmelerini istediğimi söyleyip bu değerlendirmeyi yapmazsak da kapıya konacağına gözdağını verip konuşuyorum. Gönlüm istemese de yapıyorsun yani. Çalışan arkadaşlarımız da insan evlerinde yaşadıkları iyi günleri de var kötü günleri de. Ona göre davranıyoruz.”
(Sibel, Sığınmaevi Çalışanı)

Diğer yandan sığınmaevi çalışanlarına göre kadınlar arasında çok ciddi bir gruplaşma olmakta ve kadınlar bu gruplaşmadan güç almaktadırlar. Aslında bu gruplaşma –olumsuz eylemler için kullanılsa da- kadınların birbirinden destek ve güç almasının bir göstergesidir;

“Gruplaşmalar oluyor, gruplar birbiri ile çatışıyor, kendi aralarında dayanışıyor. O onunla anlaşıyor, öbürünün tabiri caizse dedikodusunu yapabiliyor. Bazen ciddi çatışmalar yaşıyoruz.” (Nuran, Sığınmaevi Çalışanı)

Bu çatışmanın nedenini Nuran kadınların şiddet görmelerine, sığınmaevi öncesindeki yaşanmışlıklarını sığınmaevine yansıtmalarına/aktarmalarına bağlamaktadır. Ona göre kadınlar şiddeti sadece fiziksel olarak tanımladıkları için uyguladıkları sözel şiddeti şiddet olarak görmemektedirler. Ayrıca beden dilini kullanarak karşı tarafa/gruba ‘ayar vererek’ de birbirlerine şiddet uygulayabilmekte ve şiddeti yeniden üretebilmektedirler.

Çalışanlar açısından kadınların birbirine güvenip tüm yaşanmışlıklarını aktarabilmeleri için güven ilişkisinin oluşması gerekiyor. Ancak güven ilişkisi oluşmadan kadınlar arasında ilişki başlamaktadır ve çalışanlara göre bu çok sorunlu bir durumdur;

“Çok çabuk kaynaşıyorlar; sonra birbirlerinden affedersiniz kazık yiyorlar. Yani birbirlerini tanımadan, her türlü bilgilerini paylaşıyorlar. Ondan sonra sıkıntı çıkıyor. Ya dolandırılıyorlar ya ötekinin eşi ona sarkıyor. Her toplantıda uyarıldıklarını biliyorum bu konuda. Bu kadar samimi olmayın, her türlü sırrınızı paylaşmayın. Bazısı akıllıca davranıyor; bazısı çıkar çıkmaz ev tutan diğerlerini evine çağırıyor. Sıkıntılar yaşanıyor. Çok çabuk

kaynaşıyorlar; çaresizlik içerisinde onları da anlamak gerekiyor ama bu konuda çok uyarıldıklarını biliyorum.” (Nagehan, Sığınmaevi Çalışanı)

Kadınlar arası dayanışma, feminizmin en temel dayanaklarından birisi olan, kadın dayanışmasını imleyen ancak son dönemlerde çok da üzerinde durulmayan, geçerliliğini *kısmen* kaybetmiş “kız kardeşlik” kavramından gücünü alır. Kadınların farklılıklarına rağmen de bu dayanışmayı ve kız kardeşliği büyütme gereklidir. Şiddet, zor, haksızlık, taciz, vb. durumlar karşısında kadının yalnız olmadığını, onu anlayan, onun arkasında olan başka kadınların olduğunu da bilmektir aynı zamanda. Ancak bu kız kardeşlik duygusunun gelişimi çok kısa sürede olmaz. Kız kardeşlik, uzun bir sürece yayılan, farklı kadınlıkları, bu kadınlıkların bilgi ve deneyimlerini içine alan geniş kapsamlı bir durumdur. Bunun için bir farkındalık da sağlanması gerekmektedir. Sığınmaevi çalışanlarının bazıları kadınlar arasında bir dayanışma ilişkisinin olmadığını şu sözlerle altını çizmektedir;

“Kadınlar arasında çok sağlam dayanışma ilişkisi yok. Herkes bir şekilde bir acıyla geliyor, kiminki öbürüne az geliyor, kiminki sahte geliyor.”

Ancak çalışanın bu “eleştirisi” çok da yerinde bir eleştiri değildir. Sığınmaevindeki kadın “kadın dayanışmasının” ne olduğunu bilmiyor. Kendince, el yordamıyla deneyimlediği ancak ismini asla koyamadığı bir durumdur bu. Örneğin sığınmaevinde kalan Selen;

“(…). Ben bir bayanın çocuğuna iki üç gün baktım yani gece gündüz, çünkü gerçekten bir yere gitmesi gerekiyordu, gerçekten yoğun bir şeydi, çok büyük bir sorumluluk ve ben bunu aldım, almak da istedim, yardımcı olmak istedim. Çok zorlanacaktı başka türlü. Kışın ortasında o kadar küçük bebekle hareket etmek imkânsız gibi bir şeydi yani. İhtiyacı vardı buna. Ve böyle şeyler dayanışmaları da doğuruyor böyle bir iletişim, çünkü iletişim olmadan dayanışma ve işbirliği yapması çok zor kadının. O iletişim olması gerekiyor. Bunun sağlanması için de zemine ihtiyaç var.”

demektedir. Bu da kadınlar arasında güven temeline dayalı bir dayanışma ilişkisinin olduğunun, dayanışmanın olabilmesi için de kadınlar arasında karşılıklı ve etkili bir etkileşimin zorunluluğunun da göstergesidir. Dobash ve Dobash (1992), bir sığınmaevinde yaşayan kadınlar arasında “dişil bir dayanışmanın” geliştiğine vurgu yapar. Bazı kadınlar sığınmaevi dışındayken birbirlerini korumaya, birbirlerinin aralarında durmaya devam ediyor olabilirler. İkincisi, birlikte zaman geçirip ve

birbirlerini cesaretlendirebiliyorlar ve adım atmaya teşvik ediyorlar. Üçüncü olarak da, genellikle sığınmaevinden ayrıldıktan sonra kurdukları yakın arkadaşlıklar devam edebiliyor ve partnerlerine dönseler de ayrılmaya karar verseler de bu ilişki devam edebilmektedir. Örneğin otuz üç yaşındaki Hediye'nin aşağıdaki ifadesi hem sığınmaevinde kurulan arkadaşlığın hem de birbirini cesaretlendirmenin, birbirine "iyi gelmenin" çok güzel bir ifadesidir;

"Çok kişi geldi, gitti. Biz üç arkadaş çok iyi anlaşırız. Ben çok cahil, gözü kapalı bir insandım. Bana bir şeyleri öğrettiler, bu adam için değmeyeceğini anladım. Çok ağladım. Geri döndüğünde karısına çok üzuldüm. Sonra arkadaşlarım sayesinde topladım. Çok destek oldular. Biraz kendime gelmeye başladım."

Diğer yandan Cannon ve Sparks (1989) şiddet görmüş kadınların sığınmaevinde birbirlerinden aldıkları grup desteğinin, kendilerini diğerlerine açma ve hem kendilerini hem de diğerlerini kabul etme yeteneklerini arttırdığını ortaya koymuştur.

Kadınlarla Sığınmaevi Çalışanlarının İlişkisi

Korku, çekinme ve kuşku duymadan diğerleri ile ilişki kurabilmek için gerekli olan temel duygu güvendir. Ve bu güven duygusunun karşılıklı olması da önemlidir. Coleman ve Putnam güveni sosyal sermayenin anahtar ögesi olarak tanımlarlar (Field, 2006: 88). Güven, iki kişi arasında yaşanan etkileşimde bir tarafın diğerinin kişisel olarak yarar göreceğine ya da en azından zarara uğramayacağına yönelik olumlu beklenti içinde olması anlamına gelmektedir (Karadoğan-Doruk, 2009: 128). Luhmann güveni, sosyal dünyanın karmaşıklığını azaltan etkili bir mesaj olarak tanımlar. Luhmann'a göre güven olmadan sosyal yaşam olanaksızdır. Nerede güven varsa orada deneyimler ve eylemler için fırsat doğar. İki biçimli güven vardır. İlki bilişsel diğeri ise duygusal temelli güvendir. Karşı tarafa yönelik bilgiye sahip olmak, güvenmek için neden arayışına dayanır. Bu da bilişsel temelli güvenin yapısını oluşturur. Bilişsel güven uzman kişilerin belli işleri yapabileceğine dair duyulan güvende kendini ifade eder. Ancak bu yeterli değildir. Bireylerin paylaştığı kültürel ortam, duygusal tepkiler ve kişiler arası sosyal ilişkilerin görüntüsü güvenin sadece güvenilirle değil, hissedilerek de yaşandığını göstermektedir. Kişiler arası ilişkilerde karşı tarafa yönelik duygusal bağlılık, onun iyiliğini isteme ve ilgi gösterme duygusal güvenin ana yapısını oluşturmaktadır (Karadoğan-Doruk, 2009: 129-130). Örneğin bir çocuk sahibi yirmi dokuz yaşındaki Dilara sığınmaevi çalışanlarını bu ilgi gösterme üzerinden tanımlamaktadır;

“Hepsi güler yüzlü, sıcakkanlı. Herhangi birinden bir art niyet görmedim. Çevrendeki insanlardan daha iyi davranıyorlar.”

Kişiler arası güven duygusunun yanı sıra kurumlara, kurum temsilcilerine de güven duymak önemli hale gelmektedir. Sığınmaevine gelmeyi başaran kadınlar öncelikle devlete ve devletin görevlisi olarak gördükleri sığınmaevi çalışanlarına güven duygusu geliştirmekte ve bu çerçevede ilişki kurabilmektedirler. Ön lisans mezunu, bekar, ağabey ve ablalarının şiddeti nedeniyle sığınmaevine gelmiş olan otuz dokuz yaşındaki Tenzil çalışanlar için *“davranışları çok iyi, gayet iyiler, sıkıntımızı falan mümkün olduğunca çözmeye kırmamaya çalışıyorlar”* diyor.

Hiyerarşik ilişkiler, insanlar arası iletişimin serbesti içinde gelişmesinin önünde büyük engeller oluşturur (Güngör, 2011a: 266). Sığınmaevinde çalışan tüm personelle kalan kadınlar arasında bir hiyerarşi vardır. Ancak aile de dahil olmak üzere hemen hemen bütün kurumlarda kurallarla belirlenmiş, ilkelere bağlanmış kişiler arası iletişimsel işleyişin dışında bir de kendiliğinden, örtük, genellikle de kurumsal yetkenin bilgisi dışında da bir kişilerarası iletişimsel işleyiş gerçekleşebilmektedir (Güngör, 2011b: 149). Sığınmaevinde kalan kadınların kendi aralarında gerçekleştirdikleri ilişki ve iletişim dışında daha çok güvenlik görevlileri ve yardımcı personel ile kurdukları iletişim buna örnektir. Örneğin gece görevli olan güvenlik görevlileri ile dertleşme, sohbet etme gibi kurumsal hiyerarşinin dışında birçok iletişimsel eylem kurulabilmektedir. Yirmi beş yaşındaki Sıla güvenlik görevlisi ile kurduğu ilişkiyi şöyle ifade etmektedir;

“(...) güvenlik ablalar falan mesela hani bize moral vermeye çalışıyor manevi olarak ne bileyim hoşuma gidiyo bu şeyleri en azından rahatlıyoz hani”

Güvenlik ve/veya yardımcı personel ile kurulan ilişkiye kurumun hiyerarşisi dışında diyoruz çünkü kadınların meslek elemanları ile kurdukları profesyonel ilişki dışında sığınmaevinde çalışan diğer görevlilerle (güvenlik görevlisi, yardımcı personel, gözetmen gibi) özel bir ilişki kurması, durumundan bahsetmesi yasaktır. Meslek elemanı Sibel'in aşağıdaki ifadesi bu durumu çok iyi özetlemektedir;

“İnsanların fitratları çok farklı. Kadınlar gizli olması gereken hikâyelerini anlatıyor personel de onla beraber ağlıyor. Temizlikçiyle de paylaşıyor güvenlikle de. Aldırdığımız eğitimler o anlatırken dinlememeyi,

görevlerinin bu olmadığını artık biliyorlar, dinlemiyorlar. Zaman bunu öğretti. Personel her gelen kadında bir şey öğrendi.”

Sığınmaevi çalışanlarından özellikle danışman pozisyonunda çalışanlar şiddet gören kadınlara yönelik duygusal (acıma ya da öfkelenme) tutumun kadınların güçlenmesine olumsuz bir etki yaratacağının farkında olduklarını bu nedenle de kadınlara mesafeli ama onların yanında olduklarını hissettiren bir profesyonel duruşu benimsediklerini belirtmişlerdir. Özellikle sığınmaevinde kalan kadınlarla doğrudan birebir ilişki kuran/kurması gereken çalışanların –genellikle danışmanların– kadınlara verdiği/vereceği duygusal desteğin varlığı veya yokluğu kadınlar için önem arz etmektedir. Çalışanlar da bu durumun farkındadırlar.

“(...) kadınlarla güvensiz ilişki/bağlanma geliştirmemeye çalışıyoruz. Her şeyi bizden beklemesinler diye ve bana bağlanıp sonra buradan çıktıktan sonra da arıyorlar biz buna ödün vermemeye çalışsak da oluyor bu (Nuran, Sığınmaevi Çalışanı).”

Ancak kadınlarla kurulan ilişki personelin pozisyonuna göre farklılık göstermektedir. Örneğin danışmanlar kadınların özelini bilebilirken, yardımcı personellerin kadınlarla özellerini konuşmamları gerekmektedir. Çalışanlar sığınmaevinde kalan kadınlarla duygusal bağ kurabilmekte ya da acıma duygusuyla kadın ve beraberindeki çocuklara yaklaşabilmektedir. Bu duygusallık hizmet verilen kesimin özel durumundan kaynaklanmaktadır. Ancak profesyonelliğe sığmayan bu durum, kadınları güçlendirmekten ziyade kadını zayıf, aciz gören bir düşüncenin de ürünüdür;

İlk etapta duygusal yaklaşıyor belki acıyarak ama daha sonra profesyonelleşiyorsun. Kadın profillerini tanıyorsun, yaşanan sorunları biliyorsun, nasıl bir çalışma yapılması gerektiğini biliyorsun. Olaya profesyonel bakıyorsunuz artık yani. Duygusallık da karışıyor ama. Maddi imkânsızlıklar oluyor çocuğu hasta parası yok mesela (Birsen, Sığınmaevi Çalışanı).

Yapılan görüşmelerde kadınların büyük çoğunluğunun sığınmaevi çalışanları ile olan ilişkilerinden memnun olduğu gözlenmiştir. Kadınlar, sığınmaevi çalışanlarını “iyi”, “samimi”, “yardımsever”, “güler yüzlü”, “sıcakkanlı” vb. olarak tanımlamışlardır. Yapılan çalışmalarda da kadınların sığınmaevi çalışanları ile olan ilişkilerini tanımlamada farklılık yaşandığı; kadınların bir kısmının bu ilişkiyi eşitlik, adalet,

samimiyet, ortaklık gibi duygular içerisinde geliştiğini ve çalışanların kendilerine güç hissi veren eylemler içerisinde ve saygılı olduklarını hissettiklerini, personelin erişilebilir, özenli ve içten olduğunu söyledikleri (Haj-Yahia ve Cohen, 2009; Glenn ve Goodman, 2015); hem aynı hem de farklı çalışmalarda bazı kadınların ise kurulan ilişkiyi saygısız olarak değerlendirdikleri, kadınların bir kısmının ise bu ilişkileri problemlili ve karmaşık olarak tasvir ettikleri, personelden gelen duygusal destek sıkıntısı yaşadığını (Lyon vd., 2008) ortaya koyulmuştur. Krane ve Davies (2002: 170) tarafından yapılan çalışma, sığınmaevi çalışanları ile sığınmaevinde kalan kadınlar arasındaki olumlu ilişkinin kadınların güçlenmesine önemli katkı sağladığını ortaya koymuştur. Kadınlardan birisi “sanırım onlar¹⁰, genel olarak bir toplum bağlamına koyarak kendimi suçlamayı bırakmama yardım etti.” diyerek sığınak çalışanlarının desteğini özetlemiştir.

Diğer yandan sığınmaevinde resmi ve resmi olmayan kurullarla kadınlar ve personel arasında profesyonel bir ilişki kurulmaya çalışılsa da, kadınlara yönelik olumsuz tutumların olabildiği de gözlenmiştir. Görüşülen bazı meslek elemanları (sosyal hizmet uzmanı gibi) yardımcı personelin (güvenlik, temizlik gibi) kadınlara yönelik yargılayıcı bir tutumları olabildiğini ve bu nedenle danışmanların şiddet mağduru kadınların haklarını savunmak zorunda kalabildiklerini ifade etmişlerdir;

“Danışman grubu olarak sürekli kadınların haklarını savunmak durumunda kalıyoruz. Sürekli kadınlarla ilgili davranışları sorgulamak durumunda kalıyoruz çünkü yargılanıyorlar. Bu alanda eğitimsizler çünkü dediğim gibi öğretmenin tavrı, güvenliğin, gözetmenin ses tonunun yükselmesi gibi. Bazı şeyleri anlamaktan ziyade yanlış yaptığında suçlayıcı, yargılayıcı davranmaları. ... Bir travmadan çıktıklarını, basit bir ayrılık bile etkili insanlar üzerinde, bunları bilerek, daha anlayışlı, onları yargılamadan hareket etmeleri, sözcükleri seçerek kullanmaları gerekir.” (Sermin, Sığınmaevi Çalışanı)

Ayrıca hem sığınmaevinden sığınmaevine hem de çalışandan çalışana kadınların ilişkilene deneyimlerinin farklı olduğu ve bu deneyimlerin de sığınmaevi çalışanları tarafından farklı yorumlandığı da gözlenmiştir. Örneğin otuz iki yaşındaki İnci, “Bazen birkaç kişi şey yapıyor ama bazıları da iyi. Bazıları da sert çıkışabiliyor. ...

¹⁰ “Sığınmaevi çalışanlarını” kastediyor.

Bize aşağılayıcı gözle bakıyorlar. ... Yiyip içip oturuyor, diyorlar.” diye anlatıyor sığınmaevlerindeki görevlilerin tutumunu.

SONUÇ YERİNE

Bu çalışma, sığınmaevinde kalan kadınların hem birbirleriyle hem de sığınmaevi çalışanları ile olan ilişkileri üzerine odaklanarak kadınların çevrelerinde olan kişilerle ilişkilerini nasıl deneyimlediklerini, nasıl anlamlandırdıklarını, bu deneyimlerin kadınlar üzerinde güçlendirici bir etkisinin olup olmadığını ve bu anlamlandırmaların kadınlara göre farklılık gösterip göstermediğini ve sığınmaevi çalışanlarının gözünden kadınların birbirleri olan ilişkilerinin nasıl değerlendirildiğini anlamaya çalışmıştır. Çalışmanın verilerine göre sığınmaevindeki kadınlar arasındaki ilişkiler, çok sayıda etkenden etkilenmektedir. Öncelikle kadınların kendilerine ait bir mekânın olması, özellikle kadınlar arasındaki ilişkinin seyrini ve niteliğini değiştirecek bir etken olarak değerlendirilmektedir. Diğer yandan çalışmada hem çalışanlar hem de sığınmaevinde kalan kadınlar tarafından farklı sosyo-ekonomik ve kültürel çevreden gelen ve farklı yaşamışlıklara sahip olan kadınların çevresiyle farklı biçimlerde sosyal ilişkiler kuracağına dair bir fikir birliğinin olduğu da görülmüştür.

İnsanlar sosyal ilişkiler, etkileşimler, ortamlar, süreçler içerisinde yer alırlar. Dolayısıyla da pek çok nedenle, amaçla, planlı veya rastlantısal, istekli veya zorunlu, resmi veya resmi olmayan, sürekli veya geçici olmak üzere çevrelerindeki başka insanlarla çeşitli biçimlerde ve düzeylerde iletişim kurmak durumundadırlar (Güngör, 2011b). Sığınmaevinde kalan kadınlar da kafasındakileri başka biriyle veya birileriyle paylaşmak, dertleşmek, dert dinlemek, sohbet etmek gibi ihtiyaçları nedeniyle sığınmaevinde kalan diğer kadınlarla ve sığınmaevi çalışanlarıyla iletişim/ilişki kurabilmektedir.

Sığınmaevindeki kadınlar arasındaki ilişkilerin kadınlar için bazı önemli sonuçlar olabilmektedir. Kadınlar ilk kez benzer sorunlarla benzer hatta daha fazlasını yaşamış diğer kadınlarla sığınmaevinde karşılaşmış olabilirler. Böylece kadınlar, diğer kadınlarla girdikleri ilişkilerde kendilerini rahatlatan ve yalnız olmadıklarını anlamalarını sağlayan bir durumu da deneyimleyebilmektedirler. Kadınlar, diğer kadınların yaşantılarıyla kendi yaşantılarını karşılaştırmak suretiyle kendi konumlarının ne olduğunu anlamaya çalışmaktadırlar. Ancak girdikleri iletişim esnasında kadınlar -kendi şiddet hikâyelerine göre daha travmatik hikâyeler

nedeniyle- travmatize olabilmektedirler. Bu travmatik durum kadınların diğerleriyle iletişim kurmasını zorlaştırabilmektedirler.

Çalışmada sığınmaevinde kalan kadınların sığınmaevindeki diğer kadınlarla olan olumlu ilişkilerini genellikle rahatlama, destek alma, dayanışma ve güçlenme pratikleri çerçevesinde deneyimledikleri görülmektedir. Her ne kadar meslek elemanları, olumsuz sonuçları/bir tehdit konusu edilmesi gibi nedenlerle kadınlar arasında deneyim paylaşımının yapılmaması gerektiğini sürekli olarak kadınlara hatırlatmasına rağmen, sığınmaevlerinde kadınlara verilmesi gereken psikolojik, sosyo-kültürel, vb. desteklerin yetersizliği nedeniyle, kadınlar diğer kadınlarla olan ilişkilerini “iyileşmek” için bir araç olarak da kullanabilmektedirler. Kadınlara deneyim paylaşımının hangi sınırlarda olması ya da kadınlar tarafından paylaşılan yaşantıların üçüncü bir kişiyle paylaşılmaması, bir baskı bir tehdit unsuru haline neden getirilmemesi gerektiği iyi bir şekilde anlatılırsa, kadınların bu durumu özümsemesi sağlanırsa ve kadınlara beraberindeki çocuklarla birlikte psikolojik vb. destekler sağlanırsa, kadınlar deneyimlerini/yaşamlarını, daha sonra pişman olabileceklerini de akıllarında bulundurarak, meslek elemanları dışında kişilerle paylaşmayabilirler.

Kadınlar arasındaki deneyim paylaşımının sığınmaevinde çalışan meslek elemanı ve/veya danışman dışında başka bir kişiyle yapılmasının yaratacağı diğer önemli bir sorun daha vardır. Kadınlar çok benzer ve çok farklı şiddet deneyimleri yaşayabilmektedirler. Hatta bazı kadınların hiç kimseye bahsetmedikleri yaşantıları da (örn. enseste maruz kalma, evliliği esnasında başka birisiyle sevgililik ilişkisinin olması gibi) olabilmektedirler. Sohbet esnasında, anlık bir duygusal durum değişimiyle daha önce kimseye anlatmadıkları bu deneyimleri diğer kadınlarla paylaşımları sonrasında daha büyük travmalar yaşayabilmektedirler. Bu travmatik durum karşısında ne yapacağını bilebilen meslek elemanın tersine, deneyim paylaşımı yapılan sığınmaevinde kalan diğer kadın ve/veya güvenlik görevlisi, yardımcı personel vd. personel, deneyim paylaşımında bulunan kadının daha fazla travmatize olmasına neden olabilmektedir. Bu düzeydeki bir deneyim paylaşımının önüne geçebilmek ve kadınların daha fazla travmatize olmasını engellemek için sığınmaevlerinin kadınları güçlendirici hizmetleri etkin ve nitelikli bir şekilde sağlaması gerekmektedir.

Her kurumun kendine özgü bir yapısı ve işleyişi vardır. Ancak bütün kurumsal ortamlarda, kurum üyelerinin ilişki ve iletişim biçimini belirleyen birtakım temel kurallar vardır. Buna göre bir kere bütün kurumsal yapılar işleyişleri gereği belli bir yetkesel hiyerarşiye dayanır. Kurumun üyeleri konumundaki bireyler arasındaki ilişki ve iletişim biçimi de bu hiyerarşi doğrultusunda oluşur (Güngör, 2011b). Sığınmaevi çalışanları ile sığınmaevinde kalan kadınlar arasındaki ilişki, kadınlar tarafından “samimiyet” “yardımseverlik” şeklinde tanımlanmıştır. Kadınlar öncelikle devlete ve devletin görevlisi olarak gördükleri sığınmaevi çalışanlarına güven duygusu geliştirmekte ve bu çerçevede ilişki kurmaktadır. Sığınmaevi çalışanları açısından bakıldığında ise, meslek elemanları dışındaki güvenlik görevlileri, yardımcı personel, gözetmen gibi çalışanlarla kadınlar arasında hiyerarşiye dayalı olmayan deneyimi paylaşımını da içeren ilişkilendirmeler olduğu görülmüştür. Özellikle güvenlik görevlileri ve meslek elemanlarının kadınlarla profesyonel olmayan ve “acıma” duygusuyla yaklaştıkları, bu ilişki kurma biçiminin zaman içerisinde onları da yorduğu bilgisine ulaşılmıştır. Kadınların ve çalışanların bir kısım anlatısı üzerinden sığınmaevlerinde kadınlar arasın kurulan ilişkilerin kadınları bu süreçte güçlendiren, kadın dayanışmasını yükselten bir özellik gösterdiği anlaşılmaktadır. Kadınların bu ilişkilendirme esnasında ve sonrasında travmatize olmalarının önüne geçebilmek için sığınmaevlerinde kalan kadınlara yönelik psiko-sosyal desteklerin/hizmetlerin nicelik ve niteliğinin artırılması gerekmektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırmanın verileri 2020 yılı öncesinde toplandığı için etik kurul izninin alınması zorunluluğu bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Baholo M., Christofides N., Wright A., Sikweyiya Y. and Shai, N. (2015). Women's experiences leaving abusive relationships: A shelter-based qualitative study. *Culture, Health & Sexuality*, 17(5), 638-649.
- Cannon, J. B. and Sparks, J. S. (1989). Shelters-an alternative to violence: A psychosocial case study. *Journal of Community Psychology*, 17(3), 203-213.
- Dobash, R. E. and Dobash, P. R. (1992). *Women, violence and social change* (1st ed.). London and New York: Routledge.

- Haj-Yahia, M. M. and Cohen, H. C. (2009). On the lived experience of battered women residing in shelters. *Journal of Family Violence*, 24(2), 95-109.
- Hattatoğlu, D. (2003). Çalışan kadın ya da ev hanımı: çalışmanın yaşantılanması ve güçlenme. İçinde. Yaraman, A. (Der.), *Kadın Yaşantıları*, (s. 93-121). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Glenn, C. and Goodman, L. (2015). Living with and within the rules of domestic violence shelters: A qualitative exploration of residents' experiences. *Violence Against Women*, 21(12), 1481-1506.
- Glesne, C. (2014). "Nitel Araştırmayla Tanışma". Günel, E. (Çev.). İçinde Ersoy, A. ve Yalçınoğlu, P. (Ed.), *Nitel Araştırmaya Giriş*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Görgün-Baran A., Taşdemir-Afşar S., Koca-Arıtan C. ve Güney, D. M. (2015). *Kadın sığınmaevlerine çoklu bakış*. Ankara: Konak.
- Güngör, N. (2011a). *İletişim*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Güngör, N. (2011b). *İletişime giriş*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Field, J. (2006). *Sosyal sermaye*, Bilgen B. ve Şen, B. (Çev.) İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- İlyasoğlu, A. (2001). Kadınların yaşam tarihi anlatılarına kadın çalışmaları alanından bir bakış açısı. İçinde İlyasoğlu, A. ve Akgökçe N. (Der.) *Yerli bir feminizme doğru*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Kalaycıoğlu, S. ve Tılıç, H. (2001). *Evlerimizdeki gündelikçi kadınlar*. İstanbul: Su Yayınları.
- Karaçay H., Zülfikar B. Ş. ve Aydın D. G. (2014). Post-Neoliberal kalkınma paradigmasında 'kalkınmada kadın ve güçlenme' algısı: Dünya bankası örneği, *AKÜ İİBF Dergisi*, 16 (2), 15-31.
- Karadoğan-Doruk, E. (2009). *Sosyal sermaye*, İstanbul: Derin Yayınları.
- Krane, J. and Davies, L. (2002). Sisterhood is not enough: The invisibility of mothering in shelter practice with battered women. *Affila* 17(2), 167-190.
- Lyon E., Lane S. and Menard, A. (2008). Meeting survivors' needs: A multi-state study of domestic violence shelter experiences. *National Institute of Justice*. Erişim tarihi: 10 Eylül 2019, <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/225025.pdf>
- Maybek, S. D. (2016). Kadına yönelik şiddete ataerkil ve kültürel feminist kuramlar açısından yaklaşım: Ankara İli Yenimahalle ilçesi örneği. Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Ankara.
- Oakley, A. (1981). Interviewing women: A contradiction. In Roberts H. (Eds.) *Doing feminist research*. London & New York: Routledge Press.

- Özlem, D. (2002). *Felsefe yazıları*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Öztürk, E. (2018). George Herbert Mead'in sosyal davranışçılık devrimi: Sosyolojizm ve Psikolojizm kısıncında bir "ilişkisel faillik" denemesi. *Sosyoloji Araştırmaları* 21(2), 253-284.
- Sallan-Gül, S. (2013). *Türkiye'de kadın sığınmaevleri*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Smith, D. (1990). *Texts, facts and femininity*. London & New York: Routledge Press.
- Tafoya, D. (1976). *Barriers to İnterpersonal Communication: A Theory and Typology*. Doctor of Philosophy, The University of Michigan, Ann Arbor, USA.
- Taşdemir-Afşar, S. (2018). Sığınmaevinde Kalan Kadınlara Sunulan Hizmetler ve Kadınlara Sığınmaevi Sonrası Yaşam Planları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 29 (2), 190-225.
- Tutar, H. ve Yılmaz, K. (2003). *Genel iletişim kavramlar ve modeller*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Wacquant L. (2003). *Sunuş. Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*. Ökten, N. (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Weber, M. (2007). *Sosyolojinin Temel Kavramları*. Beyaztaş, M. (Çev.) (İstanbul: Bakış Yayınları.

Yetim, B. ve Çelik, Y. (2020). Sağlık hizmetlerine erişim: Karşılanmamış ihtiyaçlar sorunu. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(2), 423-440.

Araştırma

Makale Geliş Tarihi: 07.10.2019

Makale Kabul Tarihi: 19.02.2020

SAĞLIK HİZMETLERİNE ERİŞİM: KARŞILANAMAMIŞ İHTİYAÇLAR SORUNU

Access to Healthcare: The Issue of Unmet Needs

Birol YETİM*

Yusuf ÇELİK**

* Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-1294-1874, birolyetim@hacettepe.edu.tr

** Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-8051-9245, yucelik@hacettepe.edu.tr

ÖZET

Sağlık hizmetlerinin temel amacı, birey ve toplum sağlığını geliştirmek ve devamlılığını sağlamak olsa da halen dünya genelinde sosyal, kültürel ya da ekonomik nedenlerden dolayı ihtiyaç duydukları sağlık hizmetlerine erişemeyen çok sayıda insanın yaşadığı tahmin edilmektedir. Bu nedenle, bu çalışmanın amacı, Türkiye'de altı aydan uzun süre belirli bir sağlık sorunu yaşayan bireylerin ödeme güclüğü nedeni ile karşılanamayan sağlık ihtiyaçları düzeyini belirlemek ve sağlık hizmetlerine erişimi artırmak için çözüm önerilerinde bulunmaktır. Çalışmanın amaçlarına ulaşabilmek için Türkiye İstatistik Kurumu tarafından 2016 yılında yapılan Türkiye Sağlık Araştırmaları veri seti kullanılmıştır. Çalışma kapsamında, tanımlayıcı istatistiklerden ve Ki-Kare testlerinden yararlanılmıştır. Çalışmanın sonuçları incelendiğinde; Türkiye'de karşılanamayan sağlık ihtiyaçları düzeyinin %13,2 seviyelerinde olduğu görülmektedir. Ayrıca kadınlarda ve daha düşük eğitim ve gelir düzeyindeki hastalarda karşılanamayan sağlık ihtiyaçlarının daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışma sonunda elde edilen sonuçların, politika belirleyicileri ve yöneticilere kanıta dayalı bilgiler sunacağı düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Sağlık Hizmetlerine Erişim, Hakkaniyet, Karşılanamayan İhtiyaçlar

ABSTRACT

Although the main objective of health care is to improve and maintain the health of individuals and communities, it is estimated that there are still many people who can not access health services due to social, cultural or economic reasons. In this context, the aim of this study is to determine the level of unmet needs of individuals having a health problem longer than six months in Turkey and to make recommendations to solve this problem. To achieve the

objectives of this study, Turkey Health Survey conducted in 2016 by Turkey Statistical Institute was used. It has been found that the level of unmet needs is 13.2% in Turkey and it is more among women than men. Also, the level of unmet needs decreases when education level higher. It is expected that the results of this study will provide evidence-based information to policymakers and managers.

Key words: Access to Healthcare, Equity, Unmet Needs

GİRİŞ

Sağlık hizmetlerinin temel amacı fiziksel, ruhsal ve sosyal bakımdan birey ve toplum sağlığını korumak, iyileştirmek ve devamlılığını sağlamaktır (Kayral, 2013; Patil, 2018; Purwanto vd., 2018). Bu bakımdan ülke genelinde sunulan sağlık hizmetleri son derece önemlidir. Ancak sağlık hizmetlerinin bu temel amacının gerçekleştirilebilmesi için sağlık hizmetlerinin nicelik ve niteliğinin yanı sıra bu türden hizmetlere erişim ve erişimde hakkaniyet de oldukça önemlidir (Marşap vd., 2010). Nitekim, 1948 yılında yayımlanan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde sağlık hizmetlerine erişim ilk kez bir insan hakkı olarak ele alınmıştır (Norredam vd., 2007; Juškevičius ve Balsienė, 2010; Sachs, 2012). Son zamanlarda ise, sağlık hizmetlerine erişim ve erişimde hakkaniyet, sağlık hizmetlerinde temel performans göstergeleri arasında değerlendirilmeye başlanmıştır (Smith vd., 2009; Levesque vd., 2013). Ancak halen dünya genelinde ihtiyaç duyduğu halde sosyal, kültürel ya da ekonomik nedenlerden dolayı sağlık hizmetlerine erişimde sorun yaşayan çok sayıda insan olduğu tahmin edilmektedir (Organisation for Economic Co-operation and Development [OECD], 2011; Ko, 2016). Bu nedenle; ülkelerin sağlık sistemleri içerisinde, hastaların ihtiyaç duydukları sağlık hizmetlerine erişim düzeylerini ölçmek, mevcut sorunların tespiti ve çözümüne yönelik politika yapımı için son derece önemlidir.

Sağlık hizmeti kullanımı, sağlık hizmetlerine erişimin bir kanıtı olarak (Donabedian, 1972) değerlendirilse de erişim, kullanımdan ziyade ihtiyaç duyulan sağlık hizmetlerinin sağlık sistemleri içerisinde ulaşılabilir olması olarak tanımlanabilir (Wagstaff ve Doorslaer, 2000). Öte yandan erişimde hakkaniyet ise, hastaların sosyo-ekonomik durumlarına bakılmaksızın ihtiyaç duydukları sağlık hizmetlerine ihtiyaçları düzeyinde ulaşabilmeleri olarak ele alınmaktadır (Smith vd., 2009). Dolayısıyla sosyal, kültürel ya da ekonomik nedenlerden bir ya da birkaçı sağlık hizmetlerine erişimin önünde engel ise, o sağlık sistemi içerisinde sağlık hizmetlerine erişim ve erişimde hakkaniyet noktasında birtakım sorunlar olduğu söylenebilir.

Literatürde sağlık hizmetlerine erişim ve hakkaniyet ile ilgili tanım noktasında bir fikir birliği olduğunu görmek mümkün olsa da söz konusu kavramların ölçümüne yönelik evrensel olarak kabul edilmiş tek bir yöntem yoktur (Gu vd., 2009). Ancak sağlık hizmetlerine erişimi ve erişimde hakkaniyeti ölçmek için karşılanmamış ihtiyaçlar (unmet needs) kavramının sıklıkla kullanıldığı görülmektedir (Chen ve Hou, 2002; Sanmartin vd., 2004; Allin ve Masseria, 2009). Karşılanmamış ihtiyaçlar ile ilgili yapılan çalışmaların çoğunda daha çok bireysel ve ekonomik faktörler üzerinde durulmaktadır (Allin vd., 2009). Literatür incelendiğinde, gelir durumu ile sağlık hizmetlerine erişim arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif bir ilişki olduğunu ve gelir durumu düşük ve/veya sağlık sigortası olmayan hastalarda, karşılanamayan sağlık ihtiyaçları düzeyinin daha fazla olduğunu tespit eden çok sayıda çalışma görmek mümkündür (Newacheck vd., 2000; Diamant vd., 2004; Pagan ve Pauly, 2006; Allin ve Masseria, 2009; Karanikolos ve Kentikelenis, 2016; Assari ve Hani, 2018). Literatürde, sağlık hizmetlerine erişimin; bireylerin cinsiyetlerine, eğitim düzeylerine, çalışma durumlarına, etnik kökenlerine, dini inançlarına ve içinde buldukları kültürel özelliklere göre farklılık gösterdiğini ortaya koyan çalışmalar da mevcuttur (Schiller ve Levin, 1988; Cavalieri, 2009; Bruce vd., 2012; Rogero-Garcia ve Ahmed-Mohamed, 2014; Tabriz vd., 2017). Yapılan çalışmaların önemli bir kısmında, kadınların sağlık hizmetlerine erişim düzeylerinin erkeklere kıyasla çok daha düşük olduğu; bireylerin eğitim düzeyleri arttıkça karşılanamayan sağlık ihtiyaçları düzeylerinin azaldığı ve kültürel özelliklere göre sağlık hizmetleri kullanımının farklılık gösterdiği görülmektedir (Dunlop vd., 2000; Gannotti vd., 2004; Westin vd., 2004). Ancak sağlık hizmetlerine erişim, sadece bireysel/kültürel faktörlerden ya da bireylerin sosyo-ekonomik özelliklerinden değil aynı zamanda sağlık kurumlarının ve sağlık sisteminin yapısal özelliklerinden de etkilenmektedir. Sağlık hizmeti sunan kurumlarının sayısı, konumları, türleri, hizmet sunum şekilleri ve sundukları sağlık kalitesi, söz konusu yapısal özelliklerden bazılarıdır (MacKinney vd., 2014). Örneğin, Chaupain-Guillot ve Guillot (2014) yaptıkları bir çalışmada, Avrupa ülkelerinde karşılanmamış sağlık ihtiyaçlarının önemli bir kısmının ekonomik nedenlerden ve bireysel özelliklerden kaynaklandığını ortaya koymuşlardır. Ayrıca yazarlar, söz konusu faktörlerin yanı sıra sağlık kurumlarının konumları ve hizmet sunucularına ulaşımında yaşanan zorluklar, bekleme süreleri ve sağlık kurumları ile ilgili algı ve bilgiler gibi birtakım özelliklerin de karşılanamayan sağlık ihtiyaçlarının temel nedenleri arasında olduğunu tespit etmişlerdir.

Sağlık hizmetlerine erişim, Sağlıkta Dönüşüm Programı (SDP) öncesinde Türk sağlık sisteminin önemli problemlerden birisi olarak sıklıkla tartışılmıştır (Tatar, 2007; Ökem ve Çakar, 2015). Özellikle SDP öncesinde toplumun önemli bir kısmı, sağlık güvencesinden yoksundu ve insan kaynakları ve teknik ekipman bakımından bölgeler arasında dengesiz bir dağılım söz konusuydu (Ağartan, 2012; Yılmaz, 2013). Dahası ülke genelinde farklı kapsam ve derinliklere sahip olan farklı sağlık sigortaları (SSK, Bağ-Kur, Emekli Sandığı) faaliyet göstermekteydi ve bu nedenle, sağlık sigortası olan bireyler arasında dahi sağlık hizmetlerine erişiminde noktasında ciddi adaletsizlik yaşanabilmekteydi (Yardım vd., 2010). Ancak 2003 yılında başlatılan ve sağlık hizmetleri finansmanı ve sunumu noktasında köklü değişiklikler öngören SDP kapsamında, Türkiye’de sağlık hizmetlerine erişimin artırılması amacıyla birtakım çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların başında ise Genel Sağlık Sigortası (GSS) uygulaması gelmektedir. Söz konusu uygulama ile birlikte farklı kurumlar altında faaliyet gösteren sağlık sigortaları tek bir çatı altında toplanmış ve sağlık sigortasının kapsamı ve derinliği genişletilmiş ve üyeler arasında daha adil bir risk paylaşımı yapılmıştır (Yıldırım ve Yıldırım, 2011). Farklı kurumlara ait hastaneler, Sağlık Bakanlığı’na devredilerek hizmet sunumu ve yönetimi tek elde toplanmıştır. Ayrıca SDP ile birlikte aile hekimliği uygulamasına geçilmiş ve ülke genelinde sunulan koruyucu sağlık hizmetlerinin nicelik ve niteliği iyileştirilmiştir (Şahin, 2008; Erol ve Özdemir, 2014). Bu ve benzeri uygulamalar ile sağlık hizmetlerine erişimde yaşanan problemlerin büyük bir bölümünün önüne geçilmiştir. Ancak SDP’nin sağlık hizmetlerine erişim üzerindeki etkisinin ortaya konulabilmesi için Türkiye’deki durumun incelenmesi gerekmektedir. Zira, literatür incelendiğinde, Türkiye’de sağlık hizmetlerine erişim ve karşılanmamış ihtiyaçlar ile ilgili yapılan çalışmaların sayıca az olduğu görülmektedir (Erol vd., 2008; Çelik ve Hotchkiss, 2000; Yılmaz, 2013; Yardım ve Üner, 2018). Bu nedenle; Türkiye’de sağlık hizmetlerine erişimi, erişimde hakkaniyeti ve karşılanmamış sağlık ihtiyaçları düzeyini inceleyen ampirik çalışmaların sayısının artırılmasının gerekli olduğu düşünülmektedir. Bu kapsamda; bu çalışmanın temel amacı, Türkiye’de ekonomik nedenlerden dolayı karşılanmamış sağlık ihtiyaçları düzeyini belirlemek ve erişimi artırmak için çözüm önerilerinde bulunmaktır.

YÖNTEM

Çalışmanın amaçlarına ulaşabilmek için TÜİK tarafından 2016 yılında yapılan Türkiye Sağlık Araştırmaları (TSA-2016) veri seti kullanılmıştır. 2008 yılından itibaren düzenli

olarak yürütülen TSA ile Türkiye'nin sağlık göstergelerine ait bilgilerin elde edilmesi ve mevcut yapıdaki eksik bilgilerin giderilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca bu çalışmalarda, veri toplama aracı olarak anket kullanılmakta ve veriler ulaşılan bireyler ile yüz yüze görüşmeler yoluyla elde edilmektedir. Toplanan bu veriler, TÜİK tarafından geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılarak bilimsel amaçlı kullanıma hazır hale getirilmektedir. Dolayısıyla bu çalışma sonucunda elde edilen bulguların Türkiye'ye genellenebileceği düşünülmektedir.

2016 yılında gerçekleştirilen TSA-2016, Türkiye'yi temsil ettiği düşünülen 17242 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Ancak bu çalışmanın örneklemini, TÜİK'in yapmış olduğu çalışmada "6 ay ya da daha uzun süren/sürmesi beklenen hastalığınız/sağlık probleminiz var mı?" sorusuna "evet" cevabını veren 8459 (%49,06) hasta oluşturmaktadır. Ekonomik nedenlerden dolayı karşılanmamış sağlık ihtiyaçları düzeyini tespit edebilmek için ise, TÜİK tarafından sorulan "Son 12 ay içerisinde, tıbbi bakım ihtiyacınız olduğu halde ödeme gücünüz nedeniyle ihtiyacınızı karşılayamadığınız oldu mu?" sorusuna hastaların verdikleri cevaplar dikkate alınmıştır. Bu kapsamda, çalışmanın araştırma soruları aşağıdaki gibidir:

Araştırma Sorusu 1: Türkiye'de ödeme gücünüz nedeniyle karşılanmamış sağlık ihtiyacı düzeyi nedir?

Araştırma Sorusu 2: Türkiye'de karşılanmamış sağlık ihtiyaçları düzeyi, hastaların bireysel ve demografik özelliklerine göre (cinsiyet, yaş, medeni durum, çalışma durumu, gelir durumu) farklılık göstermekte midir?

Çalışma amaçlarına uygun olarak TSA-2016 veri setinden çekilen değişkenlere ait veriler SPSS 23.0 (Statistical Package for Social Sciences) programıyla analiz edilmiştir. Çalışmanın birincil amacı olan Türkiye'de karşılanmamış sağlık ihtiyaçları düzeyini tespit edebilmek için tanımlayıcı istatistiklerden faydalanılmıştır. Hastaların karşılanmamış sağlık ihtiyaçları düzeylerinin bireysel ve demografik özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediği ise yapılan Ki-Kare (Chi-Square) testleri ile ortaya konulmaya çalışılmıştır.

BULGULAR

Tablo 1'de çalışma kapsamındaki bireylerin bireysel ve demografik özelliklerine ilişkin tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiştir.

Tablo 1. Çalışma Örnekleme Kapsamında Yer Alan Bireylerin Tanımlayıcı İstatistikleri

Değişkenler	Sıklık	Yüzde
Erkek	3183	37,6
Kadın	5276	62,4
15-24	573	6,80
25-34	871	10,3
35-44	1494	17,7
45-54	1787	21,1
55-64	1650	19,5
65-74	1235	14,6
75 +	849	10,0
Bekâr	834	9,90
Evli	6283	74,3
Boşanmış	307	3,60
Eşi Ölmüş	1035	12,2
Eğitim Almamış	2015	23,8
İlköğretim	4493	53,1
Lise	1110	13,1
Üniversite	841	9,90
Çalışıyor	2721	46,0
Çalışmıyor	3191	54,0
0-1264 TL	2131	25,2
1265-1814 TL	2366	28,0
1815-2540 TL	1488	17,6
2541-3721 TL	1301	15,4
3722 TL +	1173	13,9

Tablo 1 incelendiğinde; bireylerin %62,4'ünün kadın olduğu görülmektedir. Yaş bakımından bireyler arasında benzer bir dağılım olduğunu söylemek mümkündür. Ancak bireylerin yaklaşık yarısına yakını (%44,2) 55 yaş ve üzerinde yer almaktadır. Ayrıca bireylerin yaklaşık %75'i evli iken yaklaşık dörtte biri resmi olarak herhangi bir eğitim almadığını bildirmiştir (%23,82).

Tablo incelendiğinde; bireylerin yarısından fazlasının ilköğretim (%53,1), yaklaşık %13'ünün lise ve %10'unun üniversite mezunu olduğu görülmektedir. Bireylerin yarısından fazlası (%54,0) herhangi bir işte çalışmamaktadır. Bireylerin %25,2'sinin aylık gelir düzeyi 1264 TL'nin altında yer alırken, %17,6'sının aylık geliri 1815-2540 TL arasındadır. %13,9'unun ise aylık gelir düzeyi 3722 TL'nin üzerindedir.

Tablo 2. Ödeme Güçlüğü Nedeniyle Karşılanamayan Sağlık İhtiyaçları Düzeyi

Değişkenler	Sıklık	Yüzde
Evet	1047	13,2
Hayır	6900	86,8
Toplam	7947	100,0

Çalışma kapsamında bireylerin ihtiyaç duydukları sağlık hizmetlerini karşılayabilme durumları Tablo 2'de verilmiştir. Tablo 2 incelendiğinde; bireylerin %13,2'sinin ödeme güçlüğü nedeniyle ihtiyaç duydukları sağlık hizmetlerini alamadıkları görülmektedir.

Tablo 3. Ödeme Güçlüğü Yaşayan Bireylerde Görülen Hastalıkların Dağılımı

Değişkenler	Sıklık	Yüzde
Bel Bölgesi Problemleri	642	16,78
Boyun Bölgesi Problemleri	481	12,57
Hipertansiyon	339	8,86
Depresyon	271	7,08
Alerji	264	6,90
Astım	228	5,96
Arthrosis	213	5,57
Bronşit	207	5,41
Kroner Kalp Hastalığı	202	5,28
Diğer Hastalıklar	980	26,00
Toplam	3827	100,00

Tablo 3'te ise ödeme güçlüğü nedeniyle ihtiyaç duydukları sağlık hizmetlerini karşılayamayan bireylerin sahip oldukları hastalıklar ve bu hastalıkların toplam hastalıklar içerisindeki yüzdeleri verilmiştir. Tablo 3 incelendiğinde; bireylerde yaygın olarak görülen hastalıkların sırasıyla bel (%16,78) ve boyun (%12,57) bölgesi problemleri, hipertansiyon (%8,86), depresyon (%7,08), alerji (%6,90) ve astım (%5,96) olduğu görülmektedir.

Bireylerin karşılanmamış sağlık ihtiyaçları düzeylerinin bireysel ve demografik özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediğini test etmek için ise Ki-Kare analizi yapılmış ve analiz sonuçları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4 incelendiğinde; bireylerin karşılanmamış sağlık ihtiyaçları düzeylerinin çalışma durumu dışındaki diğer tüm bireysel ve demografik değişkenler bakımından istatistiksel olarak farklılık gösterdiği görülmektedir ($p < 0,05$). Kadınlarda ekonomik nedenlerden dolayı karşılanmamış sağlık ihtiyacı düzeyi erkeklere göre daha fazladır ($\chi^2 = 7,411$; $p = 0,006$).

Yaş grupları açısından bir karşılaştırma yapıldığında ise; karşılanmamış sağlık ihtiyaçları düzeyinin en düşük olan bireyler, 15-24 yaş arasında ve 65 yaş ve üzerinde yer alan hastalardır. Ayrıca 35-54 yaş arasındaki bireylerin karşılanmamış ihtiyaçlar düzeyi diğer hastalara kıyasla çok daha fazladır ($\chi^2 = 90,149$; $p = 0,001$).

Bireylerin karşılanmamış sağlık ihtiyaçları düzeyleri medeni durumlarına göre de farklılık göstermektedir ($\chi^2=21,636$; $p=0,001$). Boşanmış bireylerde ekonomik nedenlerden dolayı karşılanmamış sağlık ihtiyaçları evli, bekâr ve dul bireylere göre daha fazladır.

Bireylerin eğitim ve gelir düzeyleri arttıkça karşılanmamış sağlık ihtiyaçları düzeylerinin azaldığı görülmektedir. Ayrıca, bireylerin karşılanmamış sağlık ihtiyaçları düzeyleri eğitim durumlarına göre karşılaştırıldığında, eğitim almamış bireylerde karşılanmamış sağlık ihtiyaçlarının çok daha fazla söylenebilir. Öte yandan eğitim düzeyi arttıkça karşılanmamış sağlık ihtiyaçları düzeyi azalmaktadır ($\chi^2=52,180$; $p=0,001$).

Bireylerin sağlık ihtiyaçları gelir düzeyleri bakımından karşılaştırıldığında ise, karşılanmamış sağlık ihtiyaçları düzeyinin 0-1264 TL arasındaki hastalarda çok daha fazla olduğu görülmektedir ($\chi^2=219,137$; $p=0,001$). Bireylerin çalışma durumları dikkate alındığında ise çalışan ve çalışmayan bireylerde karşılanmamış sağlık ihtiyaçları düzeylerinin birbirlerine yakın olduğu tespit edilmiştir. Ancak ki-kare analizi sonucunda, gruplar arasındaki bu farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı bulunmuştur ($\chi^2=0,017$; $p=0,898$)

Tablo 4. Bireysel ve Demografik Özelliklere Göre Karşılanmamış İhtiyaçlar

Değişkenler	Tıbbi Bakım				Toplam	x ²	sd	p
	Evet	%	Hayır	%				
Erkek	349	11,8	2601	88,2	2950	7,411	1	0,006
Kadın	698	14,0	4299	86,0	4997			
Toplam	1047	13,2	6900	86,8	7947			
15-24	70	13,6	445	84,6	515	90,149	6	0,001
25-34	156	19,0	663	81,0	819			
35-44	239	17,5	1124	82,5	1363			
45-54	236	14,0	1447	86,0	1683			
55-64	173	11,0	1404	89,0	1577			
65-74	101	8,6	1076	91,4	1177			
75+	72	8,9	741	91,1	813			
Toplam	1047	13,2	6900	86,8	7947			
Bekâr	98	13,0	656	87,0	754	21,636	3	0,001
Evli	779	13,2	5138	86,8	5917			
Boşanmış	62	21,5	227	78,5	289			
Dul	108	10,9	879	89,1	987			
Toplam	1047	13,2	6900	86,8	7947			
Eğitim Almamış	314	16,3	1613	83,7	1927	52,180	3	0,001
İlköğretim	573	13,6	3649	86,4	4222			
Lise	109	10,7	913	89,3	1022			
Üniversite	51	6,6	725	93,4	776			
Toplam	1047	13,2	6900	86,8	7947			
Çalışıyor	348	13,4	2256	86,6	2604	0,017	1	0,898
Çalışmıyor	399	13,2	2613	86,8	3012			
Toplam	747	13,3	4869	86,7	5616			
0-1264 TL	432	21,1	1611	78,9	2043	219,137	4	0,001
1265-1814 TL	319	14,4	1894	85,6	2213			
1815-2540 TL	144	10,4	1240	89,6	1384			
2541-3721 TL	100	8,2	1118	91,8	1218			
3722 TL +	52	4,8	1037	95,0	1089			
Toplam	1047	13,2	6900	86,8	7947			

TARTIŞMA

Sağlık hizmetlerinin temel amacı, birey ve toplum sağlığını iyileştirmek, korumak ve geliştirmektir (Berlin, 2010). Bu amacın gerçekleştirilebilmesi, ihtiyaç duyulan sağlık hizmetlerinin ülkelerin sağlık sistemleri içerisinde sunulabilmesi ve hastaların herhangi bir engel ile karşılaşmadan söz konusu sağlık hizmetlerine ulaşabilmeleri ile mümkündür. Bu nedenle, sağlık hizmetlerine erişim ve erişimde hakkaniyet kavramları, günümüz dünyasında, sağlık hizmetlerinin önemli bir boyutu olarak ele alınmaktadır (Neutens, 2015). Ancak halen dünya genelinde sağlık hizmetlerine erişimin, istenilen düzeylerde olmadığı söylenebilir. Özellikle, gelişmekte olan ülkelere karşılanamayan sağlık ihtiyaçları düzeyi gelişmiş ülkelere kıyasla çok daha fazladır (Wang vd., 2017). Öte yandan, erişim ve hakkaniyet kavramları son zamanlarda sıklıkla tartışılan konulardan biri olsa da sağlık hizmetlerine erişim ve erişimde hakkaniyet ile ilgili çalışmaların (Newacheck vd., 2000; Kataoka vd., 2002; Demyttenaere vd., 2004; Allin vd., 2010; Chiri ve Warfield, 2012; Sheppard vd., 2018; Subica vd., 2018) önemli bir kısmı, spesifik bir hastalık, örneklem ya da bir bölgeye aittir. Ayrıca Türkiye’de bu türden çalışmaların (Çakmak ve Ertem, 2007; Gözlü ve Tatlıdil, 2015; Pekci vd., 2015) nispeten daha az olduğu söylenebilir. Bu nedenle, bu çalışmanın amacı, Türkiye’de karşılanamayan sağlık ihtiyaçları düzeyinin tespit etmek ve çözüm önerilerinde bulunmaktır.

Bu çalışmada, Türkiye’de ödeme güclüğü nedeniyle karşılanamayan sağlık ihtiyaçları düzeyinin %13,2 olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu, gelişmiş ülkelere yapılan bazı çalışma sonuçları ile kıyaslandığında, Türkiye’de karşılanmamış sağlık ihtiyaçları düzeyinin gelişmiş bazı Avrupa ülkelerinden daha fazla olduğunu göstermektedir (Mayer vd., 2004; Alonso vd., 2007). Örneğin; Chaupain-Guillot ve Guillot 2015 yılında, Avrupa ülkelerinde karşılanmamış sağlık ihtiyaçları düzeyini ortaya koyabilmek için Avrupa Birliği istatistiklerinden hareketle bir çalışma yapmışlar ve çalışma sonucunda, Avrupa ülkelerinde, karşılanmamış sağlık ihtiyaçları düzeyinin %6,3 olduğunu ve bu oranın ülkelere ve ülkelerin sağlık ihtiyaçlarına göre farklılık gösterdiğini tespit etmişlerdir. Yazarlar, “*Son 12 ay içerisinde ihtiyaç duyduğunuz halde alamadığınız sağlık hizmeti oldu mu?*” sorusuna “*evet*” şeklinde yanıt verenlerin, karşılanmamış sağlık ihtiyaçları (diş sağlığı dahil) içinde olduğu değerlendirilmişler ve Bulgaristan, Litvanya ve Polonya’da karşılanmamış sağlık ihtiyaçları düzeyi, diğer Avrupa ülkelerine kıyasla çok daha yüksek bulmuşlardır. Çalışmada, Avrupa’da karşılanmamış sağlık ihtiyaçları düzeyinin en az olduğu ülkeler ise; Slovenya, Belçika ve Hollanda olarak tespit edilmiştir. Yazarlar, söz konusu çalışmada, Avrupa

ülkelerinde karşılanmamış sağlık ihtiyaçlarının temel nedenlerini de incelemişler ve ekonomik nedenlerin erişimin önünde önemli bir problem olduğunu ancak bekleme süresi, uzaklık ve bireysel hizmet sunucularından kaynaklı diğer problemler gibi sağlık kurumlarına ilişkin birtakım faktörlerin de karşılanmamış sağlık ihtiyaçları üzerinde etkili olduğunu tartışmışlardır (Chaupain-Guillot ve Guillot 2015). Ancak, bu çalışma kapsamında TÜİK'in yapmış olduğu 2016 TSA anketinde sorulan “6 ay ya da daha uzun süren/sürmesi beklenen hastalığınız/sağlık probleminiz var mı?” sorusu dikkate alınarak “Son 12 ay içerisinde, tıbbi bakım ihtiyacınız olduğu halde ödeme gücünüzü nedeniyle ihtiyacınızı karşılayamadığınız oldu mu?” sorusuna “evet” şeklinde yanıt verenlerin karşılanmamış sağlık ihtiyacı içinde oldukları değerlendirilmiştir. Chaupain-Guillot ve Guillot tarafından yapılan çalışmada, karşılanmamış ihtiyaçlar kavramı ve bu kavramın ölçümü içerik ve kapsam bakımından bu çalışmadan farklı ve daha kapsamlı olmasına rağmen elde ettikleri sonuçlar bu çalışmanın sonuçları ile karşılaştırıldığında, Türkiye’de karşılanmamış sağlık ihtiyaçları düzeyinin daha fazla olabileceği düşünülmektedir. Çünkü ödeme gücünü dışında, bulunulan coğrafi bölgede ihtiyaç duyulan sağlık hizmetlerinin olmaması veya ulaşım maliyetleri gibi farklı nedenlerden dolayı sağlık hizmetlerine erişememe durumları da gerçekleşmiş olabilir.

Bu çalışmada, ayrıca, Türkiye’de sağlık hizmetlerine erişimin bireylerin cinsiyetlerine, yaşlarına, medeni durumlarına, eğitim düzeylerine ve gelir durumlarına göre farklılık gösterdiği tespit edilse de özellikle, kadınlarda karşılanamayan sağlık ihtiyaçlarının çok daha fazla olduğu görülmektedir. Bu durumun temel sebebinin, ülkemizde kadınların işgücüne katılım oranının az olması ve bu durumun bir sonucu olarak gelir düzeylerinin daha düşük olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Ayrıca bu durum, ülkemizde, cinsiyet eşitsizliğinin sağlık hizmetlerine bir yansıması olarak ele alınabilir. Birleşmiş Milletler (BM) tarafından düzenli olarak yayımlanan cinsiyet eşitsizliği indeksine göre; Türkiye cinsiyette eşitlik noktasında birçok Avrupa ülkesinin gerisinde yer almaktadır (BM, 2019) ve bu durum, ülkemizde, kadınların sağlık hizmetlerine erişimlerinin önünde önemli engellerden biridir (Ağartan, 2012). Öyle ki; ülkemizde yapılan bazı çalışmalarda, kadınların sağlık statülerinin ve sağlık hizmetlerine erişim düzeylerinin erkeklere kıyasla oldukça düşük olduğu tespit edilmiştir (Şimşek, 2011; Şavran, 2014). Ancak, ülkemizde son zamanlarda, sağlık hizmetlerinin finansmanı ve sunumu noktasında SDP ve GSS gibi birtakım reform çalışmaları yapılsa da sağlık sistemi dışında kültürel veya başka nedenlerden dolayı sağlıkta cinsiyet eşitliğinin, halen istenilen seviyelerde olmadığı düşünülmektedir.

Sağlık hizmetlerine erişim, aynı zamanda, bireylerin ekonomik durumlarına göre de farklılık göstermektedir. Bu çalışmada, düşük gelir seviyesinde yer alan bireylerde karşılanamayan sağlık ihtiyaçlarının çok daha fazla olduğu bulunmuştur. Yapılan birçok çalışmada da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Örneğin; Nelson ve arkadaşları, 2011 yılında 1128 katılımcı ile Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) yaptıkları bir çalışmada, çocuklarda ağız ve diş sağlığı bakımından karşılanmamış sağlık ihtiyaçları ile ailelerinin gelir seviyeleri arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir (Nelson vd., 2011). Newacheck ve arkadaşları ise, düşük gelir seviyesinde yer alan ailelerin çocuklarında karşılanamayan sağlık ihtiyaçları düzeyinin, 3 ile 4 kat daha fazla olduğunu bulmuşlardır (Newacheck vd., 2000). Özellikle SDP ile yapılan bazı reform çalışmaları ile birlikte sağlık sigortasında yaşanan birçok sorunun önüne geçilmiştir (Yıldırım ve Yıldırım, 2011). Ancak halen sağlık hizmetlerine erişim noktasında birtakım sıkıntılar yaşanmaktadır. Özellikle yoksul bireylerin ve kırsal kesimlerinde ya da Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yaşayan bireylerin sağlık hizmetleri kullanım düzeyleri daha düşüktür (Ökem ve Çakar, 2015). Bu nedenle, yoksulluğun ve bölgeler arasındaki eşitsizliğin, sağlık hizmetleri kullanımı üzerindeki etkisinin ortadan kaldırılmasının gerekli olduğu düşünülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye'de sağlık hizmetlerine erişim, hastaların bireysel ve demografik özelliklerine göre farklılık göstermektedir. Kadınlarda, eğitim almamış ve/veya düşük gelir seviyesindeki bireylerde karşılanmamış sağlık ihtiyaçları düzeyi diğerlerine kıyasla çok daha yüksektir. Özellikle, eğitim ve gelir düzeyindeki artış ile birlikte karşılanamayan sağlık ihtiyaçları düzeyinin önemli ölçüde azaldığı görülmektedir. Bu kapsamda, kısa dönemde, söz konusu dezavantajlı grupların temel sağlık ihtiyaçlarını karşılamada önemli bir engel olarak gördükleri ekonomik ve finansal problemlerin giderilmesi gerekmektedir. Zira tedavi edilmeyen her hastalık, birey ve toplum sağlığını olumsuz etkileyebilir ve söz konusu hastalıkların tedavisi için çok daha fazla kaynak gerekebilir. Orta ve uzun dönemde ise; cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldıracak eylem ve politikalar geliştirilmeli, kadınların çalışma hayatı içerisinde daha fazla olmaları sağlanmalı, özellikle kadınlara ve eğitim almamış bireylere yönelik farkındalık eğitimleri verilmeli ve bireylerin eğitim ve gelir düzeylerinin sağlık hizmetlerine erişimde bir engel olmaması için sağlık hizmetlerine erişimin sağlık sistemi dışında yer alan harcamaların (ulaşım harcamaları vb.) hastalara yansıyan yükünün

azaltılması sağlanmalıdır. Böylelikle, Türkiye’de karşılanmamış sağlık ihtiyaçları düzeylerinin azaltılabileceği düşünülmektedir.

Çalışma sonuçları incelendiğinde, ayrıca, genel sağlık sigortası uygulamasının, sağlık hizmetlerine erişim bakımından, bireylerin ekonomik durumları arasındaki farklılıkları tam olarak ortadan kaldıramadığı görülmektedir. Zira gelir düzeyi azaldıkça karşılanamayan sağlık ihtiyacı düzeyinde bir artış görülmektedir. Bu durumun temel sebebinin sağlık kurumlarında hastalardan alınan katkı payları veya sağlık sistemi dışında yer alan ancak sağlık hizmetleri kullanmak için katlanılan harcamaların olduğu düşünülmektedir. Bu ödemeler nispeten cüzi miktarlarda olsa da yoksul bireylerin ihtiyaç duydukları ancak acil olmayan sağlık ihtiyaçlarını ertelemelerine neden olabilmekte ve ülke genelinde karşılanmayan ihtiyaçlarını artırabilmektedir. Bu nedenle; katkı paylarının, sağlık hizmetlerine erişime engel olmayacak şekilde yeniden gözden geçirilmesi gerekli olabilir.

Bu çalışmada, karşılanamayan sağlık ihtiyaçları, TSA’da sorulan “6 ay ya da daha uzun süren/sürmesi beklenen hastalığınız/sağlık probleminiz var mı?” sorusuna “evet” cevabını veren katılımcıların cevapları dikkate alınarak incelenmiştir. Bu nedenle, elde edilen sonuçların Türkiye’deki tüm hastalar için genellenebilmesi söz konusu değildir. Bu açıdan bakıldığında; Türkiye’de yaygın olarak görülen bazı kronik ve akut hastalıklar özelinde de bu türden çalışmaların yapılması gereklidir. Gelecekte yapılacak olan çalışmalarda, ayrıca, farklı kurum ve kuruluşların topladığı verilerden hareketle Türkiye’deki durumun ele alınması ve Türkiye ile birlikte farklı ülkelerin karşılanmayan sağlık ihtiyaçları açısından karşılaştırılması önerilmektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Bu çalışmada, Türkiye İstatistik Kurumu tarafından 2016 yılında yapılan Türkiye Sağlık Araştırmaları veri seti kullanılmıştır. Söz konusu verilerin ikincil veriler olması nedeniyle etik kurul izni alınmamıştır.

KAYNAKÇA

- Agartan, T. İ. (2012). Marketization and universalism: Crafting the right balance in the Turkish healthcare system. *Current Sociology*, 60(4), 456-471.
- Ağartan, T. İ. (2012). Gender and health sector reform: Policies, actions and effects. *Gender and society in Turkey: The impact of neo-liberal policies, political Islam and EU accession*, 155-173.

- Allin, S. & Masseria, C. (2009). Unmet need as an indicator of health care access. *Eurohealth*, 15(3), 7.
- Allin, S., Grignon, M. & Le Grand, J. (2010). Subjective unmet need and utilization of health care services in Canada: what are the equity implications?. *Social science medicine*, 70(3), 465-472.
- Alonso, J., Codony, M., Kovess, V., Angermeyer, M. C., Katz, S. J., Haro, J. M., ... & Almansa, J. (2007). Population level of unmet need for mental healthcare in Europe. *The British journal of psychiatry*, 190(4), 299-306.
- Assari, S. and Hani, N. (2018). Household income and children's unmet dental care need; Blacks' diminished return. *Dentistry journal*, 6(2), 17.
- Berlin, A. (2010). Cultural competence in primary child health care services: Interaction between primary child health care nurses parents of foreign origin and their children. Institutionen för neurobiologi, vårdvetenskap och samhälle/Department of Neurobiology, Care Sciences and Society.
- BM, (2019), Gender Inequality Index, www.hdr.undp.org/en/content/gender-inequality-index-gii, Erişim Tarihi: 13.12.2019.
- Bruce, M., Gwaspari, M., Cobb, D. & Ndegwa, D. (2012). Ethnic differences in reported unmet needs among male inpatients with severe mental illness. *Journal of psychiatric and mental health nursing*, 19(9), 830-838.
- Cavalieri, M. (2009). Geographical patterns of unmet health care needs in Italy. Munich Personal RePEc Archive, paper, 16097.
- Celik, Y. & Hotchkiss, D. R. (2000). The socio-economic determinants of maternal health care utilization in Turkey. *Social science medicine*, 50(12), 1797-1806.
- Chaupain-Guillot, S. & Guillot, O. (2015). Health system characteristics and unmet care needs in Europe: an analysis based on EU-SILC data. *The European Journal of Health Economics*, 16(7), 781-796.
- Chen J. & Hou F. Unmet needs for health care. *Health Rep* 2002;13: 23–33.
- Chiri, G. & Warfield, M. E. (2012). Unmet need and problems accessing core health care services for children with autism spectrum disorder. *Maternal and child health journal*, 16(5), 1081-1091.
- Çakmak, A., Ertem, M. & Karazeybek, H. (2007). Diyarbakır Çocuk Hastanesine yatırılan çocukların annelerinin sağlık hizmetlerine erişimi. *Türkiye Klinikleri Journal of Pediatrics*, 16(2), 82-89.

- Demyttenaere, K., Bruffaerts, R., Posada-Villa, J., Gasquet, I., Kovess, V., Lepine, J., ... & Kikkawa, T. (2004). Prevalence, severity, and unmet need for treatment of mental disorders in the World Health Organization World Mental Health Surveys. *Jama*, 291(21), 2581-2590.
- Diamant, A. L., Hays, R. D., Morales, L. S., Ford, W., Calmes, D., Asch, S., ... & Sumner, G. (2004). Delays and unmet need for health care among adult primary care patients in a restructured urban public health system. *American journal of public health*, 94(5), 783-789.
- Donabedian, A. (1972). Models for organizing the delivery of personal health services and criteria for evaluating them. *The Milbank Memorial Fund Quarterly*, 50(4), 103-154.
- Dunlop, S., Coyte, P. C., & McIsaac, W. (2000). Socio-economic status and the utilisation of physicians' services: results from the Canadian National Population Health Survey. *Social science & medicine*, 51(1), 123-133.
- Erol, H., & Özdemir, A. (2014). Türkiye'de Sağlık Reformları ve Sağlık Harcamalarının. *SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi*, 4(1), 9-34.
- Erol, N., Simsek, Z. & Münir, K. (2010). Mental health of adolescents reared in institutional care in Turkey: challenges and hope in the twenty-first century. *European child adolescent psychiatry*, 19(2), 113-124.
- Gannotti, M. E., Kaplan, L. C., Handwerker, W. P., & Groce, N. E. (2004). Cultural influences on health care use: Differences in perceived unmet needs and expectations of providers by Latino and Euro-American parents of children with special health care needs. *Journal of Developmental & Behavioral Pediatrics*, 25(3), 156-165.
- Gözlü, M. ve Tatlıdil, H. (2015). Türkiye'deki 81 ilin kamu tarafından sunulan sağlık hizmetlerine erişim durumları. *SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi*, 5(2), 145-165.
- Gu, D., Zhang, Z. & Zeng, Y. (2009). Access to healthcare services makes a difference in healthy longevity among older Chinese adults. *Social Science Medicine*, 68(2), 210-219.
- Juškevičius, J. & Balsienė, J. (2010). Human rights in healthcare: some remarks on the limits of the right to healthcare. *Jurisprudencija*, 4(122), 95-110.
- Karanikolos, M. & Kentikelenis, A. (2016). Health inequalities after austerity in Greece. *International journal for equity in health*, 15(1), 83.
- Kataoka, S. H., Zhang, L. & Wells, K. B. (2002). Unmet need for mental health care among US children: Variation by ethnicity and insurance status. *American Journal of Psychiatry*, 159(9), 1548-1555.

- Kayral, İ. H. (2014). Perceived Service Quality İn Healthcare Organizations And A Research İn Ankara By Hospital Type. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 2(1): 22-34.
- Ko, H. (2016). Unmet healthcare needs and health status: panel evidence from Korea. *Health Policy*, 120(6), 646-653.
- Levesque, J. F., Harris, M. F. & Russell, G. (2013). Patient-centred access to health care: conceptualising access at the interface of health systems and populations. *International journal for equity in health*, 12(1), 18.
- Mackinney, A., Coburn, A., Lundblad, J., McBride, T., Mueller, K. & Watson, S. (2014). Access to rural health care—a literature review and new synthesis. Policy Report. Rupri: Rural Policy Research Institute.
- Marşap, A., Akalp, G. & Yeniman, E. (2010). Sağlık işletmelerinde insan kaynağının kurumsal bilgi güvenliği kültürü gelişimi. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 3(1).
- Mayer, M. L., Skinner, A. C. & Slifkin, R. T. (2004). Unmet need for routine and specialty care: data from the National Survey of Children With Special Health Care Needs. *Pediatrics*, 113(2), e109-e115.
- Nelson, L. P., Getzin, A., Graham, D., Zhou, J., Wagle, E. M., McQuiston, J., ... & Huntington, N. L. (2011). Unmet dental needs and barriers to care for children with significant special health care needs. *Pediatric dentistry*, 33(1), 29-36.
- Neutens, T. (2015). Accessibility, equity and health care: review and research directions for transport geographers. *Journal of Transport Geography*, 43, 14-27.
- Newacheck, P. W., Hughes, D. C., Hung, Y. Y., Wong, S. & Stoddard, J. J. (2000). The unmet health needs of America's children. *Pediatrics*, 105(Supplement 3), 989-997.
- Norredam, M. L., Nielsen, A. S. & Krasnik, A. (2007). Migrants' access to healthcare. *Dan Med Bull*, 54(1), 48-9.
- OECD. (2015). Health at a Glance 2011. OECD Indicators, OECD Publishing, Paris DOI: https://doi.org/10.1787/health_glance-2015-en Accessed February, 15, 2016.
- Ökem, Z. G., & Çakar, M. (2015). What have health care reforms achieved in Turkey? An appraisal of the "Health Transformation Programme". *Health Policy*, 119(9), 1153-1163.
- Pagán, J. A. & Pauly, M. V. (2006). Community-level uninsurance and the unmet medical needs of insured and uninsured adults. *Health services research*, 41(3p1), 788-803.
- Patil, B. Y. (2018). A Study To Evaluate The Effectiveness Of Structured Teaching Programme On Knowledge And Attitude On Tuberculosis Among Tuberculosis Patients In Bangalore Urban District.

- Pekcici, B., Gürsoy, T. R., Balcı, Ö., Çelik, P., Sucaklı, İ. A. & Ertem, İ. (2015). Üçüncü Basamak Sağlık Hizmeti Veren Bir Merkezde İzlenen Prematüre Bebeklerin Sağlık, Eğitim, Rehabilitasyon ve Sosyal Alanlardaki Karşılanmamış Gereksinimleri. *Türkiye Çocuk Hastalıkları Dergisi*, 10(1), 13-21.
- Purwanto, R., Prihantara, A. & Syafirullah, L. (2018, October). Design of Information System Immunized Care Services Based on Mobile (Case Study: Puskesmas Maos Cilacap). In 2018 International Conference on Applied Science and Technology (iCAST) (pp. 470-476). IEEE.
- Rogero-Garcia, J., & Ahmed-Mohamed, K. (2014). What is the best care for community-dwelling dependent adults? Sources of care and perception of unmet needs in Spain. *Revista Internacional de Sociología*, 72(2), 403-427.
- Sachs, J. D. (2012). Achieving universal health coverage in low-income settings. *The Lancet*, 380(9845), 944-947.
- Sanmartin, C., Gendron, F., Berthelot, J. M. & Murphy, K. (2004). Access to health care services in Canada, 2003. Ottawa: Statistics Canada.
- Schiller, P. L. & Levin, J. S. (1988). Is there a religious factor in health care utilization?: A review. *Social Science & Medicine*, 27(12), 1369-1379.
- Sheppard, R., Deane, F. P. & Ciarrochi, J. (2018). Unmet need for professional mental health care among adolescents with high psychological distress. *Australian New Zealand Journal of Psychiatry*, 52(1), 59-67.
- Smith, P. C., Mossialos, E., Leatherman, S. & Papanicolas, I. (Eds.). (2009). Performance measurement for health system improvement: experiences, challenges and prospects. Cambridge University Press.
- Subica, A. M., Aitaoto, N., Link, B. G., Yamada, A. M., Henwood, B. F. & Sullivan, G. (2019). Mental health status, need, and unmet need for mental health services among US Pacific Islanders. *Psychiatric services*, appi-ps.
- Şahin, İ. (2008). Sağlık Bakanlığı Genel Hastaneleri ve Sağlık Bakanlığına Devredilen SSK Genel Hastanelerinin Teknik Verimliliklerinin Karşılaştırmalı Analizi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 11(1), 1-48.
- Şavran, T. G. (2014). Sağlıkta toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri: Eskişehir'de kırsal ve kentsel alanlarda kadın sağlığı. *Fe J Fem Crit Dergi Fem Elestiri*, 6(1), 98-116.
- Şimşek, H. (2011). Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kadın üreme sağlığına etkisi: Türkiye örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 25(2), 119-126.

- Tabriz, E. R., Yekta, Z. P., Shirdelzade, S., Saadati, M., Orooji, A., Shahsavari, H. & Khorshidi, M. (2017). Unmet needs in Iranian cancer patients. *Medical journal of the Islamic Republic of Iran*, 31, 35.
- Tatar, M. (2007). Türkiye’de Sağlık Reformları ve Hasta Açısından Yeni Sistemin Getirdikleri, Hacettepe Üniversitesi TÜPADEM, Tüketici Yazıları.
- U. N. (1948). Universal declaration of human rights. UN General Assembly, 302(2).
- Wagstaff, A. & Van Doorslaer, E. (2000). Equity in health care finance and delivery. *Handbook of health economics*, 1, 1803-1862.
- Wang, P. S., Aguilar-Gaxiola, S., Alonso, J., Angermeyer, M. C., Borges, G., Bromet, E. J., ... & Haro, J. M. (2007). Use of mental health services for anxiety, mood, and substance disorders in 17 countries in the WHO world mental health surveys. *The Lancet*, 370(9590), 841-850.
- Westin, M., Åhs, A., Persson, K. B. & Westerling, R. (2004). A large proportion of Swedish citizens refrain from seeking medical care—lack of confidence in the medical services a plausible explanation?. *Health policy*, 68(3), 333-344.
- Yardim, M. S., Cilingiroglu, N. & Yardim, N. (2010). Catastrophic health expenditure and impoverishment in Turkey. *Health policy*, 94(1), 26-33.
- Yardim, M. S. & Uner, S. (2018). Equity in access to care in the era of health system reforms in Turkey. *Health Policy*, 122(6), 645-651.
- Yıldırım, H. H. & Yıldırım, T. (2011). Healthcare financing reform in Turkey: context and salient features. *Journal of European Social Policy*, 21(2), 178-193.
- Yılmaz, V. (2013). Changing origins of inequalities in access to health care services in Turkey: From occupational status to income. *New Perspectives on Turkey*, 48, 55-77.

Dinçer-Set, E. ve Özbesler, C. (2020). Evden kaçan ergenlerin aile işlevselliklerinin değerlendirilmesi: Şanlıurfa örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(2), 441-459.

Araştırma

Makale Geliş Tarihi: 08.11.2019
Makale Kabul Tarihi: 19.02.2020

EVDEN KAÇAN ERGENLERİN AİLE İŞLEVSELLİKLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: ŞANLIURFA ÖRNEĞİ¹

The Evaluation of Family Functioning of the Adolescents Escaping From Home: Şanlıurfa Sample

Emine DİNÇER SET*

Cengiz ÖZBESLER**

* Bilim Uzmanı. Sosyal Hizmet Uzmanı. Türkiye Kızılay Derneği. ORCID ID: 0000-0002-0712-8117

** Prof. Dr. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü. ORCID ID: 0000-0002-1397-6913

ÖZET

Ergenlik döneminde evden kaçma, ergenler tarafından sergilenmekte olan riskli davranışlardan biridir. Ergenlerin bu riskli davranışı sergilemelerinde birçok alt faktör olmasına rağmen aile işlevsellikleri en önemlileri arasında yer almaktadır. Bu çalışma, Şanlıurfa Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü'ne bağlı kurum ve kuruluşların İlk Müdahale ve Değerlendirme Birimleri'ne evden kaçma ya da uzaklaşma sebebiyle gelen/getirilen ve buralarda kaydı bulunan 12-18 yaş aralığındaki 43 ergenin ebeveyni olan 43 yetişkin ile gerçekleştirilmiş olup nicel araştırma yöntemlerinden nedensel karşılaştırmalı araştırma olarak tasarlanmıştır. Katılımcıların sosyodemografik ve ekonomik durumlarını öğrenmeye yönelik bilgi formu, algılanan aile işlevselliği alt boyutlarının ölçülmesine yönelik de Aile Değerlendirme Ölçeği (ADÖ) veri toplama araçları olarak kullanılmıştır. Ayrıca, veriler yüz yüze görüşme tekniği ile toplanarak analizinde SPSS 22 paket programı aracılığıyla Kruskal Wallis H-Testi ve Man Whitney U-Testi yapılmıştır.

Bu çalışmada, evden kaçma davranışı göstermiş ergenlerin mevcut aile özellikleri ile ebeveynlerinin algıladıkları aile işlevselliği alt boyutları arasında anlamlı bir farklılığın olup olmadığının incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda, ebeveynlerin ADÖ'nün problem çözme, iletişim, roller, gereken ilgiyi gösterme, duygusal tepki verebilme, davranış kontrolü ve genel işlevler alt boyutlarının tümünü sağlıklı olarak algıladıkları görülmüştür. Katılımcıların %39,5'inin bölünmüş/parçalanmış aileye sahip olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca

¹ Bu makale birinci yazarın 19.02.2019 tarihinde tamamladığı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

araştırmada, eşlerini kaybetmiş yetişkinlerin, eşleri hayatta olan yetişkinlere göre, ADÖ'nün davranış kontrolü alt boyutunu daha sağlıklı algıladığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Ergenlik, evden kaçma davranışı, aile işlevselliği algısı

ABSTRACT

Escaping from home in adolescence is one of the risky behaviours exhibited by adolescents. Although there are many sub-factors for adolescents to exhibit this risky behaviour, family functioning is among the most important factors. This study was carried out with 43 adults who are the parents of 43 adolescents between the ages of 12 and 18 who were admitted to the First Response and Evaluation Units of the Şanlıurfa Provincial Directorate of Family and Social Policies and designed as causal comparative research from the quantitative research methods. As data collection tools; the information form was used to learn the sociodemographic and economic status and the Family Assessment Scale was used to measure the perceived family functionality subdimensions of the participants. In addition, the data were collected by face-to-face interview technique and analyzed by performing Kruskal Wallis H-Test and Man Whitney U-Test with the help of SPSS 22 package program.

In this study, it is aimed to investigate whether there is a significant difference between the current family characteristics of adolescents who have escaped from home and the subdimensions of family functionality perceived by their parents. Accordingly, it was observed that the parents have an unhealthy perception of all subdimensions of the Family Assessment Scale's which are problem solving, communication, roles, showing the necessary attention, emotional reaction, behaviour control and general functions. It was determined that 39,5% of the participants had a divided/fragmented family. In addition, in the study, it was found that adults who have lost their spouse perceive the behaviour control subdimension of the Family Assessment Scale as unhealthier than adults whose spouses are alive.

Key words: Adolescence, running away/escaping from home, family functionality perception

GİRİŞ

İnsanın yaşam döngüsü aşamalarından en çabuk gelişmenin olduğu aşamalardan biri olan ergenlik dönemi, bir geçiş evresi olarak tanımlanmaktadır. Bireylerin fiziksel ve duygusal durumlarında muhtemel değişiklikler ortaya çıkarabilmesi nedeniyle bu dönem, "fırtına" ve "stres" dönemi olarak nitelendirilmekle birlikte birtakım bedensel, duygusal, sosyal ve zihinsel gelişimin temellerinin oluşumunu içinde barındırmaktadır (Ömeroğlu ve Ulutaş, 2007).

Ergenlik dönemi, anlaşılması güç durumların ve bir o kadar da çabuk değişimlerin yaşandığı bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreci, her toplum kendi toplumsal yapısı ve kültürel değerlerine göre tanımlanmasına rağmen, ergenliğe ait tanımlama yaparken kullanılan bazı evrensel noktalar bulunmaktadır. Bunlar; ergenin ilgi ve bağlılık arayışı, kaygıları, kimi zaman otoriteye ve kurallara karşı sergilediği tutum ve davranışlar, tercihleri ve çevresindeki değer ve yargıları kabul etmekte yaşayabileceği sıkıntılar şeklinde ortaya çıkabilmektedir (Ergin, 1993).

Ergenlik döneminde sergilenen davranışlar kimi zaman bireyin çeşitli gelişim süreçlerini olumsuz etkilemekle birlikte toplumun idealize ettiği davranış biçimleri dışında kalan ve uygun görülmeyen davranış biçimleri olarak tanımlanmış riskli davranışlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Gençtanırım Kuru, 2010). Bu davranışların ortaya çıkmasında ve şekillenmesinde çeşitli belirleyici faktörler olmakla beraber aile işlevsellikleri önemli bir unsur olabilmektedir.

Bu bilgiler ışığında; aile işlevselliğinin ailedeki bireylerin duygu, düşünce, tutum ve davranışları üzerindeki etkisi göz önünde bulundurulduğunda, ailenin farklı kategorilerde sahip olduğu özellikler, aile işlevselliğinin alt boyutlarına çeşitli açılardan etki edebilmektedir. Bu çalışma kapsamında da ailenin, bireyler üzerindeki etkisinden yola çıkılarak evden kaçma davranışı göstermiş ergenlerin mevcut aile özelliklerinin, ebeveynlerinin algıladıkları aile işlevselliği alt boyutları ile arasında anlamlı bir farklılığın olup olmadığını incelemek ve bu alana ilişkin bir bakış açısı oluşturabilmek amaçlanmaktadır.

ERGENLİKTE RİSK ALMA DAVRANIŞI VE EVDEN KAÇMA OLGUSU

Ergenlik dönemi, çocukluktan yetişkinliğin ilk aşamasına geçişi sağlayan, bu dönemdeki bireylerin bir dizi karmaşık yaşam görevleriyle yüzleşmek durumunda kaldığı bir dönem olarak görülmektedir (Eriş ve İkiz, 2013: 179). Bu dönemdeki ergenlerden gerçekleştirmeleri ve geliştirmeleri beklenen durumlar; erinliğin getirdiği fizyolojik değişimlerle başa çıkmak, artan bilişsel kapasitelerini yaşam tecrübeleriyle birleştirmek, bireyselleşmek, aynı ve karşı cinsten akran gruplarıyla uygun sosyal ilişkiler geliştirmek, kendilerinden beklenen akademik başarı beklentilerini karşılamak, meslek seçmeleri ve yetişkin rollerine yol gösterecek değerleri geliştirmektir (Öngen, 2002: 54-61). Gençtan (1981) ve Dönmez (1995)'e göre bu dönem, ergenin yüzleştiği hızlı biyolojik ve psikolojik değişimlere sağlıklı uyum göstermekte zorluklar çektiği, geride bıraktığı çocukluk döneminin yerine gerçek yaşam durumlarını yerleştirme çabasına giriştiği bir kimlik arayışı dönemidir. Ergen bu dönem içerisinde yaşam deneyiminin az, artan enerjisinin yüksek olması sebeplerinden dolayı çeşitli risklere maruz kalmakta ya da riskli davranış tutumu sergileyebilmektedir (Konopka, 1980). Yine bu süreçte karşılaştıkları durumların güçlük derecelerine göre bazı olumlu olumsuz davranışlar sergileyebilmektedir. Örneğin, bu dönemin duygusallık ve düşünsel sistemi özgünlüğü içerisinde tutum ve davranışlar sergileme, coşku ve taşkın seviyesinde tepkiler verme, ilişkilerde bozulma ya da aşırı hassasiyet, kolay etkilenme, toplumda

öne çıkma, otoriteye ve kurallara karşı gelme, ilgi çekme, evden kaçma davranışı sergileme şeklinde olabilmektedir (Yörükoğlu, 2004: 13-203; Seifert ve Hoffnung, 1991: 504-606). Bu davranışlar ergenin kendini var edebilme, baş edebilme ya da rahatsızlık duydukları durumlardan kaçmaları şeklinde karşımıza çıkabilmektedir.

Romer (2003), risk alma davranışını; öngörülemeyen ve olumsuz sonuçlar içerebilen, iradeye bağlı davranışlar sistemi olarak tanımlamıştır. Ergenlik dönemi yaşam döngüsü içerisinde ön evrelerden biri olması sebebiyle bu dönemdeki bireylerin hayata karşı sınırlı deneyimleri bulunmaktadır. Bunun sonucu olarak ergenler sergiledikleri davranışların uzun vadeli çıktılarını hesaba katmamakta ve sadece kendilerine yarar sağlayabileceği kısma odaklanmaktadır. Ergenlerin bu dönem içerisinde aldıkları riskler, onların sosyal alandaki gelişimleri açısından büyük tehlikelerden biri olarak görülebilmektedir.

Diğer bir yandan risk alma davranışı, kısa vadede ergenin kendisini iyi hissetmesine neden olurken uzun vadede hem fiziksel sağlığını hem de iyilik halini ve gelişimini aksatan davranışlar içerebilmektedir. Alanyazın incelendiğinde ergenlik dönemindeki riskli davranışların; maddenin kötüye kullanımı, erken yaşta cinsel deneyim kazanma, evden veya okuldan kaçma davranışı sergileme vb. olduğu görülmektedir (Jessor vd., 1994; Ndugwa vd., 2011: 298-318). Özellikle evden kaçma davranışı sergileme, ergenlik döneminde karşımıza çıkabilecek önemli sorunlardan biridir. Ritvo ve Glick (2002) evden kaçma davranışını, bir çocuğun izin almaksızın evden ayrılması ve geri dönmemesi sonucu geceyi evden uzakta bir yerde geçirmesi olarak değerlendirmekle birlikte; çocuğu evden ayrılmaya zorlama, eve dönmesini engellemeye çalışma şeklinde de bu davranışın ortaya çıkabileceğini belirtmektedir.

Türkiye’de evden kaçan ergen oranı net olarak bilinmemekle birlikte 530 lise öğrencisi ile yapılan bir araştırma sonucuna göre; bu oranın %2 olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (Aydoğan, 2011). Evden kaçma davranışı cinsiyet yönünden incelendiğinde her iki cinsiyetteki ergenlerin evden kaçabilmekte olduğu, fakat kızların erkeklere %40 oranla daha fazla bu davranışı sergilediği karşımıza çıkmaktadır (Holliday vd., 2017). Alanyazın incelemesinde riskli ailelerdeki ergenlerin evden kaçma oranının %18,3 olduğu görülmektedir (Holliday vd., 2017). Ayrıca ailesel sorunların (Arnold vd., 2012), zayıf ebeveyn takibinin (Tyler ve Bersani, 2008), ebeveynler arası çatışma ve zayıf ebeveyn-çocuk ilişkilerinin (Alavi vd., 2014) ergenlerin evden kaçması ile ilişkili değişkenler olduğu görülmektedir. Evden kaçarak sokakta yaşamaya başlamış ergenlerle yapılan bir araştırmada ise

en önemli sebep olarak yoksulluk, fiziksel istismar ve aile içi çatışma durumları belirtilmektedir (Embleton vd., 2016). Edinburgh vd. (2013) tarafından yapılan bir çalışmada, evden kaçan çocukların ailelerinden sosyal destek görmedikleri, aileye veya yetişkinlere yakınlık hissedemedikleri bulgularına ulaşılmıştır.

Ergenlikteki risk alma davranışlarının anlaşılabilmesi için ergenlerin bireysel ve toplumsal yönlerinin incelenmesi gerekmektedir. Bunların yanı sıra alanyazın incelemelerinde de görüldüğü üzere, ergenlerin ailesel ve çevresel özelliklerinin risk alma davranışı göstermelerinde, özellikle evden kaçma davranışı sergilemelerinde önemli bir değişken olduğu görülebilmektedir.

Bu doğrultuda aile; “evlilik, kan bağı ve yasal yollarla birbirine bağlı, karşılıklı hak ve yükümlülüklerle bir arada yaşayan insan topluluğu”, olarak tanımlanmaktadır (TÜİK, 2006). Recepov (2000) ise aileyi, “bireyin topluma dâhil olma sürecinde rehberlik sağlayan kurum” olarak değerlendirmiştir. Bunlara ek olarak aile; çocuğun içine doğduğu, ilk sosyal ilişkiler kurmaya başladığı temel ihtiyaçlarının karşılandığı kurum olarak görülmektedir (Dizman, 2003). Çocuk, gelişim süreçleri boyunca aile içindeki anne, baba ve diğer üyeler ile etkileşim halinde olmakla beraber kültüre ve diğer değerler konusundaki farkındalığını bu ortamda kazanmaktadır. Benlik yapılarının biçimlenmesinde etkileşimde bulunduğu aile üyelerinden aldıkları dönütler ve oluşturdukları özdeşim modelleri oldukça önemlidir (Gürsoy ve Coşkun, 2006). Ailenin birey üzerindeki bu fonksiyonunun yanı sıra strese neden olma fonksiyonu da bulunmaktadır. Bu durum bireyin ruhsal ve fiziksel sağlığı üzerinde etkili olabilmektedir. Bireye ait sağlıklı ya da sağlıksız bu durumlar ailenin bütünü üzerinde bir etkiye sahiptir. Yine buradan yola çıkılarak ailedeki bu yapıların toplumun sağlığı üzerinde etkisinin olduğu değerlendirilmeye yapılmaktadır (Kılıç ve Uslu, 2000). Tüm bu unsurlardan dolayı aile, işlevsellik açısından toplum içerisinde önemli bir yere sahiptir.

Koutra ve arkadaşları (2014) aile işlevselliğini, aile üyeleri arasındaki etkileşimin kalitesinden yola çıkarak ailenin duygusal bağlılığını ve değişime karşı uyumunu içine alan bir kavram olarak tanımlamışlardır. Vitale (2016) ise bu kavramı, bireylerin ihtiyacı olan temel ilgi, bağlılık, koruma ve güvenin aile üyeleri tarafından nasıl karşılandığını temel alan bir kavram olarak değerlendirmiştir. Ayrıca sistemik yaklaşımda geliştirilen Mc Master Modeli'yle aile işlevselliğinin ve aile tedavisinin alt başlıkları belirlemek amaçlanmıştır. Mc Master Modeli'ndeki varsayımlar (Bishop vd., 2000);

- Aile tüm sistemleriyle birbiriyle ilişkilidir,

- Aileye ait bir sistemin diğerlerinden ayrı olarak değerlendirilmesi durumunda net olarak değerlendirme yapılamayacaktır,
- Aile işlevselliği üyelerin ve alt düzenlerin birer birer ele alınmasıyla anlaşılabilir,
- Aile yapısı üyelerin davranış biçimlerinin şekillendiricisi konumundadır,
- Aile içi interaksiyon örüntülerinin, üyelerin tutum ve davranışı üzerinde yadsınamaz önemi bulunmaktadır.

İşlevsel (functional) ve işlevsel olmayan (dysfunctional) ailelerin özellikleri değerlendirildiğinde işlevsel ailelerin sağlıklı aileler, işlevsel olmayan ailelerin sağlıklı aileler olduğu görünmektedir (Boylu, 2014). Sağlıklı ailelerde bireylerin kendi özelliklerini korumakta olduğu, şevkatli, sıcak, sempatik ve bilinç düzeyleri yüksek olduğu görülmektedir. Özerk ve ego sınırlarını geliştirme potansiyeline sahiptirler (Nazlı, 2016). Sağlıklı aileler yapılarında meydana gelen değişikliklere esnek olabilmelerine karşın, sağlıklı aileler bu tutumu sergileyememekle kalmayıp daha da işlevsiz yapılara sarılabilmektedirler (Nichols, 2013).

Buna ek olarak; sağlıklı aileler ile karakterize edilmiş süreçler;

- Hassas ve her koşulda birbirine destek sağlayan aile üyeleri arasındaki etkileşim,
- Farklılıklara saygı ve her yaşta üyenin gelişiminin ve iyi oluş halinin desteklenmesi,
- Yükümlülükler konusunda adaletli ve tutarlı bir tavır sergileme,
- Temel ihtiyaçların karşılanmasında etkili otorite ve işleyişin sağlanması,
- Üyelerin birbiriyle iletişimde net ve iyi organize edilmiş modeller kullanılması,
- Esneklik sağlama,
- İlişkilerde empatiye önem verme,
- Etkin baş etme stratejileri geliştirebilme,
- Ortak inanç ve değerler sistemi içerisinde hareket etme,
- Geniş sosyal destek ağlarının oluşturulması (Ritvo ve Glick, 2002: 62-91), şeklinde sınıflandırılmaktadır.

Aileye yönelik tanımlar toplumsal yapıya, kültüre ve toplumdaki aileye bakış açısına göre farklı şekillerde yapılmaktadır. Aile kavramı ve işlevselliği değişkenlerinin, ergenlerin evden kaçma davranışı sergilemesi ile arasındaki ilişkinin incelenmesi

için çekirdek ve geniş aile yapıları (TÜİK, 2006) ile parçalanmış/dağılmış aile yapısının, ailenin etkileşim dinamiklerinin ve sosyal-duygusal destek ağlarının incelenmesi gerekmektedir. Çünkü aile, ergenlerin risk alma davranışı göstererek evden kaçmasının incelenmesinde ergene yönelik sergilenen tutumlar, çatışma durumlarının yaşanıp yaşanmadığının değerlendirilebileceği bir yapı unsuru olarak görülmektedir. Bunun yanı sıra, aile; çocuğun, toplumsal değerlere göre şekillendirilerek sosyalizasyon sürecindeki önemli bir destekçisi konumundadır (Orwin, 1997). Çocuk, ailedeki ilişkiler örüntülerinden ve etkileşimlerinden elde ettiği kazanımlarla toplumsal yaşama hazırlanmaktadır. Bu konuda ailenin çocuklara karşı sergiledikleri tutum ve davranışlar çocuğun gelişimi ve sergilemekte olduğu davranış örüntüleri açısından önem arz etmektedir (Avcı, 2006).

Bu çalışmada, evden kaçma davranışı gösteren ergenlerin ebeveyni olan yetişkinler perspektifinden mevcut aile işlevselliği algıları değerlendirilerek sorun durumları tespit edilmeye çalışılarak daha kapsamlı çalışmalar yapılmasına doğrudan katkı sağlanabileceği düşünülmektedir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli ve Amacı

Bu araştırma, sayısal verilere ulaşmayı olanaklı kılacak nicel araştırma yöntemlerinden olan insan grupları arasındaki farklılıkların nedenlerini ve sonuçlarını koşullar ve katılımcılar üzerinde herhangi bir müdahale olmaksızın belirlemeyi amaçlayan nedensel karşılaştırmalı araştırma olarak tasarlanmıştır (Büyüköztürk vd., 2015). Çalışmanın amacı; evden kaçan ergenlerin ebeveynlerinin algıladıkları aile işlevselliği alt boyutlarının, ailenin sahip olduğu özelliklere göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini ortaya çıkarmaktır. Bu kapsamda Aile Değerlendirme Ölçeği (ADÖ) bağımlı değişken olup evden kaçma davranışı gösteren ergenlerin ebeveynlerinin cinsiyeti, yaşı, aile yapısı, birlikte yaşadığı kişiler, çocuk sayıları, eğitim durumları, ebeveynlerden birinin hayatta olup olmama ve ekonomik durumları bağımsız değişken olarak ele alınmaktadır.

Çalışma Grubu

Seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden amaçsal örnekleme yöntemi ile seçilen, 2016-2017 yılında Şanlıurfa Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü'ne bağlı kurum ve kuruluşların İlk Müdahale ve Değerlendirme Birimleri'ne alınan izin süreci (Ekim 2017 - Aralık 2017) kapsamında evden kaçma ya da uzaklaşma sebebiyle

gelen/getirilen ve burada kaydı bulunan 12-18 yaş aralığındaki 43 ergenin ebeveyni olan 43 yetişkin araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak “Bilgi Formu” ve “Aile Değerlendirme Ölçeği” kullanılmıştır.

Veri Toplama Süreci

Araştırma verileri, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Eğitim Daire Başkanlığı'ndan alınan 73595336-605.01-E.99177 sayılı izin çerçevesinde Ekim 2017 - Aralık 2017 sürecinde, İl Müdürlüğü'nün gözetim ve denetimi altında gerçekleştirilen görüşmeler ve hane ziyaretlerinde katılımcılara gönüllülük esasıyla uygulanan veri toplama araçları ile toplanmıştır.

Verilerin Analizi

Toplanan veriler SPSS 22 (Statistical Package for Social Sciences) paket programı aracılığıyla çözümlenmiştir. Evden kaçma davranışı gösteren ergenlerin ebeveynlerinden oluşan yetişkinlerin ADÖ alt boyutlarından aldıkları puanların, sosyo-demografik ve ekonomik özelliklerine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini bulmak amacıyla normal dağılım özelliği göstermeyen dağılımlar için kullanılan Kruskal Wallis H-Testi ve yine normal bir dağılım özelliği göstermeyen bir dağılımda iki bağımsız grup ortalamalarını karşılaştırmak amacıyla kullanılan Mann-Whitney U-Testi yapılmıştır.

BULGULAR

Çalışmada elde edilen bulgular katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine ve ekonomik durumlarına, algılanan Aile Değerlendirme Ölçeği alt boyutlarına ve algılanan Aile Değerlendirme Ölçeği alt boyutlarının, sosyo-demografik özelliklerine ve ekonomik durumlarına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğine ilişkin bulgular olmak üzere üç bölümde ele alınmaktadır.

Katılımcıların sosyo-demografik özellikleri çerçevesinde cinsiyet, yaş, eğitim durumu, aile yapısı, birlikte yaşadığı kişi/ler, çocuk sayısı, yetişkinlerin eş kaybı olup olmama ve ekonomik durum değişkenlerine Çizelge 1'de yer verilmektedir.

Çizelge 1. Katılımcıların sosyo-demografik özellikleri ve ekonomik durumları

		Sayı (n)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	26	62,8
	Erkek	17	37,2
Yaş	25-30 yaş	1	2,3
	31-35 yaş	3	7,0
	36-40 yaş	5	11,6
	41-45 yaş	10	23,3
	46-50 yaş	14	32,6
	51 yaş ve üzeri	10	23,3
Eğitim Durumu	Okur-yazar değil	25	58,2
	İlkokul mezunu	17	39,5
	Lise	1	2,3
Aile Yapısı	Geniş Aile	13	30,2
	Çekirdek Aile	13	30,2
	Parçalanmış/Dağılmış Aile	17	39,5
Birlikte Yaşadığı Kişiler	Kendisi, eşi ve çocukları	19	44,2
	Kendisi, resmi nikahı olan eşi, resmi nikahı olmayan eşi, ve çocukları	3	7,0
	Kendisi, eşi, akrabaları ve çocukları	13	30,2
	Yalnız	7	16,3
	Diğer	1	2,3
Çocuk Sayısı	2 çocuk	1	2,3
	3 çocuk	2	4,7
	4 çocuk	8	18,6
	5 çocuk ve üzeri	32	74,4
Eş kaybı olup olmama durumu	İkisi de hayatta	37	86,0
	Kadın hayatta, erkek değil	5	11,6
	Erkek hayatta, kadın değil	1	2,3
Ekonomik Durum	0-1500 TL	21	48,8
	1501- 3000 TL	20	46,5
	3001 ve üzeri TL	2	4,7

Tablo 1'de katılımcıların demografik ve ekonomik özelliklerine bakıldığında; katılımcıların %62,8'inin kadın, %37,2'sinin erkek olduğu görülmektedir. Yaş durumları incelendiğinde, %32,6'sının 46-50 yaş aralığında, %11,6'sının 36-40 yaş aralığında, %7' sinin 31-35 yaş aralığında, %2,3'ünün 25-30 yaş aralığında, %23,3'ünün 41-45 yaş aralığında ve yine %23,3'ünün 51 yaş ve üzeri olduğu belirlenmiştir. %58,2'sinin okur yazar olmadığı, %39,5'inin ilkokul mezunu ve %2,3'ünün lise mezunu olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların %39,5'inin parçalanmış/dağılmış aile yapısına, %30,2 olmak üzere iki değer ile de hem çekirdek aile yapısına ve hem de geniş aile yapısına sahip olduklarını göstermektedir. Birlikte yaşamakta olduğu kişiler değişkenine baktığımızda, %44,2'sinin kendisi, eşi ve çocukları ile birlikte, %30,2'sinin kendisi, eşi, akrabaları ve çocukları ile birlikte, %16,3'ünün yalnız yaşadığı görülmektedir. Katılımcıların %74,4'ünün 5 çocuk ve üzerine sahip olduğu ve %18,6'sının 4 çocuğa sahip olduğu belirlenmiştir. Yine katılımcıların eş kaybı olup olmadığı incelendiğinde, %86'sının eş kaybı durumunun olmadığı, %11,6'sında ise eşlerden kadının hayatta, erkeğin ise hayatta olmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca katılımcıların %48,8'inin 0-1500 TL arası gelire, %46,5'inin 1501-3000 TL gelire ve %4,7'sinin 3001 ve üzeri gelire sahip olduğu belirlenmiştir.

Çizelge 2. Katılımcıların algıladıkları Aile Değerlendirme Ölçeği alt boyutlarına ait ortalama puanlar

Ölçek Türü	Min - Max	X ± SD
Problem Çözme	1,33 - 3,83	2,26 ± ,56
İletişim	1,33 - 3,67	2,44 ± ,42
Roller	1,73 - 3,36	2,36 ± ,29
Duygusal Tepki Verebilme	1,67 - 4,00	2,53 ± ,45
Gereken İlgii Gösterme	2,00 - 3,29	2,74 ± ,29
Davranış Kontrolü	1,78 - 3,00	2,41 ± ,25
Genel İşlevler	1,75 - 3,67	2,35 ± ,38

Çizelge 2'de evden kaçma davranışı gösteren ergene sahip yetişkinlerin ADÖ alt boyutlarından aldıkları puanların sırasıyla; problem çözme alt boyutu puanları 1,33 ile 3,83 arasında olup ortalaması 2,26 ± ,56'dır; iletişim alt boyutu puanları 1,33 ile 3,67 arasında olup ortalaması 2,44 ± ,42'dir; roller alt boyutu puanları 1,33 ile 3,67 arasında olup ortalaması 2,36 ± ,29'dur; duygusal tepki verebilme alt boyutu puanları 1,67 ile 4,00 arasında olup ortalaması 2,53 ± ,45'tir; gereken ilgiyi gösterme alt boyutu puanları 2,00 ile 3,29 arasında olup ortalaması 2,74 ± ,29'dur; davranış kontrolü alt boyutu puanları 1,78 ile 3,00 arasında olup ortalaması 2,41 ± ,25'tir; genel işlevler alt boyutu puanları 1,75 ile 3,67 arasında olup ortalaması 2,35 ± ,38'dir.

Katılımcıların ADÖ alt boyutlarının tümünden aldıkları ortalama puanlar 2'nin üzerindedir, bu da katılımcıların tüm bu alt boyutları sağlıklı olarak algıladıklarını göstermektedir. Tablo 2'de en sağlıklı olarak katılımcıların algıladıkları alt boyutun; 2,74 ortalama ile gereken ilgiyi gösterme alt boyutu olduğu görülmektedir.

Çizelge 3. Algılanan Aile Değerlendirme Ölçeği alt boyutlarının, katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine ve ekonomik durumlarına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğine ilişkin puanlar

ADÖ Alt Boyutları	Eş kaybı olup olmama durumu	n	Sıra Ort.	S D	χ^2	p
Problem Çözme	İkisi de hayatta	37	21,64	2	,285	,867
	Kadın hayatta, erkek değil	5	24,80			
	Erkek hayatta, kadın değil	1	21,50			
İletişim	İkisi de hayatta	37	22,54	2	,808	,668
	Kadın hayatta, erkek değil	5	17,40			
	Erkek hayatta, kadın değil	1	25,00			
Roller	İkisi de hayatta	37	20,77	2	3,055	,217
	Kadın hayatta, erkek değil	5	28,00			
	Erkek hayatta, kadın değil	1	37,50			
Duygusal Tepki Verebilme	İkisi de hayatta	37	21,58	2	,310	,856
	Kadın hayatta, erkek değil	5	24,80			
	Erkek hayatta, kadın değil	1	23,50			
Gerekten İlgiyi Gösterme	İkisi de hayatta	37	20,50	2	3,941	,139
	Kadın hayatta, erkek değil	5	31,50			
	Erkek hayatta, kadın değil	1	30,00			
Davranış Kontrolü	İkisi de hayatta	37	19,86	2	7,939	,019
	Kadın hayatta, erkek değil	5	35,70			
	Erkek hayatta, kadın değil	1	32,50			
Genel İşlevler	İkisi de hayatta	37	20,45	2	4,157	,125
	Kadın hayatta, erkek değil	5	31,00			
	Erkek hayatta, kadın değil	1	34,50			

Çizelge 3' de evden kaçma davranışı gösteren ergene sahip yetişkinlerin ADÖ alt boyutlarından aldıkları puanların eş kaybı olup olmama durumuna göre Kruskal Wallis H-Testi sonuçları incelendiğinde; ikisinin de hayatta olduğu ailelerdeki katılımcıların davranış kontrolü alt boyutundan aldıkları sıra ortalama puanlarının 19,86; kadının hayatta, erkeğin hayatta olmadığı ailelerdeki katılımcıların davranış

kontrolü alt boyutundan aldıkları sıra ortalama puanlarının 35,70; erkeğin hayatta, kadının hayatta olmadığı ailelerdeki katılımcıların davranış kontrolü alt boyutundan aldıkları sıra ortalama puanlarının 32,50; eş kaybı olup olmama durumuna göre anlamlı bir farklılık gösterdiği ($\chi^2(2)=7.939$, $p<0.05$), tek ebeveynli ailelerdeki katılımcıların, eşlerden her ikisinin de hayatta olduğu ailelerdeki katılımcılara göre, davranış kontrolü alt boyutunu daha sağlıksız olarak algıladığı belirlenmiştir. Katılımcıların algıladıkları diğer alt boyutlardan aldıkları sıra ortalama puanlarının, eş kaybı olup olmama durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermediği bilgisine ulaşılmıştır.

Diğer bir yandan; katılımcıların algıladıkları ADÖ alt boyutlarından aldıkları puanların, diğer cinsiyet, yaş, eğitim durumu, aile yapısı, birlikte yaşadığı kişiler, çocuk sayısı ve ekonomik durum gibi değişkenlere göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir.

TARTIŞMA

Evden kaçma davranışı gösteren ergene sahip katılımcıların %62,8'inin kadın (anne), %37,2'sinin erkek (baba) olduğu görülmektedir. Bu oran içerisinde kadın oranının fazla olmasına araştırmanın hafta içi mesai saatleri içerisinde yapılmasının ve bu saatlerde erkeklerin çalışıyor olması sebebiyle, ergenlere yönelik sorumluluk üstlenicisinin kadın olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların yaşlarına baktığımızda en düşük yaş aralığında (25-30 yaş arası) 1 katılımcının yer aldığını ve ergen yaş aralığı olarak 12-18 yaş aralığını göz önüne aldığımızda bu 1 katılımcının erken yaşta evlilik yapmış olduğu çıkarımı yapılabilir.

Katılımcıların %30,2'sinin geniş aileye, %30,2'sinin çekirdek aileye ve %39,5'inin parçalanmış/dağılmış aileye sahip oldukları belirlenmiştir. Geniş aileye sahip yetişkinlerin anne ya da babalarının kendileri ile birlikte yaşadığı, çocuklarından evlenenlerin de eşleri ile birlikte onlarla yaşadıkları ve yetişkinlerin bazılarının resmi nikahı olmayan ikinci eşi olarak belirttiği kişi ve çocuklarının aynı evi paylaşıyor olduğu ifade edilmiştir. Yetişkin katılımcıların ailelerini parçalanmış ya da dağılmış olarak nitelendirmesinde eşlerden birinin hayatta olmaması, boşanmış olmaları ya da ayrı yaşıyor olmaları faktörlerinin esas alındığı görülmüştür.

Katipoğlu ve İmamoğlu'nun (2002) belirttiği üzere geleneksel değerler, tutum ve davranışlar bireyciliğe doğru bir değişim göstermektedir. Bu değişime büyük şehirler ayak uydururken bazı kırsal kesimler hala geleneksel yapı ve değerlerine bağlılık göstermektedir (Poyrazlı, 2003: 107-115). Bu modeldeki ataerkil aile yapısına sahip ailelerde birbirine sıkı sıkıya bağlı insan ve aile ilişkileri görülmesinin yanı sıra çocukların psikolojik değerinden ziyade ekonomik değerleri ön planda tutulmaktadır (Kağıtçıbaşı, 2010). Araştırmadaki katılımcıların %74,4'ünün 5 ve üzeri çocuğa sahip olma durumlarını açıklamada bu sebeplerin etkili olabileceği söylenebilir.

Yapılan araştırmalar incelendiğinde; aile yapısı ve dinamiklerinin ergenlerin evden kaçma davranışı göstermesinde etkili olduğu görülmektedir (Bloom vd., 2003: 117-136; Kim vd., 2009: 19-31). Sjoblom (2006)'a göre, evden kaçma davranışı gösteren ergenler, aile içinde kendilerini değerli hissetmemekte ve evlerini ihtiyaçlarının karşılandığı bir yer olarak görmemektedir. Peled ve Muzicant (2008) tarafından yapılan çalışma evden kaçma davranışı gösteren ergenlerin, ailelerini sıcaklığın ve sevginin olduğu bir yer olarak görmediği, Safyer ve arkadaşları (2005) tarafından yapılan araştırmada da ergenlerin aile üyeleriyle kaliteli bir iletişim kuramaması neticesinde evden kaçtıkları sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca bu alanda yapılan diğer bir araştırma sonuçlarına göre, ergenlerin ailelerini aidiyet duygusu geliştirebildikleri bir yer olarak görmedikleri belirlenmiştir (Williams vd., 2001: 233-253).

Bunlara ek olarak araştırma bulguları doğrultusunda; katılımcıların ADÖ'nün tüm alt boyutlarını sağlıklı olarak algıladıkları sonucuna ulaşılmıştır. Verilere göre, sağlıklı olarak değerlendirilen alt boyutlardan gereken ilgiyi gösterme alt boyutunun sağlıklı alt boyutlar içerisinde en yüksek ortalamaya sahip olduğu belirlenmiştir. Alan yazındaki araştırmalarda aile işlevselliği algısı ergen perspektifinde ele alındığı görülmüş olup bu araştırma evden kaçma davranışı gösteren ergene sahip yetişkinlerin aile işlevselliği algısını değerlendirmek amaçlı yapılmıştır. Bu kapsamda katılımcı yetişkinlerin ADÖ alt boyutlarından aldıkları ortalama puanların cinsiyet, yaş, eğitim durumu, çocuk sayısı, aile yapısı ve ekonomik durum değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği değerlendirilmiş olup bu değişkenler özelinde anlamlı bir farklılık göstermediği bulgularına ulaşılmıştır. Mete (2005) ve Teker (2010) tarafından yapılan çalışmalarda babanın eğitim durumuna göre aile işlevselliği algısının anlamlı bir farklılık göstermediği bulgularının bu araştırma bulguları ile benzerlik gösterdiği görülmüştür. Diğer bir yandan Sohtorikoğlu (2000) tarafından aile kavramının çocukların gelişimini etkileyen faktörlerin incelemek amacıyla yapılan araştırmada

aile ortamını sağlıklı olarak değerlendirme ve babanın eğitim düzeyi arasında anlamlı bir farklılığın olduğu bulguları elde edilmiştir. Kapıkıran ve Fiyakalı (2005) yaptıkları çalışmada lise mezunu annelerin çocuklarının problem çözme becerisinin yüksek olduğu, ilkokul mezunu annelerin çocuklarının problem çözme becerilerinin ise daha düşük olduğu bulgularına varılmıştır.

Son olarak katılımcıların ADÖ'nün davranış kontrolü alt boyutundan aldıkları ortalama puanın eş kaybı olup olmama durumu değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir. Davranış kontrolü alt boyutunun sağlıklı algılanmasının nedeni olarak yalnız olan eşlerin diğer aile üyeleri üzerinde kural koyma, disiplin sağlama gibi işlevlerde yetersiz kalabileceği şeklinde yorumlanabilir. Nitekim, davranış kontrolü alt boyutu, aile üyelerinin davranışlarına standart/lar koyma ve disipline etme, aynı zamanda psikolojik ve sosyal tehlikeler karşısındaki davranışları değerlendirme boyutu şeklinde tanımlanmaktadır (Çakıcı, 2006). Ailelerde genel anlamda aile içi standart koyma ve disiplin sağlama sorumluluğu genelde eşler arası işbirliği sonucunda gerçekleştirilmektedir. Eşlerden birinin yokluğu bu sorumluluğun diğer tek kalan eşe kalmasına ve bu eşin bu sorumluluğu eksiksiz olarak yerine getirmede yetersiz kalabilmesine neden olabilmektedir. Bunun sonucu olarak bu tip ailelerde yetişen çocukların disipline edilememesi ve davranışları konusunda stardardize edilememesi nedenlerinden dolayı çocukların ya da ergenlerin risk alma davranışı olarak evden kaçma davranışı sergileyebilecekleri sonucuna ulaşılabilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Evden kaçma davranışı gösteren ergene sahip yetişkinlerin ADÖ' nün alt boyutlarının tümünü (problem çözme alt boyutu puan ortalamaları 2,26; iletişim alt boyutu puan ortalamaları 2,44; roller alt boyutu puan ortalamaları 2,36; duygusal tepki verebilme alt boyutu puan ortalamaları 2,53; gereken ilgiyi gösterme alt boyutu puan ortalamaları 2,74; davranış kontrolü alt boyutu puan ortalamaları 2,41; genel işlevler alt boyutu puan ortalamaları 2,35 olmak üzere) sağlıklı olarak algıladığı görülmektedir.

Algılanan ADÖ' nün alt boyutu olan davranış kontrolü alt boyutu puanının, eşlerde kayıp durumu olup olmaması değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bir deyişle tek ebeveynli ailelerdeki yetişkinler, eşlerden her ikisinin de hayatta olduğu ailelerdeki yetişkinlere göre, davranış kontrolü alt boyutunu daha sağlıklı olarak algıladığı belirlenmiştir.

Çalışmanın yapıldığı bölgede koruma alanında müdahaleler; ASP' ye bağlı İl Müdürlüğü ve İl Müdürlüğü'ne bağlı sosyal hizmet merkezleri, okullar, hastaneler ve sahadaki sivil toplum kuruluşları tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu merkezlerin konumları, fiziki şartları, farklı amaçlar odaklı çalışmalarını yürütmesi, özellikle tespit sonrası müdahale işlemlerine odaklanmaları sebebiyle bireylerin riskli davranış sergilemesi ya da riskli duruma maruz kalmaları sonrasında iyileştirme işlemlerine tabi tutulmalarına neden olmaktadır. Bunun yerine bireylerin zarar görmeden önce tespit edilmesi, risk faktörlerini azaltmayı ya da yok etmeyi amaçlayan koruyucu-önleyici çalışmalara dahil edilmesi gerekmektedir. Bunun için de çalışmaların koordineli ve sistematik yapılabilmesi için devlet ve yerel yönetimler merkezli, belediye, sivil toplum kuruluşları, sağlık ocakları, okullar, üniversiteler işbirliğiyle, her birinin ayrı görev, sorumlulukla fakat aynı amaç ve program çerçevesinde yapacağı çalışmalar, bölgede temel risk faktörlerinin ne olduğunun tespitinde, bireylerin bilgilendirilmesi ve farkındalık kazandırılmasında önemli olacaktır. Ayrıca ihtiyaç analizleri yapılmasında ve verilerin düzenli olarak toplanmasında bu işbirliği gerekli görülmektedir. Ayrıca her bireye koruyucu-önleyici-destekleyici sosyal politikalar temelli bireysel müdahaleler planlanmalı ve uygulanmalıdır. Bu müdahaleler çerçevesinde de bireyin sağaltımının sağlanmasının yanı sıra, içinde yaşadığı ailesi, yakın ilişkilerde bulunduğu çevresi ve sosyal politikaların işlevselliği üzerine de çalışmalarla risk analizleri yapılmalıdır. Bu sayede toplumun sağlıklı ve fonksiyonel yapılar üzerinden yeniden inşası sağlanabilir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırma, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu, 538 Araştırma Kodu, 10.05.2017/30 Etik Kurul Karar toplantı tarihi ve karar numarası ile uygun bulunmuştur. Daha sonra verilerin toplanmasına yönelik ilgili araştırma ve veri toplama araçları örneği ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Eğitim Daire Başkanlığı'na 15.09.2017 tarih ve 96126 sayılı yazı ile başvuruda bulunulmuştur. Buradan alınan 73595336-605.01 - E.99177 sayılı izin çerçevesinde veriler, Ekim 2017 - Aralık 2017 sürecinde, Şanlıurfa Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü'nün gözetim ve denetimi altında gerçekleştirilen görüşmeler ve hane ziyaretlerinde katılımcılara gönüllülük esasıyla uygulanan veri toplama araçları ile toplanmıştır. Son olarak araştırmanın makale olarak yayımına ilişkin tekrar Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Eğitim Daire Başkanlığı'na başvuruda bulunulmuş olup 04.11.2019 tarihli ve 94952863-605.01-E.2783378 sayılı olur ile uygunluk alınmıştır.

KAYNAKÇA

- Alavi, K., Nen, S., Mohamad, M.S., Sarnon, N., Ibrahim, F., Hoesni, S.M. (2014). Understanding the factors of children missing/running away from home in Malaysia. *Sains Humanika*, 66 (1),1-6.
- Arnold, E.M., Song, E.Y., Legault, C., ve Wolfson, M. (2012). Risk behavior of runaways who return home. *Vulnerable Children and Youth Studies*, 7 (3), 283-297.
- Avcı, M. (2006). Ergenlikte toplumsal uyum sorunları. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (1), 40-54.
- Aydoğan, İ. (2011). Genel liselerde öğrenim gören kız öğrencilerin problemleri. *Aile ve Toplum*, 7 (24), 47-68.
- Bishop, D., Epstein, N., Keitner, G., Miller, I., Ryan, C. (2000). The Mc Master approach to families: Theory, assessment, treatment and research. *Journal Of Family Therapy*, 22, 168-189.
- Bloom, B.B., Owen. B., Rosenbaum, J., Deschenes, E.P. (2003). Focusing on girls and young women: A gendered perspective on female delinquency. *Women and Criminal Justice*, 14 (2-3), 117-136.
- Boylu, A.A. (2014). Tek ebeveynli ailelerde finansal sıkıntı ve fonksiyonlar arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2014, 32 (1), 55-72.
- Bulut, I. (1983). Parçalanmış aileden gelen çocukların davranış özellikleri üzerine bir araştırma. *Ankara Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Dergisi*, 1 (2-3), 81-86.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2015). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, (19.Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Çakıcı, S. (2006). Alt ve Üst Sosyoekonomik Düzeydeki Ailelerin Aile İşlevlerinin, Anne-Çocuk İlişkilerinin Ve Aile İşlevlerinin Anne-Çocuk İlişkilerine Etkisinin İncelenmesi. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Anabilim Dalı, Ankara.
- Dizman, H. (2003). Anne-Babası İle Yaşayan Ve Anne Yoksunu Olan Çocukların Saldırganlık Eğilimlerinin İncelenmesi. Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Anabilim Dalı, Ankara.
- Dönmez, A. (1995). *Ergenliği Anlamak* (1. Baskı, ss. 13-48). Ankara: İmge Kitabevi.
- Edinburgh, L.D., Harpin, S.B., Garcia, C.M., VE Saewyc, E.M. (2013). Differences in Abuse and Related Risk and Protective Factors by Runaway Status for Adolescents Seen

- at a US Child Advocacy Centre. *International Journal of Child and Adolescent Resilience*, 1 (1), 4-16.
- Embleton, L., Lee, H., Gunn, J., Ayuku, D., Braitstein, P. (2016). Causes of child and ypouth homelessness in developed and developing countries: A systematic review and meta-analysis. *JAMA Pediatrics*, 170 (5), 435-444.
- Ergin, N. (1993). İntihar Girişimi Olan ve Olmayan Ergenlerin Kendini Kabul ve Depresyon Düzeylerinin Karşılaştırılması. Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Eriş, Y. ve İkiz, F.E. (2013). Ergenlerin benlik saygısı ve sosyal kaygı düzeyleri arasındaki ilişki ve kişisel değişkenlerin etkileri. *International Periodical For The Languages*, 8(6), 179-193.
- Geçtan, E. (1981). *Psikanaliz ve Sonrası* (2. Baskı, ss. 34-49). İstanbul: Hür Yayınları.
- Gençtanırım Kuru, D. (2010). *Ergenlerde Riskli Davranışların Yordanması*. Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gürsoy, F., Coşkun, T. (2006). Büyük ebeveynleriyle yaşayan çocukların aile ortamlarının değerlendirmesi. *Ankara Üniversitesi Ç. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15 (1), 151-164.
- Holliday, S.B., Edelen, M.O., Tucker, J.S. (2017). Family functioning and predictors of runaway behavior among at risk youth. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 34 (3), 247-258.
- Jessor, R., Donovan, J.E., Costa, F.M. (1994). *Beyond Adolescence: Problem Behavior And Young Adult Development*. USA: Cambridge University Press.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2010). *Benlik, Aile ve İnsan Gelişimi: Kültürel Psikoloji*, (2. Baskı). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Kapıkıran, A.N., Fiyakalı, C. (2005). Lise öğrencilerinde akran baskısı ve problem çözme. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18, 16-25.
- Karakitapoğlu, Z.A., Imamoğlu, O.E. (2002). Value domains of Turkish adults and university students. *The Journal Of Social Psychology*, 142 (3), 333-351.
- Kılıç, E.Z., Uslu, R. (2000). *Aile Terapisinin Temel Kavramları. Ruh Sağlığı ve Hastalıkları*, (2. Baskı, ss. 423-434). İzmir: Antıp A. Ş. Yayınları.
- Kim, M.J., Tajima, E.A., Herrenkohl, T., Huang, B. (2009). Early child maltreatment, runaway youths, and risk of delinquency and victimization in adolescence: A mediational model, *Social Work Research*, 33 (1), 19-31.

- Konopka, G. (1980). Coping with stresses and strains of adolescence. *Social Development Issues*, 4: 1-17.
- Koutra, K., Triliva, S., Roumeliotaki, T., Stefanakis, Z., Basta, M., Lionis, C., Vgontzas, A.N. (2014). Family functioning in families of episode psychosis patients as compared to chronic mentally ill patients and healthy controls. *Psychiatry Research*, 219 (3), 486-496.
- Mete, B. (2005). Lise Son Sınıf Öğrencilerinin Empatik Becerileri İle Aile İşlevleri Arasındaki İlişkinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, İzmir.
- Nazlı, S. (2016). *Aile Danışmanlığı*, (12. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Ndugwa, R., Kabiru, C., Cleland, J., Beguy, D., Egondi T, Zulu E, Jessor R. (2011). Adolescent problem behavior in nairobi's informal settlements: applying problem behavior theory in sub-saharan Africa. *Journal of Urban Health*, 88 (2), 298-318.
- Nichols, M.P. (2013). *Aile Terapisi Kavramlar ve Yöntemler*, (1. Baskı). İstanbul: Kaktüs Yayınları.
- Orvin, G.H. (2006). *Ergenlik*, (3. Baskı). Ankara: HYB Yayıncılık.
- Ömeroğlu, E. ve Ulutaş, İ. (2007). *Çocuk ve Ergen Gelişimi* (1. Baskı). Ankara: Morpa Yayıncılık.
- Öngen, D. (2002). Ergenlerde sorunlarla başa çıkma davranışları. *Eğitim ve Bilim*, 27 (125), 54-61.
- Peled, E., Muzicant, A. (2008). The Meaning of home for runaway girls. *Journal of Community Psychology*, 36 (4), 434-451.
- Poyrazlı, S. (2003). Validity of rogerian therapy in turkish culture: A cross-cultural perspective, *Journal of Humanistic Counseling*, 42, 107-115.
- Recepov, R. (2000). Algılanan Ana-Baba Davranışları (Kültürler Arası Bir Karşılaştırma). Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Sosyal Psikoloji Bilim Dalı, Ankara.
- Ritvo, E.C., Glick, I.D. (2002). *Marriage and Family Therapy*, (1. Press, pp.62-91). Washington, DC, American Psychiatric Publishing.
- Romer, D. (2003) *Reducing Adolescent Risk; Toward An Integrated Approach* (2. Press). USA: Sage Publication.

- Safyer, A.W., Thompson, S.J., Maccio, E.M., Zittel-Palamara, K.M., Forehand, G. (2005). Adolescents' and parents' perceptions of runaway behavior: Problems and solutions. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 21 (2), 495–512.
- Seifert, K.L., Hoffnung, R.J. (1991). *Child and Adolescent Development* (2. Press, pp. 505-606). USA: Houghton Mifflin Company.
- Sjoblom, Y. (2006). Leaving home early: Passing from girlhood to womanhood. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 23 (4), 432-457.
- Sohtorikoğlu, Ş. (2000). 5-7 Yaş Çocuklarında Aile Kavramının Gelişimini Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi. Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı, İstanbul.
- Teker, K. (2010). Suçlu Çocuklarda Sosyo-demografik Özellikler ile Ebeveyn Tutum Algısının Çocuk Suçluluğuna Katkısı. Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı/Sosyal Pediatri Bilim Dalı, Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2006). Aile Yapısı Araştırması. <http://ailetoplum.aile.gov.tr/data/54292ce0369dc32358ee2a46/aileyap%C4%B1s%C4%B1%202006%20.pdf>.
- Tyler, K.A., Bersani, B.E. (2008). A longitudinal study of early adolescent precursors to running away. *The Journal of Early Adolescence*, 28 (2), 230-251.
- Vitale, S.A. (2016). Parent recommendations for family functioning with prader-willi syndrome: A rare genetic cause of childhood obesity. *Journal Of Pediatric Nursing*, 31 (1), 47-54.
- Williams, N.R., Lindsey, E.W., Kurtz, P., Jarvis, S. (2001). From trauma to resiliency: Lessons from former runaway and homeless youth. *Journal of Youth Studies*, 4 (2), 233-253.
- Yörükoğlu, A. (2004). *Gençlik Çağı* (12. Baskı, ss. 13-203). İstanbul: Özgür Yayınları.

Turgut, A.Ş. ve Soylu, G. (2020). Palyatif bakım hasta yakınları ile nitel bir çalışma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(2), 460-476.

Araştırma

Makale Geliş Tarihi: 22.12.2019
Makale Kabul Tarihi: 25.02.2020

PALYATİF BAKIM HASTA YAKINLARI İLE NİTEL BİR ÇALIŞMA¹

A Qualitative Research with Palliative Care Patients' Relatives

Ayşe Şeyma TURGUT**

Gizem SOYLU***

** Arş. Gör. Kocaeli Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, ayseyma1992@yandex.com, ORCID ID: 0000-0001-8140-141X

*** Sosyal Hizmet Uzmanı, İskenderun Devlet Hastanesi Palyatif Bakım Birimi, gizem06-sh@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0003-4200-1119

ÖZET

Palyatif bakım, hastalığı daha fazla tedavi edilemez olan hastaları, hastalıklarının son aşamasına kadar yaşam kalitelerinin artması ve acılarının azaltılması açısından destekleyen bir hizmettir. Giderek yaşanan nüfus ve toplumun bireyselleşmesiyle bağlantılı olarak ailenin sorumluluklarının azaldığı dünya şartlarında palyatif bakımın ve palyatif bakım hasta ve hasta yakınlarına yönelik sosyal hizmetin rolü giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Bu araştırmanın amacı palyatif bakımın hasta yakınları üzerindeki ekonomik, psikolojik ve sosyal etkileri ile hasta yakınlarının süreçte karşılaştıkları ihtiyaçları ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda, amaçlı örneklem yöntemiyle İskenderun Devlet Hastanesi Palyatif Bakım Birimi'nden seçilen 15 hasta yakını ile nitel bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Katılımcılardan toplanan veriler içerik analizi yoluyla analiz edilmiş, tema ve kategorilere ayrılmıştır. Araştırma bulgularına göre katılımcıların görüşleri doğrultusunda 5 tema ve 26 kategori elde edilmiştir. Araştırma sonucunda hasta yakınlarının süreçte gelir kaybına uğradığı, sosyal çevresinde ve yaşantısında kayıplar yaşadığı, kaybetme korkusu ve belirsizlik kaygısı yaşadıkları ve en çok refakatçi desteğine ihtiyaç duydukları bulgularına ulaşılmıştır. Bu bulgular hasta yakınlarının süreç boyunca tıbbi sosyal hizmet birimi tarafından desteklenmesi gerektiğini göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Palyatif bakım, tıbbi sosyal hizmet, sosyal hizmet.

ABSTRACT

Palliative care is a service that supports patients who have incurable illnesses to raise their quality of life and decrease their pain until the last stage of their illnesses. The role of palliative care and social services for patients and their relatives is gaining importance in the

¹ Bu araştırma, 25-27 Ekim 2019 tarihlerinde Başkent Üniversitesi'nde düzenlenen 22. Sosyal Hizmet Sempozyumunda sözel bildiri olarak sunulmuştur.

world conditions in which it diminishes the responsibilities of the family in connection with the individualization of the ageing population and society. The aim of this study is to reveal the economic, psychological and social effects of palliative care on patient relatives and the needs in the process. For this purpose, we conducted a qualitative study with 15 relatives of patients selected from the Palliative Care Unit of Iskenderun State Hospital with a purposive sampling method. We analysed the data collected from the participants through content analysis and divided them into themes and categories. According to the findings of the research, 5 themes and 26 categories were developed from the analysis. In conclusion, we found that patients' relatives lost income, suffered losses in their social environment and life, fear of losing and uncertainty anxiety and needed companion support most during the process. These findings show that the medical social service unit should support the relatives throughout the process.

Key Words: *Palliative care, medical social work, social work.*

GİRİŞ

Dünya nüfusu, sağlık şartlarındaki iyileşmelere bağlı olarak giderek yaşlanmakta ve bu durum tüm ülkeler tarafından deneyimlenmektedir. Yaşlı nüfusun artması 21. yüzyıldaki en önemli toplumsal değişimlerden sayılmakta ve nüfusun yaşlanmasıyla sosyal koruma maliyetleri de artmaktadır. Birleşmiş Milletler Dünya Nüfus Tahminleri Raporu (2019) verilerine göre 2050 yılında 60 yaş üstü nüfus sayısının ikiye, 2100 yılında ise üçe katlanacağı öngörülmektedir.

Yaşlanma olgusu ile ilgili akla ilk gelen kavramlardan biri ölümdür. Son yüzyılda tıptaki gelişmelere bağlı olarak ölüm sebepleri enfeksiyondan kronik hastalıklara geçiş göstermiş, kronik hastalıkların tüm ölüm sebepleri içerisindeki payı artmıştır (Murray ve Lopez, 1997). TÜİK Ölüm Nedenleri istatistiklerine göre 2018 yılında tüm yaş gruplarında gerçekleşen ölümlerin yaklaşık yüzde 38'ini dolaşım sistemi hastalıkları, yüzde 20'sini kötü huylu tümörler, yüzde 13'ünü solunum sistemi hastalıkları, yüzde 5'ini sinir sistemi hastalıkları, yüzde 5'ini metabolizma ve beslenmeyle ilgili hastalıklar, yüzde 4'ünü dışsal yaralanma ve zehirlenmeler, yüzde 15'ini ise diğer sebepler oluşturmuştur. Yaşlı nüfus olarak değerlendirilen 65 yaş ve üzeri nüfus, dolaşım sistemi hastalıkları nedeniyle ölen nüfusun yüzde 81'ini kötü huylu tümör nedeniyle ölen nüfusun yüzde 50'sini, solunum sistemi hastalıkları nedeniyle ölen nüfusun yüzde 84'ünü, sinir sistemi hastalıkları nedeniyle ölen nüfusun yüzde 83'ünü oluşturmaktadır (TÜİK, 2018). Ölüm sebepleri değişim ve yaşlı nüfus içinde artış gösterirken, evde bakım ve yoğun bakıma alternatif hizmetlerin gerekliliği önem arz etmektedir. Bu hizmetlerden biri palyatif bakımdır.

PALYATİF BAKIM KAVRAMI VE GELİŞİMİ

'Palyatif Bakımın Tarihi 1500-1970' isimli kitabında Michael Stolberg, palyatif bakımın tarihini 16. ve 17. yüz yıllara kadar dayandırmaktadır. Buna göre 17. yüzyılda tedavisi olmayan hastalara ne yapılabileceği yönünde doktorlar arasında çıkan hastanın kendi haline bırakılması gerektiği görüşünün sıklıkla gündeme geldiği tartışmalara, Paolo Zacchia isimli doktor nokta koymuş ve doktorların hastanın ölümünü engelleyemeseler dahi en azından süreci yavaşlatmak ve hastanın acısını azaltmak için hastalarla ilgilenmesi gerektiğini söylemiştir (Stolberg, 2017). Bu yaklaşım içinde bulunduğumuz dönemin palyatif bakım anlayışı ile büyük benzerlik göstermektedir.

Yakın bir tarihten bakıldığında palyatif bakımın, İngilizcede tedavisi olanaksız hastaların bakım gördüğü hastane anlamına gelen "hospis (hospice)" kavramından hareketle oluşturulduğu bilinmektedir. Hospis sözcüğü Latince'deki 'misafirperverlik' kelimesinden gelen *hospitium* kelimesinden ve Fransızca'daki 'ağırlamak' anlamına gelen *hospes* sözcüklerinden gelmektedir (Connor, 2018). Uygulamadaki anlamıyla hospis ölümcül hastalığa sahip hastalara yönelik tıbbi bakımın ve acı ve ağrı giderici uygulamaların yapıldığı, psikolojik ve manevi desteğin verildiği, hastaların isteği ve ihtiyacına göre hizmetlerin verildiği bakım merkezleridir (NHPCO, 2019).

Hospis kavramı ilk kez ölmekte olan hastaların bakımını nitelemek amacıyla 1800'lerin ortasında Dames de Calaire hospisinin kurucusu Jeanne Garnier tarafından kullanılmıştır. Hospislerin tanınırlığının artmaya başlanması 1967 yılında hemşire ve tıbbi sosyal hizmet uzmanı olan, modern hospis hareketinin kurucusu olarak bilinen Dame Cicely Saunders'ın kendisi ile aynı adı taşıyan Dame Cicely Saunders'ı kurmasıyla başlamıştır. İki yıl sonra Dr. Elisabeth Kubler-Ross ölmek üzere olan 500 hasta ile yaptığı görüşmelerinden oluşan bir kitap yayınlamıştır. 'On Death and Dying (Ölüm ve Ölmekte Olan Üzerine)' isimli kitap en çok satanlar listesine girmiş ve okuyuculara ölmekte olan hastaların duygularını anlama fırsatı sunmuştur. 1974 yılında bir hospis hemşiresi ve gönüllüsü tarafından ilk kez bir hospis hastası evinde ziyaret edilmiştir. 1981'de, Kaliforniya Fresno'daki Nancy Hinds, kendi evinde ölümcül hasta hastalara bakmaya başlamış ve hastalara ev ortamı sağlamıştır (Hinds Hospice, b.t.).

Palyatif bakım, tıp ve sağlık bilimleri alanyazını açısından yeni ve "hospis" sözcüğü yerine kullanılan bir kavram olmakla birlikte toplumun da yabancı olduğu bir kavramdır. Palyatif sözcüğü ölmekte olan hastalara verilen bakımı nitelemek adına

ilk kez Montreal Royal Victoria Hastanesinde görevli Dr. Balfour Mount tarafından 1976 yılında kullanılmıştır. Palyatif kelimesinin kökeni Yunanca anlamı 'saklamak' olan kelimedenden gelmektedir. Ölmekte olan kişiye müdahale edilirken rahatsız edici semptomlar önlenmeye çalışıldığı için bu kelime kullanılmıştır (Connor, 2018).

Palyatif bakım "hastalığı daha fazla tedavi edilemez olan hastaları, hastalıklarının son aşamasına kadar yaşam kalitelerinin artması açısından destekleyen bir hizmet"tir (Adshead ve Beresford, 2016). Dünya Sağlık Örgütü tarafından palyatif bakım "hayati tehlike oluşturan hastalıkla ilgili bir sorunla yüzleşen bireylerin ve ailelerinin önleme, erken tanı ve etkin değerlendirme suretiyle acının giderilmesi, acının ve fiziksel, psikososyal ve manevi diğer sorunların tedavi edilmesi yoluyla yaşam kalitesini artıran bir yaklaşım" olarak tanımlanmıştır (Ryan vd., 2014). Bu tanımdan anlaşılacağı üzere palyatif bakım hem hastanın hem de hasta yakınının ihtiyacına göre her iki grubun da hayat kalitesini artırmak üzerine şekillenmektedir.

Palyatif bakım ile hastanın acısının hafifletilmesi, normal bir süreç içerisinde ölümün gerçekleşmesi, hasta bakımında hem psikolojik hem de manevi unsurların bütünleştirilmesi, ölümüne kadar hastanın mümkün olabildiğince aktif yaşaması için destek sunulması, süreç boyunca hasta yakınına destek verilmesi, hastanın ve ailesinin ihtiyaçları konusunda ekip çalışması yapılması ve hastanın yaşam kalitesinin artırılması amaçlanmaktadır (WPCA, 2014). Dolayısıyla palyatif bakım doktorların, hemşirelerin, hasta bakım personellerinin, sosyal hizmet uzmanlarının ve hastane yönetiminin disiplinler arası bir ekip çalışması çerçevesinde koordineli bir şekilde çalışmasını gerektirmektedir.

Palyatif bakımdan yetişkinler gibi çocuklar da yararlanabilmektedir. Palyatif bakımın yetişkinlere ve çocuklara verdiği hizmet bu iki grubun biyolojik özelliklerine ve hastalıklarına göre değişmektedir. Yetişkinler genellikle Alzheimer, bunama, kanser, kardiyovasküler hastalıklar, siroz, kronik obstrüktif akciğer hastalığı, HIV/AIDS, diyabet, böbrek yetmezliği, MS (multiple skleroz), Parkinson hastalığı, romatoid artrit ve tüberküloz nedeniyle palyatif bakım hastası olmaktadır. Çocuklar ise kanser, kardiyovasküler hastalıklar, karaciğer sirozu, doğuştan anomaliler, kan ve bağışıklık hastalıkları, HIV/AIDS, menenjit, böbrek yetmezliği, nörolojik hastalıklar ve yenidoğan hastalıkları sebebiyle palyatif bakımdan hizmet almaktadır (WHO, 2013).

Dünya genelinde on dokuz milyon yetişkinin palyatif bakıma ihtiyaç duyduğu, bu bakıma erişebilenlerin büyük bir kısmının (yüzde 80) ise nitelikli bir hizmet alamadığı

bilinmektedir (WHO, 2014). Bu açıdan bakıldığında palyatif bakım azımsanmayacak büyüklükteki bir dünya nüfusunun ihtiyaç duyduğu bir bakım modelidir.

PALYATİF BAKIMDA SOSYAL HİZMET

Palyatif bakımda sosyal hizmetin ilk izleri 1982 yılında hospislerde çalışan bir grup sosyal hizmet uzmanının Londra'daki St. Christopher Hospisinde bir araya gelmesiyle ortaya çıkmıştır. 1986 yılında ilk palyatif sosyal hizmet uzmanı örgütlenmesi olan Hospis Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği kurulmuş, dernek daha sonra Palyatif Bakımda Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği ismini almıştır (Adshead ve Beresford, 2006).

Yurtdışındaki gelişmelerin yanı sıra ülkemizde ise yakın zaman önce tanınan ve yaygınlaşan palyatif bakım, öncelikle ağrı tedavisi şeklinde başlamıştır. 1993 yılında palyatif bakım amaçlı hizmet veren ilk kuruluş olan Türk Onkoloji Vakfı kurulmuştur. Palyatif bakım amaçlı diğer bir girişim ise 2006 yılında Hacettepe Onkoloji Enstitüsü Vakfı tarafından gerçekleştirilen ve kanser hastası bireylere ve yakınlarına pek çok alanda hizmet sunan Hacettepe Umut Evi'dir. (Gültekin vd., 2010). 2010 yılına gelindiğinde gerek Sağlık Bakanlığının palyatif bakım politikalarıyla gerek sivil toplum kuruluşlarının çalışma ve desteğiyle gelişmeler kaydedilmeye devam etmiştir (Akdağ vd., 2012). 2010 yılında Sağlık Bakanlığı'nın Palya-Türk projesiyle palyatif bakım medikal disiplin olarak kabul edilmiştir (Aksakal, 2018). Palya-Türk projesiyle birlikte, evde sağlık hizmetlerinin ve aile hekimliklerinin yürüteceği toplum tabanlı palyatif bakım hizmetleri sunulmaya başlamıştır. 7 Temmuz 2015 tarihinde palyatif bakım hizmetleri ile ilgili mevzuat 640 sayılı "Palyatif Bakım Hizmetlerinin Uygulama Usul ve Esasları Hakkındaki Yönerge" ile belirlenmiştir. 24 Aralık tarihinde SGK tarafından palyatif bakım geri ödeme kapsamı içine alınmıştır. Bu yönerge ile palyatif bakım hizmetleri yataklı sağlık tesislerinde Palyatif Bakım Merkezleri, yataklı sağlık tesisleri dışında ise aile hekimleri, evde sağlık hizmet birimleri tarafından verileceği ve palyatif bakımların fiziki şartları, ulaşım araçları, personelin görev ve sorumlulukları, hizmetin kapsamı, bu birimlere başvuru, nakil, hizmetin sonlandırılma esasları belirlenmiştir. Yönergeyle birlikte palyatif bakım merkezleri yaygınlaştırılmış, eğitimler, kongreler ve sempozyumlar düzenlenmiştir

Palyatif bakımın yalnızca bir sağlık sistemi olmasının ötesinde bir insan hakkı olarak da görülmesi (WPCA, 2014), insan haklarını temel alan bir bilim olan sosyal hizmeti doğrudan ilgilendiren unsurlardandır. Palyatif bakımın bir insan hakkı olduğu yönündeki görüş temelini Birleşmiş Milletler Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar

Sözleşmesinden almaktadır. Sözleşmenin yaşlılarla ilgili olan 25. maddesinde “yaşlıların işlevselliğini ve özerkliğini korumaya yönelik fiziksel ve psikolojik rehabilitasyon önlemleri ile kronik ve ölümcül hasta hastalara gösterilen dikkat ve özen, onları önlenebilir acıdan kurtarır ve onurlu bir şekilde ölmelerini sağlar” (CESCR, 2000) paragrafı ile hayati tehlike teşkil eden hastalığa sahip yaşlıların acısız ve insana yaraşır şekilde ölmesi insan hakkı olarak ifade edilmiştir.

İnsan hakkı temeline dayanmasının yanı sıra sosyal hizmet, ekip çalışmasının da içinde olması sebebiyle palyatif bakım içindeki disiplinler arası takımın hastalara ve yakınlarına bütüncül hizmet sunan ayrılmaz bir parçasıdır. Ekip çalışmasının bir parçası olan doktor ve hemşireler hasta yakınlarını bazen destekleyici bazen ise engelleyici unsurlar olarak görürken sosyal hizmet uzmanları için hasta yakınları müdahale edilebilecek alanlardandır (Tuncay, 2013).

Palyatif bakımda sosyal hizmet uzmanları; “yaşamlarının sonunda olan yetişkin ve çocuklar ve bunların aileleri, yakınları ya da içinde buldukları çevre ile çalışma konusunda uzmanlaşmış meslek elemanları” olarak tanımlanmaktadır. Bu alanda sosyal hizmet uzmanlarının temel görevleri, palyatif bakım hastası veya yakını olan müracaatçıları neler olduğu, onları nelerin beklediği konusunda bilgilendirmek, hastalıkla ve kayıpla başa çıkmalarına yardım etmek, kayıp sonrasında hasta yakınlarına yas danışmanlığı sağlamak ve ekip çalışması ile müracaatçıların yaşam kalitesini artırmaktır (APCSW, 2016). Yani sosyal hizmet palyatif bakım alanında hemşirelik ve tıp bilimlerinin müdahale etmekte yetersiz ve yetkisiz kalacağı sosyal alanlara da müdahale etme ehliyetine sahip bir bilim olarak karşımıza çıkmaktadır.

Palyatif bakımda sosyal hizmet uzmanları, sosyal hizmetin diğer alanlarının aksine yaşı, aldığı tanı, sınıfı, ırkı, cinsel yönelimi, dini ve kültürü açısından pek çok farklı sınıftan müracaatçı ile çalışmaktadır. Palyatif bakımda sosyal hizmet uzmanları hem hayatı tehdit eden bir hastalığa sahip olan ya da terminal dönemdeki hastalar ile hem de bu hastaların yakınları ile danışmanlık, savunuculuk ve kolaylaştırıcılık rollerini üstlenerek sosyal hizmet müdahalesi gerçekleştirmektedir.

Palyatif bakım servislerinde hastalarına uzun süreli ve ciddi bir şekilde bakım veren hasta yakınlarında uzun süreli hastane ortamında bulunma, rol değişiklikleri, hastane ortamına ve değişen rollere uyum sağlamada yaşanan güçlükler, kaygı, depresyon, tükenmişlik, kayıp, keder ve çaresizlik gibi duygularla baş etmede güçlükler, bakım veren rolünde olma nedeniyle aile, iş, okul ve sosyal ortamlardan uzaklaşma ve izolasyon gibi sorunlara yol açmaktadır. Bu karşılaşılan sorunlar da

hasta yakınlarını fiziksel, psikososyal, ruhsal ve ekonomik boyutlarda etkileyerek yaşam kalitesini düşürebilmektedir. Palyatif bakım sürecinin bu gibi etkileri bilinmekle birlikte bu konuda yapılan yeterince çalışma bulunmamakta ve palyatif bakım hastalarının yakınlarının sorunları, palyatif bakım sürecinden nasıl etkilendikleri bilinmemektedir (Kristjanson ve Aoun, 2004). Palyatif bakımda sosyal hizmet müdahalelerinin çeşitlendirilmesi ve kapsamının genişletilmesi amacıyla palyatif bakım ünitesinden hizmet alan hastaların yakınlarının süreçten nasıl etkilendiklerinin bilinmesi önem arz etmektedir.

Dolayısıyla palyatif bakım hasta yakını olmanın sosyal, ekonomik ve psikolojik etkilerinin ve hasta yakınlarının ihtiyaçlarının belirlenmesi için bu çalışmanın yapılması planlanmıştır. Olgubilim deseninde hazırlanan bu çalışmada öncelikle ilgili alanyazın özetlenmiş ardından palyatif bakım hastalarının yakınları ile yapılan araştırma bulgularına yer verilmiş son olarak da bulgular ışığında palyatif bakım hastalarının yakınlarının sosyal hizmet ihtiyacı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

YÖNTEM

Araştırmada nitel veri toplama yöntemlerinden olan fenomenoloji (olgubilim) deseninden yararlanılmıştır. Veriler görüşme tekniği ile toplanmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın örneklemini amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir durum örnekleme ile seçilmiş, yakını İskenderun Devlet Hastanesi Palyatif Bakım Biriminde tedavi görmekte olan 15 katılımcı oluşturmaktadır. Amaçlı örnekleme, araştırmacının belli bir örnek sayısına gelinceye kadar araştırmanın amaçlarına uygun yanıtı verebilecek kişileri örnekleme almasıdır (Aziz, 2015). Araştırmanın veri toplama safhasında veriler doyumluğa ulaşmaya kadar hasta yakınları ile görüşülmeye devam edilmiştir. Verilerin doyumluğa ulaştığı 15. hasta yakınından sonra veri toplama süreci sonlandırılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada katılımcıların yaşı, cinsiyeti, eğitim ve gelir durumu, palyatif bakım hastasına yakınlığı, hastanın palyatif bakımda geçirdiği süre ile ilgili bilgiler Sosyodemografik Form ile elde edilmiştir. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formunda genel olarak palyatif bakım hastasının yakını olmanın katılımcılar açısından sosyal, psikolojik ve ekonomik etkileri ve süreçte en çok nelere ihtiyaç duyulduğunu belirlemeye yönelik sorular yer almaktadır.

Veri Toplama Süreci

Araştırmanın yapılabilmesi için gerekli izinler İskenderun Devlet Hastanesi'nden alınmıştır. Alınan iznin ardından araştırma için gerekli veriler Ocak 2019 - Mayıs 2019 tarihleri arasında yakını İskenderun Devlet Hastanesi Palyatif Bakım Biriminden hizmet almakta olan katılımcılara ulaşılarak toplanmıştır. Görüşme öncesinde katılımcılar araştırma hakkında bilgilendirilmiş, araştırma katılmaları ve görüşme süresince seslerinin kayıt altına alınması hususunda onayları alınmıştır.

Verilerin Analizi

Verilerinin yorumlanması sürecinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Toplanan verilerin analiz aşamasında öncelikle gerçekleştirilen görüşmeler yazıya aktarılmış, her bir katılımcı hasta yakını sözcüğünün baş harflerinden oluşan kısaltma ile HY1, HY2, HY3... olmak üzere kodlanmıştır. Görüşmelerden sonra yazıya dökülen veriler satır satır okunmuş, temalar ve kategoriler ortaya çıkartılmıştır. Analiz işlemi sırası ile verilerin kodlanması, temaların oluşturulması, kodların ve temaların düzenlenmesi ve bulguların yorumlanması süreçlerinden oluşmaktadır. İlk olarak katılımcıların her bir soruya verdikleri cevaplar okunmuş, her soruya bir kod verilmiştir. Oluşturulan kodların ışığında, verileri genel düzeyde açıklayabilen temalar bulunmuştur. Kodlar ve temalar düzenlenerek elde edilen bulgular tanımlanmış ve yorumlanmıştır. Araştırmanın verileri betimlenmiş ve katılımcılarla yapılan görüşmelerden elde edilen alıntılarla desteklenmiştir.

BULGULAR

Bu bölümde araştırma bulguları, katılımcıların sosyodemografik özellikleri, palyatif bakımın hasta yakını üzerindeki etkileri ve hasta yakınlarının ihtiyaçları olmak üzere üç başlık altında sunulmuştur. Araştırmaya katılan hasta yakınlarının sosyodemografik bilgileri Tablo 1'de, palyatif bakımın hasta yakını üzerindeki etkileri Tablo 2'de 3 tema 19 kategori altında, hasta yakınlarının ihtiyaçları ise Tablo 3'te 2 tema 6 kategori altında gösterilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Sosyodemografik Özellikleri

Hasta Yakını	Cinsiyet	Yaş	Medeni Durum	Eğitim Durumu	Çalışma Durumu	Hanehalkı Aylık Toplam Geliri	Hastaya Yakınlık Durumu	Hastanın Palyatif Bakımda Geçirdiği Süre
HY1	Kadın	45	Bekar	İlkokul	Çalışmıyor	1000 TL	Baba	3 ay
HY2	Kadın	65	Evli	İlkokul	Çalışmıyor	1000 TL	Anne	3 hafta
HY3	Kadın	33	Evli	Ortaokul	Çalışıyor	3000 TL	Bakıcısı olduğu kişi	20 gün
HY4	Kadın	53	Bekar	İlkokul	Çalışmıyor	1500 TL	Anne	2 hafta
HY5	Kadın	53	Evli	Ortaokul	Çalışmıyor	0 TL	Eş	3 hafta
HY6	Erkek	53	Evli	Lise	Çalışmıyor	3000 TL	Baba	4 hafta
HY7	Kadın	22	Bekar	Ortaokul	Çalışmıyor	3000 TL	Baba	3 hafta
HY8	Kadın	48	Evli	İlkokul	Çalışmıyor	1500 TL	Kayınvalide	17 gün
HY9	Kadın	69	Evli	İlkokul	Çalışmıyor	2100 TL	Eş	25 gün
HY10	Kadın	58	Evli	Lise	Çalışmıyor	6000 TL	Anne	3 ay
HY11	Kadın	53	Evli	Üniversite	Çalışmıyor	6000 TL	Anne	4 ay
HY12	Kadın	51	Evli	İlkokul	Çalışmıyor	3000 TL	Baba	3 ay
HY13	Kadın	54	Bekar	İlkokul	Çalışmıyor	3500 TL	Anne	8 ay
HY14	Kadın	49	Evli	İlkokul	Çalışmıyor	4000 TL	Baba	4 ay
HY15	Kadın	59	Evli	İlkokul	Çalışmıyor	1600 TL	Eş	3 hafta

Tablo 1’de görüldüğü üzere katılımcıların yaşları 22 ila 69 arasında değişmekte olup, araştırmaya katılanlardan 9’u ilkokul, 3’ü ortaokul, 2’si lise, 1’si ise üniversite mezunudur. Medeni durum açısından ele alındığında katılımcıların 10’u evli, 4’ü ise bekar. Katılımcıların yalnızca 1’i çalışıyor olup, katılımcıların 1’inin hiçbir geliri bulunmamakta iken 5’i asgari ücretin altında bir gelir ile geçinmektedir. Katılımcıların 5’inin annesi, 5’inin babası, 3’ünün eşi, 1’inin kayınvalidesi ve diğer 1’inin ise bakıcısı olduğu kişiyi palyatif bakım biriminden hizmet almaktadır. Hastaların birimde geçirdiği süre 2 hafta ila 8 ay arasında değişmektedir. Katılımcıların tamamına yakını (n=14) kadın hasta yakınları oluşturmaktadır. Bu durum toplumsal cinsiyet rolleri açısından ele alındığında, bakım rolünün kadınlara yüklendiği görülmektedir.

Tablo 2.’de palyatif bakımda bir hastaya sahip olmanın hasta yakınları üzerindeki etkisi gösterilmektedir. Hasta yakınlarının görüşmede elde edilen cevapları ekonomik etkiler, sosyal etkiler ve psikolojik etkiler olmak üzere üç tema altında incelenmiştir.

Tablo 2. Palyatif Bakımın Hasta Yakını Üzerindeki Etkileri

Temalar	Kategoriler	f
Ekonomik etkiler	Gelir kaybı	10
	Yemek ve tıbbi bakımın ücretsiz olması	3
Sosyal etkiler	Sosyal çevre ve yaşantı kaybı	13
	Sosyal rollerin kaybı	5
	Aileye ayrılan vaktin azalması/ailenin ihmal edilmesi	5
	Kendine vakit ayıramama	4
	Yeni bir çevre kazanma	1
	Düzenin değişmesi	1
	Eğitimden kopma	1
Psikolojik etkiler	Hastaya bakma zorunluluğu/minnet hissetme	7
	Kaybetme korkusu ve belirsizlikle baş edememe kaygısı yaşama	4
	Çökkün/tükenmiş hissetme	4
	Durumu kabullenememe	3
	Başkası için yaşadığına dair duygu	2
	Eski günlere duyulan özlem	2
	Çinde bulunulan durumun kader olduğuna dair inanç	2
	Ambivalans duygular	2
	Ruh sağlığının bozulması	1
	Her şeyin eskisi gibi olacağına dair inanç taşıma	1
	Toplam	

Hasta yakınları arasında en çok *sosyal etkiler* temasına vurgu yapılmış olup (f:30), bu tema altında en çok vurgulanan kategori ise “sosyal çevre ve yaşantı kaybı” kategorisidir (f:13). Katılımcıların en çok sosyal etkiler temasında yoğunlaşmış olması, bakım verme sorumluluğunun sosyal hayatı yoğun bir şekilde etkilediğini göstermektedir. Yine sosyal etkiler temasında yer alan “sosyal rollerin kaybı” (f:5) ve “aileye ayrılan vaktin azalması/ailenin ihmal edilmesi” (f:5) kategorilerinin sıklıkla tekrarlanmış olduğu görülmektedir. Bu veriler hasta yakınlarının hasta bakım sorumluluğu sebebiyle özel yaşamındaki eş, anne, evlat olma gibi rollerini kaybettiklerini ve hasta dışındaki bakım veya ilgi ihtiyacına sahip aile bireylerine yeterince vakit ayıramadıklarını hissettiklerini göstermektedir. Konuyla ilgili katılımcıların birkaçının görüşüne aşağıda yer verilmiştir.

“Üç gündür buradayım. Bütün düzenim altüst oldu. Sosyal hayat diye bir şey kalmadı. Kendi öz bakım ihtiyaçlarımı karşılamak bile lüks oldu. Sosyal hayat tamamen bitti. Biz ailecek gezmeyi seven, misafiriğe giden, evinde misafir ağırlamayı seven insanlardık. Babam bu duruma geldikten sonra hiçbir etkinliğe katılamaz olduk. Tek hayatımız hastane oldu. Bu süreçte çocuklarımın yüzünü daha az görür oldum. Ailecek bir şeyler yapmaktan mahrum kaldık.” HY6

“Benim sosyal bir yaşantım yok hep anne babama baktım. Yani evet, ara sıra komşuya kahveye giderdim ya da komşum gelirdi. Şimdi hastanedeyim kimseyi görmüyorum. Evin alışverişini ben yapardım. Şimdi o günleri

özlüyorum. Burada babamın başından ayrılmam mümkün değil, bütün hayatım hasta bakmak oldu.” HY1

Palyatif bakımda hastaya sahip olmanın katılımcılar üzerindeki bir diğer etkisi de *psikolojik etkiler* (f:28) dir. Psikolojik temalar altında en çok tekrar eden kategoriler “hastaya bakma zorunluluğu/minnet hissetme” (f:7), “kaybetme ve belirsizlik kaygısı yaşama” (f:4) ve “çökkün/tükenmiş hissetme” (f:4) kategorileridir. Katılımcıların tamamına yakınının bir zamanlar kendisine bakmış ve büyütmüş üst soyuna –anne veya babasına- bakım verdiği düşünülüğünde minnet duygusu ile hareket etmesi olağan karşılanabilmektedir. Katılımcıların birkaçının psikolojik etkiler teması altındaki düşünceleri aşağıda verilmiştir.

“Anneme seve seve bakmak zorundayım. Niye psikolojim etkilensin ki? Annemi kaybetsem çok üzülürüm. Çok şükür anneme bakmaktan memnunum. Annem zamanında biz çocukları için çok emek vermiş, zorluklarla büyütmüş. Ben şimdi nasıl ona bakarken kötü hissedebilirim? Çok şükür annem için elimden gelen her şeyi yaparım sonuna kadar. Sadece annemi bu halde görmek beni üzüyor, acı çektiğini görmeye dayanamıyorum.” HY2

“Çok kötü hissediyorum. Onu bu halde gördükçe, iyileşmeyeceğini düşündükçe aklımı kaybedecek gibi oluyorum, bazen nefesim kesiliyor. Hayatımda hiç hasta bakımı yapmamıştım. Yeni şeyler yapmak zorluyor beni. Kalbim ağrıyor vicdanım sızlıyor. Beynim durdu sanki gözlerimin önü kararıyor. Sarhoş gibiyim ne oldu bize diyorum. İnanamıyorum bunları yaşadığımıza. Bütün yük benim üstümde, kendimi o kadar çaresiz hissediyorum ki... Yine de isyan etmiyorum. İsyân etmek günah. İsyân edemem. Ben Allah’tan korkarım. Bu Allah’tan gelen bir şey. Nasıl öfkeleneyim ki? Kocam olduğu için bakmak zorundayım, mecburum. Ben vicdanlı bir insanım. Eşime, evime düşkün bir insanım. İsyân edecek gibi oluyorum bazen. Ama ‘Dur kendine gel!’ diyorum kendime. Bu benim kaderimmiş. Yapacak hiçbir şey yok.” HY5

“Çok kötü etkiledi. Önce babam nasıl böyle olur, bu durum geçecek dedim. Babam çok sağlıklı, dinç bir adamdı. Aniden beyin kanaması geçirdi, sonra beyin ameliyatı oldu. Bir daha da konuşamadı, ayağa kalkamadı. Doktorlar mecbur ameliyat olması gerekiyor dedi. Ameliyat oldu. Ama o günden bugüne hiçbir tepki görülmedi babamda. Benim için şok edici bir durum oldu bu. Ama elden bir şey gelmiyor. Bazen umutlu hissediyorum, kendimi avutuyorum. Bazen de babamın tepkisiz olduğunu görünce umutsuzluğa kapılıyorum. Ama umudumun tükendiği zamanlarda kendimi boğulacak gibi hissediyorum.” HY1

Palyatif bakımda hastaya sahip olmanın katılımcılar üzerindeki etkilerinden sonuncusu *ekonomik etkiler* (f:13) dir. Bu tema altında “gelir kaybına uğrama” (f:10) ve “yemek ve tıbbi bakımın ücretsiz olması” (f:3) olmak üzere iki kategori bulunmaktadır. Katılımcıların neredeyse tamamının çalışmıyor ve çoğunun asgari

ücretin altında bir gelir elde ediyor olması yaşadıkları gelir kaybını daha da derinleştirdiğini düşündürmektedir. Kategorileri örnekleyen alıntılara aşağıda yer verilmiştir.

“Çok etkiledi bu durum bizi. Benim eşim çalışıyordu, eve para getiriyordu. Geçimimizi o şekilde sağlıyorduk. Şu anda hâlihazırda kredi borçlarımız da var. Gelir getiren kaynağımız gitti. Borçlarımızı nasıl ödeyeceğiz, geçimimizi nasıl sağlayacağız bilmiyorum. Ben çalışayım diyorum ama eşim şu anda tamamen bakıma muhtaç. Onu bırakıp nasıl bir işe girebilirim ki!” HY15

“Burada hiç masraf olmuyor aslında. Yemeğimiz veriliyor, hastamızın maması, bezi, ıslak mendili hastane tarafından karşılanıyor. Ekonomik yönden bir zorluk yaratmadı burda olmamız yani.” HY13

Tablo 3.'te hasta yakınlarının süreçte karşılaştığı ihtiyaçların neler olduğu bilgisine yer verilmiştir. Görüşmede toplanan veriler manevi ihtiyaçlar ve maddi ihtiyaçlar olmak üzere iki tema altında incelenmiştir.

Tablo 3. Hasta Yakınlarının İhtiyaçları

Temalar	Kategoriler	f
Manevi ihtiyaçlar	Boş zaman (kendine ait zaman)	4
	Manevi destek	2
	Kendi için bir şey yapma	2
Maddi ihtiyaçlar	Refakatçi desteği	6
	Kurumun fiziksel şartlarının iyileştirilmesi	4
	Parasal destek	1
		Toplam 19

Tablo 3 incelendiğinde katılımcılar arasında en çok *maddi ihtiyaçlar* (f:11) temasına vurgu yapıldığı görülmektedir. Bu tema altında katılımcılar sırasıyla en çok “refakatçi desteği” (f:6) ve “kurumun fiziksel şartlarının iyileştirilmesi” (f:4) kategorisinde yoğunlaşmıştır. Tablo 2'deki veriler göz önüne alındığında katılımcıların hasta bakım sorumluluğu yüzünden sosyal hayatlarının kısıtlanması sebebiyle refakatçi desteğine ihtiyaç duyduğu düşünülmektedir. Bahsi geçen kategoriler aşağıdaki alıntılarla örneklenmiştir.

“Ben gece gündüz buradayım. Keşke bir saatliğine de olsa yerimi bakacak biri olsa, ben de evime gidip işlerimi halledip, banyomu rahatça yapıp geri gelsem. Bütün hayatım hastanem oldu. Keşke böyle bir imkân (refakatçi) olsaydı ben de nefes alırdım biraz. Tek hayatım bu olmazdı.” HY5

“Fiziksel olanaklar daha iyi olsaydı daha rahat geçirirdik süreci. Odalarda tuvalet banyo olsa, refakatçi odaklı olsa daha iyi olurdu.” HY10

Hasta yakınlarının ihtiyaçları başlığı altındaki bir diğer tema ise *manevi ihtiyaçlar* (f:8) temasıdır. Bu tema altında katılımcıların en çok vurguladığı “boş zaman

(kendine ait zaman" (f:4) kategorisi yer almaktadır. Konuyla ilgili olarak katılımcı görüşlerine aşağıda yer verilmiştir.

"Bu servisle ilgili hiçbir ihtiyacım yok. Zaten her şey olması gerektiği gibi. Kendimle ilgili bazen yürüyüş yapmaya, keyifle kahve içmeye yani kendim için bir şeyler yapmaya ihtiyaç duyuyorum." HY12

"Kendime vakit ayırmaya, dinlenmeye, gezmeye..." HY11

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Yakını İskenderun Devlet Hastanesi Palyatif Bakım Biriminde hizmet almakta olan 15 hasta yakını ile yapılan bu nitel çalışmada genel olarak hasta yakınlarının palyatif bakımda bir hastaya sahip olmanın kendilerini nasıl etkilediğine, süreçte en çok nelere ihtiyaç duyduklarına dair düşüncelerine yer verilmiştir. Araştırmada elde edilen bulgular değerlendirildiğinde ilk göze çarpan bulgu bakım rolünün genellikle kadınlar tarafından üstleniliyor olduğudur. Bakım gerektiren bir hastalığa sahip hastaların yakınları ile yapılan bazı benzer çalışmalarda (Tuna ve Olgun, 2010; İlhan, 2018; Onat Kaya ve Çelik, 2018; Özhan, 2019; Başdinç, 2019) da bakım veren kişilerin çoğunun kadın olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgulardan bir diğeri, palyatif bakımda hastaya sahip olmanın hasta yakınları üzerinde ekonomik, sosyal ve psikolojik etkileri olduğudur. Sosyal çevre ve yaşantı kaybı, gelir kaybına uğrama, kendini hastaya bakım vermek zorunda hissetme hasta yakınlarının en çok ifade ettiği etkilerdir. Başdinç (2019) palyatif bakım hasta yakınları ile yaptığı çalışmasında bakım verme yükünün hasta yakınlarını çoğunlukla olumsuz etkilediğini bulmuştur. Özhan (2019), hasta yakınlarının yarısından fazlasının depresyon yaşadığı bulgusuna ulaşmıştır. Karakartal (2017) tedavi sürecindeki kanser hastalarının yakınları ile yaptığı çalışmasında hasta yakınlarının bakım sürecinde hasta yakınlarının sosyal hayatlarının kısıtlanması, maddi durumun bozulması gibi sorunlar yaşadığını ortaya koymuştur.

Araştırmaya katılan hasta yakınlarından elde edilen veriler sonucunda, hasta yakınlarının en çok kendine ayırabileceği zamana, manevi desteğe ve refakatçi desteğine ihtiyaç duyduğu sonucuna ulaşılmıştır. Benzer bir sonuca Başdinç (2019) tarafından da ulaşılmış, hasta yakınlarının en çok dinlenmeye ihtiyaç duyduğu bulunmuştur.

Tüm bu bulgular doğrultusunda palyatif bakım sürecinin hem hasta hem de hasta yakını açısından daha sağlıklı geçebilmesi amacıyla aşağıda yer alan öneriler sunulmaktadır:

- 1) Hasta yakınları sahip oldukları bakım yükleri gereğince hastane içerisinde uzun zaman geçirmek zorunda kalmakta, kişisel yaşamına ve sosyal çevresine yeterince vakit ayıramamaktadır. Bu nedenle hasta yakınlarının kendilerine vakit ayırabilmeleri amacıyla hasta bakımında gönüllü kişilerle bağlantı kurularak işbirliği yapılmalı ve hastane tarafından hasta yakınına maliyet getirmeyecek şekilde refakatçi desteği sağlanmalıdır.
- 2) Hasta yakınları sevdikleri, yakın bir bağ veya minnet hissettikleri bir aile bireyinin tedavisi mümkün olmayan bir şekilde hastalanması ve bakım yükünü sırtlanmaları sebebiyle tükenmişlik ve kaybetme kaygısı yaşamaktadır. Hasta yakınlarının ruhsal iyilik hallerinin sağlanması veya korunması amacıyla düzenli olarak hastane tıbbi sosyal hizmet birimi tarafından psikososyal yönden takipleri yapılmalı ve gerektiğinde psikiyatriye yönlendirilmelidir.
- 3) Hasta yakınının bakım vermekte olduğu hastasının vefat etmesi durumunda hasta yakınlarına tıbbi sosyal hizmet birimi tarafından kayıp ve yas danışmanlığı sağlanmalıdır.
- 4) Hasta yakınlarının süreç içerisinde karşılaşılabileceği veya karşılaştığı zorluklar ve ihtiyaçları konusunda klinik odaklı grup çalışmaları yapılmalı, hastalar arası sosyal dayanışma ve ilişkilerin artırılması amacıyla kendi kendine yardım grupları oluşturulmalıdır.
- 5) Bakım sorumluluğu sebebiyle hastaneden çıkamayan ve sosyal çevresi gittikçe daralan hasta yakınları arasında etkileşimi artırmak amacıyla servis içinde çeşitli sosyal faaliyetler yapılmalıdır.
- 6) Hasta yakınları için en önemli sorunlardan biri kendilerine vakit ayıramamaları, kişisel ihtiyaçları için hastayı yalnız bırakıp eve gitmek zorunda olmalarıdır. Bu hasta yakınlarını maddi ve manevi açıdan zor duruma sokabilmektedir. Dolayısıyla hasta yakınlarının fiziksel ihtiyaçlarını rahatlıkla karşılayabilmeleri için hasta odalarında hasta yakınları da düşünülerek düzenleme yapılmalıdır. Her odada tuvalet, banyo, buzdolabı, klima, hasta yakını için yatak bulunmalıdır.
- 7) Bakım rolünün yalnızca kadınlar tarafından üstlenmesi ve toplum tarafından bu rolün kadınlara atfedilmesi, hâlihazırda eş ve çocuk bakımı, yemek, bulaşık gibi ücretsiz ev içi emeğin de üzerine yüklendiği kadınlara özel yaşam alanı tanımamaktadır. Bu gerçek toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ve cinsiyetlere

atfedilen kültürel rol kalıplarının sonucudur. Kadınlar çocukluklarından ebeveynleri ve sosyal çevreleri tarafından itibaren mutfak işi yapmaya, bebek bakmaya, temizlik yapmaya kodlanmaktadır. Duygusal olma, çocukları ve ailesi için kendini feda etme, korunmaya muhtaç olma gibi bazı duygu ve davranış kalıp yargıları da kadının fitratı ile ilişkilendirilmekte ve kadından böyle davranması beklenmektedir. Kadını yalnızca evin içinden sorumlu tutan kültürel kodların neticesinde evin fertlerinin bakım yükü de yine kadınların omuzlarına yüklenmektedir. Dolayısıyla hayatın her alanında olduğu gibi kök aile üyelerinin veya bakmakla vicdani yükümlülük hissedilen kişinin de bakımında toplumsal cinsiyet eşitliği ilkesince hareket edilmeli, toplumsal cinsiyet eşitliğinin toplumun her kesiminde kendine yer bulması sağlanmalıdır.

- 8) Konuyla ilgili yapılması planlanan gelecek çalışmalarda palyatif bakım hastalarına hizmet veren bakım personellerinin ya da hasta yakınlarının bakım yükü doğrudan toplumsal cinsiyet olgusu bağlamında incelenebilir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırmacılar, araştırmaya başlamadan önce etik kurul onayı alabilmek için Kocaeli Üniversitesi Etik Kuruluna başvurmuşlar fakat araştırmacıların ikisi de henüz doktora derecesine sahip olmadıklarından dosyaları değerlendirmeye alınmamıştır. Dolayısıyla araştırma için herhangi bir etik kurul onayı alınamamıştır. Araştırmacılar araştırma öncesinde, esnasında ve sonrasında etik değerlere, müracaatçı haklarına ve sağlığına duyarlı kalmış, gizlilik ilkesini esas alarak çalışmışlardır.

KAYNAKÇA

Adshead, L. & Peter Beresford, S.C. (2006). Palliative Care, Social Work and Service Users: Making Life Possible. London: Oxford University Press.

Akdağ, R. (2012). Türkiye Sağlıkta Dönüşüm Programı Değerlendirme Raporu (2003-2011). 5 Nisan 2019 tarihinde <https://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/kitaplar/SDPturk.pdf> adresinden alındı.

Aksakal, H., Kahveci, K. ve Koç, O. (Ed.). (2018). Palyatif bakım hemşireliği el kitabı.(1). Ankara: Akademisyen Kitabevi.

APCSW (Association of Palliative Care Social Workers) (2016). The role of social workers in palliative, end of life and bereavement care. 14 Temmuz 2019 tarihinde www.apcsw.org.uk/resources/social-work-role-eol.pdf adresinden alındı.

- Aziz, A. (2015). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri. (10. Baskı). Ankara: Nobel Yayınları.
- Başdınç, Ş.E. (2019). Palyatif Bakımda Yatan Hasta Yakınlarının Bakım Verme Yükü Ve Psikososyal Gereksinimleri. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi.
- Connor, S. (2018). Hospice and Palliative Care. New York: Routledge, <https://doi.org/10.4324/9781315080369>.
- Gültekin, M., Özgül, N., Olcayto, E. ve Tuncer, A.M. (2010). Türkiye'de palyatif bakım hizmetlerinin mevcut durumu. *Türk Jinekolojik Onkoloji Dergisi*. 13(1), 1-6.
- Hinds Hospice. (b.t.). History of Hospice. 7 Temmuz 2019 tarihinde <https://www.hindshospice.org/history-of-hospice.html> adresinden alındı.
- IFSW (2014). Global Definition of Social Work. 25 Temmuz 2019 tarihinde <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/> adresinden alındı.
- İlhan, H. (2018). Palyatif Bakım Hastalarının Bakıcılarında Tükenmişlik Düzeylerinin Sosyal Yaşamları Üzerindeki Etkisi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi.
- Karakartal, D.(2017). Tedavi Sürecindeki Kanseri Hastaya Bakım Veren Hasta Yakınlarının Yaşadıkları Sorunların İncelenmesi. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*,3(2),96-109.
- Kristjanson, L. J., & Aoun, S. (2004). Palliative care for families: Remembering the hidden patients. *Canadian Journal of Psychiatry*, (6), 359-365. 26 Temmuz 2019, EBSCOHOST.
- Murray, C.J.L. & Lopez, A.D. (1997). Alternative Projections of Mortality and Disability by Cause 1990-2020: Global Burden of Disease Study. *The Lancet*, 349, 1498-1504.
- NHPCO (National Hospice and Palliative Care Organization). (2019). NHPCO Facts and Figures. 7 Temmuz 2019 tarihinde <https://www.nhpco.org/research/> adresinden alındı.
- Ryan K, Connolly M, Charnley K, Ainscough A, Crinion J, Hayden C, Keegan O, Larkin P, Lynch M, McEvoy D, McQuillan R, O'Donoghue L, O'Hanlon M, Reaper-Reynolds S, Regan J, Rowe D, Wynne M; Palliative Care Competence Framework Steering Group. (2014). Palliative Care Competence Framework. Dublin: Health
- Onat Kaya, H. ve Çelik, Y. (2018). Hasta Bakım Yükü: Alzheimer Hastalarına Bakım Verenler Arasında Bir Çalışma. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 21(4), 625-640.

- Özhan, E. (2019). Kanser Hastalarının Yakınlarının Psiko-Sosyal Durumlarının Değerlendirilmesi: Eyüpsultan Devlet Hastanesi Palyatif Bakım Merkezi Örneği. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi.
- Service Executive Stolberg, M. (2017). A History of Palliative Care, 1500-1970: Concepts, Practices, and Ethical challenges. Texas: Springer International Publishing.
- The United Nations Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR). (2000). 26 Temmuz 2019 tarihinde <https://www.refworld.org/pdfid/4538838d0.pdf> adresinden alındı.
- Tuna, M. Ve Olgun, N. (2010). İnmeli Hastalara Bakım Veren Hasta Yakınlarında Görülen Tükenmişlik Durumunda Algılanan Sosyal Desteğin Rolü. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi, 41-52.
- Tuncay, T. (2013). Yaşam Sonu Bakımda Sosyal Hizmet Uzmanının Roller. Toplum ve Sosyal Hizmet , 24 (2) , 145-154.
- TÜİK (2018). Ölüm Nedenleri İstatistikleri. 3 Temmuz 2019 tarihinde http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1083 adresinden alındı.
- UN (United Nations). (2019). 2019 Revision of World Population Prospects. 3 Temmuz 2019 tarihinde <https://population.un.org/wpp/> adresinden alındı.
- WHO (2013). Global Health Estimates. Causes of Death 2000-2011. 7 Temmuz 2019 tarihinde www.who.int/healthinfo/global_burden_disease/en adresinden alındı.
- WHO. (2014). Global Atlas of Palliative Care at the End of Life. 3 Temmuz 2019 tarihinde https://www.who.int/nmh/Global_Atlas_of_Palliative_Care.pdf adresinden alındı.
- WPCA (Worldwide Palliative Care Alliance). (2014). Global Atlas of Palliative Care at the End of Life. London: WHO.

Gönültaş, M.B. ve Öztürk, M. (2020). Sosyal hizmet öğrencilerinin suçlulara yönelik algılarının değerlendirilmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(2), s. 477-499.

Araştırma

Makale Geliş Tarihi: 14.12.2019
Makale Kabul Tarihi: 06.03.2020

SOSYAL HİZMET ÖĞRENCİLERİNİN SUÇLULARA YÖNELİK ALGILARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

The Evaluation of Perceptions of Social Work Students toward Criminals

M. Burak GÖNÜLTAŞ*

Meral ÖZTÜRK**

* Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, mburakgonultas@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9132-1464.

** Dr. Öğr. Üyesi., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID: 0000-0002-5184-9851.

ÖZET

Artan suç oranları ile birlikte suçluluğun önlenmesi ve suçluların rehabilitasyonu gibi konular öne çıkmaktadır. Bu durum sosyal hizmet mesleğinin adli mekanizmada daha etkin şekilde yer almasını gerekli kılmaktadır. Bu noktada doğrudan suçlularla çalışmak durumunda kalan sosyal hizmet profesyonellerinin suçlulara yönelik algıları ve bakışları önemlidir. Zira toplumda değersizleştirilme ve damgalanma konusunda dezavantajlı olan bu gruplara yönelik olumsuz algı ve bakışlar sosyal hizmet uzmanlarını da etkileyebilmektedir. Bu da onların suçlulara yönelik müdahale ve yaklaşımlarını olumsuz yönde etkileyebilir, toplumdaki adalet duygusunun sarsılmasına sebep olabilir. Bu çalışmada ileride suçlularla çalışma potansiyeli olan sosyal hizmet öğrencilerinin suçlulara yönelik algılarının ne yönde olduğu ve hangi değişkenlerden etkilendiği araştırılmak istenmiştir. n=432 kişilik bir örnekleme yapılan çalışmada, katılımcıların suçlulara yönelik algılarının ne olumlu ne de olumsuz olduğu saptanmıştır. Ekonomik durum ile suçlulara yönelik eğitim almış olmak suçlulara yönelik algı ile ilişkilidir. Ekonomik durumu yüksek olanların ve suçlularla ilgili ders alanların algıları daha pozitifdir. Bu bağlamda suçlulara yönelik olumsuz algının engellenmesinde sosyal hizmet bölümünde okuyan öğrencilerin suçlularla ilgili eğitimler almasının önemi belirtilmiş; adli bilimler, kriminoloji, adalet mekanizması, viktimoloji gibi derslerin yaygınlaştırılması gerektiği vurgulanmıştır.

Anahtar kelimeler: *adalet mekanizması, adli sosyal hizmet, algı, kriminoloji, sosyal hizmet, suçlu.*

ABSTRACT

With the increase in crime rates, issues such as crime prevention and rehabilitation of criminals have become more prominent. This condition entails the necessity of the social work profession to play a more effective role in the judicial mechanism. At this point, perceptions and perspectives of social workers working directly with criminals are very significant. Because negative perceptions and attitudes towards criminals who hold disadvantaged positions in terms of devaluation and stigmatization in society may affect social workers, too. This may adversely influence the interventions and approaches of social workers towards criminals; and lead to a broken sense of justice in society. This study aimed to investigate the perceptions of social work students, who may work with criminals in the future, towards criminals and to analyze predictor variables. In the study, conducted with a sample of n = 432, it was found that the participants' perceptions about offenders were at a moderate level. Additionally, economic situation and receiving courses on criminality had a correlation with the perceptions towards criminals. Students who hold a higher level of economic status and received preliminary courses on criminality had more positive attitudes towards offenders. In this scope, it is suggested that in order to prevent any negative attitudes towards criminals, social work students should be trained about criminals; and courses such as forensic sciences, criminology, justice mechanism and victimology should become more prevalent in social work departments.

Key words: *Criminals, criminology, forensic social work, judicial mechanism, perception, social work.*

GİRİŞ

Günümüzde suçlar sadece hukuk, infaz ve soruşturma konularının bir ögesi olarak görülmemekte, değişen ve evrilen ceza adaleti anlayışına bağlı olarak tedavi, rehabilitasyon ve önleme çalışmalarının da başlı başına bir konusu haline gelmektedir (Maschi ve Killian, 2009; Wormer, Roberts, Springer, ve Brownell, 2008). Kriminoloji bilimi ile birlikte suç, suçluluk ve suçluları çeşitli perspektiflerden (sosyal, psikolojik, biyolojik vs.) ele alan çalışmalar artmıştır. Çalışmalarda suçluluğun nedenleri ve önleme yolları tartışılmış, suçluların rehabilitasyonu için bu grubun psikolojik özellikleri ile kişiler arası ilişkilerinin ortaya konması ve başta aile olmak üzere tüm sosyal sistemlerinin anlaşılabilmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Sosyal sistemler ise sosyal hizmet biliminin temel çalışma alanlarıdır (Brownell ve Roberts, 2002). Suçluların içinde buldukları sosyal sistemlerin anlaşılma ihtiyacı, sosyal hizmet biliminin aktif olarak suçlular-adalet hizmetleri ile ilişkili çalışmalarda yer almasını gerekli hale getirmiştir (Gönültaş, 2016: 5). Bu durum sosyal hizmet alanı içerisinde adli sosyal hizmet yaklaşımlarının gelişmesini sağlayan etkenlerden biri olmuştur (Young, 2014). Adli sosyal hizmet, suçlularla ilgili ihtiyaç duyulan bilgi ve becerilerin adli mekanizma içerisindeki çeşitli birimlere aktarılmasını sağlamak ve bu doğrultuda danışmanlık, bilirkişilik, güçlendiricilik ve önleyicilik rollerini

üstlenmektedir (Gönültaş, 2016: 4; NOFSW, 2015). Özellikle son dönemlerde yaşanan bir takım gelişmeler; suç psikolojisinin gelişimi, cezalandırma yerine ıslah-tedavi-rehabilitasyon yaklaşımlarının öne çıkması, mağdurların yaşadıkları sorunlar, suçlu-mağdur gruplarının toplumda dışlanma, etiketlenme ve değersizleştirilme sorunlarını en fazla yaşayan gruplar içerisinde yer alması, madde bağımlılığındaki artışlar, çocuk istismarı, çocuk suçluluğunun önlenmesi, kadına yönelik şiddet vakalarındaki yükseliş gibi sosyal ve psikolojik içerikli sorunlar, adli sosyal hizmetin önemini daha da arttırmıştır (Baykara-Acar, 2014; Wilson, 2010; Wormer, Roberts, Springer ve Brownell, 2008).

Adli sosyal hizmetin konusu içine dahil olan suçluluk ve mağduriyet gibi sosyal sorunların diğerlerine göre daha karmaşık süreçler içermektedir; bu durum genelci sosyal hizmet yaklaşımının benimsenmesine sebep olmuştur: Bu yaklaşımda sosyal çalışmacının, etkin bir konumda yer alarak, sorunla ilgili yaklaşımlara, bilgilere ve becerilere sahip olması gerektiği vurgulanmıştır (Karataş, 2019: 289-290; Maschi ve Killian, 2009). Yani suçluyla çalışmada, sosyal çalışmacı onlarla bire bir çalışabilmeli ve bu gruba yönelik özel bilgi ve becerilere sahip olmalıdır. Bunun yanında suçluların rehabilitasyonunda başarılı olabilmek için bu kişilerle çalışan profesyonellerin onlara karşı daha olumlu tutumları benimsemeleri beklenmektedir (Kjelsberg, Skoglund, ve Rustad, 2007). Burada olumlu tutum ile suçluların olumlu değişim gösterebilecek normal kişiler olarak algılanması; olumsuz tutumlar ile de suçluların rehabilite edilemeyen kişiliği problemlili ve çevresi bozuk kişiler olarak algılanması kastedilmektedir (Gönültaş, Öztürk, Zeyrek-Rios, Kanak ve Demir, 2019; Melvin, Gramling ve Gardner, 1985). Ancak suçlular;

1. Toplumda genel olarak insanların karşılaştıkları kişiler değildir ve insanlar algılama-öğrenme şekillerine göre bu insanlara karşı bir takım subjektif tutum ve bakışlar geliştirebilmektedirler (Hirschfield ve Piquero, 2010; Shields ve Moya, 1997),
2. Geçtiğimiz yüz yıl içerisinde toplumda en fazla değersizleştirilen gruplar içerisinde yer almışlardır ve buna bağlı olarak dışlanma ve damgalanma gibi olumsuz yaklaşımlara maruz kalma potansiyellerinin fazla olması bu kişilere karşı olumsuz tutum, yargı ve yaklaşımların oluşmasında önemli etkenler olmuştur (Karataş, 2019; Gönültaş, 2016). Literatürde algı ve tutumların oluşmasında veya değişmesinde ise bilgi sahibi olmanın (eğitim vs.) ve inançların önemli bir role sahip olduğu vurgulanmıştır (Ajzen, 2001),

3. Çalışılması zor müracaatçılar olarak görülmektedir (Karataş, 2019; Shields ve Moya, 1997).

Bu bağlamda, içinde bulunduğu toplumdaki suçlularla çalışan ya da çalışma potansiyeli olan sosyal çalışmacıların, toplumda suçlulara yönelik algı ve bakışlardan etkilenmemeye ihtimalleri yoktur (Gönültaş, Öztürk, Zeyrek-Rios, Kanak ve Demir, 2019) ve bu noktada sosyal çalışmacıların suçlulara yönelik algılarının ve bakışlarının nasıl olduğunun anlaşılması oldukça önemlidir. Sosyal çalışmacıların, suçlularla ilgili müdahalelerde karar verici konumlarına bağlı olarak, olumsuz tutum ve algılara sahip olmaları nedeniyle suçlularla ilgili alacakları kararların yanlış sonuçlar doğurabileceği, bireyin haysiyetine zarar verebileceği ve en önemlisi de adalet duygusunun sarsılmasına sebep olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır (Gönültaş, Öztürk, Zeyrek-Rios, Kanak ve Demir, 2019; Church, Wakeman, Miller, Clements ve Sun, 2008). Bu öneme karşın suçlulara yönelik algı, bakış ve tutumları ele alan çalışmalar kısıtlıdır. Uluslararası literatür incelendiğinde araştırmalar, suçlulara yönelik sahip olunan yaygın algılarla, onlarla ilgili gerçeklikler arasında bir takım tutarsızlıklar olduğunu ortaya koymuştur: Örneğin öğrencilerde ve suçlularla çalışan profesyonellerde (cezaevi ve denetimli serbestlik görevlileri, polisler vs.) suçlulara yönelik olumsuz tutum saptanırken (Cunha ve Gonçalves, 2017; Kjelsberg, Skoglund, ve Rustad, 2007; Griffin ve West, 2006, Hogue, 1993), suçlulara tedavi hizmetleri veren profesyonellerin tutumları nispeten daha olumlu bulunmuştur (Church, Wakeman, Miller, Clements ve Sun, 2008). Hirschfield ve Piquero (2010) suçlulara yönelik algı ve tutumların oluşmasında bir takım faktörlerin etkili olduğunu varsaymaktadır. Bunlar, suçlularla kişisel yakınlık, bir takım demografik özellikler ve geçmiş mağduriyetlerdir. Yapılan çalışmalarda suçlularla daha öncesinde arkadaşlık yapmış ya da çalışmış kişilerin, onlara yönelik tutumları daha olumlu bulunurken, birlikte çalışan gardiyan, polis gibi profesyonellerin tutumları daha olumsuz bulunmuştur (Hirschfield ve Piquero, 2010). Yine erkeklerin ve daha öncesinde mağduriyet yaşayan ya da mağdur yakını olan kişilerin tutumları diğerlerine göre daha olumsuzdur (Ferguson ve Ireland, 2006). Ayrıca ABD’de yapılan çalışmalarda, yüksek gelir grubunda olan kişilerin, suçlulara yönelik tutumları daha olumlu ve hapis dışı alternatiflere daha destekleyici oldukları görülürken, eğitim düzeyleri ile ilişkili bulunamamıştır (Hirschfield ve Piquero, 2010). Ülkemizde ise Gönültaş ve arkadaşlarının (2019) yaptığı çalışmada, suçlularla çalışan ya da çalışma potansiyeli bulunan profesyonellerin suçlulara yönelik algılarını ölçen 12 maddelik bir ölçme aracı geliştirilmiştir.

Suçlulara yönelik algıları etkilemesi muhtemel bir başka değişken ise suçlulara yönelik eğitim almış ya da etkinliğe katılmış olmaktır. Ancak eğitim ve etkinliklerin suçlulara yönelik algıları nasıl etkilediğine yönelik çalışmalar yeterli düzeyde değildir. Halbuki, suçlulara yönelik algı ve tutumların oluşmasında önemli faktörlerden biri, kişinin o konu ile ilgili bilgilenme şeklidir. Bilgilenmeye katkı sunan önemli bir unsur ise eğitim almaktır. Eğitim suçlularla ilgili ders alma, çalıştay ve etkinlik vs. içerisinde barındırmaktadır. Adli sosyal hizmet yaklaşımında suçlularla bire bir çalışma yapabilmeye kullanılabilecek bireylerle sosyal hizmet yaklaşımına göre uzmanın, müracaatçı ile ilgili gerekli teknik ve özel bilgilere sahip olması beklenmektedir (Karataş, 2019: 295-296). Bilgi sahibi olma ise hizmet öncesi ve hizmet içi eğitimlerle sağlanabilir. Bu eğitimler vasıtası ile sosyal çalışmacıların suçlulara yönelik algı ve tutumlarının etkilenmesi beklenmektedir. Ayrıca eğitim vasıtası ile konu ile ilgili yanlış inanışlardan etkilenme durumu da azalacaktır (Ware, Galouzis, Hart, ve Allen, 2012). Bu bağlamda, sosyal çalışmacı adaylarının, bireylerle sosyal hizmet yaklaşımı çerçevesinde müdahale yapabilmesi ve bir müracaatçı grubu olarak suçlulara yönelik olumlu tavırlar geliştirebilmesi için eğitimler almasının faydalı olacağı söylenebilir. Ülkemizde çeşitli sosyal hizmet lisans eğitimleri içerisinde suçlularla alakalı olabilecek şekilde “çocuk suçluluğu ve sosyal hizmet, adli sosyal hizmet, kadına yönelik şiddet, suç-saldırganlık ve sosyal hizmet adları altında bir takım dersler verilmektedir. Ancak sosyal hizmet lisans seviyesinde suçlularla ilgili eğitimlerin yeterli olmadığı görülmektedir (Tablo 1).

Tablo 1: Ülkemizde devlet üniversiteleri bünyesinde yer alan sosyal hizmet bölümlerinde suçlularla ilişkili olabilecek derslerin durumu

ÜNİVERSİTE	Adli Sosyal Hizmet	Çocuklarla Sosyal Hizmet	Çocuk Suçluluğu ve SH	Çocuk İstismarı ve İhmali SH	Suç Suçluluk, Şiddet	Madde Bağımlılığı ve SH
Yalova Üniversitesi		O			O	
Akdeniz Üniversitesi	O			S	O	
Anadolu Üniversitesi		S			O	
Ankara Üniversitesi*						O
Ankara YB Üniversitesi	S	O				
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi						
Bingöl Üniversitesi**						
Burdur MAE Üniversitesi**						
Düzce Üniversitesi	O	S			O	O
Erzincan Üniversitesi		S	S			S
Fırat Üniversitesi	O	O	S	S	O	
Gazi Üniversitesi**						
Gümüşhane Üniversitesi*	O					
Hacettepe Üniversitesi	S	S	S			S
İstanbul Sağlık Bilimleri Üniversitesi	O					
Kahramanmaraş Sİ Üniversitesi		S	S			S
Karabük Üniversitesi*		O				
Kocaeli Üniversitesi	S			O		S
Manisa CB Üniversitesi	S	S		S	S	S
Necmettin Erbakan Üniversitesi**						
Rize RTE Üniversitesi	O			O	O	
Şırnak Üniversitesi		O				
Uşak Üniversitesi*						
Süleyman Demirel Üniversitesi*	O	O				
İstanbul Ü. Cerrahpaşa		O				O
Selçuk Üniversitesi	O					
Sakarya Üniversitesi						
Kırıkkale Üniversitesi	O					
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	O	O	O			O

Not: Üniversitelerin web sayfalarından alınmıştır, ders programı koyanların ders programlarından, değilse, Bologna sayfalarından alınmıştır.

O: Zorunlu olarak verilen ya da aktif olarak verildiği bilinen dersler;

S: Web sitesinde seçmeli olarak gözüken ancak aktif olarak verilip verilmediği bilinmeyen dersler;

*Güz dönemi dersleri;

**Ders bilgilerine ulaşamamıştır.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışma, suçlularla çalışma potansiyeli olan sosyal hizmet uzmanı adaylarının suçlulara yönelik algı ve bakışlarını ölçmeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, suçlulara yönelik algı ve bakışların, sosyo-demografik değişkenlere (cinsiyet, gelir düzeyi, yaş, daha önce suça maruz kalma, suça yönelik eğitim alma ve suçlulara aşinalık) göre nasıl değiştiği ve yordandığı ortaya konulacaktır. Ayrıca araştırma bulguları çerçevesinde sosyal çalışmacı adaylarının suçlulara yönelik olumlu tutum ve bakışlara sahip olabilmeleri için birtakım önerilerde bulunulması hedeflenmektedir.

Araştırma Soruları

- 1- Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü (SCÜSHB) öğrencilerinin suçlulara yönelik algılarını belirleyen yordayıcılar nelerdir ve bunlar içerisinde suçlulara yönelik eğitim almış olmanın etkisi nasıldır?
- 2- Örneklemin suçlulara yönelik algıları cinsiyetlerine göre farklılaşmakta mıdır?
- 3- Örneklemin suçlulara yönelik algıları gelir düzeylerine göre farklılaşmakta mıdır?
- 4- Örneklemin suçlulara yönelik algıları daha öncesinde bir suça maruz kalma durumuna göre farklılaşmakta mıdır?
- 5- Örneklemin suçlulara yönelik algıları, suçlulara aşina olup olmamalarına göre farklılaşmakta mıdır?

METODOLOJİ

Araştırmanın Deseni

Çalışmada Genel Tarama modeli kullanılmıştır. Bu model geçmişte var olan ya da halen devam etmekte olan durumları olduğu gibi betimlemek isteyen araştırmalar için uygun bir modeldir (Pekdoğan, 2016). Tarama modelleri ilişkisel tarama ve nedensel karşılaştırmalı tarama modellerini kapsamaktadır (Karasar, 2012). Bu kapsamda, evren hakkındaki genel yargıya varabilmek adına onu temsil eden bir örneklem üzerinden tarama yapılmış ve değişkenler arasında birlikte değişimin varlığı, bu değişimin derecesi ile araştırma konusu açısından farklılaşan gruplar belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma için Sivas Cumhuriyet Üniversitesinden hem etik onay hem de resmi izinler alınmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümünde (SCÜSHB) 2019-2020 öğretim sezonu güz dönemi içerisinde öğrenime devam etmekte olan birinci ve ikinci öğretim öğrencileri oluşturmaktadır. Evren olarak SCÜSHB öğrencilerinin seçilme sebebi şunlardır:

1. Suçlulara yönelik algıları görmek açısından örneklem, çalışma ile ilgili tüm bağımsız değişkenleri temsil edebilecek kapasitedir.
2. Bu grup, suçlulara yönelik alınan dersler özelinde tercih sebebi olmuştur: Eğitim-etkinlik değişkeni açısından; birinci sınıfta “Hukukun Temel Kavramları”; ikinci sınıfta “Çocuk Suçluluğu ve Sosyal Hizmet”, üçüncü sınıfta “Sosyal Hizmet Mevzuatı ve Uygulamaları” kapsamında çocuk ve kadına yönelik adli uygulamaları ve dördüncü sınıfta ise “Adli Sosyal Hizmet” derslerini almaktadırlar. Bu derslerde haksız fiil, çocuk suçluluğu, çocuk istismarı, kadına yönelik şiddet, ceza adaleti uygulamaları, adli sistem vs. üzerine teorik bilgiler verilmektedir. Yine bölüm bünyesinde bulunan “Sosyal Hizmet Kulübü” adı altında suçlu ve mağdurlara yönelik etkinlikler düzenlenmiş ve öğrenciler katılmışlardır. Bu özelliklerin katılımcıların algılarına etki edebileceği düşünülmüştür.
3. Bölümün edebiyat fakültesi altında olması, sosyoloji ve kriminolojiye aşina olan akademisyenlerle öğrencilerin daha fazla etkileşim içerisinde olmasını sağlamaktadır.

SCÜSHB’nde 2019-2020 eğitim öğretim yılında toplam 551 öğrenci eğitim görmektedir. Evren küçük olduğu için çalışmaya tüm öğrencilerin dahil edilmesine karar verilmiş; bu çerçevede araştırmacılar girdikleri derslerin aralarında öğrencilere anket dağıtmışlardır. Söz konusu derslerde sınıfta bulunan ve araştırmaya katılmayı kabul eden toplam 440 öğrenci anketi doldurmuştur. Ancak 8 anket eksik veri içerdiğinden çalışmadan çıkarılmış geriye kalan 432 anket ile analizler yapılmıştır. Çalışmaya katılanların sosyodemografik özellikleri Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2: Katılımcıların Sosyodemografik Özelliklerini Gösteren Betimsel İstatistik

Değişkenler	Kategoriler	N	%
Sınıf	1.sınıf	106	24,5
	2.sınıf	108	25
	3.sınıf	107	24,8
	4.sınıf	111	25,7
Cinsiyet	Kadın	355	82,2
	Erkek	77	17,8
Ailenizin aylık geliri	Düşük	132	30,6
	Orta	211	48,8
	Yüksek	89	20,6
Daha önce suç mağduriyeti	Evet	61	14,1
	Hayır	371	85,9
Suçlulara yönelik aşinalık	Ailemde var	15	3,5
	Yakın çevremde(arkadaş, komşu, akraba vs) var	221	51,2
	Hayır yok	196	45,4
Suçlularla ilgili etkinlik	Konuya ilişkin ders aldım	161	37,3
	Konuya ilişkin seminer panel konferans katıldım	41	9,5
	Her ikisi de	50	11,6
	Hayır	180	41,7

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada kişisel bilgi formu ile Suçlulara Yönelik Algılar Ölçeği (SAÖ) kullanılmıştır. Demografik verilerden oluşan kişisel bilgi formu şu değişkenlerden oluşmuştur: Cinsiyet, yaş, ailenin sosyoekonomik durumu, daha öncesinde yaşanmış suç mağduriyeti, suçlulara olan aşinalık, suçlularla ilgili eğitim-etkinlik katılım durumu.

Suçlulara Yönelik Algılar Ölçeği (SAÖ) Gönültaş ve ark. (2019) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek, 12 maddeden oluşmakta ve beşli Likert tarzında cevaplar içermektedir (1=hiç katılmıyorum, 5=oldukça katılıyorum). SAÖ, günümüz şartlarından değişen ve farklılaşan suçluları bütüncül şekilde ele alarak, onlara

yönelik varolan algıyı ve bakışı ölçmeyi amaçlayan geçerlik ve güvenirliği test edilmiş bir ölçektir. Ölçek, yapı geçerliliği sonucunda toplam varyansın %53'ünü açıklayan iki faktörlü bir ölçme aracıdır. Birinci faktör katılımcıların suçluların ahlaki-kişisel özelliklerine yönelik algılarını, ikinci faktör ise suçluların sosyal ağlarına yönelik algılarını ölçmektedir. Ölçeğin yapılan doğrulayıcı faktör analizinde, model indeksleri iyi uyum göstermiştir ($X^2/sd=2.43$; $RMSEA=.68$; $GFI=.935$; $AGFI=.905$; $NFI=.902$; $CFI=.94$). Ayrıca ölçeğin uç grup analizinde iç geçerliliğe sahip olduğu bulgulanmıştır. Ölçeğin hem alt boyutlarından hem de tamamından toplam puan alınabilmektedir (En küçük 12, en büyük 60 puan). SAÖ'den alınan puanın yüksekliği "suçluların ahlaki-kişilik problemleri olan ve başta aileleri ve arkadaşları olmak üzere olumsuz sosyal ağlara sahip bireyler oldukları algısının yüksek olduğu" anlamına gelmektedir. Birinci faktörün Cronbach Alfa değeri ,85 iken, ikinci faktörün ise ,73'tür. Bu değerlere göre SAÖ, kabul edilebilir düzeyde güvenilirliğe sahiptir. Bu çalışma kapsamında da toplam ölçeğin iç tutarlılık katsayısı 0,85; birinci faktör için 0,87; ikinci faktör için 0,85 olarak hesaplanmıştır.

Analiz

Anket uygulaması 2019 yılının Kasım ayı içerisinde yapılmış, verilerin analizinde SPSS 23.0 paket programı kullanılmıştır. Programa girilen verilerin öncelikle normallik dağılımları incelenmiş ve verilerin normal dağıldığı görülmüştür ($Shapiro-Wilk>0,05$) verilerin parametrik analizlere uygun olduğu saptanmıştır. Bu bağlamda gruplar arası farklılaşmayı analiz etmek için bağımsız örnekleme t testi (ikili grupları karşılaştırmak için) ile tek yönlü ANOVA (ikiden fazla grupları karşılaştırmak için) kullanılmıştır.

Katılımcıların suçlulara yönelik algıların yordayıcılarını görebilmek için ise Lojistik Regresyon Analizine başvurulmuştur. Lojistik regresyon basit ve çoklu doğrusal regresyon analizlerinin varsayımlarının (bağımlı değişkenin normal dağılım göstermesi, bağımsız değişkenlerin normal dağılım gösteren değişken ya da değişkenlerden oluşması ve hata terimlerinin varyansının normal dağılım göstermesi vb.) karşılanmaması durumunda sıkça kullanılan bir analiz türüdür (Kılıç, 2000). Bu çalışmada lojistik regresyon kullanılmasının nedeni bağımsız değişkenlerin (cinsiyet, gelir düzeyi, yaş, daha önce bir suçun mağduru olup olmama, suçlulara aşinalık ve suçlularla ilgili daha önce etkinliğe katılıp katılmama durumları) tamamının kategorik değişkenlerden oluşmasıdır. Her ne kadar sosyal bilimlerde kategorik bağımsız değişkenlerle de çoklu doğrusal regresyon analizi yapılıyorsa da

iyi yorumlanabilir sonuçlar alınması zordur. “Çünkü niteliksel özellikler sayısal olarak gösterilse bile, mesela zengine 1 yoksula 0 kodu verildiğinde, 1 ile 0 arasındaki farkın gerçekte zengin ile yoksul arasındaki farkı gösterip göstermediği tartışılabilir” (Gültekin, 2013).

Bu çalışma için Lojistik Regresyon Analizinde sürekli olan bağımlı değişken iki kategoriye ayrılmıştır. Kategorilendirmede Kümeleme Analizi kullanılmış, bağımlı değişken “olumlu” ve “olumsuz” suçlu algısı şeklinde ikiye ayrılmıştır. Kümeleme analizi aynı gruptaki gözlemleri bir araya getirip gruplandırarak bir istatistiksel tekniktir. Gruplar kendi içerisinde homojen, diğer gruplarla heterojen özelliklere sahiptir (Neil, 2002). Kümeleme analizinde Hiyerarşik Kümeleme ve Hiyerarşik Olmayan Kümeleme Yöntemi kullanılabilir. Bu çalışmada hiyerarşik olmayan kümeleme yöntemi kullanılmıştır. Hiyerarşik olmayan kümeleme yönteminde araştırmacılar ön bilgilerine göre küme sayısına kendileri karar vermelidir. Hiyerarşik olmayan kümeleme yönteminde en çok tercih edilen yöntem k-ortalama tekniğidir (Sarıman, 2011). Bu çalışmada da ölçeğin içeriği gereği olumlu ve olumsuz algı olarak iki grubun oluşması beklendiğinden hiyerarşik olmayan kümeleme yönteminden K ortalamalar tekniğinin kullanılması yolunda bir tercih yapılmıştır. Ardından Lojistik Regresyon Analizine geçilmiştir. Bağımlı değişken iki kategoriden oluştuğu için çalışmada “binary lojistik regresyon analizi” kullanılmıştır.

BULGULAR

Katılımcıların Profili ve SAÖ Verileri

Araştırmaya katılan SCÜSHB öğrencilerinin çoğunluğu kadındır (%82,2), yaş ortalamaları 20,5'tir. Genel olarak ailelerinin gelirleri orta düzeydedir (%48,8) %15 civarı daha öncesinde bir suçun mağduru olmuştur, yarıya yakının suçlularla arkadaşlık, akrabalık, komşuluk vs. ilişkileri üzerinden suçlulara yönelik aşinalığı bulunmaktadır (%51,2) ve yarıya yakını (%46,8) suçlulukla ilgili başta ders almış olmanın yanı sıra bir etkinliğe katılarak bilgi sahibi olmuştur. Araştırmaya katılanların yaş ortalaması 20,56 (ss.=1,32)'dir.

Katılımcıların verdikleri cevapların hiç katılmama (1) ve kesinlikle katılma (5) uç görüşleri açısından algıları değerlendirildiğinde, hiç katılmama görüşü, suçluların psikolojik-kişiliksel yönü açısından daha belirginken; kesinlikle katılma görüşünün suçluların sosyal-çevresel yönü açısından daha belirgin olduğu saptanmıştır (Tablo 3).

Tablo 3: Katılımcıların SAÖ'ye Verdikleri Cevapların Yüzdelerle Dağılımları

Faktörler	SAÖ Maddeleri*	1	2	3	4	5	SAÖ Ort**
Suçluların psikolojik-kişilik özellikleri açısından	1. Suçlular güvenilmezdir	5,1	28	49,8	14,4	2,8	2,73
	2. Suçlular yeniden suç işlemeye eğilimli kişilerdir	1,9	11,3	37	42,8	6,9	
	3. Suçlular tehlikeli insanlardır	4,4	21,5	46,1	24,3	3,7	
	4. Suçluların dini inançları zayıftır	17,4	34,7	24,8	16,9	6,3	
	5. Suçlular ahlaksız kişilerdir	14,8	38	33	10,9	3	
	6. Suçlular kötü insanlardır	12,5	36,8	37,7	11,1	1,9	
	7. Suçlular insan sevgisi olmayan kişilerdir	16,2	38,7	28,5	12,5	4,2	
	8. Suçlular suç işlemekten zevk alırlar	11,6	35	42,6	9,5	1,4	
Suçluların sosyal-çevresel özellikleri açısından	9. Suçlular sorunlu ailelerden gelirler	4,9	7,6	18,3	46,3	22,9	3,5
	10. Suçlular parçalanmış ailelerden gelirler	3,5	10,2	29,4	43,8	13,2	
	11. Suçlular suça karışmış ailelerden gelirler	3,7	16	30,6	38,9	10,9	
	12. Suçluların suça karışmış arkadaşları vardır	5,8	10,4	27,8	43,5	12,5	
Toplam							3.00

*1-Hiç katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3- Ne katılıyorum ne katılmıyorum, 4- Katılıyorum, 5- Kesinlikle katılıyorum

** n=432/Toplam ölçek için std.dev.= 0,59; 1. Faktör için 0,68; 2.Faktör için :0,83/ Toplam ölçek için minimum değer= 1; 1.Faktör için:1; 2. Faktör için :1/Toplam ölçek için maksimum değer=:4,58; 1.Faktör için :5; 2. Faktör için 5.

SAÖ'den elde edilen puan ortalamalarının (Tablo 3), 3 olduğu, bunun orta değere denk geldiği ve dolayısıyla, katılımcıların suçlulara yönelik algılarının ne olumlu ne de olumsuz olduğu görülmektedir. Ancak katılımcıların suçluların sosyal-çevresel yönlerine yönelik algılarının (ort. 3,5), psikolojik yönlerine (ort. 2,73) göre daha olumsuz olduğu görülmüştür.

Araştırma Sorularının Değerlendirilmesi

Soru 1: SCÜSHB öğrencilerinin suçlulara yönelik algılarını belirleyen yordayıcıların neler olduğunu saptamak amacıyla Lojistik Regresyon Analizi yapılmıştır. Lojistik

regresyon analizine başlamadan önce çoklu doğrusal bağlantı ile aykırı değerlerin olup olmadığını kontrol etmek gerekmektedir. Bu çalışmada bağımsız değişkenlerin tolerans değerleri 1'e yakın VIF değerleri ise 10'dan küçük çıkmıştır. Bu durum, değişkenler arasında çoklu bağlantı sorunu olmadığını göstermektedir. Verilerde ayrıca aykırı değerler de kontrol edilmiştir. Bu iki varsayımın karşılanması ardından yapılan binary lojistik regresyon analizinde suçlu algısının sosyo-demografik özelliklere göre açıklanmasında kurulan modellemenin uyum iyiliğinin sağlanıp sağlanmadığı kontrol edilmiş modelin verileri itibariyle uygun olduğu saptanmıştır ($X^2=4,928$; $p=0,765$).

Model kurulmadan önce modelin her bir katılımcı için doğru kategoriyi tahmin etme yüzdesi %53,7 iken modele yordayıcı değişkenler dâhil edildiğinde bu oran %60,6'ya çıkmaktadır. Bu modelin doğru kurulduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Modeldeki bağımlı değişkendeki değişimlerin yüzde kaçının bağımsız değişkenler tarafından açıklandığını anlamak amacıyla Cox & Snell R Square ve Nagelkerke R Square değerlerine bakılmıştır. Elde edilen bulgulara göre Cox ve Snell değeri 0,052 iken, Nagelkerke değeri 0,069 çıkmıştır. Bu bağımlı değişkenin yaklaşık %7'sinin kurulmuş olunan modeldeki bağımsız değişkenler tarafından açıklandığını göstermektedir. R^2 değerleri Lojistik Regresyon için iyi bir ölçüt olmadığından analizlerde düşük çıkması beklenen bir durumdur (Akın ve Şentürk, 2012).

Bu modelde toplam 6 adet bağımsız değişken bulunmaktadır. Modeldeki değişkenler ile değerleri şu şekildedir (Tablo 4):

Tablo 4: Modeldeki değişkenler

Değişkenler	Kategoriler
Cinsiyet	Kadın (1)-referans kategorisi Erkek (2)
Ayık gelir	Düşük (1)-referans kategorisi Orta (2) Yüksek (3)
Mağduriyet	Evet (1)- referans kategorisi Hayır (2)
Suçluya aşinalık	Ailemde var (1)- referans kategorisi Yakın çevremde (akraba, arkadaş ve komşu) var (2) Hayır yok (3)
Etkinlik (Eğitim)	Konuya ilişkin ders aldım (1)- referans kategorisi Konuya ilişkin seminer, panel, konferans, çalıştaya, kongreye katıldım (2) Her ikisi de (3) Hayır (4)
Suçlu algısı	Olumlu suçlu algısı (0)- referans kategorisi Olumsuz suçlu algısı (1)

Binary Lojistik Regresyon Analizinde yorumlama yapabilmek için değişkenlerin referans değerleri ile anlamlılık değerlerine bakılmaktadır. “Bu olasılık değerleri, parametrelerin anlamlılık sınamaları için kullanılan testlerden Wald Testine ait değerler olmaktadır. Yalnızca olasılık değeri 0,05’ten küçük olan değişkenler (istatistiksel olarak anlamlı bulunan değişkenler) yorumlanır” (Akın ve Şentürk, 2012). Tablodaki verilere göre 6 bağımsız değişkendeki 2’sinin belirli kategorileri itibariyle anlamlı çıktığı görülmektedir. Bunlar gelir düzeyi ve eğitim durumudur.

Tablo 5’te görüleceği üzere gelir düzeyi ile suçlu algısı arasında negatif yönlü bir ilişki vardır ($B = -0,690$; $p < 0,05$). Buradan orta gelir düzeyine sahip olanların alt gelir düzeyine göre suçlulara yönelik algılarının daha olumlu olduğu söylenebilir. Odds değerinden orta gelir düzeyine sahip olanların diğer gruba göre suçlulara yaklaşık 0,50 kat daha olumlu baktığı yorumu yapılabilir.

Yine tablodan etkinlik ile suçlu algısı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu durumda “konuya ilişkin seminer, panel, konferans, çalıştaya, kongreye katıldım.” cevabını verenlerden “konuya ilişkin ders aldım” kategorisine gidildikçe suçluya yönelik algı daha olumludur yorumu yapılabilir. Konuyla ilgili ders alanların suçlularla ilişkili olumlu algısı diğer gruptan 2,14 kat daha fazladır (Tablo 5).

Tablo 5: Modelin Parametrelerinin Anlamlılıklarının İfade Edilmesi

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)	95% C.I. for EXP(B)	
							Lower	Upper
Cinsiyet (1)	-,311	,273	1,299	1	,254	,733	,429	1,251
Yaş	-,024	,063	,149	1	,700	,976	,862	1,105
Aylık gelir			6,654	2	,036			
Aylık gelir (1)	-,690	,290	5,672	1	,017	,502	,284	,885
Aylık gelir (2)	-,220	,269	,668	1	,414	,803	,474	1,360
Mağduriyet (1)	,379	,306	1,535	1	,215	1,461	,802	2,663
Suçluya aşinalık			,616	2	,735			
Suçluya aşinalık(1)	-,314	,556	,320	1	,571	,730	,246	2,170
Suçluya aşinalık(2)	,088	,208	,178	1	,673	1,092	,726	1,641
Etkinlik (Eğitim)			10,715	3	,013			
Etkinlik (1)	,764	,237	10,414	1	,001	2,148	1,350	3,417
Etkinlik (2)	,313	,352	,790	1	,374	1,367	,686	2,726
Etkinlik (3)	,546	,337	2,624	1	,105	1,727	,892	3,344
Sabit	,766	1,365	,315	1	,575	2,151		

Soru 2: Katılımcıların suçlulara yönelik algılarının cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığı bağımsız örnekleme t testi ile analiz edilmiş ve kadınlar ile erkekler arasında SAÖ puanları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür ($t_{(430)} = -1,918$; $p > 0,05$). Diğer bir ifadeyle erkeklerin ve kadınların suçlulara yönelik algıları benzer düzeydedir (Tablo 6).

Soru 3: Katılımcıların ailelerinin gelir düzeyine göre suçlulara yönelik algılarının farklı olup olmadığı tek yönlü varyans analizi ile test edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre suçlu algısı gelir düzeyine göre farklılaşmaktadır ($F_{(2,429)} = 3,930$; $p < 0,00$). Farklılığın hangi gruplar arasında olduğu TUKEY testiyle belirlenmiş, farklılaşmanın düşük gelir düzeyi ile yüksek gelir düzeyine sahip gruplar arasında olduğu saptanmıştır. Gelir düzeyi yüksek olanların suçlulara yönelik algısı (ort.3,14) diğer gruba kıyasla (ort. 2,91) daha olumsuzdur (Tablo 6).

Soru 4: Yine yapılan bağımsız örnekleme t testinde katılımcıların daha öncesinde bir suça maruz kalmaları ile suçlulara yönelik algıları arasında anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmüş ($t_{(430)}=2,352$; $p>0,05$) daha öncesinde suça maruz kalan katılımcıların (ort. 3,16) suçlulara yönelik algıları daha olumsuz bulunmuştur (Tablo 6).

Soru 5: Öğrencilerin daha önce suçlulara aşına olup olmamasının suçlu algısını farklılaştırıp farklılaşmıdığı ortaya koymak amacıyla yapılan tek yönlü ANOVA sonucunda gruplar arasında farklılaşma tespit edilememiştir ($F_{(2,429)}=0,012$; $p>0,00$) (Tablo 6).

Tablo 6: Bağımsız Örneklem t Testi ile Tek Yönlü Anova Sonuçları

		N	Ort.	ss.	t	p
Cinsiyet	Kadın	355	2,97	0,59	-1,918	0,056
	Erkek	77	3,12	0,57		
Suç mağduriyeti	Evet	61	3,16	0,60	2,352	0,01
	Hayır	371	2,97	0,59		
		N	Ort.	ss.	F	p
Gelir düzeyi	Düşük	132	2,91	0,53	3,930	0,02
	Orta	211	2,99	0,61		
	Yüksek	89	3,14	0,63		
Suçlulara yönelik aşinalık	Ailemde var	17	2,98	0,70	0,012	0,98
	Yakın çevremde (arkadaş, komşu, akraba vs) var	217	3,00	0,60		
	Hayır yok	198	2,99	0,57		

TARTIŞMA

Bu araştırma, SCÜSHB öğrencilerinin suçlulara yönelik algılarının çeşitli değişkenlerle olan ilişkisini görmeyi amaçlayan betimsel bir çalışmadır. Örnekleme yer alan öğrencilerin suçlulara yönelik algılarının ortalama bir seviyede (yani ne olumlu ne de olumsuz) olduğu görülmüştür. Ayrıca bu grubun suçluların psikolojik yönlerine yönelik algıları daha olumlu iken, sosyolojik-çevresel yönlerine yönelik algıları ise daha olumsuz bulunmuştur. Alanda yapılan çalışmalarda (Hong Kong, İngiltere ve ABD) ise öğrencilerin genel olarak suçlulara yönelik bakışları olumsuz bulunmuştur (Chui, Cheng ve Wong, 2012; Ferguson ve Ireland, 2006). Bir çalışmada ise hemşirelik ve ekonometri öğrencilerinin suçluya bakışlarının anlamlı şekilde farklılaştığı görülmüş ve ekonometri öğrencilerinin hemşirelere göre daha

olumsuz bir tutuma sahip oldukları bulgulanmıştır (Kjelsberg, Skoglund ve Rustad, 2007). Araştırmacılar bu durumu, hemşirelik eğitiminde ağırlıklı olarak “koruma ve tedavi” temelli derslerin verilmesine bağlamışlardır. Bizim çalışmamız açısından bakıldığında; sosyal hizmet alanının genel olarak insanı merkeze alan ve hümanist bir yaklaşımı benimsemesi, ayrıca empati, insan değerliliği, yargılamama, insan hakları, hak savunuculuğu gibi değerleri içeren kuramsal bir alt yapıya sahip olması, örneklemin suçluların psikolojik yönlerine yönelik bakışlarını daha olumlu şekilde etkilemiş olabileceğini düşündürmüştür. Buna karşın, sosyal hizmet bilimi ve mesleğinin benimsediği çevresi içerisinde birey yaklaşımında, bireyden öte bireyin içinde bulunduğu sistemlere bakılması, suçluların ağırlıklı çevrelerinin sorunlu olduğu ve bu sorunlu çevrenin onları suça ittiği bakışını öne çıkarmış olabilir. Suçluların sosyal-çevresel yönlerine yönelik algıların daha olumsuz olması da bu görüşü destekler niteliktedir. Ancak öğrencilerin suçlu algısının neden ortalama düzeyde olduğu ve dahası neden suçluların sosyal-çevresel yönlerine yönelik algılarının olumsuz olduğunu doğru anlayabilmek için sosyal hizmet bölümü dışındaki bölümlerde de çalışmanın tekrar edilmesinin gerekli olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmada ortaya çıkan bulgu suçlulara yönelik algıları etkileyen diğer parametrelerin önemini daha çok öne çıkartmıştır:

Örneklemin suçlulara yönelik algılarını yordayan değişkenlere bakıldığında, ekonomik durumun ve suçlulara yönelik eğitim vs. gibi bir etkinliğe katılmış olmanın suçlulara yönelik algıları anlamlı şekilde yordadığı görülmüştür. Ekonomik durum yükseldikçe suçlulara bakış daha olumsuzken (aşağıda ayrıca tartışılacaktır), suçlularla ilgili herhangi bir etkinliğe katılmamadan, eğitim almaya doğru gidildikçe suçlulara yönelik algı daha olumludur. Konu ile ilgili bilgilendirici bir etkinliğe (seminer, kongre vs.) katılmanın ya da eğitim almış olmanın, katılımcıların suçlulara bakışlarını ve algılarını etkilemesi beklenen bir durumdur. SCÜSHB öğrencilerinin lisans sürecinde suç, suçluluk ve adalet mekanizması konuları üzerine aldıkları eğitimler, onların suçlularla ilgili daha ayrıntılı ve özel bilgiler almasına ve suçlularla empati kurabilme becerilerinin gelişmesine neden olmuş olabilir. Alanda yapılan çalışmalardan Ware ve ark. (2012) tarafından Avustralya’da 117 cezaevi çalışanına yönelik yapılan eğitim çalışmada, verilen bir eğitim sonrasında katılımcıların, cinsel suçlulara ve onların tedavi edilebilirliğine yönelik olumlu bakışlarının yükseldiği bulunmuştur. Hemşireler (cezaevi, nezarethane, sağaltım-ıslah hemşireleri) üzerine yapılan bir başka çalışmada ise hemşirelerin suçlulara yönelik bakışları genel olarak olumlu bulunmuştur. Araştırmacılar özellikle lisans düzeyinde eğitim almış olan

hemşirelerin diğerlerine göre suçlulara yönelik bakışlarının daha olumlu olduğunu bulgulamışlardır. Olumlu bakışın oluşmasında, lisans eğitiminde yer alan koruma, bakım, rehabilitasyon gibi yaklaşımların etkin olabileceği değerlendirilmiştir (Shield ve Moya, 2007). Bu bağlamda suçlularla ilgili eğitim, ders veya bir etkinlikte bulunmuş olmanın örneklemin suçlulara yönelik olumsuz bakışlarını önlediğine yönelik bir sonuca ulaşılabilmektedir. Bir başka deyişle, örneklem özelinde bakıldığında, sosyal hizmet alanının ilkeleri, yaklaşım şekilleri ve kuramlarının, suçluya yönelik dışlayıcı ve damgalayıcı algı ve bakışları engellediği söylenebilir.

Çalışmada, suçlu algısının cinsiyete göre farklılaşmadığı görülmüştür. Literatürde cinsiyet ile suçlu algısı arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda farklı sonuçlara rastlanmaktadır. Şöyle ki kimi çalışmada kadın öğrencilerin suçlulara yönelik bakışlarının daha olumsuz olduğu ve bunun genel olarak toplumda kadınların suçlulara yönelik daha olumsuz bir bakışa sahip olmalarından kaynaklandığı ortaya konurken (Chui vd., 2012), kimi çalışmalarda kadınların daha olumlu suçlu algısına sahip olduğu saptanmıştır (Ferguson ve Ireland, 2006). Literatürde bu çalışmayı destekleyecek şekilde Johnson, Hughes ve Ireland (2007), Kjelsberg ve Loos (2008) ile Craig (2005) cinsiyetler arasında farklılaşma saptamamışlardır. Bu çalışmada ortaya çıkan bulgunun, muhtemelen kadın katılımcıların ailelerinde suçlu kişilerin bulunmasından (erkeklerden dört kat daha fazla) ve yakın çevrelerinde suçluların varlığından (kadın katılımcıların yarıya yakınının yakın çevresinde suçlu kişiler olduğu bildirilmiştir) kaynaklandığı düşünülmektedir.

Katılımcıların gelir düzeyleri ve sosyoekonomik şartları, suçlulara yönelik algılarının belirlenmesinde belirleyici unsurlardan biridir. Çalışmamızda yer alan katılımcıların ailelerinin önemli bir çoğunluğu orta düzey gelir grubuna sahiptir. Bu araştırmada suçlu algısının gelir gruplarına göre anlamlı şekilde farklılaştığı görülmüş ancak varsayımımızın tersine gelir düzeyi yüksek olanların düşük olanlara kıyasla suçlulara yönelik algılarının daha olumsuz olduğu saptanmıştır. Yine lojistik regresyon analizi sonucu gelir düzeyi düşük olanların suçlulara yönelik algılarının orta gelir grubuna göre yaklaşık 0,50 kat daha olumlu olduğu tespit edilmiştir. Ancak alanda yapılan çalışmaların çoğunluğu düşük gelir düzeyine sahip olanların suçlulara yönelik algılarının yüksek gelir düzeyine sahip olanlara kıyasla daha olumsuz olduğunu ortaya koymuştur (Rose ve Clear, 2004; Brown,1996). Bu çalışmada beklenenin aksine bir sonucun ortaya çıkmasının bir sebebi gelir ile ilişkili sorunun algılanan gelir düzeyini ölçmesiyle ilişkili olabilir. Nitekim, *“bireylerin algısı kişisel özellikler yanında geçmiş yaşamlarından, yaşanılan çevreden ve sahip*

oldukları değerlerden etkilenebilir. Aynı gelire sahip iki kişi buldukları durumu farklı yorumlayabilir ve maddi açıdan içinde bulunduğu sınıfı farklı ifade edebilir" (Öztürk, 2015). Bir diğer sebep ise yüksek gelir düzeyine sahip bireylerin suça maruz kalma korkularının da yüksek olması olabilir (Öztürk, 2015; Karakuş, 2013; Keane,1992) ve bu durum gelir düzeyi yüksek kişilerde suçlulara yönelik bakışı olumsuzlaştırabilir.

Çalışmada daha önce bir suçun mağduru olanların suçlulara yönelik olumsuz algılarının herhangi bir mağduriyet yaşamayanlara kıyasla daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Benzer şekilde Ferguson ve Ireland (2006) tarafından yapılan çalışmada daha öncesinde cinsel bir suça maruz kalanların cinsel suçlulara yönelik algıları diğerlerine göre, daha negatiftir. Bu durum mağduriyetin getirdiği olumsuz sonuçlarla ilişkili olabilir. Literatürdeki pek çok çalışma suç mağduriyetinin kişilerde suç korkusunu yükselttiğini ve (Öztürk, 2015; Gökulu, 2011; Hale, 1996; Ferraro, 1995) mağduriyete bağlı olarak post travmatik stres bozuklukları yaşadıklarını (Ferraro,1995) göstermiştir. Mağduriyet sonrası meydana gelen travmatik yaşantılar, suçlulara karşı bu kişilerin bakışlarını daha hasmane hale getirebilmektedir (Akduman, 2019: 68).

Araştırmada suçlu algısının suçluya aşinalık açısından farklılaşmadığı görülmüştür. Her üç grubun da suçlulara yönelik algıları ortalama düzeydedir. Oysa Hirschfield ve Piquero (2010) suçlulara aşına olanların negatif stereotipleri çok kullanmadıklarını, onların da herkes gibi karmaşık, çeşitli ve potansiyel olarak iyileştirilebilir olduklarına inandıklarını öne sürmektedir. Bu görüşü destekleyen bir çalışma Giguere ve Dundes (2002) tarafından yapılmıştır. Araştırmacılar eski suçlularla sık sık görüşen işverenlerin suç mağduriyeti korkularının düşük olduğunu ve eski hükümlüleri işe alma konusunda daha istekli davrandıklarını saptamışlardır. Ancak suçlulara aşına olmayan katılımcıların algılarının beklenenden daha olumlu çıkmasındaki etkenin, yine örneklemin sosyal hizmet alanının teorik yaklaşım ve bakış şekline etkilenebilmesinde ve suçlulara yönelik almış oldukları eğitimlerle ilişkili olabileceği düşünülmektedir.

Araştırmanın sonuçları, ülkemizde yeterli düzeyde çalışılmamış olan bu konuya yönelik gelecek çalışmalara şu açılardan ışık tutabilir:

- 1- SCÜSHB öğrencilerinin algılarının suçluların sosyal yönü açısından daha olumsuz çıkması gelecekte bu grubun çevresi içerisinde birey anlayışını nasıl anladığının ölçülmesi ve bu anlayışın suçlulara yönelik algılarla

ilişkinin görülmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Böylece suçluların çevresel yönünün algılanmasında daha farklı ayrıntıların varlığı görülerek, sosyal model özelinde, sosyal hizmet alanı açısından yaygın şekilde çalışılmayan bir grup olan suçlulara yönelik yaklaşım ve müdahaleler belirlenmesinde katkılar sunabileceği düşünülmektedir.

- 2- SAÖ başka benzer (örn. suçlulara yönelik eğitimleri olmayan diğer sosyal hizmet bölümleri ile) ve kontrol örneklerinde denenmeli ve özellikle suçluların sosyal yönüne yönelik bakışın gruplar açısından nasıl farklılaştığı analiz edilmelidir.
- 3- Yapılan lojistik regresyon analizine göre, araştırmada kullanılan değişkenlerin, suçlulara yönelik algıları %7 civarında açıkladığı görülmüş ve bu durum, suçlulara yönelik algıları etkilemesi muhtemel diğer değişkenlerin (adalet mekanizmasına yönelik bakış, siyasi görüş, suç korkusu, kişilik, değerler vs.) etkisini göz ardı etmemenin gerekliliğini ortaya koymuştur.

SONUÇ

Ülkemizde adalet mekanizması içerisinde sosyal hizmet uygulamaları her geçen gün artmaktadır. Son yıllarda artış gösteren suçlar, özellikle önleme ve rehabilitasyon-tedavi çalışmalarının varlığını daha önemli hale getirmektedir. Bu sürecin önemli bir unsuru olan sosyal hizmet uzmanı gibi profesyonellerin suçlularla çalışabilme yetilerinin artırılabilmesi açısından bu araştırmanın önemli sonuçlar sunduğu düşünülmektedir: Şöyle ki, insanların bir konu ile ilgili algılarının belirlenmesinde cinsiyet gibi farklılıklardan öte, sonradan edinilen kazanımların algılarda daha önemli olabileceği görülmüştür. Eğitim alanların suçlulara yönelik algılarının olumlu olması eğitimin önemini açıkça ortaya koymuştur. Sosyal hizmet alanı özelinde bakıldığında, suçlulara yönelik eğitimlerin lisans düzeyindekiler için en azından olumsuz damgalayıcı bakışların oluşmasını engellediği ve lisans sonrasında suçlularla ilgili birimlerde (adliye, emniyet, cezaevi, denetimli serbestlik vs. gibi) çalışmalarında daha tercih edilebilir olmalarını sağladığı söylenebilir. Bu bağlamda suçlularla çalışma potansiyeli olan alanların (psikoloji, PDR, sosyoloji, pedagoji, hemşirelik vs.) lisans eğitimlerinde adli bilimler, kriminoloji, çocuk suçluluğu, adalet mekanizması, viktimoloji gibi bilimlere yönelik dersler daha ağırlıklı verilmelidir. Sosyal hizmet alanı içerisinde bu konular hali hazırda, “çocuklarla sosyal hizmet”, “çocuk suçluluğu ve sosyal hizmet”, “adli sosyal hizmet dersleri” vs. gibi dersler içerisinde verilmektedir. Bu anlamda, sosyal hizmet alanı içerisinde bu

dersler yaygınlaştırılmalı ve bu alanlara yönelik akademisyenlerin sayısı artırılmalıdır. Ayrıca adalet mekanizması içerisinde suçlularla çalışacak departmanlarda, lisans seviyesinde suçlulara yönelik eğitim almaları nedeniyle, sosyal hizmet uzmanları tercih edilmelidir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Bu araştırma için Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Etik Kurulunca 04.01.2019 tarih 60263016-050.06.04-E.353183 sayı ile etik onay verilmiştir.

KAYNAKÇA

- Ajzen, I. (2001). Nature and operation of attitudes. *Annual Review of Psychology*, 52:27-58.
- Akduman, İ. (2019). Adli viktimoloji. D. Yücel ve M. B. Gönültaş (ed.), *Adli Sosyal Hizmet: Yaklaşım ve Müdahale* (ss.64-76) içinde. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Akın, B. ve Şentürk, E. (2012). Bireylerin mutluluk düzeylerinin Ordinal Lojistik Regresyon Analizi ile incelenmesi. *Öneri*, 10(37): 183-193.
- Baykara-Acar, Y. (2014). *Adli sosyal hizmet ve Türkiye'de çocuk adalet sisteminin tarihi*. Sosyal Hizmet Sempozyumu 2014: Türkiye'de Adalet Sistemi ve Adli Sosyal Hizmet. Başkent Üniversitesi.
- Brown, S. (1999). Public attitudes toward the treatment of sex offenders. *Legal and Criminological Psychology*, 4 (2), 239–252. DOI: 10,1348 / 135532599167879
- Brownell, P. ve Roberts, A. R. (2002). A century of social work in criminal justice and correctional settings. *Journal of Offender Rehabilitation*, 35(2): 1-17.
- Chui, W. H. Cheng, K.K.Y. ve Wong, L.P. (2012) Gender, Fear of Crime, and attitudes towards prisoners among social work majors in a Hong Kong University. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 57(4): 479-494.
- Church, W.T., Wakeman, E., Miller, S., Clements, C.B ve Sun, F. (2008) Community attitudes towards sex offenders: The development of a psychometric assessment instrument. *Research on Social Work*, 18: 251-259.
- Craig, L. A. (2005). The impact of training on attitudes towards sex offenders. *Journal of Sexual Aggression*, 11: 197-207.
- Cunha, O. S. ve Gonçalves, R. A. (2017). Attitudes of police officers toward offenders: Implications for future training. *Policing (Supp.2)*, 265-277.
- Ferguson, K., ve Ireland, C. A. (2006). Attitudes towards sex offenders and the influence of offence type: a comparison of staff working in a forensic setting and students. *British Journal of Forensic Practice*, 8 (2): 10-19.
- Ferraro, K. F. (1995). *Fear of crime: Interpreting victimization risk*. Albany: State University of New York.

- Giguere, R. ve Dundes, L. (2002). Help wanted: A survey of employeers concerns about hiring ex-convicts. *Criminal Justice Policy Review*, 13(4): 396-408.
- Gökulu, G. (2011). *Perceived risk of victimization and fear of crime: A case study of Metu students* (Yayımlanmamış doktora tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gönültaş, M.B. (2016). Adli sosyal hizmet: Adalet mekanizmasındaki yeri ve önemi. D. Yücel ve M. B. Gönültaş (ed.), *Adli Sosyal Hizmet: Yaklaşım ve Müdahale* (ss.2-14) içinde. Ankara: Nobel.
- Gönültaş, M.B., Öztürk, M. Zeyrek-Rios, E. Y., Kanak, M. ve Demir, E. (2019). Perceptions toward criminals scale: The reliability and validity analyses. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 20(Ek Sayı 1): 41-47.
- Griffin, M.P. ve West, D.A. (2006), The lowest and the low? Addressing the disparity between community view, public policy, and treatment effectiveness for sex offenders. *Low and Psychology Review*, 30: 143-170.
- Gültekin, F. (2013). *Regresyon analizi*. Erişim adresi: <http://w3.balikesir.edu.tr/~bsentuna/wp-content/uploads/2013/03/Regresyon-Analizi.pdf>. Erişim tarihi: 2. Aralık 2019.
- Hale, C. (1996). Fear of crime: a review of the literature. *International Review of Victimology*, 4: 79-150.
- Hirschfield, P. J. ve Piquero, A. R. (2010). Normalization and legitimation: Modeling stigmatizing attitudes toward ex-offenders. *Criminology*, 48(1): 27-55.
- Hogue, T. E. (1993). Attitudes towards prisoners and sexual offenders. N.C. Clark ve G. Stephenson (ed.), *DCLP Occasional Papers: Sexual Offenders* içinde (ss. 27-32). Leicester: British Psychological Society.
- Johnson, H., Hughes, J. G. ve Ireland, J. L. (2007). Attitudes towards sex offenders and the role of empathy, locus of control and training: A comparison between a probationer police and general public sample. *The Police Journal: Theory Practice and Principles*, 80 (1): 28-54 <https://DOI.org/10.1350/pojo.2007.80.1.28>.
- Karakuş, Ö. (2013). Suç Korkusunun Sosyolojik Belirleyenleri: Sosyal Sermaye mi? Sosyal Kontrol mü?. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1): 1-19.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel.
- Karataş, Z. (2019). Adli sosyal hizmet müdahalesi: Yaklaşımlar ve yöntemler. D. Yücel ve M. B. Gönültaş (ed.), *Adli Sosyal Hizmet: Yaklaşım ve Müdahale* (ss.284-303), 3. Baskı, içinde. Ankara: Nobel.
- Keane, C. (1992). Fear of Crime in Canada: An Examination of Concrete and Formless Fear of Victimization. *Canadian Journal of Criminology*, 34(2): 215 -224.
- Kılıç, S. (2000). *Lojistik regresyon analizi ve pazarlama araştırmalarında bir uygulama* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kjelsberg, E. ve Loos, L.H. (2008). Conciliation or condemnation? Prison employees' and young peoples' attitudes towards sexual offenders. *International Journal of Forensic Mental Health*, 7 (1): 95-103. DOI: 10.1080/14999013.2008.9914406.

- Kjelsberg, E., Skoglund, T. H ve Rustad, A. B. (2007). Attitudes towards prisoners, as reported by prison inmates, prison employees and collage students. *BMC Public Health*, 7: 71. DOI: 10:1186/1471-2458-7-71.
- Maschi, T. ve Killian, M. L. (2009). Defining Collaborative Forensic Social Work With Divers Populations. T.Maschi, C. Bradley, K. Ward (ed.), *Forensic Social Work: Psychosocial and legal Issues in Diverse Practice Settings* içinde (ss. 3-10). Springer Publishing Company: New York
- Melvin, K. B., Gramling, L.K. ve Gardner, W.M. (1985). A scale to measure attitudes toward prisoners. *Criminal Justice and Behavior*, 12: 241-253.
- Neil, T. H. (2002). *Applied Multivariate Analysis*. Secaucus, NJ, USA: Springer-Verlag New York.
- National Organization of Forensic Social Work (NOFSW) (2015). What is forensic social work? http://nofsw.org/?page_id=10, Erişim Tarihi: 01.11.2019.
- Pekdoğan, S. (2016). Annelerin istismar potansiyellerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Ege Eğitim Dergisi*, (17)2: 425 – 441.
- Öztürk, M. (2015). *Sosyolojik açıdan suç korkusu ve yaşam memnuniyeti: Mersin ili örneği* (Yayımlanmamış doktora tezi). Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Rose, D. R. ve Clear, T. R. (2004). Who doesn't know someone in jail? The impact of exposure to prison on attitudes toward formal and informal controls. *The Prison Journal*, 84:228–47.
- Sarıman, G. (2011). Veri madenciliğinde kümeleme teknikleri üzerine bir çalışma: K-means ve k-medoids kümeleme algoritmalarının karşılaştırılması. *Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 15(3): 192-202.
- Shields, K. ve Moya, D. D. (1997). Correctional health care nurses' attitudes toward inmates. *Journal of Correctional Health Care*, 4 (1): 37-59.
- Ware, J., Galouzis, J., Hart, R. ve Allen, R. (2012). Training correctional staff in the management of sex offenders: Increasing knowledge and positive attitudes. *Sexual Abuse in Australia and New Zealand*, 4 (2): 23-30.
- Wilson, M. (2010). *Criminal justice socia work in the United States: Adapting to new challenges*. Washington, D.C.: NASW Center for Workforce Studies.
- Wormer, K., Roberts, A., Springer, D.W. ve Brownell, P. (2008). Forensic social work: Current and emerging developments. B.W. White, (ed.), *Comprehensive Handbook of Social Work and Social Welfare* içinde (ss.315-342). John Wiley and Sons: USA.
- Young, D. S. (2014). Social workers' perperctives on effective pratice in criminal justice settings. *Journal of Forensic Social Work*, 4 (2): 104-122.

Karataş, Z. ve Güzel, B. (2020). Üniversite öğrencilerinin yabancı düşmanlığıyla ilgili tutumlarının incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(2), 500-523.

Araştırma

*Makale Geliş Tarihi:03.11.2019
Makale Kabul Tarihi: 16.03.2020*

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN YABANCI DÜŞMANLIĞIYLA İLGİLİ TUTUMLARININ İNCELENMESİ

Examination of University Students' Attitudes Towards Xenophobia

Zeki KARATAŞ*

Bekir GÜZEL**

* Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İİBF Sosyal Hizmet Bölümü, zeki.karatas@erdogan.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-5822-2904

** Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İİBF Sosyal Hizmet Bölümü, bekir.guzel@erdogan.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-0795-0768

ÖZET

Bu araştırmanın amacı; üniversite öğrencilerinin yabancı düşmanlığı düzeylerinin açıklanmasında çeşitli demografik değişkenlerin rolünün incelenmesidir. Araştırma nicel araştırma yaklaşımına dayalı ilişkisel tarama modeli çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın örneklemini bir devlet üniversitesinin önlisans, lisans ve lisansüstü programlarında öğrenim gören ve seçkisiz olarak belirlenen 653 gönüllü öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak Yabancı Düşmanlığı (Zenofobi) Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde t testi ve ANOVA testi kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda; üniversite öğrencilerinin yabancı düşmanlığı düzeyi ortalaması $3,92 \pm 1,22$ bulunmuştur. Öğrencilerin yabancı düşmanlığı tutumuyla cinsiyet, öğrenim görülen fakülte, ailenin yaşadığı coğrafi bölge ve bölümünde ya da sınıfında yabancı öğrenci bulunma durumu arasında anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir. Kadın öğrencilerin, ilahiyat fakültesinde öğrenim görenlerin, ailesi Karadeniz bölgesinde yaşayanların ve yabancı uyruklu öğrenciyle teması olanların yabancı düşmanlığı düzeylerinin anlamlı ölçüde düşük olduğu görülmüştür. Öğrencilerin yabancı düşmanlığına yönelik tutumlarına etki eden ve katılımcılar arasında anlamlı farkların oluşmasına neden olan faktörler ulusal ve uluslararası düzeyde gerçekleştirilen çalışmalarla ilişkilendirilerek tartışılmıştır. Sonuç bölümünde genel bir değerlendirme yapılarak, üniversite öğrencilerinin yabancılara yönelik tutumlarını olumlu yönde geliştirebilecek veya yabancı düşmanlığı düzeyini düşük seviyede tutabilecek önerilere yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Yabancı düşmanlığı, göç, göçmen karşıtlığı, sığınmacı, üniversite öğrencileri.

ABSTRACT

The main purpose of this study is to examine the role of various demographic variables in explaining the xenophobia levels of university students. The research was carried out within the framework of a relational screening model based on a quantitative research approach. The sample of the study consists of students studying in associate, undergraduate and graduate programs of a public university. The sample consisted of 653 volunteer students. While collecting the data, Xenophobia Scale and Personal Information Form were used as data collection tools. In the analysis of the data, t test and ANOVA test were used. At the end of the research, the average level of xenophobia of university students was found to be $3,92 \pm 1,22$. A significant relationship was found between the xenophobic attitude of the students and the gender, the faculty in which they were educated, the geographical region where the family lived and the presence of foreign students in their class. Among female students, the level of xenophobia was significantly lower among those who studied in theology faculty, whose families lived in the Black Sea region, and those who had contact with international students. In the discussion section, the factors affecting students' attitudes towards xenophobia and causing significant differences between the participants were associated with the studies carried out at national and international level. In conclusion, a general evaluation was made about the research topic and its results. Besides, the suggestions were given to improve the attitudes of university students towards foreigners in a positive way or to keep the level of xenophobia at a low level.

Key words: Xenophobia, migration, anti-immigrant, asylum seekers, university students

GİRİŞ

Batı medyasında "Mülteci Krizi" adı altında olağandışı bir dönem olarak tanımlanan; ancak göçmen, sığınmacı ve mülteci bireyler açısından herhangi bir yıldan farksız olan 2015 yılının son günlerinde Sırbistan sınırında bulunan Roszke Köyü'nden Macaristan'a geçmeye çalışan insanlara çelme takan ve tekmeleyen Macar gazeteci Petra Laszlo'nun yüzündeki ifade zihnimizdeki tazeliğini korumaktadır. Onun bu tutum ve davranışından ötürü aldığı 3 yıllık hapis cezası Macaristan'daki bir üst mahkeme tarafından 2018 yılında bozulmuş olsa da toplumsal hafızada bıraktığı iz uzunca bir süre varlığını sürdürecektir gibidir.

Soğuk Savaş döneminde görece korunaklı ve izole bir yaşam süren Batı Avrupa'da Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin dağılmasından sonra güvenlik tanımları ve anlayışı da değişmeye başlamıştır. Buna ek olarak 11 Mart 2004 tarihinde İspanya'da yaşanan Madrid Saldırısı, 7 Temmuz 2005 tarihinde İngiltere'de yaşanan Londra Saldırısı çok kısa süre içerisinde Batı Avrupa ülkelerindeki aşırı sağ politikaların yükselişiyle bir karşılık bulmuştur. Nitekim başta Geert Wilders önderliğindeki Hollanda Özgürlük Partisi (PVV) olmak üzere Fransa'da Marine Le Pen liderliğindeki Ulusal Cephe (FN), Almanya'da Alexander Gauland liderliğindeki Almanya için Alternatif Partisi (AfD), Avusturya'da Sebastian Kurz liderliğindeki

Avusturya Halk Partisi (ÖVP), İtalya'da Beppe Grillo liderliğindeki Beş Yıldız Hareketi (M5S) ile Macaristan'da Viktor Orban önderliğindeki Macar Yurttaşlar Birliği (Fidesz) Partisi göçmen karşıtlığı, ırkçılık ve/veya yabancı düşmanlığı (zenofobi) gibi düşünceler üzerinden politikalar üretmekte ve son yıllarda giderek popüler hale gelmektedirler. Üstelik bu politik eğilim ve tercih sadece Kıta Avrupası ile sınırlı değildir. Atlas Okyanusu'nun diğer ucunda, 3 Kasım 2020 tarihinde yapılacak olan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) başkanlığı seçimlerinde Cumhuriyetçi Parti (RP)'den yeniden aday olmak isteyen, mevcut başkan Donald Trump da benzer düşünceler üzerinden politika üretmektedir.

Binlerce yıl içinde oluşturulmuş Avrupa merkezli (Eurocentric) yapının bir "öteki" tarafından konvansiyonel olmayan yollarla tehdit ediliyor olması insan hakları, özgürlük, eşitlik, adalet, bireyin onuru ve saygınlığı gibi evrensel değerlerin bir anda değersizleştirilmesine veya yok olmasına yol açmaktadır. Nitekim İtalya'da iktidarın aşırı sağcı ortağı Kuzey Ligi Partisi (Lega Nord) lideri Matteo Salvini'nin isteğiyle Senato'da kabul edilen kararnameyle yardım gemilerinin Akdeniz'de kurtardıkları ve İtalyan karasularına getirdikleri her bir göçmen, sığınmacı ve mülteci için 10 bin ile 50 bin Avro arasında idari para cezasına çarptırılması başka türlü açıklanamaz! Son yıllarda Avrupa genelinde göçmen, sığınmacı ve mülteci bireyler üzerinden suç ve işsizlik oranlarının arttığı, şehirlerin güvensizleştiği, işsizlik sigortası yoluyla refah devleti anlayışının kötüye kullanıldığı ve Avrupalı olma ayrıcalığının tehdit edildiği sürekli olarak ön plana çıkarılmaktadır. Bu durum geçmişten bugüne kendi sorunlarını da beraberinde getirmektedir. 1990'lardan bu yana kıtaya yeni gelenleri hedef alan ve en son Almanya'daki "dönerci"¹ cinayetlerinde kendini gösteren ırkçılık, ayrımcılık ve yabancı düşmanlığı tutumları Avrupa Birliği (AB) içinde giderek endişe kaynağı haline gelmektedir (Köşer-Akçapar, 2012). Almanya'da PEGIDA adıyla ortaya çıkan ve kendilerini "*Batı'nın İslamlaşmasına Karşı Olan Vatansever Avrupalılar*" olarak tanımlayan örgütün faaliyetleri gelecek için endişe verici boyutlara ulaşmıştır (Alkan, 2015; Yıldız-Yücel, 2017). Öte yandan resmi olarak 1 Kasım 2019 tarihinde göreve

¹ Neonazi Seri Cinayetleri veya Döner Cinayetleri olarak da anılan, 2000 ila 2006 yılları arasında Almanya'da yabancı düşmanlığı fikriyle gerçekleşen ırkçı seri cinayetler on (10) kişinin ölümü ve bir (1) kişinin de yaralanmasıyla sonuçlanmıştır. Saldırılarda Türk göçmenler ile bir Yunan göçmen hedef alınmıştır. 6 Mayıs 2013'te başlayan ve 11 Temmuz 2018 tarihinde sona eren davalar neticesinde Nasyonal Sosyalist Yeraltı Örgütü (NSU)'nün hayatta kalan tek üyesine (Beate Zschaepe) ömür boyu hapis cezası verilmiştir. Ayrıca NSU'ya yardım ve yataklıktan suçlu bulunan Ralf Wohlleben'e 10 yıl, Andre Emminger'e 2.5 yıl ve Holger Gerlach'a 3 yıl hapis cezası verilmiştir. Dava sürecinde suçunu itiraf eden Carsten S. de gençlik yasalarına uyarınca 3 yıl hapis cezası ile cezalandırılmıştır!

başlaması beklenen yeni AB Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen'in, henüz resmen göreve başlamamasına rağmen göç, güvenlik, istihdam ve eğitimden sorumlu temsilcisini konformist bir ifadeyle "Avrupa yaşam şeklini koruyalım" diyerek görevlendirmesi bu endişelerin yeni dönemde de devam edeceğinin bir göstergesidir.

Göçmen, sığınmacı, mülteci ya da farklı etnik, kültürel ve dini özelliklere sahip bireylere yönelik her geçen gün giderek artan yabancı düşmanlığı sadece Avrupa kıtası ile sınırlı değildir. Yukarıda da değinildiği üzere ABD başta olmak üzere Çin (Hai, 2005), Yeni Zelanda², Orta Afrika Cumhuriyeti³ ve Güney Afrika Cumhuriyeti (Nnaemeka vd., 2019; Mlambo, 2019) gibi ülkelerde yaşanan gelişmeler küresel düzeyde yabancı düşmanlığı ile ilgili endişeleri arttırmaktadır. Örneğin Güney Afrika Cumhuriyeti'nde 2019 yılı içerisinde kökeni 1990'lı yıllara kadar dayanan yabancı düşmanlığına bağlı olarak yaşanan olaylar sadece ülke içindeki yabancıları tedirgin etmekle kalmamış, uluslararası boyutta da endişelere neden olmuştur (Dewa, 2019). Nitekim ülkede 2008 yılında yaşanan yabancı düşmanlığı temelli olaylarda elli Afrikalı göçmen hayatını kaybetmiştir (Crush, 2014). Zimbabwe, Malawi, Mozambique ve Lesotho gibi farklı ülkelere gelen göçmenlerin Güney Afrika Cumhuriyeti içinde maruz kaldıkları zenofobik davranışların gelecek yıllarda da devam etmesinden endişe duyulmaktadır (BBC, 2019).

Bu çalışmada ötekinin tam olarak anlaşıl(a)mamasından kaynaklandığı düşünülen yabancı düşmanlığı tutumu ve davranışı üniversite öğrencileriyle yapılmış bir bilimsel araştırmanın sonuçları üzerinden epistemolojik düzlemde ele alınıp değerlendirilecektir. Ancak öncelikle yabancı düşmanlığı kavramı üzerine kısa bir değerlendirme yapılması, araştırmanın mahiyetini ortaya koyması açısından yararlı olacaktır.

Yabancı Düşmanlığı

Bir yere ait olma bağlamında yabancı; sınırın dışından olan, kendisinden ve mülkiyet alanından koparak içe alınan kişi olarak tanımlanmaktadır (Güngör, 2018). Sözcük anlamına bakıldığında bir sıfat olarak yabancı; "başka bir milletten olan, başka devlet uyruğunda olan (kimse), bigâne, ecnebi, belli bir yere veya kimseye özgü olmayan,

² 2019 yılının Mart ayında Yeni Zelanda'nın Christchurch kentinde 2 camiye gerçekleştirilen ve 49 kişinin hayatını kaybettiği saldırının zenofobik etkisi zihinlerdeki tazeliğini korumaktadır.

³ Anti-Balaka ve Seleka gibi Hristiyan grupların Çad, Gabon, Kamerun ve Angola gibi ülkelere gelen ya da Müslüman olan gruplara yönelik gerçekleştirdikleri saldırılar günümüzde de devam etmektedir (Weyns vd., 2014).

tanınmayan, bilinmeyen, aynı türden, aynı çeşitten olmayan” şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2019). Yabancı düşmanlığı olarak Türkçe’ye çevrilen “xenophobia” (zenofobi) kelimesi ise “xenos” (yabancı) ve “phobia” (fobi/korku) kelimelerinin birleşiminden türetilmiş olup, yabancı fobisi/korkusu anlamında kullanılmaktadır (Yakushko, 2018). Psikolojide kullanılan fobi kelimesi rasyonel ve somut bir nedene dayanmaksızın kişinin kaygı düzeyinin yükselmesi anlamına geldiğinden, yabancı korkusu yaşanmış herhangi bir deneyime dayanmaksızın da ortaya çıkabilmektedir. Psikolojik bir süreci başlatan bu durum sonucunda korkulan şeye karşı hoşlanmama, tedirginlik, nefret, öfke, tikslenme gibi duygular ortaya çıkmakta ve düşmanca tavır alma düzeyine varabilmektedir. Bilişsel düzeyde kategorileştirme ve ön yargıya dayanan zenofobi, yabancıların zarar vereceği ihtimali üzerinden ondan uzak durulması, yerleşik olmasına izin verilmemesi ya da sınırın dışına gönderilmesi gerekliliği görüşünü ortaya çıkarmaktadır (Güngör, 2018).

Yabancı düşmanlığı ile ırkçılık kavramı zaman zaman karıştırılmakta ya da birbirinin yerine kullanılmaktadır. Castles ve Miller (2008) gibi bazı araştırmacılar yabancı düşmanlığı kavramının aslında “ırkçılık” kavramını örtmek için kullanılan bir ifade şekli olduğunu düşünmektedir. Ancak kavramsal bir değerlendirme yapıldığında yabancı düşmanlığı, ırkçılıktan daha genel bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Yabancı düşmanlığı daha çok ait olunan topluma dışarıdan dâhil olanla ilgiliyken, ırkçılık etnik ayrımcılığa dayalı olarak içeridekini de kapsayabilmektedir. Bir üstünlük ideolojisi olan ırkçılık, etnik bir grubun diğeri üzerinde sosyokültürel ve politik baskısını meşrulaştırarak, ötekenden kaçınma ve kendini ayırt etmeyi onaylama işlevi görür. Bireysel düzeyde ırkçılık, etnik aidiyete dayalı olarak kişinin öteki etnik grubun üyelerine karşı önyargılı tutum ve ayırt edici davranış sergilemesi şeklinde kendini gösterir. İrkçi tutumlar belirli bir sosyal ve siyasi bağlam içinde geliştiğinden insanların birbirlerine karşı olan ırkçı tutum ve davranışlarını bireysel düzeyde anlamaya çalışmak yanıltıcı olabilmektedir (Arkonaç, 2016). Çünkü ırkçılık kavramının bazen birbiriyle bağlantılı olmayan ideolojik ve davranışsal boyutu bulunmaktadır. Davranış biçimi olarak ırkçılık günlük yaşamda tanımlanmış fiziksel özellikleri kendilerinden farklı olan kişilerden nefret etme ya da bu kişileri küçük görme şeklinde ortaya çıkmaktadır. İdeolojik anlamda ırkçılığın ise insan ırklarıyla ilgili bir doktrini ifade ettiği ve günümüzdeki ırkçılığın sömürgecilik ve emperyalizm sonucu ortaya çıktığı vurgulanmaktadır (Yılmaz, 2008). Buna karşın Roberto Aliboni (2006) tarafından da ifade edildiği üzere yabancı düşmanlığı eşcinsellere yönelik düşmanlığa kadar uzanan geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır (Kökel ve Odabaşı, 2017).

Bauman (2013) tarafından genel olarak “yabancı” olan her şeye düşmanlık göstermek şeklinde tanımlanan yabancı düşmanlığı son yıllarda özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde giderek önemli bir gündem haline gelmektedir. Söz konusu kavram sosyal, ekonomik, kültürel, eğitimsel ve politik pek çok alanda kendini hissettirmekte ve kamuoyunda bir karşılık bulmaktadır. Nitekim 2008 ve 2009 yılları arasında yapılan bir çalışmada Avustralya toplumunda son yıllarda endişe verici düzeyde artan yabancı düşmanlığının öğrenciler üzerinde de etkili olmaya başladığı görülmektedir. Buna göre yükseköğretim içinde yer alan yerli (aborijin) öğrencilerin sürekli olarak vahşileştirildikleri, istismar edildikleri ve ırkçılık boyutuna varan yabancı düşmanlığı içeren hakaretlerle tehdit edildikleri tespit edilmiştir (Harcourt, 2009).

Türkiye’de var olan yabancı düşmanlığı içeren tutumlar, Suriye’de yaşanan olaylar nedeniyle Türkiye sınırına gelerek sığınma talebinde bulunan Suriye Arap Cumhuriyeti vatandaşlarının ülkeye kabulünden sonra artmaya başlamıştır. Öncesinde bireysel ya da yerel düzeyde dışa vurulan yabancı karşıtı söylemler, Suriyelilerle birlikte ulusal düzeye taşınmış ve toplumun geneline yaygınlaşmıştır. Ekonomik, sosyal, kültürel, politik, güvenlik temelli endişeler ya da pragmatist görüşler yabancıların tehdit olarak algılanmasına neden olmaktadır. Ankara İli’nde gerçekleştirilen bir araştırmada sosyal yönden baskın olan kişilerin Suriyelileri hem sosyoekonomik hem de politik yönden tehdit olarak gördüğü belirlenmiştir (Köse vd., 2018). Üniversite öğrencileri üzerine yapılan bir araştırmada, öğrencilerin Suriyelileri ekonomik, sosyal, siyasi ve güvenlik açısından tehdit olarak algıladıkları tespit edilmiştir (Kabaklı-Çimen ve Ersoy-Quadır, 2018). Benzer türdeki araştırmalar göstermektedir ki; başlangıçta geçici olarak ülkeye kabul edilen Suriyelilerin kalıcı hale gelmesiyle birlikte Türkiye’de de yabancılar karşı sergilenen hoşgörü ve tolerans giderek zayıflamaktadır (Ünal, 2014; Ankaralı vd., 2017; Arslantürk, 2019).

Uluslararası öğrenciler arasında gerçekleştirilen araştırmalarda yükseköğretim içindeki yabancı düşmanlığı düzeyinin dikkate alınması gereken bir boyutta olduğu görülmektedir (Svensson ve Edblad, 2015; Jolly ve DiGiusto, 2013). Dünyada en çok uluslararası öğrenciye sahip olan ülke konumundaki ABD’de yapılan bir araştırmada; üniversite öğrencilerine daha önce hiç ırklarına, dinlerine veya etnik kökenlerine bağlı olarak bir yabancı düşmanlığı eyleminin kurbanı olup olmadıkları sorulmuştur. Bu soruya cevap veren öğrencilerin %36,1’i yabancı düşmanlığına maruz kaldığını belirtmiştir (Moore, 2017). Bu araştırmaya aynı sosyal çevre ve sınıfı paylaşan öğrencilerin dahil olduğu düşünüldüğünde, üniversite öğrencileri arasındaki yabancı düşmanlığı tutumunun yüksek olduğu görülmektedir.

Yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda bu araştırmanın amacı üniversite öğrencilerinin yabancı düşmanlığı düzeylerinin çeşitli demografik değişkenlerle ilişkisinin incelenmesidir. Bu amaç kapsamında aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Üniversite öğrencilerinin yabancı düşmanlığı (zenofobi) tutumları ne düzeydedir?
2. Üniversite öğrencilerinin yabancı düşmanlığı düzeyleri çeşitli değişkenler (cinsiyet, öğrenim görülen birim, sınıf düzeyi, algılanan gelir düzeyi, göç ile ilgili eğitim alma durumu, üniversiteye gelmeden önce yaşanan yerleşim yeri) tarafından anlamlı şekilde açıklanmakta mıdır?

YÖNTEM

Nicel araştırma yaklaşımına dayalı olarak tasarlanan bu çalışmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Bu modelde iki veya daha fazla sayıdaki değişken arasındaki ilişkinin yönü ve derecesinin belirlenmesi amaçlanmaktadır (Karasar, 2008). Bu çalışmada da temel olarak üniversite öğrencilerinin yabancı düşmanlığı tutumlarıyla çeşitli değişkenler arasındaki ilişkiler belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın evrenini 2018-2019 eğitim öğretim yılında Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi'nin önlisans, lisans ve lisansüstü programlarında öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise bu üniversitede öğrenim gören ve seçkisiz olarak belirlenen 653 öğrenciden oluşmaktadır. Katılımcılara ilişkin tanımlayıcı bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcılara İlişkin Tanımlayıcı Bilgiler

Değişken	n	%
Cinsiyet		
Kadın	368	56,4
Erkek	285	43,6
Yaş		
18-24	591	90,5
25+	62	9,5
Sınıf düzeyi		
1. Sınıf	203	31,1
2. Sınıf	198	30,3
3. Sınıf	104	15,9
4. Sınıf	119	18,2
5.-6. Sınıf	12	1,9
Lisansüstü	17	2,7
Öğrenim görülen yer		
Fakülte ve Yüksekokul (Lisans)	546	83,6
Meslek Yüksekokulu (Önlisans)	90	13,8
Enstitü (Lisansüstü)	17	2,6
Ailenin algılanan gelir düzeyi		
Düşük	85	13,0
Orta	540	82,7
Yüksek	28	4,3
Göç ile ilgili eğitim alma durumu		
Evet	51	7,8
Hayır	602	92,2
Bölümde yabancı öğrenci olma durumu		
Evet	391	59,9
Hayır	262	40,1
Ailenin yerleşim yeri		
Yurtdışı	2	0,3
Belde/Köy	120	18,4
İlçe merkezi	168	25,7
İl merkezi	169	25,9
Büyükşehir	194	29,7
Ailenin yaşadığı bölge		
Karadeniz	344	52,7
Marmara	109	16,7
Akdeniz	48	7,4
Doğu Anadolu	48	7,4
İç Anadolu	44	6,7
Güneydoğu Anadolu	35	5,4
Ege	25	3,8
Toplam	653	100

Veri Toplama Araçları***Yabancı Düşmanlığı (Zenofobi) Ölçeği***

Van der Veer, Yakushko, Ommundsen ve Higler (2011) tarafından geliştirilen, Özmete, Yıldırım ve Duru (2018) tarafından Türkçe'ye uyarlanan Yabancı Düşmanlığı (Zenofobi) Ölçeği tek faktörlü, 11 maddeden oluşan, 6'lı likert tipi (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 6=Kesinlikle Katılıyorum) derecelendirmeye sahip bir ölçme aracıdır. Ölçekte yer alan sekizinci soru tersten kodlanmaktadır. Ölçekten alınabilecek en

düşük puan 11, en yüksek puan 66 olup, puanın artması yabancı düşmanlığı tutumunun yüksek düzeyde olduğu anlamına gelmektedir. Ölçeğin geçerliğinin belirlenmesi amacıyla yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucu uyum indeks değerleri hesaplanmış; sonuçlar [$\chi^2/sd=4,09$), RMSEA=0,073, SRMR= 0,073, CFI= 0,96, NFI=0,96, NNFI=0,95] olarak elde edilmiştir. Bu indekslere ait kabul sınırları ile modelin kabul edilebilir olduğu (χ^2/sd , RMSEA, SRMR, NNFI) ya da iyi uyum (CFI, NFI) gösterdiği anlaşılmaktadır. Ölçeğin iç tutarlık anlamındaki güvenilirlik katsayısı olan Cronbach Alfa değeri ,87 olup, düzeltilmiş madde toplam korelasyonları ise yüksek ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu araştırma için Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı ,90 olarak bulunmuş ve ölçme aracının güvenilir olduğu kabul edilmiştir (Tavşancıl, 2002).

Kişisel Bilgi Formu

Kişisel bilgi formu, katılımcılara ait yaş, cinsiyet, öğrenim görülen yer, sınıf düzeyi, algılanan gelir düzeyi, göç ile ilgili eğitim alma durumu, bölümünde yabancı öğrenci olma durumu, ailenin yaşadığı yerleşim yeri ve bölgesine ilişkin bilgilere ulaşılmasına yönelik soruların yer aldığı ve araştırmacılar tarafından hazırlanan formdur.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın başlangıcında katılımcılardan veri toplanması için Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi'nin Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'ndan 22.03.2019 tarih ve 2019/5 sayılı Etik Onay ve rektörlükten resmi izin alınmıştır. Gerekli izinler alındıktan sonra araştırmacılar tarafından oluşturulan Kişisel Bilgi Formu ve ölçek çevrimiçi ortama aktarılmıştır. Veriler resmi e-posta adresleri üzerinden tüm öğrencilere ulaşılarak gönüllü olanların katılımıyla toplanmıştır.

Bu araştırmanın amacı doğrultusunda öncelikle katılımcıların yabancı düşmanlığı tutumlarının ne düzeyde olduğu belirlenmiştir. Daha sonra katılımcıların yabancı düşmanlığı tutumlarıyla çeşitli sosyodemografik özelliklerinin ilişkisinin belirlenmesi amacıyla t testi ve ANOVA testi analizi gerçekleştirilmiştir. ANOVA testinde fark çıkması durumunda, ikili fark için varyansların homojen dağıldığı durumlarda Tukey testi kullanılmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde araştırmanın amacı doğrultusunda öncelikle üniversite öğrencilerinin yabancı düşmanlığı tutumlarının ne düzeyde olduğu belirlenmiştir. Daha sonra

katılımcıların yabancı düşmanlığı düzeyinin çeşitli sosyodemografik değişkenlerle ilişkisi analiz edilmiştir.

Tablo 2. Yabancı Düşmanlığı Düzeyine İlişkin Betimsel İstatistikler

	n	Minimum	Maximum	Ortalama	ss	Çarpıklık	Basıklık
Yabancı Düşmanlığı Ölçeği	653	1,00	6,00	3,92	1,22	-,197	-,809

Tablo 2 incelendiğinde; katılımcıların Yabancı Düşmanlığı puanları 1,00 ile 6,00 arasında değişmekte olup, ortalamasının $3,92 \pm 1,22$ olduğu görülmüştür. Yabancı Düşmanlığı Ölçeği puanından elde edilen çarpıklık ve basıklık değeri +1,5 ile -1,5 arasında olduğundan normallik sağlanmış olup analizlerde parametrik olan test teknikleri kullanılmıştır.

Tablo 3. Yabancı Düşmanlığı Düzeyinin Cinsiyet Açısından İncelenmesi

	Cinsiyet	n	Ortalama	ss	t	p
Yabancı Düşmanlığı Ölçeği	Kadın	368	3,71	1,18	,623	,000*
	Erkek	285	4,20	1,21		

* $p < 0,05$

Tablo 3'de yabancı düşmanlığı tutumu ile cinsiyet arasındaki ilişkinin incelenmesi için yapılan t testi sonuçlarına göre yabancı düşmanlığı ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Erkeklerin ortalaması 4,20 iken, kadınların ortalaması 3,71'dir. Buna göre erkeklerin yabancı düşmanlığı düzeyi daha yüksektir.

Tablo 4. Yabancı Düşmanlığı Düzeyinin Yaş Açısından İncelenmesi

	Yaş Aralığı	n	Ortalama	ss	t	p
Yabancı Düşmanlığı Ölçeği	18-24	591	3,94	1,20	,031	,230
	25+	62	3,75	1,42		

Tablo 4'de yabancı düşmanlığının yaş aralığı açısından incelenmesi için yapılan t testi sonuçlarına göre; yaş aralığı farklı olan gruplar arasında yabancı düşmanlığı düzeyi açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamaktadır ($p > 0,05$).

Tablo 5. Yabancı Düşmanlığı Düzeyinin Öğrenim Görülen Sınıf Açısından İncelenmesi

	Sınıf Düzeyi	n	Ortalama	ss	F	p
Yabancı Düşmanlığı	1. Sınıf	203	3,91	1,24	,108	,980
	2. Sınıf	198	3,94	1,14		
	3. Sınıf	104	3,96	1,19		
	4.-5.-6.Sınıf	131	3,91	1,33		
	Lisansüstü	17	3,77	1,30		

Tablo 5’de yabancı düşmanlığının öğrenim görülen sınıf düzeyi açısından incelenmesi için yapılan ANOVA testi sonuçlarına göre; sınıf düzeyi farklı olan gruplar arasında yabancı düşmanlığı düzeyi açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$).

Tablo 6. Yabancı Düşmanlığı Düzeyinin Öğrenim Görülen Fakülte/Yüksekokul Açısından İncelenmesi

	Öğrenim Görülen Birim	n	Ortalama	ss	F	p	İkili Fark
Yabancı Düşmanlığı	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	97	3,70	1,20	14,149	,000*	1<6
	İlahiyat Fakültesi	172	3,38	1,19			2<3
	Eğitim Fakültesi	59	4,11	1,28			2<4
	Mühendislik Fakültesi	55	4,07	1,06			2<5
	Fen Edebiyat Fakültesi	87	3,99	1,14			2<6
	Denizcilik Fakültesi	40	5,09	0,66			3<6
	Sosyal Bilimler MYO	50	3,92	0,91			5-7<6

* $p<0,05$

Tablo 6’da yabancı düşmanlığının öğrenim görülen fakülte veya yüksekokul açısından incelenmesi için yapılan ANOVA testi sonuçlarına göre; farklı fakülte veya yüksekokulda öğrenim gören gruplar arasında yabancı düşmanlığı düzeyi açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). İlahiyat Fakültesi’nde öğrenim görenlerin ortalaması 3,38; Denizcilik Fakültesi’nde öğrenim görenlerin ortalaması 5,09’dur. İkili fark için yapılan Tukey testine göre; İlahiyat Fakültesi’nde öğrenim gören öğrencilerin yabancı düşmanlığı düzeyi diğer tüm fakültelerden daha düşüktür. Araştırmaya katılımın az olduğu birimler analize dâhil edilmemiştir.

Tablo 7. Yabancı Düşmanlığı Düzeyinin Ailenin Yaşadığı Coğrafi Bölge Açısından İncelenmesi

	Yaşanılan Coğrafi Bölge	n	Ortalama	ss	F	p	İkili Fark
Yabancı Düşmanlığı	Marmara	109	3,84	1,24	4,648	,000*	3<4
	İç Anadolu	44	4,07	1,18			3<6
	Karadeniz	344	3,76	1,17			
	Ege	25	4,60	1,27			
	Doğu Anadolu	48	4,00	1,21			
	Güneydoğu Anadolu	35	4,51	1,26			
	Akdeniz	48	4,28	1,22			

* $p<0,05$

Tablo 7’de yabancı düşmanlığının ailenin yaşadığı coğrafi bölge açısından incelenmesi için yapılan ANOVA testi sonuçlarına göre; coğrafi bölgesi farklı olan gruplar arasında yabancı düşmanlığı düzeyi açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır ($p < 0,05$). Ailesi Karadeniz Bölgesi’nde yaşayanların ortalaması 3,76; Ege Bölgesi’nde yaşayanların ortalaması 4,60’dır. Buna göre ailesi Ege Bölgesi’nde yaşayanların yabancı düşmanlığı puan ortalaması en büyük iken, Karadeniz Bölgesi’nde yaşayanların en düşüktür. İkili fark için yapılan Tukey testine göre; ailesi Ege ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde yaşayanların yabancı düşmanlığı düzeyi, ailesi Karadeniz Bölgesi’nde yaşayanlara göre daha yüksektir.

Tablo 8. Yabancı Düşmanlığı Düzeyinin Ailenin Yaşadığı Yerleşim Yeri Açısından İncelenmesi

	Yaşanılan Yerleşim Yeri	n	Ortalama	ss	F	p
Yabancı Düşmanlığı	Büyükşehir/Yurtdışı	196	4,11	1,20	2,335	,073
	İl Merkezi	169	3,79	1,23		
	İlçe Merkezi	168	3,87	1,21		
	Belde ve Köy	120	3,88	1,21		

Tablo 8’de yabancı düşmanlığının ailenin yaşadığı yerleşim yeri açısından incelenmesi için yapılan ANOVA testi sonuçlarına göre; yerleşim yeri farklı olan gruplar arasında yabancı düşmanlığı düzeyi açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamaktadır ($p > 0,05$).

Tablo 9. Yabancı Düşmanlığı Düzeyinin Ailenin Algılanan Ekonomik Durumu Açısından İncelenmesi

	Ailenin Ekonomik Durumu	n	Ortalama	ss	F	p
Yabancı Düşmanlığı	Düşük	85	4,18	1,21	2,154	,117
	Orta	540	3,89	1,22		
	Yüksek	28	3,82	1,13		

Tablo 9’da yabancı düşmanlığının ailenin algılanan ekonomik durumu açısından incelenmesi için yapılan ANOVA testi sonuçlarına göre; ailesinin ekonomik durumu farklı olan gruplar arasında yabancı düşmanlığı düzeyi açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamaktadır ($p > 0,05$).

Tablo 10. Yabancı Düşmanlığı Düzeyinin Göçle İlgili Ders Alma Durumu Açısından İncelenmesi

	Göçle İlgili Ders Alma Durumu	n	Ortalama	ss	t	p
Yabancı Düşmanlığı Ölçeği	Evet	51	3,77	1,15	,380	,348
	Hayır	602	3,94	1,22		

Tablo 10'da yabancı düşmanlığının göçle ilgili ders alma durumu açısından incelenmesi için yapılan t testi sonuçlarına göre; göçle ilgili ders alma durumu farklı olan gruplar arasında yabancı düşmanlığı düzeyi açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$).

Tablo 11. Yabancı Düşmanlığı Düzeyinin Sınıfında Uluslararası Bir Öğrenci Bulunma Durumu Açısından İncelenmesi

Üniversite Öğreniminde Yabancı Uyraklı Öğrenciyle Aynı Sınıfta Bulunma Durumu	n	Ortalama	ss	t	p	
Yabancı Düşmanlığı Ölçeği	Evet	391	3,82	1,22	,419	,008*
	Hayır	262	4,08	1,20		

* $p<0,05$

Tablo 11'de yabancı düşmanlığı tutumu ile üniversite öğreniminde uluslararası öğrenciyle aynı sınıfta bulunma durumu arasındaki ilişkinin incelenmesi için yapılan t testi sonuçlarına göre; yabancı düşmanlığı ile sınıfında uluslararası bir öğrenci bulunma durumu arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Hayır diyenlerin ortalaması 4,08 iken, evet diyenlerin ortalaması 3,82'dir. Buna göre sınıfında uluslararası öğrenci bulunmayanların yabancı düşmanlığı düzeyleri daha yüksektir.

TARTIŞMA

Rize İli'nde yer alan devlet üniversitesinin farklı fakültelerinde öğrenim gören üniversite öğrencilerinin yabancı düşmanlığı düzeylerinin çeşitli sosyodemografik değişkenlerle ilişkisinin incelendiği bu araştırmada; katılımcıların yabancı düşmanlığı tutumlarının orta düzeyde yüksek (%65,3) olduğu görülmüştür. Öğrencilerin öğrenim gördükleri Rize İli'nde nüfusun %0,30'u (1.046 kişi) geçici koruma altında olan Suriyelilerden oluşmaktadır (GİGM, 2020). Ayrıca öğrencilerin %78'inin Rize dışındaki illerden geldiği düşünüldüğünde öğrencilerin öğrenim gördükleri şehrin, yabancı düşmanlığı tutumuna etkisinin çok az olduğu düşünülmektedir (RTEÜ, 2019). Yabancı düşmanlığı gerek kavramsal gerekse eylemsel olarak son yıllarda Türkiye'nin gündemine gelen bir konudur⁴. Dolayısıyla bu konu son birkaç yıldır konuşulmaya, tartışılmaya ve araştırılmaya başlanmıştır. Bu nedenle araştırma sonucunda yükseköğretim öğrencileri arasında ortaya çıkan bu sonuçları karşılaştırabilecek

⁴ Bu noktada 2011 yılında Kuzey Afrika'da başlayarak Orta Doğu'ya yayılan ve Arap Baharı olarak adlandırılan olaylar oldukça etkilidir. Nitekim Suriye Arap Cumhuriyeti'nde yaşanan olaylar nedeniyle ülkelerini terk etmek zorunda kalan milyonlarca insan başta Türkiye olmak üzere Lübnan, Ürdün ve Mısır gibi komşu ülkelere sığınmıştır. Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı'nın düzenli olarak yayınladığı verilere göre 10.02.2020 tarihi itibarıyla Türkiye'de geçici koruma statüsü altında bulunan Suriye Arap Cumhuriyeti vatandaşlarının sayısı 3576344'dür (GİGM, 2020).

herhangi bir çalışmaya ulaşılammıştır. Fakat yabancı düşmanlığı konusunun uzun zamandır gündemde olduğu ülkelerde ortaya çıkan sonuçlar bu araştırma bulgularının değerlendirmesi için referans alınabilir. Örneğin bu konunun en çok gündeme geldiği ülkelerden biri olan Güney Afrika'da, yükseköğretim alanında yapılan çalışmalar incelendiğinde öğrencilerin yabancı düşmanlığına yönelik tutumlarının genel olarak yüksek olduğu görülmektedir. Nitekim Singh (2013) tarafından Limpopo Üniversitesi'nde gerçekleştirilen bir çalışmada öğrencilerin yabancı düşmanlığına yönelik tutumları yüksek olarak tespit edilmiştir. Öte yandan Güney Afrika'daki farklı araştırmalar incelendiğinde bu durumun ulusal boyutta genellenebilir olmadığı da görülmektedir. Nitekim Mwaba ve Kayitesi (2014) tarafından Western Cape Üniversitesi'nde yapılan bir başka araştırmada, üniversite öğrencilerinin asgari düzeyde yabancı düşmanlığı tutumlarına sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bu araştırma özelinde orta düzeyde yüksek (%65,3) olarak tespit edilen yabancı düşmanlığı tutumunun hem dönemsel hem konjonktürel hem de bölgesel nedenlerle farklılaşabileceği; bu nedenle Türk yükseköğretimi için genellenebilir olmadığı düşünülmektedir.

Son yıllarda Suriye Arap Cumhuriyeti'nden kitlesel olarak Türkiye'ye gelen sığınmacıların zamanla geri dönmesi ya da Türkiye'de yerleşik hale gelmesi ve birlikte yaşama alışkanlığının gelişmesi yabancı düşmanlığı ile ilgili tutumları olumlu yönde değiştireceği düşünülmektedir. Bu noktada Türkiye'den daha önce bu deneyimi yaşamış ülkelerde gerçekleştirilen araştırmalar göstermektedir ki yabancıların topluma uyum ve katkı sağlamaları onlara yönelik sergilenen tutumlarda oldukça belirleyicidir. Örneğin İsveç ve Fransa'daki üniversite öğrencileri arasında yapılan bir araştırmada; öğrenciler topluma katkı sağladıkları sürece, göçmenlere veya yabancılara karşı pozitif duygulara sahip olduklarını ifade etmişlerdir (Svensson ve Edblad, 2015).

Küresel ölçekte bu konuda yapılan araştırmalar incelendiğinde öğrencilerin yabancı düşmanlığı ile ilgili tutumlarını etkileyen cinsiyet, yaş, eğitim seviyesi, yabancıyla temas düzeyi, sosyal çevre, aile yapısı ve gelir düzeyi gibi farklı faktörlerin bulunduğu görülmektedir. Örneğin Jolly ve DiGiusto (2013) yaptıkları bir araştırmada cinsiyetin yabancı düşmanlığı tutumunda belirleyici bir faktör olduğunu tespit etmişlerdir. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi öğrencileri ile gerçekleştirilen bu araştırmada; erkek öğrencilerin yabancı düşmanlığı düzeylerinin kadın öğrencilere göre %8,17 oranında daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Benzer şekilde San Miguel ve diğerlerinin (2011) ABD'de, Svensson ve Edblad'ın (2015) İsveç'te üniversite öğrencileri arasında

yaptıkları araştırmalarda erkek öğrencilerin yabancı düşmanlığı düzeyinin kadın öğrencilere oranla daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Cinsiyete bağlı olarak ortaya çıkan bu sonuçlar ataerkil (patriarkal) toplumsal yapının erkeklere yüklediği eve gelir getirme (male breadwinner) ve ailenin geçimini sağlama beklentisi ile ilişkilendirilebilir. Nitekim böyle bir toplumsal beklentiyi hatta baskıyı üzerinde hisseden erkek öğrenciler, ülkelerindeki yabancı sayısının artmasıyla kendileri için mevcut istihdam olanaklarının azalacağını düşünüyor olabilirler. Bu düşünce de erkek öğrencilerin yabancı düşmanlığı düzeylerinin kadın öğrencilere oranla daha yüksek çıkmasına yol açmaktadır.

Bu araştırmada İlahiyat Fakültesi'nde öğrenim gören öğrencilerin yabancı düşmanlığı tutumlarının diğer fakülte ve yüksekokuldakilere göre daha düşük olduğu ve düzeyi en yüksek olan Denizcilik Fakültesi öğrencileriyle İlahiyat Fakültesi öğrencileri arasında %28,5 oranında fark olduğu görülmüştür. Bu verilerden hareketle söz konusu fakültelerdeki cinsiyet dağılımına bakıldığında ilahiyat fakültesindeki kadın öğrenci sayısının erkek öğrencilerden fazla olduğu; Denizcilik Fakültesi'ndeki erkek öğrenci sayısının da kadın öğrencilerden fazla olduğu tespit edilmiştir. Bu durum aslında yukarıda ifade edilen cinsiyet faktörünün yabancılara yönelik tutumun tespit edilmesinde ne kadar önemli bir etken olduğunu da ortaya koymaktadır. Ayrıca İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin Suriye Arap Cumhuriyeti'nden gelen göçmenlerle din birliği çerçevesinde özdeşim kurdukları da düşünülmektedir. Benzer şekilde Koçoğlu ve Salur (2018)'un yaptıkları araştırmada; İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin göç ve mülteci sorununa ilişkin tutumlarının Eğitim Fakültesi öğrencilerine göre daha olumlu olduğu görülmüştür.

Öğrencilerin üniversite öğrenimine gelmeden önce aileleriyle birlikte yaşadıkları coğrafi bölge ile yabancı düşmanlığı düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiş ve ailesi Karadeniz Bölgesi'nde yaşayan öğrencilerin yabancı düşmanlığı tutumlarının diğer tüm bölgelere oranla daha düşük olduğu görülmüştür. Yabancı düşmanlığı düzeyi en yüksek olan ailesi Ege Bölgesi'nde yaşayan öğrencilerle, Karadeniz Bölgesi'nde yaşayan öğrenciler arasında %14 oranında fark bulunmaktadır. Ayrıca göçün en yoğun yaşandığı Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden gelen öğrencilerin yabancı düşmanlığı düzeyleri %75,16 olup, ortalamanın oldukça üstündedir. Yabancı düşmanlığı ya da karşıtlığı ile ilgili olarak Türkiye'de gerçekleştirilen çalışmalarda da benzer bölgesel farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Örneğin Suriye'den gelen kitlesel göç sonrasında gerçekleştirilen bazı araştırmalarda, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki yabancı düşmanlığı düzeyinin diğer bölgelere oranla daha yüksek olduğu tespit

edilmiştir (Solakoglu ve Gurbuz, 2015; Cengiz, 2015; Çiftçi, 2018). Bu durumun kendi içinde farklı nedenleri bulunmaktadır ancak bu nedenselliğin analiz edilmesi bu çalışmanın kapsamı dışında kalacağı için burada bir değerlendirme yapılmayacaktır. Ancak Türkiye ölçeğinde gerçekleştirilen çalışmalar ile üniversite öğrencileri arasında gerçekleştirilen bu araştırmanın sonuçları, yabancı düşmanlığı düzeyi ile bölgelerarası farklılık ilişkisini destekler niteliktedir.

Üniversite öğreniminde uluslararası bir öğrenciyle aynı sınıfta bulunma durumuyla yabancı düşmanlığı tutumları arasındaki ilişkiye bakıldığında, sınıfında uluslararası öğrenci olan katılımcıların olmayanlara göre %4,34 oranında daha az yabancı düşmanlığı düzeyine sahip oldukları görülmüştür. Araştırmanın yapıldığı üniversitede öğrencilerin sadece %0,52'si (98 öğrenci) uluslararası öğrenci statüsündedir (RTEÜ, 2019). Benzer şekilde Hollanda'da öğrenciler üzerine yapılan bir araştırmada; sınıfta etnik gruplar arası pozitif teması olan gençlerin negatif teması olan gençlere oranla daha düşük yabancı düşmanlığı düzeyine sahip oldukları tespit edilmiştir (Bekhuis, Ruiten ve Coenders, 2013). Yine Nesdale ve Todd (1993)'un Avustralya'da, Schreiber (2011)'in ABD'de yaptıkları araştırmalarda da uluslararası öğrencilerle aynı sosyal ortamı ve sınıfı paylaşan öğrencilerin farklı kültürlerle karşı duyarlılıklarının yüksek; yabancı düşmanlığı düzeylerinin ise düşük olduğu tespit edilmiştir. Sosyal uyum hipotezinde (Allport, 1954) ya da gruplararası temas kuramında (Pettigrew, 1998) da açıklandığı üzere iletişim halinde olan gruplar ön yargılardan uzaklaşarak daha etkili ve samimi ilişkiler kurabilmektedir. Yukarıda da ifade edildiği üzere farklı ülkelerdeki üniversite öğrencileri arasında gerçekleştirilen çalışmalar da bu kuramsal iddiaları destekler niteliktedir.

Nitekim yükseköğretimdeki bireylerin yabancı düşmanlığı konusunda genel olarak daha ılımlı olacağı hipotezinden hareketle, Fransa ve İsveç'te bulunan üniversitelerde farklı araştırmalar gerçekleştirilmiştir (Svensson ve Edblad, 2015). Araştırmalardan elde edilen sonuçlara göre öncelikle her iki ülkedeki öğrencilerin de Avrupa kıtası içinden gelen yabancılara karşı daha toleranslı oldukları anlaşılmaktadır. Buna karşın aynı öğrencilerin Afrika ya da Orta Doğu'dan gelen yabancılara karşı daha mesafeli oldukları ve yabancı düşmanlığı algıları ile tutumlarının olumsuz yönde daha yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca araştırmaya katılan öğrencilerin politik görüşleriyle yabancı düşmanlığı tutumlarının paralellik gösterdiği tespit edilmiştir. Buna göre sağ politikalara eğilim gösteren öğrencilerin yabancı düşmanlığına yönelik algıları ve tutumları yüksek olurken; sol politikalara eğilimli öğrencilerin algı ve tutum düzeyleri daha düşüktür (Svensson ve Edblad, 2015). Her iki ülkede de gerçekleştirilen

araştırmaların sonucunda; yükseköğretim içinde yer almanın yabancı düşmanlığına yönelik bazı olumsuz algıları ve tutumları düşürdüğü görünse de, net bir ilişkinin söz konusu olmadığı görülmüştür. Öğrencilerin toplumun geneline oranla daha fazla bilgiye ve farkındalığa sahip oldukları için daha düşük seviyede yabancı düşmanlığı sergiledikleri söylenebilir; ancak öğrenciler genelinde yabancı düşmanlığı tutumu yüksek olmakla birlikte öğrenciler arasında anlamlı bir fark da bulunmamaktadır.

Buraya kadar katılımcıların yabancı düşmanlığına yönelik tutumlarına etki eden ve katılımcılar arasında anlamlı farkların oluşmasına neden olan faktörler ulusal ve uluslararası düzeyde gerçekleştirilen çalışmalarla ilişkilendirilerek tartışılmıştır. Takip eden bölümde araştırma konusuna ve sonuçlarına ilişkin bir sonuç değerlendirmesi yapılacak ve üniversite öğrencilerinin yabancılara yönelik tutumlarını olumlu yönde geliştirebilecek veya yabancı düşmanlığı düzeyini düşük seviyede tutabilecek öneriler sunulacaktır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Üniversite öğrencilerinin yabancı düşmanlığı düzeyinin çeşitli sosyodemografik değişkenlerle olan ilişkisinin analiz edildiği bu çalışmada; katılımcıların yaşı, öğrenim gördükleri sınıfı, göç ile ilgili ders alma durumu, ailelerinin yaşadığı yerleşim yeri ve algılanan ekonomik durumu ile yabancı düşmanlığı tutumu arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Buna karşın katılımcıların cinsiyeti, öğrenim görülen fakülte veya yüksekokulu, ailelerinin yaşadığı coğrafi bölge ve sınıflarında uluslararası bir öğrenci bulunma durumlarıyla yabancı düşmanlığı tutumu arasında anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Uluslararası literatür incelendiğinde bu değişkenlerin yabancılara karşı geliştirilen tutumlarda belirleyici olduğu görülmektedir. Örneğin ABD’de üniversite öğrencileri üzerinde yapılan bir çalışmada da bireysel özelliklerin, cinsiyetin, yıllık hanehalkı gelirin ve eğitim görülen bölümün ya da branşın istatistiksel olarak yabancılara karşı olan tutumun şekillenmesinde anlamlı belirleyiciler olduğunu ortaya çıkmaktadır (San Miguel vd., 2011).

Araştırmada en dikkat çekici sonuç katılımcıların yabancı düşmanlığı düzeyleri ile ailelerinin yaşadığı yerleşim yeri arasında anlamlı bir ilişki çıkmamasına rağmen ailelerinin yaşadığı coğrafi bölge arasında anlamlı bir ilişki çıkması olmuştur. Bu sonuçtan hareketle katılımcıların yabancı düşmanlığına yönelik bireysel ve ailesel düzeyde bir değerlendirme yapmaları istendiğinde daha olumlu yanıtlar verdikleri; buna karşın kendileri ve yakın çevreleri dışına çıkıp büyük ölçekli bir değerlendirme yapmaları istendiğinde daha olumsuz görüş bildirdikleri anlaşılmaktadır. Bu durum

aynı zamanda toplumsal çevrenin birey üzerindeki etkisinin değerlendirilmesi açısından da önem taşımaktadır. Nitekim bu konuda yapılan çalışmalarda (Vaughan-Williams, 2015; Chouliaraki ve Zaborowski, 2017) bireylerin makro yapılar içinde ele alındığında yabancılara yönelik genellikle olumsuz duygu, düşünce ve davranışlara sahip oldukları tespit edilmiştir. Üstelik bu durumun ülkede bulunan yabancı sayısı ile ilgili olmadığı; aksine makro yapıların birey üzerindeki etkinliği ile doğrudan ilişkili olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Örneğin İsveç ve Fransa'da yaşayan bireylerin yabancı düşmanlığı ile ilgili tutumlarını ölçmek ve karşılaştırmak amacıyla bir araştırma yapılmıştır. Araştırma sonucunda İsveç'te bulunan yabancı uyruklu nüfus Fransa'dan daha yüksek bir orana sahip olmasına rağmen; Fransızların yabancı düşmanlığı tutumları daha yüksek ölçülmüştür (Hjerm ve Nagayoshi, 2011). Buna rağmen bireylerin yabancı düşmanlığı ile ilgili tutumlarında makro yapıların tek başına belirleyici olamayacağı; bu noktada bireylerin yabancılarla olan öznel deneyimlerinin de etkili olduğu göz ardı edilmemelidir. Nitekim yükseköğretim alanında yapılan çalışmalarda öğrencilerin yabancılara yönelik tutumlarının şekillenmesinde öznel deneyimlerin de önemli bir işlevi bulunmaktadır (Svensson ve Edblad, 2015).

Sonuç olarak bu araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin yabancı düşmanlığı tutumlarının orta düzeyde yüksek (%65,3) olduğu göz önüne alındığında bazı çalışmaların yapılması önerilebilir. Bu noktada öncelikle üniversite öğrencilerinin olumlu öznel deneyimler yaşamalarını sağlayacak etkinlikler yapılmalıdır. Örneğin yerli öğrencilerin bulunduğu sınıflara uluslararası öğrencilerin yerleştirilmesi ya da çeşitli etkinliklerle bu öğrencilerin bir araya getirilip iletişim kurmaları ve sosyalleşmeleri sağlanabilir. Buna ek olarak yükseköğretim sistemi içinde yer alan uluslararası akademisyenlerin de üniversite öğrencilerinin yabancı düşmanlığı tutumunu olumlu yönde değiştireceği düşünülmektedir. Bu açıdan farklı ülkelerden gelen akademisyenlerin istihdamıyla üniversitelerdeki yabancı düşmanlığı düzeyinin düşük seviyede tutulması sağlanabilir. Nitekim bireylerin ya da grupların birbirleriyle iletişim kurdukça sahip oldukları önyargıların veya sosyokültürel şemaların yerini saygı ve hoşgörü gibi kavramlarının aldığı bilinmektedir (Allport, 1954; Pettigrew, 1988).

Avrupa Birliği'nin yabancı düşmanlığı ile mücadelede kullandığı "özgürlük, güvenlik ve haklar" şeması yükseköğretim sistemi içinde de kullanılabilir. Üniversite kampüsleri içinde herkesin eşit derece özgür, güvenli ve hakları olduğu düşüncesinin dile getirilmesi ve yaygınlaştırılması; öğrencilerin önce aynı fiziki ve sosyal alanı paylaştıkları uluslararası öğrencilere, ardından da diğer toplumsal alanlarda yer alan

yabancılara yönelik bakış açılarını değiştirebilir. Bu düşüncenin yerleşmesi için farklı çalışmalar gerçekleştirilebilir. Örneğin üniversite öğrenci konseylerinde yer alan öğrenci temsilciliklerinde uluslararası öğrencilerin katılımı yoksa sağlanması, varsa da yerli ve uluslararası öğrenci oranlarının eşitlenmesi sağlanabilir. Bu tutum ve davranış üniversite içindeki tüm öğrenciler tarafından kabul görmese de genel bir farkındalık oluşmasına katkı sağlayacaktır. Burada öncelikle Üniversite Öğrenci Konseyi Yönetmeliği'nde bazı değişiklikler yapılabilir. Hatta uluslararası öğrencilerin seçim süreçlerine katılımlarının ya da öğrenci konseylerindeki temsiliyetlerinin sağlanması veya artırılması için "uluslararası öğrencisi kotası" gibi pozitif ayrımcılık uygulamaları da hayata geçirilebilir. Bunun yanı sıra öğrenci konseyi ve/veya öğrenci topluluklarının ortak çalışmasıyla "Öğrenci Hakları Sözleşmesi" ya da "Kampüste Birlikte Yaşam" gibi çeşitli belgelerin hazırlanması sağlanabilir. Üstelik bu belgeler birer afişe dönüştürülerek kampüs içerisindeki önemli noktalara asılabilir. Eşitlik, özgürlük, güvenlik ve hak gibi konulara vurgu yapacak olan bu çalışmanın tüm öğrencilerin birbirlerine yönelik duygu, düşünce ve davranışlarını olumlu yönde etkileyeceği düşünülmektedir.

Öte yandan yabancı düşmanlığı, ırkçılık, ayrımcılık, birlikte yaşam veya karşılıklı uyum gibi konularda kültürün ve sanatın oldukça önemli yere sahip olduğu kabul edilmektedir. Kampüs içinde yerli öğrenciler ile uluslararası öğrencilerin bir araya gelmelerini sağlayacak çeşitli çalışmaların yapılması öğrencilerin yabancı düşmanlığı düzeyinin düşük seviyede olmasına katkı sağlayabilir. Burada üniversiteler bünyesinde faaliyet gösteren sağlık, kültür ve spor daire başkanlıklarına önemli görevler düşmektedir. Daire başkanlıklarının koordinasyonunda gerçekleştirilecek atölye çalışmaları, tiyatro gösterileri, konserler, sportif faaliyetler, çeşitli sanat kursları ve sergiler yerli ve uluslararası öğrencilerin birbirlerini daha yakından tanımalarına olanak sağlayacaktır. Çeşitli faaliyetler içinde başlayan ilişkiler zamanla gelişecek ve farklı ortamlara ya da mekânlara taşınacaktır.

Buraya kadar ifade edilen çalışmaların her bir üniversite, kampüs, şehir ve bölge özelinde çeşitlendirilerek bir bütünsellik ve koordinasyon içinde yürütüldüğünde üniversite öğrencilerinin yabancı düşmanlığı düzeyinin düşük seviyede kalmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Nitekim geçmişte milliyetçilik fikirlerinden temellenen ve ırkçılık, ayrımcılık, etnik temizlik ve/veya soykırım bağlamlarında değerlendirilen yabancı düşmanlığının günümüzde bu tür ideolojik ve felsefesi kavramların ötesinde popülist bir tutum ve davranış şekli halini aldığı görülmektedir. Bu nedenle kampüs içerisinde öğrencilerin yabancı düşmanlığı düzeyini yükseltecek

popülist yaklaşımlara karşıt bir ortamın oluşturulması yabancı düşmanlığı düzeyinin düşük seviyede kalmasına katkı sağlayacaktır.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Bu çalışma kapsamında gerçekleştirilen saha araştırması, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun 22.03.2019 tarih ve 2019/5 sayılı Etik Kurulu Değerlendirme Raporu ile etik açıdan uygun bulunmuştur.

Bu çalışmada tüm yazarlar çalışmanın her aşamasında önemli derecede ve eşit şekilde katkı sağlamıştır.

KAYNAKÇA

- Alkan; M. N. (2015). Avrupa'da yükselen ırkçılık: Pegida örneği. *Gazi Akademik Bakış*, 8(16), 275-289.
- Allport, G. W. (1954). *The nature of prejudice*. Cambridge, MA: Addison-Wesley.
- Ankaralı, H., Pasin, Ö., Karacan, B., Tokar, M., Künüroğlu, M. (2017). Üniversite öğrencilerinin Türkiye'deki Suriyeli sığınmacılara bakış açısı. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 7(3), 122-132.
- Arknaç, S. A. (2016). *İnsan insan içinde: Ana akım ve eleştirel sosyal psikoloji*. İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Arslantürk, G. (2019). Sosyal medyada göçmen karşıtı tutumlar: Bütünleşik tehdit kuramı çerçevesinde bir inceleme. *Psikoloji Araştırmaları*, 4(7), 17-27.
- Bauman, Z. (2013). *Sosyolojik düşünmek* (Çev: Abdullah Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BBC (2019). *South Africa's xenophobic attacks: Why migrants won't be deterred*. 02 14, 2020 tarihinde BBC News: <https://www.bbc.com/news/uk-wales-49797720> adresinden alındı.
- Bekhuis, H., Ruiter, S. and Coenders, M. (2013). Xenophobia among youngsters: The effect of inter-ethnic contact. *European Sociological Review*, 29(2), 229–242.
- Castles, S. ve Miller, M. J. (2008). *Göçler çağı: Modern dünyada uluslararası göç hareketleri* (çev. Bülent Uğur Bal, İbrahim Akbulut). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Cengiz, D. (2015). Zorunlu göçün mekânsal etkileri ve yerel halkın algısı: Kilis örneği. *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(2), 101-122.

- Chouliaraki, L. and Zaborowski, R. (2017). Voice and community in the 2015 refugee crisis: A content analysis of news coverage in eight European countries. *International Communication Gazette*, 79(6-7), 613-635.
- Çiftçi, H. (2018). Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının Suriyeli sığınmacılara yönelik tutum, algı ve empatik eğilimlerinin analizi. *Journal of the Human & Social Science Researches*, 7(3), 2232-2256.
- Dewa, C. (2019). Anxious SA attempts to tackle xenophobia. Johannesburg: Southern Times 14 02, 2020 tarihinde <https://southerntimesafrica.com/site/news/anxious-sa-attempts-to-tackle-xenophobia> adresinden alındı.
- GİGM (2020). *Yıllara göre geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler*. Ankara: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü 12 02, 2020 tarihinde <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> adresinden alındı.
- Goldade, K. (2012). Xenophobia. in *Encyclopedia of Immigrant Health (Ed. S. M. Loue)*, pp. 1507-1508. New York: Springer.
- Güngör, F. Ş. (2018). *Zenofobi: Yabancı düşmanlığına felsefi bir yaklaşım*. Ankara: Maarif Mektepleri.
- Hai, Y. (2005). Racism and xenophobia in China. *8th East-West Dialogue: For a New Global Governance Agenda* (s. 1-5). Barcelona: Casa Asia.
- Harcourt, W. (2009) Editorial: Racism, xenophobia and development. *Development*, 52(4), 441-444.
- Hjerm, M. ve Nagayoshi, K. (2011). The composition of the minority population as a threat: Can real economic and cultural threats explain xenophobia? *International Sociology*, 26(6), 815- 843.
- Jolly, S. ve DiGiusto, G. (2013). Xenophobia and immigrant contact: French public attitudes toward immigration. *The Social Science Journal*, 51(3), 464-473.
- Kabaklı-Çimen, L. ve Ersoy-Quadır, S. (2018). Üniversite öğrencilerinin Suriyeli sığınmacılarla ilgili tutumlarının sivil katılımları bağlamında incelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 1251-1273.
- Karasar, N. (2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Koçoğlu, E. ve Salur, M. (2018). Üniversite öğrencilerinin göç ve mülteci sorununa ilişkin tutumları. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(3), 2408-2425.
- Kökel, Z. ve Odabaşı, F. (2017). Uluslararası göç, iltica ve zenofobi. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 11(21), 237-259.

- Köse, A. M., Sunata, U. ve Deniz, E. (2018). Sosyal baskınlık yönelimi ve empatinin Suriyeli sığınmacıların tehdit olarak algılanması ile ilişkileri: Çankaya ve Altındağ örnekleriyle bir yapısal eşitlik modeli. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 18(40/2), 283-314.
- Köşer-Akçapar, Ş. (2012). *Uluslararası göç alanında güvenlik algılamaları ve göçün insani boyutu*, (içinde) Küreselleşme Çağında Göç (Ed. S. Gülfer Ihlamur-Öner & N. Aslı Şirin Öner), ss. 563-575. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mlambo, D. N. (2019). A South African perspective on immigrants and xenophobia in post-1994 South Africa. *African Renaissance*, 16(4), 53-67.
- Moore, S. (2017). *Xenophobia in the American classroom: How is it affecting the students?* Doctoral dissertation prepared under Florida Southern College.
- Mwaba, K. and Kayitesi, M. (2014). South African university students' life satisfaction and perceptions of African immigrants. *Social Behaviour and Personality: An international journal*, 42 (7), 1127-1132.
- Nnaemeka, A. K., Nkechi, O. G., and Michael, M. E. (2019). Religion without morality: South Africa and xenophobia in a world of change. *Journal of African Studies and Sustainable Development*, 2(1), 74-89.
- Nesdale, D. and Todd, P. (1993). Internationalising Australian universities: The intercultural contact issue. *Journal of the Tertiary Education Administration*, 15, 189-202.
- Özmete, E., Yıldırım, H. ve Duru, S. (2018). Yabancı düşmanlığı (zenofobi) ölçeğinin Türk kültürüne uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 18(40/2), 191-209.
- Pettigrew, T. F. (1998). Intergroup contact theory. *Annual Reviews of Psychology*, 49, 65-85.
- RTEÜ (2019). Öğrenci istatistikleri. Rize: RTEÜ Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı, 10 02, 2020 tarihinde <http://oidb.idari.erdogan.edu.tr> adresinden alındı.
- San Miguel, C., Miller, J. M., Kwak, D. H., Lee-Gonyea, J. A. and Gonyea, N. E. (2011). Xenophobia among Hispanic college students and implications for the criminal justice system. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 27(1), 95-109.
- Schreiber, S. T. (2011). *Internationalization at home? Exploring domestic students' perceptions of and interactions with international students at a large Midwestern research institution*. University of Nebraska Educational Administration: Theses, Dissertations and Student Research.
- Singh, J. R. (2013). Examining xenophobic practices amongst university students: A case study from Limpopo province. *Alternation Special Edition*, 7, 88-108.

- Solakoglu, O. and Gurbuz, S. (2015). Anti-immigrant attitudes in a developing country: Turkey, Turkish studies-international periodical for the languages. *Literature and History of Turkish or Turkic*, 771-792.
- Svensson, A. and Edblad, R. (2015). *The fear of 'the others': A comparative study of xenophobic attitudes between French and Swedish university students*. Jönköping University School of Education and Communication.
- Tavşancıl, E. (2002). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- TDK (2019). *Güncel Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 09 20, 2019 tarihinde <https://sozluk.gov.tr> adresinden alındı.
- UNHCR (2019). *Global trends forced displacement in 2018*. Geneva, Switzerland: United Nations High Commissioner for Refugees.
- Ünal, S. (2014). Türkiye'nin beklenmedik konukları: "Öteki" bağlamında yabancı göçmen ve mülteci deneyimi. *Journal of World of Turks*, 6(3), 65-89.
- Van der Veer, K., Yakushko, O., Ommundsen, R. and Higler, L. (2011). Cross-national measure of fear-based xenophobia: development of a cumulative scale. *Psychological Reports*, 109(1), 27-42.
- Vaughan-Williams, N. (2015). *Europe's border crisis: Biopolitical security and beyond*. Oxford University Press.
- Weyns, Y., Hilgert, F., Hoex, L. E. and Spittaels, S. (2014). *Mapping conflict motives: The central African Republic*. Antwerp: International Peace Information Service.
- Yakushko, O. (2018). *Modern-day xenophobia: Critical historical and theoretical perspectives on the roots of anti-immigrant prejudice*. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan.
- Yılmaz, F. (2008). *Avrupa'da ırkçılık ve yabancı düşmanlığı*. Ankara: USAK Yayınları.
- Yıldız-Yücel, S. (2017). Analiz: Avrupa'nın mültecilerle imtihanı. *SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı*, Sayı: 221.

İnternet Kaynakları

<https://tr.euronews.com/2019/09/11/ab-komisyonu-baskani-daha-goreve-baslamadan-yabanci-dusmanligina-gecit-vermekle-suclaniyor> [Erişim Tarihi: 04.10.2019]

<https://seyler.eksisozluk.com/almanyada-8-turkun-olduruldugu-donerci-cinayetleri-ve-nsu-davasi-nedir> [Erişim Tarihi: 04.10.2019]

<https://www.garda.com/crisis24/news-alerts/263671/south-africa-at-least-five-killed-in-xenophobic-violence-in-johannesburg-and-pretoria-since-september-1-update-1> [Erişim Tarihi: 13.10.2019]

<https://edition.cnn.com/2019/09/07/africa/south-africa-xenophobia-attacks-mckenzie-intl/index.html> [Erişim Tarihi: 13.10.2019]

Buz, S. ve Ayyıldız, A.A. (2020). Çocuk refahı çalışanlarının farklı sosyal hizmet sunum modellerindeki deneyimleri: Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı dönemleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(2), 524-553.

Araştırma

Makale Geliş Tarihi: 27.12.2019
Makale Kabul Tarihi: 16.04.2020

ÇOCUK REFAHI ÇALIŞANLARININ FARKLI SOSYAL HİZMET SUNUM MODELLERİNDEKİ DENEYİMLERİ: SOSYAL HİZMETLER VE ÇOCUK ESİRGEME KURUMU İLE AİLE VE SOSYAL POLİTİKALAR BAKANLIĞI DÖNEMLERİ

Experiences of Child Welfare Workers in Different Social Work Provision Models: The Period of General Directorate of Social Services and Child Protection Agency and the Ministry of Family and Social Policies

Sema BUZ*

Ali Artam AYYILDIZ**

* Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, semabuz@hacettepe.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-8326-3732

** Göç Çalışmaları Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, aliartam17@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-3854-4906

ÖZET

Bu çalışma; SHÇEK ve ASPB dönemi çocuk refahı çalışanlarının deneyimlerini nasıl algıladıklarının tanımlanması amacıyla fenomenolojik araştırma yöntemiyle yapılmıştır. Amaçlı örneklem yöntemi ile her iki dönemde çalışma deneyimine sahip sekiz çocuk refahı çalışanı ile yüz yüze derinlemesine görüşmeler yürütülmüştür. Çocuk refahı çalışanları ile yapılan görüşmelerden elde edilen verilerin analizi sonucunda çalışanların deneyimlerinden; kalıcı çözüm geliştirmede sorunlarla karşılaşıldığı; etkin hizmet sunumu ve sosyal politika alanlarında gelişimin devam etmesinin gerekliliği ortaya çıkmıştır. Çocuk refahı hizmetlerinde etkin hizmet sunumu için katılımcılar; bu alanda çalışanların eğitimi, niteliği ve çalışan sayılarının artırılması, liyakata dayalı istihdam koşullarının yaratılması ve çalışanlarda tükenmişliğin azaltılması gerektiğini belirtmişlerdir. Sosyal politika açısından ise katılımcılar işsizlik ve yoksulluğun azaltılması, hizmet sunumunda işbirliği, farkındalık artırıcı eğitimler ve koruyucu / önleyici hizmetlerin gerekliliğine dikkat çekmişlerdir.

Anahtar kelimeler: Çocuk koruma, çocuk refahı çalışanları, mesleki deneyim, SHÇEK, ASPB

ABSTRACT

This research has been carried out in order to understand how child welfare workers define their experiences in SHCEK and ASPB periods and a phenomenological approach has been

used as a research methodology. Purposive sampling method has been used and in depth interviews has been carried out with eight child welfare workers who have experiences both in SHCEK and ASPB periods. The results of the analysis of data that has been achieved by the conducted interviews shows that child welfare workers experience problems in permanent solution development and it is mentioned that effective service provision and effective regulation of social policies must continue to be improved as a necessity. In order to have an efficient service provision in child welfare services, participants of the research has defined that the quality of the education of workers and their numbers should be increased and employment opportunities in the field should be based on the professional qualifications of the workers and the burnout experienced by workers should be diminished. In terms of social policy, the participants pointed out the need to reduce unemployment and poverty, collaborate in service provision, awareness raising trainings and preventive / protective services.

Key words: Child protection, child welfare workers, professional experience, SSCPA, MFSP

GİRİŞ

Her toplum korunma gereksinimi olan çocuklara yönelik kendi siyasal, sosyal ve ekonomik koşullarına dayalı olarak koruma programları oluşturmaktadır. Tarihsel süreçte, ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre çocuk refahı politikalarının farklılaştığı görülmektedir. Bu değişimler çocuk koruma ile ilgili yasal düzenlemeleri, hizmet sunulan kurumsal yapıları ve örgütlenmeyi etkilemektedir. Bir başka deyişle, çocuk koruma sistemi, içinde bulunduğu toplumun sosyo-ekonomik yapısının bir parçası olarak ondan etkilenmekte ve aynı zamanda onu etkilemektedir (Yolcuoğlu, 2009).

Ülkelerin çocuk koruma politikalarının gelişiminde önemli etkileri olan Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS) ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (İHEB) uluslararası hukukta çocukların korunmasıyla ilgili düzenlemelerin gelişimine yol açmıştır. Çocuk Hakları Sözleşmesi; yaşama hakkının yanı sıra, çocuğun hayatta kalması ve gelişmesi için mümkün olan azami çabanın gösterilmesini devletlerin sorumluluğu olarak öngörmektedir. Çocuk Hakları Sözleşmesi; çocukların temel olarak yaşama, gelişme, korunma ve katılım haklarının altını çizmekte, bunların ayırım gözetmeme ve çocuğun yüksek yararı göz önünde bulundurularak hayata geçirilmesinin önemini vurgulamaktadır. Çocuk Hakları Sözleşmesi; çocuk haklarının aile, toplum ile devletin temel görev ve sorumluluklarını yerine getirmeleri durumunda gerçekleştirilebileceğini vurgulamaktadır (Akyüz, 2012: 41). ÇHS, Türkiye’de çocuk koruma sisteminin ve koruyucu aile uygulamalarının en önemli uluslararası yasal dayanaklarından biri olmuştur (Acar, 2012).

Ülkelerin korunma ihtiyacı olan çocuklara yönelik verdikleri hizmetlerde zaman içinde değişimler yaşanmıştır. Çocuk refahı hizmetleri dünya genelinde temel olarak

üç farklı bakış açısıyla yürütülmüştür. Bunlardan birincisi korunma ihtiyacı olan çocukların büyük gruplar halinde kurumsal bakımı, ikincisi büyük grup bakımının zararlarının anlaşılması ile koruyucu aile hizmetlerinin ve daha küçük gruplu bakım evlerinin temel alındığı model ve son olarak çocuğun öz ailesinde bakımının sağlanmasına yönelik destekleyici çalışmaları içeren yapılaşma modelidir. Son gelinen noktada, en kötü ailenin en iyi kurumdan daha iyi bir ortam sağlayacağına ilişkin bakış açısı önemli etki göstermiştir (Çifci, 2009). Çocuk refahı uygulaması, yasal zorunluluklara, bütçe baskılarına, sosyal ve demografik değişimlerin yanı sıra paradigma değişimleri ve yapılan çalışmalardan elde edilen bilgilere cevaben sürekli değişim göstermektedir (Landsman, 2015). Çocuk refahı alanında benzer değişimler ülkemizde de yaşanmaktadır.

Türkiye’de Çocuk Refahı Alanı

Türkiye’de çocuk koruma sistemi sonradan “Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu” olarak adlandırılan “Himaye-i Etfal Cemiyeti”nin faaliyetleri ile başlamıştır. Ancak, devletin korunmaya muhtaç çocuklar alanını düzenlemesi 1949 yılında çıkarılan 5387 sayılı “Korunmaya Muhtaç Çocuklar Kanunu” ile başlamıştır. 5387 Sayılı Kanun bir örgütlenme modeli ve insan gücü tanımlayamamış ve kısa ömürlü olmuştur. 5387 sayılı kanun, “ana babasının yardım ve korumasından yoksun veya maddi ve manevi yoksunluğa terk edilmiş çocukların” korunması amacıyla çıkarılmıştır. Bu kanunda 0-6 yaş grubu korunmaya muhtaç çocukların sorumluluğu o dönemdeki adıyla Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı’na, 7-18 yaş grubu korunmaya muhtaç çocukların sorumluluğu ise Milli Eğitim Bakanlığı’na verilmiş ve çocuklara yönelik hizmetler bu yapıda farklı bakanlıklar içinde sunulmaya çalışılmıştır. Bu kanunun önemli eksikliklerinden biri; ailesi olan çocuğun korunmasına gerek olmadığı kabul edilmesi ve devletin böyle çocuklar için tedbir öngörmemesidir. Ayrıca, çocuk kimsesiz ise reşit oluncaya kadar bir kurumda bakımı yeterli görülmemekte ve başka bir hizmete gerek olmadığı belirtilmektedir. Korunmaya muhtaç çocuklarla doğrudan ilgili olan 1957 tarihli 6972 sayılı “Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun” ise 5387 sayılı kanundan kaynaklanan eksiklikleri ve yaşanan sorunları gidermek amacıyla çıkarılmıştır. 6972 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun ile korunmaya muhtaç çocukların sorumluluğu, Milli Eğitim Bakanlığı’ndan alınmış ve yerel hizmetler kapsamında Belediye Kanunu’na göre kurulacak olan “Korunmaya Muhtaç Çocukları Koruma Birliği’ne” bırakılmıştır. Bu hizmetlerin koruma birliklerine devredilmesi de büyük eleştirilere yol açmış olmasına karşın ülkede pek çok yerde

koruma birlikleri kurulmuştur. Ancak birbirinden farklı anlayış ve standartlarla faaliyet göstermeleri, arzu edilen hedeflere ulaşılmasını engellediği yönünde eleştiriler almıştır (Doğan, 2013; Yolcuoğlu, 2009; Çetin, 2017).

5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu; korunmaya muhtaç çocuğu ele alırken, korunma

ihtiyacı olan ve suça sürüklenen çocuklar olarak iki farklı açıdan yaklaşmakta ve ayrı stratejiler öngörmektedir. Buna göre korunma ihtiyacı olan çocuk; fiziksel, duygusal, sosyal, zihinsel ve ahlaki gelişimi veya kişisel güvenliği tehlikede olan, ihmal ve istismar

edilen ya da bir suçun sonuçlarına maruz kalan mağdur çocuğu ifade etmektedir. Suça sürüklenen çocuk ise; kanunlarda suç olarak tanımlanan bir eylemi işlediği iddiasıyla hakkında soruşturma veya kovuşturma yapılan ya da işlediği fiilden dolayı hakkında güvenlik tedbirine karar verilen çocuk olarak tanımlanmaktadır (Çocuk Koruma Kanunu, 2005; Başer, 2013).

1983 yılında ise 2828 sayılı yasanın kabulünün ardından Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) adıyla sosyal hizmetler yeni bir kurumsal yapıya sahip olmuş ve yeni bir sosyal hizmet sistemi ortaya çıkmıştır. Başbakanlığa bağlı bir yapılanma gösteren Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, bir genel müdürlük yapısı ve 2828 sayılı yasa ile sadece çocuklara değil, kadın, yaşlı, engelli gibi tüm dezavantajlı gruplara yönelik sosyal hizmetleri sunmakla yükümlü kılınmıştır (Sosyal Hizmetler Kanunu, 1983). 24 Mayıs 1983 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan 2828 sayılı SHÇEK Kanunu, korunmaya muhtaç çocuğu; beden, ruh ve ahlâk gelişimleri veya kişisel güvenlikleri tehlikede olup; ana veya babasız, ana ve babasız, ana veya babası veya her ikisi de belli olmayan; ana veya babası veya her ikisi tarafından terk edilen; ana veya babası tarafından ihmal edilip fuhuş, dilencilik, alkollü içkileri veya uyuşturucu maddeleri kullanma gibi her türlü sosyal tehlikelere ve kötü alışkanlıklara karşı savunmasız ve başıboşluğa sürüklenen çocuk olarak tanımlanmıştır. 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu’nun 3. maddesinin (a) bendine göre ise “Bedensel, zihinsel, ahlaki, sosyal ve duygusal gelişimi ile kişisel güvenliği tehlikede olan, ihmal veya istismar edilen ya da suç mağduru” olan çocuk “korunmaya ihtiyacı olan” çocuk olarak tanımlanmıştır (Çocuk Koruma Kanunu, 2005).

SHÇEK Genel Müdürlüğü merkez teşkilatı Ankara’da olmak üzere 81 il ile ilçe düzeyinde teşkilatlanmış olup, çocuk, genç, yaşlı, özürü ve ailelere yönelik sosyal

hizmetleri tüm ülke geneline yaygınlaştırarak uygulayan önemli bir kurum haline gelmiştir. Bu yapı hizmetlerin tek elden yönetiminin avantajı kullanılarak, hizmetlerde kalite standardını geliştirdiği yönünde beğeni toplamıştır (Yolcuoğlu, 2011). Ancak kurumun taşra teşkilatı olan tipik bir merkezi kurum olarak hantal kaldığı, diğer kurumlardan bir farkının bulunmadığı, koruyucu-önleyici hizmetlere daha fazla ağırlık verilmesi gerektiğine yönelik eleştiriler de zaman içinde yapılmaya başlamıştır (Ergenç, 2016).

Çocuk koruma sisteminde; SHÇEK kapsamındaki bu mevcut yapılanma 03.06.2011 tarih ve 633 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın (ASPB) kurulmasıyla değişmiştir. SHÇEK'in kapatılarak ASPB'ye dönüşümde 1980 sonrası giderek yükselen neoliberal söylemlerin etkili olduğu vurgulanmaktadır. Bu değişim kuşkusuz sosyal hizmetler ve yardımlar alanında da yaşanmış ve yasal değişikliklerle, sosyal hizmet ve yardımlarda belediye ve gönüllü kuruluşların rolü öne çıkarılmıştır. Bu durum ise devletin sosyal alanda sorumluluğunun azaltıldığı yönünde eleştirilerin yoğunlaşmasına neden olmuştur (Şahin Taşğın ve Özel, 2011). Korunmaya muhtaç çocuklara hak ettikleri sosyal hizmeti verebilmede özel sektör ya da gönüllü kuruluşların sahip olduğu değerler bağlamında yaklaşımları da ayrı bir tartışma konusu olmuştur. Buna karşın, SHÇEK'in kapatılarak ASPB'ye görevlerinin devredilmesi; sosyal hizmet ve sosyal yardım alanında hizmet standardı sağlamanın yanı sıra bu hizmetlerdeki dağınıklığın ortadan kaldırılması anlamında olumlu bulunmaktadır. Birçok açıdan olumlu bir dönüşüm olarak ele alınmasına karşın ASPB'nin bürokratik bir yapıya neden olduğu ve sunulan hizmette güçlükler yaratabileceği eleştirisi yapılırken Türkiye'de güçlü bir sosyal politikaya gereksinim duyulduğu için bakanlık yapısının işleri kolaylaştıracağı da vurgulanmaktadır (Yolcuoğlu, 2011). 2018 yılında ise ASPB'de değişim gündeme gelmiş ve 6 Haziran 2018'de Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile birleştirileceği açıklanmıştır. 9 Temmuz 2018 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanan 703 sayılı KHK ile Aile ve Sosyal Politikalar ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik bakanlıkları birleştirilmiş, ardından 10 Temmuz 2018 tarihli ve 30474 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile bakanlığın adı "Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı" (AÇSHB) olarak yeniden düzenlenmiştir (Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 2018). Türkiye'de, çocuk refahı hizmetlerindeki bu dönüşümün yaşanmasında küresel etkiler yanında ulusal düzeyde politika değişimleri de etkili olmuştur.

Çocuk Refahı Alanı ve Sosyal Politika

Türkiye’de çocuk koruma hizmetlerine ilişkin politikalara bakıldığında gelişmiş ülkelere göre geç yapılandığı ve kurumsallaşma sorununun giderilemediği eleştirileri yapılmaktadır. Başka bir deyişle Türkiye’de çocuk koruma politikalarında sıkça değişim yaşandığı ve buna bağlı olarak hizmetlerin örgütlenme modelinin de değiştiği ancak sürdürülebilir bir politikanın henüz oluşmadığı belirtilmektedir. Çocuk koruma sisteminin her çocuğun yaşama, gelişme ve kendisi hakkında verilen kararlara katılımını sağlayan ve çocuğun yararını gözeten bir düzeye tam anlamıyla ulaştığından söz etmenin mümkün olmadığı ifade edilmektedir (Acar, 2012). Çocuk refahı çalışanları; çocuk koruma sistemi (ÇKS) aracılığıyla çocukların gereksinimlerinin karşılanmasında aile yanında diğer sosyal ve çevresel sistemler ile çalışmalarını yürütmekte ve çocukların sağlıklı gelişimlerini olumsuz yönde etkileyen durumlara ilişkin önleyici ve koruyucu müdahalelerde bulunmaktadır. Çocuk koruma hizmetleri korunma gereksinimi olan çocukların pek çok sistemle sürekli ilişki ve etkileşim içerisinde olduğu gerçeği doğrultusunda ele alınmalıdır. Bu etkileşim ve ilişkiler; çocukların aile ve yakın sosyal çevresi ile birlikte topluma, yasalara ve uygulanan politikalara kadar uzanmaktadır. Bilindiği gibi toplumsal ve ekonomik politikalar, yaşanılan çevrenin özellikleri, aile içi ilişkiler çocuğun yaşamını etkilemekte ve biçimlendirmektedir. Başka bir deyişle sosyal politika değişimleri, ebeveyn kaybı, boşanma, aile üyelerinin işini kaybetmesi, aile içinde bir sağlık sorunu, düşük aile geliri gibi farklı sistemlerde meydana gelebilecek sorunlar çocuğa yansımaktadır (Gelen ve Çınar, 2014; Basic, 2017; O’Neill vd., 2010). Dolayısıyla ilişkili sistemlerde meydana gelen herhangi bir değişim bir başka alt sistemi ya da sistemin bütününe etkileyebildiğinden çocuk koruma hizmetlerine bütüncül açıdan bakılması önerilmektedir (Karataş, 2007; Yolcuoğlu, 2009).

Sosyal politika genel anlamda devletin eğitim, sağlık, konut, sosyal güvenlik, sosyal yardım ve bireysel sosyal hizmetleri içeren plan, proje ve hizmetlerinin bütünü olarak ifade edilmektedir. Sosyal politikanın, sosyal hizmetler ve sosyal refahın sağlanması ile sosyal sorunların ele alınıp giderilmesi için eylemlerin gerçekleştirilmesi anlamında iki temel stratejisi bulunmaktadır. Sosyal politikanın ülkenin tüm insanları için kapsayıcı özellikte olmasının yanında hassas ve korunma ihtiyacı olanlar için koruyucu ve güçlendirici tedbirler alması, sosyal adalet ve eşitliği sağlaması beklenmektedir. Eğitim, sağlık, çalışma yaşamı, sosyal koruma, sosyal hizmetler gibi kapsamlı konuların hepsi sosyal politika içinde yer almaktadır. Bu nedenle insanların sağlıklı bir toplum içinde yaşamlarını sürdürebilmelerinde sosyal politikanın

geliştirilmesi ve uygulaması çok önemlidir (Çoban ve Özbesler, 2009). Sosyal politika ve sosyal hizmet her toplumda her zaman birbiriyle yakın ilişki ve karşılıklı etkileşim içerisinde bulunan alanlardır (Karataş, 2007). Başka bir deyişle, sosyal politikanın önemli araçlarından birisi olan sosyal hizmet ve bu hizmetlere yönelik tüm yasal düzenleme ve uygulamalar sosyal politika kapsamında toplumu etkilemektedir. Bu bağlamda sosyal hizmetin temel alanlarından olan çocuk koruma politikaları yasal düzenleme ve hizmetlerin örgütlenme ve sunum modelleri ile birlikte çok boyutlu bir şekilde ele alınarak değerlendirilmelidir.

Çocuk Koruma Alanındaki Duruma İlişkin Araştırma Bulguları

Çocuk koruma hizmeti, birçok çocuğun ve ailenin yaşamını etkileyen karmaşık ve zor bir uygulama alanıdır. Tüm ülkelerde çocuk refah sistemini değerlendiren çalışmalar yoluyla çocuk koruma sistemlerinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Çocuk refahı ve çocukların korunmasında; politika ve hizmetlerin hizmeti sunanlar ve hizmet alanlar gözüyle değerlendirilmesi önem taşımaktadır. Bu çalışmalar; karşılaştırmalı uluslararası çalışmalar olabildiği gibi sadece bir ülke bağlamında konuyu değerlendiren çalışmalar biçiminde yürütülerek hizmetlerin iyileştirilmesine yeni katkılar sunmaktadır.

İlgili literatür incelendiğinde ülkelerin gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun çocuk koruma sistemlerinde çeşitli sorunların varlığı ortaya çıkmaktadır. İngiltere’de Featherstone ve arkadaşlarının yaptığı bir çalışmada, çocuk koruma sistemi; yoksulluk ve eşitsizlik ilişkisi yönünden ele alınmakta ve eşitsizliğin etkilerini ele alan daha fazla çalışmaya gereksinim duyulmasına karşın yasal düzenlemelerin uygulamalara etkisinin değerlendirilmesinde yetersiz kalındığı bildirilmektedir (Featherstone vd., 2019). Çocuk refahı müdahalelerindeki eşitsizlik örüntülerine ilişkin yapılan uluslararası bir çalışmada ise İngiltere, Kuzey İrlanda, İskoçya ve Galler’de çocuk koruma müdahaleleri değerlendirilmiştir. Bu çalışmada, çocukların çocuk koruma hizmetlerinden yararlanma şansının, ailenin sosyo-ekonomik koşullarıyla ilişkili olduğu ve bunun etnik eşitsizliklerin altında yatan önemli bir faktör olduğuna işaret edilmiştir. Bununla birlikte bu çalışma sonucunda, niceliksel çalışmalar yerine çocuk koruma yasalarının nasıl işlediğini açıklamaya yönelik niteliksel çalışmalara olan gereksinime vurgu yapılırken politika ve uygulama ilişkisinde sistem analizinin yapılmasına olan ihtiyaç ortaya konmuştur (Bywaters vd., 2020). Benzer biçimde İngiltere’de Ferguson tarafından yapılan bir çalışmada

da çocuk refahı çalışanlarının çocuk odaklı çalışmada zorlandıkları ortaya çıkmıştır (Ferguson, 2017).

Çocuk koruma çalışanları, yasal sistemde çocuk ve gençlerin korunması için yer alan önemli hizmet sunucularıdır. Bu nedenle, çocuk koruma sisteminin işleyişine ilişkin algıları önemle ele alınmaktadır. Avustralya'da yapılan bir çalışmada çocuk refahı çalışanlarının, çocuk koruma ve bakım sistemine ilişkin görüşleri değerlendirilmiş ve karşılaştıkları zorluklar ortaya konmuştur. Bu zorlukların çocuk koruma sisteminin yapısıyla ve politikalarla ilişkili olduğu ortaya konulmuştur (Thomson, 2007). Kanada'da yapılan diğer bir çalışmada ise; çocuk koruma çalışanlarının daha adil bir çocuk refahı sistemine gereksinim duydukları tanımlanmıştır (Gosine ve Pon, 2011).

Carlson ise makalesinde; Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) çocuk refahı alanında çalışanların deneyimleri üzerinden ABD'nin kırılgan sosyal refah güvenliği ağını ve hizmetin yürütülmesindeki çeşitli engelleri tanımlamıştır. Bu çalışmada, engellere karşın hizmet sağlayıcılarının ellerinden geleni yapma çabası içinde oldukları ve yoksulluğun azaltılmasında etkili olunamamasında yetersiz politikaların etkisi vurgulanmıştır (Carlson, 2017). ABD'de 1935 tarihli Sosyal Güvenlik Yasası'ndan bugüne kadar çocuk refahına ilişkin tüm politikaların tarihsel analizini yapan bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada; çocuk refahının tarihsel gelişimi içinde profesyonelleşme sorunu yaşandığı, toplumsal değişiminin mevzuata ve yürütülen hizmetin niteliğine etkisi olduğu, çocuk refahı çalışanlarının niteliksel ve niceliksel sorunlarının uygulamaya olumsuz yönde yansıdığı vurgulanmıştır (Ellett ve Leighninger, 2006).

Çocuk refahı sistemlerinin altında yatan ilkeler mevzuatta ve politika belgelerinde açıkça belirtilmiş olmasına karşın uygulamada çocuk refahı çalışanlarının politika hedeflerine nasıl baktığının araştırılması önemle ele alınmakta ve uygulama koşullarının bu yönde analizi önemli bulunmaktadır. Bu yönde yapılan bir çalışmada da; İngiltere, Norveç ve ABD gibi benzer politika amaçlarına sahip ülkelerdeki çocuk refahı çalışanlarının bu amaçları nasıl algıladıkları değerlendirilmiştir. Ele alınan bu üç ülkenin politika amaçları, organizasyon koşulları ile daha geniş refah devleti bağlamında politika yapıcılarının amaçladığı hedeflere ulaşmada iyi durumda olduğu ortaya konmuştur. Çalışmada ortaya çıkan sonuçlardan "en iyi uygulamaların" bir ülkeden diğerine aktarılmasında faydalı olacağına vurgu yapılmaktadır (Kriz ve Skivenes, 2014). Zuchowski ise yaptığı çalışmada Avustralya'da çocuk koruma

sistemlerinin aşırı yükünün her yıl artan sayılarla katlandığını bildirirken, çocuk koruma alanında çalışanların alanda karşılaştıkları zorluklara ilişkin görüşlerini değerlendirmiştir. Bu çalışmada çocuk koruma hizmetinin karmaşık yapısı, vaka sayısında artışın yanı sıra mevzuat değişikliğinin etkileri tanımlanırken aile içi şiddetin ele alınmasında hukuki kararların engelleyici bir faktör olarak tanımlandığı görülmüştür (Zuchowski, 2019). Saar-Heiman ve Gupta (2019) ise çalışmalarında, İngiltere ve İsrail'in çocuk koruma hizmetini yoksulluğa duyarlı bir bakış açısıyla ele almış ve yoksulluk ve eşitsizliğin neoliberal politikalarla ilişkili olduğunun altını çizmiştir. Bu politikaların, çocuk koruma politika ve uygulamasına olan olumsuz etkisi tanımlanarak, çocuk koruma çalışanları için adalet temelli ve yoksulluğa duyarlı bir siyasal çerçeveye ihtiyaç duyulduğu gösterilmiştir (Saar-Heiman ve Gupta, 2019). Roche (2019) ise makalesinde çocuk koruma sistemi ile ilgili politikaların çocukların kötü muameleye maruz kalmalarındaki etkisinin kanıtlarına rağmen, literatürde bu tür çalışmaların daha az yer bulduğuna işaret etmektedir (Roche, 2019).

Literatürde de vurgulandığı gibi ülkelerin çocuk koruma hizmetinin bu hizmeti yürüten çalışanların gözünden değerlendirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Türkiye'de de çocuk koruma hizmeti birçok çalışmada ele alınmıştır. Buna karşın ülkemizde çocuk koruma hizmetini; bu alanda çalışanların deneyimi üzerinden değerlendiren çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Kaya Kılıç ve Tekin (2019) tarafından çocuk koruma birimlerinde çalışan sosyal hizmet uzmanlarıyla yürütülen çalışmada çalışanların nicelik ve nitelik açısından yetersizliği ve hizmet içi eğitimlerin eksikliği sorun olarak tanımlanmıştır. Eroğlu ve Demiröz (2020) tarafından yürütülen bir diğer çalışmada ise, çocuk koruma politikaları temelinde suç mağduru ve suça sürüklenen çocuklara sunulan psikososyal destek hizmeti çocukların gözünden değerlendirilmiş ve çocukların kendi kararlarının dikkate alınmasını ve karar alma süreçlerine katılmayı istedikleri bulunmuştur. Türkiye'de alanda çalışan meslek elemanlarıyla yapılan diğer çalışmaların ise; mesleki motivasyon ve iş doyumları (Tanğlay, 2009), çalışma hayatında karşılaştıkları mesleki sorunlar (Berkün, 2010), iş doyumlarına (Işıkhani, 2000) odaklandığı görülmektedir.

Bu nedenle bu çalışma; çocuk refahı alanında çalışanların, çocuk koruma hizmeti deneyimlerini, SHÇEK ve ASPB dönemi bağlamında, politika değişiminin yansımalarını da içerecek biçimde ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Çalışmada Türkiye'de çocuk koruma sisteminde yaşanan değişimler; yasal düzenlemeler,

sunulan hizmetler, politika-uygulama arasındaki etkileşimlerdeki dönüşümler hizmeti sunanların deneyimleri üzerinden aktarılmaktadır.

YÖNTEM

Bu çalışma; çocuk refahı çalışanlarının SHÇEK ve ASPB¹ dönemi çocuk koruma hizmeti deneyimlerinin ortaya konulması amacıyla niteliksel araştırma türlerinden tanımlayıcı fenomenolojik araştırma türünde tasarlanmıştır (Giorgi, 2012; Englander, 2012). Belirli bir grup insan için deneyimin ne anlama geldiğinin incelenmesinde fenomenoloji en uygun nitel araştırma türüdür. Bu çalışmada incelenen fenomen çocuk koruma hizmeti deneyimleridir. Bu deneyimlerin ortaya konulması ile fenomenin tanımlanması hedeflenmiş ve bu noktada Giorgi'nin tanımlayıcı fenomenoloji metodolojisi kullanılmıştır. Giorgi'nin yaklaşımı yaşanmış deneyimin katılımcılar için ilişkiler ağını anlamada ve önemli olanı tanımlamayı bir başka deyişle deneyimlerin özünü psikososyal boyutu ile sosyal yapı bağlamında tanımlamamızı sağlamaktadır.

Katılımcıların seçimi

Tanımlayıcı fenomenolojik yöntemin tercih edildiği bu çalışmada katılımcıların seçiminde amaçlı (purposive) örnekleme arasında yer alan kolay örnekleme (convenience sampling) yöntemi kullanılmıştır (Gentles vd.,2015). Bu yöntem Giorgi'nin tanımlayıcı fenomenolojisi için öngördüğü biçimde temel sorunun incelenen fenomene ait en iyi deneyime sahip bireylere ulaşılması anlamını taşımaktadır. Bu amaçla Ankara'da bir Sosyal Hizmet Merkezi (SHM) bünyesinde hizmet sunan ve SHÇEK ile ASPB dönemlerinde çalışma deneyimi olan çocuk refahı çalışanları araştırmanın katılımcıları olarak saptanmıştır. Çalışmanın yapılabilmesi için SHM yönetiminden izin alınmıştır. SHÇEK ve ASPB dönemlerinde çalışma deneyimine sahip çalışanlar ile tek tek görüşülerek çalışmanın amacı açıklanmış ve çalışmaya katılmaya gönüllü olanlar belirlenmiştir. Araştırma sekiz katılımcı ile tamamlanmıştır. Giorgi tanımlayıcı fenomenoloji için en az üç katılımcının yeterli olacağını (Gill, 2014; Englander, 2012) öne sürerken katılımcı sayısının değil fenomenin özünün tanımlanmasının önemli olduğunu ve katılımcıların homojen özellik göstermesinin bu noktada önemli bir kriter

¹ Bu çalışmanın başladığı ve çalışma verilerinin toplandığı tarih Kasım 2017 olup veri toplama süreci 02.01.2018 tarihinde tamamlanmıştır. Bu nedenle ASPB'nin AÇSHB'ye dönüşümü bu çalışma kapsamında yer almamaktadır.

oluşturduğunu vurgulamaktadır. Araştırmaya katılanların 5'i erkek 3'ü kadın olup yaşları 40 ile 55 arasında değişiklik gösterirken, çalışma sürelerinin ise 12- 28 yıl arasında değiştiği saptanmıştır. Katılımcılar arasında iki psikolog, bir çocuk gelişimci ile beş sosyal hizmet uzmanı bulunmaktadır. Katılımcılar incelenen fenomen açısından homojen özellik göstermektedir. Katılımcıların çalıştıkları kuruma ilişkin bilgiler ile katılımcıların kimlikleri veri kaynaklarının güvenliği adına yayın aşamasında kaldırılmış ve katılımcıların ifadeleri anonimleştirilmiştir.

Veri toplama süreci

Çalışmaya katılmayı kabul eden çalışanlarla görüşme yapılarak, görüşme için uygun gün ve saatler belirlenmiştir. Görüşmeyi kabul eden katılımcılarla belirlenen zamanda SHM'de yüz yüze derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler yarı-yapılandırılmış görüşme olarak gerçekleştirilmiş ve görüşmelerde araştırmacılar tarafından hazırlanan "görüşme yönergesi" kullanılmıştır. Görüşme yönergesi; çocuk koruma hizmetlerinin tanımlanması ile başlayıp SHÇEK ve ASPB dönemlerindeki çocuk refahı uygulamalarına ilişkin sorularla devam etmiştir. Veri doygunluğu gözetilerek sürdürülen görüşmeler sekiz katılımcı ile tamamlanmıştır. Her iki döneme ilişkin çocuk koruma hizmetlerinin sunum deneyimleri profesyonellerin bakış açısıyla tanımlanarak ortaya konulmuştur. Görüşmeler 22.11.2017-02.01.2018 tarihleri arasında araştırmacılar tarafından gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler katılımcıların odalarında ve sessiz bir ortamda yapılmış olup ortalama olarak 45-55 dakika sürmüştür.

Verilerin analizi

Tüm görüşmeler ses kaydına alınmış ve ilk görüşme sonrası ses kayıtlarının çözümü yapılarak görüşme içerikleri kağıda aktarılmıştır. Kayda geçirilen görüşme içeriğinin tekrarlayan okumaları ile nitel veri analizinin ilk adımı gerçekleştirilmiştir. Tanımlayıcı fenomenolojik araştırma türünde yapılan bu çalışmada veri analizinde Giorgi'nin veri analiz yöntemi adımları kullanılmıştır (Giorgi, 2012). Bu adımlara göre; birinci aşamada; araştırmacılar tüm dökümanı (bütün içinde yer alan temel anlamı kavramak için) tekrarlı biçimde okuyarak genel görünümü kavramış ve ikinci aşamaya hazırlanmıştır. İkinci aşamada; daha verilere derin odaklanılarak, bilimsel fenomenolojik indirgeme yapılmış, anlam birimleri oluşturulmuştur. Bu noktada kelimeler, deneyimler metaforlar analiz edilmiş ve ifade edilen deneyimlerin ayrımları yapılarak anlam birimleri oluşturulmuştur. Anlam birimleri arasında bağ olması önemli belirleyici kriter olarak kontrol edilmiştir. Üçüncü adımda

araştırmacılar bilimsel fenomenolojik indirgemeleri kullanarak oluşturulan anlam birimleri ile çalışma fenomenini ilişkilendirerek her anlam biriminin ne anlama geldiğini analiz etmiştir. Bu noktada anlam birimlerinden yola çıkılarak ortak anlam konuları oluşturulmuştur. Dördüncü aşamada ise katılımcıların gerçek yaşamlarına ilişkin ifadeleri ele alınarak yaşanan deneyimin nasıl yapılandığı tanımlanmaktadır. Genel yapıyı oluşturan anlamlar arasındaki ilişkilere dayalı sentez yapılarak analizi aşaması sonlanmıştır (Giorgi; 1997). Giorgi'nin veri analizi adımları doğrultusunda çalışmada; genel yapı "çocuk koruma sistemine ilişkin yapı" başlığı altında yer alan ana tema "kalıcı çözüm geliştirmede karşılaşılan sorunlar" alt temalar ise "etkin hizmet sunum gereksinimi" ile "sosyal politika gereksinimi" olarak ortaya çıkmıştır. Alt temaların oluşturulmasında önemli olan anlam birimleri mesleki tükenmişlik, liyakat sorunu, meslek elemanı sayısında yetersizlik ile mesleki eğitimin niteliği sorunu olarak ortaya çıkmıştır ve analiz yapısı Şekil.1.de sunulmuştur.

BULGULAR

Çocuk refahı çalışanlarının SHÇEK ve ASPB dönemi çocuk koruma hizmeti deneyimlerinin tanımlanmasını amaçlayan bu çalışmada araştırma katılımcıları hem SHÇEK hem de ASPB dönemine ilişkin olarak kalıcı çözümler geliştirmede sorunların devam ettiğini ifade etmişlerdir. Çalışmada ortaya çıkan ana tema "kalıcı çözümler geliştirmede karşılaşılan sorunlar", "etkin hizmet sunum gereksinimi" ile "sosyal politika gereksinimi" alt temaları ile desteklenmektedir.

Etkin Hizmet Sunum Gereksinimi

Bu tema bu alanda çalışanların mesleki eğitimlerinin yetersiz kalması, çalışanların sayısal yönden yetersizliği, çalışanların işe alınmalarında liyakate bakılmaması ve mesleki tükenmişlik duygusunun yaşanmasının etkin hizmet sunumunda sorun yarattığına işaret etmektedir.

Mesleki eğitimin niteliğiyle ilgili sorunlar

Araştırma katılımcıları çocuk refahı alanında çalışanların bu alana özgü bilgi, beceri ve değerlere sahip olmaları gerektiğini vurgulamışlardır. Bu ifadelerde SHÇEK döneminde meslek elemanlarının eğitim açısından yeterliliğinin daha iyi olarak algılandığı görülmüştür. Etkin hizmet sunumu gereksinimini ifade eden katılımcıların çocuk refahı çalışanlarının mesleki eğitimlerinin giderek yetersizleştiği yönünde bir

algıya sahip oldukları görülmektedir. Bu algılama “mesleki eğitimin nitelik sorunu” olarak ifade edilirken çoğunluğun algısı deneyimli meslek mensuplarının aldıkları eğitimin alanlarında daha donanımlı hizmet sunmalarına katkısı olduğu yönündedir. Bu temaya ilişkin katılımcı ifadelerinden verilen örnekler de bu durumun fazlasıyla önemsendiğini göstermektedir.

.. çünkü eğitim kurumlarına baktığınız zaman çok fazla sayıda mezun veriyor ve yeterliliği olmayan mezunlar veriyor. Yani herkesin çok iyi bir donanımı olması lazım en azından... ha az mezun olsun daha iyi olsun demiyorum ama bunları yeterli derecede eğitmeniz lazım çünkü siz burada insana dokunacaksınız. İnsana hizmet eden bir meslek elemanı yetiştiriyorsunuz. Bu rastgele bir ekonomist bankaya giriyor değil. Burada insan hayatını idare eden bir meslekten söz ediyoruz...(K.2)

...SHÇEK döneminde meslek elemanı meslek elemanıydı, deneyimi ve bilgisi çocuğa direkt akardı, hem görüşü önemsendiği için hem aktif çocuk başında olduğu için ama şimdi yeni meslek elemanları uzman adı altında alandan olmayan bir sürü insanı barındırıyor.....5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu çıkarıldı ve bu kapsamda yürütülen hizmetlerin tamamı bu kanuna dayalı olarak yürütülüyor ama bunu da yürütürken kurumlarda bu hizmeti yürüten elemanların yeterlilikleri tartışmaya açılabilir...(K.5)

Meslek elemanı sayısında yetersizlik

Katılımcıların meslek elemanlarının niteliklerinin giderek zayıflamasına ilişkin ileri sürdükleri görüşler arasında lisans eğitimi alan öğrenci sayısının artması ve eğitim kalitesinin buna bağlı olarak zayıfladığı görüşü bulunmaktadır. Öğrenci sayısının artmasına karşın çocuk refahı çalışanlarının hizmet gereksinimi karşısında sayısal açıdan yetersiz kaldığı algısı; meslek elemanlarının ihtiyacı karşılamaya yetişemediği yönündedir. Katılımcıların meslek elemanı sayısının yetersiz olduğu yönünde algılarını paylaşıırken meslek elemanı sayısının artmasının iyi olacağını ancak mesleki yeterliliğin bu noktada vazgeçilmemesi gereken önemli bir unsur olduğunu vurguladıkları görülmüştür. Meslek elemanı sayısında yetersizliğin katılımcılar tarafından yoğun olarak ifade edilmesi özellikle çocuk koruma alanı ve diğer alanlarda hizmet ihtiyacı içindeki nüfusun çok fazla olmasına dayandırılmıştır. Katılımcılar yetersiz mesleki eğitim sonucu, yetersiz donanıma sahip meslek elemanlarının giderek arttığından bahsetmektedir.

...bizim meslekle ilgili sorun sosyal çalışma görevlisi olarak tanımlanan, esas olarak bir meslek grubuna, sosyal hizmet uzmanlarına daha başka meslek gruplarını dahil ederek sosyal çalışma meslek elemanı diye bir tanım getirmiş. Böyle bir handikap var bu son yasada...(K.1)

...gibi kalifiye eleman, eleman sayısının daha fazla olması, yine merkezlerin daha yoğunlukta olması. İş yükü, vaka sayısı ne kadar az olursa hizmetimizin kalitesi o kadar fazla olur. Eğitim sürecine daha fazla değer verilmesi gerekiyor, kişilerin, çalışanların yani bunlar önemli ya da vakalara eğitim vermek, ailelere eğitim vermek bunların daha güçlü olmasını güçlendirebilir...(K.7)

..yani bu da iş yükünün fazlalığı, dosya sayısının fazlalığı, çalışan meslek elemanının az oluşu, bu önümüze engel konan durumlardan biri. Bizi engelleyen faktörlerden biri...(K.3)

Yukarıdaki alıntılardan görüldüğü gibi çocuk koruma alanında etkin hizmet sunumunda; meslek elemanlarının mesleki nitelikleri ve donanımlarının giderek azalması, meslek elemanı sayısının az olması, iş yükü ve vaka sayısının fazlalığı temel sorunlar olarak görülmektedir. Sosyal hizmet eğitiminde hem örgün hem de açık öğretim düzeyinde lisans programlarının açılarak çok sayıda öğrenci alınması ve eğitim veren kadroların çoğunun alan dışından oluşu sosyal hizmet sunumunda problemlere yol açmaktadır. Yeni yetişen meslek elemanlarının mesleki donanımlarındaki yetersizlikler ve “sosyal çalışma görevlisi” gibi meslek unvanları adı altında çalışan kişilerin mesleki donanımlarındaki yetersizlikler ve ilgili alanda eğitim görmemiş kişilerin de bu alanda hizmet vermesine yol açan olumsuz gelişmeler katılımcıların bahsettiği eğitim eksikliği sorununu daha da görünür hale getirmektedir.

..vaka sayısı çok fazla, ben şu anki çalıştığım yerden bahsediyorum. Kuruluşlarda çalıştım. Orada da yine çocuk sayısı çok fazlaydı, yetiştirme yurtlarında, çocuk yuvalarında, çocuk sayısı çok olduğu zaman erişebilirlik şansı daha az oluyor ya da daha yüzeysel oluyor yani bütün çocuklarla birebir ilgilenme şansı olmuyor. Çocukların derinine inmek, bütüncül yaklaşım sağlamak daha zor oluyor. Tabi elden gelen yapılıyor eğitimleri, bakımları vesaire ruhsal durumları tabi ki dikkate alınıyor ama çok derin, bir vakayla çok sık vakit geçirmek biraz daha sınırlı oluyor...(K.4)

Liyakat sorunu

Liyakat sorunu çocuk refahı alanında etkili hizmet sunumunda engel oluşturan bir diğer önemli faktör olarak algılanmaktadır. Liyakat sorunu yetkin olması beklenen meslek elemanlarının mesleki niteliklerinin eksikliği yanında hizmetin istenilen düzeyde verilmesi önünde çok önemli bir engel olarak algılanmaktadır.

...bu dönemde en önemli konulardan birisi de belirttiğim üzere liyakat. Bu liyakat önemli niye önemli politika üreticilerin, yöneticilerin belirli bir niteliğinin olması gerekiyor ama öyle değil. Bir liyakat süreci işletilmeli...(K.2)

..birincisi bir liyakat meselesinin çözülmesi lazım, şu anda bunun çözüleceği yok ta, yani sorunun yanıtı açısından. Kamu kuruluşlarının daha doğrusu ASPB kuruluşlarına daha nitelikli meslek gruplarının istihdam edilmesi lazım...(K.6)

Son yasal düzenlemelerde bazı unvanların eklenmesi, meslek elemanı tanımlarının değişmesi ve bu durumun temel mesleki eğitimi farklı alanlardan olan kişileri aynı görevlerden sorumlu tutması katılımcılar tarafından hizmeti engelleyici önemli bir faktör olarak ifade edilmiştir. Aşağıdaki alıntı bu durumu yansıtmaktadır:

...5395'te sosyal çalışma görevlileri diye bir şey çıkarıldı. Bu Adalet Bakanlığının kendi işlemlerinin kolaylaştırılması için yaptığı bir şey. Ama bu maalesef bizim kurumumuzda zaman zaman farklı algılandı ve bunu sosyal çalışma görevlisi diye sosyolog, öğretmen, psikolog, çocuk gelişimcisinin hepsini onun içine attı. Eee bu başlı başına bir yanlış zaten. Sosyal çalışma görevlisi diye bir şey olamaz, herkes kendi meslek branşına göre çünkü herkesin hazırladığı rapor farklı, çalışma modelleri farklı, böyle bir kargaşa çıktı...(K.7)

Mesleki Tükenmişlik

Araştırmaya katılan çocuk refahı çalışanlarının mesleki açıdan tükenmişlik duygusu yaşadıkları ve bunu önemli bir sorun olarak ifade ettikleri görülmektedir. Bu doğrultuda aşağıdaki alıntılar çalışanların kendilerini nasıl hissettiklerini ortaya koymaktadır:

..açıkçası çocuklara ilişkin, çok iç sızlatıcı bir haldeyiz. Aslında çaresiz ve umutsuz hissediyorum. Şurada çalışıyorum ama şey var kendimi böyle ne diyim....(K.1)

..kısır döngüde hırıltılı hırıltılı dönen bir değirmenin dişlisi olarak hissediyorum. Küçük küçük iyi duygular yaşıyorum ama hani sadece ekonomik destek değil aileyi başka yönlerden de desteklemek gerek...(K.5).

...Ben kendimden örnek verirsem ben sosyal hizmeti seven bir sosyal hizmet uzmanıyım, yani işimi yapmayı severim, insanla çalışmayı severim. Ya ben bile yapmak istemiyorum çünkü neden yapmak istemiyorum... ben yemin ettiğim gibi müracaatçının vakar, onur ve haysiyetine uygun davranmıyorum yani. Çünkü yani ben kapasite üstü çalışarak bir fabrikada bir makine gibi, makine bile günde 15.000 tane baskı yapıyorsa 15.001'inciyi yaptırılmıyorsa bozuluyor makine. Ben de bozuldum yani....(K.3)

Mesleki eğitim ve donanımda yaşanan nitelik kaybı, meslek elemanı sayısının yetersizliği, işe alımlarda liyakat sorunu ile çalışanlarda görülen mesleki tükenmişlik durumuna işaret eden ifadeler “etkin hizmet sunum gereksinimi” ne işaret etmektedir.

Sosyal Politika Gereksinimi

“Kalıcı Çözüm Geliştirmede Karşılaşılan Sorunlar” olarak ortaya çıkan ana temanın ikinci alt teması ise “sosyal politika gereksinimi” olarak tanımlanmıştır. Sosyal politika gereksinimi konusunda katılımcıların ifadelerine dayalı ortaya çıkan alt temalar ise; temel eğitim sorunu, işsizlik ve yoksulluk sorunu, işbirliği sorunu ile koruyucu hizmetlerin eksikliği başlıklarında tanımlanmıştır.

Temel eğitim sorunu

Katılımcılar etkin bir çocuk koruma hizmeti için toplum genelinde çocuk hakları ve çocuğun değeri konularında eğitim verilmesinin gerekliliğini vurgulamaktadır. Aşağıda yer alan alıntılarda bu gereklilik dile getirilmektedir:

..birinci derecede eğitim diye düşünüyorum önce çocuk haklarının çocuklara çok iyi öğretilmesi lazım. Sonrasında çocuk haklarıyla ilgili ailelerin bilinçlendirilmesinin çok iyi yapılması gerekiyor. Temel sorun öncelikle buradan başlıyor. Yani bana göre ilkokulda çocuk hakları eğitimi adı altında bir ders gerekiyor. Bu ders bana göre ailelerle birlikte işlenmesi gereken bir ders. Bu oturtulursa öncelikli eğitimin aileden başlayacağı düşünüldüğünde en önemli konulardan bir tanesi yani bizim müfredata çocuk hakları eğitimi mutlak ve mutlak sokmamız gerekiyor. Bunu sadece çocuk odaklı değil, aile odaklı da düşünmemiz gerekiyor. Öncelikle bu. Sonrasında şu ana kadar

çocuklara verilen hizmetlerin kalitesinin artırılması gerektiğini düşünüyorum (K.6)

...Her iki dönem için de eleştirdiğim çocuk hakları eğitiminin okullarda müfredata bir ders gibi girmesi, kesinlikle girmeli çocuk hakları çocuklara ve ailelere öğretilmeli. Bu ders ailelerle birlikte işlenmeli, ancak böyle anlam kazanır. Çocuklara haklarının ne olduğu öğretilmeli, ailelere de çocuklarla ilgili ne yapmaları gerektiği onların haklarının ne olduğuyula ilgili eğitimlerin kesinlikle verilmesi gerekli. Bu konuda Türkiye'deki yapılanmanın çok zayıf olduğunu düşünüyorum yani veriliyor ama belli haftalarda, belirli günlerde biraz zayıf kalıyor. O anlamda da önemli olduğunu düşünüyorum...(K.3)

Yukarıda yer alan ifadelerden de görüldüğü gibi katılımcılar; mümkün olduğunca erken dönemde hem çocuklara hem de ailelere yönelik eğitim programlarının başlatılarak ailelere; aile içi ilişkiler ve çocuğun değeri yanında çocuk hakları eğitimi verilmesinin önemini vurgulamış ve toplumsal bilincin geliştirilmesinde bu eğitime ihtiyacı dile getirmişlerdir.

İşsizlik ve yoksulluk sorunu

Çalışmanın katılımcıları; yüksek oranda işsizlik ve buna bağlı gelişen yoksulluk sorununun aileler üzerindeki derin etkisine çok yakından tanıklık ettiklerini ifade etmektedir. Katılımcılar çoğunlukla sosyal yardımla ayakta duran ailelerde çocuğu korumanın mümkün olmadığı yönünde ifadeler kullanmışlardır.

..., sosyal politika üretmiyoruz, sosyal devlet olamıyoruz ..aslında en temel hakları insanların... böyle onlara bir lütufmuş gibi veriliyor, çocuksan hakkın vardır. korumak zorunda ama şimdi onlara bir lütufmuş gibi...eğitim ihtiyaçlarının karşılanması ama biz bunu ne yapıyoruz, belli kurallar koyuyoruz insanları hatta çıkarıcılığa yönlendiriyoruz.....yani sahtekarlığa yönlendiriyoruz, koruyamıyoruz aslında....(K.1)

...Türkiye'de ekonomik yoksulluk artıyorsa benim işim daha da artar, yani bu talep edene arz ederim şekilde dönüşür çünkü niye sosyal politikan yok. Onun yerine koyabileceğin çözüm önerin yok. Yani senin sosyal politikan olursa kişiler buraya gelmeden önce başka yerlere uğrayıp gelirler...(K.4)

Katılımcıların işsizlik ve yoksulluk sorununun yaygınlığını vurgulayan ifadeleri ayrıca bu sorunun çözümü için nakdi yardımın yetmeyeceğine ilişkin algıyı da ortaya koymaktadır.

İşbirliği eksikliği

Çocuk koruma alanında çalışanların işin doğası gereği bazı kurum, kuruluş ya da meslek grupları ile işbirliği içinde çalışmalarını gerekmesine karşın bu işbirliğinin pratikte gerçekleşmediği görülmektedir.

..Milli Eğitim Bakanlığı sırtını dönmüş oluyor. Şimdi Milli Eğitim Bakanlığı'na arkadaş bu çocuğun bu okuldan gitmesi lazım ailesel sorunlar, belki de uyum sorunu var çocuğun okulla ilgili sorunu olabilir yani bir şekilde başka bir okula gitmesi başarısı için gerekli dediğimizde hayır diyor adrese dayalı.. değiştirilemez....Şöyle bir şey olması lazım ASPB'nin denetiminde ve takibinde olan çocuklar ve ailelerinin bir takım hizmetlerinin yerine getirilmesinde önceliklerinin olması lazım...Ya da zorunlu hallerde bunu bir raporla ya da bir komisyon kararıyla belirleyip çocuğun yararı için bir başka yere nakledilmesi lazım....(K.5)

...hayır, yani eşgüdüm görmüyorum, şöyle diyeyim, okul değişikliği yapmak istediğimiz, çeşitli nedenlerle okulla ilgili sıkıntıları olan bir çocukla ilgili bir değişiklik yapmaya çalıştığımızda işte Milli Eğitim Bakanlığı diyor ki benim sistemimde adrese dayalı sistem var bu sistemi aşamıyorum ben, bu nedenle....(K.1)

Bu ifadelerde görüldüğü gibi çocuk koruma hizmetlerinde yakın işbirliği içinde çalışılması gerekirken çoğunlukla bu işbirliği söz konusu olamamaktadır.

Koruyucu hizmet eksikliği

Çocuk koruma hizmeti sunan katılımcılar bu alandaki mevcut hizmet modelini sorun ortaya çıktıktan sonra çocuğu ele alan bir yapıda olduğu için eleştirmektedir. Bu modelin çözüm geliştirmede başarı sağlamadığı belirtilmekte ve koruyucu/önleyici çocuk koruma hizmetinin eksikliği aşağıdaki alıntılarda vurgulanmaktadır.

...gibi sosyo- ekonomik destek süreci şu an iyi işliyor yani ekonomik olarak bir sıkıntı yok, yani bir sınırlama hiç getirilmedi, aile ve çocuklara istediğimiz kadar yardım yapabiliyoruz yani hiç bu anlamda ayrılan ödeneğin azaltıldığı veya bittiği gibi hiçbir şey duymadık. O anlamda rahat bir ortam var. O da iyi gidiyor bana göre, tıkanıdığı önemli noktalardan bir tanesi de sokakta yaşayan ve çalışan çocuklara verilen ihtisas hizmetinin, önemli bir hizmetin sonlandırılması, bunun devredilme altında bitirilmesi. Sonuçta sokakta Türk

ve Suriyeli çalışan çocukların artmasının yegane sebebi olarak görüyorum, bunlarla ilgili bir özel çalışma yapılamıyor şu anda....(K.4)

...ama koruyucu, önleyici tedbirler alınmış olsa yani çocuk maddeye başlamadan, ya da çocuk sokakta çalışmaya başlamadan müdahalede bulunulmuş olsa daha az sorunla karşılaşabilir. Genel olarak sosyal politika, devlet sosyal politikaları koruyabilmeli... (K.7)

Bu alıntılar çocuk koruma hizmetleri kapsamında koruyucu ve önleyici sosyal hizmetlerin sunumunda büyük sıkıntılar olduğunu göstermektedir, çoğunlukla alanda sorun ortaya çıktıktan sonra sorunların çözümlenmeye çalışıldığı görülmektedir.

...sosyal hizmetlerin en temel görevi aslında koruyucu, önleyici hizmetler olmalı yani biz şu an yara açıldıktan sonra müdahale ediyoruz. Müdahale kısmında daha çok çalışıyoruz, her iki dönemde de aslında bu temel bir sorundu, SHÇEK döneminde daha çok şöyle bir sorun vardı benim gözlemlediğim yoksunluk üzerine bir kurum bakımı vardı. Yoksunluk, yoksulluk vardı. Bu dönemde toplumun yozlaşmasıyla birlikte daha çok taciz, istismar, daha ciddi vakalarla karşılaşılıyor. Toplumun yozlaşması da çok ciddi bir sorun aslında genel bir sosyal sorun oldu...(K.2)

...önce koruyucu/önleyici hizmetlerin olması lazım. Biz diyoruz madde bağımlılığı ortaya çıktı bunu tedavi edelim. Önce onu bir korumaya çalış ondan sonra zaten bu sosyal politika demektir. Uyuşturucuyla mücadele işte, sosyal sorunlarla mücadele, ne bileyim işte gençlerin topluma uyum sağlayabilmesi için gençlik evleri olması lazım, çocuk evlerinin olması lazım, kadın evleri, kadınla erkeğin birlikte gidebilecekleri yerler(K.1)

Çocuk refahı çalışanları koruyucu/önleyici sosyal hizmet sunmanın güçlüklerini ifade ederken aynı zamanda sosyal hizmetin tümüyle maddi yardıma odaklandığı yönünde eleştirel bir bakışa da sahiptirler:

....Toplum odaklı bakmıyor, birey odaklı bakıyor. Genelci yaklaşımla bakmıyor, aile yaşam döngüsü açısından aile odaklı bakmıyor sadece sonuç nedir, sonuç kişi fakir, kişi sokağa atılmış, yani koruyucu önleyici hizmetler geri plana atıldı.....ailenin güçlendirilmesi artı bir de aileye rehberlik edilmesi yani sadece yardımların isimlerini koyarak bu aileye yardım edemezsin, ya da çocuğun durumunu, yaşam standardını yükseltemezsiniz. Aileye de rehberlik etmeniz gerekiyor çünkü ailenin danışmanlık hizmetleri sırasında

kendi sorun çözme becerilerini geliştirmelerini sağlamak lazım, ama Türkiye açısından baktığımız zaman çocuk koruma hizmetidir şu anda istenilen...(K.6)

Çalışma bulguları; katılımcıların çoğunluğunun her iki dönemde de çocuk koruma hizmetlerinin koruyucu ve önleyici boyutunun eksik olduğunu düşündüklerini göstermektedir. Bu genel algıya karşın katılımcıların çoğunluğu SHÇEK döneminin koruyucu hizmet sunumu açısından görece daha iyi olduğunu ifade etmektedir. Bu algıya sahip katılımcılar ASPB döneminde maddi yardımla öne çıkan hizmetlere ağırlık verildiğini düşünmektedir. Bu çalışmada; çocuk koruma hizmetlerinde her iki dönemde de kalıcı çözüm geliştirmede sorun yaşandığı ve bu durumda ise hizmet sunanlara ilişkin eğitimin niteliği, meslek elemanlarının sayıca yetersizliği, liyakat sorunu ile birlikte çalışanlarda tükenmişlik duygusunun yaşanmasının etkili olduğu ifade edilmiştir.

Her iki dönemde de kalıcı çözümler geliştirmede yaşanan sorunlar genel yapıda sosyal politika eksikliğine bağlı olarak ele alınmaktadır. Bu kapsamda, toplumun temel konularda eğitimlere ihtiyaç duyduğu, işsizlik ve yoksulluğun önemli olduğu vurgulanmaktadır. Sosyal hizmetin yürütülmesinde ilgili sektörler arasında yaşanan işbirliği sorunu yanında koruyucu/önleyici çocuk koruma hizmetlerinin eksikliği de sosyal politika başlığı altında ele alınması gereken konular olarak tanımlanmaktadır.

Şekil:1. Çocuk koruma sistemine ilişkin yapı

Ana Tema: “Kalıcı Çözüm Geliştirmede Karşılaşılan Sorunlar”

Etkin Hizmet Sunum Gereksinimi	Sosyal Politika Gereksinimi
Mesleki eğitimin niteliği sorunu	Toplumun eğitim sorunu
Meslek elemanı sayısında yetersizlik	İşsizlik ve yoksulluk sorunu
Liyakat sorunu	İşbirliği eksikliği
Mesleki tükenmişlik	Koruyucu hizmet eksikliği

TARTIŞMA

Araştırma bulguları Türkiye’de çocuk koruma hizmetlerine ilişkin deneyimlerde SHÇEK ve ASPB dönemlerine özgü farklılaşan önemli bir değişimin algılanmadığını göstermektedir. Buna karşın SHÇEK döneminde meslek elemanlarının niteliğinin ve koruyucu hizmetlerin görece daha iyi olduğu algısı katılımcıların çoğunluğu tarafından ifade edilmiştir. Çalışmanın önemli bulguları arasında yer alan sosyal hizmet sunanların mesleki eğitiminde nitelik ve nicelik sorunu ilgili alanyazında da

tartışılan konular arasındadır (Alptekin vd., 2017; Yiğit, 2017). Türkiye’de yapılan Ulusal Sosyal Hizmet Eğitim Çalıştayları kapsamında da sosyal hizmet eğitiminin lisans ve lisansüstü programlarında yaşanan sorunlar arasında eğitim programlarının sayısının hızla artmasına karşın eğitimin niteliğinin düşmesi ve eğitimde standardizasyona duyulan gereksinim vurgulanmaktadır (Alptekin vd., 2017). Bu çalışmada öne çıkan bu bulgu diğer ülkelerde yapılan çalışma sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Amerika Birleşik Devletleri’nde de çocuk refahı alanında çalışanların bu hizmete ilişkin algılarının incelendiği bir çalışmada mesleki eğitim programlarının niteliğinin hizmetin sunumunda önemli etkisi olduğu vurgulanmaktadır (Gopalan vd., 2019). İtalya’da çocuk refahı alanında görev yapan sosyal hizmet çalışanlarının iş doyumlarının incelendiği bir çalışma ise mesleki eğitim ve niteliğin çalışanların iş doyumuna olan önemli etkisini göstermiştir (Berlanda vd., 2017). Bu çalışmaların sonuçları çalışmamızın bulgularıyla benzerlik göstermektedir.

Çocuk refahı çalışanlarının ifadeleri ile tanımlanan liyakat sorunu ise Türkiye’de genel olarak işe yerleştirmelerde yaşanan önemli bir probleme işaret etmektedir. Sosyal hizmet alanında da bu sorun mesleki yayın ve toplantılarda mesleki performansı engelleyici bir faktör olarak ele alınarak tartışılmaktadır (Alptekin vd., 2017). Liyakat sorununun küreselleşme ile yaygınlaştığı ve ucuz emeğe ilginin nitelik ve beceri değerinin önünde engel oluşturduğu belirtilmektedir. Bu eğilim kuşkusuz eğitimde yetersizliğin gelişmesine de neden olabilmektedir. Gopalan ve diğerlerinin yaptığı çalışmada da çocuk refahı alanında çalışacakların seçiminin, sunulan hizmetin niteliğinde önemli olduğu vurgulanmaktadır (Gopalan vd., 2019).

Genel olarak her iki dönemde de -hem SHÇEK hem de ASPB döneminde-katılımcıların, çocuk koruma hizmetlerindeki deneyimleri koruyucu hizmetler boyutunda yetersiz kalındığı algısını öne çıkarmaktadır. Bu bulgu çocukların aile içinde korunmasının önünde önemli bir engel oluşturması açısından düşündürücüdür. Bu algı, Güney Afrika’da yapılan bir çalışmada da benzer şekilde ortaya konulmuştur. Birçok ülkede benzer sonuçların araştırmalarda gösterilmesi; giderek derinleşen neoliberal politikaların etkisine bağlanmakta ve çocuk koruma hizmetlerinde koruyucu ve önleyici hizmetlerde görülen başarısızlığın nedeni olarak gösterilmektedir (Strydom vd.,2017).

Çalışmada her iki dönemde de çocuk koruma hizmeti deneyimi olan katılımcıların çoğunluğunun hizmet sundukları toplumu işsizlik ve yoksulluk açısından dezavantaj

içinde gördükleri ortaya çıkmıştır. Katılımcılar bu koşullarda verilen hizmetlerin koruyucu boyutunun mümkün olamayacağını ifade etmektedir. Katılımcıların çoğunluğu çocuk koruma çalışmalarını kalıcı bir çözüme götüremeyen boş çabalar olarak algılamaktadır. Bu durum olumsuz birçok faktörün (işsizlik, yoksulluk, kötü konut ve çevresi, eğitim sorunu vb.) bir araya gelmesinin koruyucu hizmetlerin sunumunu zorlaştırdığı yönünde bir kabulü tanımlamaktadır. İlgili alanyazında da ailenin ekonomik yetersizlikleri ile çocuk ihmali arasında güçlü bir ilişki olduğu gösterilmektedir (Connell vd., 2007; Frederick ve Goddard, 2007). Bu durumda çocuk koruma hizmetinin koruyucu ve önleyici yöne dönüştürülmesinde ailenin ekonomik gücünün başka bir deyişle işsizlik sorununun ortadan kaldırılmasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Kuşkusuz sadece ailenin ekonomik yönden yetersizliği değil eğitim düzeyi, kültürel değerler gibi birçok faktörün de ele alınması önemlidir. Benzer çalışmalarda da makro-ekonomik politikalarda yaşanan başarısızlığın koruyucu çocuk refahı hizmetlerinin sunulma olasılığını azalttığı (Hyslop ve Keddell, 2018) ve hatta engellediği belirtilmektedir (Strydom vd., 2017). Nijerya'da yapılan bir çalışmada çocuk koruma alanında yaşanan eksikliklerin sosyal koruma başlığı altında yoksullukla mücadele yanında diğer sosyal faktörlerin (uygun çevre ve konut, şiddet ile ayrımcılık yanında çocuk işçiliği) önemle ele alınmasının gerekliliğini göstermektedir (Jones, 2012). Çocuk koruma hizmetlerinde son yıllarda daha çok ailenin maddi yönden desteklenmesine ağırlık verilmesi çalışmada öne çıkan bir bulgu olup, bu yaklaşım başka araştırmalarda da ortaya çıkmıştır. Benzer biçimde bir çalışmada çocuğun aile içinde kalmasını destekleme açısından ailenin maddi yönden desteklenmesi önemli bir yaklaşım olarak gösterilmiştir (Maccio vd., 2003).

Katılımcılar tarafından çocuk koruma hizmetinde işbirliği içinde çalışılması gereken aile ve okul gibi yapılar arasında işbirliği açısından sorunlar yaşandığı ifade edilmiştir. Bu bulgu da çocuk koruma hizmetinin etkinliğini azaltıcı önemli bir faktör olarak ele alınmaktadır. Yapılan bir diğer çalışmada da çocuk koruma hizmetinde aile ile işbirliği içinde çalışma ve aileye yaklaşımın aile refahını olumlu yönde geliştirdiği ve hizmeti daha etkin kıldığı gösterilmiştir (Heimer vd., 2017). Literatürde çocuk koruma hizmetlerinde işbirliği içinde çalışılması gereken önemli bir alan olarak medya üzerinde de önemle durulmakta ve konu ile ilgili tartışmalar yapılmaktadır. Medya etkisini ele alan bir çalışmada; çocuk koruma alanında medyanın toplumsal davranış değişikliğinde çok önemli bir etkisinin olduğu ve sosyal hizmette kullanılmasının gerekliliği yanında bu hizmeti verenlerin işbirliği anlamında

duydıkları kurumsal destek ihtiyacını karşıladığına da dikkat çekilmektedir (Sanders vd.,1997).

Bu çalışmada öne çıkan önemli bulgulardan bir diğeri ise çocuk koruma hizmeti veren katılımcıların her iki dönemi de iş yükü açısından çok yoğun olarak tanımlamalarıdır. Buna benzer ifadeler Dlamini ve Sewpaul'ün çalışmasında da yer almakta ve etkin hizmet sunumunda engelleyici bir faktör olarak iş yükü fazlalığı vurgulanmaktadır (Dlamini ve Sewpaul, 2015). Berlanda ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada da çocuk refahı alanında hizmet sunan sosyal çalışmacıların iş yükü fazlalığının iş doyumuna olan olumsuz etkisi gösterilmiştir (Berlanda vd., 2017). Her iki çalışma sonucu ülkemizde olduğu gibi diğer ülkelerde de iş yükü yoğunluğuna işaret etmektedir. Bu durum; hemen hemen bütün ülkelerde çocuk koruma hizmetine olan ihtiyacın arttığını göstermekte ve neoliberal politikaların etkisine bağlı yaygınlaşan ve derinleşen işsizlik ve yoksulluk sorunlarının çocuk refahı hizmetlerine etkisini düşündürmektedir.

Çalışmanın önemli bir diğer bulgusu da katılımcılar tarafından toplumun temel konulardaki eğitim eksikliğinin önemli bir faktör olarak ifade edilmesidir. Toplum genelinde çocuk hakları ve çocuğun değeri konusunda temel bilincin yükseltilmesine olan ihtiyaç vurgulanmaktadır. Çalışanlar toplumda çocuğun değeri konusunda olumlu bir bilinç ve algı geliştirilmesi için eğitimlerin gerekliliğine dikkat çekmiştir. Toplumun geniş bir kesiminin çocuk hakları ve çocuğun değeri konusunda eğitime gereksinim duyduğu başka bir araştırmada da vurgulanırken (Lee vd., 2013) toplumsal bilincin geliştirilmesinin çocuk koruma hizmetlerindeki etkisine işaret edilmektedir (Daro ve Dodge, 2009). Bu nedenlerle katılımcıların da belirttiği gibi erken yaşlarda başlayan eğitim programları kapsamında bu konulara yer verilmesi toplumsal bilinci geliştirmede yarar sağlayabilecektir. Çocuk koruma hizmetinde toplumsal duyarlılık geliştirilmesinin önemi literatürde de ele alınmakta ve sosyal politikaların toplumsal etkilerinin gücü tartışılmaktadır.

Çalışmada katılımcılar sosyal politikaların önemini vurgulamışlardır. Finlandiya'da çocuk koruma hizmetlerinin etkinliğinin ele alındığı bir çalışmada da sosyal hizmet uzmanları, sosyal yapı ve hizmet sunan örgütün önemi üzerinde dururken genel toplumsal refah düzeyi ile çocuk koruma hizmetleri arasında olumlu bir ilişki olduğu vurgulanmıştır (Vornanen vd., 2011). Bu sonuçlar çocuk koruma hizmetlerinin etkin kılınmasında toplumu kuşatan sosyal politikaların gücünün önemli olduğunu vurgulamaktadır (Karataş, 2007; Yolcuoğlu, 2009; Yolcuoğlu, 2011). Sosyal

politikaların yetersizliği ve sosyal hizmetlerin sadece nakdi yardıma odaklı yürütülmesi hak anlayışı yerine hayırsever yardım görüşünün baskınlığına yol açabilecek ve kalıcı çözümlere ulaşma hedefinden uzaklaşılacaktır.

SONUÇ

Çocuk refahı çalışanlarının her iki dönemde yürüttükleri hizmeti kalıcı bir çözüm oluşturmaktan çok uzak olarak algılamaları çalışmanın ana sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Çocuk refahı çalışanları; bu alanda çalışanların sayı ve mesleki eğitimi yönünden yetersizliğini vurgularken, çalışanların işe alınmalarında liyakate bakılmaması ile çalışanlarda mesleki tükenmişlik duygusunun yaşanmasını etkin hizmet sunumu önündeki engeller olarak tanımlamaktadır. Çocuk refahı çalışanlarının işsizlik ve yoksulluğun önlenmesi, sorunların ortaya çıkmasını engelleyen koruyucu ve önleyici sosyal politikaların geliştirilmesine duyulan gereksinimi tanımladıkları görülmektedir. Sosyal politika kapsamında toplumda aile ve çocuğu güçlendirici nitelikte bir eğitime duyulan ihtiyacın belirtilmesi önemli diğer bir sonuç olarak söylenebilir. Neoliberal politikaların kaçınılmaz sonucu olarak değerlendirilen işsizlik ve yoksullukla mücadelede de etkin sosyal politikalara olan gereksinime vurgu yapılmaktadır. Sosyal politika; devletin güçsüzler için aldığı öncelikle ekonomik önlemler yanında sosyal, ekonomik hak ve özgürlüklere odaklı eğitim, sağlık, istihdam ve barınma konularında sağladığı olanaklar ve bu olanakların toplum içinde herkese eşit yararlanma imkanını kapsamına alması olarak ele alındığında (Albayrak ve Birinci, 2017) kalıcı çözümler konusundaki farklı alanlar çalışma katılımcıları tarafından vurgulanmaktadır. Çalışma sonuçları doğrultusunda;

1. Çocuk refahı çalışanlarının niteliğinin geliştirilmesi,
2. Çocuk refahı çalışanlarının sayısal yetersizliğinin giderilmesi,
3. Çocuk refahı hizmetlerinde koruyucu/önleyici hizmetlerin geliştirilmesi,
4. Sosyal politika/çocuk politikası ve çocuk haklarının hem çocuklara hem de ailelere anlatılması için temel eğitim programlarında ele alınması,
5. Toplum ve aileleri güçlendirecek işsizliğin azaltılması boyutunda tam zamanlı ve güvenceli kamusal istihdam olanaklarının artırılması, bireyleri işsizliğe karşı koruyacak teşviklerin sunulması ve yoksulluğu azaltacak sosyal politika tedbirlerinin geliştirilmesi,

6. Çocuk refahı hizmetlerinde ilgili kurumlar ve profesyoneller arasındaki işbirliğinin geliştirilmesine yönelik düzenlemelerin geliştirilmesi önerilmektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Çocuk refahı çalışanlarının farklı sosyal hizmet sunum modellerindeki deneyimlerinin tanımlanması amacıyla yapılan fenomenolojik araştırmamızda çalışmanın tüm aşamalarında katıtatif araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur. Bu bağlamda; araştırmanın sorusu ile kullanılan araştırma metodolojisinin uyumu ile birlikte katılımcıların seçimi ile görüşmelerin analizinden raporlama aşamasına kadar bilimsel ve etik ilkeler gözetilmiştir (Reid vd., 2018; Chiumento vd., 2020). Araştırmanın etik bağlamında; çalışmanın yapılacağı kurum yetkilisinden izin alınmış olup çalışma için uygun katılımcıların gönüllü olarak görüşmelere katılmaları konusunda kendi otonomilerini kullanmaları sağlanarak onamları alınmış ve katılımcıların zarara uğramamaları konusunda özenle korunmalarına yanında kurum ve katılımcılara ilişkin bilgiler anonimleştirilerek çalışma raporu oluşturulmuştur.

KAYNAKÇA

- Acar, H. (2012) Çocuk Özel İhtisas Komisyonu. Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı X. Beş Yıllık Kalkınma Planı. Ön Rapor. Erişim Adresi: www.onuncuplan.gov.tr
- Akyüz, E. (2012). Çocuk hukuku. *Pegem Akademi, Ankara*. Sayfa 41.
- Albayrak, E. T., & Birinci, M. (2017). Sosyal Devlet Modelleri: Sosyal Demokrat Model, İsveç-Norveç Örneği. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 1 (1), 64-100.
- Alptekin, K., Topuz, S., & Zengin, O. (2017). Türkiye'de Sosyal Hizmet Eğitiminde Neler Oluyor?. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 28 (2), 50-69.
- Basic, G. (2017). Observed successful collaboration in social work practice: coherent triads in Swedish juvenile care. *European Journal of Social Work*, 1-14.
- Başer, H. (2013) çocuk refahı alanında yeni hizmet modeli "çocuk evleri" Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Berkün, S. (2010). Sosyal Hizmet Uzmanlarının Çalışma Hayatında Karşılaştıkları Mesleki Sorunlar: Bursa Örneği, *Toplum ve Sosyal Hizmet* 21 (1): 99-109
- Berlanda, S., Pedrazza, M., Trifiletti, E., & Fraizzoli, M. (2017). Dissatisfaction in child welfare and its role in predicting self-efficacy and satisfaction at work: a mixed-

- method research. *BioMed research international*, Volume 2017, Article ID 5249619, 1-12.
- BM Çocuk Hakları Sözleşmesi. Erişim adresi: <http://cbgd.org/birlesmis-milletler-cocuk-haklarına-dair-sozlesme/>
- Bywaters, P., Scourfield, J., Jones, C., Sparks, T., Elliott, M., Hooper, J., ... & Daniel, B. (2020). Child welfare inequalities in the four nations of the UK. *Journal of Social Work*.20(2):193-215.
- Carlson, J. (2017). 'What can I do'? Child welfare workers' perceptions of what they can do to address poverty, *Journal of Children and Poverty*, 23:2, 161-176.
- Chiumento, A., Rahman, A., Frith, L. (2020). Writing to template: Researchers' negotiation of procedural research ethics. *Social Science & Medicine*, doi.org/10.1016/j.socscimed.2020.112980
- Connell, C. M., Bergeron, N., Katz, K. H., Saunders, L., & Tebes, J. K. (2007). Re-referral to child protective services: The influence of child, family, and case characteristics on risk status. *Child Abuse & Neglect*, 31 (5), 573-588.
- Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (2018). <http://www.mfa.gov.tr/data/cbsk-teskilati-hk-1-nolu-khk.pdf>. Erişim tarihi: 01.04.2020
- Çetin, H. (2017). Kamu Yönetimi Reformu Çerçevesinde Yerel Yönetimlerde Sosyal Hizmetler. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 17 (38), 152-167.
- Çifci, E. G. (2009). Türkiye'de ve Dünyada Korunmaya İhtiyacı Olan Çocuklara Yönelik Hizmetlerin Tarihsel Gelişimi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 19(19) 53-66.
- Çoban, A. İ., Özbesler, C. (2009). Türkiye'de Aileye Yönelik Sosyal Politika ve Hizmetler. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 18(18):31-41.
- Çocuk Koruma Kanunu (2005). Çocuk Koruma Kanunu. Kanun no.5395. Erişim Adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5395.pdf>
- Daro, D., & Dodge, K. A. (2009). Creating community responsibility for child protection: Possibilities and challenges. *The Future of Children/Center for the Future of Children, the David and Lucile Packard Foundation*, 19(2), 67.
- Dlamini, T. T. L., & Sewpaul, V. (2015). Rhetoric versus reality in social work practice: political, neoliberal and new managerial influences. *Social Work*, 51(4), 467-481.
- Doğan, R. (2013). Bir Koruma Tedbiri Olarak Koruyucu Aile Kurumu ve Koruyucu Aile Yönetmeliği. *Ankara Barosu Dergisi*, 71(2), 145-170.

- Ellett, A. J., ve Leighninger, L. (2006). What happened? An historical analysis of the de-professionalization of child welfare with implications for policy and practice. *Journal of Public Child Welfare*, 1(1), 3-34.
- Englander, M. (2012). The interview: Data collection in descriptive phenomenological human scientific research. *Journal of Phenomenological Psychology*, 43(1), 13-35.
- Ergenç, Sedat (2016). Sosyal Politikalarda ve Sosyal Hizmetlerde Değişim Süreci (Yeni Bir Model Önerisi), Denetişim.
- Eroğlu, Z., & Demiröz, F. (2020). Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı kuruluşlarda psikososyal destek hizmeti alan çocukların bu hizmete ilişkin algıları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(1), 131-151.
- Featherstone, B., Morris, K., Daniel, B., Bywaters, P., Brady, G., Bunting, L., ... & Mirza, N. (2019). Poverty, inequality, child abuse and neglect: Changing the conversation across the UK in child protection?. *Children and Youth Services Review*, 97, 127-133.
- Ferguson, H. (2017). How children become invisible in child protection work: Findings from research into day-to-day social work practice. *The British Journal of Social Work*, 47(4), 1007-1023.
- Frederick, J., & Goddard, C. (2007). Exploring the relationship between poverty, childhood adversity and child abuse from the perspective of adulthood. *Child Abuse Review: Journal of the British Association for the Study and Prevention of Child Abuse and Neglect*, 16(5), 323-341.
- Gelen, İ ve Çınar, G. (2014). Samsun Aile ve Sosyal Politikalar kurumunda çalışanların, çalıştıkları birim ile ilgili belirttikleri sorunlar ve çözüm önerileri. *Journal of International Social Research*, 7(35),536-555.
- Gentles, S. J., Charles, C., Ploeg, J., & McKibbin, K. A. (2015). Sampling in qualitative research: Insights from an overview of the methods literature. *The Qualitative Report*, 20(11), 1772.
- Gill, M. J. (2014). The possibilities of phenomenology for organizational research. *Organizational research methods*, 17(2), 118-137.
- Giorgi, A. (1997). The theory, practice, and evaluation of the phenomenological method as a qualitative research procedure. *Journal of phenomenological psychology*, 28(2), 235-260.
- Giorgi, A. (2012). The descriptive phenomenological psychological method. *Journal of Phenomenological Psychology*, 43(1), 3-12.

- Gopalan, G., Hooley, C., Winters, A., & Stephens, T. (2019). Perceptions among child welfare staff when modifying a child mental health intervention to be implemented in child welfare services. *American journal of community psychology*, 63(3-4),366-377.
- Gosine, K., & Pon, G. (2011). On the front lines: The voices and experiences of racialized child welfare workers in Toronto, Canada. *Journal of Progressive Human Services*, 22(2), 135-159.
- Heimer, M., Näsman, E., & Palme, J. (2017). Vulnerable children's rights to participation, protection, and provision: The process of defining the problem in Swedish child and family welfare. *Child & Family Social Work*.1-8. DOI:10.1111/cfs.12424.
- Hyslop, I., Keddell, E. (2018). Outing the Elephants: Exploring a New Paradigm for Child Protection Social Work. *Social Sciences*, 7(7), 105.
- Işıkhan, V. (2000). "Sosyal Hizmet Uzmanlarının İş Doyumları" Toplum ve Sosyal Hizmet 1(10): 38-52.
- Jones, N., Presler-Marshall, E., Cooke, N., & Akinrimisi, B. (2012). Promoting synergies between child protection and social protection in Nigeria. *London: Overseas Development Institute*.
- Karataş, K. (2007) Türkiye'de çocuk koruma sistemi ve koruyucu aile uygulamaları üzerine bir değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 18 (2), 7-19.
- Kaya-Kılıç, A. ve Tekin, H.H. (2019). Sosyal Hizmet Uzmanlarının Korunmaya Muhtaç Çocuk Birimlerinde İhmal ve İstismar Vakalarına Verilen Hizmetlerin Niteliğine İlişkin Görüşleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(3), 843-865.
- Kriz, K., ve Skivenes, M. (2014). Street-level policy aims of child welfare workers in England, Norway and the United States: An exploratory study. *Children and Youth Services Review*, 40, 71-78.
- Landsman, M. J. (2015). The Changing Landscape of In-Home Child Welfare Services. *Journal of Public Child Welfare*, 9 (5), 417-422.
- Lee, S. J., Sobeck, J. L., Djelaj, V., & Agius, E. (2013). When practice and policy collide: Child welfare workers' perceptions of investigation processes. *Children and Youth Services Review*, 35(4), 634-641.
- Maccio, E. M., Skiba, D., Doueck, H. J., Randolph, K. A., Weston, E. A., & Anderson, L. E. (2003). Social workers' perceptions of family preservation programs. *Journal of Family Strengths*, 7(1), 4.

- O'Neill, E. O., Gabel, J., Huckins, S., & Harder, J. (2010). Prevention of child abuse and neglect through church and social service collaboration. *Social Work and Christianity*, 37(4), 381- 406.
- Reid, A. M., Brown, J. M., Smith, J. M., Cope, A. C., & Jamieson, S. (2018). Ethical dilemmas and reflexivity in qualitative research. *Perspectives on medical education*, 7(2), 69-75.
- Roche, S. (2019). Childhoods in Policy: A Critical Analysis of National Child Protection Policy in the Philippines. *Children & Society*, 33(2), 95-110.
- Saar-Heiman, Y. ve Gupta, A. (2019). The poverty-aware paradigm for child protection: A critical framework for policy and practice. *The British Journal of Social Work*. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcz093>
- Sanders, R., Jackson, S., & Thomas, N. (1997). Policy priorities in child protection: Perception of risk and agency strategy. *Policy Studies*, 18(2), 139-158.
- Sosyal Hizmetler Kanunu (1983). 24.05.1983 tarih ve 2828 sayılı Kanun. Erişim Adresi: <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2828.pdf> .
- Strydom, M., Spolander, G., Engelbrecht, L., & Martin, L. (2017). South African child and family welfare services: changing times or business as usual?. *Social Work*, 53 (2), 145-164.
- Şahin Taşşın, N. ve H. Özel (2011). "Türkiye'de Sosyal Hizmetlerin Dönüşümü" Toplum ve Sosyal Hizmet, 22 (2): 175-190.
- Tanğlay, N. (2009). "SHÇEK 'te Çalışan Sosyal Hizmet Uzmanlarının Mesleki Motivasyon ve İş Tatmin Düzeylerinin İncelenmesi" İstanbul, Maltepe Üniversitesi SBE Psikoloji ABD Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- Thomson, J. (2007). Child protection workers' perceptions of foster carers and the foster care system: A study in Queensland. *Australian Social Work*, 60(3), 336-346.
- Vornanen, R., Pölkki, P., Pohjanpalo, H., & Miettinen, J. (2011). The possibilities for effective child protection—The Finnish research perspective. *ERIS web Journal*, 1, 33-53.
- Yazıcı, E. (2012). Korunmaya Muhtaç Çocuklar ve Çocuk Evleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 9 (18), 499-525.
- Yiğit, T. (2017). Türkiye'de sosyal hizmet eğitim/öğretiminde kalite güvence sistemi ve akreditasyon standartlarına ilişkin bir model çerçeve önerisi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 28 (1), 151-168.
- Yolcuoğlu, İ.G. (2009).Türkiye'de Çocuk Koruma Sisteminin Genel Olarak Değerlendirilmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 18(18), 43-45.

- Yolcuoğlu, İ.G. (2011). Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kurulması, SHÇEK Genel Müdürlüğü'nün Kapatılması Konusunun İrdelenmesi. Erişim Adresi: <http://ismetgalip.com/aile-ve-sosyal-politikalar-bakaligi-kurulmasi-ve-shcek-genel-mudurlugunun-kapatilmasi-ve-tasra-teskilatinin-il-ozel-idarelere-devredilmesi-konusunun-irdelenmesi/>
- Zuchowski, I. (2019). Five years after Carmody: practitioners' views of changes, challenges and research in child protection. *Children Australia*, 44(3), 146-153.

Erbay, E. ve Akbaş, E. (2020). Child waste pickers in a south-eastern city in Turkey. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(2), 554-577.

Araştırma

Makale Geliş Tarihi:22.01.2020
Makale Kabul Tarihi:23.04.2020

CHILD WASTE PICKERS IN A SOUTH-EASTERN CITY IN TURKEY

Türkiye'nin Güneydoğusunda Bir Şehirde Atık Madde Toplayan Çocuklar

Ercüment ERBAY*

Emrah AKBAŞ**

* Doç. Dr. Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, eerbay@hacettepe.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-3760-0224

** Doç. Dr. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, emrah.akbas@yahoo.com, ORCID ID: 0000-0003-2807-4055

ÖZET

Çocuk işçiliği Türkiye'de çocukların maruz kaldığı ana sorunlardan biridir ve atık madde toplayıcılığı çocuk işçiliğinin yakın zamanlarda ortaya çıkmış ve en kötü formlarından biridir. Atık madde toplayıcılığı Türkiye'nin büyük şehirlerinin sokaklarında çok yaygın biçimde rastlanan bir çalışma biçimidir ve özellikle Diyarbakır'da çocukların bu işi icra ettiği görülmektedir. Bu niteliksel araştırmada 30 çocukla derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Sonuç olarak, çocukların düşünce ve deneyimleri bu çalışmaya şu temalar çerçevesinde olabildiğince dâhil edilmiştir: sosyo-demografik özellikler, çalışma nedenleri, okulla ilişkiler, aile ve akrabalarla ilişkiler ve diğer insanlarla ilişkiler.

Anahtar kelimeler: *Çocuk, çocuk hakları, sokakta çalışan çocuklar, atık madde toplayan çocuklar, Diyarbakır*

ABSTRACT

Child labour is one of the many major problems among children in Turkey, and waste picking is one of the most recent and worst forms of child labour. It is a widespread form of working on the streets in Turkey's big cities, and is performed in particular by children in Diyarbakır,

where 30 children were interviewed in detail during this qualitative research. Consequently, the opinions and experiences of children were to the greatest possible extent included in the study, from the perspective of the following themes: socio-demographic characteristics, causes of work, relations with the school, relations with family and relatives, and relations with other people.

Key words: Child, children's rights, street working children, child waste pickers, Diyarbakır

INTRODUCTION

I know the streets, as they know me (Kasım, 14).

The streets, to some of us, are the paths that we use to reach somewhere... Some of us are happy to be on the streets while others are eager to leave them as soon as they find a shelter to go inside. For children, the streets mean fun and games, but only for those who are "lucky". For others, these are the places where they have to live amid housing dangers and labour.

The streets are unsafe and risky environments for waste picker children, where physical, emotional and/or sexual abuse may take place. The streets, which under normal conditions should be used by children for playing games and playing their part in life, become an environment with various potential risks where childhood cannot be experienced. Although, for waste picker children, the street at first glance seems to be an environment they would love and be happy with, it takes so much away from them and their childhood and they are not even aware of this...

Philippe Aries (1962) asserts that childhood is a modern construction, a new discovery, and that children, for many long and pre-modern centuries, used to be far removed from our perception of them in today's world as "little gentlemen" and "little ladies". However, "modern" times did not only invent childhood as a category different to adulthood packed with adorable and young human beings, but they also have their "chimney sweepers". This study acts as the voice of the chimney sweepers of modern times, the waste picker children of Diyarbakır. It is also the first one ever to be carried out in Turkey that lends an ear to this voice.

The presence of children seeking their survival on city streets is not a new phenomenon around the world. Precursors of today's street children can be found throughout history and across societies in different forms, as evident in the labels that have been used for unaccompanied children seeking a living on city streets:

waifs, gamins, urchins, street Arabs and guttersnipes (Raffaelli & Koller, 2016). And a century ago the term for street children in Turkey was “underbridge children”.

The problem of street children is a universal one. Despite some cultural differences there are commonalities among all street children. Family problems come first among them. There is no well-established family comprehension of street children. To sum up some of the realities of street children, there are some common characteristics of street children around the world. For instance, they are used in illegal substance and money issues; they are forced to commit theft; there are no life opportunities for girls on the streets without prostitution; they are generally addicted to narcotic drugs; and they are at high risk of contracting AIDS, etc. The use of intoxicants such as glue or benzene is highlighted in Aptekar’s studies (1994, 2014). Other common characteristics include: parental refusal, school failure, being pushed into crime, joining gangs and physical difficulties (Agnelli, 1986). The reasons for children being on the street can be classified as: migration, economic problems, family relations, education, and emotional, physical and/or sexual abuse (Pehlivanlı, 2008).

The term “street child” is used to describe children who live and/or work on the streets, especially in urban spaces. Loose distinctions can be made between the following three categories (Ennew, 2000):

Street working children – children who work on the street, usually sleep at home and keep in contact with their family.

Street living children – children who usually sleep on the street and have limited or no contact with their family. These children are generally on the street as a result of family breakdown and violence linked to extreme poverty.

Children at risk – children who are in penitentiaries or institutions, and the younger siblings of street working children.

The phenomenon, according to UNICEF, is divided into children “on” the streets and children “of” the streets. Children “on” the streets are those who have a home to live in, but they work full- or part-time. Children “of” the streets are those “whose home ties have been seriously weakened and who essentially live on the street” (UNICEF, 1993).

Despite the fact that increasing numbers of children working or living on the streets of urban areas have been a major concern of social policy, there are still thousands

of them on the streets usually picking up waste, paper and garbage. Those picking up waste on the streets are the most visible ones among children who are in need of special protection in Turkey.

Because of the many problems they encountered at early ages, street children are bound to remain disadvantaged throughout their lifetime due to a lack of life experience in an organized family. They also lack basic education and vocational training opportunities. Girls in particular are also exposed to sexual exploitation, rape and prostitution (Beyene & Berhane, 2017). The main problems of these children are:

- Limited access to safe places,
- Lack of counselling services,
- Lack of parental support,
- Dropping out or being at risk of dropping out of school,
- Lack of health insurance, and
- Danger of sexual abuse or addiction to solvents.

The problem of street children in Turkey is mainly due to structural problems in the country, which can be listed as rural-urban migration, rapid urbanization, an uncontrolled population increase and unequal distribution of income. The existence of street children under different names and with various attempts to address their situation goes back to the 1920s in Turkey. Orphans on the streets of İstanbul in the post-World War era attracted the attention of officials and immediate intervention was provided. Although groups of homeless children appeared in the 1950s once again, with heavy rural-urban migration, it was not until the 1990s that the problem became visible and widespread, and hence attracted the attention of the public and the media. Large numbers migrated to the major cities such as İstanbul, İzmir, Ankara, Mersin, Adana, Antalya, Diyarbakır and Gaziantep due to political unrest and resulting armed conflict in South-East Turkey. Children of those families that migrated to the cities totally unprepared found themselves working on the street to contribute to the family income under unprotected and abusive conditions. In the 1990s the number of street children increased annually and the number of related problems grew considerably over time (Atauz & Arts, 2004).

The emergence of working street children in Turkey as a form of child labour can be traced back to the 1980s (Dikici Bilgin, 2006). In Turkey, the majority of working street children work on the street but somehow spend the night at home and are in touch with their families (Akşit et al., 2001). Their ongoing contact with their families is supposed to provide, at least to some extent, family protection (Atauz, 1989). Sevim and Üçer (2012), based on their qualitative research on Roman families in Elazığ, a city in the east of Turkey, emphasized the negative value of children in their families. According to their research, children's working on the streets is accepted as "natural".

The second group, composed of those who also spend the night on the street, is mostly involved in garbage collection and separation; many of them tend to engage in illicit activities such as drug abuse, street gangs and prostitution (Dikici Bilgin, 2006).

Waste picker children constitute a significant proportion of street children in Turkey. The process first began with the realization that recyclables have a certain economic value. With the rapid improvements in technology and the aim of creating a sustainable environment, recyclables have become products of economic value. As a consequence of the environmental awareness that developed, waste recycling became important and the waste picking industry emerged as an informal area (Acar & Baykara Acar, 2008: 1).

Adults are also widely involved in the process while children are also unfortunately actors in the process. Waste picking, which has recently become widespread but has not yet been examined as a form of street work, has become one of the categories of street industry in Turkey with the most widespread involvement of child labour.

Thousands of children work as waste pickers. They collect plastic, tins, bottles, pieces of metal, discarded containers and other things. Waste pickers are exposed to ulcers, scabies and other skin diseases. These children also usually pick food from waste. According to Barki and Manhas (2012), most children begin working as waste pickers at the tender age of five or six. The majority of them never attend school and do not have any formal education. Their families are generally in need of extra incomes from their children. When they collect rags they are subjected to chemical poisons and infection.

Meanwhile, these children are regarded as elements that spoil urban aesthetics and are seen most of the time in a negative light (Saltan & Yardımcı, 2007). Society regards them as antisocial elements, an embarrassment to the community and unfit to live (Barki & Manhas, 2012).

This problem, of course, is not peculiar to Turkey and similar practices are also seen in many other third world countries. For example, in India, approximately 10,000 waste pickers in the city recover materials from rubbish thrown into the streets (Medina, 1997).

The aim of this research is to understand the labouring process of waste picker children from their own perspective. In addition, answers were sought to the following questions:

- What is the socio-economic and cultural background of child waste pickers?
- How do the reasons for child waste pickers being on the street vary?
- What dangers are encountered in the street by childwaste pickers?
- What are the opinions of child waste pickers of the way they are regarded by society?
- What are the suggestions of child waste pickers for ridding themselves of working life?
- What are the future expectations of child waste pickers?

Background

From the 1950s and through to the “industrial revolution” of the 1970s, Turkey’s social structure underwent a transformation. The traditional structures of an empire relying on agriculture dissolved; traditional institutions, values, relationships and many other things began to change (BAAK, 1991). In this period, the effort put into industrialization, mechanization of agriculture, education, health, transportation services and mass media increased rapidly. The population began to increase and moved to city centres. New job opportunities emerged in cities (Merter, 1990).

For most people, industrialization threatened the family by taking it apart from the traditional community settlement and demolishing its members via the cruelty of industrial manufacturing and automization in big cities (Bullock & Trombley, 1999). According to Kongar (1972), most research shows that the family, which was

functional in the agricultural community, lost its functioning through industrialization and urbanization.

From the 1950s, the massive population shift from villages to cities prepared a base for new social, economic and demographic changes. This was not only caused by the situation just after World War II, but also conditions in rural areas deteriorated because of a lack of investment, and the ruling elite sought to improve the cities as models of progress (Karpaz, 1976: 56 cited in Pehlivanlı, 2008).

For almost 40 years, people continued to settle down in urban centres, and in 1985, the urban population reached 51% percent of the total population. These migrations were mostly because of social and economic deficiencies and the internal conflict in south-eastern Turkey. Hence, many families migrated to big cities like İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Antalya, Diyarbakır and Gaziantep without any preparation (Pehlivanlı, 2008). It can be said that relatively poor regions of Turkey, namely eastern and south-eastern parts, witnessed the migration of a large population to bigger cities. Migrants wanted to find better life opportunities, more opportunity to work and more money. Since city centres did not have enough resources to provide the needed accommodation, education, health services and job opportunities, this period of migration brought a lot of trouble. In addition, this new situation had a direct effect on income distribution and on housing (Atauz, 1989).

In Turkey, there are about 25 million children. This corresponds to nearly 34% of the total population. Although children comprise such a significant proportion of the population, Turkey is not a “paradise” for them. One of the problems is child labour. The most recent data regarding child labour are based on the “Household Child Labour Survey” conducted by the Turkish Statistical Institution in the year 2012. According to the results of this survey, in 2012, some 292,000 children were working in an age group in which children legally cannot work.

The problem of child waste pickers is a new one for Turkey. With the realization of the economic value of waste materials, this industry was born, and children, who were regarded as cheap labour, readily became involved in this new industry.

In many cities in Turkey, and especially in the bigger cities, it is possible to come across waste picker children, and the number of children picking up waste materials in Diyarbakır is quite high.

Diyarbakır is a city in the south-eastern part of Turkey (see Figure 1). The total population of this city, according to the census conducted by the Turkish Statistical

Institution in 2011, is 1,570,943. In addition, 53% of the population of Diyarbakır consists of children. This means that the number of children in Diyarbakır is significantly higher when compared to the child population figures in Turkey.

Intensive migration took, and still takes place to Diyarbakır, from the surrounding cities. Moreover, there is serious poverty and unemployment in the city. Many social problems due to a combination of migration, poverty and unemployment are observed in Diyarbakır. Waste picking and the inclusion of children in this industry is a social problem that requires attention.

Throughout the 1990s, there was forced migration from Diyarbakır to the bigger cities in western Turkey and also from the surrounding rural areas to Diyarbakır. This was at the height of the Kurdish problem. Due to the armed conflict in the south-eastern part of the country, thousands of people died, many villages in the region were evacuated and the population in these areas was subject to forced migration. Some of this migration was to big cities such as Istanbul and Izmir, and also towards the nearer urban centres like that of Diyarbakır. Having been forced to migrate to the city centres, people found no integration policies or facilities. They were going to be faced with a cruel poverty constituting a kind of underclass. Most of the children participating in this research have experienced this.

METHOD

A qualitative method of research was employed. The data were collected through in-depth interviews with child waste pickers in Diyarbakır, where waste picking work is carried out on a huge scale. In this framework, 30 children were interviewed. The children were asked before the interview whether they wanted to take part, and the interviews were performed only with those who agreed. Nevertheless, two children did not want to continue during the interview, and it was terminated. The children were assured that their names were not going to be made public in the report.

Interviews were carried out between 8th July and 1st August 2013. The interviews were conducted by two research assistants who knew the area very well and could speak Kurdish because all the interviewees were Kurdish, and the interviews took 30 minutes on average. The interviews were conducted on the streets as the children continued collecting waste materials. The two research assistants spent some time on the street and it took a while to earn their trust in order to obtain reliable information. Because the research was conducted in 2013 the findings should be interpreted within this context and/or limit.

The interviews were recorded and then transcribed verbatim. Nicknames were chosen for the interviewees as follows: Kasım, Cevdet, Çiya, Ahmet, Bülent, Selami, Oktay, Zeki, Nuri, Hasan, Ferdi, Ali, Hüseyin, Murat, Süleyman, Recep, Gökhan, Tufan, Serdar, Ramazan and Nusret. All the interviewees were male.

The records were categorized thematically after being read many times. Within the framework of these themes, their data were subjected to descriptive analysis. A word processor was used in carrying out these phases.

FINDINGS

The interviews with the 30 child waste pickers interviewed in this section are discussed in accordance with the common themes previously determined.

Socio-demographic characteristics

The child waste pickers in Diyarbakır are from families with many children. The number of siblings in the families of the interviewed children ranges from 6 to 11. There are similarities between the causes driving the families to the city centre of Diyarbakır and their current living conditions. The families of these children were obliged to migrate to the city centre from outlying districts because throughout the 1990s thousands of peripheral villages were evacuated by the state. It can be asserted that not only in Diyarbakır but also in the South-eastern and Eastern Anatolia regions of Turkey, the causes underlying the problem of children working and living on the streets are the underdevelopment problems in these regions. Forced migration is the main cause of the problem.

Our houses were evacuated in the village in Lice (county of Diyarbakır).

That's why we came to Diyarbakır (Çiya, aged 13).

Children are well aware of the real causes that drove them onto the streets. Children are aware of the life of desperation they are living, and now they are full of sorrow and have a longing for the past, albeit imaginary.

I don't want to do this job; I am not doing well with my life. We would be in our village if only it was not burnt down. We could work in our fields then (Ahmet, aged 14).

Those pastoral and romantic years in the village are unfortunately over. The places that became the destination of the forced migration where new lives were started up

are the poor districts in the peripheral areas of the city. This poverty is also what drives the children away from school to the streets and even to crime.

We are paying rent for the house. They sell drugs in our neighbourhood.

There are thieves too (Selami, aged 13).

The house I live in is just like those barns in the village (Oktay, aged 18).

As to their approach to and relations with crime, some of the children take a clear stand against theft while some of them think it is valid and defend it.

These garbage dealers are all thieves. Theft is something good (Murat, aged 13).

Many of the waste pickers steal. I do not do such things. I do not bring back unearned goods. They steal buckets or dustbins (Ahmet, aged 14).

I earned 50 TL yesterday; I stole materials from gas pipers (Murat, aged 13).

Along with the well-known socio-economic conditions driving children into theft, another significant factor is the fact that they work during the night.

I used to work until the morning. If I work all night long, I will steal. All of those that work in the night are stealing; what will they do, will they get enough with a couple of plastic bottles? (Ferdî, aged 16).

The children are living under such negative conditions that their affiliation with crime does not only consist of theft. There are many factors encouraging them to commit crime.

The place we live is dangerous. They are into drug dealing business. One of them was selling heroin. He asked me to work with him but I refused. He said, you will tell me if an officer (police) comes but I did not agree to that (Ahmet, aged 14).

Theft becomes a usual and in some ways a valid act, and along with the factors encouraging other crimes, children may sometimes commit very serious crimes.

They communicated with a girl on Facebook. The girl learned about the poverty of my friend and he tried to take the girl away to rape her. But we did not let him do that (Hüseyin, aged 14).

Socio-demographic characteristics of the children reveal that their presence in the streets in fact stems from the migration from rural areas to the city centre, that they live in poverty, and that their vulnerable position is doubled due to not only poverty but also the conditions in the neighbourhood.

Causes of work

The working hours of the children picking up rags may vary. The hours with the highest gain are the most dangerous hours.

When you wake up at 4 a.m., you earn something in this job. You find nothing during the daytime (Murat, aged 13).

Not only are the hours of work in the street variable, but so too are the weather conditions. There is not much work in cold weather. And in the summer, children work until the morning.

The amount earned by the children from waste picking varies according to the time they spend on the street, but on average it is around 15 to 30 Turkish Lira (TL) (about 10 to 15 dollars).

The first issue encountered by the children when they first get into waste picking is being in debt. The waste collection organizers, who are known as “junk dealers”, give credit to children. The debts are reduced when children bring back waste materials. Therefore, the children become dependent on the waste material industry and factories.

They give 400 to 500 TL to many of the children. The children cannot even bring back 10 TL or 15 TL per day. Why on earth would you give 500 lira to a child? They first make the younger children in debt and then they send them out to work (Ali, aged 18).

For example, you buy yourself shoes; you get credit from them (the junk collectors). And when you try to leave the job, the junk collector does not leave you alone. They tell you to pay back all the debt (Çiya, aged 13).

Children sell the waste materials they have collected to people called “junk collectors”. Children talk about the prices per material and the money earned by the junk collectors as follows:

...We sell to the junk collectors. For example, a kilogram of plastic is 60 qurush, nylon is 50 qurush, iron is 40 qurush, aluminium is 2 lira, cardboard is 1.5 lira, and copper is 10 lira (Serdar, aged 13).

The price of cardboards 125 qurush per kilo. That is sold to the factory for 160 to 170 qurush. While I earn 100 to 200 lira here, they will earn 500 to 600 lira (Gökhan, aged 18).

It is easier to collect some products than others, and that is the greatest determinant of the money earned.

I quarrel with the other waste pickers. They say give me plastic, I haven't got anything yet for today. It is very hard to pick up plastic bags for me. When I leave my cart, they steal the bag (Recep, aged 15).

The poverty and deprivation of children and their families have become so deep and left these people in so much desperation that the primary reason behind the children's working in the street has been their obligation to "make a living for the household".

There is no one working at home and therefore I have to go out for work. If only my father could work, I would not do this job. We are 9 people at home and what else can I do? (Zeki, aged 16).

Their fathers are generally unable to work because of sickness or disability and the eldest child of the house takes up the immense responsibility of making his siblings go to school and earn a living for the household. And sometimes, when the father is in prison, the child is driven to the streets. Whatever the reason is that drives the child onto the street is in fact the reason that drives the father to prison.

My father is in prison. I do not know why he is there. He did not notice and they left drugs in the car and the blame was on him. My mother is sick in hospital and I am living with my aunt until my mother gets out (Nuri, aged 11).

I work for money. We have no money to spend on our needs (Hasan, aged 14).

It is accepted and natural that children have to work on the street and bring money back to the house. They may even face violence when they do not.

They get angry when I do not bring money home. We get a beating for that (Ferdî, aged 16).

A child who cannot take money to the house feels guilty because of the deprivation they are in. That is why wandering around for fun and other “childish” activities are perceived as shameful and unnecessary.

Suddenly the electricity bill comes and this disturbs me. Instead of taking money home, should I wander around aimlessly? You feel good inside when you take money home. My father gets depressed when the electricity bills and the rent are due as he cannot do anything about it (Ali, aged 18).

Children start spending time on the streets and picking up rags with the mediation of either a friend or a member of the family.

I met a friend, he used to go picking rags and therefore I started it (Hüseyin, aged 14).

I was first told by my paternal cousin. I went to help them and went out to work and therefore got used to it (Murat, aged 13).

I had a friend and he went to pick rags from the animal market and I started going out with him and I got used to it (Zeki, aged 16).

Once they are out on the street, the children develop an attachment to the streets that is hard to describe. The streets are the home of a certain kind of freedom and childish games.

I do this job and I like doing it. It is nice. We take walks with friends (Hasan, aged 14).

I would like to be doing this job in 10 years time. This job is good for me (Murat, aged 13).

When you get used to this job, you don't want to leave it, I went to the village and got bored in a week. I shall go and work. There are no friends in the village, nor any electricity. I have friends here doing the same job (Murat, aged 13).

As a result, it seems almost impossible to end up with a structural economic analysis, which is, of course, beyond the scope of this study. Instead, this study's original contribution is to examine the perspectives of these children as actors. And

it is pretty obvious that child waste pickers become attached to the street for several diverse and interesting reasons.

Relations with the school

One of the main reasons that children are encouraged to work on the street is that they are out of the school system. Almost all of the children interviewed had to drop out of school and work.

I do not go to school. It's been a year since I dropped out as my elder brother went for military service. I send money to my brother (Süleyman, aged 14).

I dropped out in the 6th year. It was last year. I have been picking rags for 4 to 5 months, and before that, I used to go to school. I do not want to go to school (Hasan, aged 14).

The most significant reason why these children drop out of school is the lack of social services at school and the inadequacy of counselling services. Leaving aside the lack of social work interventions for schoolchildren's problems, there is no school system that gives an ear to the problems of these children. And in some cases, the school itself becomes a source of neglect and abuse and children may from time to time be exposed to emotional and physical abuse by their teachers.

Why did I leave school? The principal said to me "you are a waste picker and you smoke". In front of all those people... And that's why he beat me too (Oktay, aged 18).

Whatever bad happens, happens to the poor. They make the poor fail at school. There is no guidance or anything. Go to school and you will see how it is. There is thievery. That's not what a school should be. The school is no good. The school is degenerated. If you want to go to school, you need to go to school in Istanbul. The teachers here are no good. Teachers here are illiterate and they come here to teach us. We were the ones to teach the teacher, it was not the teacher who taught us (Cevdet, aged 18).

The child has to justify his being on the street while his friends are at school. He will, of course, talk about the virtues of working.

I don't like school. The school is void. What will happen when I graduate from high school anyway? All of those who did so are unemployed. They fight in classes. When do you finish school? When you are 24... Instead of studying that long, you better work (Recep, aged 15).

The channels to enable the children that are left out of the school system return to school are unfortunately closed. The child who leaves the school once is abandoned desperately on the streets. There is no attractive environment for children who return with the personal efforts of some teachers.

I left school in the 5th grade. They gave me clothes from school and told me to go back. They put me among the 6th graders and they were younger than me and I was ashamed to go to school. I told them to put me in upper grades, which they did not. I will go back if they put me in higher-grade classes since little children are teasing me there. I do not have any friends (Zeki, aged 16).

Obviously, children have many negative stories to tell as reasons why they are out of school. But the real reason is beyond this, and is the result of the socio-economic poverty of these children. Although children express their hatred towards school, at the same time they miss it.

They give me homework to do but I go to pick rags in the evening. How can I do it, which one should I do first? I wanted to go to bed after coming from picking rags and could not do my homework. Being at school is always good, it saves one's future. I would like to go back to school. I would do that if they gave sustenance for my family. I was a good student and received a certificate of merit three or four times (Ferdî, aged 16).

Those with some attachment to school "for the time being" comfortably express their hopes and expectations about school life:

I am a 7th grade student. If I had not failed a year, I would be going into the 8th grade now. I like school, I have good marks, and I get on well with my teachers. I think about continuing with school. I will go to high school, to the high school of science (Ahmet, aged 14).

To sum up, children's being in the streets originates not only from the extreme poverty they experience, but also from the inability of the school system to assess,

intervene, evaluate and monitor them bridging the gap between education and social policy.

Relations with family and relatives

The relations of the children with their families are generally very bad. In Turkey, solidarity among relatives is culturally very important, and therefore the expectations of the families from their relatives are more of interest, and of material and spiritual support. However, in the new world of living in poverty and deprivation, neither the affinity nor the solidarity of the old days is continuing.

I do not have good relations with my relatives. Relatives should care for each other. We do not have such relatives. Nobody helps us. My uncle is not an uncle to me. When he brings a pack of flour, that's when I call him my uncle. Thanks to God we are not in need of help from anybody (Gökhan, aged 18).

It is not good at all. Why would a person not want the good of another person? They should drop dead. May God curse them (Ali, aged 18).

For the father of the house, the children should bring the money home and nothing else is important. The father is irrelevant to the conditions in which the child is working. And children are also not aware of what their fathers do.

I do not know whether my father works or not. In fact, I do not know what business he is into, he does not tell us. My father knows that I am working in this job, he does not object to it. When I take the money home, it is OK. He is also indifferent when I do not do so (Recep, aged 15).

There are serious communication problems within families. The abuse is not only economic, but also physical and spiritual within the family too.

I escaped from home as my father used to beat me. One morning, my father found me and took me back home. He said he would not interfere any more (Ahmet, aged 14).

Waste picking is perceived negatively both by the society and the family. Aside from this, children working and taking money home is so usual and widespread that what the father recommends to the child is another "more reasonable" job.

My mother says, don't go, it is dirty. Once, our neighbour and my uncle saw me. The neighbour told my mother and she told my father. My father said, don't go for this job. Go and get a cart. And the relatives of my mother say you should go and then you will earn 15 to 20 lira every day (Ahmet, aged 14).

These findings prove that solving the problem of street working children requires a holistic and systemic approach which brings different systems together such as family, school, and welfare. However, these children seem to be fruits of malfunctioning of each system.

Relations with other people

The primary feelings determining the relations of these children with others are shame and abasement. The children are ashamed because of the nature of their work as well as the insulting approach of others. For this reason, they generally keep this work secret.

A few of my friends from school know that I am working. They humiliate me. They tease me (Hüseyin, aged 14).

I am ashamed when people are around. They insult me. And I swear back at them. When they start teasing, I attack them (Hüseyin, aged 14).

Sometimes, they can have aggressive attitudes towards those who insult them. The conversion of shame into aggression can also be an expression of class rage. This class rage is strengthened by the insulting grins of their peers who are at ease.

People do not look at me in prosperous districts, their children look and grin and call us sweepers (Zeki, aged 16).

The fire of rebellion within children is not likely to go out since the conditions they live in seem to be permanent and their rebellion has given rise to such rhetorical validity of these conditions that they cling on to this rage.

The world is good for the rich (Zeki, aged 16).

I would make my children work too; life was hard for me when I was young and you should work too (chuckles), they should see the tough side as a child so that they would work better when they grow up. I would not let them pick rags but I would make them work in other jobs.

This would teach them a lesson on how evil the ways of the world are. It is good for the rich and bad for the poor (Zeki, aged 16).

This outrage towards the prosperous and prosperity brings about praise for poverty and a valid argument like that of Robin Hood.

We took off the doors of all of Bayramoğlu's (the district) buildings (laughs). They fired guns at me, brother. The police... caught us. We made an appearance at court... Why would I feel remorseful? I do not take off the doors of the poor! I do this to the rich people. The poor people are us. But I get irritated by all the rich people (Tufan, aged 16).

The rich go and gamble and lose their money gambling but the poor people gain with their compassion (Gökhan, aged 18).

The cultural connotations of the words "rubbish man" are very negative. As an example of the discriminative and dismissive examples within the culture, the words "garbage man" result in the expression of a feeling of dismissal internalized by these children because of their work. As a symbolic expression, "garbage man" reveals everything that actually happens by removing the cover.

The word I most dislike is garbage. And if someone comes and calls me garbage, I cannot accept that. My conscience does not even though I can. For instance, those ladies. Actually I do not like ladies. We are all human but I just don't... They call me a garbage man (Gökhan, aged 18).

For example, they call me garbage, they swear at me. I find it hard. They should not say it (Serdar, aged 13).

The general social perception of the child waste pickers is that these children are thieves. The relation between crime and children in the mind of ordinary people has not been questioned yet. They label these children "thinner addicts", "thieves" etc. This can drive a child who is not yet a criminal into becoming one and can make crime accessible.

I am ashamed that people regard me as a thief... Some people in the street treat us badly, they swear at us, and call us thieves. One feels urged to fight against them (Ahmet, aged 14).

Even if we do not steal anything, they think that we did it. People should not treat us badly just because we are dealing with garbage. They beat us when we spread garbage around. The salesmen become angry with us and want us to clear the road. And I say to them, if only you were dealing with this garbage like me (Selami, aged 13).

The streets are not only the home of the homeless but they also resemble a jungle with all its dangers. The child waste pickers are in danger of getting wounded, killed or molested, and have their things seized as well as many other risks. Those in the streets have various backgrounds: “thinner addicts”, thieves, usurpers, thugs, waste pickers etc. The waste pickers do not have any choice but to hang on to each other in the middle of such a jungle full of dangers.

The thinner addicts are also committing sexual abuse. My friend helps me and we protect each other (Hüseyin, aged 14).

One of them recently drove his bike towards me, he was looking for trouble. I slapped him twice. He took out his knife. I snatched his knife from him and we fought (Ali, aged 18).

There are those who attack without a reason. For example, they steal our stuff, we catch them, either we will kill them or beat them up (Süleyman, aged 14).

The most obvious targets at whom the outrage of the child waste pickers is directed are the public servants, on the other hand. It is also clear that these public officers routinely treat these children in an inhumane way.

The garbage men of the municipality get angry; they say we scatter the garbage around on purpose (Ahmet, aged 14).

The most problematic relationship is with the police. They are subject to constant violence from the police.

The police take us to the station. They ask us whether we steal or not. They beat us over and over again and then leave us (Çiya, aged 13).

The police are bribe takers. When you steal and get caught by them, when you bribe them they play the three blind monkeys. Then they let us go (Ferdî, aged 16).

It is obvious that these children encounter social workers too. However, it is understood that the social work intervention in their favour is insufficient. All the social workers can do is give out social aid. However, intervention strategies should be created to deal with the source of the problem.

We go to the youth centre and have some food sometimes. They give us clothes and give us books when we are at school. They say do not go waste picking. But if we don't, the household will be hungry and we have no choice (Ferdî, aged 16).

So, it seems pretty obvious that street working children suffer not only from the extreme poverty, but also all types and degrees of social exclusion and stigmatization. They are also physically attacked and abused in the streets.

CONCLUSION

This study focused on the lives of waste picker children in Diyarbakır referring to socio-demographic characteristics, causes of work, relations with the school, relations with family and relatives, and relations with other people.

According to the main findings of the study, the waste picker children's presence may be argued as a result of the migration from rural areas to the city centre, of their life in poverty, and of their vulnerable position due to not only poverty but also the conditions in the neighbourhood. So, it is pretty obvious that child waste pickers become attached to the street for several diverse and interesting reasons.

Children's being in the streets originates not only from the extreme poverty they experience, but also from the inability of the school system to assess, intervene, evaluate and monitor them bridging the gap between education and social policy. So, an urgent call for social policy should be a call for school social work in Turkey because solving the problem of street working children requires a holistic and systemic approach which brings different systems together such as family, school, and welfare.

It seems pretty obvious that the waste pickers suffer not only from the extreme poverty, but also all types and degrees of social exclusion and stigmatization. They are also physically attacked and abused in the streets.

Despite all that has happened, these children carry hope as they look towards the future. Some of them want to be plumbers, some want to be repairmen and some would like to be doctors. Meanwhile, these children are acting with an extraordinary self-devotion and altruism. Süleyman, aged 14, says: "I would sacrifice myself for

my mother to live.” These are little men with so much devotion that they leave school to start working so their brothers can get an education and in order to bring money home because their fathers are sick.

Nevertheless, these little men must behave like children, remember their childhood and get rid of the heavy burden on their shoulders. When asked “What is the meaning of childhood?”, 10-year-old Bülent replies: “It is playing games and painting.” The children who play games and who paint are either on television or in their imagination. When Bülent reaches the age of 18, he will probably say, as Gökhan does now: “Garbage is my bread.” The burden on his shoulders will constantly grow and he will say to everyone: “You drink beer for pleasure and I drink it because of sorrow” (Cevdet, aged 18).

The answers from the children as to how their problems can be solved are surprising. They give responses in which they regard working as an inevitable fate, as a kind of slavery. They give answers to these questions in anticipation of social aid from the state or another “reasonable” job...

I think they must shut this old city down. The municipality should give jobs to these children (Ali, aged 18).

Why would people go to pick garbage if the state gave us a salary every month? We would leave this job if they gave us another job (Ferdi, aged 16).

Among these children is Süleyman, who says: “We need a profession, sir. And a house of our own.” And there is also Kasım, who says: “Nothing, I do this for my own pleasure. I love crap and garbage.” The second quote sounds more childish. Instead of little men who grow up most quickly if they are the youngest, the second sounds more like childhood, despite the helplessness of it all...

The suggestions of many of the children are more focused on professional courses. Child labour is a fate, and therefore, when they have an option to be a professional in a more “reasonable” job, for them, this will have the function of moving up in the world.

Only if a vocational education course was opened and we learned a profession there... For instance, welding, iron processing, furniture making etc. It would be good if we could learn any kind of profession (Ramazan, aged 14).

A good profession. Where I would not have to take orders from anyone. It should be a clean place. We should not be into garbage (Oktay, aged 18).

There are clues amidst the expressions of the children about the points where the social aid and social service approach of the state fails. For example, the educational aids provided by the state fall short.

If the state gave me a nice job, I would love to work. I'm doing this job because the state says children should not work. The state gives a maximum 200 lira for education once every two or three months (Nusret, aged 13).

The disabled brother of Zeki cannot get aid from the state. If he could, Zeki says he would dispense with working on the street.

I do this job because I have to. For example, I have a disabled brother; he cannot get his regular payment; I would not do this if he could (Zeki, aged 16).

And some long for environments and opportunities where and with which they can spend their time efficiently.

If there were such activities as sports, football, etc., I would not go out for garbage (Selami, aged 13).

The case of waste picker children in Diyarbakır has great meaning in terms of social work practice in Turkey. What social work should be interested in most in Turkey as a developing country is poverty, but it is an unfortunate phenomenon that the profession is concentrated mostly on micro-level work. On the other hand, it does not try to understand the political and sociological roots of social problems in Turkey, and focuses only on the results. Social work intervention, which is established in an apolitical context, cannot contribute to the solution of social problems. It is so difficult to talk about an institutionalized social work intervention in the case of waste picker children, and despite the fact that all children explain the problem with reference to "burnt houses" and "forced migration", social workers are inclined towards seeing it as broken off from its context.

There have been important success stories in the western metropolises of Turkey such as İstanbul and Ankara, especially in the 1990s, against the problem of street children, but it raised its head again in the 2000s in the eastern metropolises such

as Diyarbakır. Both central and local governments must make the struggle against this problem their primary agenda. There will be important outcomes from this struggle in terms of the development of the social work profession in Turkey as well.

REFERENCES

- Acar, H., & Baykara Acar, Y. (2008). *Ants of Capital City: Waste Materials Workers*. Ankara: Maya Academy Publications (in Turkish).
- Agnelli, S. (1986). Report for the Independent Commission on International Humanitarian Issues In *Street Children: A Growing Urban Tragedy*. London: Weidenfeld and Nicolson.
- Akşit, B., Karancı, N., & Gündüz Hoşgör, A. (2001). Turkey: Working street children in three metropolitan cities: A rapid assessment. Geneva: IPEC.
- Aptekar, L. (1994). Street children in the developing world: A review of their condition. *Cross-Cultural Research*, 28(3), 195–224
- Aptekar, L., & Stoecklin, D. (2014). *Street Children and Homeless Youth: A Cross-Cultural Perspective*. New York: Springer.
- Aries, P. (1962). *Centuries of Childhood: A Social History of Family Life*. Trans. by R. Baldwick. New York: Random House.
- Atauz, S. (1989). Child labour and street children in Turkey. Status Report presented to UNICEF. Ankara.
- Atauz, S., & J. Arts (2004). Street children in Turkey: Current trends and new developments. A draft report in the framework of the Support to the Basic Education Program in Turkey, World Bank.
- BAAK (1991). *Turkey's Family Almanac 1991*. Ankara: T.C. Prime Ministry Family Research Institution.
- Barki, M., & Manhas, S. (2012). Socio-economic profile of child waste pickers of Jammu City (J&K), India. *Journal of Radix International Educational and Research Consortium*, 1(10), 1–8.
- Beyene, Y., & Berhane, Y. (2017). Health and social problems of street children. *The Ethiopian Journal of Health Development (EJHD)*, 12(1).
- Bullock A., & Trombley S. (1999). *The Norton Dictionary of Modern Thought*. New York: W.W. Norton & Company.

Dikici Bilgin, H. (2006). Working street children in Turkey and Romania: A comparative historical analysis in the context of new poverty, A thesis submitted to the Graduate School of Social Sciences of Middle East Technical University.

Ennew, J. (2000). Why the Convention is not about street children. Revisiting Children's Rights: 10 years of the UN Convention on the Rights of the Child. In Fottrell, D. (ed) *Revisiting Children's Rights: 10 Years of the UN Convention on the Rights of the Child*, Dordrecht: Kluwer. 169-182.

Kongar, E. (1972). *Social Change*. Ankara: Bilgi Publication. (in Turkish)

Medina, M. (1997). Scavenging on the border: A study of the informal recycling sector in Laredo, Texas, and Nuevo Laredo, Mexico. Ph.D. Dissertation, Yale University.

Merter, F. (1990). *Changes in the Village Family between 1950 And 1998 (Malatya Case)*. Ankara: T.C. Prime Ministry State Statistics Institution.

Pehlivanlı, E. (2008). A sociological profile of street children in Ankara. A thesis submitted to the Graduate School of Social Sciences of Middle East Technical University.

Raffaelli, M. & Koller, S. H. (2016). Children and adolescents in street settings. *Handbook of Children's Rights: Global and Multidisciplinary Perspectives*. Taylor & Francis Inc.

Saltan, A. & Yardımcı, S. (2007). Invisible face of waste recycling: An assessment on work and life conditions of street collectors. *Society and Science*, 108, 206–238.

Sevim, Y., & Üçer, A. S. (2012). Those who try to survive in a mass: Waste picker children. *International Symposium on Children's Needs*. Ankara: Association of Happy Kids. (in Turkish)

UNICEF (1993). *Study on Street Children in Four Selected Towns of Ethiopia*. Addis Ababa, Ethiopia: UNICEF.

Bayır-Aslan, Ş. ve Güngör, F. (2020). Uluslararası sosyal çalışma bağlamında kadına yönelen savaş tecavüzleri ve kolektif etmenleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(2), s. 578-603.

Derleme

Makale Geliş Tarihi: 13.08.2019
Makale Kabul Tarihi: 03.03.2020

ULUSLARARASI SOSYAL ÇALIŞMA BAĞLAMINDA KADINA YÖNELEN SAVAŞ TECAVÜZLERİ VE KOLEKTİF ETMENLERİ

War Rape Against Women and Its Collective Factors In The Context Of International Social Work

Şeniz BAYIR ASLAN*

Fethi GÜNGÖR**

* Doktora Öğrencisi, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, senizbayir@hotmail.com, ORCID ID:0000-0002-0444-1335

** Prof. Dr., Yalova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, fethi.gungor@yalova.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-2581-0205

ÖZET

Savaş, varlığın bütün hâllerine zarar veren yıkıcı bir olgu olarak insanı, cansız maddeleri, bitki ve hayvanları yaralamaktadır. Ancak bu olgu, savaşın zarar vereni ve göreni olan insana hem beden hem de ruh sağlığı açısından ağır zararlar vermektedir. Zarar gören insanlar içinde kadınlar, çocuklar ve yaşlılar başı çekmekte olup bu üç kesim içinde özellikle tecavüze maruz bırakılan kadınlar; savaş sırasında düşman addedilenlerce, sonrasında ise mensubu olduğu toplumca cezalandırılmaları münasebetiyle bu çalışmanın konusunu teşkil etmektedir.

Çalışma neticesinde bireysel bir eylemiş gibi algılanan tecavüzün, kolektif etmenleri ve sonuçları olduğu görülmüştür. Kadına endekslenen namus anlayışı, toplumca dışıl olarak nitelendirilen öğelere vurgu yapan milliyetçi söylem, ataerkil toplum yapısından kaynaklanan toplumsal cinsiyet adaletsizliği ile kesin ve caydırıcı olmayan yaptırımlar söz konusu etmenler içinde yer almaktadır. Hegemonik erkeklik kültüründen bağımsız olmayan bu etmenlerin varlığı, savaş tecavüzü olgusunun devamlılığına yol açmakta ve sorunun sosyal çalışma alanına çekilerek uluslararası bir savunuculuk ve uygulama ile çözüme kavuşturulmasını gerektirmektedir.

Anahtar kelimeler: Kadına yönelen savaş tecavüzleri, ataerkil toplumsal yapı, toplumsal cinsiyet adaleti, uluslararası sosyal çalışma.

ABSTRACT

War, as a destructive phenomenon for all forms of existence, harms human beings, inanimate subjects, plants and animals. However, this phenomenon causes severe harm to both the

perpetrator and the victim of the war, in terms of both physical and mental health. Women, children and the elderly get hurt the most; among these three groups, especially the women who suffered rape, as they are punished by those who are considered enemies during the war and then by the society they belong to, are the subject of this study.

As a result of the study, it was realized that rape, which was perceived as an individual act, has collective factors and consequences. These factors include the concept of chastity indexed to women, a nationalist discourse that emphasizes what is considered feminine by the society, gender injustice stemming from patriarchal society as well as non-definitive and non-deterrent criminal sanctions. The existence of all these factors, which are not independent of the hegemonic masculinity culture, leads to the continuation of the phenomenon of war rape. This requires that the problem been solved with an international advocacy and implementation by being drawn into the field of social work.

Key words: War rape against women, patriarchal societal structure, gender justice, international social work.

GİRİŞ

Sosyal olguların büyük çoğunluğu insanlık tarihi kadar eskidir. Savaş da buna dâhildir. Hatta insanlık tarihini savaşların tarihi olarak okuyan, savaşı asıl belirleyici ve “İnsanlık tarihini şekillendiren en yaygın eylem” (Varlık, 2013: 116) olarak kabul eden görüşler mevcuttur.

Savaştan söz edip de savaş tecavüzlerinden söz etmemek neredeyse imkânsızdır. Savaş tecavüzleri suçu işleyen ve suça maruz bırakılanlar açısından insan onuru ve değeri üzerinde zedeleyici olmaktadır. Suçu işleyenler, insan tanımını aşağı çekmekte; suça maruz bırakılanlarınsa bedenen gördükleri zararların yanında, benlik değeri sarsılmaktadır.

Fiziksel, ruhsal, ekonomik görüngüleri olan şiddetin cinsel biçimi, savaşlarda, savaş tecavüzleri şeklinde kendini göstermektedir. Savaş tecavüzleri; münferit ve anormal vakalar olmaktan öte, çok yönlü etmenleri olan, sistematikliği sebebiyle kadının savaş sırasında ve sonrasında sosyal, fiziksel ve ruhsal zararlar görmesine yol açan çoklu insan hakları ihlalleridir.

Sosyal çalışmanın prensipleri içinde bulunan sosyal adalet, insan hakları, insanın değerinin ve onurunun korunması gibi temel kavramlar, sadece ulusal boyutta değil uluslararası boyutta da savunuculuğu gerektirmektedir. Sosyal çalışma, ulus/ülke içi sorunları çözmek üzere şekillenmiş bir alan olmasına rağmen bir insanlık suçu olan tecavüzün; insan değerinin ve gelişiminin devam edebilmesi için ulusal ve uluslararası sosyal çalışmanın her ikisinde ele alınması gerekmektedir. Özellikle savaş sonrasında faillerin cezalandırılması yerine suçun meşrulaştırılması şeklinde devam eden bozuk döngü, sürekli ve çoklu hak ihlallerine sebep olduğundan sorunun gündemde tutulması, devam eden haksızlıkların önlenmesi için uluslararası

sosyal çalışmanın önem ve sorumluluğu, çalışmanın ön şartını oluşturmaktadır. Çünkü sosyal çalışmanın güçlü değer temelini evrensel kimliğini yansıtan insan hakları, uygulamanın merkezini oluşturmaktadır.

Savaş tecavüzlerine ilişkin alanyazın üç gruba ayrılmaktadır: Birinci grup savaş tecavüzü olgusunun yaygınlığını; ikincisi amacını, ortaya çıkış şartlarını ve işlevini; üçüncüsü de sonuçlarını tartışmaktadır (Isikozlu ve Millard, 2010). Bu çalışma ise savaş tecavüzlerinin; yaygınlığı, ortaya çıkışı, amacı, işlevi ve sonuçlarıyla birbirinden ayrılamayan karmaşık bir olgu, “küresel bir bela” (Bastick, Grimm ve Kunz, 2007) olduğunu ve uygulanabilir sosyal çalışma çözümlerinin uluslararası boyutta ortaya konulması gerektiğini göstermeyi amaçlamaktadır.

Bu amaç doğrultusunda çalışmada, öncelikle savaş ve savaş hukuku, şiddet ve cinsel şiddet, her iki olguyu -savaş ve cinsel şiddet- bir araya getiren savaş tecavüzlerine giden süreç işlenmektedir. Çalışma kapsamında oluşturulan “kolektif etmenler” başlığı altında yer alan her bir alt başlık, savaş tecavüzlerinin yaşanmasında kendi başına bir etkiye sahipken aynı zamanda birbirine bağlı bir yapı sergileyerek birbirini destekleyip güçlendirdiğinden her bir başlık kendi içerisinde ve diğer etmenlerle olan bağlantılarıyla birlikte tartışılmaktadır.

1. Savaş, Savaş Hukuku ve İlgili Düzenlemeler

Geçmişten bugüne, uluslararası uyuşmazlıklarda son sözü söyleyecek başka bir arabulucu bulunmadığından, savaşın acımasız bir “hakem” olarak devreye girdiği söylenebilir (Arendt, 2011). Savaş, ilk çağlarda kabile ve boylar arasında küçük çaplı çatışmaların Orta Çağ’da orduların sınırlı meydanlarda yaptıkları uzun soluklu çatışmalara dönüşmüştür. Yeni Çağ’da ulus devletlerin oluşturduğu ulusal ordularla milletçe mücadeleye girilmiştir (Varlık, 2013). Teknolojik gelişmelerle seyir değiştirmiş, nükleer silahlar, bilgi teknolojileri ve siber saldırılarla fiilen savaşa girmeyenleri de hedefine almış, kapsamını genişletmiştir. Soğuk Savaş döneminden sonra terörist saldırılar, etnik çatışmalar ve ekonomik yarış da barışa yönelik tehdit unsurları olmuşlardır (Yılmaz, 2007). Savaş; kuvvet kullanma, düşmanca bir davranış ve fiil içermeye, hukuki bir sonuç doğurma durumudur ve savaşın faili devlettir (Varlık, 2013). İnsanlık tarihinde her asrın yaklaşık seksen yedi yılı savaşarak 13 yıl kadarı barışla geçmiş denilebilir. Savaş ve barış yılları arasındaki bu uçurumla beraber teknoloji alanında yaşanan hızlı gelişmelerle son iki asırlık dönemde savaşın yıkıcı etkisi artmış, atom bombasının kullanıldığı 2. Dünya Savaşıyla kıyımlar kitlesel boyuta ulaşmıştır (Yılmaz, 2007).

Yukarıdaki veriler, savaşın barışın ön şartı olduğuna dair ana akım görüşleri/eğilimleri besler nitelikte görünmektedir. Hatta barışın yaşanması için savaşın mutlaka olması gerektiği yönünde yanlış bir sonuç çıkmaktadır. Savaş, tamamıyla ortadan kaldırılamadığı için savaşın insan biyolojisi, ruhsal yapısı, çevre ve kültür üzerinde oluşturduğu zararları en aza düşürme çabası savaş hukukunun çıkış noktası olmuştur. Savaş hukuku, savaşa başvurma (jus ad bellum), savaşanlarla savaşa maruz kalanların hukuku (jus in bello) ve savaş durumunun bitirilmesiyle barış anlaşmalarının gerçekleştirilmesini (jus post bellum) içermektedir (Varlık, 2013).

Savaş hukuku kuralları; askerî anlamda gereklilik, lüzumsuz acı/ıstırabın engellenmesi ve orantı ilkelerinden oluşmakta ve savaş durumundaki devletlerin kendi aralarındaki ve çatışmaya dâhil olmayan diğer devletlerle olan münasebetlerini düzenleme, savaş dolayısıyla yapılması zorunlu askerî fiillerle insani gereklerin uyuşmasını sağlama ve savaşın sebep olduğu vahşetin en düşük seviyeye indirilmesi çabasıdır. Savaş hukuku, iki anlam taşımaktadır, ilki dar anlamda çatışma esnasında bireylerin güvenliğini içeren, tarafların uyması zorunlu uluslararası hukuk kurallarıdır. İkincisi, geniş anlamda, çatışan taraflarla üçüncü devletlerin ilişkilerini kapsamaktadır. Savaş hukukuna dair maddeler içeren sözleşmeler üç gruptur. La Haye, sıcak çatışmaların nasıl yapılacağına, yönetimine, işgale ve tarafsızlık hukukuna; Cenevre sözleşmeleri, çatışma sebebiyle esir olan, yaralanan/ölenler ile sağlık ve din görevlilerini kapsayan savaş mağdurlarına dairdir. Karışık tip sözleşmeler denen New York tipi sözleşmeler ise Birleşmiş Milletler Örgütü bünyesinde kabul edilenlerdir (Aslan, 2008).

Savaş hukukunu tesis eden metinlerde savaş suçları, savaşın yürütülmesinde uluslararası hukuk kaidelerini bozan fiillerden (işgal altındaki yerlerde sivillerin ve esirlerin öldürülmesi, yine sivillere ve esirlere kötü davranılması, çalışmaya zorlanmaları, devletin veya sivillerin mallarının yağmalanması, yerleşim alanlarının sebepsizce yakılıp yıkılması) oluşmaktadır.

2. Kadına Yönelen Bir Şiddet Türü Olarak Savaş Tecavüzleri

Şiddet, fiziksel güç veya iktidarın kasıtlı bir tehdit veya fiil olarak bir başkasına uygulanması sonucunda maruz kalan kişide yaralanma, ölüm, psikolojik zarar, gelişim bozukluğuna yol açması ya da açma olasılığı bulunmasıdır (WHO, 2020).

Şiddetle karşılaşma tehlikesi en yüksek olan ve en çok şiddet gören gruplar kadın, çocuk ve yaşlılardır. Kadına yönelik şiddet ise bütün dünyada mücadele edilen bir sosyal sorundur. Erkek şiddetini açıklayan analistlerden psikolojik çözümleme

yapanlar, şiddetin özel -sorunlu- bir erkek kategorisiyle sınırlı olduğunu; sınıf üzerinden analiz edenler şiddetin yaygın olduğunu ama belli alt sınıflarla sınırlı olduğunu iddia etmektedirler. Radikal feministlerse çok yaygın ve de kadın davranışını değiştirmeye yönelik olduğunu varsaymaktadırlar (Walby, 1990).

Kadına yönelik şiddetin bütün çeşitleri kadını olumsuz etkilemektedir. Ancak cinsel şiddet kadını; hem fiziksel, ruhsal, duygusal hem de sosyal ve ekonomik yönden etkilediğinden özellikli bir yere sahiptir (Saruç ve Aslantürk, 2018). Söz konusu saldırıyı yapanın amacı yalnızca kadından cinsel haz almak değildir. Kadına zarar vermek yoluyla onu utandırmayla/zorlamayla denetim altına almak ve onun itaat etmesini sağlamaktır.

Kadına yönelik şiddetin ve fail olan erkeğin genel bir eğilim olarak haklılaştırıldığı veya mazur gösterilmek istendiği iddia edilebilir. “Kendisini destekleyecek başkaları olmaksızın tek bir insan, asla şiddeti başarıyla kullanacak kadar iktidara sahip değildir.” (Arendt, 2011: 63). Tecavüzcülerin çoğunun yozlaşmış, embesil erkekler olduğunun söylenmesi, tecavüzün çevreden bağımsız bir eylemiş gibi nitelendirilmesi, toplumsal kabul edilebilirliğinin, olağanlaştırılmasının önünü açmakta ve sistematikliğinin görülmesini engellemektedir (Brownmiller, 1993). Şiddet uygulayan bireyin mensubu olduğu toplum, devlet, kültür, örtük veya açık bu desteği verebilmekte, mazur göstererek fiili işleyeni destekleyebilmektedir ki şiddet toplum yapısından bağımsız ve ondan ayrı değildir (Walby, 1990).

Bahsi geçen mazur görme ve/veya gösterme araçlarından biri de kadın vücudunun tehdit olarak görülmesi ve erkek vücudu yerine kadın vücudunun denetim altında tutulmasıdır. Böylece, tecavüzle ilgili uluslararası hukuk kurallarının belirsizliği, dahası yokluğu anlaşılır olmaktadır (İnal, 2011). Kadına yönelik şiddetin sebeplerine bakıldığı zaman, sosyokültürel yapının şiddeti ve türlerini, bilhassa kadına yönelen şiddeti sıradanmış gibi karşılaması ve aile içinde çocukluktan itibaren öğrenilmesi yoluyla şiddetin toplumsal destek mekanizmasının oluşturulduğu, eylemin devam ettiği görülmektedir (Korkut ve Yurdigül, 2015).

Cinsel şiddet; bireysel ve toplu tecavüz, hamileliğe ve fahişeliğe zorlama, cinsel köleleştirme, kısır bırakma, tecavüzle düşüğe sebep olma, hastalık bulaştırma vb. şekillerde gerçekleştirilmektedir. Tecavüz sonrasında kadın; dışlanma ve etiketlenme korkusuyla hastalığı gizlemekte ve taşıyıcı olmakta, tedavi olamamakta ve bazı durumlarda ölümlerle karşı karşıya kalmaktadır. Fiziksel etkileri dışında ruhsal travmalar oluşmakta, depresyon, fobi, intihar gibi yıkıcı düşünceler, kendine zarar

verme, umutsuzluk, öz saygıda düşme, samimi ilişkilerde ve bağ kurmada zorlanma vb. etkileri yaşam boyu sürebilmektedir. (Bastick vd., 2007).

Tecavüzün görüldüğü yerler arasında kamplar, yolculuklar, düşman birliklerince ele geçirilen topraklar sayılabilir. Ayrıca kadınların asker erkekler tarafından tecavüze uğrama şekilleri şöyle özetlenebilir: Bir erkeğin yabancı olarak gördüğü kadına veya kendi milletinden bir kadına izindeyken tecavüzü; askerî hapishanelerde tutulan kadınlara gardiyan askerlerin, sorgulamak ve bilgi vermeye zorlamak için yaptıkları tecavüzler; farklı etnik grup veya ırktan kadınları yerlerinden kaçırmak zorunda bırakmak, esir kadınlara karşı tarafın erkeklerini küçük düşürmek amacıyla yahut mülteci kamplarına sığınmış kadınlara görevli erkeklerin uyguladığı tecavüzlerdir. Enloe (2006: 203-204)'nin dediği gibi "Bu liste yorucu olabilir; oysa tüm ayrıntıları içermekten uzaktır."

Tecavüz bir insanın sadece bedenine yapılmış bir saldırı değildir, aynı zamanda söz konusu insanın benlik duygusuna, öz saygısına, öz güvenine, toplumla ilişkisine ve geleceğine yapılmış bir saldırıdır. Tecavüzde amaç kişiyi bedenen yaralamaktan öte, stratejik bir hamle olarak saldırıya uğrayan kadını ve toplumunu psikososyal açıdan yaralamaktır. "Tecavüz, gücün, zaferin ve düşmana yönelik tanımlamaların hepsini taşıyan, bu bağlamda her türlü nefret duygusunu ve ötekileştirme politikalarını içeren bir şiddet pratiği olarak son derece çarpıcı bir yerde durur." (Akgül, 2013: 97).

Savaş tecavüzlerinin sistematik olmadığı, münferit olaylar olarak değerlendirilmesi gerektiği veya savaşın kaçınılmaz bir sonucu olduğu varsayımı, mevcut suçun inkârı anlamına gelmektedir. İnkâr etme veya kabul etmeme, savaş tecavüzleri konusunda dünyanın farklı coğrafyalarında benzer şekilde verilen bir tepkidir. Enloe (2006), Japon imparatorluk ordusunun Koreli kadınları orduya fahişelik hizmeti vermeleri için zorladıklarının haberleri çıkınca olayı yumuşatma yoluyla çarpıttıklarını, onlara "teselli kadınları" adını vermek yoluyla erkek askere fahişelik eden kadınların savaşın kaçınılmaz ve doğal birer parçası oldukları varsayımını rahatlıkla benimsediklerini söylemektedir.

Savaş tecavüzleri, uygulandığı antik dönemlere dek eskiye götürülebilecek bir tarihe sahiptir. Günümüzde de çokça uygulandığından ve vahşiliğinden bir şey eksilmemiş olmasına rağmen yok sayılmaya devam edilmektedir. Kimi erkek askerlerin savaşı bir fırsata dönüştürdüğü ve karışık ortamda gerçekleştirdiği tecavüzler dışarıda tutularak; orduların tecavüzü savaş silahı olarak kullandıkları üstelik sıkça bu yola başvurdukları söylenebilir. Böylece düşman taraf, moral bakımından yıpratılmakta, simgesel

bakımdan da galibiyet kanıtlanmaya çalışılmaktadır (İnal, 2011). İlk tecavüz, ilk kadının reddetmesi üzerine kurulan beklenmedik bir mücadeleyse ikinci tecavüz şüphesiz planlanmıştı. Tecavüz, topluluk halinde saldıran yağmacı erkeklerin bir eylemi olarak erkeklerin bütün savaşlarında yağmaya eşlik etmiş, bir anlamda savaş kanunu olmuştur (Brownmiller, 1993).

Sivil toplum kuruluşlarının, resmî kurumların, akademik araştırmaların verileri doğrultusunda (Bastick vd., 2007) savaş/çatışma tecavüzleriyle ilgili yapılan çalışmaya göre: Cezayir'de 1993-1998 yılları arasında 2.884 kadına cinsel şiddet uygulanmış, Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde buz dağının görünen parçası diye nitelenen sayı 40 bindir. Liberya'da 14 yıl süren iç savaşta nüfusun %40'ı cinsel şiddetten etkilenmiş ve yapılan bir ankette -15 ila 70 yaş arası kadınlar arasında- oran %49 çıkmıştır. Modern zamanların en büyük soykırımı kabul edilen ve Ruanda'da yaşanan Hutu-Tutsi kabilelerinin çatışmasındaki sayı tahminen 15 ila 500 bin arasındadır. Tecavüz, Haiti'de siyasi baskı aracı olarak kullanılmış, iç savaşta ve muhtelif zamanlarda çetelerce de kullanılan ortak bir uygulama olmuştur. Bu kadınların %50'sinden fazlası 18 yaş altı kadınlardır. Papua Yeni Gine'de 1989-1997 yılları arasındaki iç savaştan dolayı binden fazla kadının askerler tarafından tecavüze maruz bırakıldığı saptanmıştır.

Tecavüz, modern dünyada da savaş silahı ve ödüllendirme işlevi gördüğü için savaşları motive ederek tarafların savaşmalarını sağlamaktadır. Ruanda, Keşmir, Irak, Bosna, Arakan ve Suriye, son otuz yılda görülen en bilindik örneklerdir. Mart 2011'de başlayan Suriye savaşında, sadece resmî hapisane ve karakollarda 15 bin civarında kadın hapsedilmiştir. Ağustos 2018 itibarıyla 7 binin üzerinde kadın hapsanelerde hâlâ işkence görmekte ve bunlardan bir kısmı tecavüze maruz bırakılmaktadır (Karayel ve Kutluoğlu, 2018). Kadına yönelen her türlü şiddetin kınanması sözde kaldıkça, savaşlar devam ettikçe tecavüze uğrayanlara karşı işlenen insanlık suçlarının sayısı artmaya devam edecektir. Suriye İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün verdiği bilgilerde, devam eden çatışmalarda sivillerin gördüğü zararlar içinde kadınların maruz bırakıldığı tecavüz açıkça görülmektedir. 2013'te 6 bin civarında kadın tecavüze, 7.500 kadın da tecavüz dışında cinsel şiddete uğramıştır. Sonraki süreçte sayının artmaya devam ettiği bildirilmektedir. Ancak rejim tarafından sayıya ulaşılmasının engellenmesi, maruz kalanların sessiz kalmaya zorlanmaları sebebiyle sayıya ulaşılması zorlaşmaktadır (İHH, 2015). Suriye İnsan Hakları Ağı (SNHR)'nın bildirdiğine göre çatışmadaki taraflara ait muhtelif gözaltı merkezlerinde 8.633 kadın, Esed rejimine ait cezaevlerinde 7 bin kadın yargılanmaksızın

alıkonulmaktadır. Tutuklu kadınlara karşı işlenen suçlarda cinsel içerikli şiddet ve tecavüz olayları başı çekmektedir. Bu yolla muhalifler sindirilmek ve eşleri üzerinden çatışmanın yönünü değiştirmek maksadıyla askerî ve politik strateji için kullanılmaktadır. SNHR verileri, 18 yaş altındaki kız çocuklarına yönelik tecavüz vakalarını (İHH, 2018), hapishanede gerçekleşen tecavüzler sonucu dünyaya gelen çocuklar bulunduğunu da bildirmektedir (Sınmaz, 2018).

3. Kadının İnsan Hakları İhlali ve Savaş Suçu Olarak Savaş Tecavüzleri

Savaşın bir hukuk çerçevesinde yapılmaya çalışılması, savaşın zararlarını en aza indirme amacından kaynaklanmaktadır. Yazılı belgelerde açıkça bulunmasa bile savaşta her bir taraf; genel eğilimlere, insani gereklere, toplum vicdanına hitap eden konulara hassasiyet göstermek ve uymak zorundadır (Aslan, 2008).

Savaş sırasında insan hakları ihlallerini azaltma eğilimi hep olsa da pratikte mümkün olamamıştır. İnsan haklarına ve hakları geliştirmeye vurgu yapan metinler içinde Magna Carta Libertatum (1215), Petition of Rights (1628), Bill of Rights (1689), Virginia Haklar Bildirgesi (1776) ve İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi (1789) zikredilebilir. Ancak bu metinler, yerel ölçekte kalmış, bir model oluşturamamıştır. İnsan haklarının korunmasının ve vurgulanmasının evrensel düzeye ulaşması 2. Dünya Savaşı sonrasına denk gelmektedir ve dönemin en kritik metni 1948'de BM Genel Kurulunca kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'dir. Sonrasında yapılan değişikliklerle 1966'da BM Genel Kurulunda bireysel, sosyal ve ekonomik haklara yönelik sözleşmeler kabul edilmiş ve insan hakları uluslararası antlaşmalar hukukuna dönüşmüş, 1976'da yürürlüğe girmiştir (Yılmaz, 2007). Bu uluslararası belgeler; yaralı veya hasta olanlara, işgal altındaki ülkede bulunan sivillere, esir düşmüşlere, teslim olmuş düşmanlara, savunmasızlara, sağlıkla ilgili kuruluşlara ve çalışanları ile araç/gereçlerine, ayrıca kültürel değeri olan eserlere saygıyı, korumayı ve imtiyazlı muameleleri öngörmektedir (Aslan, 2008). Savaş suçları ise söz konusu muameleleri gerektiren fiillerin yapılmamasının ve kuralların ihlal edilmesinin hukuki yaptırımlarını ifade etmektedir.

Savaş suçları 1907 Lahey Konferanslarında gündeme gelmiş, uluslararası toplum tarafından kabul görerek uluslararası sözleşmelerde yerini almıştır. Ancak bu sözleşmeler, tecavüzün engellenmesine yönelik devletlere herhangi bir zorlama ve mükellefiyet içermemektedir. Hatta 'tecavüz' kelimesi sözleşme metinlerinde yer alamamıştır. İlgili 46. Madde, tecavüzü men etmekten ziyade "Aile onuru ve haklarına saygı"yı öğütler mahiyettedir (İnal, 2011: 31). 12 Ağustos 1949'da 4. Cenevre

sözleşmeleri imzalanmıştır. Bu sözleşmenin 3. Maddesi çerçevesinde yapılmaması gerekenler: Hayata veya vücuda kastedilmesi, özellikle her türlü işkence ve kötü muamele içeren fiiller, insanların onurlarına yönelik aşağılayıcı, rencide ve alay edici muamelelerdir (Sabırlı, 2016).

Enloe (2006: 250), Lahey Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi'nin başsavcısının "Tecavüz hiçbir zaman uluslararası topluluğun meselesi olmamıştır" dediğini aktarmaktadır. Savaş tecavüzlerinin kesin bir dille yasaklanması 1998'de Uluslararası Ceza Mahkemesi'ni kuran Roma Statüsüyle sağlanabilmiştir. Bu mahkeme "Uluslararası ceza hukuku kapsamında kurulmuş, devlet sorumluları tarafından işlenebilecek en ağır suçlar olan soykırım, insanlığa karşı suçlar ile savaş suçlarını soruşturmak ve kovuşturmak amacıyla uluslararası toplum tarafından yaratılan daimî ve bağımsız bir yargı organıdır." (IHGD, 2008).

İkinci Dünya Savaşından sonra, Alman ve Japon devletleri için Nürnberg ve Tokyo'da askerî mahkemeler oluşturularak Nazi Almanyası ve Japonya'dan asker ve sivil devlet yöneticileri yargılanmıştır. Sonrasında, bu tip suç vakalarına Kuzey Afrika, Orta Doğu ve Uzak Doğu'da yaşanan olaylar eklenmiştir. 1993'de Eski Yugoslavya topraklarında yaşanan savaştan sonra uluslararası toplum, buradaki suçlar için geçici nitelikte bir UCM kurulmasını kararlaştırmıştır. 1994 yılında Ruanda'da yaşanan kıyımlara binaen yine BM müdahalesinden sonra "ad hoc" -geçici- niteliğinde mahkeme kurulmuştur. Her iki mahkeme de yetki bakımından sınırlı olduğundan daimî bir Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne olan ihtiyaçla 1998 yılında Roma Statüsü'nü hazırlayan uluslararası konferans toplanmış ve mahkeme kurulmuştur. Mahkeme, Temmuz 2002'den itibaren yargılamalara başlamış, Şubat 2003'te ilk yargıçları seçilmiştir (IHGD, 2008).

Yasal düzenlemeler/düzenleyemelerde görüldüğü üzere yok sayılmaya, görünmez kılınmaya ve doğal bir sonuç gibi gösterilmeye çalışılmış olan savaş tecavüzleri, insan hakkı ihlali olarak görülmemiştir. Kâğıt üzerinde dahi suç olarak kabul edilmesi çok geniş bir zamana yayılmış ancak fiilen devam edişine engel olunamamıştır. Savaş/çatışma dönemi ve sonrasındaki şiddeti yasaklayan İstanbul Sözleşmesi'ne imza atan ülkelerin Tecavüz Kriz Merkezleri açacağı belirtilmesine rağmen henüz hiçbir ülkede açılmamış olması tecavüz konusunda yaşanan teori ve uygulamadaki çifte standardı göstermektedir. Savaş hukuku ilkeleri, savaş döneminde yaşanabilecek gereksiz acının önlenmesini içermesine rağmen kadına yönelen savaş

tecavüzleri acının arttırılmasını hedeflemiş gibi durmaktadır ve hukuk bu acının önünde engel olamamaktadır.

4. Savaş Tecavüzlerinin Kolektif Etmenleri

“Savaş öncesi dönemde, savaş dönemindeki tecavüzlerin zemini, titizlikle hazırlanmıştı.” (Enloe, 2006: 242). Enloe bu sözü Ruanda iç savaşı için söylemektedir. Çalışma kapsamında yapılan okumalarda, savaşlardaki tecavüzlerinin savaş öncesi, esnası ve sonrasıyla hazırlanmış bir zeminin olduğu görülmüştür. Çalışmanın bu bölümünde söz konusu zemini oluşturduğu görülen etmenler, hazırlanan zemine sundukları katkılarla birlikte anlatılmaktadır. Sadece tecavüze uğrayan kadınlar veya tecavüz eden erkekler üzerine odaklanması; toplum, topluluk ve çevre etmenlerinin dışarıda bırakılması tecavüzün işleyişini ve dinamiklerini anlamayı engelleyecektir. Kolektif etmenleri göz önünde bulundurmadan yapılacak tecavüz ve savaş tasviri; “Hâlihazırdaki durumun gönül rahatlığıyla kabullenilmesini sağlar. Kasıtlılığın tamamen göz ardı edilmesine yol açar.” (Enloe, 2006: 247).

4.1. Kadına Endekslenen Namus Anlayışı

Kadının toplumsal hayata yeterince dâhil olamaması, şiddetin çeşitli şekilleriyle karşılaşması, değersiz görülmesi gibi kadına dair birçok sorunun temelinde namus kavramı yatmaktadır. Kadın bedeni ve namusu bizatihi insan olmasından kaynaklanan bir durum değilmiş gibi bir grup, toplum ve millete ait olduğu anda kıymetlenmektedir. Kadınlar, mensubu oldukları toplumun “şeref taşıyıcıları” (Bastick vd., 2007: 14) olarak açık hedef durumuna gelmektedir. Sembolik bir sermaye olarak şeref -erkeğin şerefi- kadın bedenini, erkekler arasında takas edilebilen bir nesneye bir mübadele nesnesine dönüştürmektedir. Tıpkı mübadele edilebilen her nesne gibi saldırı ve şüpheden uzak tutulması gereken kadınlar, mübadeleye yatırıldığında elde edilecek sembolik kârı en yüksek düzeyde tutacak kadınlardır ki bunlar sembolik değeri en yüksek olan iffetli kadınlardır. Eril şeref bu iffete bağlıdır (Bourdieu, 2015). Bir kızın bekâretinin çalınması -tecavüz- hem şeref kaybı (Brownmiller, 1993) hem de mübadele değerini düşüren bir durumdur.

Kadın odaklı namus anlayışıyla bir kadının bir erkeğe ait olduğu kabul edilmekte, erkek, tehlikeli olduğu düşünülen/düşündürülen bütün diğer erkeklere, gruplara ve yabancılara karşı kadının tek koruyucusu ve hâmisi olmaktadır. Böylece “erkeğin onuru ve kadının cinselliği” (Özbaş, 2008) birbirine bağlanmış olmaktadır. Söz konusu anlayışa göre kirlenen kadın bedeniyle beraber, kadının ait olduğu düşünülen erkek-aile-grup-toplum-millet de aşağılanmış ve kirlenmiş olmaktadır. Süregiden kadın

namusu ve erkek onuru birlikteliği sebebiyle savaş tecavüzleri, tarih boyunca kullanışlılığını yitirmemiştir. Kadınların bedensel acıları, toplumsal bir aşağılanmışlık olarak algılanmış ve kadına uygulanan eylem aynı zamanda bütün topluma yönelik olabilmektedir (İnal, 2011).

Mensubu oldukları toplumların kadınlarla ilgili sözde hassasiyetleri, kadın cinselliği ve namusunun sahibinin toplum olduğuna ilişkin yanlış algı, tecavüzlerin devam edegelisini desteklemekte, bir toplumda kadının namusunun simgesel anlamıyla tecavüzün düşman tarafından silah olarak kullanımı arasında paralellik bulunmaktadır. “Meselenin bir diğer yanı da erkekler arasında oluşan bir iletişim hâlini alması ve tecavüzlerin kadın bedenleri üzerinden düşman erkeklerin ‘kadınlarını’ koruyamadıklarını göstermek ve dolayısıyla gururlarını incitmek için kullanılıyor olmasıdır.” (Osum, 2016). Böylelikle kadının bedeni, savaşın mücadele ve intikam alanı olmaktadır. Kadın bedeninin ve tecavüzün mesaj işlevi görmesi yani sembolleştirilmesi, konuyu bir alanda basitleştirmek gibi görülmemelidir. Aksine şiddete ve tecavüze uğrayan kadınların varlığı unutturularak sanki sadece erkeklerle yönelik manevi bir şiddetmiş gibi yapılanların hafifletilebileceği yanılsaması doğurabilmektedir. Oysa bu sembolleştirme, tekil tecavüzcülerle kurumların -devlet gibi- katkıda bulunduğu, tarih boyunca kendini tekrar tekrar üreten bir sistemin parçasıdır (Bourdieu, 2015). Böylece kadının vücudu ve namusu aracılığıyla taraflar için en az çatışma kadar önemli olan psikolojik ve simgesel savaş da sürdürülmüş olmaktadır. Cenevre Sözleşmesinde tecavüz şerefe karşı işlenen bir suç olarak nitelense de feminist insan hakları aktivistlerinin işaret ettiği gibi sözü geçen şeref, kadınların kendi şereflerinden ziyade erkeklerin ve cemaatin şerefidir (Yuval-Davis, 2010).

4.2. Dışil Öğeler Barındıran Milliyetçi Söylem

Milliyetçilik etkisiyle ataerkil iktidarın devlete transferi söz konusu olmaktadır. Bu bağlamda çatışmalar sırasında yaşanan tecavüz; milliyetçi söylemde koruyucu ve fetheden bir erkeklik ile korunmaya/savunulmaya ihtiyaç duyan pasif kadınlık simgeleriyle sürdürülmektedir (Akgül, 2013). Erkekten beklenen cinsel kudret gösterileri (Bourdieu, 2015) onu fetheden ve dölleyen bir erkek yaparken buna karşılık kadın, anne olmak, soyun devamını sağlamak ve milletin yeni üyelerini doğurmakla görevlidir. Soyun devamını sağlama görevinin kadına yüklenmesi, tecavüzde etkili olmakta (Özbaş, 2008) kadın bedeni, soykırım için işlevsel bir araç olmaktadır.

Milliyetçi söylem, vatan toprağı üzerinden kadın bedenine, sevgiliye dair birçok dişil göndermeler barındırmaktadır. Askerî fetih, tecavüz, sınır geçme ile kadın bedeni üzerine bir söylem i içe geçmiş durumdadır. Böylelikle vatan ve kadın, sahip olunan/sahip çıkılan bir varlık olarak dişil bir imge olmakta; erkek için ise fethetme, koruma eylemleriyle erkeklik imgesi hem tamamlanır hem de tanımlanır hâle gelmektedir (Akgül, 2013). Fetih zihniyeti günlük dilin içine de sinmiştir ve aşk ilişkileri, erkekler tarafından fetih mantığıyla dşnlmekte, cinsel eylem erkekler tarafından sahip olma, tahakküm etme, mülkiyet olarak kavranmaktadır (Bourdieu, 2015).

Vatan toprağıyla özdeşleşen kadın bedeni, doğurganlığı ve vatanı uğruna savaşan, kendisini koruyan erkeğine sadakatiyle kıymet kazanmaktadır. Uğruna savaşılmaya ve korunmaya değer kadın portresinin bu şekilde çizilmesi, tecavüze uğramış kadının sanki bilerek/isteyerek bedenini dşmanana adadığı sanrısı yaratmakta ve savaş sonrası dönemde, kadının kendi toplumunca kirlenmiş ve cezayı hak etmiş pozisyonu sessizce onaylanmaktadır. 2. Dünya savaşı sırasında Nazilerce işgal edilen Fransa'da, savaş sonrasında düşmanla iş birliği yaptığı düşünülen insanlar cezalandırılmıştır. Gerçekleşen 10.500 idamın bir kısmı, Nazi askerleriyle cinsel ilişkiye giren kadınlardan oluşmaktaydı. Bu kadınların bir kısmı da tecavüze uğrayan kadınlardı ve feminenliklerini kullandıkları için suçlanmışlardır. Feminenliklerine zarar vermek için kalabalık içinde saçları tıraş edilmiştir. Halkın ve hükümetin gözünde bu kadınlar, düşmanla iş birliği yapmış hainlerdir (Karar Gazetesi, 2019).

Dişil bir millî dilin çokça tercih edildiği alanlardan biri de millî edebiyattır. Marşlarda ve şiir gibi edebî eserlerde dişil bir cinsiyetçiliğe evrilen dil; vatan aşkını, vatanın bekâretini ve namusunu yüceltmekte; erkeğe, sahibi olduğu aşkını yabancının elinden koruması ve bu yolda savaşması gerektiğini vurgulamaktadır (Akgül, 2013)

4.3. Ataerkil Toplum Yapısından Kaynaklı Toplumsal Cinsiyet Adaletsizliği

Ataerkillik; erkeklerin kadınlara egemen olduğu, kadınların ezildiği ve sömürüldüğü toplumsal yapılar ve uygulamalar sistemi olarak tanımlanabilir. Ataerkil retim tarzında, ücretli işlerde, devletle ilişkilerde, eril şiddette, cinsellikte ve kültürel kurumlarda görünür olmaktadır. Ataerkillik kavramı; toplumsal cinsiyet oluşumu ve analizleri için vaz geçilmez, ana unsuru oluşurmaktadır (Walby, 1990). Tecavüz, savaş sırasında erkeğe erkekler tarafından yöneltilmiş bir mesaj görevi görürken savaş sonrasında da kadına ataerkil toplumun tipik tepkisiyle suçlu ve kirlenmiş olarak ceza verilmektedir. Böylece tecavüz, savaş sırasında ve sonrasında ataerkil dürtülerle etkisini sürdürmekte, her durumda da kadın zarar görmektedir. Bugüne kadar

tecavüzle ilgili düşüncelerde bir değişim olmamış, cinsellikle ilgili, cinselliğin kuvvet kullanılmış şekli olarak algılanmıştır. Cinsel açıdan zapt edilemeyen erkek imajının yarattığı yanılsama sonucunda savaş tecavüzleri olağanlaşmakta ve zulüm olmaktan çıkmaktadır (İnal, 2011). Özel alan ve kamusal alanda yaşanan ve bir kadına kadın olduğu için uygulanan şiddet, toplumsal cinsiyet kaynaklı şiddeti ifade etmektedir. Toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti odağına almış ve toplumsal cinsiyeti tanımlamış ilk belge olan İstanbul Sözleşmesi, şiddetin içinde yer alan ataerkilliği vurgulamıştır (Bakırcı, 2015).

Savaş tecavüzlerine sebep olan faktörleri açıklayan teoriler dört gruba ayrılabilir. Bu teoriler; Feminist teori, kültürel patoloji teorisi, stratejik tecavüz teorisi ve biyososyal teoridir. Biyososyal teori dışındaki üç teori de getirdikleri açıklamalarla tecavüzlerdeki ataerkilliğin etkisine dikkat çekmektedir. Biyososyal teori ise insanın ve erkeğin doğasına vurgu yaparak tecavüzü, cinsel arzuların tatminine aracı rolüne indirgemekte ve olgunun sosyokültürel yapısını ötelemektedir (Gottschall, 2004).

Feminist teori, savaş olgusunu toplumsal cinsiyet kavramıyla sil baştan okumaya başladığı ve savaşların kadınlar üzerindeki doğrudan etkilerini incelediğinden ayrıca tartışılmaya değerdir. Getirdikleri yeni perspektif sayesinde savaş, sadece askerî güvenlik alanına dair bir konu olmaktan çıkarılmış ve meydana getirdiği yıkıcı etkiler de tartışılmaya başlanmıştır. Bu şekilde erkekliği ve ataerkilliği kuvvetlendiren ve kendini tekrar tekrar doğuran savaş olgusunun köklerine inmenin, erkek veya başka bir söyleyişle savaşan unsurlar dışındaki unsurların da dâhil edildiği savaş okumaları mümkün olmuştur. Feminist uluslararası yaklaşımlar, savaş ve çatışma süreçlerine dair mevcut açıklamalar dışında getirdikleri alternatif açıklamalarla uluslararası sistem, terörizm ve silahlanma yarışında yer alan ataerkil arka planı ortaya çıkarmışlar, uluslararası ilişkilerde kadınların rollerini ve fonksiyonlarını sorgulamışlardır. Uluslararası ilişkilerde ana akım teoriler, savaşın sebeplerine ve önlenmesine odaklanırken; feminist teoriler savaşın mikro düzeydeki yıkıcılığını inceleme alanlarına dâhil etmişler, kadınların dış politika ve askerî ilişkilerden dışlanmalarının sonucu olarak savaşın ve yöntemlerinin cinsiyete özgü durum arz ettiğini belirtmişlerdir (Zhigaleva, 2017). Feminist hareket; (Kutlu, 2014) insan haklarının kavramsallaştırılmasının, işleyişinin ve hukukun da erkek egemen ve cinsiyetçi oluşunu vurgulayıp insan hakları söz konusu olduğu zaman genel eğilimin sosyoekonomik haklardan daha çok siyasi ve medeni haklardan bahsetmekten yana olduğunu söyler.

Çalışmalar, tecavüzün etkilerinin çatışmaların sona ermesiyle bitmediğini, sonrasında da devam ettiğini göstermekte ve bu bireyler, toplumdaki ataerkil yapı dolayısıyla çatışma sonrasında da sömürüye en çok maruz bırakılanlar olmakta, aileleri ve toplulukları tarafından değerlerini kaybettikleri için reddedilmektedirler. Örneğin ailenin mirasından mahrum edilmekte, evleri ve toprakları üzerinde yasal bir hak talebinde bulunamamakta ve böylece seks ticareti ağına düşme riskleri artmaktadır. Ataerkil toplumsal yapı; savaş öncesi, esnası ve sonrasında, cinsel şiddetin farklı biçimlerine katkı sunmaya devam etmektedir (Ward ve Marsh, 2006). Sabırlı, “Bir Savaş Aracı Olarak Kadın” başlıklı yazısında kadınların savaş sonrası durumunu “Savaşta erkekler onur ile ölür, fakat kadınlar çoğu zaman utanç ile yaşar” sözüyle özetlemektedir (Sabırlı, 2016).

4.4. Kesin ve Caydırıcı Olmayan Yaptırımlar

Eril tahakkümde erkeklik; sertlik, cesaret, intikam, şeref kavramlarıyla eşleşmekte, savaşıma ve şiddet uygulama becerisi erkeklik olarak algılanmaktadır. Eril tahakküm, erkeğin erkeğe de uyguladığı bir baskı mekanizması olup her bir erkeği, bu ölçütlere göre davranmak zorunda bırakmaktadır. Erkek için şeref mübadelesinin doruk noktasını savaşlar oluşturmaktadır (Bourdieu, 2015). Savaşların hâlâ var olmasının sebebi, uluslararası ilişkileri etkin bir şekilde düzenleyecek başka bir merci olmamasında aranmalıdır (Arendt, 2011). Aynı şekilde tecavüzün ortadan kalkmamasının ve hâlâ savaşlarda bir strateji, bir manevra, şiddet, soykırım, mesaj işlevinin olmasının sebebi; karşılığının hukuk, vicdan ve adalet çerçevesinde verilmemesinde aranmalıdır. İlgili suça ilişkin cezasızlıkla ilgili sorunlar, çatışmalardan etkilenen hemen her ortam ve coğrafyada devam etmektedir. İspat külfetinin suça maruz bırakılana ait olması, beraberinde suça maruz bırakılan kişi için temel koruma ve adalete erişimin sağlanması gibi konuları gündeme getirmektedir. Cezasızlığın ortadan kaldırılması için tek bir tecavüzün dahi savaş suçu olduğu mesajı kamuoyuna açıkça iletilmelidir. Çünkü tecavüz suçu; yasaları, hayat haklarını, eşitliği, bireyin güvenliğini, özgürlüğünü ve insanlık dışı, aşağılayıcı muamele ve işkenceye karşı eşit koruma haklarını ihlal etmektedir (Ward ve Marsh, 2006).

Kadına yönelik erkek şiddetinin asıl amacı, erkeğin baskın olduğu, kadın aleyhine işleyen orantısız güç ilişkilerini besleyen yapıyı devam ettirmektir (Korkut ve Yurdigül, 2015). Tarih öncesi çağlardan günümüze tecavüz kritik bir işlev oynamakta ve tüm erkeklerin tüm kadınları korku halinde tuttuğu bilinçli bir yıldırma sürecinde tecavüzcüler tarafından, toplumda korkuya dayalı bir statü kazanılmasında

kullanılmaktadır (Brownmiller, 1993). Cinsel eylemin politik sosyolojisine bakıldığında, tıpkı tahakküm ilişkisinde olduğu gibi kadın ve erkek arasındaki pratiklerin simetrik olmadığı görülmektedir. Sahip olan erkek ve sahip olunan kadın stereotipleriyle cinsel edim, tahakkümün, eril tahakkümün bir yüzü olarak hayata geçmektedir. Erkelere özgü kılınan üstünlük, toplumun bütün üyelerinin algı, düşünce ve eylemlerine sinerek kadınların da tabi oldukları bir sisteme dönüşürler. Suça maruz bırakılanlar da olaya, bu tahakkümün bakış açısıyla bakarlar (Bourdieu, 2015). Bosna ve Ruanda'da görüldüğü şekliyle tecavüz suçunu işleyenlerle birlikte yaşamak, içselleştirilen baskı, oluşturulan korku kültürü ve ortamı, saldırının unutulmasının ve yaraların sarılmasının önünde engel teşkil etmektedir. Baskı ve zulme maruz bırakılanların adalete başvuramaması veya suçluların cezalandırılması yönünde kararların çıkmaması sonucu, saldırıya uğrayanlarda oluşan öğrenilmiş çaresizlik yıkımın etkilerinin sürdüğünü göstermektedir. Kadınların zaten çok hassas bir konumdaki sosyal saygınlığını ve hatta hayatını tehlikeye atmaksızın birer tanık olarak ortaya çıkmasını güvenli kılacak biçimde adalet sağlanmasına ihtiyaç vardır (Enloe, 2006). Savaş tecavüzüne maruz bırakılan kadınlar barış zamanında da utanç, korku ve damgalanma endişesiyle seslerini duyuramamakta ve barışın etkilerini hayatlarında gereğince hissedememektedirler.

İrk, ataerkil kültür veya din tabanlı olsun erkeğin benmerkezciliği, tecavüz fiilini öncelikle kendine yönelikmiş gibi algılaması sonucunu doğurmaktadır. Oysa ilk muhatap, yaralanan bedeni ve ruhuyla kadının bizatihi kendisidir. 27 Haziran 1996 tarihinde Uluslararası Savaş Mahkemesince, Bosnalı Müslüman kadınlara tecavüz ettikleri suçlamasıyla sekiz Sırp erkeğine dava açıldığı ifade edilmiştir. Geçmişte, uluslararası savaş suçları davalarında, tecavüz ancak bir suç zincirinin halkalarından biri gibi yer alırken bu haberle tarihte ilk defa, tecavüz bir savaş suçu olarak ayrıca ele alınmıştır (Enloe, 2006: 249).

Savaş hukukunu düzenleyen sözleşmelerde kadınların yeterli sayıda yer almaması, kadınlar lehine kararlar çıkmamasına sebep olmuştur. "Çatışmalarda tecavüz suçu uzun bir dönem yok sayıldı, görülmedi ve belki de en fazla cezasız kalan savaş suçu oldu. Neredeyse her çatışmada kadınlara yönelik tecavüz varken, bugüne kadar savaş mahkûmlarının aldıkları cezaların en azını tecavüzler oluşturdu." (Osum, 2016). Bu tavır, savaş tecavüzlerini açıkça onamak olmasa da cezalandırmayarak suçun önüne caydırıcı engel koymamaktır. Savaş ortamının kaçınılmaz bir ürünü ve mazur görülebilecek bir eylemi olarak görmektir/göstermektir.

Savaş tecavüzleriyle ilgili yargılamaların sonuçlarına dair (Wolfe, 2014) rakamlar, cezaların caydırıcılığıyla hakkında fikir vermektedir. Bilgilere göre verilen cezaların bazıları şöyledir: Sierra Leone iç savaşında 215.000 ila 257.000 kadına cinsel şiddet uygulanmıştır. Buna binaen 13 kişinin suç işlediğine karar verilmiştir. Bosna savaşında tecavüze uğrayan asgari kadın sayısı 50.000 ila 60.000 olarak kabul edilmekte ancak ilgili davalarda mahkûmiyet alanlar 30 kişidir. Nanking katliamında 20 bin kadına tecavüz edilmiş ancak savaş suçlarından mahkûm olan ve cezalandırılan İmparatorluk Japon Ordusunun üst düzey subaylarının sayısı 7, memurların ve tecavüz davalarının sayısıysa sıfırdır. Ağustos 2019 itibarıyla Suriye’de devam eden savaş kapsamında tecavüz suçlarına dair dava sayısı sıfırdır (Wolfe, 2014).

Savaş ve/veya çatışmalarda yaşanan tecavüzlerle ilgili yargılamalarda adalet sağlanabilmesinde birçok zorluk bulunmaktadır. Bu suça maruz bırakılanlar, ekonomik, sosyokültürel yapı ve eğitimden dolayı adalete erişimde engellerle karşılaştığı, birçoğu toplumda damgalandığı, dahası eşleri tarafından reddedildikleri için sağlık, barınma, güvenlik ve aynı zamanda sosyal gereksinimleri göz önünde bulundurularak adalet sağlanmalıdır. Ancak bu kişiler mevcut eril hukuk sisteminde ayrımcılıkla karşılaşmakta bir anlamda ikinci kez tecavüze maruz bırakılmaktadırlar (Bastick vd., 2007).

Medeni dünyada insan hakları ve hukuk alanında, savaşlarda yaşanan gayriinsani muamelelerle ilgili getirilen yasaklamalara rağmen savaş tecavüzleri konusunda yaşanan adaletsizlik devam etmekte ve yok sayılmaktadır. Aynı uygar dünya ve toplumun tecavüzle ilgili keskin ve ikna edici cezaları niçin yasalaştırmadığı sorulmalıdır (İnal, 2011). Kadınların savaşın tehlikelerinden korunması, siyasi liderler arasında, medyada, uluslararası toplumda söylem olarak yer almakta, ancak kadınların barış sürecine dâhil edilmemeleri söz konusu söylemle bir tezat oluşturmaktadır. Korunması gereken kadın imajı, kadını pasifleştirmekte, olayın nesnesi durumuna düşürmektedir. Kadınların; barışın, yargılamaların, sözleşmelerin öznesi olmaları gerekmektedir. Kadınların bu süreçlerde aktif olmaları, kadınların bahane edilerek başka güçlerin kendi çıkarları doğrultusunda müdahalede bulunmalarına izin vermeyecektir (Zhigaleva, 2017).

Uluslararası bir örgüt olarak BM, 2008 yılında Genel Kurul’da aldığı kararla 19 Haziran’ı Savaşlarda Cinsel Şiddetin Önlenmesi Uluslararası Günü ilan etti. 2019 yılı Nisan ayı sonunda, dönem başkanlığını yapan Almanya’nın önerisiyle BM Güvenlik

Konseyi; “Savaş ve kriz bölgelerinde cinsel şiddet ve tecavüzle mücadele ve tecavüz suçlarının yargılanmasına ilişkin tasarı”yı kabul etti (Anadolu Ajansı, 2019). Söz konusu iki gelişme retorik düzeyde kalmayıp yaptırımların uygulanmasına aracılık edebilirse bu alandaki hukuki boşlukların giderilmesi yolunda önemli bir adım oluşturabilirler. Yeterli olmayan gelişmeler sonunda bu bölümü Walby’nin çok anlamlı şu sorusuyla bitirmek uygun olacaktır: Şiddeti –çalışma özelinde tecavüzü- uygulayanları caydırmak için niçin bu kadar az devlet eylemi var? (Walby, 1990).

5. Uluslararası Sosyal Çalışma Bağlamında Savaş Tecavüzleri

Sosyal çalışmanın ilgilendiği sorunlar birey, grup ve toplum boyutunda olup çözümleri de sorunun niteliğine uygun olarak mikro, mezzo veya makro seviyede olabilmektedir. Mikro ve mezzo düzeydeki uygulamalar; toplum, ulus veya devlet sınırları içinde kalabilmektedir. Ancak küreselleşen dünyada bazı sorunların ortaya çıkışı, içinde yaşanılan toplumun sınırlarını aşip uluslararası boyuta ulaşabilmektedir. Ülkelerin ellerini bağlayan ve uygulamaları birbirine bağımlı kılan uluslararası antlaşmalar, sözleşmeler, temayül ve kabuller; bazı durumlarda sorunun çözümüne katkı sunmaktayken bazı durumlarda sorunun devamına sebep olmaktadır. Mesela savaş tecavüzleri olgusunun uluslararası kamuoyu ve politikalar tarafından yok sayılmaya devam etmesi, sorunun devamına bir katkı olarak düşünülebilir. Farklı zaman ve coğrafyalarda işlenmiş/işlenmekte olan savaş tecavüzleri, küreselleşmenin getirileri veya götürüleri merkezinde tartışılan konulardan bağımsız, müstakil bir şekilde uluslararası boyutta değerlendirilmeyi ve makro düzeyde çözüm uygulamalarını gerekli kılmaktadır. Ertürk’ün belirttiği gibi ulusötesileşmiş sorunlar; ulusal sistem, devletçi yaklaşımlar ve kurumlarla çözülmeye çalışılmakta ve başarılı olunamamaktadır. Hiçbir devletin öncelikli meselesinin insan hakları -çalışma bağlamında kadının insan hakları- olmaması ciddi bir engeldir (2015: 31).

Sosyal çalışmacıların uluslararası bir eylem içinde yer almaları, mevcut durumda hem bir ihtiyaç hem de bir zorunluluktur. Özellikle küreselleşen dünyada göç ve yoksulluk gibi konular; doğaları gereği uluslararası düzeyde çalışılmasını kendiliğinden gerektirmektedir. Savaş tecavüzleri, sıkça başvurulan bir yöntem olarak yaygınlığı ve oluşumuna katkıda bulunan etmenleriyle küresel bir niteliktedir. Bu sebeple ülke sınırları içinde kalmaması, müstakil anormal bir olgu sayılmaması ve savaşın “Doğal bir yan ürünü” (Enloe, 2006: 247) olarak kabul edilmemesi için uluslararası değişimi teşvik görevini üstlenen sosyal çalışmanın alanı içinde ve sosyal çalışmacıların savunuculuk rolü gereği merkezî konumda yer almalıdır. Savaş tecavüzleriyle kadın;

mağdur, güçsüz, korunmasız duruma düşürülmeye çalışılmaktadır. Sonrasında yapılan müdahalelerde kullanılan dil ve yaklaşım, kadının mevcut durumunu devam ettirilmemeli ve feminist sosyal çalışma yaklaşımının uygulamalarında yer alan güçlendirme perspektifi kullanılarak kadınların, deneyimledikleri problemlere karşı koymaları sağlanabilir. Kamusal (Buz, 2009) alandaki ve özel alandaki ataerkil yapıdan ve onun baskılarından özgürleşen kadınlar, maruz bırakıldıkları -cinsel-şiddetin kaynaklarını daha iyi görüp çözümleyebilirler. Asıl odak, kadınları kurban olmakla değil güçleriyle ele alabilmektir.

Küreselleşme, sosyal çalışmayı yeniden şekillendirmekte, sorumluluk alanını ve etkisini uluslararası alana taşımaktadır. Mevcut durum, ortaya çıkan problemlerde karşılıklı bağımlılığın arttığı bir yapıdadır. Özellikle iletişim alanındaki teknolojik gelişmeler paylaşımları arttırmış ve değişim fırsatları doğurmuştur. Böylece problemlerin çözümüne karşılıklı katkı sunmada sosyal çalışmacıların bireysel farkındalığının ötesinde profesyonelce sürdürülen bir eylem aşamasına geçilebilir. Profesyonel eylem ve değişim faaliyetleri, sosyal çalışma ve sosyal çalışmacıların dünya çapında ilgili olunan konularda uluslararası konferanslara, Birleşmiş Milletler, Dünya Sağlık Örgütü, Uluslararası Çalışma Örgütü gibi uluslararası kuruluşlarla iş birliğine atıfta bulunmaktadır. Buradan hareketle uluslararası sosyal çalışmanın, yerel ile küreselin diyalektik bağlantısı sebebiyle uluslararası düzeyde sosyal adalet ve insan haklarına yönelik bütün sosyal çalışma faaliyetlerini içerdiği söylenebilir. Ayrıca uluslararası sosyal çalışma sorun çözmede yerel, küresel ve ekolojik düzeyi içeren bütünleşik bir perspektif geliştirmeyi gerektirmektedir (Healy, 2001). Bu konuyla ilgili yapılacak çalışmalarda, bütünleşik perspektifle savaş ve çatışma ortamında/dönemlerinde toplu veya bireysel tecavüzün kültürel, toplumsal, psikolojik ve siyasal sebeplerinin ortaya konulmasına yönelik araştırmalara sosyal çalışma, saha verileriyle destek verebilme potansiyeline sahiptir. Ayrıca bütünleşik bakış açısı sorunun çözümünde birey, aile ve toplum düzeylerinin her biri için gereken uygun müdahalenin belirlenmesinde işlevsel olacaktır.

Haksızlığa uğramış insanlarla yüz yüze çalışan sosyal çalışmacılar, elde ettikleri deneyimleri siyasal ve toplumsal alana çekmekle sorumludurlar. Toplumsal alanda istenilen değişimin gerçekleşmesine değişim öznesi rolüyle yardım edebilirler (Saruç ve Aslantürk, 2018). Ioanna Kuçuradi, başka insanların yapıp ettiklerini haklı göstermenin değil, olayların temelini göstermenin filozofun görevi olduğunu, filozofların, olayların esas sebeplerini herkesin anlamasını sağlamaları sayesinde olanlara yön verme, insanlık tanımına uygun bir hayatı yaşama ve yaşatma imkânına

sahip olunabileceğini söylemektedir (Kuçuradi, 2010). Filozoflara yüklenen görev, değişim öznesi olan sosyal çalışmacılara da yüklenebilir.

Konuyla ilgili uluslararası yaptırımların neden yetersiz kaldığı konusunda yapılacak araştırmalarda/çalışmalarda, ulusal ve uluslararası düzeyde kuruluşlar, üniversiteler, sivil toplum örgütleriyle koordine çalışmalarda sosyal çalışmacılar, sahip oldukları kurum terbiyesiyle katkı sunabilirler. Sivil toplum; şiddet olaylarını belgelemek, daha güçlü mevzuat ve kanunlar için lobi yapmak, suça maruz bırakılanlara bakım ve koruyucu bir ortam sağlamak, uluslararası araçları harekete geçirmek, ulusal mevzuatı değiştirmek için devlete baskı yapmak ve bu doğrultuda eylem planları hazırlamak gibi görevleri yüklenmektedir (Bastick vd., 2007). Sivil toplum, sosyal çalışmanın/çalışmacıların aktif olarak yer alabileceği bir alandır. Yürütülecek araştırmalarda uluslararası sosyal çalışma ve sosyal çalışma araştırmasının bir araya gelmiş hâli olarak tanımlanabilecek (Tripodi ve Potocky-Tripodi, 2007) “uluslararası sosyal çalışma araştırması” kullanılabilir. Uluslararası ortaklarla karşılıklı, sürdürülebilir ittifaklarla en az iki ülkeden gelen alanyazın üzerinde çalışılabilir. Sosyal çalışma araştırma yöntemleri değişkenler arasındaki nicel ve nitel ilişkileri belirlemek, sosyal olaylar hakkında genellemeler yapabilmek ve güvenilir/geçerli gözlemler elde etmek için gereken kavramsal yaklaşımları içinde barındırır. Küresel bir bakış açısı benimsemek, sorunların daha etkin bir şekilde ele alınma ve çözülme ihtimalini artırır.

Sosyal çalışma alanındaki uluslararası örgütler olan Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu (IFSW), Uluslararası Sosyal Hizmet Okulları Birliği (IASSW) ve Uluslararası Sosyal Refah Konseyi (ICSW) uluslararası sosyal çalışmayı gerçekleştirmekte ve geliştirmektedirler. Bu çalışmalar bağlamında ve kapsamında sosyal çalışma perspektifinden küresel durum tespiti yapmak amacıyla 2004'te 'Global Ajanda'yı yayınlamışlardır. Sosyal çalışma alanındaki uluslararası kuruluşlar, uluslararası sorunların çözümü için stratejiler geliştirmeye çalışmaktadırlar. Bu uluslararası stratejileri içeren Global Ajanda ve devamında 2010'da bu üç kuruluş tarafından Hong Kong'da düzenlenen konferansta, dünya genelinde insanları zorlayan sorunlara karşı beraberlik ve örgütlenmenin gerekliliği vurgulanmış, insan değerini ve onurunu geliştirmeyi içeren eylem taahhütleri oluşturulmuştur. Böylece sosyal çalışma yerel, topluluk, ulus ve uluslararası düzeyde uygulamaları belirlemekte ve hedeflenen düzeye göre yerel, ulus veya uluslararası kuruluşlarla çalışmayı içermektedir (Çoban, Özden ve Pak, 2018). Bundan sonra yayınlanacak bildirimlerde savaş tecavüzlerinin müstakil bir başlık ve/veya madde olarak işlenmesi, yenilenerek

ve yinelenerek kamuoyunun dikkatine ve bilgisine sunulması, sosyal çalışma için olası eylemlerdendir.

“Sosyal adalet prensipleri, insan hakları, kolektif sorumluluk ve çeşitliliklere saygı” sosyal çalışmanın merkezinde yer almaktadır (IFSW, 2014). Sosyal adaletin sağlanması için sosyal çalışma, sorunların çok yönlü etmenlerini göstermeyi, politika ve kanun yapanlarla çalışmayı uluslararası uygulama ve becerilerine ekleyerek sorunun çözümünde aktif olabilir. Çünkü (Cox ve Pawar, 2013) çatışma ve savaşları önleme, sonlandırma, barışın sağlanması, insani yardım ve savaş sonrası yeniden yapılanmayı içerecek faaliyetler iyi düzenlenmiş, eş güdümlü uluslararası çalışmayı gerektirir. Bu çalışmalarda perspektif, ekonomik ve siyasi olmaktan ziyade sosyal çalışmanın temelinde yer alan insan hakları perspektifi yanında, kadının insan hakları olmalıdır. Feministler (Buz, 2009), geleneksel sosyal çalışma uygulamalarındaki ataerkil toplumsal cinsiyet etkilerini içeren çözüm yollarını eleştirmekte, sorunların çözümünde mevcut toplumsal yapıya, sorunu ortaya çıkaran sebeplere dikkat çekmektedirler. Feminist kuramın temel kavramları olan toplumsal cinsiyet, ataerkillik, kamusal alan/özel alan ayrımı; şiddetin, tecavüzün sebeplerini oluşturan etmenler olarak da benzeşmektedirler.

Kadına şiddetin önlenmesi ve insan haklarının gerçekleştirilmesi için yeni bir kadın hareketi gerekmektedir. Bu hareket; kavramsal düzeyde (kadın hareketlerinin düşünürleri var olan kavramsal eksiklikleri ve boşlukları dolduracak yeni kavramlar bularak), politika/siyasa düzeyde (kadınlar değişimi etkileyebilmek için isteklerini ulusal/uluslararası kurumlara taşıyarak ve denetçi rolüyle siyasa oluşumuna etki ederek), uygulama/pratik düzeyde (evrensel insan haklarını geliştirici hareketlerle stratejik ortaklıklar kurarak) sürdürülmelidir (Ertürk, 2015). Bu hareket düzeyleri ve uygulamalar, kadın çalışmaları sürdüren sosyal çalışmacılara yol haritası olabilir.

Savaşın ve çatışmanın etkileri sadece savaş alanı ve zamanıyla sınırlı değildir. İnsan zihni ve ruh sağlığı üzerinde bıraktığı etkiler ortadan kaldırılmadığı ve güçlenmeye destek olunamadığı zaman etkileri, fiziksel etkilerden daha uzun sürmektedir. Savaş ve çatışma, nüfusun her bir ögesini -kadın, çocuk, erkek, yaşlı- farklı şekillerde etkiler. Ancak kadınların, tecavüz dâhil karşı karşıya kaldıkları tehlikeler zaman itibarıyla uzun dönemli etkili olmaktadır. Savaş/çatışma dönemlerinde yaşanan cinsel saldırılarla ilgili farkındalık artmış olsa da yeterli düzeye ulaşmamıştır. Uluslararası sosyal çalışma, farklı türdeki birçok organizasyon bünyesinde -BM, STK'lar, yerel hizmet sağlayıcıları vs.- savunuculuk ve farkındalık faaliyetleri sürdürebilir,

rehabilitasyon hizmetleri verebilir, cinsel saldırıdan etkilenenlerle çalışabilir ve saha araştırmaları yapabilirler. Hatta bu amaçla profesyonel uygulayıcı olarak yer almasalar bile gönüllü olarak alanda yer alabilirler. Sosyal çalışmacılar, bilgi temelleri doğrultusunda becerilerini herhangi bir alana ve uygulama seviyesine uyarlayabilir; kültürün etkisini ve rolünü anlamlandırabilir, bir durumu analiz edip sorunu anlamada ve çözümede tüm değişkenleri eş zamanlı değerlendirebilirler (Mapp, 2008).

Savaş tecavüzü dolayısıyla yaşanan mağduriyetlerin giderilmesi konusunda “çok sektörlü” bir modelle hareket edilmesi gerekmektedir. Böyle bir hareket planı sağlık, sosyal çalışma, hukuk, güvenlik gibi sektörlerden oluşan bütünsel, örgütler ve kuruluşlar arası çabalar, disiplinlerarası, örgütler arası iş birliği ve koordinasyonla hedeflerine ulaşabileceklerdir. Her bir sektörün ilgili aktörleri bulunduğu gibi sosyal çalışma da psikososyal sektörün aktörleri arasında yer almaktadır. Psikososyal sektör içinde sosyal çalışmacılar; eğitimi ve sürekli denetimi gerektiren ruhsal yardım sağlayabilirler, suçla ve suça maruz bırakılanlarla ilgili verileri toplayıp belgeleyerek diğer sektörler için kullanılmalarını ve yönlendirmeleri kolaylaştırabilirler, insan hakları eğitimini de proje faaliyetlerine entegre edebilirler. Tecavüze maruz bırakılmış kadınların hak ve gereksinimlerinin hak temelli destekleyici hizmetlere erişimi, gizlilik ve güvenlik garantileri çok sektörlü modelin temel ilkeleri arasındadır (Ward ve Marsh, 2006) ve sosyal çalışmanın, disiplinler/örgütler arası oluşumlarda bulunmasını kolaylaştırmaktadır.

Çalışma kapsamında sosyal çalışmanın uluslararası niteliğini tartışmak asıl meseleyi oluşturmamaktadır. Önemli olan sosyal çalışmanın savaş tecavüzleri sorunuyla ilgili uluslararası düzlemde üstlenebileceği rollerdir. Sosyal çalışmacılar çatışma sonrası yeniden yapılandırma döneminde, savunuculuk rolleri yanında geleneksel klinik uzmanlık rolünü de üstlenebilir ve psikososyal hizmetler sunarak sorunun çözümüne yardım edebilirler (Cox ve Pawar, 2013). Bu kişilere sosyal destek sağlamak; sanat terapisi, spor vb. etkinliklerle travmanın etkisinden uzaklaştırmak, kişinin iyileşme ve yeniden sosyal uyum sürecini hızlandıracaktır.

İstanbul Sözleşmesine imza atan devletlerin, ilgili taahhütleri yerine getirtirken ‘toplumsal cinsiyete duyarlılık, kadınların güçlendirilmesi, sivil toplumla işbirliği, araştırma/veri toplama/bulguları paylaşma, tüm eylemlerde azami dikkat ve özen gösterme’ ilkelerine uymak gibi yükümlülükleri bulunmaktadır (Bakırcı, 2015). Tüm bu ilkeler sosyal çalışma uygulamasında yer alan ilkelerle ortaklık göstermektedir ve sosyal çalışmacıların aktif rol almalarını sağlar niteliktedir.

SONUÇ

Öncelikli olarak savaş bağlamında savaşın bir hak olduğu paradigmasından barışın bir hak olduğu paradigmasına evrilmenin gerekli olduğu düşünülmektedir. Savaşın hak olması, savaşta insan onuru ve değerine zarar veren olayları ve şiddeti meşru gösterme tehlikesini içinde taşımaktadır. Ancak barışın hak olması; hayata, her formuyla canlılığa ve insan haklarına saygıyı içermektedir ve (Galtung, 2013) insan hakları, insanların acılarını azaltmakla ilgili bir barış projesinin parçasıdır.

Tecavüz içeren şiddet dâhil olmak üzere her türlü şiddeti ve şiddet kültürünü onayan söylem, tavır, yasa ve ön kabullerin toplumsal boyutta belirginliğinin azaltılması, farkındalık oluşturma gibi hizmetlerin verilmesi gerekmektedir. Şiddet, savaş gibi elverişli her ortamda kendini gösterme potansiyeline sahiptir.

Tek kişilik bir eylem gibi görülmeye ve gösterilmeye çalışılan tecavüz, toplum tarafından uygulanan bir şiddet ve insan hakkı ihlalidir. Toplumun onayını alan erkek, bazen namusunu temizleyen, bazen fetih yapan bir erkek olarak eylemi gerçekleştirmektedir. Söz konusu eylemin mimarı olan ataerkil toplum; kültürü, devleti ve ideolojisiyle eylemin içine gömülüdür.

Savaş tecavüzleri, savaş ve çatışmalar esnasında yaşanmasına rağmen alt yapısının, yapılabirliği fikrinin, savaş öncesi ve sonrasıyla beraber bir bütünlük gösterdiği bilinmelidir.

Savaş ortamında yaşanan olayların engellenmesi savaş zamanında mümkün olmayabilir ancak barış zamanlarında yapılan çalışmalarda, cinsellikte yetişkinler arası rızanın ve isteğin esas olduğu bilinmeli ve tecavüzün içinde gerçekleştiği şartlar -kültürel yapı dâhil- cezayı indirgeyici rol oynamamalıdır.

Savaşta kadınlara yönelik tecavüzleri; kadına endeksli namus anlayışı, ataerkil yapı, dişil öğelere vurgu yapan milliyetçi söylem ve kesin/caydırıcı olmayan yaptırımların meşrulaştırdığı görülmekte olup her bir etmeni kuvvetlendiren etkenler dikkate alınarak çalışmalar yapılmalıdır.

Savaş tecavüzlerinin fazlaca çeşit ve biçimde gerçekleşmesi, faillerinin, itkilerinin, etkilerinin ve sonuçlarının büyük boyutlara ulaşması sebebiyle verilecek tepkilerin bu oranda büyük, çeşitli ve etkili olması gerekmektedir. Süreğen hâle gelmiş bu sorunun kalıcı bir çözüme kavuşturulması uluslararası düzeyde, -devlet, sivil toplum, halk- iş birliğiyle desteklenecek uluslararası sosyal çalışmayla mümkün olabilecektir.

Çalışma bağlamında sosyal çalışmanın insan hakları temeli ve etik ilkeleri gereği; savaş tecavüzlerinin önlenmesi, bu suça maruz bırakılanlara benlik değerlerinin tekrar kazandırılması, yeniden toplumsal uyumlarının sağlanması, tecavüz suçunun toplumlar üstü ve uluslararası bir sorun olarak ele alınması gerekmektedir. Savaş sonrası yaraların sarılması ve hasarların telafi edilmesi sürecinde dahi kadınlar sürecin dışlanana olmaktadır. Bu sebeple sürdürülecek çalışmalarda feminist perspektif öncül olmalı ve feminist uygulamayı önceleyen sosyal çalışmacılarla diğer alanlardaki feminist yaklaşımı benimseyenlerin çeşitli platformlar –sivil toplum örgütleri gibi- kapsamında ortak çalışma/çalıştaylar gerçekleştirilebilir. Taşındıkları tüm farklılıklara rağmen (Ertürk, 2015) kadınlar, dünyanın her yerinde artık kaderlerine razı olmak istemiyorlar, yeni bir yaşam ve bu yaşamın inşasında aktif rol alan eşit bireyler olmak istiyorlar.

Ülkeler savaşta görünür hâle gelen hak ihlallerine ulusal düzeyde çözüm üretememektedir. Çözumsuzlük, devletleri uluslararası anlaşmalar yapmaya sevk etmektedir. Bu durum fırsat olarak değerlendirilmeli, devletler, tecavüz suçlarında yaptırımlar aracılığıyla savaş hukukuna uygun davranmaya mecbur edilmelidir. Bu amaçla küresel düzeyde eylemler düzenlenerek farkındalık oluşturulabilir. Global Ajanda örneğinde olduğu gibi müstakil eylem planları yürütülebileceği gibi uluslararası diğer sivil ve politik aktörlerle müşterek çalışmalar gerçekleştirilebilir.

Sosyal çalışma, doğası ve etik değerleri itibarıyla her türlü şiddete karşı tavır geliştirmek ve bu yöndeki uğraşları beceri dairesine almak zorunluluğundadır.

Savaş tecavüzüne maruz bırakılan kadınlara uluslararası sosyal çalışma çerçevesinde destek sağlamak, bunun etkili ve kalıcı bir mekanizmasını kurmak ivedi ve elzem bir ödev olarak sosyal çalışmanın, meslek elemanlarının ve bütün insanlığın önünde durmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akgül, Ç. (2013). Milliyetçi söylemin her dem “poine”si: savaş tecavüzleri. *Alternatif Politika*, 5(1), 91-11.
- Anadolu Ajansı. (2019). ‘Savaş bölgelerinde cinsel şiddetle mücadele’ tasarısı BMGK’de kabul edildi. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/savas-bolgelerinde-cinsel-siddetle-mucadele-tasarisi-bmgkde-kabul-edildi/1461112>, yayın tarihi: 24 Nisan 2019, erişim tarihi: 28 Temmuz 2019.

- Arendt, H. (2011). *Şiddet Üzerine*. (Çev. Bülent Peker). İstanbul: İletişim Yay.
- Aslan, M. Y. (2008). Savaş hukukunun temel prensipleri. *TBB Dergisi*. 79, 235-274.
- Bakırcı, K. (2015). İstanbul sözleşmesi. *Ankara Barosu Dergisi*. 4, 133-204.
- Bastick, M., Grimm, K., ve Kunz, R. (2007). *Sexual violence in armed conflict global overview and implications for the security sector*. Geneva: Switzerland.
- Bourdieu, P. (2015). Eril Tahakküm. (Çev. Bediz Yılmaz). İstanbul: Bağlam Yay.
- Buz, S. (2009). Feminist sosyal hizmet uygulaması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*. 20(1), 53-65.
- Brownmiller, S. (1993). *Against our will: Men, women and rape*. New York: Fawcett Columbine.
- Cox, D. and Pawar, M. (2013). *International Social Work Issues, Strategies, and Programs* (2nd.ed.). SAGE Publications.
- Çoban, A., Özden, S. A., Pak, M. D. (2018). Sosyal hizmet ve sosyal gelişim için global ajanda: felsefesi, gelişimi, kapsamı. *Toplum ve Sosyal Hizmet*. 29 (2), 292-306.
- Enloe, C. (2006). *Manevralar Kadın Yaşamının Militarize Edilmesine Yönelik Uluslararası Politikalar*. (Çev. Seril Çağlayan). İstanbul: İletişim Yay.
- Ertürk, Y. (2015). Sınır Tanımayan Şiddet: Paradigma, Politika Ve Pratikteki Yönleriyle Kadına Şiddet Olgusu. İstanbul: Metis yay.
- Gottschall, J. (2004). "Explaining wartime rape". *The Journal of Sex Research* 41(2), 29-136.
- Healy, L. M. (2001). *International social work: Professional action in an interdependent world*. Oxford University Press, Incorporated. <https://ebookcentral.proquest.com/lib/yalova/detail.action?docID=430927>, Erişim tarihi: 15 Temmuz 2019.
- IFSW. (2014). Global definition of social work. <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>, yayın tarihi: 2014, erişim tarihi: 24 Mayıs 2019.
- IHGD. (2008). <http://sorular.rightsagenda.org/soru-cevap/?g=7>, erişim tarihi: 11 Nisan 2019.
- İHH. (2015). *Suriyeli kadınlar: bitmeyen acılar, kaybolmayan umutlar*. İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı, İstanbul 2015, 48 s. www.ihh.org.tr/yayin/suriyeli-kadinlar-bitmeyen-acilar-kaybolmayan-umutlar, yayın tarihi: 13.04.2015, erişim tarihi: 25 Mart 2019.
- İHH. (2018). STK'lardan suriye zindanlarındaki kadın ve çocuklar için çağrı! <https://www.ihh.org.tr/haber/stklardan-suriye-zindanlarindaki-kadin-ve-cocuklar-icin-cagri>, yayın tarihi: 10.12.2018, erişim tarihi: 25 Mart 2019

- İnal, T. (2011). "Savaş hukukunda tecavüz ve yağmayı yasakla(ma)yan rejimler lahey sözleşmeleri (1899, 1907)". *Uluslararası İlişkiler*. 8(29), 27-47.
- Isikozlu, E. ve Millard, A. S. (2010). Towards a typology of wartime rape. *Bonn International Center for Conversion*. Brief 43. Bonn: BICC.
- Karar Gazetesi. (2019). Nazi tecavüzüne uğrayan kadınları bile ayırmadılar. <https://www.karar.com/gundem/nazi-tecavuzune-ugrayan-kadinlari-bile-ayirmadilar?p=7>, erişim tarihi: 8 Mayıs 2019.
- Karayel, A. ve Kutluoğlu, H. (2018). *Suriyeli mahkûm kadınlar: Kapalı kapılar ardındaki sessiz çığlıklar*. İstanbul: İNSAMER Yay., 10 s., http://insamer.com/tr/suriyeli-mahkm-kadinlar-kapali-kapilar-ardindaki-sessiz-cigliklar_1579.html, yayın tarihi: 06.08.2018, erişim tarihi: 25 Mart 2019.
- Korkut, C. ve Yurdigül, A. (2015). Kadına yönelik şiddetin sinematografik anlatıya yansıması. *Atatürk İletişim Dergisi*. 9(9), 125-141.
- Kuçuradi, İ. (2010). *İnsan ve Değerleri Değer Problemi*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yay.
- Kutlu, A. G. (2014). Armed conflicts and sexual violence against women: an inevitable accompaniment. *KOSBED*. 2(28), 1-20.
- Mapp, S. C. (2008). *Human rights and social justice in a global perspective: an introduction to international social work*. New York: Oxford University Press.
- Osum, F. (2016). Tabulaştırılan zulüm: savaş tecavüzleri. *Yeni Düzen Gazetesi*. <http://www.yeniduzen.com/tabulastirilan-zulum-savas-tecavuzleri-83140h.htm>, yayın tarihi: 7 Mart 2016, erişim tarihi: 25 Mart 2019.
- Özbaş, Z. (2008). Cinsel silah ve "grbavica". *Marmara İletişim Dergisi*. 13(13), 171-185.
- Sabırlı, O. (8 Mart 2016). *Bir savaş aracı olarak kadın*. Detay Gazetesi.
- Saruç, S. ve Aslantürk, H. (2018). Kadına yönelik cinsel saldırı sonrası müdahalede tıbbi sosyal hizmet uygulamaları. *TJFMPC*. 12(2): 136-147.
- Sınmaz, K. (2019). *Suriye'de çocuk hakkı ihlalleri*. İstanbul: İNSAMER, Araştırma No: 94, Şubat 2019, 10 s. https://insamer.com/tr/suriyede-cocuk-hakki-ihlalleri_1998.html, erişim tarihi: 13.02.2019.
- Tripodi, T. ve Potocky-Tripodi, M. (2007). *International social work research: issues and prospects*. New York: Oxford University Press.
- Varlık, A. (2013). Savaşı tanımlamak: terminolojik bir yaklaşım. *Avrasya Terim Dergisi*, 1(2), 114-129.
- Walby, S. (1990). *Theorizing patriarchy*. Oxford: Basil blackwell.

- Ward, J. ve Marsh, M. (2006). *Sexual violence against women and girls in war and its aftermath: Realities, responses, and required resources*. symposium on sexual violence in conflict and beyond. Brussels (Belgium).
- WHO. (2020). Definition and typology of violence. <https://www.who.int/violenceprevention/approach/definition/en/>
- Wolfe, L. (2 Mayıs 2014). *The index: Justice for rape in war*. <http://www.womensmediacenter.com/women-under-siege/the-index-justice-for-crimes-of-rape-in-war>, yayın tarihi: 2 Mayıs 2014, erişim tarihi: 9 Nisan 2019.
- Yılmaz, M. E. (2007). Westphalia'dan günümüze savaş. *Uluslararası İlişkiler*, 4(14), 17-38.
- Yuval-Davis, N. (2010). *Cinsiyet ve Millet*. (Çev. Ayşin Bektaş). İstanbul: İletişim Yay.
- Zhigaleva, Y. E. (Ю. Е. Жигалева). (2017). *Сексуальное Насилие в Условиях Конфликтов: Проблема Виктимизации Женщин. Юридические науки и политология*. (Sexual Violence in Conflict Settings: Problem of Women's Victimization). <https://cyberleninka.ru/article/n/seksualnoe-nasilie-v-usloviyah-konfliktov-problema-viktimizatsii-zhenschin>, yayın tarihi: 2017, erişim tarihi: 9 Nisan 2019.

Akgül-Gök, F. ve Arslan-Özdemir, E. (2020). Sosyal hizmet uygulamalarında “Umut”. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(2), 604-617.

Derleme

*Makale Geliş Tarihi: 06.02.2020
Makale Kabul Tarihi: 17.03.2020*

SOSYAL HİZMET UYGULAMALARINDA “UMUT”

“Hope” in Social Work Practice

Fulya AKGÜL GÖK*

Ezgi ARSLAN ÖZDEMİR**

* Dr., Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, fullyagok@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-3657-8704

** Arş. Gör., Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, melodi4@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-8060-2535

ÖZET

Umut, bireyin benlik saygısının artmasında, sorunlarıyla etkili bir şekilde baş edebilmesinde oldukça önemli olan bir duygudur. İnsani bir ihtiyaç olan umudun sosyal hizmet uygulamalarında bilimsel bir temele oturtularak kullanılması, uygulamaların özgünlüğünü ve etkililiğini arttırmaktadır. Son yıllarda sosyal hizmet alanında özellikle yurt dışında yapılan araştırmalarda, sosyal hizmetin bilgi ve beceri çerçevesinde inşa edilen umut temelli uygulamaların, kronik hastalığı olan, anksiyete ve depresyon yaşayan, sorunlarıyla etkili bir şekilde baş edemeyen bireyler üzerinde oldukça olumlu etkisinin olduğu gözlemlenmiştir. Sosyal hizmet uygulamalarında umut, ilişkisel, kişi merkezli, güç odaklı ve güçlendirme yönelimli uygulamalarda temel bir unsur olarak yer almaktadır. Bu bağlamda düşünüldüğünde umut duygusu, bireyin öz farkındalığıyla, güçlerinin ve güçsüzlüklerinin farkında olması durumuyla ve çevresel güçlerle yakından ilişkilidir. Diğer yandan sosyal hizmet uzmanının temel becerilerinden biri olan “umut aşılama” ise sosyal hizmet uzmanının kendisini ve müracaatçıyı ne ölçüde tanıdığı ile doğru orantılıdır. Bu çalışmada, sosyal hizmet müdahalelerinde her zaman var olan ancak son zamanlarda yapılan çalışmalarda bilimsel çerçevede temellendirilen umut kavramının tanımına, umut teorisine ve sosyal hizmet uygulamalarında umudun nasıl kullanıldığına ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler: *Umut kavramı, sosyal hizmet uygulaması, sosyal hizmet*

ABSTRACT

Hope is an emotion that is very important for the individual to increase his self-esteem and to cope with his problems effectively. The use of hope, which is a human need, on a scientific basis in social work practices, increases the originality and effectiveness of practices. In recent years, especially in research conducted abroad in the field of social work, it has been observed that hope-based practices built within the framework of knowledge and skills of social work

have a very positive effect on individuals with chronic illnesses, anxiety and depression, and who cannot effectively cope with their problems. In social work practices, hope is an essential element in relational, person-centered, power-oriented and empowerment oriented practices. In this context, the sense of hope is closely related to the self-awareness, awareness of their strengths and weaknesses, and environmental forces. On the other hand, "hope vaccination", which is one of the basic skills of the social worker, is directly proportional to the extent to which the social worker knows himself and the applicant. In this study, the definition of the concept of hope, which is always present in social work interventions but based on the scientific framework in recent studies, is given about the theory of hope and how hope is used in social work practices.

Key words: Hope concept, social work practice, social work

GİRİŞ

"Hayal olmadan değişim olmaz; umut olmadan da hayal olmaz."

Paulo Freire

Uluslararası sosyal hizmet literatüründe ve uygulamalarında "umut" kavramı sıklıkla yer almaktadır. Türkiye'de sosyal hizmet alanında yapılan çalışmalarda ve uygulamalarda "umudun" kullanıldığı ancak profesyonel bir zemin üzerinde yer almadığı görülmektedir. Bu bağlamda "umut" kavramının gündelik söylemden ziyade profesyonel alanda kullanımının yaygınlaştırılarak mesleki bilgi ve beceri repertuarında yerini alması son derece önemlidir. Literatüre bakıldığında umut duygusu ile ilgili araştırmaların sıklıkla teoloji, felsefe, psikoloji, psikiyatri alanlarında yapıldığı görülmektedir. Bireyin tinsel, bilişsel, duyuşsal, sosyal ve fiziksel alanına olumlu etkileri olan umut, sosyal hizmetin temel yaklaşımlarından biri olan güçlendirme yaklaşımının merkezinde yer alan kavramlardan bir tanesidir (Collins, 2015).

Bireyin umut duygusunun inşasında kişisel, sosyal, psikolojik ve tinsel alanı etkili olmaktadır. Umut, bireyin hastalıklarla veya olumsuz yaşam olaylarıyla etkili bir şekilde baş edebilmesinde etkilidir. Bireyin stres yaratan durumu yönetebilmesi ve bu durumla baş edebilmesi için içsel ve dışsal kaynaklarını etkili bir şekilde kullanabilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda umut duygusu, bireyin bilişsel, duyuşsal ve sosyal çabalarıyla etkili bir şekilde inşa edilmektedir. Hem müracaatçı hem de sosyal hizmet uzmanı açısından, müdahale sürecinde umudun kullanımı oldukça önemlidir. Çünkü umut etmek, yaşamın devam ettiğinin ve bu süreçte olumlu birtakım şeylerin olabirliğinin bir göstergesidir (Akgül Gök, 2018).

Bu çalışma, umut kavramının sosyal hizmet literatüründeki önemine değinerek hem sosyal hizmet uzmanı hem de müracaatçı için önemli bir kaynak olduğunu

vurgulamaktadır. Dolayısıyla çalışmada umut kavramına, sosyal hizmet uygulamalarında umudun yerine, önemine ve umut teorisine yer verilmiştir.

Umut Kavramı

Çoğu insan, zorluklarla baş etmedeki geçmiş başarılı deneyimlerinden sonra umut duygusunu oluşturur. Bazı yazarlar umudu, genellikle geleceğe yönelik, rasyonel düşüncelerle gerçekçi, güçlü bir olumlu beklenti duygusu ile birleşen ve her insanın hayatının bir noktasında yaşadığı bir şey olarak ifade etmiştir (Schrank vd., 2008; Yeasting ve Jung, 2010). Bununla birlikte bazı araştırmacılar umudun temel bir ihtiyaç, içgüdüsel, duygusal bir durum, bir biliş, zihin durumu veya eğilim durumu olup olmadığı konusunda anlaşmazlık yaşamaktadır (Boddy vd., 2018). Umut bir duygu ve bir biliş olarak özelleştirilmiş ve genelleştirilmiş bir kavram ve değer olarak düşünülmektedir (Collins, 2015). Kimi görüşler, umudun genellikle umutsuzluktan ortaya çıkan stresli durumlara yanıt olarak güçlü, içgüdüsel ve dönüştürücü bir durum olarak ortaya çıktığına vurgu yapmıştır (Haugan vd., 2013). Umut, gelecekle ilgili düşünce ya da şu anki baş etmeyle ilişkilidir ve bir duygu durumu olarak kategorize edilmektedir. Olumsuz bir bakış açısından olumlu bakış açısına yönelme durumudur ve tinselliğin bir yönüdür (Pargament, 2007). Young ve arkadaşları (2015), umut duygusunu geliştirme ve sürdürmede tinselliğin oldukça önemli olduğunu belirtmiştir.

Umut ve umutsuzluk kavramları çoğu zaman birlikte var olmaktadır (Flesaker ve Larsen, 2010). Umutsuzluk, büyüme ve umut için bir fırsat olarak görülmektedir (O'Hara, 2013). Umut, davranışı motive eden bir duygudur ve bireyin amaçlarını başarısında bireye motivasyon sağlamaktadır (Snyder, 2002). Snyder (1994), umut özelliklerini eylem düşüncesiyle özellikle bilişlerle (istediğimi elde edebilmek için yapabileceğim bir şeylerin olduğuna inanıyorum) ve yol düşüncesi (istediğimi elde etmenin yollarını düşünebilirim) ile eşleştirmektedir. Schrank ve arkadaşları (2008), umudun dört bileşenden oluştuğunu belirtmiştir. Bu bileşenler, duyuşsal (örneğin, güven, mizah ve olumlu duygular); bilişsel (örneğin, geçmiş deneyimler üzerine düşünme, hedef belirleme, planlama, başarı olasılığını değerlendirme); davranışsal (örneğin, motivasyon ve kişisel aktiviteler) ve çevreseldir (örneğin, kaynaklar, sağlık bakımı ve ilişkiler). Bu tanımlama yani umut ve anlam arasındaki ilişki, umut felsefesi anlayışıyla uyumludur. İnsanın varoluşunda olayların anlamı, geçmiş, şimdi ve geleceği içeren bir sentezle üretilir. Geçmiş deneyimler yalnızca gelecek üzerinde etkili değildir aynı zamanda geçmiş deneyimlerin anlamını da etkilemektedir. Gelecek

yönelimli bir tutum olarak umut, bireyin kendi geçmişine yeni anlamlar yüklemesi için de bir önkoşuldur (Schrank vd., 2008).

Umut, bilişsel, duyuşsal, davranışsal ve çevresel unsurlarla yakın bir ilişki içindedir (Snyder vd., 2002; Schrank vd., 2008). Umudu geliştirmek ve sürdürmek transandantal ve ilişkisel bir süreçtir: “Umut, bir duygu, düşünme, davranış ve bireyin kendisi ve dünyayla ilişki kurma yolu olarak işlev görür”. Umut ile ilgili bu görüş, yaşam koşullarının yoğunluğu ve vurgusu değiştikçe umudun doğada dinamik olduğunu kabul etmektedir (Schrank vd., 2008). Snyder (1995), gelecek hakkında düşünölmeye başladığında içgüdüsel olarak amaç yönelimli olduğunu belirtmiştir. Snyder ve ark. (1991), umut ile bağlantılı iki unsur olduğunu belirtmiştir: 1. Yöntem; hedefe yönelik saptama ve motivasyon 2. Yollar; yani hedeflere ulaşmak için geliştirilen stratejiler ve planlar. Bunları gerçekleştirebilmek için kişisel ve sosyal kaynaklara gereksinim vardır. Umut bireylerin, fiziksel, duygusal, ekonomik zorluklarla, kişisel ve kişilerarası çatışmalarla mücadele etmesine yardım etmektedir (Duggleby ve Wright, 2009; McLean, 2011).

Son dönemlerde bilim adamları, umudun, sadece bireyle ilgili olmadığını, toplum ve aileler tarafından da geliştirildiğini ve kültürden etkilendiğini; yani aynı zamanda kolektif olduğunu belirtmiştir (Du ve King, 2013; Hong ve Ow, 2007). Örneğin Çin kültüründe, ailedeki umut duygusu bireylerin benlik saygısını ve yaşam doyumunu etkilemektedir (Du ve King, 2013). Dolayısıyla bu görüş umudun sadece birey odaklı değil aynı zamanda bireyi çevreleyen sosyal bağlam içerisinde de değerlendirilmesi gerektiğini vurgular. Bu vurguya atfen umudun içsel ve dışsal güçlerle ilişkili olduğunu söylenebilir.

Sosyal Hizmet Literatüründe “Umut” Kavramı ve Umut Teorisi

Ulusal sosyal hizmet literatüründe “umut kavramı” ile ilgili yapılan teorik çalışma yok denecek kadar azdır. Bununla birlikte yurt dışı literatür incelendiğinde, umut kavramının etiyolojisi ve umudun birey üzerindeki etkisini araştıran çok sayıda araştırmaya rastlanmaktadır (Boddy vd., 2018; Collins, 2015; Heller, 2014; Koenig ve Spano, 2006; Snyder vd., 2000; Schrank vd., 2008).

Umut, kanıta dayalı uygulamayla ilişkili bilişsel bir perspektiftir ve sadece insancıl, inanç temelli değerler ve duygularla bağlantılı değil aynı zamanda bilimsel temelli olduğu için sosyal hizmet müdahalelerinde oldukça önemli bir yeri vardır. Umut sosyal hizmette, eyleme geçmeyi, düşünmeyi ve hissetmeyi içermektedir. Bununla birlikte gelecek için olumlu beklenti yönelimi ile kişinin kendisi ve diğerleri ile olan ilişkisine

dair gelişme fikrinin yanısıra sabır uygulaması olarak da anlaşılabilir. Umut, eyleme geçmeye yönelik olumlu tutuma neden olabilir (Collins, 2015).

Koenig ve Spano (2007)'ya göre büyüme ve gelişim için müracaatçının potansiyeli doğrultusunda umut geliştirmek, sosyal hizmet uzmanının kendi kişisel yaşamında umudun yerine ilişkin farkındalığına bağlıdır. Umut, bireyin erken dönem yaşamındaki duygular ve düşüncelerle, bireyin ailesindeki hastalık, kayıp ve bağlanmayı içeren ilişki deneyimleriyle bağlantılı olabilir. Kişisel umudun temelini oluşturan unsurlar bireyin politik, felsefik, tinsel inançları ve olumlu deneyimleriyle ilişkili olabilir. Uygulamalarda her bir sosyal hizmet uzmanı, umudu oluşturmak ve devam ettirmek, olası amaçları oluşturmak ve eyleme geçme ihtiyacı ile ilgili farklı düşünce ve duygulara sahiptir (Collins, 2015).

Yardım literatüründe, profesyonel umut kavramının önemi güçlü bir şekilde vurgulanmaktadır. Umut, sosyal hizmet uzmanları için stresle baş etmede oldukça önemlidir ve müracaatçılarla olan profesyonel ilişkide de sağlıklı bir düzeyde umut gereklidir (Flesaker ve Larsen, 2010). Değişim ve gelişim için müracaatçılarla çalışırken müracaatçıyı teşvik etmek ve desteklemek için umut duygusuna ihtiyaç duyulabilir. Sosyal hizmetin güçler üzerindeki geleneksel odağı, umudun bir kaynağıdır (Collins, 2015) ve Saleebey (2000)'e göre umut, güçlendirme yaklaşımının temel ilkelerinden biri olarak görülür. Benzer şekilde Allott ve arkadaşları (2002)'nin iyileşme tanımı; umudu, bireyin kendi kaderini kendisinin belirlemesini (self-determinasyon), kişisel sorumluluğu, karşılıklı saygıyı ve eksikliklerden ziyade güçlü yönler vurgu yapmayı içermektedir.

Bireylerin acı deneyimlerinden bile bir anlam çıkarmayı öğrenmek, bireyin umut duygusunu da olumlu yönde etkilemektedir. Collins (2015), sosyal hizmet uygulamalarında sorunlara çözüm bulmak, değişen koşullara uyum sağlayabilmesine ve sosyal destek sistemlerini etkili kullanmasına yardımcı olmak için bireydeki umut duygusunu geliştirmenin önemine vurgu yapmıştır. Dorsett (2010), bireyin geleceğe yönelik bir amaç oluşturabilmesinde umut duygusunun önemli bir rolü olduğunu belirtmiştir. Yapılan bazı çalışmalar bireydeki umut duygusunun artırılmasına yardımcı olan birtakım yöntemler sunmuştur. Bu yöntemler arasında umut aşılama müdahaleleri, bilişsel davranışçı müdahaleler, güçlendirme çalışmaları (Snyder vd., 2000; Schrank vd., 2008), bazı alternatif terapiler (Tai Chi, bağışlama terapisi, psikodrama, yoga vb.) (Konopik ve Cheung, 2013) yer almaktadır. Matsuoka (2015), yaşlı göçmen bireylerle yaptığı çalışmada yaşlı göçmen bireyler için bir "iyileşme

programı” hazırlamıştır. Bu bağlamda iyileşmenin anlamına ilişkin içgörü geliştirmiştir. Yazar, iyileşme sürecinde içsel ve dışsal unsurların oldukça önemli olduğunu; umudun, olumlu düşünmenin, olumlu benlik algısının iyileşme sürecinde oldukça etkili olduğunu vurgulamıştır. Akgül Gök (2018), umut etmenin insanlar için yaşamın devam ettiğinin bir göstergesi olduğunu ifade etmiştir.

Umut teorisi ve uygulaması, varoluşsal, kriz, görev odaklı, çözüm odaklı ve öyküleyici yaklaşımlarla ilişkili sosyal hizmet müdahaleleriyle yakından ilişkilidir (Collins, 2015). Bazı yazarlar umudun öğrenilebilir olduğunu belirtmekte ve araştırmalar umut veren düşünme becerilerini öğretmek için bilişsel temelli müdahalelerin etkililiğini vurgulamaktadır (Flesaker ve Larsen, 2010). Rol oynama, egzersizler ve video görüşmeleri ile “umutlu olma”nın öğrenilebilir olduğu birçok yazar tarafından vurgulanmaktadır (Koenig ve Spano, 2007; Collins, 2015). Ayrıca bu yazarlar umut odaklı yaklaşımı desteklemek için birtakım yansıtıcı soruların önemine vurgu yapmıştır:

Ne tür bir ilişki ya da çevre sende umut duygusunu geliştirir?

Geçmişte bu gibi durumların üstesinden gelmek için umut sana nasıl yardım etti?

Bu noktada umuda nasıl başvurabilirsin?

Bu durumda umutlu bir insan ne yapardı?

Umudun kullanımını hislerini nasıl etkiler?

Umut duygusunu sürdürme ve geliştirmeye yardım etmede tinselliğin rolü nedir?

Sosyal hizmet uzmanları veya sosyal hizmet öğrencileri kendi umut duygusunu keşfedebilmek için umut ölçekleri kullanabilir. Sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçıyla olan ilişkisinde gerçekçi umudu nasıl oluşturacağı ve ortaya çıkaracağı oldukça önemlidir. Çünkü birçok müracaatçı kaynaklara ulaşmada güçlük yaşayan, sınırlı eğitime sahip, umutsuzluk, yoksulluk ve kriz durumunun bir sonucu olarak düşük benlik saygısı ve umutsuzluk içinde sosyal hizmet uzmanının yanına gitmektedir (Collins, 2015).

Sosyal hizmet müdahalelerinde umudun kullanımının kritik bir tarafı da bulunmaktadır. Gerçekçi olmayan umut temelli amaçlar, müracaatçıyı ve müdahale sürecini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Snyder (2002), gerçekçi olmayan boş beklenti (false hope) konusunu tartışmıştır ve gerçeklikten ziyade illüzyona dayalı beklentilerin tehlikesine vurgu yapmıştır. Snyder, bunun sonucu olarak uygun

olmayan amaçların oluşabileceğini veya amaçları başarmada uygun olmayan stratejilerin kullanılabileceğini belirtmiştir. Bu bağlamda sosyal hizmet uzmanının müracaatçıyı tanıması, müracaatçının yapabilecekleri ve yapamayacaklarını öngörmesi sürecin çıktıları açısından son derece önemlidir.

Sosyal Hizmet Uygulamalarında Umudun Yeri ve Önemi

Son zamanlarda sosyal hizmet uygulamalarında umudun rolü yeniden araştırılmaya başlanmıştır. Umut duygusu, hem sosyal hizmet uzmanları hem de müracaatçı açısından sosyal hizmet müdahale sürecinin etkili ve verimli geçebilmesinde önemli rol oynamaktadır. Umut duygusu, bireyin yaşamını, kendisini ve olayları nasıl anlamlandırdığını etkileyebilmektedir. Sosyal hizmet uygulamasında umut, genç, yaşlı, engelli, ruhsal hastalığı olan bireyler ve sosyal hizmet uzmanları için oldukça önemli bir kavramdır (Collins, 2015). Bireylerin travma, umutsuzluk ve üzüntü ile baş edebilmesinde onları güçlendiren bir araçtır. Umut, sosyal hizmet uzmanının etkili uygulamalar yapabilmesi, kişisel bağlılığı ve profesyonel değerlerle bağlantı kurabilmesi için sosyal hizmet uzmanlarına ilham kaynağı olmaktadır (Heller, 2015; Bent-Goodley, 2015). Sosyal hizmette umut, uzun bir tarihe sahiptir. Ancak soyut bir kavram olduğu için uygulama boyutunda tartışmalara neden olmaktadır (Boddy vd., 2018).

Umudun bakım ve iyileşmede oldukça güçlü bir yapı olduğu kabul edilmektedir (Mulligan vd., 2012). Umut duygusunun, bireyin fiziksel ve mental sağlığını arttırdığına, yaşam kalitesini geliştirdiğine, amaçlarını gerçekleştirebilmek için yeni stratejiler geliştirmeye olanak sağladığına ve baş etme becerisini geliştirdiğine ilişkin pek çok kanıt vardır (Benzein ve Saveman, 1998). Dolayısıyla umut, bireylerin kendi durumunu geliştirebilmek için eyleme geçebilmesinde güçlü bir motivasyon olabilmektedir (Mulligan vd., 2012; Snyder, 2002). Bu alanda yapılan çalışmalar, umudun psikolojik sağlamlılığı arttırdığını (Guo ve Tsui, 2014), depresif semptomları, anksiyeteyi, stresi ve post travmatik stresi azalttığını (Schrank vd., 2008) ve bireyin psikolojik ve fiziksel iyilik halini arttırdığını (Houghton, 2007; Ho vd., 2010) belirtmektedir.

Sosyal hizmette umut sıklıkla klinik ve eleştirel bakış açılarıyla anlaşılmaktadır. Sosyal hizmet uzmanları sıklıkla, çözüm odaklı terapi, grup çalışması, öyküleme, rol model olma, gerçek hikayelere dayalı uygulama gibi spesifik uygulama yaklaşımlarını kullanarak ilişkisel ve güçlendirme temelli uygulamalar yoluyla umudu şekillendirmektedir (Kondrad ve Teater 2010; Boddy vd., 2018). Terapötik açıdan

umut aşılama, insanların distopyadan uzaklaşmasına yardımcı olan güçlü bir araçtır (Scott vd., 2015).

Umut, hastane ve rehabilitasyon merkezleri gibi klinik alanlarda sosyal hizmette sıklıkla tartışılmaktadır. Bu perspektif terapötik ve postyapısal çerçeveden gelmektedir. Örneğin terminal dönem hastalıklarda veya yaşamı sınırlayan hastalıkların tedavisinde umudun yeniden tanımlanması konusunda önemli tartışmalar vardır. Bakım ihtiyacı olan bireylere yapılacak olan müdahalelerde meslek elemanlarının, bakım ihtiyacı olan bireyin tinsel alanını keşfetmesi ve bireyde umudun ne ölçüde var olduğunu anlaması oldukça önemlidir. Bunu başarmak için sosyal hizmet uzmanlarının, hizmet kullananlarda tinselliğin önemini tanımlamak için tinsel değerlendirme araçlarını kullanması önerilmektedir (Darrell, 2016).

Sosyal hizmet literatüründe çocuklarla ve gençlerle yapılan çalışmalarda umut duygusunun önemine ilişkin çalışmalar yer almaktadır. Yapılan çalışmalarda gençlerde umut duygusunun oluşması ve devam etmesi açısından sosyal destek sistemlerinin önemine vurgu yapılmaktadır (O'Leary ve Robb, 2009). Travmatize olmuş çocuklarda umut duygusunun oluşması, bu çocukların yaşamın anlamını yeniden düşünmesini ve tanımlamasını gerektirmektedir. Umut, bireylerin travmalardan veya olumsuz duygulardan kurtulması için oldukça önemli bir güç unsurudur (Foster vd., 2012). Çocuklarla ve gençlerle yapılan bazı çalışmalarda ve hastalıklarla mücadelede umudun kullanılmasının önemine değinilmiştir (Schrank vd., 2008; Boddy vd., 2018). Umut duygusu, gücün, mutluluğun ve gerçekleştirilmek istenen amaçların büyük ölçüde kaynağı olarak görülmektedir (Bishop ve Willis, 2014). Sosyal hizmet uzmanının müracaatçıya yaklaşımı da umut oluşumu açısından oldukça önemlidir.

İlişkisel, kişi merkezli, güç odaklı ve güçlendirme yönelimli uygulamalarda umut kavramı temeldir (Guo ve Tsui, 2014). Sosyal hizmetin temel yaklaşımlarından biri olan güçlendirme yaklaşımı, bireyin güçleri bağlamında umudun önemine vurgu yapmaktadır. Nitekim Zimmerman ve Warschausky (1998) güçlendirmeyi, "kişilerin yaşamları üzerinde kontrol sahibi olmalarını, çevreleriyle ilgili farkındalık geliştirmelerini içeren interaktif bir süreç" olarak tanımlamıştır. Bu bağlamda umut duygusu, bireyin güçleriyle yakından ilişkilidir. Bu duygu, bireyin güçlerini fark etmesinde bir katalizör görevi görmektedir. Travmatik ve olumsuz olaylarla karşı karşıya gelen insanlar, yaşadığı gerilimin etkisiyle kendine acıma, benlik saygısında düşüş, hiçbir şeyi başaramayacağını düşünme gibi olumsuz duygularla kendisini

kuşatabilir. Bu aşamada birey var olan baş etme stratejilerini kullanır ve eğer bu stratejiler işe yaramaz hale gelirse bireyin profesyonel bir yardım alması gerekebilir. Geline bu süreçte yardımın niteliği ve meslek elemanının müracaatçıya yaklaşımı son derece önemlidir.

Bununla birlikte çözüm odaklı yaklaşım temelinde de umut aşılama vardır. Bu bağlamda önemli olan bir diğer nokta, sosyal hizmet uzmanının kendi benliğinin ve içsel alanının farkında olmasıdır. Sosyal hizmet uzmanının kendi içsel süreçlerinin ve tinsel alanının farkında olması aynı zamanda kendisindeki umudu fark etmesine olanak sağlayacaktır. Sosyal hizmet uzmanı olumlu ve olumsuz duygularının ne derece farkında? Sosyal hizmet uzmanı kendi düşünce ve davranışlarını nasıl değerlendiriyor? Sosyal hizmet uzmanı var olan güçlerinin farkında mı ve bunları kullanabiliyor mu? Sosyal hizmet uzmanı umut duygusuna sahip mi? Sosyal hizmet uzmanının tüm bu soruları cevaplaması ve kendi keşif yolculuğuna çıkması, müracaatçıyla daha etkili bir müdahale süreci geçirmesinde ona yardım edecektir. McCarter (2007), sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçıya umut aşılması için öncelikle kendisinin umut duygusuna sahip olması gerektiğini belirtmiştir. Dahası umutsuzluk duygusu yaşayan sosyal hizmet uzmanlarının, olumsuz duygularını ve rahatsızlıklarını tanımlaması gerektiğini ifade etmiştir. Bu aşamadan sonra sosyal hizmet uzmanı, müracaatçının kendi içsel ve tinsel alanını fark etmesi için müdahalelerde bulunmalıdır. Kişisel ve kişilerarası gücünün farkına varan müracaatçı, içinde bulunduğu zor durumdan çıkabilmek için eyleme geçer ve yanında taşıdığı en önemli unsurlardan biri de umut duygusu olur. Bu duygu özellikle geleceğe yönelik atılan adımlarda müracaatçıya eşlik eder. Bu şekilde “umut aşılama” etkin bir şekilde gerçekleşebilir. Bazı yazarlar (Adamson ve Roby, 2011), sosyal hizmet uzmanıyla müracaatçı arasındaki destekleyici ve umut dolu bir ilişkinin çocuklarda ve gençlerde umut duygusunu arttıracaklarını belirtmiştir. Sosyal hizmet uzmanının umut duygusu ve müracaatçının umut duygusu arasında karşılıklılık vardır ve her ikisinin umut duygusu birbirini beslemektedir. Flesaker ve Larsen (2010) de umudun sosyal hizmet uzmanını motive eden bir güç olduğunu ve müracaatçı ile olan süreçte oldukça önemli olduğunu belirtmiştir.

Sosyal hizmet müdahalelerinde müracaatçıya umut aşılama, birey ve grup odaklı çalışmalarda da oldukça önemlidir (Arndt vd., 2009). Tinsel alanının farkında olan, yaşamındaki olumsuz durumları anlamlandırmaya çalışan, sorunlara yönelik uygun ve etkili baş etme stratejileri kullanabilen bireylerde, umudun etkili bir şekilde kullanıldığı söylenebilir. Daha önce de belirtildiği gibi müracaatçılarda umudun

kullanımı, güçlendirme yaklaşımı ile ilişkilidir. Müracaatçıda var olan gücün müracaatçıya fark ettirilmesi ve müracaatçının kendisindeki ve çevresindeki gücü etkili bir şekilde kullanabilmesi aynı zamanda umudun etkili bir şekilde kullanılması ile de bağlantılıdır.

Sosyal hizmet uzmanları adalet ve eşitlik temelinde, umutsuzluk duygusu içindeki müracaatçılarla çalışmaktadır (Ferguson, 2008). Saleebey (2000), problematik durumlarda daima değişim için bir potansiyelin ve umudun olduğunu belirtmiştir. Müracaatçılara daha nitelikli hizmetlerin sunumu için umut, gelişim için bir vizyon barındırır. Umudun, hem sosyal hizmet uzmanlarının hem de müracaatçıların olumlu psikolojik durumuna ve dayanıklılığına katkı sağlayan önemli özelliklerden biridir (Adamson vd., 2014). Bazı araştırmacılar umut duygusunun bireyin başarısı üzerindeki etkisini ölçmeye yönelik araştırmalar yapmıştır (Scioli vd., 2011). Snyder (2002) yaptığı çalışmada, umut duygusu yüksek olan bireylerin kişilerarası ilişkilerinin daha olumlu ve daha fazla sosyal desteğe sahip olduğunu belirlemiştir. Başka bir araştırmada umut duygusu yüksek olan bireylerin daha fazla arkadaş canlısı, mutlu, benlik saygısı yüksek ve daha fazla amaca sahip olduğu görülmüştür (Snyder vd., 2002). Umudun bireyin ruh sağlığı için oldukça önemli bir unsurdur (Matsuoka, 2015). Ayrıca depresyondan kurtulmada, problem çözmede, öz yönetim stratejilerini etkin bir şekilde kullanabilmede müracaatçıya olumlu çıktılar sağlamaktadır. Kanseri hastalarıyla yapılan bazı çalışmalarda umut duygusunun kanser hastalarının psiko-sosyal uyumunu artırdığı saptanmıştır (Ruden, 2019; Tuncay, 2009; Farone vd., 2007). Dorsett (2010) ise umut duygusunun hastalık üzerinde kontrol duygusu oluşturmada, yaşam kalitesi üzerinde ve başatma stratejileri üzerinde olumlu etkilerinin olduğunu belirtmiştir.

SONUÇ

Umut kavramı sosyal hizmet literatüründe güçlendirme yaklaşımı içerisinde sıklıkla kullanılan bir kavramdır. Bununla birlikte sosyal hizmet uygulamalarında da müdahale sürecini etkili kılan unsurlar arasında yer almaktadır. Yapılandırılmış umut temelli çalışmalar, ulusal literatürde oldukça yetersizdir. Bununla birlikte yurt dışı literatürde, yapılandırılmış umut temelli uygulamaların birçok sorun alanında olumlu sonuçlar verdiği görülmektedir. Bireyin kendi tinsel alanına yolculuğu, yaşamını, karşılaştığı olayları anlamlandırma süreci “umut” duygusu ile etkileşim içerisindedir. Umudun, bireyin etkili bir şekilde eyleme geçmesini destekleyen önemli bir güçtür. Dolayısıyla sosyal hizmet müdahalesinde, müracaatçının umut duygusunun açığa çıkmasını

desteklemek planlı müdahale sürecinin vazgeçilmez bir unsuru olarak düşünülebilir. Sosyal hizmet uygulamalarında umudun kullanımı ve işleyişi, sosyal hizmet uzmanının mesleki becerisi ve kendi “ben”ini ne ölçüde tanıdığı ve keşfettiği ile doğru orantılıdır. Çünkü hem sosyal hizmet uzmanında hem de müracaatçıda gerçekçi bir umut duygusunun ortaya çıkması için öncelikle sosyal hizmet uzmanının kendi keşif yolculuğuna çıkması ve müdahale sürecini bilgi, beceri ve değer sacayağında güçlendirmesi gerekmektedir. Bireyin özellikle tinsel ve bilişsel alanıyla ilişkili olan umut, aynı zamanda bireyi kendi içsel yolculuğuna yönlendiren ve bireyin tinsel, bedensel ve zihinsel süreçleri arasında bir ahenk oluşturmaya yardım eden önemli bir etkidir.

Müdahale sürecinde umut odaklı yaklaşımı desteklemek için gerekli olan birkaç önemli unsur bulunmaktadır. Bunlardan ilki yansıtıcı sorular kullanarak müracaatçıyı keşif ve farkındalık sürecine sevk etmektir. Bunun için öncelikle müracaatçıyla güven ilişkisi kurmak ve müracaatçıyı tanımak esastır. Sosyal hizmet uzmanının müracaatçıyı tanıyabilmesi için ise öncelikle kendi benliği ile ilgili farkındalık sağlaması gerekmektedir. Tüm bu süreçler zincirin halkaları gibi birbirine bağlıdır. Yani bireyin kendisini keşfetmesi, güçlerinin, güçsüzlüklerinin, yapabileceklerinin farkında olması; bireyin benlik saygısının, umut duygusunun artmasına ve içsel-dışsal kaynaklarını harekete geçirmesine yardımcı olacaktır.

Sonuç olarak hem müracaatçının hem de sosyal hizmet uzmanının müdahale sürecinde “gerçekçi” umut duygusundan yararlanmasının, müracaatçının travmatik olaylarla baş etmesinde, sorunlarının çözümünde aktif bir şekilde rol almasında, yaşamını, kendisini ve karşılaştığı olayları anlamlandırmasında etkili bir yol olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Adamson, C., L. Beddoe and A. Davys (2014) Building resilient practitioners: Definitions and practitioner understandings. *British Journal of Social Work*, 44(3): 522–41.
- Akgül Gök, F. (2018). Şizofreni Tanısı Olan Bireylerin Ebeveynlerinin Yaşantılarının Güçlendirme Yaklaşımı Çerçevesinde İncelenmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Allott, P., Loganathan, L. and Fulford, K. W. M. (2002) Discovering hope for recovery. *Canadian Journal of Community Mental Health*, 21(3): 1–22.
- Arndt, M., Murchie, F., Schembri, A. M., and Davidson, P. M. (2009). Others had similar problems and you were not alone: Evaluation of an open-group mutual aid model in cardiac rehabilitation. *Journal of Cardiovascular Nursing*, 24(4): 328-335.

- Bent-Goodley, T.B. (2015). Editorial: A call for social work activism. *Social Work*, 60(2): 101–103.
- Benzein, E. and Saveman, B.I. (1998). One step towards the understanding of hope: A concept analysis. *International Journal of Nursing Studies*, 35(6): 322–9.
- Bishop, E.C. and Willis, K. (2014) Without hope everything would be doom and gloom: Young people talk about the importance of hope in their lives. *Journal of Youth Studies*, 17(6): 778–793.
- Boddy, J., O’Leary, P., Tsui, M.S., Pak, C.M. and Wang, D.C. (2018). Inspiring hope through social work practice. *International Social Work*, 61(4): 587-599.
- Collins, S. (2015). Hope and helping in social work. *Practice*, 27(3): 197-213.
- Darrell, L. (2016). Faith that God cares: The experience of spirituality with African American hemodialysis patients. *Social Work and Christianity*, 43(2): 189–212.
- Dorsett, P. (2010). The Importance of hope in coping with severe acquired disability. *Australian Social Work*, 63(1): 83–102.
- Du, H. and R.B. King (2013). Placing hope in self and others: Exploring the relationships among self-construals, locus of hope, and adjustment. *Personality and Individual Differences*, 54(3): 332–7.
- Duggleby, W. and K. Wright (2009). Transforming hope: How elderly patients live with hope. *Canadian Journal of Nursing Research*, 41(1): 204–17.
- Farone, D.W., Fitzpatrick, T.R. and Bushfield, S.Y. (2007). Hope, locus of control, and quality of health among elder Latina cancer survivors. *Social Work in Health Care*, 46(2): 51–70.
- Ferguson, I. (2008). *Reclaiming Social Work: Challenging Neoliberalism And Promoting Social Justice*. London: Sage.
- Flesaker, K. and D. Larsen (2010). To offer hope you must have hope: Accounts of hope for reintegration counsellors working with women on parole and probation. *Qualitative Social Work*, 11(1): 61–79.
- Guo, W.H. and M.S. Tsui (2014). From micro-situational making of agency to multi-level reflection on social relation and structure: The case of qing hong program after ‘5.12’ earthquake of Sichuan, China. *Qualitative Social Work*, 13(5): 689–705.
- Haugan, G., Utvaer, B.K. and Moksnes, U.K. (2013). The herth hope index – A psychometric study among cognitively intact nursing home patients. *Journal of Nursing Measurement*, 21(3): 378–400.
- Heller, N. R. (2014). Risk, hope and recovery: Converging paradigms for mental health approaches with suicidal clients. *The British Journal of Social Work*, 45(6): 1788-1803.
- Heller, N.R. (2015). Risk, hope and recovery: Converging paradigms for mental health approaches with suicidal clients. *The British Journal of Social Work*, 45(6): 1788–1803.
- Ho, S.M., Ho J.W., Bonanno, G.A., Chu, A.T.W. and Chan, E.M.S. (2010). Hopefulness predicts resilience after hereditary colorectal cancer genetic testing: A prospective outcome trajectories study. *BMC Cancer*, 10(1): 279–88.
- Mun Hong, I.W. and Ow, R. (2007). Hope among terminally 111 patients in Singapore: An exploratory study. *Social Work in Health Care*, 45(3): 85-106.
- Houghton, S. (2007). Exploring hope: Its meaning for adults living with depression and for social work practice. *Australian E-Journal for the Advancement of Mental Health*, 6(3): 1–8.

- Koenig, T., and Spano, R. (2006). Professional hope in working with older adults. *Journal of Sociology and Social Welfare*, 33(2): 25–44.
- Koenig, T. and Spano, R. (2007). 'The cultivation of social workers' hope in personal life and professional practice. *Journal of Religion and Spirituality in Social Work: Social Thought*, 26(3): 45–61.
- Kondrat, D.C. and Teater, B. (2010). Solution-focused therapy in an emergency room setting: Increasing hope in persons presenting with suicidal ideation. *Journal of Social Work*, 12(1): 3–15.
- Konopik, D.A. and Cheung, M. (2013). Psychodrama as a social work modality. *Social Work*, 58(1): 9–20.
- Lazarus, R.S., Folkman, S. (1984). *Stress, Appraisal And Coping*. New York: Springer Publishing Company.
- Matsuoka, A. K. (2015). Ethnic/racial minority older adults and recovery: Integrating stories of resilience and hope in social work. *British Journal of Social Work*, 45(1): 135-152.
- McCarter, A.K. (2007). The impact of hopelessness and hope on the social work profession. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 15(4): 107–23.
- McLean, P. (2011). Balancing hope and hopelessness in family therapy for people affected by cancer. *The Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, 32(4): 329–342.
- Mulligan, J., MacCulloch, R., Good, B. and Nicholas, D.B. (2012). Transparency, hope, and empowerment: A model for partnering with parents of a child with autism spectrum disorder at diagnosis and beyond. *Social Work in Mental Health*, 10(4): 311–30.
- O' Hara, D. (2013). *Hope and Counselling in Psychotherapy*. London: Sage.
- O'Leary, P. and Robb, S. (2009). Hope and young people on the margins: Hope and utopias as prerequisites for sustainability. *The International Journal of Environmental, Cultural, Economic and Social Sustainability*, 5(4): 325–342.
- Pargament, K. I. (2007). *Spiritually Integrated Psychotherapy*. New York, NY: The Guildford Press.
- Ruden, M. H. (2019). A Call for hope-centered work: A preliminary study of oncology social workers' perceptions of the role and value of hope at end-of-life. *Clinical Social Work Journal*, 47: 300-307.
- Saleebey, D. (2000). Power in the people: Strengths and hope. *Advances in Social Work*, 1(2): 127–36.
- Scioli, A., M. Ricci, and T. Nyugen (2011). Hope: Its nature and measurement. *Psychology of Religion and Spirituality*, 3(2): 78–97.
- Scott, C.V., Hyer, L.A. and McKenzie, L.C. (2015). The healing power of laughter: The applicability of humor as a psychotherapy technique with depressed and anxious older adults. *Social Work in Mental Health*, 13(1): 48–60.
- Schrank, B., Stanghellini, G., and Slade, M. (2008). Hope in psychiatry: a review of the literature. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 118(6): 421-433.
- Snyder, C.R., Harris, C., Anderson, J.R., Holleran, S.A., Irving, L.M., Sigmon, S.T., Yoshinobu, L., Gibb, J., Langelle, C. and Harney, P. (1991). The will and the ways: development and validation of an individual-differences measure of hope. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60(4): 570–585.
- Snyder, C. R. (1994). *The Psychology of Hope: You Can Get There From Here*. New York, NY: Free Press.
- Snyder, C.R. (1995). Conceptualizing, measuring, and nurturing hope. *Journal of Counseling & Development*, 73(3): 355–360.

- Snyder, C.R. (2002). Hope theory: Rainbows in the mind. *Psychological Inquiry*, 13(4): 249–75.
- Tuncay, T. (2009). Genç kanser hastalarının hastalık anlatılarının güçlendirme yaklaşımı temelinde analizi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 20(2): 69-88.
- Yeasting, K. and Jung, S. (2010). Hope in motion. *Journal of Creativity in Mental Health*, 5(3): 305–319.
- Young, P., Hong, P., Hodge, D.R. and Choi, S. (2015). Spirituality, hope, and self-sufficiency among low-income job seekers. *Social Work*, 60(2): 155–64.
- Zimmerman, M.A. ve Warschausky, S. (1998). Empowerment theory for rehabilitation research: Conceptual and methodological issues. *Rehabilitation Psychology*, 41: 3-16.

Altındağ, Ö. (2020). Vaka yönetimi ve sosyal hizmette kullanımı. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(2), 618-646.

Derleme

Makale Geliş Tarihi: 26.02.2020

Makale Kabul Tarihi: 21.03.2020

VAKA YÖNETİMİ VE SOSYAL HİZMETTE KULLANIMI

Case Management and Its Use in Social Work

Özgür ALTINDAĞ*

* Dr., Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, ozgur@ozguraltindag.com, ORCID ID: 0000-0002-4828-7501

ÖZET

Bu makalede vaka yönetimi yaklaşımının içeriği ve sosyal hizmet mesleğindeki kullanımı ele alınmaktadır. Vaka yönetimi pek çok bilim dalı tarafından hem birey hem toplum düzeyinde kullanılan bütüncül bir yaklaşımdır. Özellikle günümüzde artan psiko-sosyal sorunların çözümünde bütüncül bakış açısı ile bütüncül çözümler gerekli olmaktadır. Bu nedenle bir sorunun çözümünde farklı bilim dallarının uygulayıcıları ile ortak hareket etme zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.

Sosyal hizmetin eklektik temelli bir bilimsel temele sahip olması ve uygulama sürecinde diğer meslek elemanları ile yakın çalışmayı gerektirmesi vaka yönetiminin kullanılmasını zorunlu bir hale getirmiştir. Özellikle sağlık alanında tıbbi sosyal hizmet uygulamaları ile ihtiyaç duyulan vaka yönetimi yaklaşımı yıllar içinde diğer pek alanda da sıklıkla kullanılan popüler bir yaklaşıma dönüşmüştür.

Vaka yönetimi en temelde müracaatçıların karmaşık ihtiyaçlarına çözüm üretme amacıyla kullanılmaktadır. Bu bağlamda vaka yönetimi yaklaşımının uygulanmasında sosyal hizmet uzmanlarının da donanımlı olmaları yaklaşımın etkili sonuçlar vermesi için gereklidir.

Vaka yönetimi oldukça popüler bir yaklaşım olmasına karşın aslında sosyal hizmet alan yazınında sınırlı bir şekilde ele alınmaktadır. Çalışmanın kurgulanmasındaki temel amaç vaka yönetiminin güncel kaynaklar ışığında daha ayrıntılı bir şekilde ele alınarak daha anlaşılır bir hale gelmesine olanak yaratmaktır. Çalışma kapsamında vaka yönetiminin tarihsel özellikleri, tanımı, içeriği, amaçları, aşamaları ve ilkeleri ele alınmış, vaka yöneticisinin rol ve fonksiyonları ile vaka yönetiminin sosyal hizmetteki kullanımından bahsedilmiştir.

Anahtar kelimeler: Vaka, vaka yönetimi, sosyal hizmet.

ABSTRACT

This article discusses the content of the case management approach and its use in the social work profession. Case management is an integrative approach used by many branches of science at both the individual and community level. Holistic solutions with a holistic perspective are required especially in the solution of increasing psycho-social problems. For this reason,

for the solution of a problem, it is necessary to act jointly with the practitioners of different branches of science.

The fact that social work has an eclectic-based scientific basis and requires close working with other professionals in the implementation process has made it necessary to use case management. The case management approach, which is needed especially with medical social services in the field of health, has become a popular approach that is frequently used in many other fields over the years.

Case management is mainly used to provide solutions to the complex needs of clients. In this context, it is necessary that social workers are well equipped in the implementation of the case management approach in order to provide effective results.

Case management is a very popular approach but is limited in the social work literature. The main purpose in the design of the study is to enable the case management to be more comprehensible by addressing it in detail in the light of current sources. Within the scope of the study, the historical features, definition, content, objectives, stages and principles of case management are discussed, the role and functions of the case manager and the use of case management in social work are discussed.

Key words: Case, case management, social work.

GİRİŞ

Dünya üzerindeki herhangi bir yerde bulunan bireyleri, grupları, örgütleri, toplumları etkileyen çok yönlü sorunların çözümünde farklı mesleklerce, farklı teknikler ve yaklaşımlar kullanılmaktadır. Bu mesleklerden biri olan sosyal hizmet mesleği gönüllülük esası ile yapılan yardım çalışmaları ile ortaya çıkmış ve karmaşık sorunların bütüncül bir bakış açısı ile çözümlenmesi ihtiyacı temelinde önemini artırmıştır.

Mesleğin uygulama alanında hem doğrudan mesleğe hem de diğer mesleki alanlara ait pek çok teori, yaklaşım ve teknik kullanılmaktadır. Başlarda daha çok teşhis ve tedavi mantığı ile yürüyen sosyal hizmet uygulamaları giderek daha kompleks yaklaşımların kullanıldığı bir meslek haline dönüşmüştür. Ekosistem yaklaşımı, sistem yaklaşımı, güçler perspektifi, yapısal yaklaşım, güçlendirme yaklaşımı, vaka yönetimi gibi pek çok yaklaşım ve teori sosyal hizmet uygulamalarında kullanım olanağı bulmuştur.

Son yirmi yıllık periyoda bakıldığında, genelde sosyal hizmet uygulamalarının arttığı, sorunlara bütüncül bir bakış açısı ile bakıldığı görülmektedir. Birçok yazarın üzerinde hemfikir olduğu gibi, vaka yönetimi de güçlendirme yaklaşımı gibi mesleki çevrelerde bir fısıltı gibi duyulmaya başlanmış, sonrasında sosyal hizmet müdahalelerinde oldukça popüler bir yöntem haline gelmiştir.

VAKA YÖNETİMİ KAVRAMININ TANIMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Vaka yönetimi ile ilgili olarak pek çok tanımlama yapılmıştır. Yapılan tanımlamalar hem konuya farklı açılardan bakmamızı sağlayabilmekte, hem de vaka yönetimi kavramını anlamayı kolaylaştırmaktadır. Tanımların kendi analitik duruşu ile tutarlı olması ve tanımsal açıdan belirli uygulamaların açıklamalarını içermesi gereklidir. Vaka yönetimi ile ilgili herkes tarafından kabul edilecek ortak bir tanımın yapılması zor olsa da tanımlara bakıldığında iki tür tanım olduğu görülmektedir. İlk tür tanımlar, genelleyci ve kapsamlı tanımlardır. Bu tanımların içinde kişiye özel hizmetler, koordinasyon, bağ kurma, hizmet ağları, verimlilik ve etkin maliyet gibi kavramlar bulunmaktadır. İkinci tür tanımlamalar ise klinik veya gelişmiş uygulamaların odağında tasarlanmaktadır. Bu tanımlar genellikle vaka yöneticisinin ayrıntılı koordinasyon sorumluluklarını ve klinik görevlerini içermektedir (Gursansky vd.,2003).

1992 yılında Ulusal Sosyal Hizmet Derneği (NASW) tarafından yapılan tanımlamaya göre vaka yönetimi, profesyonel uzmanın, müracaatçının kendisi ve ailesinin ihtiyaçları ile ilgili gerekli bilgiyi toplayarak hizmet verdiği bir yöntemdir. Amerika Vaka Yönetimi Topluluğu (CMSA) ise vaka yönetimini "kaliteli, uygun maliyetli sonuçlara ulaşmak için iletişim ve ulaşılabilir kaynaklar doğrultusunda bireyin sağlık gereksinimlerini karşılayan hizmetler ve seçenekler için değerlendirme, planlama, kolaylaştırma ve savunuculuktan oluşan işbirlikçi bir süreç" olarak tanımlamıştır (CMSA, 2010).

Vaka yönetimi hizmet sunumu yapmaya çalışan bir yaklaşımdır. Temelde birleştirici, müracaatçı odaklı, koordine edici, amaç odaklı, hesap verilebilir, esnek, düzenli, uygun maliyetli, sürdürülebilir ve kapsamlı olma gibi özelliklere sahiptir (UCLA,1989). Literatürde vaka yönetimi kavramının yerine, "hedeflere göre yönetim, kontrollü bakım, bakım yönetimi, ortak yönetim ve ortak bakım" gibi terimlerin kullanıldığı da görülmektedir (Ignatavicus ve Hausman,1995).

Çalışılan alanlara göre farklı isimlendirildiği gibi farklı alanlarda farklı şekillerde kullanılan vaka yönetimi sağlık alanında da çok sık kullanılan bir terimdir ve genelde bireylerin ve ailelerin sağlık gereksinimlerinin uygun şekilde karşılandığı bir problem çözme biçimi olarak tanımlanmaktadır. Vaka yönetimi yaklaşımının kullanım biçimleri mesleklere göre farklılık gösterse de kullanım amaçları benzerdir. Amaç çoğu kez kişiye en uygun ve en kaliteli müdahaleyi sağlamaktır. Sağlık alanındaki kullanımda temel amaç en düşük maliyetle en kaliteli bakımı sağlamak olarak ifade edilmektedir (Gunderson ve Kenner,1992).

Vaka yönetimi etki alanı ve odağı dikkate alınarak farklı şekillerde tanımlanmıştır. Birçok vaka yönetimi tanımında vaka yöneticisinin sahip olması gereken özelliklere açıkça vurgu yapılmıştır. Yapılan tanımların çoğu yöntemden çok, vaka yöneticisine ilişkindir. Moxley'in (1989) yaptığı tanım buna örnektir. Moxley'e göre vaka yönetimi, çeşitli düzeyde ihtiyaçları bulunan bireylerin iyilik durumlarını ve işlevselliklerini artırma amacıyla düzenlenmiş resmi ve resmi olmayan sistemleri organize etme, koordine etme ve sürdürmeyle sorumlu kişi veya ekiptir.

Görüldüğü gibi literatürde vaka yönetimine ilişkin farklı tanımlar yer almaktadır. Bu tanımlar incelendiğinde vaka yönetiminin; birleştirici, müracaatçı odaklı, koordine edici, amaç odaklı, hesap verilebilir, esnek, düzenli, etkili, verimli, destekleyici, uygun maliyetli, sürdürülebilir, sistematik, kısıtlı kaynakları belirleme ve kaynakları adil dağıtma ile kapsamlı olma gibi özelliklere sahip; kişiye en uygun ve en kaliteli müdahaleyi sağlamayı amaçlayan, arama, izleme ve planlamayı içeren...bir yaklaşım olduğu görülmektedir (Bower,1992; Huber,2010; Barker, 1999; Weil ve Karls, 1985; Ignatavicius ve Hausman 1995; Dill, 2001).

Vaka yönetimi sağlık ve insani hizmet çalışanları tarafından kullanılmaktadır. Bu kavram bireyle çalışmanın önceki kavramsallaştırmaları ile birçok açıdan benzerdir. Birçok alanda kullanılan bu yaklaşımı sosyal hizmet uzmanları müracaatçıya destek olma amacıyla kullanırlar. Bu yaklaşım müracaatçıların içinde buldukları şartlar ve durumlara uygun, uzun süreli, etkili, onların sosyal fonksiyon göstermelerini sağlayabilen ve genel sağlık durumlarını olumlu yönde geliştirmeye yönelik bir yaklaşımdır. Vaka yönetimi toplumdaki çocuklar, yetişkinler, aileler, kronik fiziksel hastalığı olanlar ve yaşlılar ile sağlık hizmetleri ve sosyal hizmetlere ihtiyaç duyulan her grupta kullanılır (Bogo,2006).

Vaka yönetimi kavramı ile ilgili yapılan tanımlamalarda müracaatçıların ihtiyaç duyulan kaynaklar ile buluşturulması ve bağımsız bir şekilde fonksiyon gösterebilmeleri amacıyla ihtiyaç duydukları kaynakların doğrudan sağlanması ile güçlendirilmeleri düşüncesi ortak noktalardır. Vaka yönetiminin pek çok alanda farklı meslek elemanları tarafından kullanılması, farklı bakış açıları ile tanımlanması, özellikle yardım ve sağlık alanında çalışanlarca son dönemde oldukça yoğun bir şekilde kullanılması yöntemin bilinirliğini artırmaktadır.

Vaka yönetiminin öncelikle Amerika'daki sosyal hizmet ve hemşirelik mesleklerinin ilk aşamalarındaki uygulamalarında ortaya çıktığı görülmektedir (Bower 1992; Murer ve Brick 1997; O'Connor vd., 2003). Benzer şekilde vaka yönetimi yaklaşımı İngiltere,

Avustralya ve diğer Avrupa ülkelerinde de uygulanmıştır ancak ABD yaklaşımın kuramsal temellerinin oluşumu ve dünyaya yayılmasında liderliği üstlenmiştir. Weil ve Karls (1985)'a göre ise Amerika'da vaka yönetiminin bir kavram olarak ortaya çıkışı 1863 yılına dayanmaktadır. O dönem Amerikan hayırseverlik derneklerinin birçoğu kendilerine başvuran müracaatçıları ihtiyaçları doğrultusunda farklı yerlere yönlendirmişlerdir. Bu ve benzer süreçlerin genel olarak vaka yönetiminin ilk temellerini oluşturduğu ifade edilebilir.

Vaka yönetimi Amerika'da ilk olarak kamu hizmetleri ve insanı hizmetlerde kullanılmaya başlanmıştır. Vaka yönetiminin profesyonel anlamda psikiyatri ve sosyal hizmetin bir alanı olarak kullanımı 1920'lerde olmuştur. 1930'larda gezici hemşireler tarafından kullanılmış, 1980'lerde akut bakımda gelişmiş ve yaygınlaşmış, 1990'larda ise tüm servislere yayılmıştır (Cesta ve Tahan, 2003'den akt: Huber,2010).

Vaka yönetiminin ortaya çıkışının aslında pek çok kaynağa dayandığı söylenebilir. Dolayısı ile yaklaşımın ortaya çıkışını tek bir tarihsel çıkış noktasına bağlamak yanlış olacaktır. Gursansky vd yaklaşımın özellikle 70'li yıllardan itibaren yapılan çalışmaların katkısı ile ciddi bir gelişme gösterdiğini belirtmişlerdir (2003). Vaka yönetimi Amerika'daki sosyal hizmet uygulamalarında da yine 1970'li yıllardan itibaren yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Yaklaşımın "vaka yönetimi" adı ile kullanımı 1970'li yılların başına dayanmaktadır. Yaklaşımı bu isimle ilk kullanan meslek grubu o tarihlerde hemşire sıfatıyla çalışıyor gibi görünse de aslında sosyal hizmet uzmanları olmuştur (Huber, 2010). Sonraki süreçte sağlık alanında çalışan diğer personel tarafından da kullanılmaya başlanmıştır.

Vaka yönetimi yaklaşımının gelişimi 1989 yılında toplumsal bakım konulu Griffiths Raporu olarak bilinen rapordan etkilenmiştir. Rapor ağırlıklı olarak toplumsal bakım hizmetlerinin vaka yönetimi çerçevesinde yeniden ele alınmasını öngörmüş ve bu haliyle yaklaşımın gelişime ciddi katkı sunmuştur. Ancak raporda Griffiths, vaka yönetimi terimini tanımlamasına rağmen, bu terim yerel müracaatçı gruplarının bütçe ve hizmetlerine odaklanan stratejik yönetim görevi olarak görülmüştür. Vaka yönetimi bu şekilde anlaşıldığı için raporun çeşitli modelleri teşvik etme ve en iyi yaklaşımı geliştirme ile ilgili politika rehberliği anlaşılamamıştır (O'Hagan, 2007). Yaklaşımın gelişimden önemli bir yere sahip olan bu raporun içeriği tam olarak anlaşılmadığı için alana sunacağı katkıdan azami ölçüde yararlanılamamıştır.

Gursansky ve diğeri (2003)'ne göre vaka yönetimi yaklaşımı tam bir sözcük olarak 1990'larda vızıltı gibi duyulmaya başlanmış, yeni milenyumun başından itibaren de daha popüler bir kavram olarak aktif bir biçimde kullanılmaya başlanmıştır.

Son sürece bakıldığında çoğu basılı yayında vaka yönetimi bakım ve sosyal hizmet mesleği ile bağlantılandırılmaktadır. Bu sebeple yaklaşım daha çok sosyal hizmet uzmanı, hemşire, doktor ve psikologlar tarafından kullanılmaktadır.

Tarihsel sürece bakıldığında vaka yönetiminin süreç içinde önemini giderek arttığı görülmektedir. Sosyal hizmet uzmanları için vaka yönetimi yaklaşımının önemini artışı ile ilgili olarak Kirst-Ashman ve Hull (2009) bazı başlıkların etkili olduğunu öne sürmüşlerdir. Vaka yönetiminin tarihsel süreç içerisinde önemini artışı nedenleri şu şekilde sıralanmıştır:

1. Müracaatçıların çok daha az kısıtlayıcı çevrelerde yaşamalarına yapılan vurgunun artması,
2. İnsanları kuruluşların dışında tutma hedefi,
3. Yaşlıların mümkün olduğunca uzun bir süre kendi evlerinde bakılmaları hedefi,
4. Müracaatçılara sağlanan sağlık ve diğer bakım türlerinin maliyetlerini sınırlandırma veya azaltma çabası,
5. Genellikle mevcut kaynakların farkında olmayan müracaatçıların haklarına artan ilgi,
6. Genel kapasitelerindeki sınırlılık nedeni (örneğin zihinsel yetersizlik) ile temel yönlendirme sistemlerini kullanamayan müracaatçılara için oluşan farkındalık,
7. Çevrenin müracaatçıların problemlerine nasıl katkı sunacaklarına ilişkin dikkatin artması,
8. Medikal modele olan ilginin azalması (medikal model müracaatçıların problemlerini "hastalık" olarak görmekte dolayısı ile müracaatçı tedavi edilmeli anlayışına yönelmektedir),
9. İnsani hizmet programlarının genişlemesi ve hizmetlerin parçalanması ve karmaşıklaşmasında yaşanan artış (hiç kimsenin büyük uzmanlık gerektiren müracaatçı sisteminin sorumluluğunu tamamen alamaması gibi),
10. Vaka yönetim hizmetlerinin federal yasalara dahil edilmesi.

Aslında genel anlamda vaka yönetiminin ortaya çıkışı, önemini artışı ve yaygınlaşmasının ardında ciddi bir ihtiyacın olduğu görülmektedir. Yaklaşım hem müdahalelerin etkinlik düzeyini artırmış hem de ciddi bir zaman ve mali tasarruf sağlamıştır.

Vaka yönetiminin kavramsal içeriği ve tarihsel gelişimi ile ilgili bu girişten sonra vaka yönetiminin amaçlarına değinilecektir.

VAKA YÖNETİMİNİN AMAÇLARI VE İLKELERİ

Vaka yönetimi sürecindeki en temel öge müracaatçının ihtiyaç duyduğu bakım ve hizmetlerin koordine edilmesidir. Bu amaçla bakıldığında, vaka yönetiminin içeriği ve odaklandığı alanı anlayabilmek için uygulamanın amaç ve fonksiyonlarının ne olduğunu bilmek önemlidir. Uygulamanın amaç ve fonksiyonlar konusunda bilgi sahibi olunmadan vaka yönetimi sürecini başlatmanın bir anlamı yoktur. Özellikle sağlık ve sosyal hizmet alanlarında çalışmalarını sürdüren birçok yazar vaka yönetiminin amaçlarını farklı bakış açıları ile kuramsallaştırmışlardır. Bunlara değinmek gerekirse; Moxley (1989)'e göre vaka yönetiminin üç temel amacı vardır:

- Sosyal hizmetler ve sosyal destek sistemlerini kullanan müracaatçıların kapasitelerini ve becerilerini geliştirmek,
- Müracaatçının iyilik hali ve işlevselliğini desteklemek için sosyal ağların ve ilgili insani hizmet sağlayıcılarının kapasitelerini geliştirmek.
- Hizmet sunumunun etkinliği ve verimliliğini desteklemek.

Corliss ve Corliss (1999) de vaka yönetiminin kaynakların sağlanmasında kişilere yardım etme, kişilerle çevredeki insanlar arasındaki etkileşimi kolaylaştırma ile örgütleri ve toplumu etkileyerek bunları bir bütün olarak insanlara duyarlı hale getirme amaçları olduğunu vurgulamıştır. Bu amaçlara bakıldığında sistem yaklaşımına benzer bir kurgulama olduğu görülmektedir. Birey yalnız başına ele alınmamakta sorunların çözümünde bireyin çevresi ve yaşadığı toplum da sürece dahil edilmektedir.

Intagliata (1982) müracaatçıya sağlanan bakımın sürekliliğini artırmanın vaka yönetiminde oldukça önemli bir amaç olduğunu belirtmiştir. Vaka yönetiminin en temelde müracaatçı için sağlanan bakımın devamını sağlama, erişilebilirlik ve hesap verilebilirliği artırma ve sistem içindeki hizmet dağılımının verimliliğini artırma amaçlarının olduğunu vurgulamıştır. Bunun dışındaki hedefler genellikle hizmet sistemi içindeki ulaşılabilirlik ve hesap verilebilirliği artırmaya dönüktür. Bunlara ek olarak hizmet sisteminin parçalı yapısı nedeni ile müracaatçının ihtiyacının birden fazla kurumun desteği ile karşılanmasının gerekli olduğu durumlarda hesap verilebilirliği güvence altına almak oldukça zordur. Bu noktada vaka yönetimi sisteminin, sistemin genel sorumluluğunun bir kişi veya kuruma verilmesi ile hesap

verilebilirliği artırmak için tasarlandığı sonucuna varılabilir. Sistem içindeki hizmet sunumunun etkinliğini ve sistemin verimliliğini artırmak da vaka yönetiminin temel amaçları arasındadır. Genel olarak sıralanan bu amaçlar temelde hizmetlerin maliyetlerinin düşürülmesine de yardımcı olmaktadır.

Moore (1990) vaka yönetiminin amaçlarını on başlık altında toplamıştır. Bunlar:

1. Bireylerin çevresel zorlukları karşılama gücünü değerlendirme
2. Bireyin ailesi ve birincil grupların baş etme kapasitelerini değerlendirme
3. Resmi bakım sistemi içindeki kaynakları değerlendirme
4. Kişilerin çevresel sorunlarla karşılaştıklarında kendi öz kaynaklarını kullanabilmelerini mümkün kılma
5. Aile ve birincil grupların baş etme kapasitelerini geliştirme
6. Aile veya birincil grup ile resmi hizmet sağlayıcılarının kaynakları için bireylerin etkili görüşme yapmalarını kolaylaştırmak
7. Aile veya birincil grup ile resmi bakım sistemi arasındaki etkili dönüşümü kolaylaştırmak
8. Bireyin devam eden ihtiyaçlarını değerlendirmek
9. Bireyin, aile veya birincil grup ile resmi bakım sistemi tarafından hangi ölçüde yeterince desteklendiğini değerlendirmek
10. Resmi bakım sistemleri ile bütünleşen aile veya birincil grupların çabalarının hangi ölçüde olduğunu değerlendirmek.

Moore tarafından yapılan bu kavramsallaştırmanın odağında hem bireyin hem de toplumun güçlendirilmesinin olduğu görülmektedir. Bu iki odağın genel kapasitelerinin artırılması, vaka yönetiminin temel amacına ulaşması için gereklidir.

Huber (2010) sürece sağlık odaklı bakmış ve bakım sürecinde vaka yönetiminin 4 temel ilkesi olduğunu belirtmiştir. Bunlar;

- Bütüncül bakımın sürekliliğinin sağlanması için işbirliği ve bütünleşme.
- Geçiş dönemleri ve riskli dönemlerde sağlığın desteklenmesi ve korunması.
- Sınırlı kaynakların korunması ve dağıtımı.
- Uzun vadeli hizmet sunumlarında, bölümler ve hizmetler arasındaki bakım takibinin sağlanması.

ABD Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezi (CDC, 1999) tarafından yapılan çalışmada vaka yönetiminin amaçları sağlık odaklı olarak altı basamak altında ifade edilmiştir. Bunlar:

- Bir süreç içerisinde kaliteli sağlık bakımının verilmesi,
- Çok disiplinli düzenlemeler içindeki parçalanmış hizmetlerin azaltılması,
- Hastanın yaşam kalitesini artırma,
- Beklenen sonuçları başarmak,
- Hasta bakım kaynaklarını etkili kullanmak,
- Sağlık bakımının etkili bir maliye ile sağlanması.

Aslında CDC tarafından altı başlık altında sıralanan bu amaçlar hasta ve sağlık kavramları göz ardı edildiğinde genel olarak vaka yönetiminin kullanıldığı çoğu alan için geçerlidir denilebilir.

Burada da görüldüğü gibi aslında vaka yönetimini amaçları ve ilkeleri farklı disiplinlerde farklılaşsa da bütünleşme, iş birliği, ortak çalışma, sınırlı kaynaklar ve takip gibi ana başlıklarda benzerlikler olduğu görülmektedir.

Vaka yönetiminin ilkeleri ile ilgili olarak Gursansk ve diğerleri (2003) yaklaşım ile ilgili yapılan tanımlar, uygulamanın amaçları, fonksiyonları ve aşamalarını birlikte değerlendirip vaka yönetiminin ilkelerini on bir başlık altında sıralamışlardır. Oldukça kapsamlı olan bu ilkelere bakmak gerekirse;

1. Hizmet sunumu kişiler ve onların ihtiyaçları çerçevesinde tasarlanır (hizmetlerin uyarlanması, ihtiyaca dayalı olma).
2. Müracaatçılar vaka planının geliştirilmesine aktif olarak katılırlar (kişiselleştirme, yararlanıcı yönetimli planlama).
3. Müracaatçıların, hizmeti kimin sağlayacağı ve hangi hizmetleri kullanacaklarına ilişkin seçim hakları vardır (seçim).
4. Bakım planında tüm tarafların amaçları ve sorumlulukları bir sözleşme dahilinde ayrıntılı olarak belirlenir (sözleşmeye bağlı ve hesap verilebilir).
5. Bireyin ihtiyaç duyduğu hizmetler, belirli ihtiyaçlara cevap veren sağlayıcılar tarafından ortaya konulur (sınırları köprülerle aşma, kesintisiz hizmet dağıtımı, hizmetlerin birleştirilmesi, verimlilik).
6. Gerektiğinde, resmi ve gayri resmi seçenekler dikkate alınarak müracaatçıların ihtiyaçlarını karşılamak için hizmetler oluşturulur (hizmet geliştirme).
7. Müracaatçılar tarafından izlenmesi için sonuçlar ayrıntılı şekilde belirtilir (hesap verilebilirlik, nitelikli ölçüm).
8. Vaka yöneticilerinden hizmet düzenlemelerini gözden geçirmeleri ve değişen koşullara karşılık vermeleri beklenir (yanıt verebilme ve dakik olma).

9. Vaka yöneticilerinden hem gayri resmi kaynakları hem de resmi hizmetleri kullanarak, parasal açıdan mevcut en iyi değeri sağlayan bir hizmet paketi oluşturmaları beklenir (etkin maliyetli).
10. Hizmetler, müracaatçının gereksinimleri ile bağlantılı olacak şekilde bakımın devamını sağlayacak zaman çizelgelerine ve hizmet sözleşmesindeki sonuçlara dayalı olarak belirlenir (zaman sınırlı, sonuç odaklı).
11. Müracaatçılar ve hizmet sistemleriyle yapılan çalışmalar sonucu elde edilen bilgiler, bireysel ve sistem düzeyindeki gelişmelere öncülük eder (sonlandırma ve savunuculuk).

Bu ilkelere ek olarak müracaatçının bağımsızlığının korunarak müracaatçının süreç sonunda kendine yeter hale gelmesinin sağlanması, müracaatçının süreç sonunda hizmetlerden ne ölçüde yararlandığının değerlendirilmesi ve yardımsız yaşayamayacak durumda olan müracaatçılar için yardımların devamının sağlanması ilkeleri de vardır. İkelere bakıldığında vaka yöneticisi, müracaatçı, toplum, hizmet ve kaynak faktörlerinin uygulamadaki temel öğeler olduğu görülmektedir. Bu öğelerin bir bütün olarak sürecin içinde var olduğu ve beklenen uyum sağlandığı takdirde işlevsel bir uygulama yapılacağı öngörülmektedir.

Sonuç olarak vaka yönetimi yaklaşımının yazarlar tarafından şematize edilen amaçlarına bakıldığında görüşler arasında farklılık ve benzerlikler olduğu görülmektedir. Temelde vaka yönetiminin amaçları arasında süre, hedef grup, kıt kaynaklar, disiplinler arası çalışma gibi kavramlar geçmektedir. Aslında vaka yönetimi yaklaşımının temel amacı uygulama alanları farklılık gösterse de insana dair bir sorunun çözümünde en uygun, en hesaplı, en kaliteli, en hızlı ve en etkili yöntemin uygulanmasıdır denilebilir. Günümüzde özellikle diğer disiplinlerde temel olarak maliyeti düşürmede bir araç olarak kullanımı artsa da sosyal hizmette vaka yönetiminin temel amacı her zaman müracaatçının sorununun en hızlı ve etkili yoldan çözümü olmalıdır.

VAKA YÖNETİMİNİN AŞAMALARI

Vaka yönetimi hem planlama hem de uygulama ayağı olan bir yaklaşımdır. Yaklaşımın nerde, ne zaman, kimin için ve ne şekilde kullanılacağı önemlidir. Planlama odağında bakıldığında Tahan (1996) vaka yönetimi programı geliştirmek için 10 basamak sıralamıştır. Bunlar:

1. Formatı tasarlama,

2. Hedef nüfusu seçme,
3. Disiplinlerarası takımı düzenleme,
4. Takımı eğitme,
5. Var olan süreci inceleme,
6. Alanyazını tarama,
7. Planın süresinin belirleme,
8. İçeriği geliştirme,
9. Bir pilot çalışma yürütme,
10. Planı standartlaştırma

olarak sıralanmıştır. Görüldüğü gibi Tahan da hem hedef grubun seçimi hem de disiplinlerarası çalışmaya vurgu yapmıştır. Vaka yönetimi baştan sonra bir ekip çalışmasının ürünüdür denilebilir. Bu anlamda yaklaşımın kullanılması için ekip çalışmasına yatkın bir mesleki anlayışa ihtiyaç vardır.

Yaklaşım sosyal hizmet penceresinden bakıldığında vaka yönetimi özünde sosyal hizmet müdahalesinin temel dayanağı olan planlı değişim süreci ile ciddi benzerlikler taşımaktadır. Kimi yazarlar süreci daha farklı şekillerde ele alsalar da aslında vaka yönetiminin aşamaları genellikle yönetilecek vakayı bulma ve sorun uygun şekilde çözüldükten sonra vakayı sonlandırmaya dayalıdır.

Sosyal hizmet vaka yönetiminde temel aşamalar Amerikan Ulusal Sosyal Hizmet Derneği (NASW,2013) tarafından yedi basamakta ele alınmıştır:

1. Anlaşma
2. Değerlendirme
3. Planlama
4. Uygulama / Koordinasyon
5. Savunuculuk
6. Yeniden Değerlendirilme / Değerlendirme
7. Sonlandırma/Devretme

Diğer bir yazar Agranoff (1977'den akt: Intagliata,1982) vaka yönetimi sisteminin aşamalarını beş temel başlıkta ele almıştır. Bunlar:

1. Müracaatçının ihtiyaçlarını değerlendirme,
2. Kapsamlı bir hizmet planı geliştirme,
3. Verilecek hizmetleri düzenleme,
4. Sunulan hizmetleri izleme ve değerlendirme,

5. Sonlandırma ve takip

aşamalarından oluşmaktadır. Intagliata (1982) bu beş temel fonksiyona ek olarak sosyal yardım, doğrudan hizmet sunumu ve savunuculuğun da olduğunu söylemiştir, her müracaatçı grubunun aynı olmadığını zaman zaman farklı fonksiyonlara da ihtiyaç duyulabileceğini belirtmiştir Davies ve Challis (1986'dan akt: O'Hagan, 2007) de vaka yönetimini Agranoff'dan biraz farklı bir bakış açısını ile yine beş temel aşamada ele almışlardır. Bunlar:

1. Vaka bulma ve havale
2. Değerlendirme ve seçme
3. Vaka planlama ve hizmet ayarlama
4. İzleme ve yeniden değerlendirme
5. Vakayı kapatma

Görülüşü üzere vaka yönetiminin aşamaları ile ilgili pek çok kurum, yazar ve araştırmacı yaklaşımı farklı basamaklarda ele almışlardır (NASW, 2013, Tahan, 1996; Agranoff, 1977; Davies ve Challis, 1986). Anlatımın kapsamlı ve anlaşılır olması için vaka yönetiminin aşamaları ile ilgili ABD Brandeis Üniversitesi İnsan Kaynakları Merkezi (UCLA, 1989) tarafından yapılan çalışmada vaka yönetimi

1. Uygun müracaatçıyı bulma,
2. Sürece dahil etme ve değerlendirme,
3. Bir hizmet planı tasarlama,
4. Toplum içinde müdahaleler yapma,
5. Hizmet planını uygulama ve izleme,
6. Vaka yönetiminin etkinliğini değerlendirme

olmak üzere 6 başlık altında ele alınmıştır. Bu aşamaların başlıkları NASW ve diğer 3 yazarın başlıklandırmasına göre sosyal hizmet için vaka yönetimi anlatmakta etkin bir şekilde kullanılabilir.

Bu bağlamda vaka yönetiminin aşamaları UCLA (1989) tarafından oluşturulan başlıklar ile NASW tarafından oluşturulan başlıklar kullanılarak yedi temel başlık altında ele alınmış sonrasında NASW (2013), Tahan (1996), Agnagoff (1977) ile Davies ve Challis (1986)'in kavramsallaştırmalarından da yararlanılarak özgün katkılarla şu şekilde sıralanmıştır:

1. Uygun müracaatçıyı bulma

Toplum içinde vaka yönetimine ihtiyaç duyan müracaatçıyı bulup sistemin içine çekmek oldukça önemlidir. Potansiyel müracaatçıların sorunları vaka yönetiminin amaçlarına ve yapısına uygun olduğu takdirde uygulayıcı müracaatçıya sorumluluk vererek uygulamayı başlatır. Burada amaç müracaatçı ile birlikte çalışmaktır, onun adına çalışmak değildir. Müracaatçının sorunu çalışılan alana uygun olmadığı takdirde bu aşamada başka bir kuruma havale edilmelidir. Buradaki esas amaç müracaatçının sorununun çözümü için en uygun olanı seçmektir. Bilgi ve beceri düzeyinin yeterli olmadığı durumlarda vaka yönetimi yapılmamalı, müracaatçı uygun bir meslek elemanı veya kuruma yönlendirilmelidir.

2. Sürece dahil etme ve değerlendirme

Bu aşamada müracaatçı sürece dahil edilir ve müracaatçı ile ilgili değerlendirme yapılır. Müracaatçının sahip olduğu bilgi ve beceriler, kendini ifade edebilme kapasitesi, sorununu nasıl ifade ettiği, çözümü için neler düşündüğü, çevresindeki destek mekanizmaları, eğitim ve iş durumu, hizmet alımı konusundaki geçmiş deneyimleri ile ilgili ayrıntılı bilgi toplanır. Bu bilgileri toplamadaki amaç müracaatçı için en uygun sorun çözme planını tasarlamaktır. Bu bilgiler ışığında sorunun çıkış kaynağı, müracaatçıya ve çevresine olan etkileri, sorunun temel özellikleri, müracaatçının soruna bakışı konularında ayrıntılı bilgi edinilir.

3. Bir hizmet planı tasarlama

Bu aşamada toplanan bilgiler ışığında bir müdahale planı tasarlanır. Bu planın müracaatçının ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikte olması, erişilebilir ve gerçekçi amaçlar içermesi, duruma göre uzun ve kısa vadeli hedeflerinin olması, zamanlamasının çok iyi bir şekilde yapılması gerekmektedir. Planın tüm ayrıntıları uygulayıcı tarafından müracaatçıya, anlayacağı şekilde ifade edilmelidir. Ayrıca planın tüm aşamalarına müracaatçının katılması kesin bir koşuldur.

4. Toplum içinde müdahaleler yapma (direnç halkalarını kırma, savunma ve bağlantı kurma gibi)

Vaka yönetiminde vaka yönetici olan kişi müracaatçısı için kaynak bulucu ve kaynak geliştirici rollerini üstlenebilir. Bu noktada müracaatçının ihtiyaçlarının karşılanmasında kullanılacak toplum kaynakları konusunda sorun çıkabilir. Bu aşamada vaka yöneticisi ihtiyaçlar ve kaynaklar arasında bağlantı kurmak zorundadır. Vaka yöneticisi bunu gerçekleştirmek için pek çok yöntem kullanır. Vaka yöneticisi

gerektiğinde müracaatçısını topluma karşı savunmalı ve toplum içinde oluşan direnci kırmaya çalışmalıdır. Bu çalışmaların yapılması planın, amacına uygun olarak uygulanması için gereklidir.

5. Hizmet planını uygulama ve izleme

Bu noktada müracaatçı ile birlikte oluşturulan hizmet planı uygulamaya konulur. Vaka yöneticisi planın her aşamasını takip etmeli ve müracaatçının çok zorlandığı noktalarda ona destek olmalıdır. Ancak bu destek hiçbir zaman müracaatçının yerine karar verme veya onun yerine geçme ile karışmamalıdır. Planın başrol oyuncusu her zaman müracaatçı olmalıdır. Vaka yöneticisi özellikle toplum kaynaklı sorunların çözümünde müracaatçıya destek olur. Müracaatçının ihtiyaç duyduğu kaynaklar ile müracaatçıyı buluşturma uygulamanın işlevselliğini ve dolayısıyla müracaatçının motivasyonunu artıracaktır. Planın uygulanmasını engelleyici faktörlerin ortadan kaldırılması konusunda müracaatçı ile ortak çalışılmalıdır.

Vaka yöneticisi planın uygulanma aşamasının her noktasında müracaatçının gelişimi için çaba harcamalıdır. Vaka yöneticisi ile müracaatçı arasında dinamik bir ilişki vardır. Bu ilişkideki diyaloglar bazen sert uyarılar, eleştiriler, bazen de kibar konuşmalar şeklinde ortaya çıkabilir. Ancak bu diyalogun temelinde saygı olmak zorundadır. Vaka yöneticisi müracaatçının iyiliği için bir şeyler yaparken mesleki sınırlarının dışına çıkmamalıdır. Müracaatçının benlik saygısının zarar görmemesi ve müracaatçının vaka yönetimi sürecinden çıkmaması için "müracaatçıya saygı" uygulamanın en temel özelliklerindedir.

Uygulama aşamasında müracaatçının seçimlerinde özgür olması önemlidir. Sonuçlar hakkında müracaatçıya bilgi verilmeli ancak hiçbir zaman baskıcı ve zorlayıcı bir tutum sergilenmemelidir. Müracaatçının kendi kaderini tayin hakkına her zaman saygı duyulmalıdır. Uygulamanın beklendiği gibi devamı halinde uygulamanın odağındaki sorunun çözümünde yol alınacaktır. Vaka yönetimi süreci müracaatçının kazandıkları ile ortaya çıkan değişim ve dönüşüm, uygulamanın amacına ulaştığını göstermektedir. Kısa ve uzun vadeli amaçlara ulaşıldığında vaka yöneticisi müracaatçı ile birlikte süreci sonlandırmaya karar vermelidir. Sonlandırma müracaatçı ile ilişkiyi tümüyle kesme anlamına gelmemektedir. Süreç sonrasında uygulamanın etkinliğinin devam edip etmediği ile ilgili olarak takip oldukça önemlidir.

6. *Vaka yönetiminin etkinliğini değerlendirme*

Vaka yönetimi genel anlamda maliyetleri ve zamanı azaltan veya etkin kullanıma olanak sağlayan bir yaklaşım olsa da nihayetinde bir maliyeti ve aldığı bir zaman vardır. Bu maliyet ve zaman aslında vaka yönetimi yaklaşımının uygulandığı sorunla doğrudan ilgilidir. Sürecin doğru yönetilememesi hem maliyeti hem de zamanı artıracaktır. Bu nedenle çalışmanın sonunda yapılacak olan değerlendirmeler çok önemlidir. Yapılan işin karşılığının ne kadar alındığı irdelenmeli ya da bir ekonomi deymiyle fayda maliyet analizi yapılmalıdır. Değerlendirme için bir dizi soru sorulabilir. Bunlar:

- Ortaya çıkan sonuç başarı mıdır, değil midir? Bu soru hem vaka yöneticisi hem de müracaatçı tarafından değerlendirilmelidir.
- Süreç içinde kullanılan hizmet ve kaynaklar müracaatçının ihtiyaçlarını ne düzeyde karşılamıştır?
- Hizmet ve kaynaklara erişimde vaka yönetimi ne kadar etkili olmuştur?
- Vaka yönetimi sürecinde müracaatçının hayatında ne gibi değişiklikler oldu?
- Bu değişiklikler vaka yönetimi uygulanmadan da gerçekleşebilir miydi?
- Değerlendirme sonuçlarına göre vaka yönetimi başarılı olmamışsa süreç durdurulmalı mı?
- Yoksa eksik olan noktalar tamamlanarak uygulamaya tekrar başlanmalı mı?

Bu sorular süreci değerlendirmede oldukça önemli ve zaman zaman uygulayıcı ve müracaatçı adına oldukça zorlayıcı sorulardır. Sorulara verilen cevaplar sürecin verimliliğini değerlendirmede her iki tarafa da eleştirel bir bakış açısı sunmaktadır. Değerlendirme bu açıdan oldukça önemlidir. Vaka yönetiminin aşamalarında vaka yöneticisinin müracaatçı ile neler yapacağı ortaya konmaktadır. Bu aşamalarda vaka yöneticileri için önemli olan 4 temel öge oldukça önemlidir ve bu öğeler sürecin temellerini ortaya koymaktadır. Bunlar:

1. Vaka yönetimi ortaklık gerektirmektedir.
2. Vaka yönetimi öngörülebilirlik sağlamalıdır.
3. Vaka yönetimi sorumluluk gerektirir.
4. Vaka yönetiminde müracaatçı için saygı temelli bir iletişim kurulmalıdır.

Vaka yönetimi tüm aşamalarına dikkat edilmesi gereken net kuralları olan bir uygulamadır. Başarıya ulaşmak için her aşamasına dikkat edilmelidir. Ayrıca vaka çalışmasında ekip çalışması çoğunlukla gerekli olduğu için diğer meslek grupları

sürecin dışında tutulmamalıdır. Başarı için sürecin gereklerini yerine getirme ve mesleki etik kurallara uymak zorunludur.

7. Vaka yönetimini sonlandırma/devretme

Vaka yönetimi uygun müracaatçının bulunması, sürece dahil edilmesi, sonrasında bir değerlendirme yapılarak bir hizmet planı tasarlanması sonrasında toplum içinde müdahaleler yapma, hizmet planını uygulama ve izleme ile vaka yönetiminin etkinliğinin değerlendirmesi sonrasında müracaatçının sorununun en etkin şekilde çözülmesi halinde veya müracaatçının çalışmadan çekilmesi halinde sonlandırılır.

Diğer yandan yapılan son değerlendirmede istenilen sonuca ulaşılamadığına karar verilmesi halinde vakanın başka bir meslek elemanına veya başka bir birime devri ile ilgili de çalışmalar yapılır.

Vaka yönetiminin ele alındığı bu yedi aşama temelde sosyal hizmetin sorun çözme yaklaşımı ile büyük ölçüde benzerlik taşımaktadır. Diğer yandan sosyal hizmetin temel öğelerinden biri olan bireyle çalışmada da sorunu çok boyutlu inceleme, planlama, müdahale, değerlendirme, izleme, havale etme gibi aşamaları vardır (Turan, 2012). Amaç ve fonksiyonlarına bakıldığında vaka yönetimi yaklaşımının sosyal hizmetin birçok yaklaşımı ile benzerlik taşıdığı görülmektedir. Bu anlamda vaka yönteminin sosyal hizmet müdahalelerinin vazgeçilmez bir yaklaşımı olması tesadüf değildir.

VAKA YÖNETİCİSİNİN ROL VE FONKSİYONLARI

Günümüzde vaka yönetiminde çok farklı meslek elemanları yer almaktadır. Vaka yöneticisi olarak çalışan meslek elemanlarının arasında psikiyatrlar, hemşireler, sosyal hizmet uzmanları, psikologlar ve bakalorya¹ (baccalaureat) düzeyinde eğitim almış idari personel yer alabilmektedir. Vaka yöneticileri bireysel olarak veya disiplinler arası grubun bir parçası olarak çalışabilirler. Vaka yöneticilerinin müracaatçıları ile görüşme aralıkları her gün, her altı ayda bir görüşme veya hiç görüşmeme şeklinde olabilir. Bazı vaka yöneticileri müracaatçılarıyla telefon aracılığı ile iletişim kurmayı da tercih edebilir. Bu yöntemlerin hiçbirinde esas hedef değişmemelidir (Dill, 2001). Burada Dill'in müracaatçı ile hiç görüşmeme ifadesi zaman zaman kısıtlı müracaatçılar adına yapılan çalışmalar için geçerli olabilecek bir

¹ Avrupa ve Amerika'da lise veya yüksek okul bitirme sınavına verilen bir isim.

durum olarak düşünülebilir. Yoksa bir sosyal hizmet uzmanının vaka yöneticisi olarak yürüttüğü bir süreçte mutlak suretle müracaatçı ile önceden belirlenen zaman dilimleri içerisinde görüşmesi gereklidir.

Vaka yöneticisinin fazlaca rolü olmakla birlikte aslında vaka yöneticisi gerekli olan tüm hizmetleri belirleme ve bunların koordinasyon yönetiminden sorumludur (Moxley,1989: 11). Vaka yöneticisi olmaya karar veren kişi süreç içinde pek çok rolü oynamaya hazır olmalıdır. Vaka yöneticilerinin süreç içindeki rol ve fonksiyonları ile ilgili pek çok yazarın görüşlerinin olduğu görülmektedir. Bu roller arasında genel olarak hizmet sağlayıcı, aracı, savunucu, danışman, öğretici, toplum örgütleyici, planlayıcı, kaynaklarla ilişkilendirici, izleyici, mümkün kılıcı, kolaylaştırıcı, yönetici, zamanlayıcı, ilişki kurucu rolleri sayılabilir (Intagliata,1982; McPheeters, 1974; Turner ve Shiffren, 1979; Corliss ve Corliss 1999; Albanesi vd., 2009).

Diğer yazarların görüşlerine bakıldığında Applebaum ve Austin (1990) ve Kodner (2001) vaka yöneticisinin potansiyel rolleri genel olarak 10 başlık altında sıralamışlardır:

1. Aracı ve Düzenleyici
2. Eşgüdümçü
3. Denetleyici
4. Değerlendirici
5. Eğitici
6. Danışman
7. İzleyici
8. Arabulucu
9. Savunucu
10. Sorun Çözücü

Bu bağlamda vaka yöneticisine yüklenen rol ve fonksiyonlara Amerika Vaka Yöneticileri Topluluğu (CMSA) daha kapsamlı bir bakış açısıyla bakmış, vaka yöneticisinin rol ve fonksiyonlarını 9 başlık altında sıralamıştır:

1. Müracaatçının sağlık okuryazarlık durumu ve diğer yetersizlikleri de içeren kapsamda sağlığı ve psikososyal ihtiyaçları ile ilgili kapsamlı bir değerlendirme yapma ve müracaatçı, aile ve bakıcı ile birlikte vaka yönetim planı geliştirme.

2. Müracaatçı, aile ya da bakıcı, birinci basamak hekimi/personeli, diğer sağlık personeli ve toplum ile sağlık bakımının sonuçları, kalitesi ve etkin mali çıktılarını en üst seviyeye getirebilmek için plan yapma.
3. Hizmet alımlarında parçalanmaları en aza indirmek için karar verme sürecine müracaatçıyı da dâhil ederek sağlık bakım ekibi üyeleri arasında İletişimi ve koordinasyonu kolaylaştırma.
4. Zamanında ve bilinçli kararlar verebilmek için müracaatçı, aile ya da bakıcı ve sağlık bakım ekibi üyelerine; tedavi seçenekleri, toplum kaynakları, sigorta yardımları, psikososyal ilgiler ve vaka yönetimi gibi konular hakkında eğitim verme.
5. Kullanılabilir ve alternatif planlar olduğunda ve gerektiğinde istenilen sonuçlara ulaşmak için müracaatçıyı bakım seçeneklerini keşfederek problem çözme amacıyla güçlendirme.
6. Sağlık bakımı hizmetlerinin elverişli kullanımına cesaretlendirme, bakımın kalitesini artırmak için çabalama ve vaka başına yeterli ücret sağlama.
7. Müracaatçının bakımının bir sonraki en uygun düzeye güvenli biçimde dönüşmesine yardımcı olma
8. Müracaatçının kendi savunuculuğunu yapabilmesini ve kendi kaderini tayin hakkını artırmak için çabalama
9. Hem müracaatçıyı hem de ödemelerden sorumlu kişiyi, müracaatçının, sağlık bakımı ekibinin ve ödemelerden sorumlu kişinin giderlerine ilişkin kolaylık sağlamak için savunma. Ancak, eğer bir çatışma ortaya çıkarsa, müracaatçının gereksinimlerini öncelikli tutma (CMSA, 2010a).

Vaka yöneticiliği görüldüğü üzerinde ciddiyetle durulması gereken ve ciddi düzeyde emek harcanması gereken bir görev hatta bir iştir. Bu rol ve fonksiyonlar çalışılan alana ve müracaatçıya göre değişebilmekle birlikte çoğu oldukça temel rollerdir. Doğrudan sağlık alanındaki rollere göz atıldığında Los Angeles HIV Komisyonu tarafından hazırlanan vaka yönetimi standartları çalışması oldukça yol göstericidir. Vaka Yöneticisinin Yapması gerekenler Los Angeles HIV Komisyonu tarafından (Los Angeles County Commission on HIV, 2019) 10 başlık altında sıralanmıştır.

1. Müracaatçının durumunda meydana gelen değişimleri izleme
2. Müracaatçı için hazırlanan planda güncelleme veya değişiklik yapma
3. Bakım koordinasyonunu sağlama

4. Tavsiyelere uyma ve hizmetlerden yararlanma durumunu onaylamak için takip etme ve davranışları izleme
5. Müracaatçıyı diğer hizmet sağlayıcılarına karşı savunma/koruma,
6. Bağımsız yaşama stratejilerini kullanabilmesi için müracaatçıyı güçlendirme
7. Engelleri aşma noktasında müracaatçıya destek olma
8. Müracaatçı için hazırlanan plandaki hedefleri izleme
9. Müracaatçı ile ayda en az bir kez iletişim kurmayı sürdürmek (en az üç ayda bir kez de yüz yüze iletişim kurmak)
10. Bir sonraki iş günü sonuna kadar kaçırılmış olan randevuları izlemek.

Vaka yöneticisinin bu temel işlevlerin haricinde kaynakları tanıtmaya, müracaatçı ile var olan kaynaklar konusunda konuşma, terapi verme ve gerektiğinde politika oluşturma gibi işlevleri de vardır. Burada terapiden kasıt sosyal hizmet uzmanının mesleki eğitim sonrası aldığı çeşitli eğitimlerle sertifikalandırdığı bilgi ve becerileri ile müracaatçıya ihtiyaç duyduğu konularda terapist rolüyle yardımcı olmasıdır. Politika oluşturma işlevi zaten sosyal hizmet uzmanının mesleki rolleri arasında yer alan kilit bir roldür. Müracaatçının vaka yönetimi ile çözüme kavuşturulması beklenen sorununun çözümünde eğer politikalarla ilgili bir sorun veya bir çıkmaza girildiğinde sosyal hizmet uzmanı değişim ajanı rolünü ve kamuoyu oluşturma rollerini aktif bir şekilde kullanarak ilgili eksik politikaların değişimi için çaba içine girebilir. Makro boyutlu bu çalışmaları ülkemizde çok sınırlı şekilde görsek de özellikle son 5 yılda kadına karşı şiddet konusunda pek çok meslek örgütünün ortak çalışmaları ile alınan yol kendisini kadına yönelik şiddetin engellemesine dönük bazı politika değişimleri ile göstermiştir.

Vaka yönetimi uygulaması çalışılan alana göre özel uzmanlık ve donanım gerektiren bir uygulamadır. Vaka yönetiminin gerekli olduğu durumlarda, vaka ile doğrudan ilgili olan tüm meslek elemanlarının sürece aktif olarak katılımları önemlidir. Bu süreçte meslek elemanları arasındaki dayanışma ve iş birliği sürecin işlevselliği açısından oldukça önemlidir. Vaka yönetimi için iyi bir ekip çalışması gereklidir. Bu noktada vaka yönetimi sürecinde birlikte çalışacak personelin uyumu yapılan işin kalitesi ile doğrudan ilgilidir.

SOSYAL HİZMET VE VAKA YÖNETİMİ

Vaka yönetiminin 19. Yüzyılın sonlarında Amerika'da ortaya çıkıp popüler bir yaklaşım olmaya başlamasının temelinde o dönemde çeşitli yardım kuruluşlarında aslında birer sosyal hizmet uzmanı gibi çalışan hemşirelerin katkısı vardır. 1920'lerde mesleğin bir alanı haline gelen ve özellikle 70'li yıllarda ciddi bir gelişme gösterip 90'lı yıllarda

sosyal hizmette kilit bir yaklaşım olan vaka yönetimi halen oldukça önemli bir yaklaşımdır. Sosyal hizmetin diğer disiplinlerle olan yakın ilişkisi, ortak çalışmaya yatkın bilgi temeli ve sorun alanlarının çeşitliliği vaka yönetimini kullanmayı adeta bir zorunluluk haline getirmektedir.

Bu yöntemde vaka yöneticisi müracaatçının karmaşık ihtiyaçlarını karşılamak için kaynak bulur, koordine eder, süreci izler, değerlendirir ve gerekirse savunuculuk yapar. Sosyal hizmet uzmanı, sosyal hizmet vaka yönetiminin birincil sağlayıcısıdır. Vaka yönetimi, müracaatçının çok sayıda hizmete ihtiyaç duyduğu zamanlarda hizmetin koordineli bir biçimde yapılabilmesi için kullanılan bir yöntemdir. Vaka yönetimi; müracaatçının sorunlarıyla başa çıkmasında destek gerektiğinde ve birden fazla yardıma ihtiyaç duyduğunda kullanılır. Sosyal hizmet vaka yönetimi, vaka yönetiminin diğer meslek elemanlarının kullandığı biçimlerden farklı olarak mikro düzeydeki müracaatçıların biopsikososyal durumuna odaklanır. Sosyal hizmet vaka yönetimi doğası gereği hem mikro hem de makro odaklıdır. Müdahaleler hem müracaatçı hem de sistem seviyesinde gerçekleşir. Bunun için sosyal hizmet uzmanı müracaatçı ile tedavi edici ilişki sağlamalı ve bunu geliştirmelidir. Aynı zamanda müracaatçıya ihtiyaç duyduğu hizmetleri, kaynakları ve fırsatları sağlayan sistemle de çalışmalıdır. Sosyal hizmet vaka yönetimi uygulamasının başlığı altında sağlanan hizmetler tek bir kurumda bulunabildiği gibi birçok kurum ya da kuruluşa da yayılmış olabilir (NASW, 2013). Sosyal hizmet uzmanı bu kurumlar arasında bir koordinasyon kuran ve bunu sürdüren temel unsurdur.

Vaka yönetimi yaklaşımında genelde çevresel kaynaklara ve müracaatçıları kendi yaşamlarının içindeki programlar ve hizmetlerde bütünleştirmeye odaklanılır. Bireyi kuvvetlendirmeye odaklanmak her şeyden uzak durmak değildir. Bireyde ve çevrede ortaya çıkan değişimin sınırları ve engelleri ile ilgili gerçekçi değerlendirmelerden kaçınmak değildir. Müracaatçıya ait faktörler, sürdürülebilir bir ittifak oluşumuna yardımcı da olabilir, engel de olabilir. Bu yaklaşım bu noktada öncelikli olarak ilişkinin doğası ve müracaatçı ile sosyal hizmet uzmanından oluşan iki bireyin bir yardım sistemi geliştirebilmesinin yollarını göstermektedir. Sosyal hizmet uzmanı ve müracaatçı doğası ittifakın niteliğinin belirlenmesinde aktif unsurlardır (Bogo,2006).

Vaka yönetimi aslında kurum bakımı altında olanlardan ziyade toplum içinde yaşayabilen son derece savunmasız müracaatçı gruplarının yardım almasını sağlamak için geliştirilen bir hizmet anlamına gelmektedir (Rotman, 2002'den akt: Bogo, 2006).

Vaka yönetimi çoğunlukla sağlık ve sosyal hizmet alanında sıklıkla kullanılmaktadır. Vaka yönetimi içerik, amaç ve basamaklarına bakıldığında sosyal hizmetin temel bilgi kümelerinde yer alan yaklaşımlar ve modellerle yoğun bir benzerlik içindedir. Bu yaklaşımdaki temel amaç müracaatçıya destek olmaktır. Yaklaşım ihtiyaç halinde sosyal hizmetin ilgi alanına giren tüm müracaatçı grupları için kullanılabilir

Vaka yönetimi ile sosyal hizmet arasındaki ilişkiyi açıklamak için vaka yönetiminin sosyal hizmette neden bir yöntem olarak kullanıldığı sorusu oldukça önemlidir ve mesleki çevrelerde sıklıkla sorulan bir sorudur. Bu konuda bazı görüşler sosyal hizmet mesleği ile vaka yönetimi arasında benzerlik kurarak iki öğeyi birbirine yaklaştırmaya çalışmaktadır. Bu görüşlere göre hem sosyal hizmet yaklaşımlarında hem de vaka yönetiminde belirli bir hedefe ulaşmak söz konusudur. Her ikisinde de müracaatçının ihtiyacından hareket edilir. Her ikisinde de hizmet sunumu esastır. Vaka yöneticisi de sosyal hizmet uzmanı da belirli becerilere sahip olan kişilerden oluşmaktadır. Bunlara ek olarak vaka yönetiminin sosyal hizmet mesleğinde bir yöntem olarak kullanılmasının sebepleri şu şekilde açıklanabilir:

1. Her ikisinde de müracaatçı ile çevresindeki sistemler arasında bir sorun vardır.
2. Vaka yönetiminde de çevreyi müracaatçının ihtiyacına göre kullanmak söz konusudur.
3. Vaka yönetiminde vakaların kuruluşların dışında mümkün olduğu kadar kendilerine ait düzen içinde, kendi yaşadıkları ortamda tutulması amaç edinilmektedir. Son zamanlarda ortaya çıkan birçok görüş müracaatçıların evlerinde bakılmalarının ve bu bağlamda sağlık hizmetleri ve sosyal hizmetlerin evlere ulaştırılmasının daha iyi olacağı öne sürmektedir. Diğer yandan müracaatçıya kendi bulunduğu ortamda hizmet götürmek ona değer vermenin bir göstergesi olarak kabul edilebilir.
4. Vaka yönetiminde müracaatçılara verilen hizmetlerin maliyetini azaltma söz konusudur. Sosyal hizmet uygulamalarında kaynakların verimli kullanımı ile bu başlık birbirini tamamlamaktadır.
5. Vaka yönetiminde uygun kaynaklar hakkında bilgi sahibi olmayan müracaatçıların haklarına sahip çıkılmaktadır. Burada vaka yöneticisi müracaatçının belirli konulardaki bilgi eksikliklerini kabul ederek müracaatçının sürece katılımını sağlamak ve sonuç olarak müracaatçının kendi güçlerini açığa çıkarmasına yardımcı olmaktadır.
6. Hizmetlerin giderek karmaşık hale gelmesi, uzmanlaşmanın artması, müracaatçıya çok yönlü hizmet verebilme konuları vaka yönetiminde oldukça

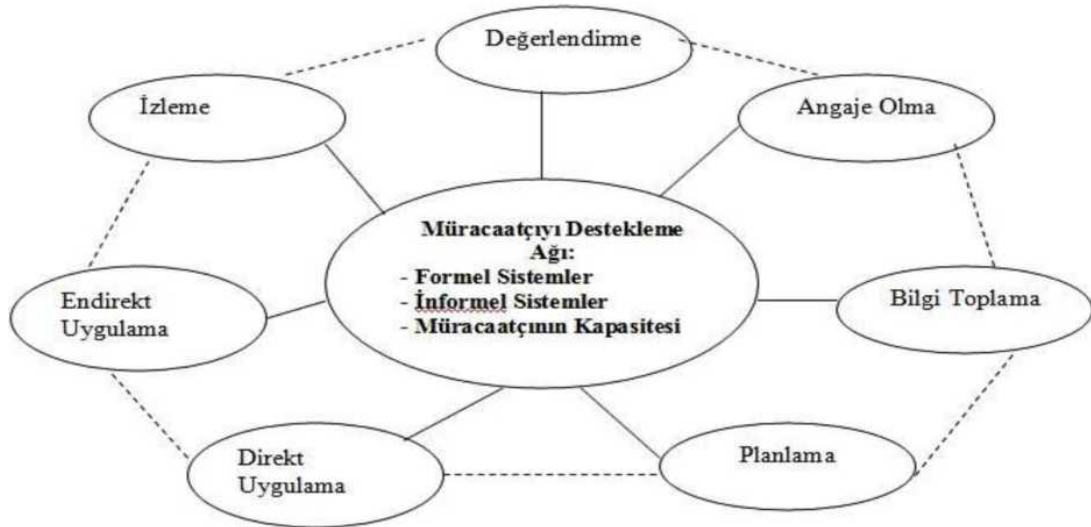
önemlidir. Bu noktada vaka yönetiminin sosyal hizmet mesleğinde kullanılması adeta bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu konuda birçok ülkede çoklu hizmet veren vaka yönetimi merkezleri açılmış ve birçoğunda sosyal hizmet uzmanı istihdam edilmiştir.

7. Vaka yönetiminin aşamaları ve ilkelerine bakıldığında bu iki ögenin sosyal hizmetin planlı değişme süreci ve ilkeleri ile oldukça benzer noktalar içerdiği görülmektedir.
8. Son olarak sosyal hizmette medikal modelin popülaritesini yitirmesi ve vaka yönetiminin de genel yapısının medikal modele uygun olmayışı da vaka yönetimi ile sosyal hizmet mesleğini birbirine yakınlaştırmaktadır.

Ulusal Sosyal Hizmet Derneği (NASW, 2010) sosyal hizmet vaka yönetiminin temel fonksiyonlarını yedi başlık altında sıralamıştır. Bunlar:

1. Angaje olma (Sürece dahil olma)
2. Değerlendirme
3. Planlama
4. Uygulama / Koordinasyon
5. Savunuculuk
6. Yeniden Değerlendirme / Değerlendirme
7. Sonlanmadır.

Aşağıdaki şemada vaka yönetimi yönteminin sosyal hizmette nasıl kullanıldığı anlaşılabilir. Bu şemaya bakıldığında şematik yapının sosyal hizmetin temel öğelerinden biri olan planlı değişme sürecine benzerliği dikkat çekmektedir.

Şema 1: Vaka yönetiminin yedi fonksiyonu (Moxley,1989'dan akt: Ashman ve Hull, 2009).

Vaka yönetimi sosyal hizmet ilişkisi konusunda farklı görüşler ve eleştirel yaklaşımlar da vardır. Bunlardan Hanvey ve Philpot (2002)'a göre 21. yüzyılın son yirmi yılında sosyal hizmette köklü bir değişim görülmüştür. Meslek piyasa koşullarının dilini ve konseptini benimsemek ve bunları mesleğe uyarlamak zorunda kalmıştır. Vaka çalışması bir terim olarak vaka yönetiminin önünü açmıştır. Sosyal hizmet birimleri, bakım hizmetleri sağlayıcılarına ve bunlardan faydalanan gruba önem vermiştir. Müracaatçı olarak nitelenen grup, kullanıcılar, müşteriler veya tüketicilerdir. Sosyal hizmet ilk olarak tıp mesleğinde kullanılan hasta, teşhis ve tedavi kelimelerini ödünç almış ve sonra da "müracaatçı, değerlendirme, müdahale ve vaka yönetimi" gibi terimler ile kısa süre içinde kendi terminolojisini bulmuştur. Ancak son dönemde meslek bu kimliğini yavaş yavaş kaybetmeye başlamıştır ve şu an iş dünyasına ait kavram ve terminolojiyi alarak benimsemektedir. Türkiye'de son dönem eğitim ve sağlık alanlarında faaliyet gösteren kurum ve kuruluşlarda hazırlanan kalite belgelerinde öğrenci ve hastaların "müşteri" olarak geçmesi bu duruma örnek olarak verilebilir.

Vaka yönetiminin sosyal hizmetin içine yerleşmesi ile ilgili olarak eleştirel bir duruş sergileyen O'Hagan (2007)'a göre yerel yönetimler kanıta dayalı vaka yönetiminden uzak olma eğilimindedirler. Bu "yeni şarabı eski şişeye koyma" yaklaşımları, sosyal hizmet uzmanlarını çok farklı türden düzenlemelerin gelişmesi ile basit bir şekilde vaka yöneticileri olarak yeniden tanımlamıştır. Bu yaklaşımın ortaya çıkışında toplum içindeki kaynak yönetimi talepleri ve idare edilme istekleri oldukça etkili olmuştur. Burada vaka yöneticisi olarak anılan kişilerin çoğunun sosyal hizmet uzmanı olmasına rağmen kendi mesleki kimliklerini bir yana koyan ve kendilerini vaka yöneticisi olarak tanıtan sosyal hizmet uzmanlarına yönelik bir eleştiri vardır. Bu türden görüşleri savunan çoğu yazara göre vaka yönetimi sosyal hizmetten bağımsız veya çok farklı bir yöntem değildir. Dolayısı ile mesleki anlamda bu ayrışmaya ve mesleği farklı bir isimle yeniden tanımlamaya gerek yoktur. Sosyal hizmet mesleği, temelde vaka yönetiminin tüm öğelerine sahiptir. Sosyal hizmet mesleğini yozlaştırma ve mesleğe farklı anlamlar katma çabaları mesleğe ciddi zararlar vermekte ve meslek elemanlarının bir çeşit mesleki karmaşa yaşamalarına neden olabilmektedir. Bu noktada sosyal hizmet mesleğinin temellerini iyice özümsemek ve mesleğe uygun davranışlar sergileyerek, mesleğin bilgi temeli ve temel değerlerine sahip çıkmak gereklidir.

ABD'deki birçok yerel yönetim biriminde vaka yöneticilerinin sosyal hizmet eğitimi almış olması dikkate alınmaktadır. Bu duruma bakıldığında vaka yöneticisi olmanın temelde sosyal hizmet uzmanı bilgi ve becerisine sahip olma ile eşdeğer bir yapıda olduğu söylenebilir. (O'Hagan, 2007). Bu görüş aslında vaka yöneticiliği ile sosyal hizmet uzmanlığının birbiri yerine kullanılmasıyla oluşan mesleki karmaşayı doğrular niteliktedir.

Bu noktada aslında giderek piyasa koşullarının ele geçirmeye başladığı bir mesleğe dönüşen sosyal hizmetin temel uygulayıcısı olan sosyal hizmet uzmanlarının mesleki rollerinin ve mesleğin temel misyonlarını unutmamaları bu belirlenen temel sınırların dışına çıkmamaları gereklidir. Mesleğin etik kodlarından uzaklaşma tehlikesi aslında pek çok ülkede sosyal hizmet uzmanlarının giderek sosyal harcamaların azaltılması üzerine inşa edilen vaka yönetimi uygulamalarında mesleki kimliklerinin kaybetmelerine neden olmaktadır. Sosyal hizmet uzmanlarının kendi mesleki isimlerini ve kimliklerini bir yana koyarak kendilerini "vaka yöneticisi" veya "terapist" gibi sıfatlarla tanımlamaları meslek adına endişe vericidir. Vaka yönetiminin bir amacı aslında müracaatçının sorununun çözümünde ihtiyaç halinde diğer meslek elemanlarından ve diğer disiplinlerden yararlanabilmektir. Burada eklektik bilgi temeline sahip bir bilim dalı olan sosyal hizmetin, sosyal hizmet uzmanlarına oldukça geniş bir müdahale alanı yarattığı ortadadır. Bu bağlamda farklı meslek elemanlarından alınan destek ile farklı bilgi ve beceri kümeleri ile elde edilen yeni donanımların müdahalelerde müracaatçı adına işlevsel farklar yaratmasına çalışılmalıdır. Sosyal hizmet uzmanlarının bu süreçte yapmaları gereken temel misyon kendi mesleki değerlerini ve kimliklerinin koruyarak müdahalelerin etkinliğini artırmaları olmalıdır.

Bu anlatımda sosyal hizmet uzmanlarına düşen sorumluluklardan bahsetsek de aslında diğer taraftan Sheppard (1995)'a göre yöntemler, değerlerden bağımsız değildir. Örneğin ABD'deki vaka yönetim yöntemleri ile İngiltere çevrelerindeki biribirinden oldukça farklıdır. Bu farklılık kanıta dayalı olmaktan çok ideolojiktir (akt: Doel- Shardlow,2005). Bu farklılıklar özellikle maliyetlerin azaltılması odağında sosyal harcamalara ayrılan bütçelerle yakından ilgilidir. Bu durum vaka yöneticisi olan sosyal hizmet uzmanlarını da kısıtlayabilmektedir. Vaka yönetiminde temel amaç müracaatçının sorununun en etkili ve hızlı şekilde çözümü iken sosyal harcamalardaki kısıtlamalar vaka yönetiminin sadece maliyeti düşürme odağında ele alınmasına neden olabilmektedir.

Bu noktada vaka yönetiminin uygulanmasında ülkeden ülkeye ciddi değişiklikler olduğu ve bunların sürecin güvenilirliğine zarar verdiği sonucuna ulaşılabılır. Asında bu tip yasal engeller sosyal hizmet uzmanlarının etki alanlarını ciddi bir şekilde kısıtladığı için bazı durumlarda sosyal hizmetin temel misyonlarından da uzaklaşmalarına neden olabilmektedir. Uluslararası düzeyde mesleki anlamda kuramsal temelli bir ortaklığın sağlanması uygulamada da benzerliği doğuracaktır. Dünya genelinde sosyal hizmet eğitimi ve vaka yönetimi eğitimlerinde bir ortaklığın sağlanması oldukça önemlidir.

SONUÇ

Vaka yönetimi kavramı farklı yazarlarca farklı şekillerde tanımlanmasına karşın sonuç olarak odağında kişinin sorununun çözümü için en uygun müdahalenin seçilmesi yatmaktadır. Bu nedenle vaka yönetimi uygun müdahalenin seçimi, işlevsel uygulamaların yapılması, maliyetlerin azaltılması, kişilerin tek başlarına yeter hale gelmeleri, kişilerin kendi haklarını öğrenmeleri ve bilinç düzeylerinin yükselmesi, kısıtlı kaynakların en verimli şekilde kullanılması gibi konularda oldukça etkilidir.

Vaka yönetimi temelinde şekillenen yeni yaklaşımla birlikte kurum ve kuruluş odaklı verilen hizmetler yerleşmiş ve toplum temelli vermeye başlamıştır. Burada amaç müracaatçıyı toplum içindeki uygun sosyal hizmetlere yönlendirerek müracaatçının bağımsız yaşama yeteneğini geliştirmeye çalışmaktır. Yerleşme eğilimi, toplum temelli hizmet sunan birçok yapının arasındaki hizmetlerinin koordine edilmesi anlamına gelmektedir. Birbirinden çok farklı sorunları olan müracaatçıların vaka yönetimi kapsamında ele alınmaması müracaatçıların ihtiyaç duydukları kaynaklara tek başlarına ulaşmaya çalışmalarına yol açacaktır. Ayrıca aynı ya da benzer sorunlara sahip müracaatçıların hem kendi aralarındaki ilişkiyi hem de kendilerine sunulan hizmetleri birbirleri ile uyumlu hale getirmeleri gerekmektedir.

Bu noktada vaka yönetiminde yaşanan eksiklikler müracaatçıların ihtiyaçlarının en uygun şekilde karşılanması ve müracaatçıların bu süreçte zarar görmelerinin engellenmesini zorlaştıracaktır. Bu yönü ile vaka yönetimi oldukça önemli bir yöntemdir. Hizmetin çeşitli nedenlerle birbirlerinden dağınık bir yapıda sunulması verilen yardımın etkililiğini büyük ölçüde azaltmaktadır. Bu yapıda müracaatçı için uygun hizmetin seçimi ve müracaatçının bu hizmete ulaşmasının sağlanması için vaka yönetimi gereklidir. Resmi olmayan sosyal destek ağlarının resmi hizmetleri olumlu ya da olumsuz anlamda etkileyebileceğinden hareketle müracaatçıların bu yapı içinde zarar görmesinin engellenmesi gerekmektedir. Bu noktada vaka yöneticilerinin resmi olan ve olmayan kaynaklar arasında bir denge kurarak bu

kaynakları müracaatçıların en uygun şekilde kullanmalarını sağlamaları yapılan uygulamanın fonksiyonelliğini artıracaktır.

Vaka yönetimi aslında büyük ölçüde sosyal bakım hizmetlerinin örgütlenmesi ve kaynakların düzenlenmesine ilişkin sorunlara bir cevaptır denilebilir. Vaka yönetimini tanıtmak için yapılan açıklamalara bakıldığında bunlar bir ana politika olarak kendi evlerinde yaşlıları desteklemek için tasarlanan vaka yönetimi örneklerinin başarılarına dayanmıştır.

Yaklaşımın istenilen biçimde kurallara uygun olarak kullanılması ile beklenen yönde değişim ve gelişim sağlanabilir. Bu yaklaşımda esas unsur her zaman olduğu gibi yardım başvurusunda bulunan kişi yani müracaatçıdır. Diğer önemli unsur da vaka yöneticisidir. Vaka yönetiminin uygulanabilmesi için gerekli kaynaklara ve bazen de kurumsal yapılara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu noktada süreci yönlendirmede etkili bir rol üstlenen vaka yöneticisinin yeterli bilgi ve beceriye sahip olması gereklidir. Yaklaşımın başarısı ve müracaatçının probleminin çözümü ve iyilik halinin devamı için bu gereklidir.

Vaka yönteminin başarıya ulaşabilmesi için temel amaçlardan biri de müracaatçının bilgi ve beceri düzeyinin yükseltilmesidir. Burada müracaatçının sürekli öğrenme ve gelişme unsurlarını içselleştirmesi sağlanmalıdır. Müracaatçının öğrenme kapasite de bunu belirleyen temel unsurlardan biridir. Zaman zaman bazı müracaatçı gruplarının yaşam boyu desteğe ihtiyacı olduğu da unutulmamalıdır.

Vaka yönetimi sosyal hizmet ilişkisi ile ilgili olarak, vaka yönetimi için sosyal hizmetin bilgi temelini içinde yer alan ancak aslında adı konmayan bir yaklaşımdır denilebilir. Burada anlatılmak istenen vaka yönetiminin sürekli olarak sosyal hizmet müdahalelerinde kullanıldığı ancak özellikle vaka yönetiminin adının anılmamasıdır. Planlı değişme süreci olarak adlandırılan ve sosyal hizmetin temel öğelerinden biri olan bu sürecin içinde vaka yönetimine benzeyen pek çok yön vardır. Aslında planlı değişme sürecini iyi bir şekilde öğrenen ve bunu kurallarına uygun şekilde uygulayan sosyal hizmet uzmanlarının vaka yönetimi konusunda da oldukça başarılı olacakları düşünülmektedir. Ayrıca dünya geneline bakıldığında vaka yöneticilerinin birçoğunun sosyal hizmet uzmanlarından oluştuğu da görülmektedir. Bu noktada sosyal hizmet uzmanlarının kendi mesleki rollerinin ve mesleki kimliklerinin dışına çıkarak yaptıkları işi "vaka yönetimi" olarak tanımlamaları, kendilerini de "vaka yöneticisi" olarak tanıtmaları bu anlamda doğru bir yaklaşım değildir. Vaka yöneticisi olarak görev yapan bir sosyal hizmet uzmanı her koşulda sosyal hizmet uzmanı olarak görev

yapmaktadır. Birçok yazarın mesleki kimlik çatışmaları ile ilgili olarak sosyal hizmet uzmanlarına yaptığı eleştirilerde bu yönde bakıldığında haklılık payı vardır. Vaka yönetimi sürecinde aktif rol alan sosyal hizmet uzmanlarının bu duruma özellikle dikkat etmeleri gereklidir.

Sonuç olarak vaka yönetimi yaklaşımının birçok alanda kullanılan ve yapılan müdahalelere olumlu anlamda ciddi düzeyde katkı sunan bir yaklaşım olduğu ortadadır. Sosyal hizmet uzmanlarının da bu yaklaşımı iyi bir şekilde öğrenmeleri ve yaptıkları uygulamalarda kullanmaları yapılan uygulamanın kalitesini ve etkililiğini artıracaktır.

KAYNAKÇA

- Albanesi, F. ,Veronica Invernizzi, Paolo Meucci, Matilde Leonardi, Giuseppina Caspani, Adriano Pessina, ve Marco Brayda-Bruno. (2009). Role of Disability-Case Manager for Chronic Diseases: Using the ICF as a Practical Background. *Disability and Rehabilitation*, 31(1), 50-54.
- Applebaum, R. ve C. D. Austin. (1990). *Long-Term Care Case Management: Design and Evaluation*. New York: Springer.
- Barker, R. (1987) *Social Work Dictionary*. ABD: Silver Spring.
- Bogo, M. (2006). *Social Work Practice: Concepts, Processes and Interviewing*. New York: Columbia University Press.
- Bower, K. (1992). *Case Management by Nurses*. Kansas: American Nurses Publishing.
- Case Management Society of America (CMSA). (2010a). *Standards of Practice for Case Management*. 9 Ekim 2019 tarihinde <https://www.abqaurp.org/DOCS/2010%20CM%20standards%20of%20practice.pdf> adresinden alınmıştır.
- Case Management Society of America (CMSA). (2010b). *What is Case Management?* 5 Ekim 2019 tarihinde <https://www.cmsa.org/who-we-are/what-is-a-case-manager/> adresinden alınmıştır.
- Centers for Disease Control and Prevention (CDC). (1999). *Tuberculosis Case Management for Nurses Module 2. Fundamentals of Tuberculosis Case Management*. 10 Kasım 2019 tarihinde <http://globaltb.njms.rutgers.edu/downloads/products/Nursing%20Module%202.pdf> adresinden alınmıştır.

- Corliss, L., Corliss, R. (1999). *Advanced Practice in Human Services: Issues, Trends and Treatment Perspectives*. Boston: Wadsworth.
- Dill, A.E. (2001). *Managing to Care: Case Management and Service System Reform*. New York: Walter de Gruyter.
- Doel, M., Shardlow, S. (2005). *Modern Social Work Practice: Teaching and Learning in Practice Settings*. England: Ashgate.
- Gursansky, D. , Harvey, J. , Kennedy, R. (2003). *Case Management:Policy, Practice and Professional Business*. Australia: Allen & Unwin.
- Gunderson, L. ve Kenner, C. (1992). Case Management in the Neonatal Intensive Care Unit. *AACN Clinical Issues*, 3:4, 769-776.
- Hanvey, C., Philpot, T. (2002). *Practising social Work*. New York: Routledge
- Huber, D. (2010). *Leadership and Nursing Care Management (4th Edi.)*. Missouri: Elsevier.
- Ignatavicus, D. ve Hausman, K. (1995). *Clinical Pathways for Colloborative Practice*. Philadelphia: W.B. Saunders Company.
- Intagliata, J. (1982). Improving the Quality of Community Care for the Chronically Mentally Disabled: The Role of Case Management. *Schizophrenia Bulletin*, 8, 655-674.
- Kirst-Ashman, K.K. ve Hull, G. H. (2009). *Understanding Generalist Practice (5th Edi.)*. California: Brooks/Cole.
- Kodner, D. L. (2001). *Care Management: Who Needs It?* 5th International Care/Case Management Conference. Vancouver, British Columbia, Canada, American Society on Aging.
- Los Angeles County Commission On HIV. (2019). *Standards of Care – Psychosocial Case Management Services*. 15 Kasım 2019 tarihinde <http://hiv.lacounty.gov/LinkClick.aspx?fileticket=HoK6OJoCEdw%3d&portalid=22> adresinden alınmıştır.
- McPheeters, H.L. (1974). *Theme III: Optimal continuity of care — Second faculty presentation. Increating the community alternatives: Options and innovations*. Proceedings of a conference, Philadelphia: Horizon House Institute, Mart 1974.
- Moore, S.T. (1990). A Social Work Practice Model of Case Management: The Case Management Grid. *Social Work*, 5, 444-448.
- Moxley, D. (1989). *The Practice of Case Management*. California: Sage.
- Murer, C. G., & Brick, L. L. (1997). *The case management sourcebook: a guide to designing and implementing a centralized case management system*. New York: McGraw-Hill

- National Association of Social Worker (NASW).(2013). *Information Booklet with Application and Reference Certified Social Work Case Manager (C-SWCM) and Certified Advanced Social Work Case Manager (C-ASWCM) Forms*. 15 Kasım 2019 tarihinde <https://www.socialworkers.org/LinkClick.aspx?fileticket=dPAvUInDURE%3D&portalid=0> adresinden alınmıştır.
- O'Connor, I., Wilson, J. E., & Setterlund, D. S. (2003). *Social work and welfare practice*. 4th ed. Australia: Pearson
- O'Hagan, K. (2007). *Competence in Social Work Practice A Practical Guide for Students and Professionals*. London: Jessica Kingsley.
- Tahan, H. A. (1996). A Ten-Step Process to Develop Case Management Plans. *Nursing Case Management*, 1(3),112-121.
- Turner, J. E. C., & Shifren, I. (1979). Community support systems: How comprehensive? *New Directions for Mental Health Services*, 1979(2), 1-13.
- UCLA. (1989). Case Management with At Risk Youth. *Case Management in the School Context* içinde. 10 Ekim 2019 tarihinde <http://www.smhp.psych.ucla.edu/pdffdocs/quicktraining/casemanagement.pdf> adresinden alınmıştır.
- Weil, M. ve Karls, J.M. (1985). *Case Management in Human Service Practice*. San Fransisco: Jossey-Bass.

Güneş-Aslan, G. (2020). Çocuğa yönelik cinsel istismarın yetişkinlik dönemindeki etkileri hakkında bir derleme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(2), 647-676.

Derleme

Makale Geliş Tarihi: 20.06.2019

Makale Kabul Tarihi: 06.04.2020

ÇOCUĞA YÖNELİK CİNSEL İSTİSMARIN YETİŞKİNLİK DÖNEMİNDEKİ ETKİLERİ HAKKINDA BİR DERLEME

A Review About Effects of Child Sexual Abuse on Adulthood

Güler GÜNEŞ ASLAN*

* Arş. Gör. Dr., Yalova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, gulergunes34@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6509-8278

ÖZET

Bu çalışmada çocuğa yönelik cinsel istismarın yetişkinlik dönemine yansıyan uzun süreli etkilerini incelemek için, konuyla ilgili yapılan çalışmalar incelenerek bir derleme yapılmıştır. Gözden geçirilen bilgiler ışığında, yapılabilecek sosyal hizmet uygulamaları tartışılmıştır.

Buna göre çocuğa yönelik cinsel istismarın yetişkinlik dönemine etkileri; ruhsal sorunlar ve ruh hastalıkları, yetişkinlikte bir daha cinsel saldırıya maruz bırakılma, sağlık sorunları, eş şiddetine maruz bırakılma veya eşe şiddet uygulama ve yetişkinlik rolleri üzerindeki etkiler olarak temalara ayrılmıştır.

Buna göre cinsel istismar travmatik etkileriyle, yetişkinlik yaşamında birçok soruna neden olmaktadır. Bu sorunlar, kendilerini etkileyen etmenlerle ve birbiriyle etkileşime geçerek karmaşık bir durum oluşturmaktadır. Bunun için, cinsel istismarı, indirgemeci olmayan, bilimsel ve bio-psiko-sosyal perspektife dayanan, çok yönlü bir bakış açısıyla değerlendirmek gerekmektedir. Konuyla ilgili sosyal hizmet açısından ise cinsel istismarın ortaya çıkarılmasına yardımcı olacak, cinsel istismara maruz bırakılan bireyleri güçlendirecek, cinsel istismarın ortaya çıkmasında etkili olan sosyo-kültürel etmenlerin değişimini sağlayacak çalışmalar yapılmalıdır.

Anahtar kelimeler: Çocuğa yönelik cinsel istismar, yetişkin, uzun süreli etki, sosyal hizmet.

ABSTRACT

In this study, in order to examine the long-term effects of child sexual abuse (CSA) reflected on adulthood, a review was made by examining the studies on the subject. In light of the reviewed information, social work practices that can be done are discussed.

Accordingly, the effects of CSA on adulthood are divided into themes as psychological distress and psychological disorders, being exposed to another sexual assault in adulthood, health problems, being exposed to spousal violence or doing violence against spouse and effects on adult roles.

Accordingly, CSA with its traumatic effects causes many problems in adulthood. These problems create a complicated situation by interacting with the factors affecting them and with each other. For this, it is necessary to evaluate CSA from a multi-faceted perspective, which is based on a non-reductionist, scientific and bio-psycho-social perspective. In terms of social work on the subject, studies should be carried out to help reveal CSA, empower individuals exposed to CSA and change the socio-cultural factors that are effective in the emergence of CSA.

Key words: *Child sexual abuse, adult, long-term effect, social work.*

GİRİŞ

Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization-WHO)'ne göre cinsel istismar (Cİ) bir çocuğun, tam olarak kavrayamadığı ve aydınlatılmış onamının olmadığı, gelişimsel olarak hazır olmadığı ve rıza veremeyecek durumda olduğu veya kanunları veya toplumun sosyal tabularını ihlal eden cinsel aktiviteye dâhil edilmesidir. Cİ, çocukla bir yetişkin arasında veya yaş veya gelişime göre sorumluluk, güven veya güç ilişkisi içinde olduğu başka bir çocuk arasında, diğer kişinin ihtiyaçlarını karşılaması veya tatmin etmesi amaçlanan eylemle gerçekleşir (WHO, 1999: 15).

Bu olgu, geniş bir davranış yelpazesini içine almaktadır. Cinsel birleşme, cinsel dokunma, cinsel öpme, teşhircilik, röntgencilik ve vücuda sürtünme gibi farklı özellikteki davranışları içerebilmektedir (Polat, 2007: 194).

Cİ, çocuk ve cinsel istismarı uygulayan birey (CİUB) arasında temasla veya doğrudan fiziksel temas olmadan, bir çocuğun başkalarının cinsel tatminine yönelik eylemlere katılmaya zorlanması, kandırılması veya tehdit edilmesi şeklinde de gerçekleşebilir (APA, 2013: 718).

Cİ, cinsel istismara maruz bırakılan birey (CİMBB) tarafından kolayca açığa vurulmamaktadır. CİMBB'lerden bazıları Cİ'yi açığa vurmakta, bazıları açığa vurmaya geciktirmekte, bazıları ise hiç açığa vurmamaktadır. Bu yüzden Cİ'nin yaygınlığıyla ilgili rakam vermek zordur. Dünya Sağlık Örgütü (2016) dünyada her 5 kadından 1'inin ve her 13 erkekten 1'inin çocukken Cİ'ye maruz bırakıldığını bildirmiştir. Bu ortalama rakam konunun ciddiyetini göstermeye dayanak teşkil etmektedir.

Cİ, bazen çocuğa zorla fuhuş yaptırma şeklinde de görülmektedir. İnternet kullanımının yaygınlaşmasıyla da kimi çocukların sanal ortam aracılığıyla Cİ'ye maruz kaldığı görülmektedir (UNICEF, 2007: 61).

Her ne şekilde gerçekleşirse gerçekleşsin, Cİ, CİMBB üzerinde kısa vadeli ve uzun vadeli etkiler yapmaktadır. 'Kısa vadeli etkiler istismarın sonrasında ortaya çıkıp, yaşa bağlı olarak görülen ve süreklilik göstermeyen etkilerdir. Uzun vadeli etkiler ise yetişkinliğe kadar uzanıp süreklilik gösteren etkilerdir' (Topçu, 1997: 22).

Bu çalışmada Türkçe alanyazına Cİ'nin yetişkinlik dönemine etkisi konusunda bilgi kazandırmak hedeflenmiştir. Bunun için çocukluk dönemindeki Cİ'nin yetişkin yaşamı üzerindeki etkisi, yapılan görgül çalışmalar üzerinden incelenmiş ve konuyla ilgili bir derleme yapılmıştır. Bu görgül çalışmalar genel olarak uluslararası alanyazına aittir. İncelenen çalışmalardaki veriler tematik olarak gruplandırılarak Cİ'nin yetişkinlikteki etkileriyle ilgili çıkarımlara ulaşılmıştır. Son olarak Cİ'nin yetişkinlik yaşamına etkilerinden yola çıkılarak sosyal hizmetin konuyla ilgili yapabileceği katkılara yer verilmiştir. Bahsedilen temalara aşağıda sırasıyla yer verilmiştir. İlk olarak ruhsal sorunlar ve ruh hastalıkları temasına aşağıda yer verilmiştir.

1. Ruhsal Sorunlar ve Ruh Hastalıkları

Cİ, CİMBB'lerin ruh sağlığını etkilemekte; CİMBB'lerin çeşitli ruhsal sorunlar ve ruh hastalıkları yaşamasına neden olmaktadır. Bu durumu açıklayabilmek için, öncelikle bu iki kavramın içeriğine yer verilmiştir. Ruhsal sorun (psychological distress) genelde sıkıntı verici, kafa karıştırıcı veya sıra dışı olarak algılanan bir olay sonucunda insanın iç yaşamında ortaya çıkan bir dizi belirti ve deneyim olarak nitelenebilir (APA, 2013: 827). Ruhsal sorun, başka bir tanıma göre çoğu insandaki normal ruhsal dalgalanmalarla ilişkili acı verici zihinsel ve fiziksel belirtiler kümesidir. Bununla birlikte, bazı durumlarda ruhsal sorun, ruh hastalıklarının veya çeşitli diğer klinik durumların başlangıcını gösterebilir (VandenBos, 2015: 857-858).

Ruh hastalığı kavramıysa (psychological disorder), zihinsel bozukluk (mental disorder) olarak da adlandırılan, bilişsel ve duygusal bozukluklar, anormal davranışlar, işlev bozuklukları veya bunların kombinasyonlarıyla karakterize bir durumdur (VandenBos, 2015: 639).

Buna göre ruhsal sorun ve ruh hastalığı birbiriyle iç içe kavramlardır. Nahoş bir durum sonucu ortaya çıkan ruhsal sorunlar, uzun vadede çeşitli ruh hastalıklarının belirtisi haline dönüşebilmektedir. Bu iki durum, insanların yaşamlarında, bio-psiko-sosyal sorunlara neden olmakta ve kişilerin günlük yaşamlarındaki işlevselliğini bozarak yaşam kalitelerinin düşmesine neden olmaktadır.

Cİ'yle, yetişkinlikte görülen birtakım ruh hastalıkları arasındaki ilişkiye bazı çalışmalarda yer verilmiştir. Buna göre, Cİ yetişkinlerde ruh hastalıkları yaşama ve psikiyatrik tanı alma sıklığını arttırmaktadır (De Jong, Alink, Bijleveld, Finkenauer ve Hendriks, 2015; Steel, Sanna, Hammond, Whipple ve Cross, 2004; Rosmarin, Pirutinsky, Appel, Kaplan ve Pelcovitz, 2018; Cutajar vd., 2010). Cutajar ve diğerleri (2010) cinsel istismara maruz bırakılan (CİMB) 2759 kişiyi 30 yıl boyunca izledikleri çalışmalarında, bu kişilerin kontrol grubuna kıyasla 3 kat daha fazla ruh sağlığı hizmetlerine başvurduğunu belirtmiştir.

Cİ'nin, yetişkinlikte ruh hastalıkları oluşturmasını etkileyen birçok etmen mevcuttur. Cİ'nin yanında duygusal istismar ve fiziksel istismara maruz bırakılmak, yetişkinlikte görülen ruh hastalıklarının sıklığını ve şiddetini arttırabilmektedir (Steine vd., 2017). Cİ, fiziksel ve duygusal istismara göre de yetişkinlikte daha fazla ruh hastalığı ve intihar girişimine yol açmaktadır (Turner, Taillieu, Cheung ve Afifi, 2017).

Cİ'ye ait bazı özellikler de yetişkinlikte ruh hastalıkları yaşama durumunu etkilemektedir. CİUB'nin, CİMBB'nin yakını olması (Banyard ve Williams, 1996; Steel vd., 2004; Cantón-Cortés, Cantón ve Cortés, 2016), Cİ sırasında CİUB'nin CİMBB'yi zorlaması ve cebir kullanması (Banyard ve Williams, 1996; Steel vd., 2004), Cİ'nin sıklığı ve başlama yaşı (Steel vd., 2004; Cantón-Cortés, Cantón ve Cortés, 2016; Pérez-Fuentes vd., 2013), birden fazla CİUB olması (Cutajar vd., 2010), Cİ'nin tipi, özellikle penetrasyon (penisin vajinaya girmesi) içermesi (Fleming, Mullen, Sibthorpe ve Bammer, 1999; Cutajar vd., 2010), CİMBB'nin sahip olduğu sosyal desteğin azlığı (GullBritt, Barbro ve Karin, 2013; Steine vd., 2017) ve Cİ'nin gizli kalması (Cantón-Cortés, Cantón ve Cortés, 2016) gibi etmenler yetişkinlikte ruh hastalıkları yaşama riskini arttırmaktadır.

Bu etmenlerden yola çıkılarak, Cİ'nin kişilerin ruh sağlığını, çeşitli boyutlar üzerinden etkilediği söylenebilir. Cİ'nin oluşturduğu ruhsal sorunlar ve ruh hastalıkları da çeşitlilik göstermektedir. Bununla ilgili çeşitli çalışmalardan derlenen bulgular tematik olarak travmatik etkiler, anksiyete ve depresyon, suçluluk ve utanç, kişilik bozukluğu, madde bağımlılığı, intihar eğilimi ve kendine zarar verme, cinsellekle ilgili sorunlar, suça eğilim, kişilerarası ilişkilerle ilgili sorunlar şeklinde kategorize edilmiştir. Aşağıda bu alt temalara sırasıyla yer verilmiştir.

1.1. Travmatik Etkiler

Cİ, bireyler üzerinde çocukluktan yetişkinliğe uzanan travmatik etki bırakmaktadır. Yapılan birçok çalışmaya göre, Cİ'nin yetişkinlik dönemindeki en yaygın etkilerden

biri Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) dur (Fergusson, McLeod ve Horwood, 2013; Owens ve Chard, 2003; Elklit, Christiansen, Palic, Karsberg ve Eriksen, 2014; GullBritt vd., 2013; Lev-Wiesel, Daphna-Tekoahc ve Hallak, 2009; Cantón-Cortés ve Cantón, 2010). TSSB, kişinin fiziksel bütünlüğü veya güvenliği için tehdit olduğuna inandığı ve karşısında korku ve çaresizlik yaşadığı bir olay sonucunda ortaya çıkan bir bozukluktur. Kişi, olayı acı verici şekilde geriye yönelik düşünce veya kâbuslarla tekrar yaşar. Travmatik olayı hatırlatan faaliyetlerden ve yerlerden kaçınır. Kronik fizyolojik uyarılma, abartılı irkilme tepkisi, rahatsız uyku, odaklanma veya hatırlama zorluğu, suçluluk duygusu gibi belirtiler gösterir (VandenBos, 2015: 815).

TSSB farklı yaşam olayları sonucunda gelişebilir. Buna rağmen diğer travmatik deneyimleri yaşayanlara göre, CİMBB'ler daha çok TSSB belirtisi gösterebilmektedir (Lev-Wiesel vd., 2009).

Cİ'nin travmatik etkisinin sonuçlarından biri çözülme (dissosiasyon) dir. Bu durum Cİ'nin katlanması zor olan bir deneyim olduğuna inanan CİMBB'nin zihninin, kendini korumak için gerçekleştirdiği bir durumdur. CİMBB, çözülme sırasında bedeniyle zihnini birbirinden ayırarak başına gelen duruma ve çevresindeki kişilere yönelik farkındalığını azalttığı bir durum yaşamaktadır (Levenkron ve Levenkron, 2013: 23). Çözülme, travmayla ilgili düşünce, duygu, duyum ve anıların belleğe kaydına, bellekten geri getirilmesine ve zihinde bütünleştirilmesine müdahale edip, CİMBB'nin travmatik yaşantıya katlanmasını sağlamaktadır (Topçu, 2009: 200).

Sacco ve Farber (1999) çocukluk çağında fiziksel istismara ve CİMB kadınların travma sebebiyle daha fazla çözülme yaşadıklarını, istismarın süresi, başlama yaşı, CİUB'nin sayısı ve CİUB'nin kurbanı yakınlık derecesinin, algısal bozulma veya çözülmeye yatkınlık oluşturduğunu belirtmiştir. Bu anlamda olayı daha travmatik hale getiren özellikler CİMBB'de çözülme görülme durumunu arttırmaktadır.

Cİ'ye bağlı TSSB, Ullman ve Filipas'ın (2005) çalışmasına göre kadınlarda daha fazla görülürken, bu belirtiler kadınlarda istismarın açıklanmasının geciktirilmesini etkilemekte, ama erkeklerde etkilememektedir.

Cİ'nin travmatik etkisi erkeklerde de TSSB üzerinden ortaya çıkmaktadır. O'Leary (2009) çocukken CİMB erkeklerin, Cİ'ye maruz bırakılmayan erkeklere göre 10 kat fazla TSSB tanısı aldıklarını belirtmiştir. Bu anlamda Cİ'ye bağlı TSSB iki cinsiyet için de üzerinde durulması gereken bir konudur.

Cİ'ye bağlı görülen TSSB, kimi durumlarda farklı ruh hastalıkları yaşamının üzerinde etkili olmaktadır. Bazı çalışmalarda Cİ'ye bağlı TSSB görülen kişilerde, kişilik bozukluklarına daha sık rastlanmıştır (Johnson, Sheahan ve Chard, 2003; Owens ve Chard, 2003). Cİ'ye bağlı gelişen TSSB, bazı durumlarda, bu bireylerin depresyon geçirmesinde de etkili olmaktadır (Owens ve Chard, 2003). Aakvaag ve Diğ. (2016) de travmayla ilgili utanç ve suçluluk duygularının, Cİ'yle ilişkili olduğunu, bu duyguların da anksiyete ve depresyon gibi ruh sağlığı sorunlarını etkilediğini belirtmişlerdir. Risser, Thomsen, McCanne ve Hetzel-Riggin (2006) çocukluk çağında CİMB yetişkinlerde, yetişkinlik döneminde cinsel saldırıya maruz bırakılma (CSMB) üzerinde TSSB'ye ait aşırı uyarılma belirtisinin etkili olduğunu belirtmiştir.

Buna göre Cİ'nin travmatik etkisi farklı ruh hastalıkları yaşamayı tetiklemenin yanı sıra Cİ'nin tekrarlanma riskini de artırması da bu bireyler açısından çözülmesi gereken bir paradokstur. Bu anlamda olayın travmatik etkisi bazı durumlarda, kişileri tekrar travmatize edecek yaşam olaylarına maruz bırakmaktadır. Böylece travma daha kompleks bir hal almaktadır.

1.2. Anksiyete ve Depresyon

Anksiyete, kişinin yaklaşmakta olduğuna inandığı tehlike, felaket veya talihsiz duruma karşı gösterdiği somut bedensel ve ruhsal gerginlik belirtileriyle karakterize bir duygu durumudur (VandenBos, 2015: 66). Depresyon ise, olumsuz bir duygusal durum, değişen yeme veya uyku alışkanlıkları, enerji veya motivasyon eksikliği, konsantre olma veya karar alma zorluğu ve sosyal faaliyetlerden çekilme dahil olmak üzere çeşitli fiziksel, bilişsel ve sosyal değişikliklerle birlikte görülen bir ruh hastalığıdır (Vandenbos, 2015: 298).

Cİ'nin yetişkinlikteki önemli etkilerinden biri anksiyete ve depresyondur (Alami ve Kadri, 2004; Hyman, 2000; Cutajar vd., 2010; Fergusson vd., 2013; Amado, Arce ve Herraiz, 2015; Musliner ve Singer, 2014; Cantón-Cortés, Cantón ve Cortés, 2012).

Cİ'nin bahsedilen ruh hastalıklarıyla ilişkili olmasına rağmen, bu ruh hastalıklarının Cİ'ye özgül olmadığına dikkat etmek gerekir. Buna bağlı olarak Cİ'yle ilişkili ruh hastalıklarının ortaya çıkmasını etkileyen etmenlerin olduğu akla gelmektedir. Farklı çalışmalara göre, Cİ'nin penetrasyon içermesi (Amado vd., 2015), olayın ifşa süresinin uzaması (Easton, 2013), bu yetişkinlerde depresyon ve anksiyete görülmesini artırırken, CİUB'nin aile dışından biri olduğu durumlarda, CİMBB'nin sahip olduğu sosyal destek depresyonu azaltmaktadır (Musliner ve Singer, 2014).

Anksiyete ve depresyon durumunda, bireylerde gelecek yaşamı ve benliği olumsuz algılama söz konusudur. Olumsuz düşünmeye yatkınlık, CİMBB'lerde Cİ sonrasında gelişmiş olabilir. Bahsedilen çalışmaların bulguları yorumlanacak olursa, Cİ'nin travmatik özelliklerinin artmasıyla anksiyete ve depresyon görülme durumunun artabileceği, sosyal desteğin ise Cİ'ye bağlı anksiyete ve depresyonun azalmasında rol oynayabileceği söylenebilir.

1.3. Suçluluk ve Utanç

Suçluluk ve utanç eğilimi bir ruhsal sorun olarak ortaya çıkmaktadır. VandenBos (2015: 975)'a göre, sürekli olarak utanma eğilimiyle birçok psikolojik belirti arasındaki ilişki bulunmaktadır. Suçluluk ve utanç CİMBB'lerde sıklıkla rastlanan bir durumdur. Suçluluk ve utanç, Cİ sonrasında karmaşık süreçler içinde gelişmektedir. 'CİMB çocuk bu durumu bastırma ve çözülme gibi mekanizmalarla yok saymakta, istismarı görmezden gelemediği durumlardaysa ebeveynine veya CİUB'ye güvenmek adına kötü olanın kendisi olduğuna karar vermektedir. Çevre üzerinde kontrol sahibi olamadığı için bu şekilde kendini suçlayarak en azından kendini değiştirerek şartları değiştirebileceğini düşünebilmektedir. Bir diğer durumda, Cİ esnasında CİMBB'nin yaşadığı herhangi bir memnuniyet, kendisi açısından CİUB'yi kıskırttığı ve bu istismarın sorumlusunun kendisi olduğunun kanıtı olmaktadır. Bu durum CİMBB'nin suçluluk duygusunun temelini oluşturmaktadır.' (Herman, 2011).

CİMBB'lerde sıklıkla gözlenen utanç ve suçluluk, bu bireylerin yaşamında uzun süreli olumsuz etkiler oluşturmaktadır. Levenkron ve Levenkron (2013: 19-26) benzer olarak CİMB kadınların sıklıkla bedenlerinden kirlenmiş gibi bahsettiklerini, bunu CİUB'lerin onların bedenlerine yönelik davranışlarından çıkardıklarını belirtmiştir. Cİ sebebiyle oluşan utancın, hem bilinç düzeyinde hem bilinçdışı düzeyde, CİMBB'lerin toplumla olan ilişkilerini etkilediğini, bu utancı da CİMBB'lerin CİUB'lerin yerine üstlendiklerini belirtmiştir. Özellikle CİUB'nin, CİMBB'nin yakını olması, CİUB'nin CİMBB'ye göre daha güçlü olduğu bir pozisyon oluşturmakta, CİMBB CİUB karşısında güçsüz olduğu için kendini suçlamaktadır (Levenkron ve Levenkron, 2013: 164). CİUB'nin CİMBB'nin akrabası olması da, CİMBB'nin suçluluk duygusunu arttırabilmektedir (Ullman, 2007). Utanç ve suçluluk duygusu da durumu açıklamanın getireceği negatif sonuçlardan korkmayla beraber, Cİ'nin olayın sonrasında ortaya çıkmasını engelleyebilmektedir (Alaggia, 2005). CİMBB'lerin üstlendiği suçluluk duygusu da, kendilerinin yetişkinlikteki benlik saygısını

düşürebilmektedir (Lev-wiesel, 2000). Dolayısıyla Cİ'nin oluşturduğu suçluluk ve utanç, Cİ'nin farklı sorunlara yol açmasına aracılık yapabilmektedir.

CİMBB'nin hissettiği suçluluk ve utanç toplumsal normlar üzerinden de analiz edilmelidir. Cinsiyet ayrımcılığının olduğu, erkeksi söylemlerin baskın olduğu toplumlarda kadın bedeni üzerinde tahakküm kurulması daha kolaylaşabilmektedir. Erkeğin cinsel açıdan kışkırtılan, kadının cinsel açıdan kışkırtan olarak algılanması, konunun bir tarafı çocuk da olsa, sorumluluğu cinsiyeti üzerinden kız çocuğuna yıkabilmektedir. Bunun yanında istismara erkek çocuk bedeni de maruz bırakılabilmekte, hâkim olan erkeksi söylemler de CİMB erkeği aşağılayıp etiketleyerek Cİ'nin açığa çıkmasını engelleyebilmektedir.

Gilligan ve Akhtar (2006) bu durumu CİMB kadınlar açısından incelemiş, istismar ortaya çıktığı zaman ataerkil yapıdaki aileyi toplum önünde utandırdığı için Cİ'nin açığa çıkarılmadığının altını çizmiştir. Cİ yakın çevrenin ötesinde adli tıp mercilerine ifade edilse bile, ataerkil aile yapısından gelen baskı yüzünden maruz bırakılan çocuk tarafından ifade geri alınabilmektedir (Celik vd., 2018). Bu anlamda bireye, aile ve toplum tarafından suçlu olanın kendisi olduğu mesajı açık veya örtük şekilde verilebilmektedir. Dolayısıyla Cİ sebebiyle ortaya çıkan suçluluk ve utancın bireysel ve toplumsal faktörlerle iç içe olduğu söylenebilir.

1.4. Kişilik Bozukluğu

Kişilik bozukluğu, bireylerin kendilerini ve çevrelerini algılamalarını ve yaşamlarındaki işlevselliklerini uzun süreli etkileyen bozukluklardır (VandenBos, 2015: 783).

Cİ'yle kişilik bozukluğu ilişkisini araştıran çalışmalar alanyazında kısıtlı olarak bulunmaktadır. Cİ'ye maruz bırakılmak bazı çalışmalara göre, yetişkinlikte kişilik bozukluğu tanısı alma riskini arttırmaktadır (Cutajar vd., 2010; Modestin, Furrer ve Malti, 2005). Bu çalışmanın travmatik etkiler konulu bölümünde de, CİMBB'lerde Cİ sonrası oluşan TSSB'ye bağlı olarak kişilik bozukluğu tanısı alma riskinin arttığına yer verilmiştir. Buna göre kişilik bozukluğu ve Cİ arasındaki ilişki, CİMBB'lerin yaşadığı istismarı travmatik şekilde deneyimlemesinin sonucu, kullandıkları psikolojik savunma mekanizmaları anlaşılmalı çalışılarak da analiz edilebilir. Örneğin travmatik etkiler alt temasında bahsedilen çözülme durumu bir savunma mekanizması olarak CİMBB'ler tarafından kullanılabilir. 'Çözülme Dissosiyatif Kimlik Bozukluğu'nda da sıkça görülen bir durumdur. Bireylerin iki veya daha fazla

kişilik taşımasıyla karakterize bu durumun özellikle çocuklukta yaşanan ağır fiziksel istismar veya Cİ'yle ilişkili olduğuna inanılmaktadır.' (VandenBos, 2015: 325).

Kişilik bozukluğu ve Cİ ilişkisini inceleyen Izdebska'nın (2020) çalışmasındaysa, CİMB kadınlarda kontrol grubuna göre daha fazla Borderline Kişilik Yapılanmasına rastlanmıştır. Borderline Kişilik Bozukluğu uzun süredir devam eden; ruh hali, kişilerarası ilişkiler, sosyal ve mesleki işlevselliği etkileyen ve aşırı sıkıntılara sebep olan kendilik imajındaki istikrarsızlıkla karakterizedir (VandenBos, 2015: 139). İlkel bir savunma mekanizması olan bölme, Borderline Kişilik Bozukluğu'nda sıklıkla görülen bir durumdur. Bu durumda kendiliğin ve diğerlerinin, zıt kutuplara ayrılacak şekilde tamamen iyi ve tamamen kötü şekilde algılanması söz konusudur (VandenBos, 2015: 1020). CİMBB, Cİ'nin yaşattığı olumsuz etkileri, benliğin çözülmesiyle veya benliğin Cİ'ye maruz bırakılan tarafını diğer tarafından net bir şekilde ayırarak bertaraf etmeye çalışabilir. Bu durum, Cİ'nin yaşattığı karmaşanın içinden çıkılması için bu gibi savunma mekanizmalarının devreye sokulduğu ve bunların süreğenleşmesiyle kişilik yapılanmasının değiştiği şeklinde yorumlanabilir.

1.5. Madde Bağımlılığı

Yetişkinlikte, Cİ'yle bağlantılı görülen ruh hastalıklarından biri de madde bağımlılığıdır. Madde bağımlılığı ve Cİ arasındaki ilişkiye odaklanan bazı çalışmalar iki değişken arasında ilişki olduğunu belirtmiştir. Mendoza-Meléndez, Cepeda, Frankeberger, López-Macario ve Valdez (2018) Cİ'yle uyuşturucu madde kullanımı arasında, Jakubczyk ve diğerleri (2014) Cİ'yle alkol bağımlılığı arasında, Jennings, Richards, Tomsich ve Gover (2015) ise Cİ'yle alkol ve uyuşturucu madde kullanımı arasında ilişki bulmuşlardır.

Konuyla ilgili bazı boylamsal çalışmalar da benzer sonuç vermiştir. Bu çalışmalara göre CİMB çocuklar, yetişkinlik yaşamında yüksek derecede alkol ve uyuşturucu bağımlılığı tanısı almışlardır (Fergusson vd., 2013; Cutajar vd., 2010).

CİMB kadınlarla yapılan iki çalışmada da, Cİ'nin, aşırı doz uyuşturucu kullanımıyla (Xavier, Fergus, Aurelio ve Hawton, 1998) ve aşırı doz madde kullanarak kasıtlı kendine zarar verme davranışının sıklığıyla ilişkili olduğu belirtilmiştir (Fergus, Xavier, Aurelio ve Keith, 1998).

Madde bağımlılığı, CİMBB'nin yaşamındaki travmatik geçmişle ilgili anıların bastırılıp yok sayılmasını ve dikkatin farklı tarafa yönlendirilmesini sağlasa da, bireyin hayatında ikincil bir sorun alanı haline alabilir. Bunun yanında bireye bio-psiko-sosyal

açından zarar veren ve neredeyse ölümüne sebep olabilen boyutuyla kendine yöneltilen öfkenin bir yansıması olabilir.

1.6. İntihar Eğilimi ve Kendine Zarar Verme

İntihar bir tür kendine zarar verme davranışıdır. Çünkü birey bu eylemde bulunurken, kendi bedenine zarar vererek hayatını sonlandırmayı hedefler. Bireylerin kendilerine zarar verdikleri her davranış intihar niteliği taşımayabilir. Onun için bu kavramlar ayrı ayrı ele alınmıştır.

Öncelikle Cİ'nin oluşturduğu ruhsal sorunlar ve ruh hastalıkları, bireylerin yetişkinlik döneminde intihar eğilimi göstermesinde etkili olmaktadır. Çocukken CİMB yetişkinlerde, intihar düşüncesi (Thakkar, Gutierrez, Kuczen ve McCanne, 2000; Fergusson vd., 2013; Plunkett vd., 2001) ve intihar girişimi (Fergusson vd., 2013; Hyman, 2000; Plunkett vd., 2001) anlamlı olarak yüksek görülebilmektedir.

İntihar düşüncesi ve intihar girişimi bu çalışmalarda ayrı etmenler olarak ele alınmıştır. Ölümle sonuçlanmayan intiharlara intihar girişimi denmektedir. İntihar düşüncesi, zihinde intihar düşüncesi olması anlamına gelmektedir. Her intihar düşüncesi, intihar girişimine dönüşmemektedir (VandenBos, 2015: 86-1048).

Ci ve kendine zarar verici davranışlar arasında da ilişki bulunmaktadır. CİMBB'ler yetişkinlikte tekrar eden intihar girişimi ve kendini kesme davranışlarında bulunabilmektedir (Van Der Kolk, 2018: 143). Bireyler bu davranışlarla bedenlerine ciddi zararlar verebilmekte ve hayatlarını riske atabilmektedir. Burada intihardaki gibi doğrudan hayatını riske atma kastı yoktur fakat bu davranışlar sonucu hayati riskler oluşabilir.

Cİ'yle kendine zarar verme davranışı arasındaki ilişki, çocuklukta bireylerin güvenebilecekleri kişilerin olmaması (Van der Kolk, 2018) veya Cİ sırasında beden üzerinde elde edilemeyen kontrolden kaynaklanan güçsüzlüğün telafisi için daha sonradan beden üzerinde kontrol sahibi olunmaya çalışılmasıyla ilgili olabilir (Sanderson, 2006). CİMMB'ler açısından temel motivasyon suçluluk duygusundan ötürü kendini cezalandırma da olabilir.

1.7. Cinsellikle İlgili Sorunlar

Alanyazında Cİ'nin, yetişkinlik cinselliğini etkilediğini ve konuyla ilgili çeşitli ruhsal sorunlara ve ruhsal hastalıklara sebep olduğunu gösteren çalışmalar mevcuttur. Bazı çalışmalar Cİ'nin yetişkinlik döneminde riskli cinsel davranışlar göstermekte

etken olduğunu belirtmiştir (Abajobir, Kisely, Maravilla, Williams ve Najman, 2017; Mendoza-Meléndez vd., 2018; Lacelle, Hébert, Lavoie, Vitaro ve Tremblay, 2012).

Bazı çalışmalar CİMBB'lerin yetişkinlikteki riskli cinsel davranışlarına ayrıntılı olarak yer vermiştir. Van Roode, Dickson, Herbison ve Paul (2009) boylamsal çalışmalarında, iki cinsiyeti ele almış; Cİ'nin, kadınların yetişkinliğin ilk döneminde fazla cinsel partnerinin olması, mutsuz hamilelikler, kürtaj ve cinsel yolla bulaşan enfeksiyon yaşamaları gibi durumlar üzerinde etkili olduğunu ama bu durumun zamanla azalarak, kontrol grubundaki görülme durumuna yaklaştığını belirtmiştir. Erkekler içinse, Cİ'nin, yetişkinlikte yaş ilerledikçe artan sayıda cinsel partner ve cinsel yolla bulaşan hastalıklarla ilişkili olduğunu belirtmiştir. Fergusson ve diğerleri (2013) yaptıkları boylamsal çalışmada, Cİ'nin, cinsel aktivite başlangıç yaşının azalması ve cinsel partner sayısının artmasıyla ilişkili olduğu görülmüştür. Peterson ve diğerleri (2018) ise bir grup erkekle yaptıkları çalışmada, Cİ'nin, cinsel saldırganlık ve AIDS hastalığı açısından riskli cinsel davranışlarda bulunma üzerinde etkili olduğunu belirtmiştir. Green Bartoi ve Kinder (1998) çalışmalarında, riskli cinsel davranışı, güvensiz cinsel partner sayısı üzerinden değerlendirmiş, CİMB kadınların güvensiz cinsel partnerlerinin sayısının, kontrol grubuna göre daha yüksek olduğunu belirtmiştir.

Cİ bazı yetişkinlerde, cinsel işlev sorunları, cinsellikten memnuniyetsizlik ve cinsellikten acı çekme gibi durumlara sebep olmaktadır. Bu durumlarla ilişkili bir etmen olan penetrasyon içeren Cİ, kadınlarda cinsellikten acı çekme ve yüksek riskli cinsel davranışlarda bulunma (Lacelle vd., 2012), cinsel memnuniyetsizlik (Fleming vd., 1999), vajinismus (Alami ve Kadri, 2004) görülmesiyle ilişkilidir. Penetrasyon içeren Cİ bedenine içine taarruz olarak yorumlanabilir. CİMBB'nin bu taarruz sırasında savunmasız kalması ve çekilen travmatik bedensel acı yetişkinlikte cinsel ilişkiden kaçınmaya, cinsellikten acı çekmeye veya savunmasızlık yaşatan travmatik yanından ötürü bu durumu yetişkinlikte riskli cinsel davranışlarla tekrarlamaya sebep olabilir. Bu durum cinsellikle ilgili travma yaşamaktan kaynaklanmaktadır. Nitekim Van der Kolk'un (2018: 143) çalışmasına göre de CİMBB'ler, çocukken doğal afetler yaşayanlara göre daha fazla -ayırmsız riskli ve tatminsiz cinsel ilişkilerden, cinsellikten uzak durmaya kadar- cinsel sorunlar göstermektedir. Farklı travmaların bu sonuca sebep olmaması Cİ'nin yetişkin cinselliğine özgül etkilerinin olduğunu göstermektedir.

Bu iki uçlu durum Finkelhor ve Browne'nin (1985) öne sürdüğü travmatik cinselleşme kavramına uymaktadır. Travmatik cinselleşme, CİMB çocuğun uygunsuz ve işlevsel olmayan cinsel davranışlar geliştirmesini ifade eder. Bunun sonucunda cinsellikle aşırı meşgul olma veya cinsellikten uzak durma davranışları gelişmektedir.

Cİ'nin yetişkinlik cinselliğindeki etkisi, cinsiyete göre farklı olabilmektedir. Alaggia (2005) çalışmasındaki CİMB erkeklerin, cinsel yönelimleri hakkında çatışma yaşadıklarını, bazılarının eşcinsel olarak tanımlanmaktan korktuklarını, eşcinsel olanlarınsa ilk cinsel deneyimlerinin travmatik olduğunu, genel anlamda çalışmaya katılan kadın ve erkeklerin cinsellikleri üzerinde kontrol kaybı yaşadıklarını belirtmiştir. CİUB'lerin daha çok erkek olduğu varsayılırsa, Cİ'nin cinsel yönelim açısından erkekleri kadınlardan daha fazla etkilemesi kuvvetle muhtemeldir.

Labadie, Godbout, Vaillancourt-Morel ve Sabourin (2018) ise çalışmalarında, CİMB erkeklerin, CİMB kadınlara göre daha fazla cinsellikten kaçınma veya cinsel dürtüleri kontrol altına alamama veya bağlanma sorunları yaşadığını belirtmiştir. Aynı çalışmada Cİ'nin yanında fiziksel veya duygusal istismar yaşama, CİUB'nin aile dışından olması, ebeveynler arasındaki şiddete şahit olma, kişisel sorunlar veya çift sorunları yaşama gibi etmenlerin, cinsel sorunlar ve bağlanma sorunları üzerinde etkili olduğu belirtilmiştir.

Bahsedilen çalışmalara bakılırsa Cİ'nin, yetişkin cinselliği üzerinde, cinsellikten uzak durma, cinsellikten keyif almama, cinsel yönelimini sorgulama gibi durumlardan; çok sayıda cinsel partneri olma, korunmasız, riskli cinsel davranışlarda bulunmaya kadar iki ucu içeren etkiler yaptığı görülmektedir.

1.8. Suça Eğilim

Suç eğilim, bazı durumlarda çeşitli ruhsal sorun ve ruh hastalıklarına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Cİ'yle yetişkinlik döneminde suç işleme arasındaki ilişki bazı çalışmacıların dikkatini çekmiştir. Jennings ve diğerleri (2015) yetişkinlerle yaptıkları çalışmada örneklemelerindeki CİMBB'lerde daha fazla kriminal geçmişe rastlamıştır. Lee, Herrenkohl, Jung, Skinner ve Klika (2015) yaptıkları boylamsal çalışmada, Cİ'nin kadınların yetişkinlik döneminde suç işlemede etkili olduğunu belirtmiştir.

Cİ, bireylerin yetişkinlik döneminde cinsel suç işleme eğilimlerini de etkileyebilmektedir. Cuadra, Jaffe, Thomas ve DiLillo (2014) Amerika'da hüküm giymiş yetişkin erkek suçlularla yaptıkları çalışmada, Cİ'nin yetişkinlikte işlenen

cinsel suçlarla ilişkili olduğunu belirtmiştir. Kanada'da cinsel suç işlemiş erkeklerle yapılan bir çalışmada, çocukken CİMB suçluların, Cİ'ye maruz bırakılmamış suçlulara göre pedofiliye daha ilgili oldukları belirtilmiştir. Aynı çalışmada bir erkek tarafından istismar edilen suçluların pedofiliye daha eğilimli oldukları, bir kadın tarafından istismar edilen suçluların ise cinsel istek düzeyinin yüksek olduğu belirtilmiştir (Nunes, Hermann, Renee Malcom ve Lavoie, 2013). Duncan ve Williams (1998) ise, kadınlar tarafından CİMB erkeklerin, yetişkinlik döneminde cinsel suçlar işlemeye, erkekler tarafından CİMB erkeklere göre ve hiç Cİ'ye maruz bırakılmayan kişilere göre daha eğilimli olduğunu belirtmiştir. Birbirine zıt bulguları olan bu iki çalışmaya göre, CİUB'nin cinsiyetinin, CİMBB'nin cinsel suç işleme eğilimini etkilediği görülmektedir. Bramblett ve Darling (1997) yaptıkları çalışmada CİMB erkeklerin, kontrol grubuna kıyasla çocuk ve ergen erkekler hakkında daha fazla cinsel düşünce ve fantezilere sahip olma eğiliminde olduklarını, aynı iki grubun kadınlarla ilgili cinsel düşünceler hakkında birbirinden farklılaşmadığını belirtmiştir. Bu çalışmaya göre, bazı CİMBB'lerde, fantezi düzeyinde de olsa pedofiliye eğilim görülebilmektedir. Bahsedilen bulgular genel olarak, erkekler tarafından istismar edilen suçluların pedofiliye, kadınlar tarafından istismar edilen suçluların ise yetişkinleri de içeren bir popülasyona karşı cinsel suç işlemeye eğilim gösterdikleri şeklinde yorumlanabilir. Bu bulguları yorumlarken şunun altını çizmek gerekir: CİMBB'lerden bazılarının pedofiliye eğilim göstermesi, iki değişken arasında kesin bir neden sonuç ilişkisi olduğunu göstermemektedir. Kesin bir neden sonuç ilişkisi olması, CİUB'lerin tümünün çocukluğunda Cİ yaşamış olmasını gerektirir. Böylesi bir durum söz konusu olmadığı için, CİMBB'lerin pedofiliye eğilim göstermesi için araya başka etmenlerin de girdiği düşünülebilir.

1.9. Kişilerarası İlişkilerle İlgili Sorunlar

Kişilerarası ilişkilerde süreğen sorun yaşamak, ruhsal sorunlar ve ruh hastalıklarıyla ilişkili ve bunlar için ayırt edici etmen olan bir durumdur. Bu açıdan bu durum bu tema altında ele alınmıştır.

Cİ, CİMBB'nin yetişkinlik dönemindeki sosyal ilişkilerini etkilemektedir. Bu etki özellikle eşleriyle olan ilişkilerde görülebilmektedir. Bazı çalışmalar CİMB kadınların utanç hissetmeye eğilimli olup, kişilerarası ilişkilerde daha fazla sözlü ve fiziksel çatışma yaşayabildiğini (Kim, Talbot ve Cicchetti, 2009), yetişkinlikteki eş veya sevgililerine bağlanma sorunu yaşayabildiklerini (Frías, Brassard ve Shaver, 2014) ve yakın ilişkilerinde ilişki tatmini ve iletişim sorunu yaşadıklarını ve eşlerine daha az

güven duyduklarını belirtmiştir (DiLillo ve Long, 1999). Fleming ve diğerleri (1999) de yaptıkları boylamsal çalışmada, Cİ'yle, yetişkinlik çağındaki yakın ilişkilerin zayıf olması, daha fazla boşanma ve ayrılık yaşama, eşlerinin umursamaz ve aşırı kontrolcü olması gibi etmenler arasında ilişki bulmuşlardır. Yakın ilişkilerde yaşanan bu gibi sorunlar, CİMBB'nin Cİ sonrası insanlara güven duygusunun sarsılmasıyla ilgili olabilir. Nitekim Cİ hem bireyin güvende olma hissini, hem de başkalarına duyacağı güven hissini sarsmaktadır. Bu durum güvensiz bağlanma tarzında görülen, bireylerin kendilik ve diğerleriyle ilgili algısının negatif olması durumuna benzerdir. Bireylerin bu negatif algısı da ilişkilerdeki bozulmayı beraberinde getirebilir. Cİ'nin oluşturduğu güven sorunlarının, kişileri yetişkinlikte sosyal açıdan daha izole bir yaşama itebileceği söylenebilir.

2. Yetişkinlikte Cinsel Saldırıya Maruz Bırakılma

Cinsel saldırı bireyin zorla vajinal, oral ve anal penetrasyona maruz bırakılmasıdır (VandenBos, 2015: 972). Bazı çalışmalarda Cİ'yle, yetişkinlik döneminde CSMB arasında ilişki olduğu belirtilmiştir. Örneğin Messman-Moore ve Brown (2004) Cİ'nin, yetişkinlik çağında CSMB'yi yordadığını belirtmiştir.

Bazı çalışmalar bu konuyu farklı cinsiyetlere göre incelemiştir. Ressel, Lyons ve Romano (2018) erkeklerle yaptıkları çalışmada, Cİ'nin yetişkinlik yaşamında CSMB riskini arttırdığını belirtmiştir. López ve diğerleri (2017) ise kadınlarla yaptıkları çalışmada, çocukken cinsel penetrasyon girişimi veya cinsel penetrasyon şeklindeki Cİ'ye maruz bırakılmanın, Cİ'nin tekrarlanma riskini, yetişkinlikte de tekrar CSMB veya cinsel şiddete maruz bırakılma riskini arttırdığını belirtmiştir. Daigneault, Hébert ve McDuff'un (2009) çalışmasında, CİMB kadınlar, CİMB erkeklerden daha fazla CSMB durumu bildirmiştir. Bu anlamda Cİ'nin, yetişkinlikte CSMB riskini her iki cinsiyet açısından özellikle de kadınlar için daha çok arttırdığı söylenebilir.

Uyuşturucu kullanan kadınlarla yapılan iki farklı çalışmaya göreyse, Cİ yetişkinlikte yeniden CSMB'yle (Xavier vd., 1998) ve fuhuş yapmaya zorlanmakla ilişkilidir (Mendoza-Meléndez vd., 2018).

Ullman ve Vasquez (2015) ise konu hakkında farklı bir önermede bulunmuş; Cİ'nin, yetişkinlik döneminde fuhuş yapma üzerinde etkili olduğunu, Cİ ve fuhuş etmenleri bir araya gelince, yetişkinlik döneminde tekrardan CSMB riskinin arttığını belirtmiştir. Levenkron ve Levenkron (2013: 171) CİMB kadınların fuhuşla ilişkisinin, erkeklerden intikam almak ve istismarı dert edinmediğini göstermek gibi motivasyonlar içerdiğini belirtmiştir.

Herman (2011: 145-146) bu durumun CİMBB'nin kişisel sınırlarını oluşturmaktaki zorlanmalarından, tehlike durumunu yeniden yaşayıp bu sefer sonunun iyi olması şeklindeki arzuları yüzünden istismarı yeniden sahnelemelerinden, bazı vakalarda ise istismar durumunda cinsel uyarılma gerçekleştiği için konuyla ilgili anıların erotikleştirilip takıntılı bir şekilde yeniden sahnelenmesinden, kimi zaman da bu durum aktif olarak aranmasa da kişilerin kendilerini koruma eksikliklerinden dolayı pasif olarak bu duruma maruz bırakılmalarından dolayı gerçekleştiğini belirtmiştir. Herman'ın yorumu dışında bu durum CİMBB'lerin Cİ sürecinde yaşadıkları çaresizlik duygusunun, Cİ'nin özellikleri, benlik algıları ve yaşadıkları diğer olumsuz yaşam olaylarıyla etkileşime girerek onları öğrenilmiş çaresizlik durumuna itebileceği; bu yüzden benzer durumlarla karşılaşınca kendilerini koruyamadıkları şeklinde yorumlanabilir.

3. Sağlık Sorunları

Cİ yetişkinlikteki beden sağlığını da etkileyebilmektedir. Bir boylamsal çalışmada, Cİ'nin, yetişkinlikte fiziksel sağlık sorunları için hastane başvurusu sıklığıyla ilişkili olduğu görülmüştür (Fergusson vd., 2013). Konuyla ilgili ele alınan diğer çalışmalar Cİ'nin sağlık üzerindeki etkisini kadınlar üzerinde incelemiştir. CİMB kadınlarda, Hyman (2000) daha fazla sağlık problemi, Thakkar ve McCanne (2000) ise stresle ilgili daha fazla fiziksel belirti göstermeye yatkınlık gördüklerini belirtmiştir.

Cİ'nin diğer istismar türleriyle bir araya gelmesi yetişkinlikteki sağlık sorunlarının şiddetini etkileyebilmektedir. Bonomi, Cannon, Anderson, Rivara ve Thompson'un (2008) çalışmasında, fiziksel istismarı ve Cİ'yi bir arada yaşamış kadınlarda, sadece Cİ veya sadece fiziksel istismar yaşamış kadınlara ve hiç istismar yaşamamış kadınlara göre; sadece Cİ veya sadece fiziksel istismar yaşamış kadınlarda da, hiç istismar yaşamamış kadınlara göre daha zayıf sağlık durumu gözlenmiştir. Bu durum kişilerin istismara maruz bırakılmanın oluşturduğu olumsuz duyguları somatizasyon mekanizmasıyla göz ardı etmeye çalışmasıyla ilgili olabilir. Özellikle Cİ diğer olumsuz yaşam olaylarıyla bir araya geldiğinde bireylerin duygularını ifade etme fırsatları azalmış olabileceği için somatizasyon durumu daha sık görülüyor olabilir.

Cİ'nin diğer olumsuz yaşam olaylarıyla bir araya gelmesi sağlık sorunlarını arttırabileceği gibi, bazı etmenler ise Cİ'nin yetişkinlikteki sağlık sorunlarının üzerindeki etkisini hafifletebilmektedir. Jonzon ve Lindblad (2006) CİMB kadınların

subjektif sağlığı üzerinde, benlik saygısı ve sosyal desteğin koruyucu etkisi olduğunu belirtmiştir.

Ele alınan çalışmalara göre, Cİ'nin yetişkinlikteki fiziksel sağlık sorunları üzerinde olumsuz etki yaptığı, bu olumsuz etkileri çocukken yaşanan diğer travmaların ağırlaştırabildiği görülmektedir. Bunun yanında kişinin kendisiyle ve çevresiyle ilgili sahip olduğu olumlu kaynaklar da Cİ'nin, fiziki sağlık üzerindeki olumsuz etkisini hafifletebilmektedir. Bu çalışmaların sadece kadınlar üzerinde yapılmış olması da göz ardı edilmemelidir. Aynı ilişkiyi erkekler açısından da incelemek gerekmektedir.

4. Eş şiddetine Maruz Bırakılma veya Eşe şiddet Uygulama

Cİ'yle, eşin fiziksel veya cinsel şiddetine maruz bırakılma veya eşe cinsel veya fiziksel şiddet uygulama arasında ilişki görülmektedir. Hatta bu durum CİMB olgularda, istismar görülmeyen popülasyona göre iki kat daha fazla görülebilmektedir (Jennings vd., 2015).

Yoshihama ve Horrocks (2010) Cİ'yle, kadınların yetişkinlik döneminde eşleri tarafından şiddete maruz bırakılması arasında; Chan (2011) ise Cİ'yle yetişkinlik döneminde eş tarafından yapılan CSMB arasında ilişki olduğunu belirtmiştir.

Levenkron ve Levenkron (2013: 171) bu durumu, Cİ sırasında elde edilemeyen kontrolü elde edebilmek için, bu bireylerin bilinçdışı düzeyde kendilerini dvebilen hatta tecavüz edebilen partnerleri seçtikleri şeklinde yorumlamıştır.

Eşin şiddetine maruz bırakılmayı, CİMBB'nin cinsiyeti etkileyebilmektedir. Daigneault ve Diğ. (2009) CİMB kadınların, aynı durumdaki erkeklere göre eşlerinden gelen fiziksel ve cinsel şiddete daha fazla maruz kaldıklarını, kadın ve erkeklerin her ikisinin de eşlerinden gelen psikolojik şiddete, normal popülasyona göre daha çok maruz kaldıklarını belirtmiştir. Bu açıdan cinsiyete göre, CİMBB'lerin maruz kaldığı şiddet türü değişebilmektedir.

Başka bir çalışmaya göreyse, CİMB kadınlardan, penetrasyon olan vakalarda, yetişkinlikte aile içi şiddet görme ihtimali artmıştır (Fleming vd., 1999).

Bu çalışmalara göre CİMB yetişkinlerin, özellikle de kadınların eşleri tarafından uygulanan şiddete maruz kalma ihtimali daha yüksektir. Bu durum dünyada kadına yönelik aile içi fiziksel, cinsel ve psikolojik şiddetin, erkeklere yönelik aile içi şiddetten daha yaygın olmasıyla paraleldir.

CİMBB'ler eşlerine karşı şiddete başvurabilmektedir. Duncan ve Williams (1998) CİMB erkeklerin, yetişkinlikte eşlerine şiddet uygulamaya eğilimli olduklarını belirtmiştir.

CİMBB'lerin, yetişkin yaşamlarındaki yakın ilişkilerinde şiddet uygulayan veya şiddete maruz bırakılan olma sıklığıysa, araştırmadan araştırmaya değişmektedir (Bidarra, Lessard ve Dumont, 2016).

CİMBB'lerin şiddete maruz bırakılması, benlik saygılarının düşük olması, taşıdıkları değersizlik ve suçluluk duygusundan ötürü kendilerine değer vermeyen kişilerle yakın ilişki kurmalarıyla ve bu ilişkileri sürdürmeleriyle ilişkili olabilir. Yine de şiddet, günlük yaşamdaki birçok faktörle ilişkili olabileceği için Cİ ve şiddete maruz bırakılma ve şiddet uygulama ilişkisinin dinamikleri yapılacak çalışmalarla daha özellikli olarak incelenebilir.

5. Yetişkinlik Rollerini Üzerindeki Etkileri

Cİ, CİMBB'lerin bazı yetişkinlik rollerini üstlenmelerini de etkilemektedir. Cİ yetişkinlik yaşamında stresle başa çıkma ve iş yaşamındaki işlevselliği (Ressel vd., 2018), çalışma yaşamına katılım, ebeveynlik, karşı cinsle yakın ilişki kurma gibi rollerin kalitesini (De Jong vd., 2015) etkilemekte ve yetişkinlik yaşamındaki zorluklara karşı kırılganlığı artırmaktadır (Fleming vd., 1999). Cİ, kadınların yetişkinlik yaşamında, yükseköğretime daha az katılma, maddi gelirin diğer kadınlara göre kısıtlı olması gibi etkiler yapabilmektedir (Hyman, 2000). Bazı araştırmalarda da sokakta veya sığınma evlerinde yaşayan kadınların %70'inin çocukken Cİ'ye maruz bırakıldıkları belirtilmiştir (Goodman, 1991'den akt: Topçu, 2009: 223).

Yetişkinlik yaşamında çeşitli toplumsal rolleri üstlenmek ve başarılı şekilde sürdürmek, bireylerin sosyal-duygusal, zihinsel, bedensel gelişimlerini tamamlamalarıyla ilişkilidir. Bu gelişim alanlarındaki aksamalar veya eksiklikler yetişkinlik rollerini üstlenmeyi etkileyebilir. Cİ'nin, CİMBB'lerin bu alanlardaki gelişimini etkilemesinin, bu bireylerin toplumsal rollerdeki performanslarını etkilediği düşünülebilir.

6. Cİ ve Sosyal Hizmet

Bu çalışmaya göre, Cİ yetişkinler üzerinde çok çeşitli etkiler göstermektedir. Bu etkilerin bu kadar çeşitli olması 'hem çocuğun, hem CİUB'nin, hem ailenin, hem sosyal bağlamın birbirinden farklı olması sebebiyle her Cİ vakasının eşsiz olması, bu

açından Cİ'nin oluşturacağı uzun vadeli etkilerin de eşsiz olmasıyla' (O'hagan, 1988) alakalı olabilir.

Cİ'nin uzun vadeye yayılan çeşitli etkileri, CİMBB'ye sosyal hizmet müdahalesinin gerekliliğini göstermektedir. Sosyal hizmet bu konuda bireysel tedaviden sosyal değişime uzanan; klinik uygulama, CİMBB'nin savunuculuğu ve sosyal değişimi içeren bir uygulama dağılımı içerir (Bagley ve King, 1990: 231-232).

Cİ'ye maruz bırakılmanın oluşturduğu etkilerin daha iyi anlaşılması için bu etkilerin dinamiklerinin anlaşılması gerekir. Bu anlamda CİMBB'ye erken dönemde yapılacak sosyal hizmet müdahalesinin önemi ortaya çıkmaktadır. Zira Cİ'nin olumsuz etkilerinin bireylerin yetişkin yaşamına yansması Cİ'nin çocukken açığa çıkmaması yahut açığa çıksa bile uygun destek ve tedavilerin yapılmamasıyla alakalı olabilir. Bu anlamda ilk başta sosyal hizmet açısından çocuklara yönelik var olan durumu tespit eden ve istismarın açığa vurulmasını destekleyen çalışmaların yapılması gerekmektedir. 'Nitekim Cİ, CİMBB tarafından her zaman açığa vurulmamakta, açığa vurulsa da bu durum her zaman resmî ve adlî makamlara yansımamaktadır.' (Stilller ve Hellmann, 2017). Bu durum erken dönemde sosyal hizmet müdahalelerine engel olsa da, bu engel yine sosyal hizmet tarafından yapılacak tespit çalışmalarıyla aşılabilir. Yapılacak sosyal hizmet müdahaleleriyle CİMBB'lerin bu durumu adli makamlara bildirmesi sağlanabilir.

'Sosyal hizmet müdahalesiyle Cİ'nin bildirilmesinin sağlanması hem istismarın devamını önler, hem de CİUB'nin rehabilite edilmesinin yolunu açabilir. Sosyal hizmet vasıtasıyla, CİMB çocuk açısından kısa ve uzun vadede Cİ'nin devamı önlenir, çocuk ve ailenin fiziksel ve duygusal iyiliği, çocuk ve aileye verilen kurumsal yanıtların destekleyici olması ve daha fazla travmatizasyona sebep olmaması sağlanır ve çocuğa ve aileye Cİ'ye karşı duygusal tepkilerini çözmelerine yardımcı olunur.' (Conte ve Berliner, 1981: 603). Bu sosyal hizmet müdahaleleri, Cİ'nin olumsuz etkilerinin yetişkinliğe uzanmasını engelleyebilir.

Cİ'nin CİMBB'de yaptığı etkilerden biri, istismar sırasında bedenine yönelik isteğinin dışında eylemlere maruz kalmaktan ve buna karşı koyamamaktan kaynaklanan güçsüzlüktür (Finkelhor ve Browne, 1985). Sosyal hizmetin CİMBB'nin bu güçsüzlük durumunu değiştirmesi, bireyi mağdur durumundan hayatta kalan durumuna getirmeye odaklanması önemlidir. Zira bu şekilde olumsuz bir durumda hapsolmek yerine bireysel dönüşümün önü açılabilir. Bunun için sosyal hizmetin güçlendirme stratejisi önem kazanmaktadır. 'Güçlendirme aracılığıyla bireylere çeşitli sosyal

beceriler öğretilerek, kendi yaşamları üzerinde sorumluluk üstlenmeleri ve kontrol sağlamaları ve sosyal değişimi gerçekleştirmeleri amaçlanır.' (Pardeck, 1996). Bunun için yapılacaklardan biri CİMBB'yi CİUB'yle yüzleştirmektir. CİUB'yle doğrudan yüzleşmek veya sembolik olarak yüzleşmek, yetişkin kadınlarda güçlenme hissini oluşturabilmektedir (Duncan, 2004). Güçlendirme, yetişkinliğinde yeniden istismar edildikleri ilişkiler içinde bulunan bireylerin, özellikle kadınların, kendi yaşamları üzerinde kontrol sahibi olmalarını ve kapana kısıldıkları istismar edici ilişkilerden uzaklaşmalarını sağlayabilir (Mele, 2009: 103). Cİ'nin travmatik etkilerinden kaynaklanan rahatsız edici bedensel ve zihinsel deneyimlerin azaltılması içinse gevşeme tekniklerinin öğretilmesi, bireyin kendi bedeni ve rahatsızlık belirtileri üzerinde kontrol sahibi olmasını sağlayacak bir güçlendirme çalışması olabilir (Fitzgerald ve Cohen, 2012). Güçlendirme yaklaşımı, CİMBB'nin güçsüzlük durumu üzerinde durarak, kendine zarar verici davranışların azaltılmasına da odaklanabilir. Klinik sosyal hizmet uygulamasında da, bireylerin suçluluk ve utanç duygusu güçlendirme yaklaşımının etkisiyle azaltılarak kişisel dönüşümlerine fayda sağlanabilir. 'Güçlendirme yaklaşımı bu bireylerin yanında istismara maruz bırakılmamış bireyler, istismara maruz bırakılma ihtimali olan bireyler ve cinsel istismar uygulama olasılığı olan bireyler için de uygulanmalıdır. CİUB'lerin ise toplum tarafından damgalanmalarının engellenmesi ve bu yaklaşımla sorumluluk sahibi bireyler haline getirilmeleri bir diğer önemli noktadır.' (Bagley ve King, 1990: 230). CİUB'nin bu davranışlarını azaltılmasına odaklanmak, sağlıklı ilişki kalıpları geliştirmelerini ve alternatif davranış kalıpları öğrenmelerini sağlamak, erkek cinsiyet rolleriyle ilgili çalışmalar yapmak gibi dönüştürücü çalışmalar sosyal hizmetin bu yaklaşım altında üstleneceği roller olabilir (Bolen, 2003).

SONUÇ

Çocukluk döneminde yaşanan Cİ, yetişkin ruh sağlığı üzerinde önemli etkilere sahiptir. İncelenen çalışmalara göre bu olgu uzun süreli travmatik etkilere sebep olmaktadır. Bu bireyler yetişkin yaşamında TSSB, anksiyete ve depresyon, suçluluk ve utanç duygusu, kişilik bozukluğu gösterme, madde kullanımına, intihara ve kendine zarar vermeye ve suça eğilim gösterme, cinsel sorunlar, kişilerarası ilişkilerle ilgili sorunlar ve sağlık sorunları yaşama, yetişkin rollerinde başarısızlık gösterme gibi sorunlar yaşamaktadır. İlaveten yetişkin yaşamında eş tarafından uygulanan şiddete maruz kalma veya eşe şiddet uygulama, yetişkinlik döneminde CSMB gibi sorunları sıklıkla yaşamaktadırlar.

CİMBB'lerin yetişkinlikte yaşadıkları sorunları da; CİUB'nin kişinin yakını olması, CİUB'nin istismar sırasında tehdit veya şiddet uygulaması, istismarın başlama yaşı, istismarın sıklığı, CİUB'nin birden fazla kişi olması, istismarın açığa çıkıp çıkmaması, olayla ilgili kendini suçlama, istismarın penetrasyon içermesi, CİUB'nin cinsiyeti, CİMBB'nin cinsiyeti, CİMBB'nin hayatındaki diğer olumsuz olaylar ve sosyal destek gibi etmenler etkileyebilmektedir. Toplamda Cİ'nin, bireylerin yetişkinlikteki yaşam kalitesini, ruh sağlığını, psiko-sosyal işlevselliklerini etkilediği görülmektedir.

Bahsedilen etmenlerden hareket ederek Cİ'nin oldukça karmaşık bir sorun olduğu söylenebilir. Bunun bir sebebi Cİ'nin olumsuz etkilerini arttıran birçok etmenin olmasıdır. Cİ'nin yetişkinlikteki etkileri de birbirini etkileyerek durumu içinden çıkılmaz bir hale getirebilmektedir. Öncelikle Cİ'nin travmatik bir olay olarak deneyimlenmesi, CİMBB'nin duygu dünyasında sürekli kendini güçlü olumsuz duygularla var etmesine, zihinsel dünyasında ise bu olayın olumsuz duygularla tekrar tekrar hatırlanmasına sebep olmaktadır. CİMBB'nin duygu ve zihin dünyasındaki bu durum, türlü kişisel ve sosyal sorunları beraberinde getirmektedir. Bu sorunlar çocukluktan yetişkinliğe doğru yayılarak çözümlenmesi zor örüntüler haline alabilmektedir. CİUB'nin, CİMBB'nin sınırlarını aşıp, bedeninde zorbalıkla kurduğu tahakküm CİMBB'nin güven duygusunu zedelemektedir. Bu durum CİMBB'nin kendisiyle ve dünyayla kurduğu ilişkiyi etkilemektedir. Bunun yanına CİMBB'nin hissettiği suçluluk, utanç ve korku, istismarın gizli kalmasına sebep olarak, istismarın olumsuz etkilerinin kökleşmesine neden olmaktadır. Bu gibi sebeplerden, Cİ'nin yetişkinliğe uzanan çok boyutlu ve karmaşık olumsuz etkilerini ele almak ve azaltmak için çok yönlü bir bakış açısı gerekmektedir. Bu anlamda Cİ olgularının değerlendirilmesi için sosyal hizmetin bireyi çevresi içinde ele alan; sorunu bireye indirgmeden birey-çevre etkileşimi açısından değerlendiren ve bunu yaparken konuyla ilgili diğer disiplinlerin bilgilerine de başvuran, koruyucu-önleyici, iyileştirici-geliştirici ve tedavi edici bakış açısının önemi ortaya çıkmaktadır. Çünkü Cİ fiziki, psikolojik ve sosyal boyutları olan bir sorundur ama salt bu boyutlardan birine indirgenemez. Cİ'yle ilgilenen tıp, psikoloji, sosyal hizmet, hukuk gibi birçok bilimsel ve mesleki uygulama alanı da birbirinden ayrı olarak bu durumu ele alamaz. Tıp alanı Cİ'yle ilgili tanı, fiziki ve ruhsal tedavi yöntemlerini geliştirirken, konuyu sosyal bağlamda inceleyebilen ve vakaları aile veya okul gibi ortamlarda takip edebilen sosyal hizmet disiplininden yardım almalıdır. Psikoloji'nin CİMBB'nin davranışlarına ve CİUB'lerin davranışlarının altında yatan sebeplerine dair çalışmalar yapması sosyal

hizmet, tıp, hukuk gibi alanlar için faydalı olabilir. Sosyal hizmet için hukuk sistemiyle bütünleşerek çalışmak, CİMBB'ler için yapacağı çalışmaların daha etkin olmasını sağlayabilir. Hukuk için de bahsedilen diğer disiplinlerin konuyla ilgili bilgi birikiminden faydalanmak, CİMBB'lerin ve CİUB'lerin uygun şekilde değerlendirilmesini sağlayabilir. Bu anlamda Cİ konusunda, multi-disipliner akademik ve pratik çalışmalar yapılması, konuyla ilgili disiplinlere gereken çok yönlü bakış açısının geliştirilmesini sağlayabilir.

Günümüzde CİMBB'lerle ilgili mesleki çalışmalar ortaya çıkan ve adliyeye yansımış vakalarla yapılmaktadır. CİMB bazı çocuklar devlet tarafından koruma altına alınabilmekte, bu çocuklarla özellikle psikiyatrist, psikolog ve sosyal çalışmacılar uzun süreli mesleki ilişki kurabilmektedir. Koruma altında olmayan çocuklarla ise CİMBB'nin talebine bağlı olarak mesleki ilişki kurabilmektedirler. Bazı Cİ vakalarının gizli kaldığı düşünülürse, CİMBB'ye yönelik çalışmalar, bir kesimle sınırlı kalmaktadır. Cİ'nin uzun vadede görülen bu ciddi etkilerini göz önüne alarak, konuyla ilgili çalışan bilim ve meslek otoriteleri tarafından gizli kalan olguları ortaya çıkaracak uygulamalar yapılması faydalı olabilir. Çünkü olayın gizli kalması tekrarlanma riskini arttırmakta ve bireyi daha fazla travmatize etmektedir. Bunun için devletlerin çocuklarla ilgili eylem planlarında Cİ'ye yer vermesi ve organize, önleyici ve müdahale edici kurumsal ağlar oluşturması, Cİ vakalarının açığa çıkması için kolaylaştırıcı olabilir. Sosyal hizmetin kamu otoriteleri nezdinde çalışmalar yapması, Cİ'yle ilgili yukarıda bahsedilen tarzda organize ve gizli kalacak vakaları gözden kaçırmayan ve olası vakaları önleyecek kurumsal ağların oluşmasını sağlayabilir.

CİMBB'ler olayın açığa çıkmasıyla da adlî işlemler ve yaşadıkları bio-psiko-sosyal sorunlar nedeniyle zor günler geçirmektedir. Dolayısıyla olayla ilgili her aşamada CİMBB farklı zorluklar çekmektedir. Bu açıdan konuyla ilgilenen tıp, sosyal hizmet, psikoloji ve hukuk gibi bilimsel ve mesleki alan mensupları tarafından soruna bio-psiko-sosyal açıdan yaklaşan destek, tedavi, eğitim ve hak savunuculuğu boyutlarını içeren sistemli ve takibe dayalı uygulama pratikleri oluşturulmalıdır. Bu uygulamaların yetişkinliğe uzanması da yetişkinliğe kadar uzanan sorun alanlarının çözülmesi için gereklidir.

Ülkemizde Cİ'nin yetişkinlik yaşamına etkisiyle ilgili kesitsel veya boylamsal çalışmalar yapılması da CİMBB'ye yönelik yetişkinliğe uzanacak şekilde takip, destek ve tedavi çalışmaları yapılmasını kolaylaştırabilir.

Cİ olgusu toplumdan soyutlanarak değerlendirilemez. Bunun için toplumda Cİ'yle ilgili farkındalık oluşturan, istismarın gizli kalmasına sebep olan normları dönüştüren ve bireylerin bu anlamda politik savunuculuğunun yapıldığı; sosyal hizmetin başı çektiği multi-disipliner toplum çalışmaları yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Aakvaag, H. F., Thoresen, S., Wentzel-Larsen, T., Dyb, G., Røysamb, E. ve Olf, M. (2016). Broken and guilty since it happened: A population study of trauma-related shame and guilt after violence and sexual abuse. *Journal of Affective Disorders*, 204, 16–23. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2016.06.004>.
- Abajobir, A. A., Kisely, S., Maravilla, J. C., Williams, G. ve Najman, J. M. (2017). Gender differences in the Association between childhood sexual abuse and risky sexual behaviours: A systematic review and meta-analysis. *Child Abuse & Neglect*, 63, 249–260. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2016.11.023>.
- Alaggia, R. (2005). Disclosing the Trauma of Child Sexual Abuse: A Gender Analysis. *Journal of Loss & Trauma*, 10(5), 453–470. <https://doi.org/10.1080/15325020500193895>.
- Alami, K. M. ve Kadri, N. (2004). Moroccan women with a history of child sexual abuse and its long-term repercussions: A population-based epidemiological study. *Archives of Women's Mental Health*, 7(4), 237–242. <https://doi.org/10.1007/s00737-004-0061-9>
- Amado, B. G., Arce, R. ve Herraiz, A. (2015). Psychological injury in victims of child sexual abuse: A meta-analytic review. *Psychosocial Intervention*, 24(1), 49–62. <https://doi.org/10.1016/j.psi.2015.03.002>.
- APA. (2013). Diagnostic and statistical manual of mental disorders : DSM-5. (5. edisyon). Washington, DC: American Psychiatric Association.
- Bagley, C. & King, K. (1990). Child sexual abuse the search for healing. London: Routledge.
- Banyard, V. L. ve Williams, L. M. (1996). Characteristics of child sexual abuse as correlates of women's adjustment: A prospective study. *Journal of Marriage and Family*, 58(4), 853–865. <https://doi.org/10.2307/353975>.
- Bidarra, Z. S., Lessard, G. ve Dumont, A. (2016). Co-occurrence of intimate partner violence and child sexual abuse: Prevalence, risk factors and related issues. *Child Abuse & Neglect*, 55, 10–21. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2016.03.007>.

- Bolen, R. M. (2003). *Child Sexual Abuse: Prevention or Promotion? Social Work, 48(2), 174–185.* doi:10.1093/sw/48.2.174
- Bonomi, A. E., Cannon, E. A., Anderson, M. L., Rivara, F. P. ve Thompson, R. S. (2008). Association between self-reported health and physical and/or sexual abuse experienced before age 18. *Child Abuse & Neglect, 32(7), 693–701.* <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2007.10.004>
- Bramblett, J. R., Jr ve Darling, C. A. (1997). Sexual contacts: experiences, thoughts, and fantasies of adult male survivors of child sexual abuse. *Journal Of Sex & Marital Therapy, 23(4), 305–316.*
- Cantón-Cortés, D. ve Cantón, J. (2010). Coping with child sexual abuse among college students and post-traumatic stress disorder: The role of continuity of abuse and relationship with the perpetrator. *Child Abuse and Neglect, 34(7), 496–506.* <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2009.11.004>
- Cantón-Cortés, D., Cantón, J. ve Cortés, M. R. (2016). Emotional security in the family system and psychological distress in female survivors of child sexual abuse. *Child Abuse & Neglect, 51, 54–63.* <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2015.11.005>.
- Cantón-Cortés, D., Cortés, M. R. & Cantón, J. (2012). The role of traumagenic dynamics on the psychological adjustment of survivors of child sexual abuse. *European Journal of Developmental Psychology, 9(6), 665–680.* <https://doi.org/10.1080/17405629.2012.660789>
- Celik, G., Tahiroğlu, A., Yoruldu, B., Varmış, D., Çekin, N., Avci, A., ... Nasiroğlu, S. (2018). Recantation of sexual abuse disclosure among child victims: accommodation syndrome. *Journal of Child Sexual Abuse, 27(6), 612–621.* doi:10.1080/10538712.2018.1477216
- Conte, J. R., & Berliner, L. (1981). Sexual abuse of children: implications for practice. *Social Casework: The Journal of Contemporary Social Work, 62(10), 601–606.* doi:10.1177/104438948106201004
- Cuadra, L. E., Jaffe, A. E., Thomas, R. ve DiLillo, D. (2014). Child maltreatment and adult criminal behavior: Does criminal thinking explain the Association? *Child Abuse & Neglect, 38(8), 1399–1408.* <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2014.02.005>
- Cutajar, M. C., Mullen, P. E., Ogloff, J.R.P., Thomas, S.D., Wells, D.L. ve Spataro, J. (2010). Psychopathology in a large cohort of sexually abused children followed up to 43 years. *Child Abuse & Neglect, 34(11), 813-822.* <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2010.04.004>.

- Daigneault, I., Hébert, M. ve McDuff, P. (2009). Men's and women's childhood sexual abuse and victimization in adult partner relationships: A study of risk factors. *Child Abuse & Neglect*, 33(9), 638–647. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2009.04.003>
- De Jong, R., Alink, L., Bijleveld, C., Finkenauer, C. ve Hendriks, J. (2015). Transition to adulthood of child sexual abuse victims. *Aggression and Violent Behavior*, 24, 175–187. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2015.04.012>.
- DiLillo, D. ve Long, P. J. (1999). Perceptions of couple functioning among female survivors of child sexual abuse. *Journal of Child Sexual Abuse*, 7(4), 59–76. https://doi.org/10.1300/J070v07n04_05
- Duncan, K.A. (2004). Healing from the trauma of childhood sexual abuse: the journey for women. USA: Greenwood Publishing Group
- Duncan, L. E. ve Williams, L. M. (1998). Gender role socialization and male-on-male vs. female-on-male child sexual abuse. *Sex Roles*, 39 (9–10), 765–785.
- Easton, S. D. (2013). Disclosure of Child Sexual Abuse Among Adult Male Survivors. *Clinical Social Work Journal*, 41(4):344-355. DOI: 10.1007/s10615-012-0420-3.
- Elklit, A., Christiansen, D.M., Palic, S., Karsberg, S. ve Eriksen, S.B. (2014). Impact of Traumatic Events on Posttraumatic Stress Disorder among Danish Survivors of Sexual Abuse in Childhood. *Journal of Child Sexual Abuse*, 23(8),918-934. DOI: 10.1080/10538712.2014.964440.
- Fergus, L., Xavier, C., Aurelio, T. ve Keith, H. (1998). Child sexual abuse in women who take overdoses: II. Risk factors and Associations. *Archives of Suicide Research*, (4), 307.
- Fergusson, D. M., McLeod, G. F. H. ve Horwood, L. J. (2013). Childhood sexual abuse and adult developmental outcomes: findings from a 30-year longitudinal study in New Zealand. *Child Abuse & Neglect*, 37(9), 664–674. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2013.03.013>
- Finkelhor, D. ve Browne, A. (1985). The traumatic impact of child sexual abuse: A conceptualization. *American Journal of Orthopsychiatry*, 55(4), 530-541. DOI: 10.1111/j.1939-0025.1985.tb02703.x.
- Fitzgerald, M, M. & Cohen, J. (2012). *Trauma-focused cognitive-behavioral therapy*. Goodyear-Brown, P. (Ed.) Handbook of child sexual abuse identification, assessment and treatment (s.199-228) içinde. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.

- Fleming, J., Mullen, P. E., Sibthorpe, B. ve Bammer, G. (1999). The long-term impact of childhood sexual abuse in Australian women. *Child Abuse and Neglect*, 23(2), 145–159. [https://doi.org/10.1016/S0145-2134\(98\)00118-5](https://doi.org/10.1016/S0145-2134(98)00118-5).
- Frías, M. T., Brassard, A. ve Shaver, P. R. (2014). Childhood sexual abuse and attachment insecurities as predictors of women's own and perceived-partner extradyadic involvement. *Child Abuse & Neglect*, (38), 1450–1458. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2014.02.009>.
- Gilligan, P. & Akhtar, S. (2006). Cultural barriers to the disclosure of child sexual abuse in asian communities: listening to what women say. *The British Journal of Social Work*, 36(8), 1361-1377.
- Green Bartoi, M. ve Kinder, B. N. (1998). Effects of child and adult sexual abuse on adult sexuality. *Journal of Sex and Marital Therapy*, 24(2), 75–90. <https://doi.org/10.1080/00926239808404921>
- GullBritt, R., Barbro, R. ve Karin C., R. (2013). Psychological distress among women who were sexually abused as children. *International Journal of Social Welfare*, 22(3), 269-278. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2397.2012.00898.x>
- Herman, J. (2011). *Travma ve iyileşme şiddetin sonuçları ev içi istismardan siyasi teröre*. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Hyman, B. (2000). The economic consequences of child sexual abuse for adult lesbian women. *Journal of Marriage and Family*, 62(1), 199-211.
- Izdebska, A. (2020). Personality disorders in adult female child sexual abuse survivors: dimensions of personality pathology and characteristics of abuse. *Journal of Interpersonal Violence*, 1-30. doi:10.1177/0886260520903136
- Jakubczyk, A., Klimkiewicz, A., Krasowska, A., Kopera, M., Sławińska-Ceran, A., Brower, K. J. ve Wojnar, M. (2014). History of sexual abuse and suicide attempts in alcohol-dependent patients. *Child Abuse & Neglect*, 38(9), 1560–1568. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2014.06.010>
- Jennings, W. G., Richards, T. N., Tomsich, E. ve Gover, A. R. (2015). Investigating the role of child sexual abuse in intimate partner violence victimization and perpetration in young adulthood from a propensity score matching approach. *Journal of Child Sexual Abuse*, 24(6), 659–681. <https://doi.org/10.1080/10538712.2015.1057665>

- Johnson, D. M., Sheahan, T. C. ve Chard, K. M. (2003). Personality disorders, coping strategies, and posttraumatic stress disorder in women with histories of childhood sexual abuse. *Journal of Child Sexual Abuse*, 12(2), 19–39.
- Jonzon, E. ve Lindblad, F. (2006). Risk factors and protective factors in relation to subjective health among adult female victims of child sexual abuse. *Child Abuse & Neglect*, 30(2), 127–143. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2005.08.014>.
- Kim, J., Talbot, N. L. ve Cicchetti, D. (2009). Childhood abuse and current interpersonal conflict: the role of shame. *Child Abuse & Neglect*, 33(6), 362–371. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2008.10.003>.
- Labadie, C., Godbout, N., Vaillancourt-Morel, M. P. ve Sabourin, S. (2018). Adult profiles of child sexual abuse survivors: Attachment insecurity, sexual compulsivity, and sexual avoidance. *Journal of Sex & Marital Therapy*, 44 (4), 354-369, DOI:10.1080/0092623X.2017.1405302
- Lacelle, C., Hébert, M., Lavoie, F., Vitaro, F. ve Tremblay, R. E. (2012). Sexual health in women reporting a history of child sexual abuse. *Child Abuse & Neglect*, 36(3), 247–259. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2011.10.011>
- Lee, J. O., Herrenkohl, T. I., Jung, H., Skinner, M. L. ve Klika, J. B. (2015). Longitudinal examination of peer and partner influences on gender-specific pathways from child abuse to adult crime. *Child Abuse & Neglect*, 47, 83–93. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2015.07.012>
- Levenkron, S. ve Levenkron. A. (2013). *Çalınan yarınlar kadınların çocukken uğradığı cinsel istismarı anlamak ve tedavi etmek. İstanbul: Paloma Yayınevi.*
- Lev-wiesel, R. (2000). Quality of life in adult survivors of childhood sexual abuse who have undergone therapy. *Journal of Child Sexual Abuse*, 9(1), 1–13. https://doi.org/10.1300/J070v09n01_01
- Lev-Wiesel, R., Daphna-Tekoah, S. ve Hallak, M. (2009). Childhood sexual abuse as a predictor of birth-related posttraumatic stress and postpartum posttraumatic stress. *Child Abuse & Neglect*. 33(12), 877-887. DOI: 10.1016/j.chiabu.2009.05.004.
- López, S., Faro, C., Lopetegui, L., Pujol-Ribera, E., Monteagudo, M., Avecilla-Palau, À., Martínez, C., Cobo, J. ve Fernández, M.-I. (2017). Child and adolescent sexual abuse in women seeking help for sexual and reproductive mental health problems: prevalence, characteristics, and disclosure. *Journal Of Child Sexual Abuse*, 26(3), 246–269. <https://doi.org/10.1080/10538712.2017.1288186>

- Mele, M. (2009). *Assisting female victims of intimate partner violence: the role of victim advocates*. Maschi, T., Bradley, C., Ward, K. (Eds). *Forensic social work psychosocial and legal issues in diverse practice settings* (s. 95-105) içinde. New York: Springer Publishing Company.
- Mendoza-Meléndez, M. Á., Cepeda, A., Frankeberger, J., López-Macario, M. ve Valdez, A. (2018). History of child sexual abuse among women consuming illicit substances in Mexico City. *Journal Of Substance Use*, 23(5), 520–527. <https://doi.org/10.1080/14659891.2018.1489478>
- Messman-Moore, T. ve Brown, A. (2004). Child maltreatment and perceived family environment as risk factors for adult rape: is child sexual abuse the most salient experience? *Child Abuse & Neglect*, 28(10), 1019–1034. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2004.05.003>.
- Modestin, J., Furrer, R. ve Malti, T. (2005). Different traumatic experiences are associated with different pathologies. *Psychiatric Quarterly*, 76(1), 19–32. <https://doi.org/10.1007/s11089-005-5578-y>
- Musliner, K. L. ve Singer, J. B. (2014). Emotional support and adult depression in survivors of childhood sexual abuse. *Child Abuse & Neglect*, 38(8), 1331–1340. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2014.01.016>
- Nunes, K. L., Hermann, C. A., Renee Malcom, J. ve Lavoie, K. (2013). Childhood sexual victimization, pedophilic interest, and sexual recidivism. *Child Abuse & Neglect*, 37(9), 703–711. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2013.01.008>
- O'hagan, K. (1988). Child sexual abuse: A social work categorization, *Practice*, 2:2, 176-183, DOI: 10.1080/09503158808416992
- O'Leary P. J. (2009). Men who were sexually abused in childhood: Coping strategies and comparisons in psychological functioning. *Child Abuse & Neglect*, 33(7), 471–479. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2009.02.004>
- Owens, G. P. ve Chard, K. M. (2003). Comorbidity and psychiatric diagnoses among women reporting child sexual abuse. *Child Abuse & Neglect*, 27(9), 1075-1082. DOI: 10.1016/S0145-2134(03)00168-6.
- Pardeck, J.T. (1996). *Social work practice : an ecological approach*. USA: Greenwood Publishing Group.
- Pérez-Fuentes, G., Olsson, M., Villegas, L., Morcillo, C., Wang, S. ve Blanco, C. (2013). Prevalence and correlates of child sexual abuse: a national study. *Comprehensive Psychiatry*, 54(1), 16–27. <https://doi.org/10.1016/j.comppsy.2012.05.010>

- Peterson, Z. D. Janssen, E., Goodrich, D., Heiman, J. R., Fortenberry, J. D. ve Hensel, D. J. (2018). Child sexual abuse and negative affect as shared risk factors for sexual aggression and sexual hiv risk behavior in heterosexual men. *Archives of Sexual Behavior*, 47(2), 465–480. <https://doi.org/10.1007/s10508-017-1079-1>
- Plunkett, A., O'Toole, B., Swanston, H., Oates, R. K., Shrimpton, S. ve Parkinson, P. (2001). Suicide risk following child sexual abuse. *Ambulatory Pediatrics*, 1(5):262-266. DOI: 10.1367/1539-4409(2001)001<0262:SRFCSA>2.0.CO;2
- Polat, O. (2007). *Tüm boyutlarıyla çocuk istismarı 2: Önleme ve rehabilitasyon*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Ressel, M., Lyons, J. ve Romano, E. (2018). Abuse characteristics, multiple victimisation and resilience among young adult males with histories of childhood sexual abuse. *Child Abuse Review*, 27(3), 239–253. <https://doi.org/10.1002/car.2508>
- Risser, H. J., Thomsen, C. J., McCanne, T. R. ve Hetzel-Riggin. (2006). PTSD as a mediator of sexual revictimization: The role of reexperiencing, avoidance, and arousal symptoms. *Journal of Traumatic Stress*, 19(5), 687–698. <https://doi.org/10.1002/jts.20156>
- Rosmarin, D. H., Pirutinsky, S., Appel, M., Kaplan, T. ve Pelcovitz, D. (2018). Childhood sexual abuse, mental health, and religion across the Jewish community. *Child Abuse and Neglect*, 81, 21–28. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2018.04.011>.
- Sacco, M. L. ve Farber, B. A. (1999). Reality testing in adult women who report childhood sexual and physical abuse. *Child Abuse & Neglect*, 23(11):1193-1203. DOI: 10.1016/S0145-2134(99)00077-0.
- Sanderson, C. (2006). *Counselling adult survivors of child sexual abuse* (3. edisyon). London: Jessica Kingsley Publishers.
- Steel, J., Sanna, L., Hammond, B., Whipple, J. ve Cross, H. (2004). Psychological sequelae of childhood sexual abuse: abuse-related characteristics, coping strategies, and attributional style. *Child Abuse & Neglect*, 28(7), 785–801. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2003.12.004>
- Steine, I. M., Winje, D., Krystal, J. H., Bjorvatn, B., Milde, A. M., Grønli, J., Nordhus, I. H., Pallesen, S. (2017). Cumulative childhood maltreatment and its dose-response relation with adult symptomatology: Findings in a sample of adult survivors of sexual abuse. *Child Abuse & Neglect*, (65), 99–111. <http://dx.doi.org/10.1016/j.chiabu.2017.01.008>

- Stiller, A., & Hellmann, D. F. (2017). In the aftermath of disclosing child sexual abuse: consequences, needs, and wishes. *Journal of Sexual Aggression*, 23(3), 251–265. doi:10.1080/13552600.2017.1318964
- Thakkar, R. ve McCanne, T. (2000). The effects of daily stressors on physical health in women with and without a childhood history of sexual abuse. *Child Abuse & Neglect*, 24(2), 209–221.
- Thakkar, R., Gutierrez, P., Kuczen, C. ve McCanne, T. (2000). History of physical and/or sexual abuse and current suicidality in college women. *Child Abuse & Neglect*, 24(10), 1345–1354.
- Topçu, S. (2009). *Cinsel istismar*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Turner, S., Taillieu, T., Cheung, K. ve Afifi, T. O. (2017). The relationship between childhood sexual abuse and mental health outcomes among males: Results from a nationally representative United States sample. *Child Abuse & Neglect*, 66, 64–72. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2017.01.018>.
- Ullman, S. E. (2007). Relationship to perpetrator, disclosure, social reactions, and PTSD symptoms in child sexual abuse survivors. *Journal of Child Sexual Abuse*, 16(1), 19–36. https://doi.org/10.1300/J070v16n01_02
- Ullman, S. E. ve Filipas, H. H. (2005). Gender differences in social reactions to abuse disclosures, post-abuse coping, and PTSD of child sexual abuse survivors. *Child Abuse & Neglect*, 29(7), 767–782. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2005.01.005>
- Ullman, S. E. ve Vasquez, A. L. (2015). Prevalence and revictimization research for victims of child sexual abuse mediators of sexual revictimization risk in adult sexual assault victims. *Journal of Child Sexual Abuse*, 24(3), 300–314. <https://doi.org/10.1080/10538712.2015.1006748>
- UNICEF (2007). *Çocuklara yönelik şiddetin ortadan kaldırılması: Parlamenterler için el kitabı*. Fransa: Sadag S.A.
- VandenBos, G. R. (Ed.). (2015). *APA dictionary of psychology* (2. edition). Washington, DC: American Psychological Association.
- Van Der Kolk, B. A. (2018). *Beden kayıt tutar travmanın iyileşmesinde beyin zihin ve beden*. Ankara: Nobel yaşam yayıncılık
- Van Roode, T., Dickson, N., Herbison, P. ve Paul, C. (2009). Child sexual abuse and persistence of risky sexual behaviors and negative sexual outcomes over adulthood: Findings from a birth cohort. *Child Abuse & Neglect*, 33(3), 161–172. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2008.09.006>

WHO. (1999). *Report of the Consultation on Child Abuse Prevention*. Erişim adresi: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/65900>.

World Health Organization. (2016). *Child maltreatment*. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/child-maltreatment>. Erişim Tarihi: 20 Haziran 2019.

Xavier, C., Fergus, L., Aurelio, T. ve Hawton, K. (1998). Child sexual abuse in women who take overdoses: I. A study of prevalence and severity. *Archives of Suicide Research*, 4(4), 291-306.

Yoshihama, M. ve Horrocks, J. (2010). Risk of intimate partner violence: Role of childhood sexual abuse and sexual initiation in women in Japan. *Children and Youth Services Review*, 32(1), 28–37. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2009.06.013>.

Akarçay-Ulutaş, D. ve Kırlioğlu, M. (2020). Sosyal hizmetin gözünden sosyal uyum için bir öneri: Çokkültürlü eğitim. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(2), 677-698.

Derleme

*Makale Geliş Tarihi: 25.02.2020
Makale Kabul Tarihi: 06.04.2020*

SOSYAL HİZMETİN GÖZÜNDEN SOSYAL UYUM İÇİN BİR ÖNERİ: ÇOKKÜLTÜRLÜ EĞİTİM

A Suggestion for Social Cohesion through the Social Work Perspective: Multicultural Education

Demet AKARÇAY ULUTAŞ*

Mehmet KIRLIOĞLU**

* Dr., Öğr. Üyesi, KTO Karatay Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, demet.akarcay@karatay.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-5872-2549

* Dr., Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, kirliolumehmet@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-0130-0841

ÖZET

Göç, temel toplumsal olguların başında gelmekte ve önemli bir sosyal hizmet alanını oluşturmaktadır. 2011'den itibaren Türkiye'ye Suriye'den yaşanan zorunlu ve kitlesel göç hareketiyle birlikte, toplumsal dinamiklerin ve politikaların da değişime uğradığı görülmektedir. Günümüzde, göçle ilişkili politikalarda Suriyeli bireylerin güvenlik, barınma gibi temel ihtiyaçlarının karşılanması odağından ayrılarak sosyal uyumun sağlanmasına yönelik bir ihtiyacın doğduğu kaçınılmaz bir gerçekliktir.

Sosyal uyumun ana anahtarlarından biri olan eğitim, Suriyeli çocukların nüfus olarak yoğunluğu düşünüldüğünde ülkemiz için önemli bir aracı oluşturmaktadır. Bu aracın biraz daha yapılandırılarak çokkültürlü modele uygun hale getirilmesi önem taşımaktadır. İnsan haklarının ve ülkemizdeki mevzuatın bir gereği olarak temel haklardan biri olan eğitime yönelik fırsat eşitliğinin sağlanmasının toplumsal üretkenliği artırmaya ve refahı geliştirmeye olan katkısı açıktır. Bu bağlamda, çokkültürlü eğitimin sosyal hizmet bakış açısıyla tartışılması amacını taşıyan bu çalışmada, eğitim müfredatının konu edilmesinden ziyade ülkemizde uygulanabilecek bir çokkültürlü eğitim modelinin ana ilkeleri ve temel çıktıları tartışılmaya çalışılmıştır. Çokkültürlü eğitimin, güçlendirme ve hak savunuculuğu üzerine kurulu olduğu ve sosyal uyum için önemli adımlardan birini oluşturduğu düşünülmektedir. Çalışmanın sonunda, çokkültürlü eğitim yapısının farklı kültürleri tanıması ve kabullenmesi odağına oturtulması ve okul sosyal hizmeti bağlamında geliştirilmesi önerilmiştir.

Anahtar kelimeler: Çokkültürlülük, çokkültürlü eğitim, sosyal uyum, sosyal hizmet

ABSTRACT

Migration is one of the main social facts and constitutes a crucial social work field. It seems to change social dynamics and politics due to the experienced and forced mass migration movements from Syria to Turkey in 2011. Today in the way of migration related policies, it is an inevitable reality that a need for social cohesion emerges from the focus of meeting the basic needs of Syrian individuals such as security and shelter.

Education, which is one of the main keys of social cohesion, refers an important tool for our country, considering the density of Syrian children population. It is important to configure this tool a little more and make it suitable for the multicultural model. As a requirement of human rights and the legislation in our country, the providing of equal opportunities for education, which is one of the fundamental rights, obviously contributes to increase social productivity and improve welfare. In this context, within this study, which aims to discuss multicultural education from a social work perspective, the main principles and basic outcomes of a multicultural education model that can be applied in our country rather than the subject of the education curriculum are discussed. Multicultural education is thought to be built on empowerment and advocacy and is one of the important steps for social cohesion. At the end of the study, it was proposed to fix the multicultural education structure in the focus of recognition and acceptance of different cultures and to develop in the context of school social work.

Key words: *Multiculturalism, multicultural education, social cohesion, social work*

GİRİŞ

İnsan ya da insan gruplarının zorunlu ya da isteyerek yaşadığı yerden ayrılması ve başka bir yere yerleşmesi olarak kısaca tanımlanabilen göç olgusunun hem göç eden bireyler hem de göç edilen ülke toplumları için çeşitli sonuçları bulunmaktadır (Akçiçek, 2015: 52). Bir başka deyişle, göç eden bireylerin (sığınmacı toplumun) özellikleri, geliş nedeni ve geliş biçimi kadar göç ettikleri ev sahibi toplumun özellikleri ve hazır bulunuşluğu da göç sürecinin karakteristiğini önemli ölçüde etkileyebilmektedir (Bu süreçler özellikle ihtiyaç tespiti, kaynak analizi, program, hizmet ve politika oluşturma süreçleri açısından son derece önemlidir) (Gencer ve Karagöz, 2016: 38). Bu noktada ülkelerinde başlayan iç karışıklık ve savaş nedeniyle 21. yüzyılın dünya gündemine en büyük mülteci sorunu olarak düşen Suriyelilerin göç sorunu, kuşkusuz günümüzün en önemli sosyal sorunları arasında yer almaktadır (Gencer, 2017a: 838). Hatta bu nedenle, kitlesel göç hareketinin en önemli temsilcisi sayılabilen Suriyeli bireylerin Türkiye'ye girişlerinden itibaren hem göç eden bireyler hem de Türk toplumu açısından yönetilmeye muhtaç değişimler yaşamaya başladığı söylenebilmektedir. Bu göç hareketinin hemen arkasından uygulanan kriz yönetimi barınma, sağlık bakımı, yiyecek ve giyecek gibi temel ihtiyaçları karşılamaya yönelik olmuştur. Buna karşın, süreç içerisinde ve kitlesel akınların devam etmesiyle birlikte Suriyeli bireylerin sosyal uyum süreçlerine yönelik çalışmaların önem kazandığı

görülmektedir. Yaşam şartlarının iyileştirilmesi, temel hakların tanınması gibi insan hakları ve sosyal adaletin temel bileşenlerini ifade eden çalışmaların geliştirilmesi ve bu anlamda sosyal hizmetin rolü sosyal uyuma giden yolu tarif edebilmektedir.

Kaynaşmanın ve sosyal uyumun sağlanması noktasında, hak temelli bakış açısının yanında, uygulamaların ve politikaların çeşitliliği ile birlikte sürdürülebilirlik ve kalıcılık da büyük önem taşımaktadır. Bunların yanında, sosyal uyum arayışında aile, sağlık, hukuk, kültür gibi pek çok sosyolojik kurumla çalışma yapılabilmeyle birlikte, eğitim diğer kurumlardan farklı bir boyut taşıyan bir aracı temsil etmektedir. Bu noktada yeni topluma uyum sağlama süreçleri ile ilgili en önemli basamak, kuşkusuz, Suriyeli çocukların eğitim süreçlerine dâhil olması ve okullaşmanın önündeki engellerin ortadan kaldırılması ile doğrudan ilişkilidir (Gencer, 2017a: 839). Suriyeli çocukların eğitim süreçlerine dâhil edilmeleri, sığınılan ülkeye uyum sağlama yanında çocukların gelecekteki hayatlarına hazırlanmaları için de en temel gereksinimler arasında yer almaktadır (Gencer, 2019a: 289). Eğitimin sosyal uyumdaki bu rolü, toplumsal işleyişle ilgili sorunların giderilmesi ve özellikle çocuklar aracılığıyla bilgilendirme ve öğrenme süreçlerinin işletilerek sosyal uyumun hızlandırılması ve kolaylaştırılması şeklinde karşımıza çıkabilmektedir. Toplumdaki farklılıklara uygun müdahalelerin gerçekleştirilebilmesi için kültürel yetkinliğe sahip, insan haklarını gözeten, ayrımcılık ve baskı karşıtı bir bakış açısına sahip olmak önem taşımaktadır. Bu varsayımdan hareketle, sosyal uyumun geliştirilmesi noktasında Suriyeli çocukların eğitimlerinin çokkültürlü eğitimin gereklerine göre yapılandırılması, ülkemizin içinde bulunduğu toplumsal yapı gereği kaçınılmaz gibi görünmektedir. Özellikle, birlikte yaşamın değerinin vurgulandığı, asimile etmekten uzak ve kültürlenme sürecini hızlandıracak çokkültürlü eğitim bakış açısının ve uygulamalarının harekete geçirilmesi, kültürel yetkinliğin ve toplumsal bütünleşmenin bir gereği sayılabilmektedir.

Türkiye’de Suriyelilerle Gelinek Nokta

“Arap Baharı” olarak isimlendirilen ve halkın demokrasi, insan hakları ve özgürlük adına kitlesel hareketlere destek verdiği süreç, Tunus’dan başlayarak Libya, Cezayir, Fas, Mısır, Suriye, Ürdün ve Bahreyn gibi ülkelere yayılmış, Mısır’da hükümetin olaylar çok yayılmadan istifa etmesi, sürecin Suriye gibi ülkelere nazaran daha hafif geçmesini sağlamıştır (Poyraz, 2012). Süreç, Suriye’ye de sıçrayarak bir iç savaş başlatmıştır (Özdemir, 2017: 121-122). İç savaş da göç hareketini başlatmış ve 252 kişilik ilk göç dalgası 29 Nisan 2011’de Yayladağ ilçesinde gerçekleşmiştir (Bostan, 2018: 40). Türkiye bu noktada, “açık kapı politikası” izlemiştir (Yaman, 2017: 96) ve

Suriyeler için “geçici koruma” statüsü tanımıştır (Seydi, 2014: 268). Suriyeli bireylerin Türkiye’ye ilk girişlerinden itibaren 1994 yılında çıkarılan “Türkiye’ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye’den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılara ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik” kapsamında geçici koruma statüsü verilmiştir. Bu noktada, geçici koruma statüsüyle ilgili Türkiye’nin tarihsel sürecini gözden geçirmek daha anlamlı olabilecektir. Mültecilerle Dayanışma Derneği tarafından 2010 yılında hazırlanan “Basın Mensupları için El Kitabı”nda 1951 yılı temmuz ayında, İsviçre’nin Cenevre kentinde yapılan bir konferans sonrası kabul edilen Cenevre Sözleşmesinin, iltica hukukunun temel taşı olarak oluşturduğu belirtilmektedir. Türkiye 1951 Sözleşmesi’ni, sahip olduğu jeopolitik konum ve coğrafi yapı nedeniyle “coğrafi kısıtlama” ile imzalamıştır. Bu kısıtlamaya göre, Avrupa ülkeleri dışından gelen sığınmacılara Türkiye’de mülteci statüsü tanınmamaktadır. Bunun yerine, Sözleşme hükümlerine göre mülteci statüsü taşıyan kişileri "sığınmacı" olarak tanımlamakta ve üçüncü bir ülkeye yerleştirilene dek geçici koruma sağlamaktadır. Geçici koruma statüsü bir yıllığına tanınırken en fazla üç yıla kadar uzatılabilmekteydi. Bununla birlikte, kitlesel akının devam etmesi üzerine 2014 yılında çıkarılan “Geçici Koruma Yönetmeliği” eski yönetmeliği yürürlükten kaldırmış ve yeni yönetmelikte geçici koruma için belli bir süre sınırlaması getirilmemiştir (Yavuz ve Mızrak, 2016: 187-188). Suriye’den gelen kitlesel göç hareketinin bir çıktısı olarak değişime uğrayan mevzuatın toplumsal değişimlere yanıt vermek amacıyla olduğu anlaşılmaktadır.

Bu noktada, ‘geçici koruma statüsü’nün tanımının ve Suriyeli bireyler ve Türkiye açısından ne ifade ettiğini açıklamak faydalı olabilecektir. Geçici Koruma Statüsü, Avrupa Komisyonu tarafından Avrupa ülkelerinin vatandaşlığına sahip olmayan ve kendi ülkelerine dönmeleri mümkün olmayan bireylerin yer değişim hareketlerinde hızlıca ve geçici koruma sağlayan istisnai bir önlem olarak tanımlanmaktadır (European Commission, 2019). Avrupa Komisyonu, geçici koruma statüsünün ortaya çıkmasında taraflar arasında karşılıklı fayda sağlayacak iki önemli kriter üzerinde durmaktadır. Bunlardan biri, kitlesel akın içinde yer değişimi zorunluluğu yaşamış bireyler ile Avrupa Birliği ülkelerinin vatandaşları arasındaki kabul ve uyum noktasındaki politika ve işleyiş farklılıklarının azaltılması olarak ifade edilmiştir. İkincisi ise, bir defada büyük kitleler halinde akınların yaşandığı Avrupa Birliği ülkeleri arasında dayanışmanın ve mali yükün paylaşımının artırılması şeklinde başka bir kritik unsur belirtmektedir. Türkiye’ye dönülecek olunursa, iç savaş sonrası

Türkiye'ye sığınan Suriyeli bireylerin siyasi ve ekonomik statüleri ve Türkiye vatandaşları ile farklılaşan yasal hakları ve mali boyutu günümüze kadar zaman zaman gündeme gelse de bu bireylerin her anlamda uyumlarını sağlayacak politikalar tam olarak hayata geçirilememiştir. Mevzuat yenilenerek belli teknik konularda sosyal uyumu ve yaşamı kolaylaştırıcı değişimler yaşansa da ülkemizde yaşayan Suriyeli bireylerin sahip oldukları geçici koruma statüsünün eğitim, sağlık, çalışma gibi temel hakları sağladığı, buna karşın özgürlük alanında sınırlılıklar getirdiği de görülmektedir. Bunun en görünür örneği, Suriyeli bireylerin sadece kayıtlı oldukları illerde yaşama zorunlulukları, kayıtlı buldukları illerin Göç İdaresi Müdürlüklerinden izin almaksızın başka bir il merkezinde yaşamaya başlamaları durumunda eğitim ve sağlık hizmetlerinden faydalanamama gibi kısıtlılıklarla kendini gösterebilmektedir (İnsani Gelişim Vakfı, 2019).

Tanınan hukuki statü ve mevzuat yapısının ortaya konulmasından sonra, Suriyeli bireyler özelinden hareketle sayısal veriler aracılığıyla mevcut durumun değerlendirilmesi önemli gibi görünmektedir. Suriye'deki iç karışıklıklar nedeniyle güvenlik ve barınma ihtiyaçlarını karşılamak üzere yola çıkan insanların bir kısmının Lübnan, Ürdün, Irak, Mısır ve Kuzey Afrika'yı tercih ettiği görülse de ciddi bir akının Türkiye'ye doğru gerçekleştiği bilinmektedir. Geline nokta itibarıyla, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün Nisan 2020 güncel verilerine göre, ülkemizde 63.627'sinin geçici barınma merkezlerinde olmak üzere toplam 3.523.951 Suriyeli bireyin yaşadığı görülmektedir. Bunun yanında, bu nüfustan 2.167.858 ile neredeyse %60'ının çocuk ve ergenlerden oluştuğu görülmektedir. Bu yaş grupları içinde de 1.676.720 ile çocukların büyük çoğunluğunun zorunlu eğitim ile üniversite çağında oldukları dikkati çekmektedir. Buradan hareketle, Suriyeli çocuk sayısının azımsanmayacak bir düzeyde olmasından ötürü eğitim sistemine dahil olma ve fiilen okullaşma süreci çerçevesinde ele alınmasının değinilmesi gereken önemli konulardan biri olduğu söylenebilmektedir. Çocukların eğitim durumlarının yorumlanabilmesi için Suriyeli bireylerin hem kültürel hem de tarihsel arka planına bakmak önem taşımaktadır.

Sosyal Uyum için Kilit Nokta: Eğitim ve Eğitime Bakış

Sosyal uyum, farklılıkların tanımlandığı çokkültürlülüğün bir versiyonu olarak sosyal sorunların çözümü için toplum tarafından oluşturulan ortak değerleri, bireylerin kendi aralarındaki dürüstlüğü ve gelişim için gönüllüğü de kapsamaktadır (Joshee vd., 2016: 44). Sosyal uyum, ortak toplumsal normları ve değerleri, bir topluma aidiyet ya da ortak kimlik algısını, süreklilik ve kararlılık algısını, risklerin paylaşıldığı ve kolektif

refahın sağlandığı toplumsal kurumları, hakların, olanakların, zenginliğin ve gelirin eşit dağıtıldığı, sivil toplum ve aktif vatandaşlığın güçlü olduğu bir yapıyı ifade etmektedir (Green vd., 2006: 5).

Suriyeli ailelerin çoğunluğunun eğitim seviyesinin düşük olması ve eğitime yeterince önem vermemeleri, çocuklarının da eğitimsizliği sorununu beraberinde getirdiği yorumunu yapmak başlangıç için yanlış olmayacaktır. Bunun yanında, çocuk işçiliği, yoksulluk, okulların fiziki koşullarındaki yetersizlik, öğrencilerin eğitim materyallerine yeterli biçimde sahip olmamaları, kültüre duyarlı olmayan müfredat, okullardaki öğretmenlerin çocukların dilini (Arapçayı) bilmemesi, öğretmen-öğrenci etkileşiminin verimsizliği, eğitim süreçlerinde akran zorbalığı, dışlanma (Gencer, 2019a: 182-183), maddi yetersizlikler, toplumsal cinsiyete ilişkin kalıpyargılar, dil sorunu, özellikle kız çocuklarının evdeki diğer çocukların ya da yaşlı bireylerin bakımını üstlenme ve erken yaşta evlenme yükümlülükleri (Dorman, 2014: 6) Suriyeli çocukların okula devam edememelerinin nedenleri arasında sayılabilmektedir (Suriyeli Çocukların Eğitim Durumu Çalışmayı Sonuç Raporu, 2018). Suriyeli bireyler arasında yürütülen bir çalışmada, Suriye'de yaşanan iç savaşın etkisiyle durma noktasına gelen eğitim hizmetlerinin çocukların eğitim düzeylerine olumsuz yansıdığı, bununla birlikte Türkiye'ye ilk gelişlerde gıda, barınma gibi temel ihtiyaçların karşılanmasında hızlı hareket edilmekle birlikte eğitim ihtiyacının karşılanmasında aynı hız gösterilmese de kamplarda oluşturulan özel okul yapıları ve sivil toplum kuruluşlarının eğitime olan desteklerinin çok büyük olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca, göç hareketliliğinin henüz sıcak olduğu kriz dönemlerinde Türkçe eğitimlerin daha dikkat çekici olduğu bunun yanında, Üniversiteye devam etme çağında olan gençlerin bu dönemde maddi yetersizlikler, dil sorunu, eksik belge gibi sıkıntılar nedeniyle eğitim yaşamlarına devam edemedikleri vurgusu önemli gibi görünmektedir (Seydi, 2013: 227- 228). Ayrıca, UNICEF (2019)'in vurguladığı üzere, Türkiye'de yaşayan 645 bin çocuğun okula kayıtlı ve 400 bin çocuğun okul dışında olması önem taşımaktadır.

Suriyeli çocukların okullaşma ve eğitimleri için gerekli düzenlemelerin de 2014 yılında çıkarılan Geçici Koruma Yönetmeliğinin kapsamında yer aldığı görülmektedir. Ayrıca, Yabancılara Yönelik Eğitim ve Öğretim Hizmetleri Genelgesi" ile oluşturulan Geçici Eğitim Merkezleri (GEM), Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde yer alan okullarda Suriyeli çocukların eğitim görmelerini sağlama amacı taşımaktadır (Emin, 2016: 23; Yavuz ve Mızrak, 2016: 187-188; Kızıl ve Dönmez, 2017: 2349). Milli Eğitim Bakanlığının verilerine göre, 2014-2015 yılları arasında %40,91 olan okullaşma oranının 11.10.2019 tarihi itibari ile %63,23 (MEB, 2019) ile bir ilerlemeyi işaret etmesine

rağmen yeterli olmamaktadır. Ayrıca, Tablo 1 kademelere göre okullaşma oranını göstererek aslında sosyal uyum noktasında hangi hususlara dikkat etmek gerektiğini belirtmektedir. Bu tablo incelendiğinde, Suriyeli çocukların yaş itibarıyla ağırlığının İlkokul düzeyine karşılık geldiği görülmektedir.

Tablo 1. Suriyeli Çocukların Eğitim Kademelerine Göre Okullaşma Oranları

Anaokul	Öğrenci sayısı	30,678	%27,19*
	Çağ nüfus	112,834	
İlkokul	Öğrenci sayısı	341,325	%89,27*
	Çağ nüfus	382,357	
Ortaokul	Öğrenci sayısı	224,365	%70,50*
	Çağ nüfus	318,251	
Lise	Öğrenci sayısı	88,360	%32,88*
	Çağ nüfus	268,730	
Toplam	Öğrenci sayısı	684,728	%63,23*
	Çağ nüfus	1,082,172	

*Okullaşma oranı (MEB, 2019)

Sosyal uyumda ön plana çıkan iki konu bulunmaktadır. Birincisi istihdam, ikincisi ise çocukların eğitimidir (Kirişçi, 2014: 29). Eğitim sistemine giremeyen çocuklar birçok risk altında olduğu gibi gelişimsel ihtiyaçları da ikinci plana atılmaktadır (Bahadır ve Uçku, 2016: 122). Bu nedenle Yıldırımalp ve diğerleri (2017: 108) tarafından Suriyeli bireylerin toplumsal uyum süreçlerinin hızlandırılabilmesi için dil kurslarının yaygınlaştırılması, kültürel oryantasyon programlarının hazırlanması, bilgilendirme ve rehberlik hizmetlerinin sunulması, eğitim ve istihdama katılımın artırılması için düzenlemelerin yapılması gerektiği vurgulanmaktadır.

Eğitimin tüm çeşitlerinin (örgün, dil, mesleki vb.) sosyal uyumun en temel unsuru olduğu belirtilmektedir (Duman, 2019: 348). Özellikle dil bilme düzeyi ile toplumsal uyumsuzluk arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Aksi takdirde genelde eğitimden özelde ise okuldan ayrı kalmanın Suriyeli çocukların uyumunu zorlaştırdığı

gibi çeşitli risklerle karşı karşıya kalmasının önünü açabilmektedir (Kızıl ve Dönmez, 2017: 234). “Eğitim çağındaki çocuklar eğer eğitimde/okulda değilse nerede?” sorusu her zaman gündemdeki yerini korumaktadır. Eğitim çağında olup eğitimde/okulda olmayan çocuklar erken yaşta evlilik başta olmak üzere çocuk yaşta çalıştırılma, illegal örgütler tarafından istismara uğrama gibi risklerle karşılaşabilmektedirler (Duman, 2019: 348). Ancak eğitim çağında olup eğitimde/okulda olan çocuklar öncelikle okulun güvenli ortamından yararlanırlar ve bir yandan sosyal uyum yetenekleri gelişirken diğer taraftan eğitim sonrası iş bulmaları da kolaylaşmaktadır (Taştan ve Çelik, 2017: 65; Karabaş, 2018: 94-95; Duman, 2019: 348). Göçmen olan ve evinde sınırlı kaynağa sahip çocukların gerekli eğitim kaynaklarına ulaşabilmesi noktasında çözümler üreten bir yapıyı başarılı eğitim sistemi olarak işaret eden PISA (2015) raporu, eğitim gören öğrenci sayısının artışı ile toplumsal faydanın gelişimini doğru orantılı olduğunu vurgulamıştır. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Suriyeli Sığınmacıların Uyum ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu Sonuç Bildirgesi (2018) 100 bin Suriyeli gencin mesleki eğitim kurslarına katıldığını ve 224 bin kişinin dil kursu aldığını ifade ederek eğitimin Suriyeli göçmenlerin bireysel refah ve yaşam kalitesi düzeylerinin artırılması ve Türkiye’deki insan kaynağının genişletilmesi noktasında oynayacağı önemli rolü vurgulamaktadır.

Suriyeli bireylerin sayısı 2011 yılı itibariyle her geçen gün artmaya başladıkça Eylül 2013 itibariyle Milli Eğitim Bakanlığı’nın ve Yükseköğretim Kurulu’nun Suriyeli bireylerin eğitimi için önemli kararlar aldıkları görülmüş ve Türkiye’de yaşayan Suriyeli bireylerin eğitimlerinin bir hak olduğu ve karşılanmasının da zorunlu olduğu vurgulanmıştır. Bu kararlardan önce Milli Eğitim Bakanlığı’nın kampların dışında yaşayan ve ikamet izni bulunmayan Suriyeli bireylerin eğitimlerinde yerel yönetimleri, gönüllü ulusal ve uluslararası kuruluşları etkinleştirdiği görülürken belirtilen tarihten sonra kamplarda ve kamp dışında yaşayan Suriyeli bireylerin okullaşma oranının arttığı belirtilebilmektedir (Seydi, 2014: 278). Bunun üzerine, Milli Eğitim Bakanlığı 2015-2019 stratejik planında Suriyeli öğrencilerin eğitim sistemine uyum sağlamalarına yönelik çalışmalara eğilimin olacağını belirtmiştir. Böylece, 2014 yılında çıkarılan Genelge ile Geçici Eğitim Merkezleri kurularak eğitim süreci sistematikleştirilmeye çalışılmıştır (Emin, 2016: 23). GEM’lerle birlikte Suriyeli çocukların eğitim hayatını sürdürebilecekleri üç farklı alternatif oluşmuştur. Bunlardan biri Türkçe eğitim veren devlet okulları diğeri ise Suriyeliler tarafından açılan ve Sivil Toplum Kuruluşları (STK) ve yerel yönetimlerce desteklenen özel okullardır (Duruel,

2016: 1408; Kızıl ve Dönmez, 2017: 2349). GEM'lerle birlikte Suriyeli çocukların yıl kaybı olmadan eğitimlerine devam etmelerine olanak sağlanmıştır. GEM'lerde temelde Arapça eğitim olmak üzere haftada 15 saat Türkçe dersleri de bulunmaktadır. Müfredat olarak Suriye müfredatı kullanılsa da rejim yanlısı ifadeler müfredattan temizlenmiştir. GEM'lerin asıl amacı devlet okullarına geçişi sağlayabilmektir (Duruel, 2016; Akalın, 2016; Şensin, 2016). Bunun yanında Milli Eğitim Bakanlığı ve Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu işbirliğinde yürütülen PICTES (Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Desteklenmesi Projesi) ile Suriyeli çocuklara Türkçe eğitimin verilmesi, eğitim materyallerinin sağlanması, okullarda çalışan tüm personele hizmet içi eğitimlerin verilmesi imkânı sunulmuştur.

Diğer taraftan, Göç ve Entegrasyon Politika İndeksi'ne göre Türkiye'nin de bulunduğu 38 ülke arasında gerçekleştirilen araştırmada, Türkiye göçmen bireylere yönelik uyum politikaları sıralamasında son sırada yer aldığı belirtilmiştir. Aynı araştırmanın raporunda, Avrupa vatandaşı olmayan ve aktif çalışma yaşında olan göçmenlerin üçte birinin istihdam, örgün eğitim ya da mesleki eğitimin içinde olmadıkları ve özellikle kadın ve eğitim seviyelerinin düşük olduğu, ayrıca 38 ülke arasında sıralaması düşük olan ülkelerde göçmen bireylerin eğitim ve sağlık hizmetlerine etkili bir şekilde erişemedikleri ve özel ihtiyaçlarının tam olarak karşılanamadığı yorumu yapılmıştır (Migrant Integration Policy Index, 2015). Buna karşın, gidilen ülkelerde göçmenlere ilişkin olumsuz etiketlemeler ya da algılar oluşmasına rağmen, uzun vadede dahil oldukları toplumların farklılıklarla yaşamaya uyumlu hale gelmelerine ve gelişmelerine katkı sağlayabildikleri belirtilmektedir (Akçiçek, 2015: 52).

Çokkültürlü Eğitim ve Sosyal Uyuma Giden Yol

Son 20 yılda, eğitimin sosyal uyumu geliştirici rolü, sosyal politika üreten aktörler ve eğitimciler tarafından oldukça ciddi bir şekilde ele alınmaya başlanmıştır. Bu noktada, eğitimin artan çoğulculuk, bireysellik, çokkültürlülük, sivil duyarsızlık, etnik, dini ve sivil çatışmalar nedeniyle sosyal bütünleşmeye engel olabilecek konuların ortadan kaldırılması için bir araç olarak görüldüğü söylenebilmektedir (Shuayb, 2012: 1). Eğitimin şiddet ve ayrımcılık unsurlarını azaltmak ve toplumdaki insan hakları algısını geliştirmek için güçlü bir araç olduğu söylenebilmektedir. Bunun yanında, eğitim fırsatlarına erişimde sağlanan eşitlik dini, bölgesel, etnik köken gibi farklılıkların ortadan kaldırılmasını işaret ederek ayrımcılık ve baskı karşıtı uygulamalara daha sistematik bir yaklaşım sunabilmektedir (Salmi, 2006: 15). Bu bağlamda kültürel açıdan kapsayıcı olan eğitim modellerinin, her türlü eşitsizlik ile ayrımcılığın

karşısında konumlanmış olduğu ve bireylerin toplumsallaşma süreçlerinde yaşadıkları sorunların ortadan kaldırılması noktasında erken çocukluk döneminden itibaren etkili olduğu ifade edilmektedir (Uzunlaşan ve Tek, 2019: 283).

Sosyal uyum ve çıktılarının eşitliği, çokkültürlü eğitimin iki amacı olarak kendilerini göstermektedirler (Joshee vd., 2016: 44). Kültürel ayrımcılığa karşı bazı savunuculuk uygulamalarının yürütüldüğü bir kavramı ifade eden çokkültürlü (Guzzetta, 2007: 31) eğitim 1960'lar ve 1970'lerde görülen vatandaşlık haklarına yönelik hareketlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve etnik gruplar için oluşturulan sosyal içerme politikalarının bir parçası olarak eğitim sürecinde kendini göstermeye başlamıştır (Stateuniversity, 2019). Çokkültürlü eğitim, ana amacı eğitim kurumlarının yapılarını farklı etnik, ırk, dil, kültür ve cinsiyet gruplarına dâhil olan tüm öğrencilerin okullarında akademik başarıya ulaşabilmeleri için eşit şansa sahip olmalarını sağlayacak şekilde değiştirmek olan bir fikir, eğitimsel reform hareketi ve süreçtir (Smith, 2009: 46). Çokkültürlülüğü ifade eden etnik, kültürel farklı azınlık gruplarda bütünleşme, geniş toplumla eşitliğin sağlanmasını ifade etmekte ve her ne kadar çokkültürlü eğitim eğitimsel kapsayıcı bir amacı olmasa da bazı gruplar için bu seçenek isteğe bağlı olarak kullanılabilir (Philips, 2014: 553).

Çokkültürlü eğitim, bir özgürlük alanını işaret ederek etnosentrik önyargıları ve farklı kültürlerden, bakış açılarından bilgi edinme ve bu sembolleri keşfetme özgürlüğünü ifade etmektedir (Parekh, 2000: 230). Banks (1995), çokkültürlü eğitimin içerik uyumu, bilgi inşa süreci, önyargıyı azaltma, eşitlik pedagojisi, güçlendirici okul kültürü ve sosyal yapı olmak üzere beş boyutunun olduğundan bahsetmektedir. İçerik uyumu, öğretmenin sınıf ortamında kullanacağı materyallerin ve örneklerin farklı kültürlerle ve gruplarla uyumlu hale getirilmesini ifade ederken, bilgi inşa süreci, öğretmenlerin öğrencilerini nasıl anlayabileceklerini, nasıl önyargılara, şemalara sahip olduklarını, nasıl keşfedebileceklerini anlatmaktadır. Bunun yanında önyargıyı azaltma, öğrencilerin farklı ırksal, etnik ve kültürel gruplara yönelik olumlu tutumlar geliştirmelerine yardımcı olacak öğretmenler tarafından yürütülen dersleri ve aktiviteleri ifade etmektedir. Eşitlik pedagojisi, öğretmenlerin kendi öğretim modellerini farklı kültürel ve sosyal gruplara ait öğrencilerinin akademik başarılarını destekleyecek şekilde düzenlemelerinde kendini gösterirken; güçlendirici okul ortamı ve sosyal yapı, okul yönetimi ve kültürü farklı etnik ya da cinsiyet gruplarından olan öğrencilere eşitlik getirecek ve eşit statü sağlayacak şekilde değişmesinde ortaya çıkmaktadır. Göçmen çocukların yaşadıkları topluma uyum sağlama süreçlerini hızlandırıcı bir etki yaratan eğitim olanaklarına ulaşım noktasında adil fırsat eşitliğinin

sağlanması, ülkeye artı değer olarak geri dönebileceğini ifade edilmektedir (Emin, 2019). Bu anlamda çokkültürlü yapının bir örneğini Kanada'da görmek mümkün olmakla birlikte kültürel farklılığın Kanada politikasının önemli bir parçası olduğunu vurgulamak da yanlış olmayacaktır. Bu politikanın başlangıç aşamasındaki amacı İngiliz ve Fransız kolonilerini bir araya getirmek ve diğer göçmenleri asimile etmek üzerineyken zaman içinde bu politikalar kültürel farklılıklarla ilişkili değerleri ve anlamlandırmaları dikkate alacak şekilde değişime uğramışlardır. Bu noktada, Kanada hükümeti, eğitimi kültürel farklılığı en iyi şekilde yönetmede temel araçlardan biri olarak görmüş ve eğitim politikalarında, okullarda ve sınıflarda çokkültürlü eğitimin kapsayıcı araçlarını kullanmıştır (Joshee vd.,2016: 35).

Çokkültürlü eğitimin somut olarak anlaşılması adına farklı yaklaşımlardan faydalandığı görülebilmektedir. Literatürde katkı yaklaşımı, etnik katkı yaklaşımı ve eleştirel ırk teorisi gibi kuramların bu alanda 1960'lardan itibaren kullanıldığı belirtilmektedir. Katkı yaklaşımının eğitim müfredatında 1960'lardan itibaren kullanılmaya başlandığı ve etnik farklılıkların farkındalığı üzerine yapılan hareketlerin ilk aşaması olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Bu yaklaşıma göre, etnik gruplara ait özel günlerin ya da olayların anılması ya da kutlanması ön plana çıkmakta ve özel tatil günleri dikkate alınmaktadır. Bu yaklaşım, okul ortamında ele alınması kolay olsa da öğrencilerin etnik konulara ve olaylara odaklanmasını sağlayarak küresel bir bakış açısı geliştirmelerine engel olabilmektedir. Etnik katkı yaklaşımı, öğretmenlere etnik içerikleri müfredatlara eklemeleri konusunda da esneklik sağlamaktadır. Ünlü yazarlar, oyuncular, bilim insanları, tarihçiler müfredata dahil olarak müfredatın bakış açıları ve şemalarla bütünleşmesini sağlarken öğrencilerin farklı kültürel ve etnik bakış açılarını anlamlandırmalarına yardımcı olamamaktadır (Banks, 1990). Eleştirel ırk teorisi ise baskı altındaki grupların statülerini sınıf içinde de sınıf dışında da korumada önemli bir rol oynayan eğitimin yapısal ve kültürel yanlarını dönüştürecek çabalara ve uygulamalara rehberler, bakış açıları, yöntemler ve pedagojik yaklaşımlar sağlamaktadır (Acar-Çiftçi ve Gürol, 2014: 4). Solorzano ve Yosso (2000: 40-41) eleştirel ırk teorisinin a) ırk ve merkezi ırkçılık ve ırkçılığın görülen diğer şekilleri, b) baskı ideolojisine karşıt duruş, c) sosyal adaletle bağlılık, d) deneyimsel bilgi ve e) disiplinler arası bakış açısı üzerine odaklandığını belirtmektedir.

Çokkültürlü Eğitimde Sosyal Hizmetin Rolü

Sosyal Hizmet Eğitim Konseyi (CSWE) çokkültürlü yapıya ilişkin içeriğin sosyal hizmet müfredat standartları içerisinde yer almasını zorunlu görmektedir. Çokkültürlü yapının

göz önünde bulundurulmuş bir içeriğin ise baskının, farklılıklara duyulan hassasiyetin, farklılıkların ve benzerliklerin öğretilmesini ve etnik azınlıklar, kadınlar, sosyal ve ekonomik adalet hakkında bilginin aktarılmasını kapsaması öngörülmektedir (Keys, 2013: 1). Çokkültürlü sosyal hizmet uygulamalarının sosyal adaleti ve insan haklarını temel alan yanı, Dominelli (2004) tarafından sosyal hizmet becerilerinin siyasetten arındırılmış olarak sunulmakla birlikte bu uygulamaların azınlık grupları güçsüzleştiren ve çaresizce hissettiren yoksulluğa, eşitsizliğe ve ırk ayrımcılığına karşı duruş sergileyen bileşenleri ile açıklanmaktadır (Daniel, 2008: 25). Bu noktada, ırkçılık mağduru olan bireylerin ayrıştırılmalarına ve eğitim hakkı gibi temel haklarından mahrum bırakılmalarına sebep olarak gösterilen farklılıklarının korunması ve sürdürülmesinin ancak ulusal ve uluslar arası politikaların kapsayıcılığı ile teminat altına alınabileceği belirtilmektedir. Sosyal hizmetin toplumu oluşturan tüm bireylerin temel haklarının sunulması noktasında, ırkçılık karşıtı bir uygulama ile bireylerle yönetsel yapılar arasındaki bağlantının kurulması, eğitim süreçlerinde var olan temel sorunlar ile aksaklıkların giderilmesi ve sistemin dönüştürülmesi anlamında sorumlulukları olduğu ifade edilmektedir (Tek, 2019: 1161). Sosyal hizmet ile eğitim arasındaki ilişkide çokkültürlü yapının iki açıdan farklı bir rol oynadığı düşünülmektedir. Birincisi, sosyal hizmet eğitiminin kendi yapısının çokkültürlü yapı ile çalışma yönteminin öğrencilere öğretilmesidir. Bu bağlamda karşımıza kültürel yetkinliğin bir beceri olarak öğrencilere kazandırılması çıkmaktadır. Kültürel yetkinlik hiçbir zaman tam olarak kazanılabilen bir beceri olmamakla birlikte sosyal hizmet uzmanları için kültürlerarası bilginin uygulamalara aktarılması konusunda yaşam boyu devam bir süreci ifade etmektedir. Buna göre, çokkültürlü sosyal hizmet uygulamalarının etkili olabilmeleri için dört temel yetkinliğin işletilmesi gerekmektedir. Bu yetkinlikler, uzmanın kendi değerlerinin, önyargılarının ve insan davranışı hakkındaki varsayımlarının farkında olması, farklı kültürel gruplara dahil olan müracaatçıların dünya görüşlerini anlamlandırması, uygun müdahale stratejileri ve teknikleri geliştirmesi ve kültürel yetkinliğin bileşenlerini güçlendirecek ya da zayıflatacak örgütsel ve kurumsal güçleri anlaması şeklinde sayılabilmektedir (Sue vd., 2016: 60-61).

Sosyal hizmet öğrencilerinin farklı kültürel deneyimlerle çalışma konusunda kazandıkları bilgi, beceri ve değer anlayışı önemli bir araçtır. Bu araç, daha önceki bölümlerde belirtmeye çalışıldığı üzere Türkiye'nin değişime uğrayarak çokkültürlü hale gelen yapısına bağlı yaşanan sosyal sorunlara yönelik çözüm önerilerinin geliştirilmesinde fayda sağlayacaktır. İkinci nokta ise, çokkültürlü eğitim yapısı içinde

sosyal hizmetin bir meslek ve disiplin olarak rolünün tanımlanmasıdır. Bu rol kapsamında, esas olarak okul sosyal hizmetinden bahsetmek gerekmektedir. Okul sosyal hizmeti uygulamasının temel amaçları dört ana başlık altında toplanabilmektedir. Bunlar, öğrencinin bulunduğu okulun eğitim ve öğretim faaliyetlerini sürdürmesine destek olmak, öğrencilerin eğitim hakkından en yüksek düzeyde faydalanmalarına yardımcı olmak, eğitim hakkının savunuculuğunu yapmak ve görülen sorunların çözümünde toplumsal kaynaklarla öğrencileri ve ailelerini buluşturmak şeklinde belirtilebilmektedir (Alptekin vd., 2019). Duman (2000) tarafından da vurgulandığı üzere, okul sosyal hizmetinin çok boyutlu bir yapısı bulunmaktadır. Buna göre, öğrencilerin gelişim dönemleri, yaşadıkları aile koşulları, gelişim dönemlerine ve aile koşullarına göre yaşanan sorunlar ve çatışmalar, ihtiyaçları doğrultusunda yararlanmaları gereken toplumsal kaynaklar ve hizmetler ön plana çıkmaktadır. Bahsedilenlere bağlı olarak yaşanan sorunlar ya da eksiklikler nedeniyle öğrencilerin eğitim hayatlarında devamlılığın sağlanması adına yapılan mesleki uygulamalar okul sosyal hizmetini tanımlamaktadır. Jarolmen (2017), okul sosyal hizmeti uygulamaları ile engellilik, yoksulluk, şiddet, istismar, işsizlik, bağımlılık, kayıp, kronik hastalık gibi pek çok farklı soruna müdahalelerde bulunulabileceğini ifade etmektedir. Bunun yanında, okulun bir araç olarak kullanılarak belli sorunların (bağımlılık ya da zorbalık gibi riskli davranışlar gibi) henüz oluşmadan önlenilebileceğini ya da oluşan sorunlarla mücadele edilebileceğini vurgulamaktadır. Bu bakımdan, okul sosyal hizmeti uygulamalarının önleyici, koruyucu ve iyileştirici etkileriyle birlikte savunucu ve kaynaklarla buluşturucu rolünün çokkültürlü yapıya uygun olduğu söylenebilmektedir.

Davidman ve Davidman (1994) çokkültürlü eğitimin geliştirilmesi için temel alınması gereken stratejileri açıklamışlardır. Buna göre, çoklu bakış açısının öğretilmesi, kültür odaklı çalışmaların yapılması, çokkültürlü müfredat ve eğitimin sağlanması, işbirlikçi öğrenmenin geliştirilmesi, sosyal konuların tartışılması, eleştirel düşünme ve sorun çözme becerilerinin geliştirilmesi, çatışmaların çözümlenmesine yönelik stratejilerin öğretilmesi, okul personeli, öğretmenler ve ailenin işbirliğinin sağlanması, çok dilli eğitimin gerçekleştirilmesi, sınıf oturumunun öğrenci odaklı olması şeklinde sayılan bu stratejiler (Ford ve Harris, 1999: 29), farklı kültürel gruplarda sosyal uyumu sağlamanın önemli anahtarlarından biri olan eğitim sürecinin yapılmasına katkı sağlayabilecektir. Buradan hareketle, sosyal hizmetin temel bileşenleri olan insan hakları, sosyal adalet ve sosyal refah bağlamı sosyal uyum sürecine giden yolun bir parçasının oluşturabilmektedir. Bireyle, grupta, toplumla çalışma gibi kendine özgü

yöntemleri bulunan sosyal hizmetin çokkültürlü eğitim yapılanması içinde yer alarak sosyal uyum sürecine katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Sosyal uyumun sağlanmasında bir araç olarak kullanılabilir çokkültürlü eğitim sürecinin geliştirilmesinde ebeveyn odaklı grup çalışmalarının yürütülerek ebeveynlerin yaşadıkları sorunların tartışılması ve çözüme kavuşturulması büyük önem taşımaktadır. Göçmen çocukların ebeveynlerinin yaşadığı büyük sorunlardan biri çocuklarının okullarında rahat iletişim kuramamaları şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle ebeveynler okul yönetiminden korkmakta ve okula gelmek istememektedirler (Norris ve Collier, 2018: 151). Sleeter ve Grant (1988) çokkültürlü eğitimin sosyal eşitliği, toplumdaki fırsat eşitliğini, kültürel ve yaşam tarzı farklılıklarına olan saygıyı geliştirdiğini ve okuldaki gruplar arasında güç eşitliğini desteklediğini savunmaktadırlar. Bu eğitim yapısında, genel müfredat tüm öğrenciler için farklı kültürel grupların bakış açıları ve katkıları çerçevesinde hazırlanmakta ve içerikte öğrencilerin deneyimleri ve çok dilli, çokkültürlü ve alternatif görüşlerin eleştirel analizleri kullanılmaktadır (Washburn vd., 1996: 17). Birden fazla dil bilen, birden fazla kültüre özgü özellikleri tanıyan ve kültürel yetkin sosyal hizmet uzmanlarının, sayısı hızla artan ve farklılaşan müracaatçı nüfusunun ihtiyaçlarını karşılamada ve sunulan eğitim, aile hizmetleri ve sosyal hizmetler için daha önyargısız ve kültürel duyarlılıkla değerlendirme yapmada etkin oldukları söylenebilmektedir (Congress ve Gonzalez, 2013: 66). Kültürel yetkin bir okul sosyal hizmeti uygulamasında, müracaatçının, okulun ve sosyal hizmet uzmanının kültürü arasında kurulan bir üçgensel ilişkiden bahsedilebilmektedir. Bu noktada, kültürel yetkinliğin standartlarından biri olarak bahsedilen sosyal hizmet uzmanının kendisine ve müracaatçılara ait kültürel özellikler ve önyargılarla ilgili farkındalık geliştirmesi, çocukların ihtiyaçlarının tanımlanmasında ve değerlendirilmesinde açık bir iletişimi ve etkinliği beraberinde getirmektedir. Ayrıca, üçgenin bir diğer ayağı olan okul kültürü bağlamında ele alındığında ise, sosyal hizmet uzmanının savunuculuk becerisi gereği sahip olduğu alternatif okul politikaları ve uygulamaları, çocukların eğitim planlarına ebeveynlerin dahil olabilmesi için farklı yollar geliştirmelerine yönelik girişimleri ve eylemleri görülebilmektedir (Congress ve Gonzalez, 2013: 67).

Bu noktada, Sleeter ve Grant (1988), çokkültürlü eğitime yönelik beş temel yaklaşım önerisinde bulunmaktadır (Leistyna, 2002; Babacan, 2007; Robles de Melendez ve Beck, 2007):

- *İstisna ve kültüre özgü yaklaşımın öğretilmesi*, öğrencilere bir toplumun işlevsel olması için gerekli olan becerileri, kavramları ve değerleri kazandırmaktadır.
- *Tek grup çalışmaları yaklaşımı*, özel bir grupla çalışmayı ifade etmektedir. Bu yaklaşımın, Asyalılar, Müslümanlar, Aborjinler gibi hedef grupların sosyal statülerini yükseltmek için siyasi amaçlara sahip olduğu görülmektedir.
- *İnsan ilişkileri yaklaşımı*, öğrencilerin kendilerine ve birbirlerine yönelik tutumlarına odaklanmaktadır. Bu yaklaşımın amacı, bireysel kimlik kabulünün geliştirilmesi, diğerlerine yönelik önyargıların ortadan kaldırılması şeklinde ifade edilebilmektedir.
- *Çokkültürlü eğitim yaklaşımı*, baskı grupları arasındaki ayrımcılık ve ırkçılığın azaltılmasına odaklanmakta ve fırsat eşitliği ve sosyal adalet için çalışmaktadır. Bu yaklaşım aynı zamanda, geniş bir sosyal reformu işaret ederek müfredatların çoğulculuğu ve eşitliği yansıtacak şekilde yeniden yapılandırılmasını öngörmektedir.
- *Çokkültürlü ve yeniden yapılandırmacı model*, çokkültürlü eğitim yaklaşımını temel almakla birlikte baskı, ırk, sosyal sınıf, engellilik ve cinsiyet temelli sosyal yapısal eşitsizlik gibi konulara doğrudan odaklanmaktadır.

Bu noktalar göz önünde bulundurulduğunda, çokkültürlü eğitimin Türkiye’de şekillenebilmesi adına sosyal hizmetin odaklanması gereken konular anlaşılmaktadır. Suriyeliler özelinde değerlendirildiğinde, özellikle okul çağındaki çocukların nüfus yoğunluğu ve Suriyeli bireylerin ülkemizde uzun kalış süreleri, bundan sonra da devam edecek olmaları uzun vadeli bir eğitim politikası değişikliğini işaret etmektedir. Buna karşın, Suriyeli bireylerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde yeni uygulamalarla da bu süreç için bir başlangıç yapılabileceği düşünülmektedir. Bu bakımdan, ilk başlangıç noktasının Suriyeli öğrencilere Türkiye’nin kendi kültürünün tanıtılması ve iç dinamiklerinin anlamlandırılmasının desteklenmesi oluşturabilecektir. Ülkemizin kendine özgü değerlerinin ve kavramlarının çocuklara öğretilmesi ve öğrenilenlerin aile üyeleriyle, yakınlarla paylaşılması dışsal bir sosyal uyum sağlayabilecektir. Bunun yanında, bu grubun özel bir grup olarak görülerek hem öğrencilere hem de Suriyeli ve Türkiye vatandaşı ailelere özel grup çalışmalarının yürütülmesi önem taşımaktadır. Özellikle, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığının kazanılması ile ilgili yoğun tartışmaların ve buna bağlı olarak önyargıların kırılması noktasında hakların ve kazanımların doğru aktarılması gerekmektedir. Türkiye’de Suriyeli öğrencilerin ağırlıklı olarak Türkiye vatandaşı olan öğrencilerle birarada eğitim aldıkları görülmektedir. Daha önce bahsedildiği gibi, önyargılar ve kültürel farklılıklardan doğan olumsuz tutum ve davranışların, çocukların kendi aralarında

akran zorbalığına kadar vardığı bilinmektedir (Suriyeli Çocukların Eğitim Durumları Çalıştayı Sonuç Raporu, 2018). Bu nedenle, tüm çocuklara farklı kültürel özelliklerle etkin iletişim ve empati üzerine eğitimler verilerek insan ilişkilerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Sosyal hizmet bakış açısıyla oluşturulacak bireysel müdahale planlarının ve grup çalışmalarının bu noktada etkili olabileceği düşünülmektedir. Bunların dışında, çokkültürlü eğitim sadece farklı kültürel gruplar özelinde uygulamaları kapsamamaktadır. Bu nedenle, çokkültürlü eğitim yapısının anaokulundan üniversiteye kadar geniş kapsamlı düşünülmesi müfredatların bu yapının kavramlarını, gereksinimlerini ele alacak şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Suriyeli çocukların ülkemizde eğitim yaşamına dahil olmasıyla birlikte, Türkiye vatandaşı olan öğretmenlerin yaşadıkları en büyük sorunlardan biri bu çocuklara yönelik yaklaşımlar ve stratejiler konusunda eksik bilgi donanımına sahip olmaları olmuştur. Bununla birlikte, eğitim yapısının çokkültürlülüğün geniş yelpazesi unutulmadan, sadece etnik köken bağlamında kalmayarak farklı cinsel yönelim, sosyal sınıf gibi pek çok farklılığı da kapsamaya gerekmektedir. Böyle bir yapıda, asıl amacın sosyal eşitsizlikleri azaltmak için baskı ve ayrımcılık karşıtı duruşun çocuklara benimsetilmesi ve gelecekte ülkemiz için artı değer yaratabilmelerinin güçlendirilmesi olmalıdır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çokkültürlü eğitim bütüncül bir yapıyı ifade etmektedir. Öğrenci, öğretmen, aile, okul yönetimi ve eğitim politikaları şeklinde belirlenen hedef gruplarının eğitim yapısı içindeki amaçları ayrı ayrı düşünülerek çokkültürlülüğün yansıtılması önem taşımaktadır. Bu yapı içinde, eğitim hakkının herkese eşit bir şekilde sunulması, eğitim hizmetlerine erişimde adaletin sağlanması ana noktayı oluşturmaktadır. Bunun yanında, sorunların çözümünde farklılıklardan yararlanma, toplumda artı değer kazanımının sağlanması, ortak değerlerle bir bilinç oluşturulması gerekmektedir.

İnsan hareketliliğinin yoğun olduğu günümüzde, çeşitli nedenlerle yoğunluklu olarak uzun süreli kalışlar için tercih edilen ülkelerin sosyal uyumu gözetmesi kaçınılmaz gibi görünmektedir. Farklı kültürlere sadece saygı duymaktan ziyade onların tanınması ve kabul edilmesine dayalı bir eğitim yapısı toplumun geleceğinin sağlıklı olmasını sağlayabilecektir. Bunun için ana ilkelerin sosyal adalet, insan hakları ve sosyal refah bağlamı üzerine çerçevelendirilmesi değerli olacaktır. Buradan hareketle, bahsedilen konuların somutlaştırılabilmesi adına aşağıdaki öneriler tartışmaya değer görünmektedir.

- Türkiye'nin kendine özgü eğitim yapısının içinde çokkültürlü eğitim standartlarının her bir kademe için belirlenmesi gerekmektedir. Bu standartlar, eğitim ve öğretimin etkinliği için yapılacak uygulamalara bir rehber niteliği taşıyacaktır.
- Çokkültürlü eğitim yapısının içeriği belirlenirken tektipleştirmeden uzak durulması önem taşımaktadır. Göç edilen ülkenin kültürel özelliklerinin öğrenilmesi ve anlamlandırılması tamamen bu kültüre özgü dinamiklerle hareket edilmesi anlamına gelmemektedir. Bu noktada, önemli olan farklı kültürel özelliklerin ve değerlerin öğrenci gruplarına aktararak ortak paylaşımlarda bulunmalarını sağlamaktır. Buna karşın, ortak bir bağlam geliştirilemeyecek noktalardan biri göç edilen ülkeye ait hukuki yapı olacaktır¹. Ülkenin hukuki yapısının, kurallarının ve yaptırımlarının yine çokkültürlü eğitimin içinde çocuklarla paylaşılması bilgilendirme amacı taşıyacaktır. Bu konu dışında, çokkültürlü eğitim yapısının farklı kültürleri tanımaya ve ortak noktalar geliştirerek sosyal uyuma katkı sunmaya odaklanması gerekmektedir.
- Okulun bağımlılık, istismar gibi pek çok soruna karşı koruyucu olduğu unutulmamalıdır. Bu bağlamda, özellikle Suriyeli çocukların erken yaşta evlilik birliği kurmaya ya da çalışmaya zorlanmalarının engellenmesi için hukuki yaptırımların fiilen uygulanması² önem taşımaktadır.
- Okul sosyal hizmet uzmanı çoklu sorunların etkisi altındaki Suriyeli çocuklar gibi çocukları öncelikli olarak ele almaktadır (Karataş, Gencer, Çalış ve Ege, 2016: 79). Bu kapsamda sosyal hizmet çalışanları, uzmanlıkları ne olursa olsun, toplum ile bütünleşmekte güçlük çeken uyum zorluğu yaşayan, dışlanan ve dezavantajlarından kaynaklı toplum dışına itilen insanlarla daha yoğun biçimlerde çalışırlar. Çünkü bu insanların sosyal adalete, insan haklarına ve insani gereksinimlere duydukları ihtiyaç, toplumla bütünleşmiş diğer insanlara oranla daha fazladır (Gencer, 2019c: 81). Bu hassasiyetlerin ağırlıklı olarak Suriyeli çocuklar üzerinde birleşiyor olması ise okulda ve okul dışında yürütülecek çalışmalarda, Suriyeli çocuklara öncelik verilmesini de işaret etmektedir.

¹ Ancak bu konu da zaman algısına göre değişime uğrayabilecektir. Özellikle göç edilen ülkelerde uzun süreli kalışlar ve nesillerin gelişmesi ile bu ülkelerin hukuki yapılarında ve kurallarında da değişimler görülebilecektir. Hukuk kurallarının değişim yönü ve niteliği, göçmenlerin sayısına, kalış sürelerine, taleplerine ve mevcut mevzuatın uygunluğuna göre değişebilecektir. Örnek vermek gerekirse, ülkemiz bağlı olduğu Uluslararası Anlaşmalar gereği Suriye'den mülteci alımı yapmazken, bu ülkedeki içsavaşla birlikte yaşanan kitlesel akına yanıt verebilmek için mevzuat yapısında değişikliğe giderek "Geçici Koruma" bağlamını genişletmiştir. Bu değişikliğin, yaşanan krizi aşmak ve her insanın yaşam hakkının korunmasına katkı sağlamak için kısa sürede ve hızlıca yapılmasında bir sakınca görülmemekte, aksine geniş bir kitleyi ilgilendiren bir faydadan bahsedilebilmektedir.

² Bu öneri, esas olarak tüm çocuklar için geçerlidir. Ele alınan konu itibarıyla Suriyeli çocuklar özelinde örneklendirilmiştir.

- Bununla birlikte, okul ortamında çocukları izleyen ve takip eden; gelişimlerini destekleyen ve savunuculuk faaliyetlerini yürüten; sorgulayan, üreten, eleştiren, geliştiren ve koruyucu-önleyici hizmetler sunan; çocuk ve çevre dostu eğitim ortamlarını önemseyen; alternatif eğitim sistemlerini temel alarak, bireyi okul, arkadaş, çevre, mahalle, aile, toplum gibi çok boyutlu ele alan; cinsiyetçi olmayan ve bu tüm bileşenleri hayatın her noktasına yaymayı amaçlayan bütüncül ve multidisipliner bir yaklaşım gerekmektedir (Gencer, 2017b: 115). Ayrıca okullarda, okul sosyal hizmet uzmanının yer aldığı psikososyal destek ekipler aracılığıyla okullaştırma, kaynaştırma eğitimi, akran arabuluculuğu ve uyum üzerine çalışmalar yapılmalıdır (Gencer, 2019a: 288). Öğrenci odaklı bu olumlu eğitim ortamlarının ve politikalarının oluşturulması, uygulanması ve geliştirilmesi ise eğitim bilimcilerin, profesyonel meslek gruplarının ve sosyal hizmet mesleğinin eğitim sistemleri içerisinde ekip olarak yer alması ile mümkün görünmektedir.
- Okul sosyal hizmetinin ülkemizde henüz pilot uygulamalar ve bireysel inisiyatiflerle yürütüldüğü görülmektedir. Buna karşın, okullarda çok boyutlu rollere sahip bu uygulamanın hızlı bir şekilde eğitim sistemi ile bütünleştirilmesi gerekmektedir.
- Çocukların eğitim süreçlerine katılımını ifade eden okullaşma sürecinin önündeki yoksulluk, çocuk işçiliği, toplumsal cinsiyet, müfredat farklılığı, bilgilendirici mekanizmaların eksikliği gibi ekonomik, yapısal, yasal ve kültürel engellerin/zorlukların tespit edilmesi ve bu doğrultuda çalışmaların yürütülmesi de önemli görülmektedir (Gencer, 2019a: 289). Politika oluşturma ve planlama süreçlerinde özellikle çocukların okullaşmalarının önündeki bu engellerin dikkate alınması gerekmektedir. Ayrıca sosyal hizmet uzmanları, bu süreçlerde, Suriyeli çocukların ihtiyaçlarının, etkileşimde ve içinde bulunduğu çevreden (okul, mahalle, sokak, ev gibi mekânsal sistemlerden) karşılanabileceğini öne sürmeli ve bunun için çocukların yaşam alanlarındaki destek sistemleri ile toplum kaynaklarının insan onuruna yakışır biçimde harekete geçirilme gerekliliğini hak temelli bir anlayış ile talep etmelidirler (Gencer, 2019b: 137).
- Daha önceki bölümlerde çokkültürlü yapı aktarılmaya çalışılırken baskı, ayrımcılık karşıtı duruş ve önyargıların kırılması gibi temel noktalara değinilmiştir. Bu bağlamda, Türkiye'deki sosyal hizmet eğitiminin de kendinden başlayarak farklılıkların kabullenilmesi konusunu hem öğrenciler hem de uzmanlar açısından daha hissedilir hale getirmelidir. Nitekim Başer ve Akçay (2019:1047) "insan hakları ve sosyal adalet değerleriyle özgürleştirici ve baskı karşıtı uygulamayı gerçekleştirme ideali olan bir

meslek olmanın gereği olarak, sosyal hizmet eğitiminde yapısal baskıları gündemine taşıyan ve bu baskılara meydan okuma bilgi ve becerisi sağlayan teorik ve uygulamalı derslerin arka planda kalmasının önüne geçilmesi” gerektiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, farklı kültürlerle çalışma için faydalı olabilecek stratejilerin müfredatlara dâhil edilmesi gerekmekte ve sosyal hizmet mesleğine özgü etik ilkelerin birer rehber olarak kullanılmasının şart olduğu vurgulanmalıdır. Bu konuda ilk olarak öğrencinin kendi değerlerini tanıması, tutum ve davranışlarının farkına varmasından başlanması önerilmektedir.

- Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde çokkültürlü eğitim birimleri kurulmalıdır.
- Çokkültürlü eğitim yapısı ve içeriği Eğitim Fakültelerinin müfredatına entegre edilmelidir.

KAYNAKÇA

- Acar-Çiftçi, Y., Gürol, M. (2015). A Conceptual Framework Regarding the Multicultural Education Competencies of Teachers. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(1), 1-14.
- Akalın, A. T. (2016). *Türkiye'ye Gelen Suriyeli Göçmen Çocukların Eğitim Sorunları*. İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi.
- Akçiçek, A. (2015). Türkiye'deki Suriyelilerin Toplumsal ve Ekonomik Uyumu. *Liberal Düşünce Dergisi*, 80, 51-61.
- Alptekin, K., Erdoğan, B., Akbaba, O. Eroğlu, Z., Yeğın, K. (2019). *Okul Sosyal Hizmeti Uygulaması*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (2018). Suriyeli Sığınmacıların Uyum ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu Sonuç Bildirgesi. https://aybu.edu.tr/yulisa/content_detail.aspx?MENUID=286&ICERIKID=640&src=0
- Babacan, H. (2007). Education and Social Cohesion. In J. Jupp, J. Nieuwenhuysen, E. Dawson (Eds.), *Social Cohesion in Australia*. Port Melbourne: Cambridge University Press.
- Bahadır, H. Uçku, R. (2016). İzmir'in Bir Mahallesinde Yaşayan 6-17 Yaş Arasındaki Suriyeli Çocukların Çalışma Durumları ve Çalışma Durumlarını Etkileyen Etmenler. *DEU Tıp Fakültesi Dergisi*, 30(3), 117-124.
- Banks, J. A. (1990). Approaches to Multicultural Curriculum Reform. *Social Studies Texan*, 5(3), 43-45.

- Banks, J. A. (1995). Multicultural Education: Historical Development, Dimensions, and Practice. In J. A. Banks, C. A. M. Banks (Eds.). *Handbook of Research on Multicultural Education* (pp. 3-24). New York: Macmillan.
- Başer, D., Akçay, S. (2019). Araçsal Akıl ve Sosyal Hizmet: Bürokrasi ve Yönetimsellik Bağlamında Bir Değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(3), 1033-1051.
- Bostan, H. (2018). Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilerin Uyum, Vatandaşlık ve İskân Sorunu. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 38-88.
- Congress, E. P., Gonzalez, M. L. (2013). *Multicultural Perspectives in Social Work Practice with Families*. Springer Publishing Company: New York.
- Çakırer-Özservet, Y. (2017). Kartopu Örnekleme Sosyal ve Ekonomik Hayatta Örnek Gösterilebilecek Suriyeli Göçmen Araştırması. Uluslararası Göç ve Toplumsal Uyum Araştırmaları Serisi 3.
- Daniel, C. L. (2008). From Liberal Pluralism to Critical Multiculturalism: The Need for A Paradigm Shift in Multicultural Education for Social Work Practice in The United States. *Journal of Progressive Human Services*, 19(1), 19-38.
- Dorman, S. (2014). Educational Needs Assessment for Urban Syrian Refugees in Turkey: YUVA Association Report. Istanbul: UNHCR. <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/download.php?id=7898>.
- Duman, N. (2000). *Ankara Liselerinde Çeteye Katılma Potansiyeli Olan Öğrenci Grupları ve Okul Sosyal Hizmeti*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara.
- Duman, T. (2019). Toplumsal Uyum İçin Eğitimin Önemi: Türkiye'deki Suriyeliler Örneği. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 41, 343-368.
- Duruel, M. (2016). Suriyeli Sığınmacıların Eğitim Sorunu. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 30(5), 1399-1414.
- Emin, M. N. (2016). *Türkiye'deki Suriyeli Çocukların Eğitimi - Temel Eğitim Politikaları*. İstanbul: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA).
- Emin, M. N. (2019). *Türkiye'deki Suriyeli Çocukların Eğitimi*. İstanbul: Seta Kitaplar.
- European Commission. (2019). Temporary Protection. https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/asylum/temporary-protection_en
- Ford, D. Y., Harris, J. J. (1999). *Multicultural Gifted Education*. New York: Teachers College Press.

- Gencer, T. E. (2017a). Göç ve Eğitim İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme: Suriyeli Çocukların Eğitim Gereksinimi ve Okullaşma Süreçlerinde Karşılaştıkları Güçlükler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(54), 838-851.
- Gencer, T. E. (2017b). Sosyal çalışma-eğitim bilimi ilişkisi ve okul sosyal hizmeti üzerine bir değerlendirme. T. E. Gencer, İ. Cılga (Ed.), *Sosyal Hizmeti Yeniden Düşünmek* (81-118). Ankara: Nika Yayınevi.
- Gencer, T. E. (2019a). Göç Süreçlerindeki Çocukların Karşılanamayan Gereksinimleri, Haklara Erişimleri ve Beklentileri: Ankara ve Hatay'da Yaşayan Suriyeli Çocuklar Örneği. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gencer, T. E. (2019b). İnsan-Mekân İlişkisinin Bütüncül Boyutu: Kent-Mekân Çalışmalarında Sosyal Hizmet Gereksinimi. M. Kırlioğlu, H. H. Tekin (Ed.), *Güncel Sosyal Hizmet Çalışmaları* (131-139). Konya: Çizgi Kitapevi.
- Gencer, T. E. (2019c). Dezavantajlı bireylerle ve marjinalize olmuş gruplarla çalışırken sosyal işlevselliği geliştirme ihtiyacı ve savunuculuk faaliyetleri. Ö. Altındağ, O. Tatlıcıoğlu, Y. Kryvenko (Ed.), *Current Problems and Approaches in Social Work* (73-83). Londra: IJOPEC Publication.
- Gencer, T. E. ve Karagöz, D. (2016). Mülteci Çocukların Mekânsal ve Psiko-Sosyal Yoksunlukları: Kentsel Alanlarda Mülteci Çocuk Olmak. A. Çolpan Kavuncu (Ed.), *Kentsel Güvenlik ve Çocuk Suçluluğu* (37-48). Ankara: Polis Akademisi Yayınları.
- Green, A., Preston, J., Janmaat, J. G. (2006). *Education, Equality and Social Cohesion: A Comparative Analysis*. New York: Palgrave Macmillan.
- Guzzetta, C. (2007). Multicultural mistake. *Journal of Ethnic & Cultural Diversity in Social Work*, 16(3-4), 31-42.
- İnsani Gelişim Vakfı Toplumsal Araştırmalar Merkezi, Suriyeli Algı Araştırması Raporu, 2019, <http://ingev.org/wp-content/uploads/2019/08/ingev-den-suriyeli-algi-arastirmasi.pdf>.
- İnsani Gelişim Vakfı. (2019) İNGEV'den Suriyeli Algı Araştırması ve ötekileştirme, düşmanlaşma tehlikesine karşı sosyal uyum dili kullanmaya davet. <http://ingev.org/wp-content/uploads/2019/08/ingev-den-suriyeli-algi-arastirmasi.pdf>
- Jarolmen, J. (2017). *Okul Sosyal Hizmeti: Bir Uygulama Kılavuzu*. Ankara. Nika Yayınevi.
- Joshee, R., Peck, C., Thompson, L. A., Chareka, O., Sears, A. (2016). Multicultural Education, Diversity and Citizenship in Canada. In Joseph Lo Bianco, Aydın Bal (Eds.), *Learning from Difference: Comparative Accounts of Multicultural Education*(p. 35-50). Springer: Drodrecht.

- Karabaş, B. (2018). *Suriyeli Göçmen Çocukların Ev Bağlamında Mekanla Olan İlişkileri ve Türkiye'ye Uyum Süreçleri*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Karataş, K., Gencer, T. E., Çalış, N. ve Ege, A. (2016). Öğrenci sorunlarının okul sosyal hizmeti bağlamında değerlendirilmesi. *Okul Sosyal Hizmeti Özel Sayısı*, Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını, 70-80.
- Keys, P. R. (2013). *School Social Workers in the Multicultural Environment: New Roles, Responsibilities, and Educational Enrichment*. New York: Routledge.
- Kızıl, Ö. ve Dönmez, C. (2017). Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılara Sağlanan Eğitim Hizmetleri ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bağlamında Bazı Sorunların Değerlendirilmesi. *International Journal Of Education Technology and Scientific Researches*, 4, 207-239.
- Kirişçi, K. (2014). *Misafirliğin Ötesine Geçerken: Türkiye'nin "Suriyeli Mülteciler" Sınavı*. Ankara: Brookings Enstitüsü & Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK).
- Leistyna, P. (2002). *Defining and Designing Multiculturalism: One School System's Efforts*. Albany: State University of New York Press.
- MEB. (2019). Hayat Boyu Öğrenme. https://hbogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_11/06141131_11Ekim2019internetBulteni.pdf
- Migrant Integration Policy Index. (2015). http://www.mipex.eu/sites/default/files/downloads/files/mipex_key_findings_new.pdf.
- Norris, K. E. L., Collier, S. (2018). *Social Justice and Parent Partnerships in Multicultural Education Contexts*. Hershey: IGI Global.
- Özdemir, E. (2017). Suriyeli Mültecilerin Türkiye'deki Algıları. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 16(1), 115-136.
- Parekh, B. (2000). *Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory*. Cambridge: Harvard University Press.
- Philips, D. C. (2014). *Encyclopedia of Educational Theory and Philosophy*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- PISA. (2015). Result in focus. <https://www.oecd.org/pisa/pisa-2015-results-in-focus.pdf>.
- Poyraz, Y. (2012). Suriye Vatandaşlarının Geçici Korunması ve Uluslararası Mülteci Hukuku. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 20(2), 53-69.
- Robles de Melendez, W., Beck, V. (2002). *Teaching Young Children in Multicultural Classrooms: Issues, Concepts and Strategies*. Cengage Learning: Wadsworth.
- Salmi, J. (2006). Violence, Democracy and Education: An Analytic Framework In E. R.-. Schweitzer, V. Greaney, K. Duer (Eds.), *Promoting Social Cohesion through*

- Education: Case Studies and Tools for Using Textbooks and Curricula* (pp. 9-28). Washington: The International Bank for Reconstruction and Development/ The World Bank.
- Seydi, A. R. (2013). Türkiye'deki Suriyeli akademisyen ve eğitimcilerin görüşlerine göre Suriye'deki çatışmaların Suriyelilerin eğitim sürecine yansımaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2013(30), 217-241
- Seydi, A. R. (2014). Türkiye'nin Suriyeli sığınmacıların eğitim sorununun çözümüne yönelik izlediği politikalar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2014(31), 267-305.
- Shuayb, M. (2012). *Rethinking Education for Social Cohesion: International Case Studies*. New York: Palgrave Macmillan.
- Sleeter, C. E., Grant, C. A. (1988). *Making Choices for Multicultural Education: Five Approaches to Race, Class and Gender*. Columbus: Merrill Publishing Company.
- Smith, E. B. (2009). Approaches to Multicultural Education in Preservice Teacher Education: Philosophical Frameworks and Models for Teaching. *Multicultural Education*, 16(3), 45-50.
- Solorzano, D., Yosso, T. (2000). Toward a critical race theory of Chicana and Chicano education. C. Tejada, C. Martinez, Z. Leonardo (Ed) *Charting new terrains of Chicana (o)/Latina (o) education* (pp. 35-65). Cresskill, New Jersey: Hampton Press.
- Stateuniversity. (2019). Multicultural education. <https://education.stateuniversity.com/pages/2252/Multicultural-Education.html>
- Sue, D. W., Rasheed, M. N., Rasheed, J. M. (2016). *Multicultural Social Work Practice: A Competency- Based Approach to Diversity and Social Justice*. Wiley: New Jersey.
- Suriyeli Çocukların Eğitim Durumu Çalıştay Sonuç Raporu (2018)*. K. Alptekin, D. Akarçay Ulutaş ve D. Ustabaşı Gündüz (raporu hazırlayanlar). Konya: KTO Karatay Üniversitesi Rektörlüğü.
- Suriyeli Misafirlere Yönelik Sosyal Uyum ve Eğitim Müfredatları Çalıştay Raporu (2015). Bilim, Eğitim, Kültür Araştırmaları Merkezi.
- Şensin, C. (2016). *Sınıf Öğretmenlerinin Suriye'den Göçle Gelen Öğrencilerin Eğitimine İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- Taştan, C., Çelik, Z. (2017). *Türkiye'de Suriyelilerin Eğitimi: Güçlükler ve Öneriler*. Ankara: Eğitim-Bir-Sen Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- Tek, S. (2019). Irkçılık Karşıtı Sosyal Hizmet Uygulaması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(3), 1142-1165.

- UNICEF. (2019). Türkiyede'ki Suriyeli çocuklar. <https://www.unicefturk.org/yazi/acil-durum-turkiyedeki-suriyeli-cocuklar>.
- Uzunaslın, Ş., ve Tek, S. (2019). Kültür Temelli Sosyal Eşitsizlik ve Eğitim. *Electronic Turkish Studies*, 14(5), 277-285.
- Wasburn, D. E., Brown, N. L., Abbott, R. W. (1996). *Multicultural Education in the United States*. Inquiry International: Philadelphia.
- Yaman, F. (2017). Uyum ve Ötekileşme Ayrımında Suriyeli Sığınmacılar. *KADEM Kadın ve Demokrasi Derneği*, 3(1), 91-109.
- Yavuz, Ö., Mızrak, S. (2016). Acil durumlarda okul çağındaki çocukların eğitimi: Türkiye'deki Suriyeli mülteciler örneği. *Göç Dergisi*, 3(2), 175-199.
- Yıldırım, S., İslamoğlu, E., İyem, C. (2017). Suriyeli Sığınmacıların Toplumsal Kabul ve Uyum Sürecine İlişkin Bir Araştırma. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 107-126.

Afyonoğlu, M.F. (2020). Sosyal çalışmada keşişimsellik. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(2), 699-725.

Derleme

Makale Geliş Tarihi: 15.02.2020

Makale Kabul Tarihi: 08.04.2020

SOSYAL ALIşMADA KESİřİMSELLİK¹

Intersectionality in Social Work

Meliha Funda AFYONOĞLU*

* Arş. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakóltesi, Sosyal Hizmet Bölümü, fafyon@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-7690-5602

ÖZET

Bu araştırma, feminist teoride gelişen yaklaşımlardan biri olan keşişimselliğe ve sosyal çalışma disiplini ve mesleği için keşişimselliğin ihtiva ettiklerine yönelik bir alan-yazın değerlendirmesi yapmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, öncelikle sosyal çalışmada keşişimselliğin neden gerekli olduğu gelişen sosyal çalışma tanımları üzerinden tartışılmakta, daha sonra keşişimsellik sınıflandırmalarına yönelik teorik bilgi verilmekte ve son olarak keşişimselliğin sosyal çalışma disiplinine yönelik katkılarına odaklanılmaktadır. Sosyal çalışmanın epistemolojik temelini gclendirmesinin yanı sıra, hizmet verilen nüfusu farklılık ve çeşitlilik zemininde tanımak, sosyal çalışmacının kendisine ve mesleki rolüne dair öz-farkındalık kazanması ve sosyal çalışmacının sorun ve ihtiyaçlara yönelik çözüm önerileriyle sosyal politika geliştirilmesine zemin hazırlayarak sosyal adalete katkı sunması keşişimsellik yaklaşımının sosyal çalışmaya en önemli katkıları olarak sunulmaktadır.

Anahtar kelimeler: Keşişimsellik, sosyal çalışmanın tanımlanması, feminist sosyal çalışma, sistematik keşişimsellik, sosyal inşaacı keşişimsellik

ABSTRACT

This research aims to make a literature review on intersectionality which is one of the developing approaches in feminist theory and on the implications of intersectionality for social work discipline and profession. In this respect, firstly the reasons why intersectionality is necessary in social work are discussed through the developing definitions of social work. This section tries to reveal the theoretical justification of the adoption of the intersectional approach in social work by focusing on the development of social work definitions of the International Federation of Social Workers and the International Association of Schools of Social Work and the standards of Council on Social Work Education. The following section focuses on definitions and classifications of the intersectionality, which are classified as

¹ Bu araştırma Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sosyal Hizmet bölümünde yazılan "Konya'da Yaşayan Suriyeli Kadınların Sorun ve İhtiyalarıyla Şekillenen Şiddet Deneyimi: Keşişimsellik Perspektifinden Bir Sosyal alışma Değerlendirmesi" isimli doktora tezinden retilmiştir.

"systematic intersectionality" and "constructionist intersectionality", through the differences and similarities between them. The final part focuses on the contributions of intersectionality to social work. Besides strengthening the epistemological basis of social work, the most important contributions are presented to know the clients on the ground of difference and diversity, to enhance self-awareness of the social worker and of her/his professional role, and to contribute to social justice agenda by producing solutions to the problems and needs of the clients.

Key words: *Intersectionality, defining social work, feminist social work, systematic intersectionality, constructionist intersectionality*

GİRİŞ

Sosyal adaleti ve insan haklarını temel alarak eşitlikçi ve özgürlükçü bir dünya kurmayı hedefleyen ve bu doğrultuda birey, grup ve topluluklarla beraber çalışan sosyal çalışma disiplini için birey ve yapısal eşitsizlikler arasındaki ilişkiyi anlamak ve bu ilişkiyi özelde birey, genelde toplum lehine değiştirmek temel bir kaygıdır. Bu kaygının giderilmesi içinse sosyal çalışmacının çalıştığı gruplara dair mesleki yetkinliğe sahip olması, öz-düşünümsel bir süreç dahilinde öznelliğinin ve hizmetlerini sunuş biçiminin hizmet faydalanıcılarına olan etkisi üzerine düşünmesi, sosyal politika ve savunuculuk çalışmalarıyla ise sosyal adalete katkı vermesi beklenmektedir. Feminist sosyal çalışma, eleştirel sosyal çalışma, baskı karşıtı uygulama bu beklentiye verilen teorik cevaplar olarak okunabilmektedir. Feminist hareket içerisinde şekillenen, bireyleri anlarken farklılıkları ve çeşitlilikleri bir arada düşünen, bireyin biricikliğini göz ardı etmeden birey ve yapı arasındaki kurucu, dönüştürücü ve ilişkisel süreçlere odaklanan, bireylerin sosyal konumlarını ve bu sosyal konumların avantajlara ve dezavantajlara erişimini açığa çıkaran, bireylerin kimlik oluşumu süreçlerini çok boyutlu faktörlerin kesişiminde anlaşılmasını sağlayan ve Sosyal Çalışma Eğitimi Konseyi tarafından mesleki yetkinlik adına bir standart olarak belirlenen "kesişimsellik yaklaşımının" ise bu beklentileri karşılayabilmek adına geliştirilen ve açıklayıcı gücü en yüksek olan yaklaşımlardan biri olduğu düşünülmektedir. Bu düşünce doğrultusunda, teorik bilgi birikiminin genişlediği, ancak sosyal çalışma perspektifinde özellikle ulusal literatürde yeterli sayıda çalışmanın bulunmadığı kesişimsellik yaklaşımına dair teorik ve ampirik çalışmaların yapılması elzem görülmektedir. Bu zeminde bu araştırma, öncelikle uluslararası platformlarda tanımlanan sosyal çalışma tanımlarına odaklanarak sosyal çalışmada kesişimsellik yaklaşımına neden ihtiyaç duyulduğuna, daha sonra kesişimsellik sınıflandırmalarına ve son olarak kesişimsellik yaklaşımının sosyal çalışma disiplinine yönelik katkılarına odaklanmaktadır.

1. Sosyal alışmanın Tanımlanması ve Bu Tanımın Gerektirdiği Kesişimsellik Yaklaşımı

Uluslararası Sosyal Hizmet Federasyonu [IFSW] ve Uluslararası Sosyal Hizmet Okulları Birliği [IASSW]'nin 2001 yılında sosyal çalışma tanımına yönelik güncellemeleri, sosyal çalışma disiplini ve mesleğinde büyük bir gelişme olarak yorumlanmaktadır. Bu tanımın sosyal çalışma literatüründe en etkili tanım olduğu ve sosyal çalışmacıların baskıyla mücadelelerinde bir devindiren güç olarak etki ettiği belirtilmektedir (Truell, 2014). IASSW ve IFSW 2001 yılındaki sosyal çalışma tanımlaması alıntıdağı gibidir:

İnsan hakları ve sosyal adalet ilkelerini temel alan; sosyal değişimi destekleyen, insanların iyilik durumunun geliştirilmesi için insan ilişkilerinde sorun çözmeyi, güçlendirmeyi ve özgürleştirmeyi amaçlayan ve bunun için insan davranışına ve sosyal sistemlere ilişkin teorilerden yararlanarak insanların çevreleri ile etkileşim noktalarına müdahale eden bir meslektir (IASSW, 2001).

Görüldüğu üzere 2011 yılında sosyal çalışma; sosyal adalet ve insan hakları temelinde, bireye ve bireyin çevresiyle ilişkisinde ortaya çıkan problemlere müdahale ederek bu problemleri çözmeye çalışan, bu problemlerin çözümünde bireyin güçlenmesini ve özgürleşmesini hedefleyen ve bu süreçte “insan davranışını” ve “sistem teorileri”nden yararlanan “bir meslek” olarak tanımlamıştır. Tanım, sosyal çalışmacılar tarafından, “bireyi ve bireyselliği” odağına alması, “sosyal çevrelerinde işlevsel olmaya odaklanması, kolektivite ve sosyal uyumu içermemesi”, “ulusal ya da yerel düzlemleri” göz ardı eden “Avrupa merkezci yaklaşımı” ve varoluş sebebi sosyal ve ekonomik adaleti sağlamak olan sosyal çalışmanın temel amaçlarına zıt olduğu sebepleriyle eleştirilmiştir (Ornellas, Spolander ve EngelBrecht, 2018). K. Healy (2000)'e göre 1980ler sonrası sosyal çalışma:

Çok költürcülük söyleminin baskınlaştığı, sosyal çalışmacı- hizmet alan ilişkisinin yetkeci değil, eşitlikçi olması gerektiğinin vurgusunun arttığı ve hizmet alanın bir özne olarak konumunun yeniden belirlendiği bir zeminde bambaşka bir ontolojik yapıya bürünm[üştür]. İlk bakışta sosyal çalışmayı insancıllaştırıyormuş gibi görünen bu entelektüel iklim[...] hizmet alanların sorunlarına karşı kapitalizm, ataerkillik, sınıf, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve ırkçılık gibi yapısal sosyal süreçlere öncelik vermekten vazgeçmiş, eleştirel ve özdüşünümsel bir tutumdan uzaklaşmış, ilerlemeci sosyal değişim için ezilen nüfus gruplarıyla birlikte çalışma idealini yok saymış ve kolektif eylem düşüncesinden gittikçe uzaklaşmıştır (aktaran Akbaş, 2014: 78).

Bu eleştiriler ışığında, IASSW ve IFSW 3000 sosyal çalışmacının katılımıyla 2014 yılında yeni bir sosyal çalışma tanımı yapmıştır:

Sosyal çalışma, sosyal değişimi ve gelişimi, sosyal uyumu ve insanların güçlenmelerini ve özgürleşmelerini destekleyen, uygulama temelli bir meslek ve akademik disiplindir. Sosyal adalet, insan hakları, kolektif sorumluluk ve farklılıklara saygı ilkeleri sosyal çalışmanın merkezindedir. Sosyal çalışma teorileri, sosyal bilimler, insani bilimler ve yerel bilgi ile desteklenen sosyal çalışma, yaşam zorluklarına/mücadelelerine işaret etmek ve refahı/ iyilik halini geliştirmek için insanlarla ve yapılarla çalışır.

Yukarıdaki tanım ulusal ve/veya bölgesel düzeylerde geliştirilebilir (IASSW, 2014).

Tanımlardan da anlaşılacağı gibi, “insan hakları, sosyal adalet, sosyal değişim, insanların özgürleşmesi, güçlenmesi ve refahı” sosyal çalışma pratiklerinin temelini oluşturmaktadır. 2001 ve 2014 tanımları karşılaştırıldığında, ilk göz çarpan 2014 tanımının sosyal çalışmayı, hem “bir meslek” hem de “akademik bir disiplin” olarak tanımlamasıdır. Bu bağlamda sosyal çalışma pratikleri gerçekleştirilirken yararlanılacak bilgi temeli “insan davranışı ve sosyal sistem teorilerinden, “ sosyal bilimler, insani bilimler ve yerel bilgi” temeline genişletilmiş, sosyal çalışma pratiklerinde sosyal çalışma teorisinin ve bilimsel bilginin önemi vurgulanmıştır. “İnsan ilişkilerinde sorun çözme” tanımdan çıkarılarak, sosyal uyum, kolektif sorumluluk ve farklılıklara saygı ilkeleri tanıma eklenmiştir (Irene, 2014). “Bireyin özgürleşmesi ve güçlenmesi” vurgusu korunarak yapılan bu değişikliği, “mikro odaktan”, kolektif bir duruşu simgeleyen “makro odağa” doğru bir geçiş olarak okumak mümkün görünmektedir (Ornella vd., 2018). Nitekim 2001 yılında “insanların çevreleri ile etkileşim noktalarına müdahale eden”, bu bağlamda bireyden çevreye doğru bir hareketle sorunları açıklayan sosyal çalışma tanımı, 2014 yılında yaşam zorluklarına işaret eden, problem çözme yerine, “sosyal değişimi” ve “sosyal uyumu” vurgulayan ve tüm bunları ancak hem “insanlarla” hem “yapılarla” çalışarak yapabilecek, ulusal ya da bölgesel düzeyleri içeren bir tanıma evrilmiştir.

Tanımdaki bu değişimlerin, kelimelerin yer değiştirmesinden ya da yeni kelimelerin eklenmesinden çok daha fazlasını ihtiva ettiği, sosyal çalışma teori ve uygulaması, sosyal hizmet ihtiyacına yönelik üretilecek sosyal politikalar, hizmetlerin sunulmuş biçimleri, sosyal çalışmacı ve hizmet alanlar arasındaki ilişkiler ile ilgili ve tüm bunları dönüştürücü bir nitelikte olduğu düşünülmektedir. Bu zeminde, “özgürleşen ve güçlenen birey vurgusu” korunarak, “sosyal adalet” ve “insan hakları” temelinde, “farklılıklara saygı duyan”, “sosyal değişimi ve uyumu” kolektif bir sorumlulukla sağlayacak bir sosyal çalışmanın ne anlama geleceği ve uygulamasının nasıl olacağı gibi soruların sosyal çalışma disiplini ve mesleğinin gelişimi için oldukça önemli olduğu düşünülmektedir. Bu soruya verilecek akademik yanıtların alan

uygulamalarını, mesleki uygulamalardan gelecek yanıtların da akademiye dönüştürdüğü/ dönüştüreceğı düşünöldüğünde, son olarak bu tanımın ve bu tanımın işleyişinin sosyal çalışma eğitime yansımalarını da incelemek gerekmektedir. Bu bağlamda, sosyal çalışma bölümlerinin eğitim politikalarını ve akreditasyon standartlarını belirlemekle görevli olan Sosyal Çalışma Eğitimi Konseyi [CSWE]'nin 2008 yılında ortaya koyduğu ve 2015 yılında revize ettiği "Uygulamada Farklılıkla ve Çeşitlilikle Angaje Olmak" standardı ve yetkinliği yol gösterici olmaktadır:

Sosyal çalışmacılar farklılık ve çeşitliliğin insan deneyimini nasıl karakterize ettiğini, biçimlendirdiğini ve kimlik oluşumunda kritik olduklarını anlarlar. Çeşitliliğin boyutları, çoklu faktörlerin "*kesişimleri*"² olarak anlaşılır. Bu boyutlar yaş, sınıf, renk, kültür, engellilik ve yapabilirlik (ability), etnisite, toplumsal cinsiyet, toplumsal cinsiyet kimliği ve ifadesi, göçmen statüsü, medeni durum, politik ideoloji, ırk, din/tinsellik, biyolojik cinsiyet, cinsel yönelim ve kabile egemenlik statüsünü (tribal sovereign status) içermekte, ancak bunlarla sınırlı kalmamaktadır. Sosyal çalışmacılar, farklılığın sonucu olarak, bir insanın yaşam deneyiminin baskı, yoksulluk, marjinalizasyon ve yabancılaşma aynı zamanda imtiyaz, güç ve övgü (acclaim) içerebileceğini anlarlar. Sosyal çalışmacılar aynı zamanda baskı ve ayrımcılığın biçimlerini ve mekanizmalarını anlarlar. Ve sosyal, ekonomik, politik ve kültürel dışlanmaları içeren bir kültürün yapısının ve değerlerinin ne derecede baskı, marjinalleştirme, yabancılaştırma ya da imtiyaz ya da güç yarattığının farkındadırlar (CSWE, 2015).

Göröldüğü üzere, bir öğrencinin mezun olup bir meslek elemanı olabilmesi ya da sosyal çalışmacı olarak mesleki yetkinlik kazanabilmesi için "insan deneyiminin ve kimlik oluşumunun" nasıl şekillendiğini, bu oluşumlarda etkili olan faktörlerin neler olduğunu ve bu faktörlerin kesişerek kimlikleri nasıl kurduğunu, baskı ve ayrımcılık mekanizmalarının neler olduğunu ve nasıl işlediğini, hizmet alanların kültürlerine ve bu kültürlerin baskı, ayrımcılık ve imtiyazları nasıl ortaya çıkarabileceğine hakim olması gerekmektedir. Sosyal çalışmacılar bu standardı, farklılık ve çeşitliliğe dair yeni bir perspektif ortaya koyan, sosyal çalışmaya hakim olan pozitivist ve modern paradigmanın nedensellik ve rasyonalite anlayışı içerisinde şekillendirdiği "bireylerin çevreleriyle özsel olarak "yararlı" ilişkileri olduğu" anlayışına bir tepki olan, kültürel bağlamın içerildiği ve insan deneyiminin karmaşıklığını, subjektif ve çoklu doğruların olduğu post-modernist bir paradigmaya doğru bir değişim olarak okumanın mümkün olduğunu belirtmektedirler (Jani, Pierce, Ortiz ve Sowbel, 2011). Mesleki yetkinliği kazanmanın yolu olan bu bilgi birikiminin, bir sosyal çalışma becerisine nasıl dönüştürölebileceğı, birey ile baskı, güç ve imtiyaz mekanizmaları arasındaki ilişkinin

² Vurgu eklenmiştir.

nasıl kurulacağı, farklılık ve çeşitliliğin “kesişen” boyutlarının nasıl anlaşılacağı ve sosyal çalışma alanyazınına nasıl kazandırılacağı ise sosyal çalışma alanında gelişen bir literatüre sahiptir.

Sosyal çalışmada çağdaş perspektifler olan “eleştirel yaklaşım”, “ayrımcılık ve baskı karşıtı uygulama”, “güçlendirme yaklaşımı”, “çok kültürcü sosyal çalışma” ve “feminist sosyal çalışma”nın bu soruya verdiği çeşitli cevaplar vardır. Her birinin “feminist hareketten” etkilendiği söylenebilecek bu yaklaşımların, 2014 tanımına uygun, tanımı genişleten, yeni problemler ortaya koyarken, aynı zamanda çözebilen yaklaşımlar ürettiklerini söylenebilmektedir. Tüm bu yaklaşımların ortak noktalarının ise birey ve eşitsizlikler arasındaki ilişkinin kurulmasının olduğu, bu bağlamda sosyal çalışma için yeni söylemler, araştırma ve uygulama alanları açtıklarını görülmektedir.³ Mehrota (2010)'nın da vurguladığı gibi, kendi limitleri ve güçlü yönleri olan tüm bu paradigmlar, sosyal çalışmanın epistemolojik temelini güçlendirmektedir. Ancak, 2014 tanımı ve 2015 eğitim standartları göz önünde bulundurulduğunda, bireyin öznelğini ve öznelğini göz ardı etmeden, özgürleşme ve güçlenme sürecini baskı ve imtiyaz mekanizmalarına indirgemedi, aynı zamanda bu mekanizmaların bireylerin kimlik oluşum süreçlerinde, ihtiyaç ve problemlerinin ortaya çıkışında, kaynaklara erişimlerinde ve geliştirdikleri baş etme mekanizmalarında nasıl bir rol oynadığını göstermek, başka bir deyişle birey ve bu mekanizmaların birbirlerini kurucu, dönüştürücü ve ilişkisel bağlamını “farklılıklara ve çeşitliliklere” odaklanarak ortaya koymanın, analitik olarak bu alanda açıklayıcı gücü oldukça yüksek olduğu düşünülen ve EPAS kriterlerinde açıkça ismi konulan “kesişimsellik yaklaşımı” olduğu düşünülmektedir. Bu bilgiler ışığında araştırmanın sonraki bölümlerinde öncelikle feminist hareket içerisinde şekillenen kesişimselliğin tarihsel arka planı ve buna bağlı olarak “kesişimsellik” yaklaşımına neden ihtiyaç duyulduğu, daha sonra ise kesişimselliğin tanımlanması ve kesişimselliğin sosyal çalışma literatürüne olası katkıları tartışılmaktadır.

³ Teori ve uygulama açısından her biri çok önemli olan ortak, birbirlerine bağlı ve birbirlerine gönderme yapan ve birbirlerinden etkilenen prensiplere sahip bu yaklaşımların her birini detaylı anlatmak araştırma amaçlarına uygun olmadığından dolayı araştırma kapsamına alınmamıştır.

2. Kesişimselliğın Tarihsel Arkapları, Kesişimselliğın Tanımlanması ve Kesişimsellik Sınıflandırmaları

Marxizm'den etkilenen feminist duruş epistemolojisi, marjinalize olmuş, dışlanmış, yaftalanan ya da toplumun görünmeyen yüzleri olarak görülen grupların kendi sosyal gerçekliklerini ve bu gerçekliklerle şekillenen sosyal konumlarının anlaşılması için bu kişilerin bilgisine başvurulması gerektiğini vurgulamış ve bilgi üretiminde bu kişilerin *epistemolojik* olarak imtiyazlı konumuna odaklanmıştır (Norgbey, 2017). Feminist duruş epistemolojisinin kabulüyle, bilgiyi tecrübe edenin bilginin esas kaynağı olarak kabulü, baskı gören kişilerin güçlendirilmesi, kadınların erkeklere referansla tanımlanmasının terkedilerek "kadınlığın" ve "kadın deneyiminin" anlamı tartışılmaya başlanmıştır. Dolayısıyla, feminizmin eleştirel temalarından birini: "*farklı tarihsel durum ve koşullarda kadın olmak ne demektir?*" sorusu oluşturmuştur (Brah ve Phoenix 2004: 76). Ancak bu sorunun cevabı, yeni bir soruyu doğurmuş, özellikle 2.dalga feminizm hareketi kadın deneyimini anlamaya çalışırken "hangi kadının deneyimi?" sorusunu sormuştur (Shields, 2008). Bu soruların arka planını, kadınları bir arada tutmayı ve ortak bir mücadele yürütmeyi hedefleyen söylemler olan "biz", "kadınlar", "tüm dünyanın kadınları", "küresel kız-kardeşlik" gibi anlatıların, kadınlar arası farklılıkları göz ardı etmesi oluşturmuştur. Bu bağlamda, ikinci ve üçüncü dalga feministler feminizmin odağının orta sınıf, eğitimli, beyaz kadınlar olmasını eleştirmişlerdir (Shields, 2008). Başka bir deyişle, eleştirinin amacı beyaz bir kadının kadınlık deneyimiyle, siyah bir kadının kadınlık deneyimi, işçi sınıfından bir kadınla, kapitalist bir kadının "kadınlık deneyimi" arasında ortaklıklar olduğu gibi, çok önemli farklılıklar olduğunun altını çizmektir.

Davis (2008) feminist düşüncenin farklılık konusunu iki şekilde ele aldığını ifade etmektedir. İlk akım, ırk, sınıf ve toplumsal cinsiyetin kadınların kimliklerinde, deneyimlerinde ve güçlenme mücadelelerine etkilerini anlamaya çalışmaktadır (Davis, 2008). Bu akım; özellikle yoksul ve beyaz olmayan kadınların, beyaz batı feminist teorisindeki marjinalleşmeleri ile ilgilenmektedir (Davis, 2008). Beyaz olmayan (women of color) feminist kadınlar, feminizmin kadınları özelleştirip, tüm kadınlar için konuşmasını, dolayısıyla ırka dayalı, etnik, sınıfsal ve cinsel farklılıkları göz önüne almamalarını eleştirmişlerdir (Nash, 2008). Özellikle siyahi kadınlara dair toplumsal cinsiyet kategorisinin dekonstrüksiyona -yapı sökümüne- uğratılmasının gerekliliğini vurgulamışlar, sosyal sınıf ve ırkın ürettiği benzerlikler ve farklılıkları tartışmışlardır (Phoenix, 2006).

Bu akım içerisinde, siyahi kadınların siyah olmaktan, kadın olmaktan ve işçi sınıfı olmaktan dolayı gördükleri baskı, 3lü baskı (triple oppression) modeli olarak tanımlanmıştır (Yuval-Davis, 2006; Davis, 2008). Yaklaşım; siyah kadınların beyaz kadınlardan daha dezavantajlı bir durumda olduğunu çünkü hem seksizm, hem ırkçılık, hem de yoksullukla mücadele etmeleri gerektiğinin altını çizmektedir (Prins, 2006). Başka bir deyişle, kadınlar sadece kadın oldukları için değil, aynı zamanda işçi sınıfına ait oldukları için ya da beyaz olmadıkları için de baskıya maruz kalmakta ve ezilmektedirler. Kadın deneyiminin ırk-toplumsal cinsiyet- sınıf üçlemesi dahilinde çalışılması kadınlar arasındaki farklılıklara ışık tutsa da aynı zamanda baskı kategorilerinin birbirlerine eklemlenerek çalışılması sonucunu doğurmuştur. Dolayısıyla, üçlü tehlike (triple jeopardy) yaklaşımı, ya da ona benzer olan çok katmanlı baskı teorileri, bir eşitsizlik kategorisinin bir diğerine eklemlenmesiyle bireylerin nasıl daha kırılgan, marjinalleştirilmiş ve ikincilleştirilmiş hale geldiğini incelemiştir (Davis, 2008). Bu yaklaşımın temeli kadınlara atfedilen marjinallik kategorileri arttıkça, baskınında arttığı üzerine kurulmuştur (Shields, 2008). Bu bağlamda feminizmin odağını beyaz kadınlardan uzaklaştırırsa da, kadınlık, siyahlık ve işçi sınıfı kategorilerinin *özselleştirilmemesi* gerektiğini göz ardı etmiştir (Yuval-Davis, 2006). Özselliğe dair geliştirilen bu eleştiri ise, feminist düşüncenin farklılıklara dair çalışmalarındaki ikinci akımı ortaya çıkarmıştır. Davis (2008), feminizmin farklılıklara yaklaşımını yansıtan ikinci akımın odağının ırk, sınıf ve toplumsal cinsiyetin etkileşiminin kadınların sosyal ve materyal gerçekliklerinde güç ilişkilerini nasıl ürettikleri ve dönüştürdükleri olduğunu ifade etmektedir. Başka bir deyişle, kadın deneyimini anlamının yolunun, ırk sınıf ve toplumsal cinsiyetin ayrı ayrı kadınlar üzerinde nasıl bir baskı oluşturduğu değil, bu sosyal kategorilerin nasıl *iç içe geçtiği* ve tabakalaşma biçimlerinin birbirleriyle *ilişki içerisinde* çalışılması gerektiğidir (Choo ve Ferree, 2010).

Kesişimsellik bu tarihi arka plan, teorik birikim ve en önemlisi baskı kategorilerin ilişkiyel bir şekilde çalışılması gerekliliği sonucunda ortaya çıkmıştır. Kesişimsellik toplumsal cinsiyetin, ırk, göç statüsü, tarih ve sosyal sınıf gibi diğer sosyal kategorilerden bağımsız olarak izole bir analitik çerçevede incelenmesine karşı çıkan ikinci ve üçüncü dalga feminizmin kavramsallaştırdığı bir görüştür (Samuels ve Ross- Sheriff, 2008). Genel bir çerçevede kesişimsellik çalışmalarının başlangıcı, ırk, sınıf ve toplumsal cinsiyetin nasıl iç içe geçip, kesiştiğine ve karşılıklı birbirlerini nasıl ve hangi ilişkilerle kurduğuna odaklanmıştır (Davis, 2008). Irkın nasıl cinsiyetçileştiğine, toplumsal cinsiyetin nasıl ırklaştığına ve her ikisinin ilişkisinin

nasıl sosyal sınıfın sürdürölüşünü ve dönüştürölüşünü sağladığını merkeze almışlardır (Davis, 2008). Ancak kesişimsellik çalışmaları ilerledikçe kesişimselliğin tanımı, hangi yöntemlerle araştırılacağı, uygulama alanının ne olduğu ile ilgili konular tartışılmaya başlanmıştır. Araştırmanın bir sonraki bölümü bu tartışmalar içerisinde kesişimselliğin tanımlanmasına odaklanmaktadır.

2.1. Kesişimselliğin Tanımlanması

Kesişimselliği tanımlayan ve bir feminist yöntem olarak ortaya koyan eleştirel ırk teorisyeni Crenshaw'dır (Nash 2008; Phoenix 2006; Yuval- Davis 2006; Vidales, 2010). Crenshaw'a göre kesişimsellik:

Azınlık grubundan bir kadın, şehrin ana geçiş yolunda dolaşırken ortaya çıkmaktadır. 'İrkçılığın yolu' ana otoyoldur. Bu yolla kesişen yollardan biri sömürgeciliğin yolu, bir diğeri ise ataerkilliğin yolu olabilir... Yolda dolaşan bu kadın, baskının sadece bir biçimi ile değil, her biçimiyle uğraşmak zorundadır. Baskı biçimleri yol adlarıyla da birleşerek, ikili, üçlü, çok boyutlu ve çok katmanlı baskı örüntüleri oluşturmaktadır. (Crenshaw, 2001, aktaran: Yuval- Davis 2006: 196).

Crenshaw'ın kesişen yollar metaforuyla anlattığı gibi, kesişimsellik; bireylerin sosyal konumlarının ırkçılık, ataerkillik, sınıf gibi *baskı sistemlerinin* toplamından değil, bu sistemlerin birbirleriyle kesiştiği noktada ortaya çıktığını savunmaktadır. Buna bağlı olarak kesişimsellik öznenin ve özneliğin ırk, toplumsal cinsiyet, sınıf, cinsellik gibi eksenlerin karşılıklı olarak birbirini *biçimlendirmesi* ve özneyi ve özneliği kurması olarak tanımlanabilmektedir (Nash, 2008). Böyle bir formülasyon, sosyal kimliklerin birbirinden bağımsız işlediğini ve birbirlerine eklenip deneyimi biçimlendirdiğini ifade eden kavramsallaştırmalara zıt bir yerde kendini konumlandırmakta, dolayısıyla bireyin kimliğinin, kişinin ait olduğu grupların birbirlerine *eklemlenmesiyle* açıklanamayacağını savunmaktadır (Warner, 2008). Başka bir deyişle, ne toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, ne seksizm, ne de ırkçılık gibi baskı kategorileri tek başlarına "bireyin deneyimini" açıklayamamakta, "ırk, kast, etnik köken, dil, cinsel yönelim, zorla yerinden edilme, mültecilik" gibi diğerk faktörlerin kesişimleriyle kadınların sosyal konumunun belirlendiğinin altı çizilmektedir (Women's Rights and Economic Change, 2004: 1). Bu zeminde kesişimsellik sosyal kategorilere ve sosyal kimliklere dair bütüncül ve ilişkisel bir anlayış geliştirilmesine yardımcı olmuştur. Kesişimsellik kişilerin toplumsal cinsiyet, ırk, sosyal sınıf, cinsellik gibi sosyal kategorilerin içinde simultane olarak konumlandığını ve tek bir sosyal kategoriye odaklansak bile bu kategoriyi diğerk kategorilerden izole bir şekilde anlayamayacağımızı vurgulamaktadır (Phoenix, 2006).

Kesişimsellik teorisyenleri *sosyal konumların* ve bu sosyal konumları anlamamızı sağlayan *sosyal kategorilerin ilişkisel* olduğunu, bu bağlamda kesişimselliğin günlük hayatı yapılandıran çok boyutlu konumlandırmaları ve sosyal konumların merkezinde olan *güç ilişkilerini* görünür kılmak için yararlı bir araç olarak görülebileceğini ifade etmektedirler (Phoenix ve Pattynama, 2006). Başka bir deyişle, kesişimsellik sosyal kimliklere ve konumlara, sosyal konumları kuran kompleks ilişkilere ve yapısal dezavantajlara aynı anda odaklanmaktadır (Hunting, Grave ve Hankivsky, 2015). Bireylerin sosyal kimliklerini ve sosyal konumlarını imleyen bu kesişim noktası ise, kişilerin sosyal konumlarını belirlemekte, dolayısıyla bu sosyal konum içinde baskı görüp-görmeyeceğini ya da imtiyazlara ulaşip-ulaşamayacağını belirlemektedir. Bu zeminde kesişimsellik; toplumsal cinsiyetin anlaşılması, çalışılması ve toplumsal cinsiyetin diğer kimliklerle nasıl kesiştiğini görülmesini, aynı zamanda bu kesişimselliklerin bireyin kendine özgü baskı ve fırsat deneyimine nasıl katkı verdiğini anlamamızı sağlayan analitik bir araç olmaktadır (Women's Rights and Economic Change, 2004; Jordan-Zachery 2007).

Kesişimsellik benzer bir bağlamda, ırk, toplumsal cinsiyet, sınıf gibi toplumsal kimliklerin niteliksel olarak farklı anlam ve deneyimleri biçimlendirdiğini vurgulayan düşüncedir (Warner, 2008). Bu yüzden de, politik, tarihsel ve sosyal bağlamları göz önünde bulundurarak farklı kimlik tiplerinin ortaya çıkardığı bireysel deneyimlere odaklanır (Women's Rights and Economic Change, 2004). Dolayısıyla kesişimsellik araştırmaları toplumsal cinsiyeti, siyahi kadın siyahi bir erkeğe göre iki kat dezavantajlıdır gibi *dezavantajların birikimi* üzerinden çalışmak yerine, *farklı kesişimsel konumlar* arasındaki *niteliksel deneyim farkına* odaklanmıştır (Shields, 2008; Vidales, 2010). Bu bağlamda kesişimsel analiz; çok boyutlu kimlikleri ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır ve farklı kimliklerin kombinasyonu sonucunda ortaya çıkan farklı *“ayrımcılıkları”* ve *“dezavantajları”* görünür kılmaya çalışır (Erez ve ark. 2009). Bu bağlamda kesişimsel bir konumda, kişiler bir grup içinde dezavantajlı, ancak başka bir grupta *avantajlı* olabilmektedir. Başka bir deyişle, bir bağlamda baskı olarak değerlendirilebilen bir durum başka bir bağlamda *imtiyaz* olabilmektedir (Samuels ve Ross-Sheriff, 2008; Women's Rights and Economic Change, 2004; Shields, 2008). Örnek olarak, Amerika'da yaşayan beyaz lezbiyen bir kadının, cinsel yönelimi sebebiyle dezavantajlı olurken, aynı kadının ırka dayalı olarak imtiyazlı konumda olması gösterilebilir (Shields, 2008). Benzer biçimde, iş yaşamında doktor olarak saygı gören bir kadın, ev yaşamında ev içi şiddete maruz kalıyor olabilir. Dolayısıyla bireyler, bir sosyal alanda *imtiyaz ve fırsatları* deneyimlerken, başka bir

sosyal alanda *baskıyı simultane olarak* yaşayabilirler (Women's Rights and Economic Change 2004; Erez vd., 2009).

Kişiler baskıların kesişiminde konumlandıkları gibi, imtiyazların da kesişiminde konumlanmış olabilirler (Shields, 2008). Bu zeminde kesişimsellik, kişilerin baskıya uğraması kadar fırsatlara ulaşmasını da çalışabilmemizi sağlayıp, bireylerin deneyimindeki *niteliksel farklılıklara* odaklanmamıza zemin hazırlamaktadır. Kesişimsellik, kadınların kadınlık deneyimini, birçok iç içe geçmiş ve kesişen baskılarla, farklı bağlamlarda, farklı şekillerde yaşadığı gerçeğini her zaman göz önünde bulundurmaktadır (Samuels ve Ross-Sheriff, 2008).

Tüm bu bilgiler ışığında kesişimselliğin insan anlayışı:

Bireysel kimliklerin ırk, yerellik, cinsellik, toplumsal cinsiyet ifadeleri, göçmen statüsü, yaş, yapabilirlik ve din gibi sosyal konum ve kimliklerin birbirleriyle etkileşimi ile biçimlendiği üzerine kurulmuştur. Bu etkileşimler yasa, politikalar, dini kurumlar, medya, hükümetler ve diğer politik ve ekonomik birlikler gibi birbirleriyle ilişkili sistemler ve güç yapıları içerisinde ortaya çıkmaktadır. Bu süreçler yoluyla, sömürgecilik, emperyalizm, ırkçılık, homofobi, engelli ayrımcılığı ve ataerkilliğin biçimlendirdiği, birbirine bağlı baskı biçimleri ve fırsatlar sürdürülmektedir (Hunting vd., 2015: 3).

Bu bağlamda kesişimsellik; çoklu ayrımcılıklara işaret eden ve farklı kimlik oluşumlarının haklar ve fırsatlara erişimi nasıl etkilediğini anlamamıza yardım eden, bir *analiz, savunuculuk ve sosyal politika geliştirme aracı* olarak karşımıza çıkmaktadır (Women's Rights and Economic Change, 2004). Brah ve Phoneix, "Ben Kadın Değil Miyim?" adlı makalelerinde kesişimselliği: "ekonomik, politik, kültürel, psikik, subjektif ve deneysel çok yönlü farklılık eksenlerinin *tarihsel olarak belirli bağlamlarda* kesişimleriyle ortaya çıkan kompleks, indirgenemez, farklı ve çeşitli etkileri işaret eden bir kavram olarak tanımlamıştır" (s.3).

Özetle kesişimsellik, hem insanların çoklu ve birbiriyle kesişen kimliklere sahip olduğuna hem de bu kimliklerin sosyal ilişkilerden, tarihten ve güç yapılarının işleyişinden ortaya çıktığına ve onlarla *karşılıklı kurucu bir ilişki* içerisinde olduğuna vurgu yapmaktadır (Women's Rights and Economic Change, 2004; Warner, 2008). Bu zeminde kesişimsellik, neredeyse evrensel bir uygulama alanı bulunan, herhangi bir sosyal eylemi, birey ya da grup deneyimini, herhangi bir yapısal veya kültürel düzenlemeyi anlamak ve analiz etmek için kullanılması yararlı bir çerçeve sunmayı vadetmektedir ve feminist teori ve analiz için yeni bir varoluş sebebi sunmaktadır (Davis, 2008). Görüldüğü üzere kesişimsellik birçok araştırmacı tarafından farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Mccall (2005) kesişimselliği çığır açan

bir teori olarak tanımlarken, Hankivsky (2011) yenilikçi bir yöntem ve çerçeve, Wilson (2013) analitik bir mercek ya da lens, Dhamoon (2011) ve Hancock (2007) dönüştürücü bir araştırma ve politika paradigması Murphy ve arkadaşları (2009) ise sosyal değişim için bir mekanizma olarak tanımlamaktadır (Hunting vd., 2015). Davis (2008)'in de belirttiği gibi, kesişimsellik bir moda terim (buzzword) haline gelmiş, ancak tanımı, araştırma yönteminin nasıl olacağı ve uygulanacağı hala tartışılmaktadır. Bu zeminde kesişimsellik araştırmacıları, kesişimsellik sınıflandırmaları üzerine çalışmışlar ve tarihsel ve yöntemsel olarak kesişimsellik yaklaşımlarını sınıflandırmışlardır. Araştırmanın bir sonraki bölümü bu sınıflandırmalara odaklanmaktadır.

2.2. Kesişimsellik Sınıflandırmaları: Sistemik ve Sosyal İnşacı Kesişimsellik

Sosyolog Prins, sistemik kesişimsellik (Amerika Temelli) ve sosyal inşacı (constructionist) kesişimsellik (İngiltere Temelli) arasında bir ayrım yapmaktadır. Prins'e göre bu ayrımın *yapının* mı önce geldiği, yoksa *öznenin* mi önce geldiği üzerine kurulmuştur (Prins, 2006; Phoenix, 2006). Sistemik yaklaşımın öncüsü ve en önemli figürü eleştirel ırk teorisyeni Crenshaw olarak görülmektedir. Çalışmanın bu bölümü Crenshaw'ın kesişimsellik yaklaşımına ve sistemik yaklaşım ve sosyal inşacı yaklaşımın farklarına sosyal inşacılığın perspektifinden yaklaşmaktadır.

Daha öncede belirtildiği üzere, kesişimsellik Crenshaw (1989)'ın "*çok boyutlu marjinal öznelerin yaşam deneyimini*" ortaya koyma çabalarına (Nash, 2008: 2) ve siyahi feministlerin *kümülatif dezavantaj modelinin* limitlerine verdiği cevaplara dayanmaktadır (Shields, 2008). Crenshaw yasaları eleştirmiş ve yasaların ya ırk temelli ya da toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılığa odaklandığını ve bunun kesişimsel öznelerin gerçekliğini (siyah kadınlar) yansıtmadığını ifade etmektedir (Nash, 2008). Crenshaw, ayrımcılığın sadece cinsiyet bazında bakıldığında görünür olmadığını açıklayabilmek için mahkemelerin standart ayrımcılık analizini kullanarak bekar, siyah ve kadın olan bireyin deneyimini ve ona yapılan ayrımcılığı anlayamayacaklarını ifade etmiş, ayrımcılığa maruz kalanın bekar-siyah-kadının bireysel kimliği olduğunu iddia etmiştir (Women's Rights and Economic Change, 2004). Dolayısıyla Crenshaw'ın başlattığı sistemik kesişimselliğin teorik temeli de bu bağlamda eşitsizlikler, dominasyon ve baskının üretilmesi ve yeniden üretilmesine dayanmaktadır (Shields, 2008).

Sistematiğ kesişimsellik toplumsal cinsiyetin diğer sosyal kimlik boyutlarıyla kesiştiğinin farkına varmakla beraber (Shields, 2008), kimliğin kuruluş sürecinde sistem ya da yapının etkisini ön plana çıkarmaktadır (Prins, 2006). Crenshaw; kesişimsellik teorisyenlerinin hem toplumsal cinsiyeti hem de ırk kategorilerini ve bu kategorilerin etkileşimini göz önünde bulundurarak bu etkileşimlerin siyah-kadın deneyiminin çoklu boyutlarını nasıl biçimlendirdiğini analiz etmeleri gerektiğini ifade etmiştir (Davis, 2008). Mari Matsuda'nın "öteki/diğer" sorusu sistematiğ kesişimselliğin bir örneği olarak ele alınabilir. Matsu'da ya göre, kesişimsellik analizi araştırmacıların "diğer sorusunu" sormasıyla mümkündür:

Tüm subordinasyonların arasındaki ilişkileri anlayabilmek için " diğer sorusunu sormak" adını verdiğim yöntemi kullanırım. Irkçı bir şey gördüğümde, "buradaki ataerkillik nerede?", cinsiyetçi bir şey gördüğümde, "buradaki heteroseksizm nerede?", homofobik bir şey gördüğümde, "buradaki sınıf bağlamı nerede?" Diye sorarım (Matsuda, 1990, aktaran: Nash, 2008).

Matsuda'nın çerçevesi, patriarki, ırkçılık ve heteroseksizmin birbirinin dayanakları olduğu noktasını es geçtiği, aynı şekilde bir kişinin *belirli sosyal, kültürel ve politik bağlamlarda* ataerkilliğin kurbanı olup, ırkının imtiyazlarını nasıl kullanabileceğini incelemediği için eleştirilmiştir (Nash, 2008). Crenshaw ve Amerikan ekölü 1980lerin sonunda ve 1990ların başında hukukun ırka duyarlı olmayan, tarafsız ve objektifliğine bir eleştiri olarak kesişimselliği ortaya koymuş (Nash, 2008) ve sosyal kimlikleri birbirinden ayrı ve farklı incelenmesinin faydasını sorgulamamıza sebep olmuştur (Warner, 2008). Benzer şekilde, Crenshaw'ın başılattığı kesişimsellik tartışmaları 1990'ların başında başılayarak, 2000'li yılların başında Birleşmiş Milletler ajandalarında yerini almaya başılamıştır (Yuval-Davis, 2006). Ancak Crenshaw'ın siyahi kadınların tarihi gerçekliklerine çok az değinmesi, toplumsal cinsiyet ve ırk kategorileri tarih ötesi gerçekliklermiş ve tüm siyah ve kadın olanları zaman ve mekandan bağımsız aynı şekilde etkiliyormuşçasına analiz etmesi ve dolayısıyla bu sefer siyah kadınların bir ve yekpare varlıklarmış gibi çalışılması bu bağlamda siyahi kadınlar arasında sınıf, cinsiyet, yaş, engellilik gibi durumların göz ardı edilmesi gibi sebepler (Nash, 2008) sosyal inşaacı yaklaşımın temellerini atmıştır. ⁴

⁴ Sosyal inşaacı kesişimselliği tartışmadan önce, Crenshaw'ın kesişimselliği ilk kavramsallaştırdığı zamanda "siyahi kadınların deneyimini yasal alanda görünür kılmaya çalıştığı" bu bağlamda kesişimselliği başka amaçlarla kullananların kendisini yersiz şekilde eleştirdikleriyle ilgili görüş bildirdiğinin altını çizmek önemlidir (Yuval-Davis, 2011). Yuval-Davis (2011), bu görüşe katıldığını, araştırmasında bu eleştirilere değinerek, kendi perspektifini ortaya koymak istediğini belirtmektedir. Yuval-Davis'in bu konudaki görüşü

Sosyal inşaaacı yaklaşımla çalışan kesişimsellik teorisyenlerine göre, imtiyaz ve baskının karmaşık, çoklu, simultane işleyen bir süreç olarak anlaşılması için, kesişimselliğin teorik zemini daha sağlam olan bir kavramsallaştırmasının yapılması gerekmektedir (Nash, 2008). Siyah kadınlar, beyaz kadınlar, eşcinseller, engelliler gibi grupların araştırılması gerektiği gibi, gruplar-arası ilişkilerin ve güç ilişkilerinin de incelenmesi gerekmektedir (Phoenix, 2006). Bu zeminde, araştırmanın bir sonraki bölümünde bu grupları, gruplar-arası farklılıkları ve güç ilişkilerini açıklayıcı gücünün daha yüksek olduğu düşünülen “sosyal inşaaacı kesişimsellik yaklaşımı”, sistematik yaklaşım ve sosyal inşaaacı yaklaşımdaki ayrımlara odaklanarak anlatılmaktadır.

2.2.1. Sosyal İnşaaacı Kesişimsellik

Kesişimsellik sınıflandırmalarını gerçekleştiren Prins'e göre sistematik kesişimsellik ve inşaa yaklaşımının temel farkı özneye yüklenen anlamdır. Sistematik yaklaşım, özneyi dominasyon ve marjinalizasyon sistemlerinin bir üretimi olarak görmektedir (Prins, 2006). Sistematik yaklaşım, toplumsal cinsiyet, ırk ve sınıfı dominasyon, baskı ve marjinalizasyon sistemleri olarak kavramsallaştırılmış ve bu sistemlerin kimliklerimizi belirlediğini ve yapılandığını ifade etmiştir (Prins, 2006). Prins (2006)'e göre sistematik yaklaşımda özne olmak avantajlı ya da dezavantajlı bir konuma sahip olmak demektir. Bu yaklaşımda bireyler sosyal kategorilerin anlamlarının birer taşıyıcısı haline gelmektedir.

Sosyal inşaaacı perspektife göre ise bireylerin özne haline gelişi bir “oluş” içerisinde ve burada özne olmak sadece maruz kalmak anlamına gelmemektedir (Prins, 2006). Başka bir deyişle, özneler sadece egemen güce ya da bir sisteme maruz kalan bireyler değildir (Prins, 2006). Dolayısıyla özneler, “bir ve aynı kategorilerde *homojenleştirilmiş* kişiler değil, kendi hayatlarına angaje olmuş *eyleyen bireylerdir*” (Staunæs, 2003: 103). Ancak “ne düşünülebileceğinin, ne yapılabileceğinin ve söylenebileceğini sınırlayan söylemler” vardır (Staunæs, 2003: 103). Özellikle Amerikan konseptinde kesişimsellik, toplumsal cinsiyet, etnisite, ırk, yaş, cinsiyet ve sınıflar arasındaki ilişkileri ve bağılıkları açıklamak amacıyla kullanılmaktadır (Staunæs, 2003). Kavram özellikle bazı bireylerin sadece farklı olarak değil, aynı zamanda sorunlu ve bazen de marjinalize olarak yaftalandığını anlamak için yararlı bir analitik araç olabilmektedir (Staunæs, 2003). Ancak bu analiz yöntemi, sosyal kategorilerin yaşayan, başka bir deyişle, somut bireylerin

araştırmacı tarafından paylaşılmakta, araştırma kapsamında Crenshaw'ı ya da sistematik kesişimsellik teorisyenlerini eleştirilenlerin haklılığı ya da haksızlığını tartışılmamaktadır.

yaşam deneyimlerinde (lived experience) nasıl işlediğini ve nasıl kesiştiğine cevap verememektedir (Staunæs, 2003; Valentine, 2007).

Bu bağlamda Prins (2006) inşaacı yaklaşımın bireyin bireyselliğine ve eylem alanına vurgu yaparken, aynı zamanda sosyal kimliklerin dinamik ve ilişkiyel yönlerine odaklandığını belirtmektedir. Sistematik yaklaşımda sosyal kimlikler ve kimikleşme bir kategori ve isim verme meselesi iken, inşaacı perspektifte *kimlik* bir isim verme değil, *anlatı* meselesidir (Prins, 2006; Phoenix, 2006). Bu zeminde Prins (2006) inşaacı anlayışa göre bireylerin kendi hayatlarının "hem yazarı, hem de eş yazarı" olduklarını ifade etmektedir. Dolayısıyla kimliklerin kişilerin ne olduklarına yönelik karakter listeleri olmadığını belirtmektedir (Prins, 2006). Bu zeminde inşaacı yaklaşım *anlatı* odaklı çalışmalar yapmaktadır. Arendt'in de söylediği üzere kimlikler ancak "hikaye anlatımı" yoluyla açığa çıkarılabilir (Prins, 2006). Prins'e göre kendimiz ve diğerleriyle ilgili hikayelerimiz, tamamen kendi yapımımız değildir:

Hayatımızın düzeninde çoğu zaman çoktan kurulmuş bir sahnede mevcut olan senaryolarla hayatımızı yaşarız. Aynı zamanda hikâyelerimiz çok boyutlu ve birbirleriyle çelişmektedir. Toplumsal cinsiyet, ırk, etnisite senaryoları kim olduğumuz konusunda kurucu rol oynar, ancak bu senaryolar asla kim olduğumuzu tamamen belirlemez ve asla hepimizin hayatına aynı şekilde etki etmez (Prins, 2006: 281).

Bu bağlamda inşaacı yaklaşım *yapının özne* üzerindeki etkisini ve aynı şekilde öznenin yapı üzerindeki etkisini *ilişkiyel* bir biçimde çalışmaktadır. Sistematik yaklaşımın özne anlayışı (Matsuda'nın "diğer sorusuyla" da örneklendiği gibi), diğer sorusunu sorarken öznelerin özneliğini ve özneliğini, günlük aktiviteleriyle yapıyı nasıl *ürettiğini* göz ardı etmektedir (Phoenix, 2006). Kadınların günlük hayatlarında ait oldukları sosyal kategorilere nasıl *direndiğini* ve bu kategorileri nasıl *dönüştürdüğünü* gösteren birçok hareket vardır. Aynı zamanda sistematik yaklaşımda yapılar ve kültürel eylemler de birbirlerinden bağımsız ve izole olarak incelenmektedir (Phoenix, 2006). Dolayısıyla, kesişimselliğin feminist analizlerinin amaçlarından biri de feminizmin *normatif özne* anlayışını *yapı-söküme* uğratmaktır. Sosyal inşaacı kesişimsellik teorisyenleri, modernitenin kendine referans veren özne anlayışını eleştirmektedirler. Kesişimsellik teorisyenlerine göre *simultane* olarak birbiriyle kesişen ve birbirine kenetlenmiş baskıların, hem yerel hem de dünya çapında olması, "merkezi kayan" öznenin en eski ve en üretken formülasyonlarından biridir (Brah ve Phoenix, 2004). Bu zeminde, kesişimsellik kimlikleri anlamaya çalışırken hiç bir sosyal kategorinin diğerinden *izole* çalışılmayacağını öngörmektedir. Dolayısıyla sosyal kategorilere dayanarak, stabil,

değişmeyen kimliklerin oluşumunu *de-stabilize* etmekte ve istikrarsızlaştırmaktadır (Phoenix, 2006).

Sistematik ve inşaacı yaklaşımın bir diğer farkı ise “güç” kavramsallaştırmasıdır. Prins’e göre sistematik yaklaşım gücü ilişkisel olarak değil, *tek taraflı ve mutlak* olarak kavramsallaştırmıştır (Phoenix, 2006). Kesişimselliğe İngiliz yaklaşımı ise *gücü ilişkisel ve dinamik* olarak kavramsallaştırmıştır. Bu bağlamda *güç bir özellik değil, ilişkidir*. Güç ilişkileri devamlı değişmekte, çatışmalarla ve dirençle işaretlenmektedir. Güç sadece özneli sindiren bir yapı değil, aynı zamanda *kurucu* bir ögesidir (Foucault, 1984, aktaran: Prins, 2006). İnşaacı yaklaşım kimlik kategorilerini birleştirmeyi (ırk kategorisini ırkçılık sistemiyle birleştirmek gibi), reddetmektedir. Bunun nedeni ise böyle bir birleştirmenin hem ırk kategorisinin, hem de ırkçılığın anlamının sabit ve tek bir sistem gibi anlaşılıp, Yahudiler ya da mülteciler gibi grupların ırkçılığa maruz kalışlarını görmezden gelmesidir (Prins, 2006). Dolayısıyla inşaacı kesişimsellik tartışma tek bir marjinalize olmuş gruba ve grupları biçimlendiren yapılara odaklanmaktan ziyade: "toplumsal cinsiyet çok kültürlülük süreçleriyle nasıl iç içe geçmiştir?" "birden fazla etnisiteye sahip nüfusları karakterize eden bir sosyal kategori olarak toplumsal cinsiyet, diğer sosyal kategorilerle nasıl kesişmektedir?" (Staunæs, 2003) gibi sorulara odaklanmaktadır. Akademik feminist tartışmalar, bir özne olarak kadının, toplumsal cinsiyet bağlamında anlaşılması gerektiğini vurgulamış ve bu kavramsallaştırma içerisinde toplumsal cinsiyet kategorilerinin (beyaz, batılı, heteroseksüel, orta sınıf), o kategorileri oluşturan ve onunla kesişen ırk, sınıf, cinsiyet, ulus, jenerasyon, engellilik gibi diğer sosyal kategorilerle hangi yollarla ve ne şekilde kurulduğuna odaklanmıştır (Staunæs, 2003).

Sonuç olarak, sosyal inşaacı ve sistematik yaklaşım, özneye, özne ve yapı arasındaki ilişkiye, güce, sosyal kategorilere ve sosyal konumlara bakış açılarında farklılaşmaktadır. Hem İngiltere hem Amerika kesişimsellik yaklaşımları, radikal dekonstruksiyonizmin *kategori karşıtlığına düşmeden*, kimliğin özelleştirilmesine karşı durmuşlardır. Bu karşı duruş içerisinde sistematik kesişimsel yaklaşımın eleştirel analizlerinin amacı, ezilen grupların *seslerinin duyulması ve güçlendirilmesidir* (Prins, 2006). Ancak sistematik kesişimsellik yaklaşımı; sosyal kimliklerin anlamının ırkçılık, sınıf, seksizm gibi statik ve kalıplaşmış sistemlerle belirlendiğini savunmaktadır (Prins, 2006). Benzer şekilde sistematik yaklaşım, sosyal kategorilerin birbirini nasıl kurduğuna ve kesiştiğine değil, kategorilerin baskı sistemleri olarak nasıl sosyal kimlikleri belirlediğine odaklanmaktadır (Prins, 2006).

Sosyal inşaacı yaklaşım ise keşişimselliği bir sũreç olarak kavramsallaştırılmakta ve iktidarı/ gũcũ ilişkisel olarak kabul etmektedir. Ayrıca sosyal kategoriler arasındaki ilişkilerin birçok keşişim noktasında baskıyı çok boyutlu kıldığını ifade etmekte, dikkati *işaretlenmemiş gruplara* çekmektedir. Sosyal inşaacı keşişimsellik araştırmacıları için keşişimsellik; eklemleyici olmayan bir sũreç demektir. Dolayısıyla, keşişimsellik sınıf, toplumsal cinsiyet ve ırkın çoğaltılması ve toplanmasından ileri taşınması anlamına gelmektedir. Bireylerin kategoriler iãerisine girerken aynı zamanda özne pozisyonuna sahip olduklarına ve bu bağlamda seãenekleri olduğuna odaklanmaktadır. Sosyal inşaacı keşişimsellik araştırmacıları, gũç/iktidar ilişkileri iãerisinde, bireylerin kendiliklerini yaratma sũrecine yõnelmiřler (Choo ve Ferree, 2010), bu zeminde makro ve mezzo kategoriler ve bu kategorilerin birbirleri ile ilişkileri iãerisinde bireylerin kendilerini nasıl kurduğuna ve aynı zamanda bu ilişkiler tarafından nasıl kurulduklarına odaklanmıştırılar. Keřiřimselliđin sosyal inşaacı anlayışı, kategorilerden ziyade *dinamik gũçlere* odaklanarak, artık meselenin “ırk kategorisi değil; ırksallaşma, sınıflar değil; ekonomik sõmũrũ, toplumsal cinsiyetler değil; toplumsal cinsiyet performansı ve ya da toplumsal cinsiyete ait olma sũreci” olduğunu ifade etmektedir (Choo ve Ferree, 2010: 134).

3. Keřiřimselliđin Sosyal Çalışmaya Yõnelik Katkıları

Felsefe, sosyoloji, psikoloji, ekonomi, hukuk, fenomenoloji, dekonstruktionizm ve feminizm, ırkçılık karşıtı çalışmalar, çok kũltũrlũlũk, queer çalışmaları, tarih ve sosyal çalışma gibi disiplinlerin neredeyse hepsi keşişimselliğin tam olarak ihtiyaç duyulan teori olduğuna ikna olmuş gõzũkmektedirler (Davis, 2008; Dill vd., 2007). Özellikle sosyal inşaacı keşişimsellik, ilişkisel sosyolojinin özne- nesne, yapı-özne ayrımcılığına dũřmeden, sosyal olguların “sosyal ilişkiler” anlamına geldiği ve toplumu anlamının yolunun sosyal ilişkileri anlamaktan geãtiđine vurgu yapan paradigmasına (Donati, 2011) uygun gõrũnmektedir. Feminist literatũrde de keşişimselliğin bir teori haline getirmek ve araştırmalarında onu bir analiz yõntemi olarak kullanmak gerekliliği üzerinde bir uzlaşma vardır. Hali hazırda eğitim standardı olarak ortaya konan keşişimselliğin, diğer disiplinler için anlamıyla beraber dũřũnũldũđũnde, sosyal çalışmaya yõnelik katkıları üzerine dũřũnmek anlamlı gõrũnmektedir. Keřiřimselliđin sosyal çalışma teori ve pratiğinde temel olarak “hizmet alanları tanımak”, “sosyal çalışmacıların kendilerini tanımaları”, “sosyal çalışmanın sosyal adalet, savunuculuk ve eşitsizliğe dair politika geliştirmesi” aãısından katkı vereceği dũřũnũlmektedir. Bu bağlamda çalışmanın bu bõlũmũ, keşişimselliğin sosyal çalışma literatũrũne katkılarına odaklanmaktadır.

Sosyal çalışma pratiklerinde kesişimselliğin uygulanmasının en büyük katkılarından birinin “*hizmet alanların farklılığının ve çeşitliliğinin tanınması*” olduğu söylenebilir. Deneyim farklılıklarının, ihtiyaç farklılıklarını ortaya çıkardığı düşünülürken, bireyler, gruplar ve topluluklara ihtiyaca yönelik hak temelli bir hizmet sunmakla görevli sosyal çalışmacıların hizmet sundukları/ sunacakları bireyler, gruplar ve topluluklar arası farklılıklara ve çeşitliliklere odaklanmaları ve bu çeşitlilik ve farklılığı anlamaları gerekmektedir. Bu bağlamda, kadın deneyimini anlamak için sorulan “kadın ve erkek hangi yönlerden farklılaşırlar?” gibi modernist soruların, bu farklılık ve çeşitliliği anlamakta yetersiz kaldığı görülmektedir (Shields, 2008). Benzer şekilde toplumsal cinsiyetin özsel bir kategori olarak incelenmesi ya da evrensel kolektif kadın deneyimine dayalı analiz yapmak, çağdaş sosyal çalışma için kabul edilebilir görünmemektedir (Samuels ve Ross-Sheriff, 2008; Davis, 2008). Bu zeminde kesişimselliğin, feminist sosyal çalışmanın en temel kaygılarından biri olan ve bu kaygının merkezinde bulunan “kadınlar arasındaki farklılığın tanınması” konusuna yönelik en başarılı kavramsallaştırmalardan biri olduğu söylenebilir (Lutz, 2014).

Benzer şekilde, gruplar arası benzerlikleri ve farklılıkları tanımlayan basit farklılık teorilerinin, toplumsal cinsiyetin ne zaman bir baskı sistemi olarak işlediğini ya da kimliğin bir parçası haline geldiği sorusuna da cevap veremediği görülmektedir (Shields, 2008). Bu zeminde kesişimsellik, ırk içindeki cinsiyetçiliği, toplumsal cinsiyet içindeki ırkçılığı keşfetmemizi sağlamakta ve bu katkısıyla kimlik politikalarına katkıda bulunmaktadır (Nash, 2008). Kesişimsellik, sadece kadın, erkek, genç, yaşlı gibi grupların benzer ihtiyaç, deneyim ve sosyal konumlara sahip olduğu anlayışından ziyade, gruplar içinde ve arasındaki farklılığa ve çeşitliliğe odaklanan bir yaklaşımı da benimsemiştir (Hunting vd., 2015). Bu bağlamda kesişimsellik sadece kadınlara ve kadın deneyimine özgü olmaktan ziyade, sosyal kategorilerin ilişkiselliğini göz önünde bulundurarak, sosyal çalışmacıların hizmet alan birey, grup ve toplulukları “tanınması, ihtiyaçlarını ve farklılıklarını anlaması” ve bu zeminde “hak temelli bir hizmet” sunması için yararlı bir yöntem olmaktadır.

Hizmet alanların deneyimleri ve ihtiyaçları bağlamında ortaya çıkan bir diğer nokta ise, kesişimsellik yaklaşımını benimseyen sosyal çalışmacıların, bireylerin keskin ayrımlarla *ezilen veya ezen* olarak ayıramayacağını, sosyal konumların değişkenliğinin ve ayrımcılık deneyiminin *zamana, mekâna ve duruma duyarlı* olduğunun bilincinde olmalarıdır (Warner, 2008). Kesişimsellik tanımları bölümünde de belirtildiği gibi, bireyler dezavantajların kesişiminde konumlanabilirken, aynı zamanda imtiyazların kesişiminde de konumlanabilmekte, bireyler simultane olarak

avantajlı ve dezavantajlı sosyal konumlara sahip olabilmektelerdir. Bu bağlamda, ezen-ezilen, birey- toplum gibi ikircikli yapıları reddeden kesişimsellik anlayışı, bireyleri sadece olaylar başlarına gelen pasif mağdurlar değil, kendi güçleri olan özneler olarak kavramsallaştırmıştır. Bu zeminde sosyal çalışmanın “güçlendirme yaklaşımına ve bu yaklaşımın hedeflerine” uygun olan bir çerçeve çizmektedir. Bu bilgiler ışığında kesişimselliğin genelde güçlendirme yaklaşımının, özelde feminist sosyal çalışmanın hedeflerinden biri olan, bireylerin kendi güçleri olan ve baş etme mekanizmaları geliştirebilen kişiler olarak kavramsallaştırmasına, politika üretirken bireylerin kendi yaşamları içinde güçlenmeleri hedeflerine, baskının mağduru kadar faili ile mücadele edilmesi hedeflerine uygun görünmektedir (Thompson, 2016; Atasü-Topçuoğlu, 2016).

Benzer bir zeminde, kesişimsellik, *sosyal çalışmacının kendisini anlaması* ve sosyal çalışmanın özgürleştirici yaklaşımlarından olan “baskı karşıtı uygulamaya” ve “eleştirel düşünmeye” de uygun görünmekte ve katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla, bu katkı sadece hizmet alanları değil, sosyal çalışmacının birey olarak kendisini ve sosyal çalışmacı olarak mesleki rolünü tanımasını da kapsamaktadır (Mattson, 2014). Sosyal çalışmacının öz-farkındalığı açısından kesişimsellik, birey için bir keşif süreci sağlamaktadır. Bu keşif sürecinde, kesişimsellik, etrafımızdaki dünyanın düşündüğümüzden ve hayal ettiğimizden çok daha karmaşık ve çelişkili olduğunu göstermektedir (Davis, 2008). Benzer şekilde, kesişimsellik hayatlarımızın gerçeğini yansıtarak, dünyayla kurduğumuz ilişkinin tek bir kimlik kategorisi dolayımıyla olmadığını göstermekte, baskı, kimlik, imtiyaz gibi kavramların sadece soyut kavramlar olmadığını, günlük hayatımızda kompleks ve tartışmalı referansları olan anlam birimleri olduğunun altını çizmektedir (Shields, 2008; Hulko, 2009). Bu zeminde kesişimsellik kendimizi anlama çabamızda, bizi bu kompleksiteyi kavramaya ve anlamaya yönlendirmektedir (Davis, 2008).

Öz-farkındalığa katkı sunan kesişimsellik yaklaşımı, sosyal çalışmacıların “hizmet alanların” sosyal konumları ve baskı mekanizmaları arasındaki ilişkiyi görebilmelerini, aynı zamanda kendilerinin de baskı ve baskı mekanizmalarından bağımsız olmadıklarının anlaşılmasına katkı sunmaktadır. Kesişimsellik yaklaşımıyla çalışan sosyal çalışmacılar, hizmet alanlar ve kendileri arasında hiyerarşik bir ilişki kursalar bile, kendilerinin de bürokratik hiyerarşide bir yerleri olduğunun, başka bir deyişle mesleki alanlarında iktidarlarken, hayatın başka alanlarında ezilenlerin sınıfında olabildiklerinin farkına varmalarını sağlayan bir zemin hazırlamaktadır (Akbaş, 2014; Mattson, 2014). Bu bağlamda kesişimselliğin, sosyal çalışmada

“eleştirel düşünce”, “düşünümsellik” ve “baskı karşıtı uygulama”nın ilkelerine uygun olduğu görülmektedir. Kesişimsellik saklı güç ilişkilerini açımlayarak, hizmet alanların hayatlarında ortaya çıkan baskı mekanizmalarının, sosyal çalışmacıların da günlük hayatlarında ortaya çıktığının farkına varmalarını ve bu baskı mekanizmalarının kendi mesleki rollerine, sundukları hizmete, kurum politikalarına ve sosyal politikalara etkilerinin farkına varabilmelerine olanak sağlamaktadır (Lee ve Brotman, 2013; Mattson, 2014).

Kesişimsellik her ne kadar sosyal kimliklerin anlaşılması ve farklılıkların tanınması için yararlı bir araç olsa da, bireylerin kimlik oluşumundan çok daha fazlasını ihtiva etmekte, birey yapı ilişkilerini açığa çıkararak “sosyal politika oluşturulmasına, eşitsizliklerin açığa çıkarılmasına ve sosyal adalete katkı sağlanmasına” zemin hazırlamaktadır. Crenshaw kesişimsellik ve sosyal politika bağlamını örneklendirdiği vakasında, Amerikalı siyahi 5 kadının özel bir şirkete iş başvurusu yaptığını, beyaz kadınların ön planda olan ofis işlerine alındığını, siyahi erkeklerin ise ağır sanayi işleri için işe alındıklarını, kendilerinin ise hiçbir işe alınmayarak ayrımcılığa uğradıklarını ifade ederek dava açmış olduklarını anlatmış, kadınların davalarının ise reddedildiğini belirtmiştir. Crenshaw’a göre davanın reddi, mahkemenin vakayı “toplumsal cinsiyet” açısından değerlendirdiğinde, beyaz kadınların işe alınmasının “toplumsal cinsiyete dayalı bir ayrımcılık” yaşanmadığına, “ırk” açısından değerlendirdiğinde ise siyah erkeklerin işe alınmasının ise “ırka dayalı bir ayrımcılık” yaşanmamasına kanıt niteliği taşımasıdır (Lykke, 2010). Bu analizle Crenshaw, siyahi kadınların “kesişimsel görünmezliğe” takıldığını göstermektedir. Dolayısıyla “ayrımcılık karşıtı uygulama” yasalarının ve politikalarının, ırk, toplumsal cinsiyet ve diğer kategorilerin kesişim noktalarını gözeterek değiştirilmesi, geliştirilmesi ve uygulanması gerekliliğini açığa çıkarmaktadır (Lykke, 2010). Crenshaw örneğinde görüldüğü ve çalışmanın “sosyal çalışmanın tanımlanması” kısmından da hatırlanabileceği üzere, kesişimsellik tam da sosyal çalışmanın ihtiyacı olan, baskı kategorileriyle bireysel deneyimlerin ilişki biçimlerini açığa çıkarılması, bu bağlamda insan haklarını temel alan bir sosyal adaletin sağlanması için yeni ve yararlı bir araç olarak kavramsallaştırılmaktadır. Nitekim bireylerin yaşam deneyimlerindeki güç ilişkilerinin açığa çıkarılması, toplumun dezavantajlı gruplarını dezavantajlı kılan yapıların ortaya çıkarılması, bu bağlamda koruyucu- önleyici mekanizmaların kurulması, kesişimsellik için sosyal adalet gündemini zorunlu olarak beraberinde getirmektedir (Carastathis, 2016; Collins ve Bilge; 2016; Smooth, 2013; aktaran: Chan ve Henesy, 2018).

Bu zeminde, kimliklerin özelleştirilmesi ve homojenleştirilmesinden uzak durmaya çalışan, toplumun dezavantajlı kesimleriyle çalışırken, bu çalışma alanında farklılığı ve çeşitliliği gerekçelendiren, içselleştiren, çok kültürcülüğe, insan haklarına ve daha eşitlikçi bir toplum yaratmaya kendini adayan sosyal çalışma gibi mesleki ve akademik alanlar için kesişimselliğin, sosyal politikalar geliştirerek sosyal adaleti sağlamak amacı hayati görünmektedir (Dill vd., 2007; Murphy, Hunt, Zajicek, Norris ve Hamilton, 2009). Dolayısıyla, sosyal çalışmacıların bireysel deneyimlerindeki baskı mekanizmalarını ortaya koyduğu takdirde, sosyal adaleti engelleyen mekanizmaları açığa çıkarabileceği ve sosyal çalışmanın savunuculuk rolü dahilinde bu engellerin aşılmasına dair çalışabileceği ve sosyal politikalara katkı vereceği düşünülmektedir. Bu bilgiler ışığında kesişimsellik, bireysel düzeyden kurumsal düzeye kadar, sosyal adalet ve sosyal değişimi hedefleyen bir "sosyal değişim mekanizması" olarak kavramsallaştırılabilmektedir (Women's Rights and Economic Change, 2004; Murphy ve ark. 2009; Yates ve Rahi, 2018). Bu kavramsallaştırma dahilinde insan haklarının geliştirilmesi ve sosyal adaletin sağlanması yolunda biricik bir yöntem ve sosyal çalışma için bir savunuculuk aracı olarak sosyal çalışmanın amaçları ve ihtiyaçlarıyla birebir örtüştüğü söylenebilmektedir (Women's Rights and Economic Change, 2004; Murphy vd., 2009; Yates ve Rahi, 2018).

Kesişimselliğin, kadın çalışmalarının sosyal politika ve sosyal adaletin sağlanmasına yönelik eşitsizlik alanında yaptığı en büyük teorik katkı olduğu ifade edilmektedir (Mccall, 2008). Irk, cinsiyet, etnik köken, sınıf gibi sosyal kategorilerin kapitalizm, ırkçılık, heteroseksizm gibi eşitsizlik sistemlerinin ürünü olduğu düşünüldüğünde, bu kategorilerin bir arada çalışılmasının eşitsizlikleri tanımlamak ve ölçmenin etkili bir yolu olduğu düşünülmektedir (Grzanka, 2014). Ancak, kadın kategorisinin özelleştirilmesinden ve homojenleştirilmesinden kaçınırken, feminizmin miladı sayılan "kadınların ortak dünyası" idealini, teorik ve politik olarak etnosentrik ve emperyalist buluyorsak ve bu nedenle bu ideali terk edeceksek, feminizmin ve feminist kadınların hangi platformda bir araya gelecekleri sorusuna bir cevap bulmamız gerekmektedir (Davis, 2008). Başka bir deyişle, farklılığı odak alırken, benzerliklerimiz üzerinden kuracağımız birliğin nasıl oluşacağını sorgulamamız gerekmektedir.

Feminizmin farklılıklar üzerine yaptığı bu sorgulamanın sosyal çalışma literatürüne de yansıdığı, 1990'lı yılları domine ettiği, "farklılıkların" bu kadar odak alındığı bir sosyal çalışmanın, toplumun dezavantajlı kesimlerine yönelik ortak bir zeminde sosyal politika üretilmesini zora sokacağı belirtilmektedir (Atasü-Topçuoğlu, 2016).

Sosyal çalışmada bu zorluk, hizmet alanların değerlerinin, kültürlerinin, kültürün güçlü ve zayıf yönlerinin tanınması gibi içerikleri olan “kültürel yetkinlikle” aşılmaya çalışılmıştır. Ancak kültürün yetkin olunacak bir alan olmasının kültürün değişkenliği ve akışkanlığı sebebiyle mümkün olmaması, kültürün farklılıklara dair etkenlerden sadece bir tanesi olması, çoğu kültürde kabul gören heteroseksizm ve homofobi gibi olumsuz yönlerin yeterince tartışılmaması gibi sebepler farklılıklara yaklaşımda kültürel yetkinliğin yeterli olmayacağını göstermektedir (Roland, 2017). Benzer şekilde, “kültürel yetkinlik” içerisinde, yerel özelinde ortaya çıkan kültürel farklılıkları odak alırken, evrensel bir sosyal çalışma yaklaşımının benimsenmesine dayalı sorunlar ortaya çıkmaktadır (Özgür, 2014).

Özgür (2014), bu sorunları iki platformda açıklamıştır. Birincisi, “durum içinde birey” değerlendirilmesinden uzaklaşarak, “bireyi duruma göre değiştirmek”, ikincisi ise yekpare “kültürel farklılıklara” odaklanarak grupları homojenleştirmek ve özelleştirmektir (Özgür, 2014). Bu bağlamda, sosyal çalışmacılar iki platformdan da uzaklaşarak çok kültürcü yaklaşımı benimsemekte, “*var olan durumları çözümleyen, karşılıklı etkileşimleri, değişim ve dönüşümleri gören ve buna uygun esnek, güçlendirici ve sosyal adalete katkı veren bir yaklaşım[la] özne ve sosyo-politik*” olan arasındaki ilişkiyi kurmaktadır (Özgür 2014: 76). Kesişimsellik yaklaşımı çok kültürcü sosyal çalışmanın prensiplerini içermekte, dezavantajlı grupların deneyiminde ortaklaşmayı sağlayacak bir platformu sağlamaktadır (Davis ,2008). Başka bir deyişle kesişimsellik, farklılığı ve çeşitliliği temel alırken bunu öyle bir biçimde yapmaktadır ki, hala tüm kadınlara dair olma ve kadınları ortak bir platformda buluşturma temelini sağlamaktadır (Davis, 2008). Bu bilgiler ışığında kesişimselliği yeniden düşünmek; hangi koşullarda "kadın" ya da "dezavantajlı gruplar" olarak mücadele vermenin ve koalisyon kurmanın anlamlı olacağını, farklılıkların üstünde ve ötesinde nasıl örgütlenilebileceğinin yolunu açmaktadır (Nash, 2008). Dolayısıyla, kesişimselliğin farklılık ve çeşitliliğe odaklanırken, aynı zamanda dezavantajlı gruplara yönelik ortak politika üretilmesine katkı sağlayarak sosyal adalete katkı verdiği söylenebilmektedir.

SONUÇ

Çok yönlü eşitsizlik eksenlerini ortaya çıkarmaya çalışan kesişimsellik teorisi şu an çocukluk dönemini yaşamaktadır. Dolayısıyla potansiyeli henüz tamamen gerçekleşmemiştir ve teoriyi pratiğe uygulayan yeterli çalışma bulunmamaktadır (Hunting vd., 2015). Dolayısıyla birçok feminist sosyal kategorilerin karşılıklı olarak

birbirini oluşturduğu, kurduğu ve bunların birbirlerinden ayrılamayacakları konusunda hem fikirdir (Phoenix, 2006). Ancak anlaşmazlık kesişimselliği nasıl kavramlaştırıldığı ve hangi analiz yönteminin kullanılması gerektiği üzerinden çıkmaktadır (Phoenix, 2006; Choo ve Ferree, 2010; Yuval-Davis, 2006; Ken, 2008). Bu bağlamda kesişimsellik teorisinde yöntemin kesin çizgilerle belirlen(e)memesi, siyah kadınların kesişimsel özne olarak özelleştirilmesi ya da bir prototip olarak sunulması, kesişimselliğin belirsiz tanımı ve kesişimselliğin ampirik geçerliliği tartişılmaktadır ve kesişimsellik bu zeminde eleştirilmektedir (Nash, 2008). Birçok sosyal kategoriyi içerisinde bulundurması kesişimselliğin zenginliği ve temeli olsa da bu zenginlik aynı zamanda analizi zor ve kompleks hale getirmekte, ancak kesişimsellik tanımı itibariyle kompleksiteyi gerektirmektedir (Mccall, 2008). Kesişimsellik araştırmacıları kesişimselliği bir teori, heuristic bir araç ya da kavram, diğerleri ise feminist analiz için bir okuma stratejisi olarak görmektedir (Davis, 2008).

Bu tartişmalar ve eleştiriler kesişimselliğin bir teori ve araştırma yöntemi olarak geliştirilmesi açısından oldukça önemli olmakla beraber, bu tartişmalara yönelik geliştirilen cevaplar araştırma bağlamı dışında kaldığı için tartişılmamaktadır. Ancak, sosyal çalışmanın tanımının gelişimsel süreci, Sosyal Hizmet Eğitimi Konseyi mesleki standardı ve kesişimselliğin sosyal çalışmaya olan katkılarıyla beraber düşünülünce, sosyal çalışma teorisi ve uygulamasında kesişimselliğin ierilmesinin sosyal çalışmanın epistemolojik temelini gclendirdiği gibi, alan uygulamasını da zenginleştirileceği düşünülmektedir. Sosyal çalışmacıların çalıştıkları birey, grup ve topluluk üyelerinin kim oldukları ve sosyal konumları, bu konumların onlara sağladığı avantaj ve dezavantajlar, bu bağlamda kaynaklara erişimlerinin tartişılması, yaşam deneyimleri ve yapılar arasındaki ilişkinin kurulması bir meslek olarak sosyal çalışmanın temel amalarındanadır. Kesişimsellik ise küresel olan ile yerel olanı, bireysel olan ile yapısal olanı bir arada anlamamızı sağlayarak bu temel amaı gerçekleştirecek teorik zemini oluşturmaktadır. Bu zeminde, kesişimselliğe yönelik daha fazla teorik çalışmanın yanı sıra, teoriyi pratiğe uygulayacak alan araştırmalarının yapılması ve kesişimsel bir sosyal çalışma müdahalesi ve uygulamasının nasıl olabileceği üzerine araştırma ve uygulama yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akbaş, E. (2014). *Sosyal çalışmada çağdaş eleştirel perspektifler*. Ankara: SABEV Yayınları.
- Atasü-Toğçuoğlu, R. (2016). Kadın hareketleri ve feminist bilgi birikiminin sosyal hizmetlere ve sosyal çalışmaya getirdiği açılımlar üstüne düşünceler. Şaşman Kaylı, D. & Şahin, F. (Ed.), *Sosyal politikanın cinsiyet halleri: Toplumsal cinsiyet ve sosyal hizmet*, içinde (s. 9-27). Ankara: Nika.
- Brah, A. & Phoenix, A. (2004). Ain't I a woman? Revisiting intersectionality. *Journal of International Women's Studies*, 5 (3), 75-86.
- Chan, CD. & Henesy, RK. (2018). Navigating intersectional approaches: Methods, and interdisciplinarity to health equity in LGBTQ+ communities. *Journal of LGBT Issues in Counseling*, 12 (4), 230-247.
- Choo, HY. & Ferree, MM. (2010). Practicing intersectionality in sociological research: A critical analysis of inclusions, interactions, and institutions in the study of inequalities. *Sociological Theory*, 28 (2), 129-49.
- Council on Social Work Education. (2015). Educational policy and accreditation standards. Erişim adresi: <http://www.cswe.org/File.aspx?id=81660>, Erişim tarihi: 29.07.2018.
- Davis, K. (2008). Intersectionality as buzzword: A sociology of science perspective on what makes a feminist theory successful. *Feminist theory*, 9(1), 67-85.
- Donati, P. (2010). *Relational sociology: A new paradigm for the social sciences*. Routledge: Newyork.
- Dill, BT., McLaughlin, AE., & Nieves, A. D. (2007). *Future directions of feminist research: Intersectionality*. Hesse-Biber, SN. (Ed.), *Handbook of Feminist research*, içinde (s. 629-327). Calif: SAGE.
- Erez, E., Adelman, M. & Gregory, C. (2009). Intersections of immigration and domestic violence: Voices of battered immigrant women. *Feminist Criminology*, 4 (1), 32–56.
- Grzanka, PR. (2014). *Praise for Intersectionality: A foundations and frontiers reader*. London: Routledge.
- Hulko, W. (2009). The time- and context-contingent nature of intersectionality and interlocking oppressions. *Affilia*, 24(1), 44–55.
- Hunting, G. Grace, D.& Hankivsky, O. (2015). Taking action on stigma and discrimination: An intersectionality-informed model of social inclusion and exclusion. *A Global Journal of Social Work Analysis, Research, Policy, and Practice*, 4 (2), 101–125.

- International Association of Social Workers. Global Definition of Social Work. (2011). Erişim linki: <https://www.iassw-aiets.org/global-definition-of-social-work-review-of-the-global-definition/> ,Erişim tarihi 03.01.2019.
- International Association of Social Workers. Global Definition of Social Work. (2014). Erişim linki: <https://www.iassw-aiets.org/global-definition-of-social-work-review-of-the-global-definition/>,Erişim tarihi 03.01.2019.
- Irene, YH. (2014). New social work definition, new research opportunities, new perspectives. *Asia Pacific Journal of Social Work and Development*, 24(3), 127-128.
- Jani, J. Pierce, D. Ortiz, L.& Sowbel, L. (2011). Access to intersectionality, content to competence: deconstructing social work education diversity standards. *Journal of Social Work Education*, 47(2), 283-301.
- Jordan-Zachery, J. (2007). Am I a black woman or a woman who is black? A few thoughts on the meaning of intersectionality. *Politics & Gender*, 3(2), 254-263.
- Ken, I. (2008). Beyond the intersection: a new culinary metaphor for race-class-gender studies. *Sociological Theory*, 26 (2), 152-172.
- Lee, E.& Brotman, S. (2013). Speak out! Structural intersectionality and anti-oppressive practice with LGBTQ refugees in Canada. *Canadian Social Work Review*, 30 (2), 157-183.
- Lutz, H. (2014). *Intersectionality's (brilliant) career-how to understand the attraction of the concept?* Erişim adresi: https://www.fb03.uni-frankfurt.de/51634119/Lutz_WP.pdf , Erişim tarihi: 05.04.2018.
- Lykke, N. (2010). *Feminist studies: A guide to intersectional theory, methodology and writing*. New York: Routledge.
- Mattsson, T. (2014). Intersectionality as a useful tool: Anti-oppressive social work and critical reflection. *Affilia*, 29 (1), 8–17.
- McCall, L. (2008). The complexity of intersectionality. *Journal of Women in Culture and Society*, 30(3), 1771-1800.
- Mehrotra, G. (2010). Toward a continuum of intersectionality theorizing for feminist social work scholarship. *Affilia*, 25(4), 417–430.
- Murphy, Y., Hunt, V., Zajicek, A. M., Norris, A. N., & Hamilton, L. (2009). *Incorporating intersectionality in social work practice. research, policy, and education*. Washington Dc: NASW Press.
- Nash, JC. (2008). Re-thinking intersectionality. *Feminist Review*, 89 (1), 1-15.

- Norgbey, EB. (2017). The role of feminist standpoint and intersectionality epistemologies in providing insights into the causes of gender disparity in higher education. *Education Journal-Revue de l'éducation*, 6(1), 19-19.
- Ornellas, A., Spolander, G, & Engelbrecht LK. (2018). The global social work definition: Ontology, implications and challenges. *Journal of Social Work*, 18 (2), 222–240.
- Özgür, Ö. (2014). *Çokkültürcü sosyal çalışma*. Ankara: SABEV Yayınları.
- Phoenix, A. & Pattynama, P. (2006). Intersectionality. *European Journal of Women's Studies*, 13 (3), 187-192.
- Phoenix, A. (2006). Interrogating intersectionality: Productive ways of theorising multiple positioning. *Kvinder, Køn & Forskning*, 2 (3), 21-30.
- Prins, B. (2006). Narrative accounts of origins: a blind spot in the intersectional approach? *European Journal of Women's Studies*, 13 (3), 277-90.
- Roland, JC. (2017). *Measuring receptivity to intersectionality: Bridging theory and practice*. (Yüksek Lisans Tezi, Texas Woman's University, Texas).
- Samuels, GM.& Ross-Sheriff, F. (2008). *Identity, oppression, and power: Feminisms and intersectionality theory*. Los Angeles: Sage Publications.
- Shields, SA. (2008). Gender: An intersectionality perspective. *Sex roles*, 59 (5), 301-311.
- Staunæs, D. (2003). Where have all the subjects gone? Bringing together the concepts of intersectionality and subjectification. *NORA: Nordic Journal of Women's Studies*, 11(2), 101-110.
- Thompson, N. (2016). *Güç ve güçlendirme*. Ankara: NİKA Yayınları.
- Truell, R. (2014). Report to the IFSW 2014 general meeting on the review of the global definition of social work. Erişim adresi: http://cdn.ifsw.org/assets/ifsw_94359-2.pdf , Erişim Tarihi: 20.12.2019.
- Valentine, G. (2007). Theorizing and researching intersectionality: a challenge for feminist geography. *The Professional Geographer*, 59(1), 10-21.
- Vidales, GT. (2010). Arrested justice the multifaceted plight of immigrant latinas who faced domestic violence. *Journal of Family Violence*, 25 (6), 533-544.
- Warner, LR. (2008). A best practices guide to intersectional approaches in psychological research. *Sex Roles*, 59 (5), 454-463.
- Women's Rights and Economic Change. (2004). Intersectionality: a tool for gender and economic justice. Erişim adresi: <https://www.awid.org/publications/intersectionality-tool-gender-and-economic-justice> ,Erişim tarihi: 15.05.2019.

Yates, HT.& Rai, A. (2018). A scoping review of feminism in u.s. social work education: Strategies and implications for the contemporary classroom. *Journal of Evidence-Informed Social Work*, 1-13.

Yuval-Davis, N. (2006). Intersectionality and feminist politics. *European Journal of Women's Studies*, 13 (3), 193-209.

Başçılar, M. (2020). Migration, social cohesion and unaccompanied children in the context of social work. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(2), 726-742.

Derleme

Makale Geliş Tarihi: 22.12.2019

Makale Kabul Tarihi: 16.04.2020

MIGRATION, SOCIAL COHESION AND UNACCOMPANIED CHILDREN IN THE CONTEXT OF SOCIAL WORK

Sosyal Hizmet Bağlamında Göç, Sosyal Uyum ve Refakatsiz Çocuk

Mehmet BAŞCILLAR*

* Öğretim Görevlisi, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sağlık Bilimleri Yüksekokulu, Sosyal Hizmet (İngilizce) Bölümü, mbascillar@gelisim.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002- 0223-8050

ABSTRACT

In this study, the concepts of migration, social cohesion, and unaccompanied children are discussed in the light of developments in the first quarter of the 21st century. Physical, mental and social difficulties faced by unaccompanied children who have had long and endless journeys, who are at risk of many social problems and whose basic rights and freedoms are at risk are considered in this study. Challenges faced by unaccompanied children, first admission of the unaccompanied child, social work practice with unaccompanied children; the importance of family support; education for unaccompanied child; mental health services for an unaccompanied child, the legislation regarding unaccompanied children and social cohesion and unaccompanied children are among the subheadings of this article. The steps to be taken by social workers and other professionals in the field for the best interests of the unaccompanied child have been discussed in line with the needs of the unaccompanied child.

Key words: *Unaccompanied child, social work, migration, social cohesion*

ÖZET

Bu çalışmada göç, sosyal uyum ve refakatsiz çocuk kavramları, 21. yüzyıl ilk çeyreğindeki gelişmeler ışığında ele alınmıştır. Olağanüstü koşullara bağlı olarak uzun ve sonu belirsiz bir yolculuğa çıkan, sosyal sorunların kısırcasında kalan, temel hak ve özgürlükleri risk altında olan refakatsiz çocuğun bedensel, ruhsal ve sosyal alanda yaşadığı güçlüklerle bu çalışmada yer verilmiştir. Refakatsiz çocukların karşılaştığı zorluklar, refakatsiz çocuğun ilk kabulü, refakatsiz çocuklarla sosyal hizmet uygulaması; ailenin önemi; refakatsiz çocuğun eğitimi; refakatsiz çocuğun ruh sağlığı, refakatsiz çocuklarla ilgili mevzuat ve sosyal uyum ve refakatsiz çocuk bu makalenin alt başlıkları arasında yer almaktadır. Refakatsiz çocuğun yüksek yararına yönelik sosyal hizmet uzmanları ve bu alandaki diğer profesyoneller tarafından atılması gereken adımlar refakatsiz çocuğun sosyal hizmet gereksinimleri doğrultusunda tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: *Refakatsiz çocuk, sosyal hizmet, göç, sosyal uyum*

1. Introduction

Migration is an ancient and deep-rooted concept in the whole history. From the first human to the present, people have felt the need to change their locations either as small groups or as a community, depending on nutrition, housing, climate, proximity to water resources, wars, and other various reasons. The concept of migration has influenced the host community as well as the immigrating individuals, groups, families and, societies. Migration can be defined briefly as the flow of people from one settlement to another (IOM, 2019). It can take place within the national boundaries as well as in the form of crossing national borders. Epidemics, war, unemployment or better living conditions in the migrated locations are among the triggers of migration (Soydan, 1998). Migration is not a new concept for humanity. However, social problems related to migration can change in time. In particular, complex social problems have emerged in recent years as the number of immigrants has increased. In this atmosphere, it is believed that the discipline of social work should focus on migration and that social work might have significant roles in the process (Williams, Soydan, & Johnson, 1998). In 2018 alone, 20,000 unaccompanied minors applied to European Union countries (Eurostat, 2019). Vulnerable groups are the main focus of social work discipline which aims for the well-being of individuals, families, groups and societies. Unaccompanied children have a special position in vulnerable groups and they are vulnerable to all kinds of abuse. Today, the best interests of the child are determined by national and universal norms of law, and the social work profession and discipline have important responsibilities for taking the appropriate steps for the best interests of the unaccompanied children.

Social cohesion has a similar meaning to social inclusion and social integration and is frequently used as the opposite of social exclusion (Zetter et al., 2006). Social cohesion is a dynamic process that refers to the inclusion of the individual in the economic, social, cultural and political life of the host community while preserving his/her own identity (Hickman, Mai, & Crowley, 2012).

Social cohesion has cultural and structural dimensions. Cultural dimension refers to intercultural interaction and the structural dimension refers to economic and political structures (Valtonen, 2008). Social cohesion has no universal definition which is

recognized by a wider environment. However, we can define social cohesion as being in unity and in cohesion. The lack of consensus on the definition of social cohesion makes it difficult to measure social cohesion and to obtain evidence-based information in this area. However, the concept is usually related to social trust and the intensity of social norms (Migration Observatory, 2017).

Migration has a bi-directional character. As migration can solve some problems in society, it may also cause new ones. The power relationship between the minority and the majority has new implications. Depending on age and gender, the individual can be significantly affected by the damage caused by power relations (Soydan, 1998). According to a study, as social diversity increases, social cohesion is significantly weakened. According to the findings, individuals have fewer levels of confidence in individuals who are not similar to them (Migration Observatory, 2017). On the contrary, some researchers and policymakers argue that immigrants make significant contributions to the host society in economic, social, cultural and political ways (Vertovec, 1999).

As immigration to Europe in the early 21st century increased in a short period time, ethnic and cultural diversity and the tension between the host societies and immigrants increased. The problem of insufficient services to meet the demands of immigrants, the anti-immigration policies, socio-economic injustices, housing problems and hostile rhetoric of the media have increased the debate on the issue and caused it to become more complicated (Zetter et al., 2006). Besides, in European countries, politics has been very intense on migration and migrants and this issue was used as a tool by the political parties to win the elections. Right-wing parties in the parliament in countries such as Italy, Spain, Germany, Austria, France, Sweden, Finland, Estonia followed anti-immigrant policies (BBC, 2019). Issues such as migration, employment and housing have been at the forefront of discussions on social cohesion. In our era of uncertainty and rapid change, social cohesion maintains its importance for the states. It is considered that the debates on migration, social cohesion and communities will continue to increase not only regarding the migration policies of the states but also obtaining the citizenship of the host country. In this study, it is aimed to discuss the unaccompanied child in the axis of migration and social cohesion. It is aimed to include the problems and needs of children whose fundamental rights and freedoms are violated due to extraordinary conditions in the migration process. Providing information to all professionals

working in the field of unaccompanied minors, especially social workers, is another purpose of this research.

2. Challenges Faced by Unaccompanied Child

The concept of the unaccompanied child can be defined as a special refugee status. Unaccompanied children are the children separated from their parents and other relatives and are not under the care for any person by law or by tradition (ICRC, 2014). Unaccompanied children are within vulnerable groups of society (Çelikaksoy & Wadensjö, 2017). Refugee status is complicated due to its individual and political dimensions. Problems such as not considering the refugees within their environment, their stigmatization as a criminal by the state and the media, provision of second-class services, ignoring the research conducted in the field, lack of knowledge of the professionals in the field and lack of coordination between service organizations are among the major problems in this field. Refugees experience significant problems within the host society. Problems such as not having positive responses for bona fide, missing the family and loved ones left behind and non-adaptation cause the refugees to have disappointment. The uncertainty of the duration of refugee status makes it difficult to make plans for the future. The happy news is expected with hope and in case of the negative results of the application, uncertainties continue (Humphries, 2006). Dealing with the problems faced by unaccompanied children independently of the difficulties faced by adult refugees does not seem accurate. In this context, the difficulties faced by unaccompanied children during the migration and in the host society are not less than the adult refugees face.

Being a refugee child has two dimensions: being a child, and being a refugee. While the refugee status provides fewer rights, being a child means having very broad rights (Humphries, 2006). Being a child under extraordinary circumstances such as war, armed conflict or epidemics, and especially being an unaccompanied child means being at a sensitive position to any violation of rights. A study conducted with unaccompanied children revealed that unaccompanied children had bad experiences during migration and they have not received any support (Mynott & Humphries, 2001).

In 2015 alone, it is estimated that 65.3 million people were displaced all around the world. About half of this number is composed of children. According to 2015 data, the number of unaccompanied or separated children is determined as 98,400, by

considering the total applications made to 78 countries. This is the highest number since 2006. Afghanistan, Eritrea, Somalia and Syria are the main countries where unaccompanied children come from (UNHCR, 2016). The number of unaccompanied children increases every year. Escaping from war, threats on life, poverty, drugs, sex trafficking and violence are in the background of the issue of unaccompanied children (Wilson, 2014).

According to the studies conducted, unaccompanied children who reach the host country have difficulty in meeting their own needs and they need social work. Refugee children in host countries live under poor living conditions. The assignment of social work to private companies by the host state may lead to the inability of refugee children to receive adequate support, inability to access social workers, or even to find the appropriate authority to file a complaint. Learning the language is one of the fundamental requirements. Also, refugee children may be subject to pressure and coercion both within and outside the school. Treatment of refugee children may violate international conventions on children's fundamental rights and freedoms (Humphries, 2006). These violations are reflected in the international reports.

In the Human Rights Watch (2015) report, violations of rights against unaccompanied children by many countries are covered. For example, according to the report, unaccompanied children in Croatia were placed at an institution for children with behavioral problems, and the institution did not have adequate security measures in place. Indonesia is another country in which unaccompanied children are violated. 110 unaccompanied children were detained because there was no law on refugees and asylum seekers in this country. Another violation of rights occurred in Mexico. Hundreds of thousands of immigrants, including unaccompanied children, cross the border of Mexico and are subject to violation of rights by crime organizations or security forces. Another violation of rights against unaccompanied children occurred in Serbia. Unaccompanied children who arrived to Serbia were not subjected to an assessment that was appropriate for their ages, they were treated as adults and they were not placed under protection.

3. First Admission of Unaccompanied Children

The first admission of the unaccompanied child is an important stage of the social cohesion process. The first admission phase includes the recognition of the child, assessment of age, provision of accommodation, health check, legal protection

assessment and education planning (Çelikaksoy & Wadensjö, 2017). Unaccompanied children should be given priority when registering and providing services. Because a significant part of clients do not hold any official document (identity, passport, etc.), it is not possible to determine their ages based on the document. Therefore, the client's age is determined according to the physical appearance and attitude of the child and the experiences of field officers. Age determination is carried out to consider the client as a child and to carry out the transactions within this framework. Professionals on the field should be informed that lawyers may be appointed as the guardians of unaccompanied children to help them have access to judicial authorities (Wright, 2014; SGDD, 2017). The ten important things that should be considered by professionals in the first phase of practice are below (UNHCR, 2002):

- Act friendly towards the child
- Meet the basic requirements of the child
- To arrange a safe place where the child can wait and rest
- To use an interpreter
- To provide information
- To direct the child to the social work organization as soon as possible
- To determine whether the child is accompanied or not
- To ensure that the adult accompanying the child can be entrusted or not
- To establish connections with organizations
- If available, to apply only to the specialist dealing with unaccompanied children

To summarize, a preliminary assessment should be carried out taking into account the socio-demographic characteristics of the children during the first application. During the application, the education, health and housing conditions of the child should be examined. It is also important at this stage to determine the age of the services to be offered to the child to sit on the legal ground. It is also important at this stage that professionals in the field exhibit a close and sincere attitude and behavior after determining the basic needs of the child. In the next section, social work practice with unaccompanied children will be discussed.

4. Social Work Practice with Unaccompanied Child

The time passes until the unaccompanied child reaches the host country contains potential dangers for the child. The unaccompanied child reaches the host country

after hundreds of miles of the journey (Wilson, 2014). In this new and unfamiliar environment, almost everything surprises the child. The unaccompanied child usually does have concerns as he/she does not know what to do in the host country. In this context, the attitudes and behaviors of social workers and professionals in the field are extremely important for the child to feel comfortable and safe (UNHCR, 2002; Çelikaksoy & Wadensjö, 2017).

Once the unaccompanied child enters into the host country, the active participation of the social worker is very important for the child's First admission, the determination of his/her needs and also for the best interests of the child (Çelikaksoy & Wadensjö, 2017). Social workers working with refugees have the opportunity to directly touch human life. For example, a 13-year-old unaccompanied child who has traveled thousands of kilometers escaping from the war and who has witnessed the death of family members and who is open to all kinds of risks... The protection of this child is extremely important in terms of physical and mental recovery and trauma (Braybrooke, 2002).

Social workers play very important roles in assessing the unaccompanied child by the cultural, religious and political environment he/she was raised, to discover their life experiences, selection of proper intervention regarding the needs of child and to support the child (Wright, 2014). The social worker is very significant for the child to learn a new language, begin at the school, receiving support in a psychosocial way and to meet his/her needs. All these interventions make it necessary to be equipped in child protection, knowing the legal rights of child and grief counseling (Braybrooke, 2002). In this context, supervision to social workers in the field will be appropriate for the effectiveness of the services to be offered to the unaccompanied child (Çelikaksoy & Wadensjö, 2017). It is not always possible to implement regulations on paper and to protect children from any kind of danger under extraordinary circumstances. Under tough conditions, governmental institutions may become incapable of substituting care and protection responsibilities for the children. At this point, the need for a large number of non-governmental organizations to act in coordination with the complex needs of children becomes a fact. The fact that policies and objectives are not clearly defined in working with refugees in public social work organizations is another reason for the need of non-governmental organizations in this field (ICRC, 2014; Hickman, Mai, & Crowley, 2012). By providing information on current legal regulations, services and

procedures by social workers in non-governmental organizations, unaccompanied children can be supported (Wright, 2014).

The host state should encourage community-based care as much as possible and strong control mechanisms should also be established. The special needs of the unaccompanied child should be taken into account (Wilson, 2014). Assignment of wet nurses to feed unaccompanied children under the age of six months, planning and monitoring of the nutrition of unaccompanied children by the relevant professionals are important for the development of the child (ICRC, 2014).

Advocacy and mediation roles are important for social workers working with refugees. The social worker supports the client by providing faster access to the services. Because clients cannot access the services they need without social work intervention. There is a need to increase access to services in institutions and organizations where social workers work. Otherwise, social workers will also be faced with the same obstacles witnessed by the clients (Collett, 2004).

According to a survey conducted in the UK, most of the unaccompanied children (even though some had to wait for three months) met with the social worker. Most of the unaccompanied children stated that they would like to meet with the social worker more often. As a result of the study, it was stated that social workers did not receive adequate training about the unaccompanied children, that they did not know the provisions of the legislation on the unaccompanied child and that the applicant's immigration status was not followed by the social workers (Mynott & Humphries, 2001). Related public institutions and organizations should meet and cooperate with social workers. Also, it will ensure the close cooperation between health, education, law, interpreting, social security and civil society, facilitate the social cohesion of the unaccompanied child to the host society and the knowledge base of different disciplines will be benefited from (Çelikaksoy & Wadensjö, 2017; Wright, 2014).

Uncompromised children can have very difficult and painful experiences until they arrive in the host country. For this reason, attitudes and behaviors of the social worker towards the child are of great importance especially during the assessment phase of the social work practice. To overcome the child's language barrier, obtaining support from the interpreter and determining the services to be provided to the child by completing the legal procedures as soon as possible constitutes an important dimension of the social work practice. Social workers play an active role in ensuring coordination between public institutions and organizations and non-

governmental organizations in this field. Following the determination of the basic needs of the child in the social work practice, the activation of the services and resources is important in the cohesion of the unaccompanied child. Family, education, mental health and legal aspects that support effective social work practice will be discussed in the next section.

4.1. Importance of Family

Supporting the child in the environment in which he/she lives and in the family is frequently preferred in social work practice. Institutional care should be considered as the last option for the placement of unaccompanied children and if possible, a child's support with a close relative should be preferred (Hessle & Hessle, 1999; MOFWSS, 2015). Within the context of migration, taking protective and preventive measures are important for unaccompanied children. Measures to be taken proactively before the emergence of important social problems will play a role in preventing any significant tragedies. Policies for the protection of family unity need to be followed. Measures need to be developed by states to prevent parents from choosing separating from their children as an alternative. When release is determined, the best interests of the child should be considered and release should be carried out by considering family unity. Professionals in the field must primarily ensure that the children are legally registered. Each step of the reunification of the unaccompanied child must be fulfilled by the provisions of the legislation (ICRC, 2014). Therefore, to protect the rights of the client, the social worker should be competent in legislation (Collett, 2004). Three basic principles are essential to meet the needs of children. The first principle is "continuity of family" and it can be defined as the fact that meeting the needs of child within the family is essential. The second principle, "proximity", can be explained as an understanding, sincere and reassuring attitude and behavior of adults serving the child. The last principle "acceptance" means that the child is understood and valued (Hessle & Hessle, 1999).

4.2. Education for Unaccompanied Children

All public institutions and organizations are responsible for the services to be offered to unaccompanied children (Humphries, 2006). Education is one of the most important services to be offered to the unaccompanied child by the host state. The services offered by the host country to the unaccompanied child in the first phase will affect the child's social cohesion and perhaps all his/her life. In this context, the education provided to the child should not be considered as temporary (Çelikaksoy

& Wadensjö, 2017). Supporting the access of the child to education, providing the vocational training option and documenting the training should be provided by the host state (ICRC, 2014).

As soon as the unaccompanied child reaches the host country, it is expected that the relevant state will begin to provide services which observe the best interests of the child. It is of utmost importance for the best interests of child that the child continues his/her education life in the host country. However, the complex problems that arise after the arrival in a foreign country can also be seen in the field of education. If the host country is a European country, the issue of child's education becomes more complicated. When the child arrives at the host country, the period he/she missed in education might be quite long. The issue is not only limited to adapting to a new language and a new curriculum, but the child is also expected to adapt to school life. As the child is deprived of education when compared with his/her peers, the refugee child might be placed in a class with other younger children (Crul et al., 2017). Defining refugee children as "illegal immigrants" and refusing to register them for school are examples of discrimination (Humphries, 2006). Measures to be taken by the host state to overcome the social obstacles faced by unaccompanied children are of great importance. Education is important not only regarding the social cohesion of unaccompanied children but also for the reshaping of social structure, provision of a safe social environment and for the best interests of the child (Çelikaksoy & Wadensjö, 2017).

4.3. Mental Health Services for Unaccompanied Child

Refugees may experience emotional and mental problems and have difficulty in accessing mental health services (Humphries, 2006). Migration may have occurred as a result of traumatic events. Besides, the long-lasting journey might have also included negative life experiences. In this context, mental health services that focus on the mental well-being of child must be implemented. The mental health service standards prepared for professionals working with refugees in the field of mental health are as follows (The National Service Framework, 1999):

1. Encouraging all individuals to be in a good mental condition, combating discrimination, and promoting social inclusion
2. Assessing and defining mental health needs and providing effective methods
3. Providing services with 24/7 principle

4. Establishing a current and written care plan that focuses on the client and minimizes the risks
5. Accessibility to health services
6. Identifying the client's requirements and establishing a written care plan
7. Taking measures to prevent suicide

Social workers provide a holistic approach to identifying the needs of the unaccompanied child and supporting and strengthening the child (Wright, 2014). In this context, social workers should play a pioneering role in taking preventive measures at the micro, mezzo and macro levels with the consciousness that mental area which is an important component of quality of life, is as vital as physical and social areas.

4.4. Legislation for Unaccompanied Child

There are legislative provisions at national and international levels about the unaccompanied children for the best interests of the child. Turkey has become the country which accepted the largest Syrian population into its territories following the civil war in Syria and the mass migrations followed, legislative actions were taken on migration, "Law on Foreigners and International Protection" was accepted and the legislation has emphasized that unaccompanied children were among the most vulnerable groups (Law No. 6458, article 3). We can say that the Turkish legislation firmly protects the unaccompanied children and includes provisions that observe the best interests of child. The following provisions of the Convention on the Rights of the Child (1989) provide the basis of services for unaccompanied children:

A child temporarily or permanently deprived of his or her family environment, or in whose own best interests cannot be allowed to remain in that environment, shall be entitled to special protection and assistance provided by the State. States Parties shall in accordance with their national laws ensure alternative care for such a child (*article 20*).

In Turkish legislation, an unaccompanied child is defined as "unless being under effective care of a responsible person, a child who arrived in Turkey without the accompany of a responsible adult (both in legal or more) or who becomes unaccompanied after arriving in Turkey". "Special protection mechanisms for those with specific needs" were established with legal regulations in Turkey and unaccompanied child was considered as "someone with special needs" (MOFWSS,

2015; DGMM, 2013). In the field of migration, it is expected that field workers to be able to meet the needs of unaccompanied children and help the child to benefit from the available resources. The “Unaccompanied Child Directive” is a guide for professionals and constitutes another legal basis for services provided to unaccompanied children (SGDD, 2017).

Although there are various national and international legal norms for unaccompanied children, the research literature on the extent to which these norms are reflected in the field is not adequate. The fundamental rights and freedoms recognized by the norms of universal law are at risk of being violated in the process of migration caused by war and armed conflict. For example, due to the control of human traffickers over the unaccompanied child, the child may not have voluntary control throughout course of the journey and the course of the migration (Çelikaksoy & Wadensjö, 2017). For this reason, destination country is usually selected by human traffickers, not the unaccompanied children. In a study conducted with unaccompanied children, it was found that the most common reason for the selection of specific destination country was the decision of human traffickers. Some of the unaccompanied children learn the country they are at only after a certain time passes (Wright, 2014).

Because of such violations of rights, all professionals, especially social workers, are responsible for the protection of the provisions of the “United Nations Convention on the Rights of the Child” even under extraordinary circumstances. The rights becoming fundamental for the unaccompanied children are below (ICRC, 2014):

- Right of name, right of legal identity and birth registry
- Right of physical and legal protection
- Right to remain with parents
- Right to access opportunities for basic survival
- Right of access to care and support appropriate to age and developmental needs
- Right to participate in decisions regarding his/her future

Social work discipline is against oppression and discrimination. Unfortunately, there are complaints about discriminatory and racist attitudes of professionals in the field. Social work discipline defends the rights and freedoms of people. However, the rights and freedoms of refugees in the field are limited within the framework of immigration legislation. Migration is one of the areas where racism can appear. In

the context of anti-racism, awareness can be increased within society (Collett, 2004).

During the social work practice, in line with the best interests of the child, the traditional and non-traditional family members of the child should be taken into consideration. The right to education guaranteed by international agreements should be provided to the child as soon as possible by the host country. The services to be provided to the child in the field of mental health due to the traumatic life events experienced during the migration process and the competence of the professionals working in this field are also vital for the social cohesion. All services offered to the child should be placed on the legal basis, and the rights guaranteed by legislation should be implemented by all professionals. In line with all these services to be provided, the next section will cover the social cohesion of the unaccompanied children.

5. Social Cohesion of Unaccompanied Children

A significant number of unaccompanied children live in poverty. Depending on environmental risks, unaccompanied children are in a sensitive position for neglect and abuse. The emotional needs of unaccompanied children are hardly met. In addition to these conditions, education is an important component of social cohesion. However, it was observed that unaccompanied children did not follow the education process efficiently when they had plans to immigrate to a third country or change their country (Buchanan & Kallinikaki, 2018). These factors increase the importance of social cohesion efforts to be carried out on unaccompanied children and professionals in the field.

Services such as shelter, care, food, education, and medical support for the social cohesion of unaccompanied children is the focus of the practice (Kohli, 2006). Accordingly, it can be said that social services are closely related to social cohesion (Hickman, Crowley, & Mai, 2008). Social cohesion is an extremely important component in enhancing the well-being of individuals, groups, families and societies (Berkman, 2000). There is no clear definition of the concept of social cohesion in the literature. Therefore, the ability to measure social cohesion is related to how the concept is defined (Spoonley, Peace, Butcher, & O'Neill, 2005). Social cohesion means that individuals can continue their development in their community, have fair access to resources and enjoy their fundamental rights and freedoms (Michalos, 2014). In another definition, it is stated that social cohesion includes elements such

as loyalty, common values, trust in society, strong social relations and social justice. Since social cohesion is a multi-dimensional concept, all stakeholders should be involved in this process (Council of Europe, 2000). Social cohesion means the association and bond of the group in the community. Feeling belonging to society and relationships with other members constitute different aspects of the concept of social cohesion (Michalos, 2014). In the policies pursued in the field of migration, social cohesion is defined as an ultimate goal (Spoonley, Peace, Butcher, & O'Neill, 2005).

6. Discussion and Conclusion

It is stated in the definition of IFSW (2014) that social work is a practice-based profession and discipline that supports social change, development, social cohesion, empowerment and freedom of people. When looking at the definition, it is realized that social cohesion is an important component of social work. Social cohesion has both individual and social dimensions. While the individual establishes ties with the environment in which the individual lives, the social, cultural and economic capital of the society is effective in the social dimension (Berkman, 2000). Parallel to social cohesion, the objectives of social work include bringing resources and services together with the client. Thus, it will be better understood why social cohesion is an important component in the definition of social work.

The concepts of migration, social cohesion and unaccompanied children were discussed in this study. Multi-dimensional difficulties experienced by unaccompanied children who are facing many risks during the migration and whose basic rights and freedoms are at risk were assessed. Challenges faced by unaccompanied children, first admission of the unaccompanied child, social work practice with unaccompanied children; importance of family support; education for unaccompanied child; mental health services for unaccompanied child and the legislation regarding unaccompanied children were explained. Actions to be taken by social workers and all other professionals in this field for the best interests of the unaccompanied child have been analyzed.

Social cohesion is one of the three important dimensions of social work practice with unaccompanied children. Social work practice with unaccompanied children consists of social cohesion, connection and consistency dimensions. Creating routines with unaccompanied children represents the dimension of social cohesion, focusing on past traumatic experiences represents the dimension of connection dimension.

Constructing a strong relationship implies the consistency dimension of social work practice with unaccompanied children (Kohli, 2006). Within the scope of efforts to ensure social cohesion, social workers can organize small group activities and games with unaccompanied children with limited resources (Buchanan & Kallinikaki, 2018). The goals of social cohesion include strengthening clients, increasing trust in social services and policies, and ensuring social justice (Spoonley, Peace, Butcher, & O'Neill, 2005).

In this context, establishing positive emotional bonds with unaccompanied children facilitates the social cohesion process. The social worker can take a position with the unaccompanied child who experiences common successes and failures in the new social environment (Devenney, 2019). In the practice carried out to ensure social cohesion, the child needs to trust the social worker. Otherwise, the child may exhibit skeptical and silent behavior and behavior (Kohli, 2006). Social work, which is a human rights profession, aims to make full use of the fundamental rights and freedoms of clients. It can be said that the social work profession and social cohesion are integrated within the same principles. Because social cohesion refers to a dynamic process aimed at eliminating social injustices by promoting pluralism in society (Michalos, 2014).

The discipline of social work should take the role of advocacy for the protection of the rights offered to unaccompanied children by national and international law for the development of the legislation and the provisions of the legislation and the effective and dynamic implementation of the regulations for contradictory issues. Research should be conducted to increase the cooperation and coordination among the actors in the field, and host states should encourage multi-disciplinary teams to take joint responsibility for unaccompanied children. Public institutions and organizations should be allocated resources for unaccompanied children, and cooperation between civil society organizations and public institutions should be increased. Strict control mechanisms should be established to prevent violations of rights against unaccompanied children. Training should be provided for all professionals in the field to act within the framework of the principle of "the best interests of the child" in each decision taken. Priority should be given to community-based practices in the care of unaccompanied children. In this context, professionals in the field will assure that both the national and international legislation and the provisions created for the best interests of the unaccompanied child are realized.

Unaccompanied children should be supported in psychological and social ways. Non-governmental organizations operating at the international level should be strengthened, coordination between civil society organizations should be ensured and measures should be taken at the global level.

REFERENCES

- BBC. (2019, November 13). April 13, 2020 tarihinde <https://www.bbc.com/news/world-europe-36130006> adresinden alındı
- Berkman, L. F. (2000). Social Support, Social Networks, Social Cohesion. *Social Work in Health Care, 31(2)*, 3-14.
- Braybrooke, M. (2002, December). That community feeling. *Professional Social Work*.
- Buchanan, A., & Kallinikaki, T. (2018). Meeting the needs of unaccompanied children in Greece. *International Social Work, 63(2)*, 2016-219.
- Çelikaksoy, A., & Wadensjö, E. (2017). Policies, Practices and Prospects: The Unaccompanied Minors in Sweden. *Social Work and Society, 15(1)*.
- Collett, J. (2004). Immigration is a Social Work Issue. D. Hayes, & B. Humphries içinde, *Social Work, Immigration* (s. 77-96). Gateshead: Athenaeum Press.
- Council of Europe. (2000). *Diversity and Cohesion: New Challenges for the Integration of Immigrants and Minorities*. Council of Europe.
- Devenney, K. (2019). Social Work With Unaccompanied Asylum-Seeking Young People: Reframing Social Care Professionals As 'Co-Navigators'. *British Journal of Social Work, 0*, 1-18.
- DGMM. (2013). *Directorate General of Migration Management*. November 25, 2017 tarihinde http://www.goc.gov.tr/files/_dokuman19.pdf adresinden alındı
- Eurostat. (2019). *Almost 20 000 unaccompanied minors among asylum seekers registered in the EU in 2018*. Luxembourg: Eurostat.
- Hessle, S., & Hessle, M. (1999). Child Welfare in wartime and under post-war conditions: The Bosnian case as a point of departure for reflections on social work with refugees. C. Williams, H. Soydan, & M. R.D. Johnson içinde, *Social Work and Minorities* (s. 139-155). London and New York: Routledge.
- Hickman, M. J., Mai, N., & Crowley, H. (2012). *Migration and Social Cohesion in the UK*. Palgrave Macmillan: 2012.
- Hickman, M., Crowley, H., & Mai, N. (2008). *Immigration and social cohesion in the UK*. York: London Metropolitan University.
- Human Rights Watch. (2015). *World Report: 2015*. US: Human Rights Watch.
- Humphries, B. (2006). Refugees, Asylum-seekers, Welfare. D. Hayes, & B. Humphries içinde, *Social Work, Immigration and Asylum* (s. 42-58). London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- ICRC. (2014). *Refakatsiz ve Ailesinden Ayır Düşmüş Çocuklara İlişkin Kurumlararası Rehber İlkeler*. İsviçre: ICRC.

- IFSW. (2014, July). April 13, 2020 tarihinde <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/> adresinden alındı
- IOM. (2019). *World Migration Report 2020*. Geneva: IOM.
- Kohli, R. K. (2006). The comfort of strangers: social work practice with unaccompanied asylum-seeking children and young people in the UK. *Child & Family Social Work*, 11(1), 1-10.
- Michalos, A. C. (2014). *Encyclopedia of quality of life and well-being research*. Dordrecht: Springer.
- Migration Observatory. (2017, November 01). November 13, 2017 tarihinde <http://www.migrationobservatory.ox.ac.uk/resources/briefings/immigration-diversity-and-social-cohesion/> adresinden alındı
- MOFWSS. (2015, October 20). *Ministry of Family, Work and Social Services*. November 19, 2017 tarihinde Refakatsiz Çocuk Yönergesi: <http://cocukhizmetleri.aile.gov.tr/data/5639efb8369dc5844ccfa126/refakatsiz%20%C3%A7ocuk%20y%C3%B6nergesi.pdf> adresinden alındı
- Mynott, E., & Humphries, B. (2001). Young Separated Refugees, UK Practice and Europeanisation. *Social Work in Europe*, 9(1), 18-27.
- SGDD. (2017). *Mültecilerle Çalışmak*. Ankara: Association for Solidarity with Asylum Seekers and Migrants.
- Soydan, H. (1998). Understanding Migration. C. Williams, H. Soydan, & M. R. Johnson içinde, *Social Work and Minorities* (s. 20-35). London and New York: Routledge.
- Spoonley, P., Peace, R., Butcher, A., & O'Neill, D. (2005). Social Cohesion: A policy and Indicator Framework. *Social Policy Journal of New Zealand*(24), 85-110.
- The National Service Framework. (1999, September). November 13, 2017 tarihinde https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/198051/National_Service_Framework_for_Mental_Health.pdf adresinden alındı
- UNHCR. (2002). November 25, 2017 tarihinde www.unhcr.org/50a5121b9.pdf adresinden alındı
- UNHCR. (2016). *Global Trends Forced Displacement in 2015*. Geneva: UNHCR: The UN Refugee Agency.
- Valtonen, K. (2008). *Social Work and Migration: Immigrant and Refugee Settlement and Integration*. Burlington: Ashgate.
- Vertovec, S. (1999). *Migration and Social Cohesion*. Edward Elgar Pub.
- Williams, C., Soydan, H., & Johnson, M. R. (1998). *Social Work And Minorities*. London and New York: Routledge.
- Wilson, M. H. (2014). Unaccompanied Migrant Children: Overview & Recommendations. *Social Justice Brief*, 1-10. <http://www.socialworkblog.org/wp-content/uploads/Unaccompanied-Migrant-Children.pdf> adresinden alınmıştır
- Wright, F. (2014). Social Work Practice with Unaccompanied Asylum-Seeking. *British Journal of Social Work*(44), 1027–1044.

Yanardağ, U. (2020). Hayvan ve insan arasındaki bağ temelli sosyal çalışma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(2), 743-763.

Derleme

*Makale Geliş Tarihi: 12.01.2020
Makale Kabul Tarihi: 17.04.2020*

HAYVAN VE İNSAN ARASINDAKİ BAĞ TEMELLİ SOSYAL ÇALIŞMA

Animal-Human Bond Based Social Work

Umut Yanardağ*

* Dr. Öğr. Üyesi., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, uyanardag@mehmetakif.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-6854-1987

ÖZET

Sosyal çalışma mesleği insan odaklı bir meslek olarak gelişmiş olup bu durum sosyal çalışma müdahalelerinde sadece insanın iyiliğinin korunması ve geliştirilmesinin hedeflenmesini gündeme getirmiştir. Öte yandan, 1970'lerde ortaya çıkan çevre odaklı sosyal çalışma yaklaşımları, insanların iyiliği yerine canlıların iyiliğini odağına alan mesleki uygulamalara öncülük ederek insanların içinde bulunduğu flora ve faunayı koruma ve geliştirmeye yönelik mesleki uygulamalara zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda yeni sosyal çalışma uygulama alanları doğmuştur. Bu uygulama alanlarından biri literatürde veteriner sosyal çalışma olarak geçen hayvan ve insan arasındaki bağ temelli sosyal çalışmadır. Bu çalışma, hayvan ve insan arasındaki bağ temelli sosyal çalışma uygulamalarını açıklama amacıyla olup bu çerçevede hayvanların kaybı sonrası yas süreci ve sosyal çalışma, hayvan destekli müdahaleler, veteriner hekimler ve hayvanlara hizmet verenlerin şefkat yorgunluğuna yönelik mesleki müdahaleler açıklanacaktır.

Anahtar kelimeler: Hayvan ve insan arasındaki bağ, sosyal çalışma, veteriner

ABSTRACT

The profession of social work is developed as a human-oriented occupation and this case brought up the purpose of the protection and development of only the human well-being in terms of social work interventions. On the other hand, carrying out the professional practice focusing on the well-being of living creatures rather than human beings have been initiated within the framework of environment-oriented social work approached emerged in the 1970s. This leads up the emergence of the professional practice based on the protection and development of flora and fauna of human beings. In this regard, new social work practices have emerged. One of these fields of application which is referred as veterinary social work in literature is the animal-human bond based social work practices. The aim of the study is to address animal-human bond based social work. In this study, animal-human bond based social work practices, such as, the bereavement phase and social work after the loss of animals, animal supported interventions, the relationship between the violence towards animals and humans, professional interventions of veterinarians and the ones serving animals in terms of compassion fatigue will be discussed.

Key words: social work, animal-human bond, social work, veterinary

GİRİŞ

Tarih öncesinden bu yana, insanlar ve hayvanlar arasında bir bağ bulunmaktadır. Bazı mağara resimlerinde görülebilecek bu bağ, avcı toplumlarda avlanmayı kolaylaştırdığı gibi, tarih boyunca farklı şekillerde hayvanlarla yeniden kurulmuştur (Sife, 2005: 9). Günümüzde de insanlar ve hayvanlar arasındaki bağ, hayvanları insanların yaşamının bir parçası haline getirecek şekilde devam etmektedir.

Amerika Veteriner Hekimler Birliği'ne göre "hayvanlar ve insanlar arasındaki kurulan bağ, hem hayvanların hem de insanların sağlığı ve iyilik hali için karşılıklı fayda sağlayan dinamik bir ilişkidir" (AVMA, 2013; akt: Holcombe vd., 2005: 1). Hem hayvanlara hem de insanlara fayda sağlayan bu ilişkide yaşanan güçlükler, insanların iyilik halini artırmaya yönelik uygulamalarda hayvanların kullanılması, hayvanlarla çalışanların iyilik hallerinin artırılmasına yönelik uğraşlar, insanlar ve hayvanlar arasındaki ilişkinin sosyal bilimler için bir çalışma alanı haline gelmesini gündeme getirmiştir (Guilo, 2015: 136). Bu çerçevede antrozoolojik¹ bir alan oluşmuştur.

Sosyal çalışma alanında ekoloji ve hayvanlarla ilgili çalışmaların gerçekleştirilmeye başlamasıyla, insan odaklı bir meslek olan sosyal çalışma mesleği de yeni oluşan bu alanın bir parçası olmaya başlamıştır. Bu bağlamda, "Sosyal çalışma mesleği hayvanlar için neler yapabilir?" sorusu çerçevesinde 1975 yılından itibaren, hayvanlar ve insanlar arasındaki ilişkiye dair veteriner hekimliği mesleğinin uzmanlığı doğrultusunda çeşitli akademik çalışmalar gerçekleştirilmiştir (Dulmus ve Sowers, 2012). Bu çalışmalar yeni bir uygulama alanı olarak veteriner sosyal çalışma olarak da adlandırılan hayvan ve insan arasındaki bağ temelli sosyal çalışma uygulamalarını ortaya çıkarmıştır.

Hayvanların kaybı nedeniyle ortaya çıkan yasa yönelik çalışmalar, insana şiddet ve hayvana şiddet arasındaki ilişkinin anlaşılmasına yönelik uğraşlar, hayvan destekli müdahaleler, veteriner hekimler ve hayvanlara hizmet verenlerin şefkat yorgunluğuyla mücadele gibi (Halcombe, vd., 2016: 1) mesleki uygulamalar, evcil hayvanlara sahip insan sayısının her geçen gün artmasıyla beraber mesleki bir gündem haline gelmiştir.

Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2017 verilerine göre Türkiye'de evcil hayvan besleyen hane sayısı 1 milyon 554 bindir. Evcil hayvan sayısına dair istatistikler bulunamamasına karşın, evcil hayvan mama ve aksesuar alımlarının 7 yılda %25

¹ Antrozoolojik alanı, "insan ve insan dışı hayvanlar arasındaki çok boyutlu ve karmaşık ilişkileri incelemek, anlamak ve eleştirel bakış açısı ile değerlendirmek için geliştirilmiş" (Siddiq vd., 2018: 807) bir alan olarak tanımlamak mümkündür.

arttığı belirtilmektedir (Dünya, 2018). Her ne kadar hayvanlar ve insanlar arasındaki güçlükler bir psiko-sosyal sorun olarak ifade edilmese de evcil hayvan sahibi birey sayısının artması nedeniyle, hayvan ve insan arasındaki bağ temelli sosyal çalışma uygulamaları Türkiye için de önem arz etmektedir.

Türkiye’de de hayvan ve insan arasındaki bağ temelli sosyal çalışma uygulamalarının ele alınabilmesi için bu konuyla ilgili bilginin ortaya konulmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışma bu bağlamda, hayvan ve insan arasındaki bağ temelli sosyal çalışma uygulamalarını açıklamak amacıyla hazırlanmıştır. Bu amaca ulaşmak üzere hayvanların kaybıyla ortaya çıkan yas süreci ve sosyal çalışma uygulamaları, hayvan destekli müdahaleler, insana şiddet ve hayvana şiddet arasındaki ilişki ve veteriner hekimlerin ve hayvanlara hizmet verenlerin şefkat yorgunluğuna yönelik sosyal çalışma uygulamaları açıklanacaktır.

HAYVANLARIN KAYBIYLA ORTAYA ÇIKAN YAS SÜRECİ VE SOSYAL ÇALIŞMA UYGUAMALARI

Hayvanların insan hayatındaki yeri her geçen gün artmakta ve hayvanlar insanların oluşturduğu sosyal sistemlerin vazgeçilmez bir parçası haline gelmektedir. Bu durumu yapılan bir araştırmada görmek mümkündür. Araştırmaya katılan, hayvanlarla aynı yaşam alanını paylaşanların %70’i hayvanlarını çocukların yerine koyduğunu, %99’u ise hayvanlarını bir aile üyesi olarak gördüğünü belirtmektedir (Ciba, Seminer, 1996; akt: Ross, Baron-Sorensen, 2007: 6).

Hayvanlar ve insanlar arasında bir bağ kurulması, çeşitli sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu sorunlardan biri insanlar için iki uç bağlamda gerçekleşen hayvanların ölümü/kayıdır. Bu bağlamlardan birincisi insanların hayvanlarla güçlü bir bağ kurmamaları ve hayvanların ölümlerini önemsememeleridir. Günümüzde insanlar, hayvanları atmak istedikleri bir eşya gibi terk edebilmektedir (Quackenbus ve Glickman, 1984). Hayvan barınaklarına gidildiğinde görüleceği üzere, satın alınmış veya sahiplenilmiş çokça hayvan ya sokağa terk edilmekte ya da barınaklara bırakılmaktadır. Bu haliyle hayvanların hayatlarını kaybetmeleri, hayvanların sahipleri/ eski sahipleri için önem arz etmemektedir.

İkinci bağlam ise insanların hayvanlarla güçlü bir bağ kurmaları ve hayvanlarını kaybetmelerinden dolayı derin üzüntü içinde bulunmalarındır (Quackenbus ve Glickman, 1984). Hayvanlar, sahiplerine karşı kin tutmazlar. En ufak bir ilgi karşısında bile mutluluklarını gösterir, koşulsuz sevgi sunarlar (Duffey, 2005: 289). Bu çerçevede insanlar hayvanları, çocukları, en iyi arkadaşları ve sırdaşları gibi görürler (Butler ve DeGraff, 1996: 58). Bu durum, hayvanların ölümünün ardından duyulan yasın,

insanların ölümüne duyulan yas kadar etkili olmasına neden olabilmekte (Carmack, 1991: 80; Butler ve DeGraff, 1996: 58), hayvanlarını kaybeden bireyler, hayvanlarını kaybetmelerinden dolayı ortaya çıkan yası yönetebilmek için psiko-sosyal desteğe ihtiyaç duyabilmektedir. Bu durum hayvanların kaybı sonrası sosyal çalışma uygulamalarını beraberinde getirmektedir.

Planlı sosyal çalışma müdahalesi doğrultusunda gerçekleştirilen bu uygulamalar, tanışma ve ön değerlendirme aşamasıyla başlar. Bu çerçevede öncelikle danışan ve hayvan arasındaki bağın nasıl kurulduğu değerlendirilir. Zira, bireyler ve hayvanlar arasındaki ilişki biriciktir (Habarth, vd., 2007). Bu bağlamda bireyin biyo-psiko-sosyal özellikleri (Triebenbacher-Lookabaugh, 2000: 357), hayvanın özellikleri ve hayvan ve insan arasındaki ilişki, hayvan ve insanlar arasındaki bağın niteliğini belirleyebilmektedir. Bu nedenle, öncelikle danışan ve hayvan arasındaki bağın nasıl kurulduğunun belirlenebilmesi için bireyin biyo-psiko-sosyal özellikleri, sağlık durumları (Hewson, 2014a: 302), tinsel oryantasyonu ve aile özellikleri değerlendirilmesine ihtiyaç vardır.

Bu çerçevede yapılacak bir değerlendirilmede ele alınması gereken ilk unsur bireyin yaşıdır (Triebenbacher-Lookabaugh, 2000: 360). Carmack (1991: 85)'ın da belirttiği üzere yaşlılar hayvanların kaybindan daha fazla etkilenmektedir. İkinci unsur danışanın cinsel kimliğidir. Cinsel kimlik yasin farklı yaşanmasında etki eden bir diğer unsurdur (Hewson, 2014a: 303). Wrobel ve Dye (2003: 392) tarafından yapılan araştırmada bu durumu görmek mümkündür. Yapılan araştırmada, hayvanlarını kaybeden kadınların erkeklere göre daha fazla yas ve semptomlarını gösterdiği ortaya konmuştur. Üçüncü unsur, danışanın sağlık durumu, dördüncü unsur ise danışanın tinsel durumudur. Lee (2015: 6) tarafından yapılmış araştırmada ortaya konulduğu üzere din, hayvanları kaybetmekten dolayı oluşan yas süreçlerinde iyileştirici bir etkiye sahiptir. Hastanın tinsel oryantasyonunun değerlendirilmesi bu bağlamda önem arz etmektedir.

Hayvanlar ve insan arasındaki bağın nasıl kurulduğunu anlamak için değerlendirilmesi gereken bir başka unsur, hayvanların bir transfer objesi haline getirilip getirilmediğidir. Zira insanlar hayvanları bir transfer objesi haline getirebilmektedir. Beck ve Katcher (1983), hayvanlarla yaşayan çocukların büyümesiyle, hayvanların ideal annenin özelliklerinin çoğunu edindiği, koşulsuz sadakat, özenli olma gibi anne ile kurulan primer simbiyotik ilişkinin unsurlarını barındırdığını belirtmektedir. Ayrıca Beck ve Katcher (1983) hayvanların çocukların yerine konulduğunu da belirtilmektedir (akt: Robin MCM, Bense, 1985). "Yerine geçme" olarak adlandırabileceğimiz bu süreç hiç doğmamış bir bebek (hayvanlarını

çocuklarının yerine koyma), hayatta olmayan bir yakın veya uzakta bulunan bir sevgiliyle ilgili olabilmektedir (Albert ve Bulcroft, 1988: 545).

Danışan ve hayvan arasındaki ilişki, insanların oluşturduğu bir sosyal sistem olan aile açısından da farklılıklar barındırmaktadır. Aile yaşam döngüsü, aile yapısı, aile bireylerinin duygusal ve fiziksel açıdan güçlü veya zayıf olmaları, aile üyelerinin duygusal olarak yetersizliği danışan ve hayvan arasındaki ilişkinin niteliğini ve biçimini farklılaştırabilmektedir (Levinson, 1968, akt: Triebenbacher-Lookabaugh, 2000: 365). Bowen'a göre hayvanlar ailenin farklılaşmamış ego kütesidir, ailenin duygusal yapısının bir parçasıdır (Bowen, 1995, akt: Robin MCM ve Bense, 1985: 68) ve aile sisteminde üçgenleşmeye yol açabilecek ikili hatta üçlü ilişkiler oluşturmaktadır. Bu ilişkiler aile sisteminin tüm üyelerini doğrudan veya dolaylı olarak etkilediği (Triebenbacher-Lookabaugh, 2000: 360) için danışanın ailesi de danışan ve hayvan arasındaki bağın nasıl kurulduğuna dair değerlendirmelerde ele alınmalıdır.

Danışan ve hayvan arasındaki bağın nasıl kurulduğuna dair değerlendirmenin yanı sıra, hayvanın ölmeden önceki durumu, hayvanın ölüm nedeni ve danışanın yası nasıl yaşadığı hayvan ve insan arasındaki bağ temelli sosyal çalışma uygulamaları çerçevesinde değerlendirilmelidir. Bu bağlamda ilk olarak, hayvanın yaşı, ölmeden önceki sağlık durumu ve ölüm nedeni ele alınmalıdır (Triebenbacher-Lookabaugh, 2000: 357). Zira, hayvanlar ölmeden önce bir hastalıkla karşı karşıyaysa veya hayvanların ölümü normal bir şekilde gerçekleşmişse kayıp sonrası gelişen yas süreci farklı şekillerde yaşanabilmektedir (Corr, 2004). Bu durumu ötenazi süreciyle açıklamak mümkündür. Hayvan sahipleri ötenazi sürecinde beklenen bir yas ile karşı karşıyadır (Dawson, 2010; akt: Hewson, 2014b: 303). Ancak öte yandan, ötenazi kararının doğru alınıp alınmadığına dair şüphe hayvan sahiplerinin suçluluk ve öfke yükünü arttırmakta, yasin daha uzun bir şekilde yaşanmasına neden olmaktadır (Planchon, vd., 2002: 107).

İkincil olarak, danışanın yası nasıl yaşadığı değerlendirilmelidir. Yapılan çalışmalar, hayvanlarını kaybeden insanların çoğu zaman çok ağır bir şekilde yas yaşadığını, hayvanların kaybına verilen tepkilerin, insanların ölümüne verilen tepkilere benzer olduğunu ortaya koysa da (Butler ve DeGraff, 1996: 58) insanların kaybıyla gelişen yas süreciyle hayvanların kaybıyla gelişen yas süreci birbirinden farklıdır. Bu durumun çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bu nedenlerin birincisi, toplumsal desteğin yokluğudur (Hewson, 2014b: 303). Her ne kadar, insan ve hayvanlar arasındaki bağı, insanlar değerli bir şey olarak inşa etme eğilimine sahip olsa da insanlar ve hayvanlar arasında kurulan bağ toplum tarafından anormal olarak kabul edilebilmektedir (Morley

ve Fook, 2000: 136). Bu durum, hayvanların kaybıyla gelişen yasın insanların kaybıyla gelişen yastan farklı bir şekilde yaşanmasına neden olmaktadır. Tanınmayan yas (*disenfranchised grief*) olarak adlandırabilecek bu süreç, hayvan sahiplerinin kayıplarında toplumsal bir destek alamamasına yol açmaktadır (Haris,1984, akt: Turner, 2003: 70). İkinci neden ötenazi kararına dair suçluluk hissidir. Üçüncü neden, hayvanların kaybının önemli bir ilişki (eşin kaybı gibi) veya deneyimle ilişkilendirilmesidir. Dördüncü neden, hayvanların yaşam süresinin kısa olması nedeniyle ortaya çıkan ölüm sıklığıdır (Hewson, 2014b: 303).

Öte yandan, her ne kadar hayvanın kaybıyla oluşan yas, normal yas sürecine göre farklılıklar barındırsa da, Ross ve Baron-Sorensen (2007)'e göre insanların tepkileri açısından diğer yas süreçlerine benzer bir süreçtir. Hayvanlarını kaybeden bireyler bu çerçevede kayıp yas sürecinin inkâr, öfke, pazarlık, depresyon ve kabullenme aşamalarını yaşarlar. Bu çerçevede hayvanlarını kaybedenlerin belirli özelliklerinin olduğu söylenebilir. Weisman (1990) hayvanlarını kaybedenlerin özelliklerini, insani vasıfların başka varlığa atfedilmesi olarak açıklanabilecek insan biçimcilik (antropomorfizm), empati, ölen hayvanın düşünceleriyle meşgul olma, pişmanlık ve geri dönüşlerin (flash back) yanı sıra ölen hayvanı birincil bağlama figürü olarak görme eğilimi olarak açıklamaktadır (akt: Pakman vd., 2011: 343).

Quackenbush (1982) ise yapmış olduğu bir araştırmada, hayvanlarını kaybeden bireylerin özelliklerini günlük rutinlerinden ve sosyal aktivelere uzaklaşma, yemek yemede güçlük, uyku sorunu yaşama olarak ortaya koymuştur (akt: Carmack, 1985: 155). Öte yandan Carmack (1985: 158), yas yaşayan hayvan sahiplerinin, kederli olduğunu, yalnızlık, umutsuzluk ve pişmanlık içinde bulduklarını, ağladıklarını, şok, zihinsel acı ve uyuşukluk yaşadıkları ve kayıp yas ile gelişen duyguları yönetememekten korktuklarını belirtmektedir.

Sosyal çalışmacılar, tanışma ve ön değerlendirme aşamalarında yapmış oldukları görüşmeler ve Hunt ve Padilla (2006) tarafından geliştirilen Evcil Hayvan Yası Anketi (*Pet Bereavement Questionnaire*) gibi ölçme araçlarıyla, danışanların ve danışanların oluşturduğu sistemlerin yas sürecini nasıl yaşadığını ortaya koyarak mesleki uygulamalar planlamalı ve uygulamalıdır. Gerçekleştirilebilecek uygulamaları mikro, mezzo ve makro düzeyde açıklamak mümkündür.

Mikro Düzeyde Mesleki Uygulamalar

Turner (2003), sosyal çalışmacıların kayıp yas sürecinde çeşitli görevlerinin bulunduğunu belirtmektedir. Bu görevlerin ilki hayvanın kaybı nedeniyle oluşan yas sürecinin normalleşmesini sağlamaktadır. Sosyal çalışmacıların kayıp yas sürecinde

ikinci görevi danışanların yas hakkında konuşmalarını olanaklı kılmaktadır. Zira, danışanların hayvanların ölümüyle ilgili duygu ve düşüncelerinin sözlü olarak ifade edilmesine olanak vermesi iyileştirici bir unsur olabilmektedir. Bu bağlamda, sosyal çalışmacılar aktif bir dinleyici olarak kabul edilmemiş bir yas süreci yaşayan ve sosyal çevreleriyle yas sürecindeki duygularını konuşamayan danışanların konuşması için bir fırsat sağlamalıdır (Turner, 2003: 75).

Sosyal çalışmacıların, üçüncü görevi kayıp yas sürecinde danışanların karar verme süreçlerine katkı sağlamalarıdır. Hayvanın kaybının ardından, çocuklara bu kaybının nasıl söyleneceği, başka bir hayvan alınıp alınmayacağı, ötenazi kararı gibi konularda, sosyal çalışmacılar danışanları desteklemelidir (Turner, 2003: 76). Öte yandan, sosyal çalışmacılar, tüm çalışmalara ek olarak danışanlar ve hayvanlar arasında, devam eden bir bağın kurulmasına yardımcı olmalıdır. Devam eden bağa dair teoriler, canlının fiziksel olarak ayrılmasından sonra bile, insan ile hayvan arasındaki bağın sürdürülebilir olduğu üzerine kuruludur (Packman vd., 2011, akt: Schmidt vd., 2018: 1). Bu çerçevede devam eden bağ kurmanın amacı, "bireyin ölen canlıyla olan ilişkisini sonlandırmak yerine, kayıp ve yas bağının anlamını dönüştürmek ve aşmaktadır" (Field, 2008, Klass ve ark., 1996, akt: Habart, ve ark., 2017: 652). Devam eden bir bağın kurulması için çeşitli uygulamalar gerçekleştirilebilir. Bu çerçevede anma toplantılarının düzenlenmesi, anı defterinin oluşturulması vb. etkinliklerin oluşturulması gibi etkinliklerin gerçekleştirilmesi sağlanmalıdır.

Mezzo Düzeyde Mesleki Uygulamalar

Mezzo düzeyde gerçekleştirilecek çalışma kayıp yas destek gruplarının yürütülmesidir. Kayıp yas destek grupları, kayıpların yarattığı etkileri kolaylaştırmaya fayda sağlayan uygulamalardır. Çoğu veteriner hekim, hayvanların kaybı sonrası kayıp yas destek gruplarının faydalı olduğunu belirtmektedir (Hart, vd., 1987).

Kayıp yas destek grupları, hayvanlarını kaybeden danışanların duygularını güvenli ve anlaşılabilir şekilde ifade edebilmelerine olanak sağlayabileceği gibi, danışanların hayvanlarını kaybeden tek kişi olmadıklarını anlamalarına yardımcı olur (Ross, Baron-Sorensen, 1998: 137). Destek grupları yüz yüze olabileceği gibi internet, sosyal medya, telefon çağrı hattı gibi çeşitli araçlarla da gerçekleştirilebilir (Korgan ve Erdman, 2019). Öte yandan destek grupları, devam eden terapötik süreçlerle birlikte de gerçekleştirilebilir (Ross, 2005: 156).

Destek gruplarını yöneten liderler, insan ve hayvanlar arasındaki bağı anlamalıdır. Öte yandan, grup liderleri öfkeyi yönetebilmeli, her konuşmacının konuşmasını

sağlamalı, intihar, maddenin kötüye kullanımı veya akıl hastalıklarının önlenmesine yönelik müdahaleleri sağlayabilecek beceriye sahip olmalıdır (Ross, Baron-Sorensen, 2007: 186).

Sosyal çalışmacılar tarafından yürütülen kayıp yas destek gruplarına Dunn ve diğerleri (2005) tarafından gerçekleştirilen kayıp yas destek grubunu örnek vermek mümkündür. Dunn ve diğerleri (2005) tarafından hayvan hastaneleri vb. alanlarda dağıtılan hayvanların kaybindan sonra kayıp-yas süreçleri hakkında bilgilendirme broşürleri ve veteriner hekimler aracılığıyla bir araya getirilen grup üyeleriyle gerçekleştirdikleri grup çalışması, homojen özellikleri olmayan 8-12 bireyden oluşmuştur. Açık grup olarak gerçekleştirilen grup çalışması dört oturumda tamamlanmıştır. Her Cuma 18.00-20.00 saatleri arasında gerçekleştirilen oturumlarda:

- Ötenazi sürecinin karmaşıklığı göz önünde bulundurularak hayvanların yaşam süreleri ve hayvan hastayken ki yaşam kalitesi
- Hayvanların kaybı nedeniyle duyulan kayıp yas ve tepkileri
- Kayıpla baş etme süreçleri konuşulmuştur (Dunn vd., 2005).

Makro Düzeyde Mesleki Uygulamalar

Makro düzeyde gerçekleştirilecek sosyal çalışma uygulamalarına; kayıp yas gruplarının yürütülmesine yönelik mekanizmalarının oluşturulması, hayvanlarını kaybedenlerin barınaklarda gönüllü olmasının sağlanmasına yönelik gönüllülük yönetim programlarının geliştirilmesi örnek verilebilir. Öte yandan Mader ve Hart (1992), makro uygulamalar doğrultusunda ABD’de hayvanlarını kaybedenlere yönelik bir kayıp yas destek hattının kurulduğunu belirtmektedir. Ayrıca, farklı ülkelerde yerel ve ulusal örgütler, kayıp yas gruplarını desteklemektedir. Hayvanların kaybı nedeniyle oluşan kayba yönelik çalışmalar yapan örgütlerinin kurulması makro çalışmalara verilebilecek bir diğer örnektir.

HAYVAN DESTEKLİ MÜDAHALELER

Hayvan ve insan arasındaki bağ temelli sosyal çalışma uygulamalarının bir başka boyutu, hayvan destekli müdahaledir. Hayvan destekli müdahaleler, bir hayvanla bir veya birden fazla kişiye insan sağlığı üzerinde olumlu etki sağlama veya iyilik halini artırma amacıyla gerçekleştirilen terapötik uygulamalardan oluşur (Palley vd., 2010: 51). Bir başka tanıma göre hayvan destekli müdahaleler insan ve hayvan arasındaki bağı tedavi sürecinin bir parçası haline getirmek amacıyla belirli kriterleri karşılayan eğitilmiş hayvanlarla gerçekleştirilen uygulamalardır. Hayvan destekli müdahalelerin

çeşitli amaçları bulunmaktadır. Bu amaçları O'Callaghan (2008) aşağıdaki gibi tanımlamıştır.

- “1. Terapötik ilişkide ilişki kurma.
2. İçgörünün kolaylaştırılması.
3. Danışanın sosyal becerilerini geliştirmek.
4. Danışanın ilişki becerisini geliştirmek.
5. Danışanın kendine güvenini artırmak.
6. Belirli bir davranışın modellenmesi.
7. Duyguların paylaşımını teşvik etmek.
8. Danışan için davranışsal ödül.
9. Terapötik ortamda güvenin artırılması.
10. Terapötik ortamda güvende olma duygularını kolaylaştırmak“ (akt: Chander, 2012: 140).

O'Callaghan (2008), hayvan destekli müdahaleler için 18 teknik ve 10 amaç tanımlamıştır. Bu teknikler aşağıdaki gibidir:

- “1. Terapist, danışanların terapi hayvanıyla ilişkisini açıklar veya yorumlar.
2. Terapist, terapi hayvanına dokunma, sevgi ve ilgi gösterme konusunda danışanı teşvik eder.
Terapist, danışanı seans sırasında terapi hayvanıyla oynamaya teşvik eder.
3. Terapist, danışanın terapi hayvanına, danışanın sıkıntısı veya endişesi hakkında bilgi vermeye teşvik eder.
4. Terapist ve danışan geleneksel terapötik ortamın dışında uygulama gerçekleştirir.
5. Terapist terapi hayvanıyla etkileşime girerek hayvanın püf noktalarını anlamasını ve komutları takip etmesini sağlar.
6. Terapist, danışanı terapi hayvanıyla oyunlar oynamaya (numaralar yapmaya) teşvik eder.
7. Terapist, danışanı terapi hayvanına komutlar vermeye teşvik eder.
8. Terapist, spontan danışan-hayvan etkileşimlerini yorumlar veya yansıtır.
9. Terapist, hayvanın aile öyküsü hakkında bilgiyi (örneğin, soy, cins, türler) danışanla paylaşır.
10. Terapi hayvanının geçmişi hakkında diğer bilgiler danışanla paylaşılır.
11. Terapist, hayvan hikayeleri, hayvan temalı metaforlar danışanlarla paylaşır.
12. Terapist, danışanı terapötik hayvanlarla hikâye kurmaya teşvik eder.
13. Terapist, bu köpek en iyi arkadaşın olsaydı, kimsenin bilmeyeceği neler bildirdi ve/veya nasıl hissettiğini Rusty (terapi köpeği) söyle, ben sadece not alacağım gibi sorularla hayvanla-danışan arasındaki ilişkiyi, terapötik amaçlarla kullanılır.
14. Terapist, terapi hayvanının spesifik roller üstlendiği deneyimleri canlandırmaya / yeniden yaratmaya teşvik eder.

15. *Terapi hayvanı herhangi bir direktif müdahale olmaksızın bulunur.*

16. *Terapist, terapötik bir hayvana sahip danışan için özel yapılandırılmış faaliyetler yaratır.*

17. *Terapi hayvanı, terapötik tartışmayı kolaylaştıran kendiliğinden gelişen zamanlarda terapi hayvanı danışanla ilgilenir” (akt: Chander, 2012: 139).*

Hayvan destekli müdahaleler, okullardan, hastanelerden, uzun süreli bakım tesislerinden yararlan popülasyonlar gibi farklı popülasyonlara yönelik terapötik bir tedavi yöntemi olarak kullanılmaktadır (Burke ve Iannuzzi, 2014). Hayvan destekli müdahalelerin uygulama alanlarını Çizelge 1’deki gibi tanımlamak mümkündür.

Çizelge 1: Hayvan Destekli Müdahalelerin Uygulama Alanları

Uygulama Alanları	Amaç
Psiko-eğitim amaçlı	Sosyalleşme yönü zayıf ya da gelişmemiş olan çocuklarda Davranış bozukluklarında Akademik başarısı düşük ve kendine güveni az olan çocuklarda
Saldırgan davranışın azaltılması	Hapishanelerde Mahkumların olduğu akıl hastanelerinde İslahevlerinde
Psikiyatrik durumlar	Hafif veya orta dereceli otizm Yaşlı bireylerde depresyon semptomlarının tedavisi ve önlenmesinde Anksiyete Nöro-psişik gerginlik
Tıbbi Müdahaleler	Hastalıkların iyileşme dönemi Arteryel hipertansiyon Kardiyopatiler Kronik kas-sinir sistemi hastalıkları

Chander (2012), farklı terapötik yaklaşımlarda hayvan destekli uygulamalarının farklılaştığını belirtmekte olup çizelge 1’de görüldüğü üzere yaklaşımlar, hayvan destekli müdahalenin amacı, tekniği ve müdahaleyle oluşan terapötik olanağı aşağıdaki gibi açıklamaktadır.

Öte yandan hayvan destekli müdahaleler, çeşitli sosyal çalışma danışan gruplarının iyilik halini artırmaya yönelik kullanılmaktadır. Bu grupları, çocuklar, yaşlılar ve mahkumlarla örneklendirmek mümkündür. Altschiller (2011) çocuklara yönelik programları, hayvan destekli programlar, otistik çocuklara yönelik programlar, hipoterapi, yunus destekli terapiler olarak açıklamaktadır. Çocuklara yönelik okuma destekli programların ilki, okuma güçlüğü çeken çocukların okuma becerilerini artırmak için ilk defa 1999'da uygulanan hayvan destekli okuma programdır. Bu programla okuma güçlüğü yaşayan öğrencilerin hayvanlar aracılığıyla okuma becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmektedir (Roux vd., 2014: 657)

Hayvan destekli okuma programları, başkalarının önünde okurken kaygı duyan, kendilerini başarılı hissetmeyen çocuklara yönelik tasarlanmıştır. Bu çerçevede, çocukların okurken başarılı, sakin ve mutlu hissetmelerini sağlamak amacıyla köpekler kullanılmaya başlanmıştır (Walsh, 2017: 4). Yapılan araştırmalar, okuma destekli programların, okuma güçlüğü çeken çocukların okuma becerilerinin hayvanlar aracılığıyla arttığını ve çocukların anksiyete düzeylerinin düştüğünü ortaya koymaktadır. Newlin (2003), çocukların okuma becerilerinin iki derece yükseldiğini, Black (2009), Bueche (2003), Morgan (2008), Newlin (2003) ise çocukların kendilerine güvenlerinin arttığını ve anksiyetelerinin düştüğünü belirtmektedir (akt: Roux vd., 2014: 657).

Çocuklara yönelik bir diğer hayvan destekli müdahale, otistik çocuklara yönelik hayvan destekli müdahaledir. Otizm tanısı olan çocuklara hayvan destekli terapilere dair çeşitli çalışmalar vardır (Carlisle, 2015). Bu çalışmalardan biri Wild (2012) tarafından gerçekleştirilen çalışmadır. Wild (2012) köpekle yaşayan otizm tanısı almış çocukların, köpekle yaşamayan çocuklara göre daha fazla sosyal tepki gösterdiklerini ortaya koymuştur (Wild, 2012; akt: Carlise, 2014: 115). Bir başka çalışmada ise, hayvan destekli müdahale köpeği ile yaşamaya başlayan çocukların daha mutlu olmaya başladığı, anksiyetelerinin ve duygusal patlamalarının azaldığı (Burrow vd., 2008: 60) belirtilmektedir.

Çocuklara yönelik bir başka hayvan destekli müdahale yöntemi, "atın doğal yürüyüşünü ve hareketini motor ve duygusal girdi sağlamak için kullanan fiziksel, mesleki ve konuşma ile ilgili" terapi olan hipoterapidir (Koca ve Ataseven, 2015: 247). Literatüre bakıldığında fiziksel hastalığı olan çocuklarda hipoterapi uygulamasının fiziksel yararlarının olduğu belirtilse de (All, Loving ve Crane 1999; Osborne ve Selby 2010, akt: Muslu ve Çonk; 2011:86), Altschiller (2011) otizm tanılı çocuklar gibi

zihinsel rahatsızlığı bulunan çocuklar içinde hipoterapinin kullanılabileceğini belirtmektedir.

Çocuklara yönelik gerçekleştirilen bir başka hayvan destekli müdahale yunus terapisi'dir. Her ne kadar yunusların terapide kullanımına dair etik tartışmalar varsa da yunuslarla birlikte yüzmenin pozitif terapötik etkilerin olduğu belirtilmektedir (Altschiller, 2011:17).

Hayvan destekli müdahalenin kullanıldığı bir diğer sosyal çalışma danışan grubu yaşlılardır. Psikiyatrik rahatsızlıkları olan yaşlılar başta olmak üzere yaşlılara yönelik hayvan destekli terapi uygulamaları kullanılmaktadır. Hayvan destekli müdahalenin, demans ve alzheimer tanılarında iyileştirici özelliği bulunduğunu ortaya koyan araştırmalar bulunmaktadır (Zisselman, 1996; Mosello, vd., 2011, Kanamori, vd., 2001, akt: Peluso vd., 2018: 2). Öte yandan, Moretti ve diğerleri (2001) tarafından hayvan destekli terapi çalışmalarına katılmış yaşlılara yönelik yapılmış bir araştırmada, hayvan destekli terapi çalışmalarına katılan yaşlıların, depresyonlarının %50 oranında iyileştiği, mutluluk, refah ve işlevlerinin arttığı ortaya konulmuştur (Moretti vd.. 2011: 128).

Mahkumlar, hayvan destekli müdahalelerinin kullanıldığı bir başka gruptur. Hapishanelerde düzenlenen hayvan destekli müdahale programları, mahkumların sosyalleşirmesi, özgüvenin artırılması ve onlara sorumluluk verilmesi konusunda fayda sağlamaktır (Briton ve Button, 2005, akt: McCormick, 2016: 103). Öte yandan, Contalbrigo ve diğerleri (2017) tarafından madde kullanımı nedeniyle tutuklu mahkumlar üzerine yapılmış bir çalışmada, hayvan destekli müdahalenin sosyal becerileri arttırdığı, özlem, endişe ve depresyon belirtilerinin azalttığı ortaya konulmuştur.

Hayvan Destekli Müdahalelerde Sosyal Çalışmacıların Rol ve Sorumlulukları

Hayvan destekli müdahalede sosyal çalışmacıların çeşitli rol ve sorumlulukları bulunmaktadır. Bu sorumlulukları iki başlıkta ele almak mümkündür. Bu başlıklar hayvanlara karşı rol ve sorumluluklar ve insanlara karşı rol ve sorumluluklardır. Hayvanların beslenmesi, aşırı sıcak çevreye maruz bırakmama gibi çevresel koşullar sağlama, sağlıklarına dikkat etmek, yalnızlık, anksiyete gibi durumların oluşmaması için hayvanlara ilgi gösterilmesi, akıl sağlığının korunması gibi hayvanların ihtiyaçları bulunmaktadır (Stafford ve Mellor, 2009, akt: Taylor vd., 2014: 142). Bu ihtiyaçların karşılanmasında sosyal çalışmacıların mesleki rollerini kullanması gerekmektedir. Hayvan destekli müdahalelerde insanlar karşı sosyal çalışmacıların rol ve

sorumluluklarını ise Yeşilkayalı ve Ofluoğlu (2018) Çizelge 2'deki gibi tanımlamaktadır.

Çizelge 2: Hayvan Destekli Müdahalelerde İnsana Karşı Sorumluluklar

Rol	Açıklama
Danışman	Danışanın sorununu tanıma, değerlendirme ve teşhis ile dengeyi korumaya yönelik bakım ve sosyal tedavi işlevi
Bağlantı Kurucu	Danışanın durumunu ve kaynakları değerlendirme, hizmet sunum sistemleri arasında bağlantı kurma işlevi
Öğretici	Toplumsal ve günlük yaşam becerilerinin öğretilmesi, davranış değişikliğinin kolaylaştırılması, temel koruma işlevi
Savunucu	Vaka savunuculuğu ve/veya danışan savunuculuğu
Personel Geliştirici	Meslektaşlara süpervizyon sağlanması ve oryantasyonlarının ve eğitimlerinin geliştirilmesinde rol üstlenmesi
Vaka Yöneticisi	Müdahale sürecinin planlanması, sürece dahil olacak profesyonellerin ve kurumların koordinasyonun sağlanması, müdahale sürecinin gözlenmesi
Araştırmacı	Güncel müdahaleleri yakından takip etme, kanıta dayalı uygulamalar yapmak ve sosyal çalışma mesleğini geliştirmek işlevi

Kaynak: Yeşilkayalı ve Ofluoğlu, 2018

HAYVANLAR VE İNSANLARA YÖNELİK ŞİDDET ARASINDAKİ İLİŞKİ

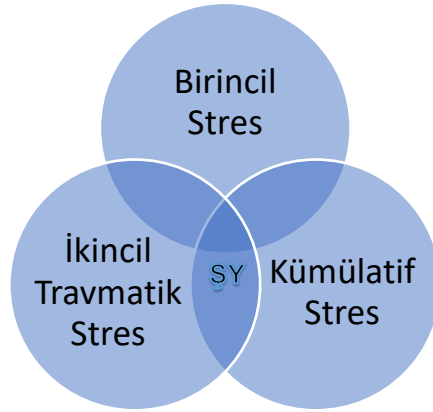
1980'lerin ortalarında, Federal Soruşturma Bürosu (FBI), seri katillerin çoğu zaman erken çocukluk döneminde hayvanların kötüye kullanımına dair bir deneyimi olduğunu tespit etmesiyle başlayan çalışmalarda hayvanlara ve insanlara yönelik şiddet arasında bir ilişkinin bulunduğu ortaya konulmuştur (Veterinary Social Work, 2019a). Bu çerçevede hayvanlara ve insanlara şiddet arasındaki ilişki, farklı disiplinler için de çalışma konusu olmuş, bu bağlamda çeşitli çalışmalar gerçekleştirilmiştir (McDonald vd., 2016; McPhedran, 2009; Tiplady vd.; 2012; Volant ve Coleman, 2008; akt: Newberry, 2016: 3). Yapılan çalışmalar doğrultusunda hayvanlara yönelik şiddet ile çocuk istismarı, aile içi şiddet, yaşlı istismarı arasında bir bağ bulunduğu ortaya konulmuştur (Petersen ve Farrington, 2007). Öte yandan, 1987 yılında revize edilen DSM-III' de hayvanlara yönelik fiziksel şiddet davranış bozukluğun teşhisinde kullanılan kriterlerden biri olmuş, daha sonra yayınlanan DSM kılavuzlarında da bu durum bir tanı kriteri olmaya devam etmiştir (Gleyzer vd., 2002: 258).

Hayvana uygulanan şiddet; mağduru tehdit etmek, aile üyelerine yönelik şiddetin ifşa edilmesini önlemek, mağduru duygusal sıkıntılara tanıklık etmeye zorlamak ile ilgili olabilir. Bu bağlamda, hayvanlara zarar veren çocuklar kendi deneyimledikleri ve gözlemledikleri davranışları sergileyebilir (Canadian Veterinary Medical Association, 2019). Çocukların, öğretmenler, aile dostları gibi, çocuklarla güven bağına sahip olan bireylere, hayvanlara yönelik şiddet hakkında bilgi vermesinin mümkün (Paws, 2019) olduğu bilinciyle, sosyal çalışmacılar mesleki değerlendirmelerinde hayvana ve insana yönelik şiddet arasındaki ilişkiye dikkat etmelidir. Tüm bunlara ek olarak sosyal çalışmacılar, toplumla sosyal çalışma becerileriyle hayvanlara yönelik şiddete dair sivil toplum örgütlerinin oluşturulmasını desteklemek, hayvanlara yönelik şiddetin raporlaştırılması ve koruma programlarının geliştirilmesini sağlamak, şiddete uğramış hayvanlara yönelik çalışan kurumların kurumsal kapasitesini artırmak için mesleki çalışmalar gerçekleştirmelidir.

HAYVANLARA HİZMET VERENLERİN ŞEFKAT YORGUNLUĞU VE SOSYAL ÇALIŞMA UYGULAMALARI

Hayvan ve insan arasındaki bağ temelli sosyal çalışma uygulamalarının bir başka boyutu veteriner hekimler ve hayvanlara hizmet verenlerin şefkat yorgunluğudur. Şefkat (eş duyum, merhamet) yorgunluğu; “bakım verici rolünde çalışan profesyonellerin strese verdiği yanıt olarak tanımlanmaktadır” (MeSH, 2016, akt: Uslu ve Buldukoğlu, 2017: 422). “Merhamet, başkalarının acısını hafifletmek için harekete geçmek için bir motivasyon olarak görülürken merhamet yorgunluğu ise, travmatik olay yaşayan ya da ağrı çeken bireylere yardım etmenin olumsuz etkisi olarak ifade edilmektedir” (Şirin, 2015, akt: Pehlivan ve Güner, 2017: 130). Bu haliyle şefkat yorgunluğu kavramı tükenmişlik kavramından farklı kavramlar olmakla beraber, Meyer ve diğerleri (2015) tükenmişlik ile merhamet yorgunluğu yaşama arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur (akt: Dikmen ve Aydın, 2016: 14). Öte yandan şefkat yorgunluğuyla stres arasında da bir ilişkinin olduğunu söylenebilir. Voges ve Romney (2003) şefkat yorgunluğunun, birincil stres, ikincil travmatik stres ve kümülatif stresin kesişimi olduğunu belirtmektedir (akt: Stoewen, 2019).

Şekil 1: Şefkat yorgunluğu ve stres arasındaki ilişki

Kaynak: Voges ve Romney, 2003, akt: Stoewen,2019.

Şefkat yorgunluğunu beş aşamada açıklamak mümkündür. İlk aşamada bakım veren istekli ve gönüllüdür. İkinci aşamada sinirlilik artar, üçüncü aşamada geri çekilme başlar, bakım veren, hastaya karşı sabrını kaybeder ve savunmacı bir pozisyon alır. Dördüncü aşama “zombi” aşamasıdır bu aşamada mizah duygusu kaybolur ve başkalarına karşı tutumları olumsuzlaşır, beşinci ve son aşamada bakım verenler ya patolojiyi yaşarlar ya da şefkat yorgunluğunun belirtilerini kabul ederek olgunlaşır ve yenilenir (Coles, 2017: 11).

Yorgunluk, uykusuzluk, baş ağrıları, gastrointestinal yakınmalar, artmış hastalık yatkınlığı, artmış madde kullanımı, öfke, iritabilite davranışsal, izolasyon, duygusal hissizlik psikolojik belirtileridir (Hamilton, 2008, Young Hee ve Jong Kyung, 2012, akt: Hiçdurmaz ve Arı-İnci, 2015: 297).

Veteriner hekimler diğer sağlık profesyonelleri gibi tükenmişlikle karşı karşıyadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan bir araştırma veteriner hekimliği mesleğinin tüm meslekler arasında en yüksek intihar insidansına sahip meslek olduğu, bu insidasın hekimler ve diş hekimlerinden iki kat daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur (Lawrence, 2013, akt: Lovell ve Lee, 2013). Ruh sağlığı açısından risklerle karşı karşıya kalan veteriner hekimler, ötenazi gibi ahlaki yönden stres yaratan konularda karar vermek (Hewson, 2014c), hizmet verdikleri hayvanın yaşamını kaybetmesi gibi nedenlerden dolayı şefkat yorgunluğu ile karşı karşıyadır. Veteriner hekimlerin karşı karşıya kaldığı şefkat yorgunluğu sadece veteriner hekimleri değil aynı hizmet ortamında çalışan hayvanlara hizmet veren diğer çalışanları da etkilemektedir.

Şefkat yorgunluğunun önlenmesi ve yönetilmesi için, şefkat yorgunluğu yaşayan profesyonelin güçlü kişisel destek ağlarının bulunması, kişinin şefkat yorgunluğu belirtilerini bilerek “kendi kendinin doktoru olması”, mentör bulma, süpervizyon almayı

kabul etmesi ve süpervizyon çalışmalarına katılması, destek gruplarına dahil olması gerekmektedir (Huggard ve Huggard, 2008: 4). Bu çerçevede sosyal çalışmacılar, hayvan ve insan arasındaki bağ temelli sosyal çalışma uygulamaları kapsamında, veterinerlik alanında şefkat yorgunluğunun önlenmesine yönelik müdahale programları geliştirmeli, birey ve grup düzeyinde mesleki uygulamalar gerçekleştirmelidir. Türkiye’de sağlık sektöründeki profesyonellerin iş doyumu ve tükenmişliğine dair çalışmalar bulsa da veteriner hekimlere yönelik yapılan çalışmalar yok denecek kadar azdır² (Babaoğlu vd., 2012). Ayrıca, Türkiye’de veteriner hekimlerin şefkat yorgunluğu herhangi bir akademik çalışmaya konu olmamıştır. Öte yandan, veteriner hekimlere ve hayvanlara hizmet verenlere yönelik psikososyal destek vermeye yönelik bir program bulunmamaktadır. Bu çerçevede sosyal çalışmacılar, makro düzeyde veteriner hekimlerin ve hayvanlara hizmet verenlerin şefkat yorgunluğuyla baş etmelerine yardımcı olan kuruluşların oluşturulmasına yönelik çalışmalar gerçekleştirmelidir.

SONUÇ

“Veteriner sosyal çalışma alanında uzmanlaşarak, insanlar ve hayvanlar arasındaki ilişkide ortaya çıkan insan ihtiyaçlarına yönelik olarak topluma hizmet vereceğime yemin ediyorum. Güçler perspektifi ve kanıta dayalı uygulamayla, mesleğimin etik kurallarına uymaya, tüm türlerin onur ve değerine saygı duymaya ve bunu teşvik etmeye, mesleki çabalarımın hepsinde duyarlı bir denge kurmaya özen ve sebatla gayret edeceğim.” Veteriner Sosyal Çalışma Yemini (Veterinary Social Work, 2019b)

Sosyal çalışma alanında fiziki çevrenin bir gündem haline gelmesi, flora ve faunaya dair mesleki uygulamaları da beraberinde getirmiştir. Bu doğrultuda, çevre odaklı sosyal çalışma uygulamalarına benzer bir şekilde hayvan ve insan arasındaki bağ temelli sosyal çalışma uygulamaları da gelişmeye başlamıştır. İnsanlar ve hayvanlar arasındaki bağın her geçen gün önem kazanması, ABD Texas’da bir grup akademisyen tarafından yürütülen çalışmalarla şekillenen hayvan ve insan arasındaki bağ temelli sosyal çalışma uygulamalarının yaygınlaştırılmasını gündeme getirmiştir (Veterinary Social Work, 2019c).

Hem Dünya hem Türkiye için yeni bir uygulama alanı olan hayvan ve insan arasındaki bağ temelli sosyal çalışma uygulamaları doğrultusunda, başta hayvan hastaneleri başta olmak üzere, hayvan barınakları ve hayvanlara hizmet veren tüm alanlarda

² Bu konuyla ilgili başlıca çalışmaları; Özen ve ark. (2007) tarafından hazırlanan “A Study on Life Satisfaction of Turkish Veterinary Practitioners” adlı çalışma, Babaoğlu ve diğerleri (2012) tarafından hazırlanan “İstanbul’da Çalışan Veteriner Hekimlerin İş Doyumu ve Tükenmişlik Düzeyleri Hakkında” çalışma olarak tanımlamak mümkündür.

hayvan ve insan arasındaki bağ temelli sosyal çalışma uygulamalarının gerçekleştirilmesi mümkündür. Hayvan ve insan arasındaki bağ temelli sosyal çalışma uygulamalarının gerçekleştirilmesi için, bu alana özgü eğitim programları geliştirilerek alana özgü mesleki bilgi ve becerilerin geliştirilmesi sağlanmalı, meslek elemanlarının ve uygulama öğrencilerin hayvan ve insan arasındaki bağ temelli sosyal çalışma uygulamaları gerçekleştirilmesi teşvik edilmeli, bu alana özgü bilimsel çalışmalar artırılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Albert, A., Bulcroft, K. (1988). Pets, families, and the life course. *Journal of Marriage and the Family*, 50 (May), 543-552.
- Babaoğlu, Ü. T., Cevizci, S., Arslan, M. (2012). İstanbul'da çalışan veteriner hekimlerin iş doyumunu ve tükenmişlik düzeyleri. *Kafkas Univ Vet Fak Dergisi*, 18(4), 599-604.
- Butler, C., & DeGraff, P. S. (1996). Helping during pet loss and bereavement. *Veterinary Quarterly*. 18(1), 58-60 <https://doi.org/10.1080/01652176.1996.9694687>
- Burrows, K. E., Adams, C. L., Millman, S. T. (2008). Factors affecting behavior and welfare of service dogs for children with autism spectrum disorder. *Journal of Applied Animal Welfare Science*, 11, 42–62, <http://dx.doi.org/10.1080/10888700701555550>.
- Carmack, B., J (1985). The effects on family members and functioning after the death of a pet. *Marriage & Family Review*, 8:3-4, 149-161.
- Carmack, B. J. (1991). Pet loss and the elderly. *Holistic Nursing Practice*. 5(2), 80-87 <https://doi.org/10.1097/00004650-199101000-00015>
- Canadian Veterinary Medical Association (2019). The Link-Animal Abuse, Child Abuse, And Domestic Violence. <https://www.canadianveterinarians.net/policy-advocacy/link-between-animal-child-domestic-abuse>. Erişim Tarihi: 3 Ağustos 2019
- Carlisle, G., K. (2015). The social skills and attachment to dogs of children with Autism Spectrum Disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders*. 45: 1137-1145.
- Carlisle, G., K. (2014). Pet dog ownership decisions for parents of children with autism spectrum disorder. *Journal of Pediatric Nursing*, 29 (2): 114 DOI: [10.1016/j.pedn.2013.09.005](https://doi.org/10.1016/j.pedn.2013.09.005).
- Cevizci, S., Erginöz, E., Baştaş, Z. (2009). İnsan sağlığının iyileştirilmesine yönelik hayvan destekli tedaviler. *TAF Preventive Medicine Bulletin* 8(3).
- Coles, T. (2017). Compassion Fatigue and Burnout: History, Definitions and Assessment. *Veterinarian's Money Digest* 1, 10-15

- Contalbrigo, L., de Santis, M., Toson, M., Montanaro, M., Farina, L., Costa, A., & Nava, F. A. (2017). The efficacy of dog assisted therapy in detained drug users: A pilot study in an italian attenuated custody institute. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. <https://doi.org/10.3390/ijerph14070683>
- Corr, C. A. (2004). Pet Loss in Death-Related Literature for Children. *Omega- Journal of Death and Dying* 48(4),399-414 <https://doi.org/10.2190/HXQY-DU5D-YC39-XKJ9>
- Dikmen, Y., Aydın, Y. (2016). Hemşirelerde Merhamet Yorgunluğu: Ne? Nasıl? Ne Yapmalı?. *Journal of Human Rhythm*, 2(1).
- Duffey, T. (2005). Saying Goodbye: Pet Loss and Its Implications. *Journal of Creativity in Mental Health*.1(3-4), 287-295 <https://doi.org/10.1300/J456v01n03>
- Dulmus, C. N., & Sowers, K. M. (2012). *Social work fields of practice : Historical trends, professional issues, and future opportunities*. Retrieved from <https://ebookcentral.proquest.com>
- Dünya. (2018). 2 Milyar Dolarlık Pazarda Hektaş Hamlesi. Erişim Adresi: <https://www.dunya.com/sirketler/2-milyar-dolarlik-pazarda-hektas-hamlesi-ahaberi-413047> Erişim Tarihi:3 Ağustos 2020
- Habarth, J., Bussolari, C., Gomez, R., Carmack, B. J., Ronen, R., Field, N. P., Packman, W. (2017). Continuing Bonds and Psychosocial Functioning in a Recently Bereaved Pet Loss Sample. *Anthrozoos*. 30(4),651-670 <https://doi.org/10.1080/08927936.2017.1370242>.
- Holcombe, T. M., Strand, E. B., Nugent, W. R., & Ng, Z. Y. (2016). Veterinary social work: Practice within veterinary settings. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*.26(1), 69-80 <https://doi.org/10.1080/10911359.2015.1059170>
- Hart, L., Mader, B., Rivero, C., Hart, N. (1987) A pet loss support group: Evaluation of the first year. *California Veterinarian*, 41 (2), 13-15.
- Hewson, C. (2014a). The impact of pet loss: an update on the research and evidence-based ways to help grieving clients. *The Veterinary Nurse* 5(6) <https://doi.org/10.12968/vetn.2014.5.6.300>
- Hewson, C. (2014b). Grief for pets - Part 1: Overview and some false assumptions. 29(9) *Veterinary Nursing Journal*. Vol,
- Hewson C. (2014c). Grief for Pets:2 Avoiding compassion fatigue *Veterinary Nursing Journal*, 29(12), 388-391, DOI: 10.1111/vnj.12199
- Hiçdurmaz, D., İnci-Arı, F.(2015). Eşduyum yorgunluğu: tanımı, nedenleri ve önlenmesi. *Psikiyatriye Güncel Yaklaşımlar*. 7(3). 295-303. DOI: 10.5455/cap.20141128113430.

- Hunt, M., & Padilla, Y. (2006). Development of the pet bereavement questionnaire. *Anthrozoos*.19(4), 308-324 <https://doi.org/10.2752/089279306785415493>
- Gleyzer, R., Felthous, A. R., Holzer, C. E. (2002). Animal cruelty and psychiatric disorders. *The journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*.30(2),257-265
- Guillo, D. (2015). Quelle place faut-il faire aux animaux en sciences sociales : Les limites des réhabilitations récentes de l'agentivité animale. *Revue française de sociologie*, vol. 56,(1), 135-163. doi:10.3917/rfs.561.0135.
- Koca, T. T., Ataseven, H. (2015). What is hippotherapy? The indications and effectiveness of hippotherapy. *Northern clinics of Istanbul*. <https://doi.org/10.14744/nci.2016.71601>
- Kogran, L., Erdman, P. (2019). *Pet Loss, Grief, and Therapeutic Interventions: Practitioners Navigating the Human-Animal Bond*. London: Routledge
- Le Roux MC, Swartz L, Swartz E (2014). The effect of an animal-assisted reading program on the reading rate, accuracy and comprehension of grade 3 students: A randomized control study. *Child Youth Care Forum* 43(6): 655–673.
- Lee, S. A. (2016). Religion and pet loss: afterlife beliefs, religious coping, prayer and their associations with sorrow. *British Journal of Guidance and Counselling*.44(1),123-129 <https://doi.org/10.1080/03069885.2015.1043236>
- Lovell, B., Lee, RT (2013). Burnout and health promotion in veterinary medicine. *Can Vet*. 54(8)
- McCormick, J. (2016). Benefit of animal-assisted therapy programs in prison. *ESSAI* 14(27). P.102-105. Erişim Adresi: <https://dc.cod.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1583&context=essai>
- Moretti, F., De Ronchi, D., Bernabei, V., Marchetti, L., Ferrari, B., Forlani, C., Atti, A. R. (2011). Pet therapy in elderly patients with mental illness. *Psychogeriatrics*.11(2),125-129 <https://doi.org/10.1111/j.1479-8301.2010.00329.x>
- Morley, C., Fook, J. (2005). The importance of pet loss and some implications for services. *Mortality*. 10(2),127–143 <https://doi.org/10.1080/13576270412331329849>
- Newberry, M. (2016). Pets in danger: Exploring the link between domestic violence and animal abuse. *Aggression and Violent Behavior* 34,273-281 10.1016/j.avb.2016.11.007
- Özen, A., Yüksel, E., Özen, R., Atıl, E., Yaşar, A., & Yerlikaya, H. (2007). A study on life satisfaction of Turkish veterinary practitioners. *Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 21(1), 5-10.

- Packman, W., Field, N. P., Carmack, B. J., & Ronen, R. (2011). Continuing bonds and psychosocial adjustment in pet loss. *Journal of Loss and Trauma*, 16(4), 341-357 <https://doi.org/10.1080/15325024.2011.572046>
- Paws (2019). The Animal-Abuse- Human Violence Connection. Erişim Adresi: <https://www.paws.org/get-involved/take-action/explore-the-issues/animal-abuse-connection/> Erişim Tarihi: 3 Ağustos 2019
- Pehlivan, T., Güner, P. (2018). Merhamet yorgunluğu: bilinenler, bilinmeyenler. *Pszkiyatri Hemşireliği Dergisi*, 9(2): 129-134. Doi: 10.14744/phd.2017.25582
- Peluso, S., De Rosa, A., De Lucia, N., Antenora, A., Illario, M., Esposito, M., De Michele, G. (2018). Animal-Assisted Therapy in Elderly Patients: Evidence and Controversies in Dementia and Psychiatric Disorders and Future Perspectives in Other Neurological Diseases. *Journal of Geriatric Psychiatry and Neurology*. <https://doi.org/10.1177/0891988718774634>
- Petersen, M. L., & Farrington, D. P. (2007). Cruelty to animals and violence to people. *Victims and Offenders* 2(1) 21-43 <https://doi.org/10.1080/15564880600934187>
- Planchon, L.A., Templer, D.I., Stokes, S., Keller, J. (2002) Death of a companion cat or dog and human bereavement: Psychosocial variables. *Society and Animals*, 10, 93-105
- Quackenbush, J.E., Glickman, L. (1984) Helping people adjust to the death of a pet. *Health and Social Work*, 91(1), 42-48.
- Robin, M., & Bense, R. ten. (1985). Pets and the Socialization of Children. *Marriage & Family Review*, 8(3-4), 63-78. https://doi.org/10.1300/J002v08n03_06
- Ross, C. B., Baron-Sorensen, J. (1998). Pet loss and human emotion : A guide to recovery: Second edition. *Pet Loss and Human Emotion: A Guide to Recovery*. New York: Accelerated Development
- Ross, C., B. (2005). *Pet Loss and Children: Establishing a Healthy Foundation* New York: Routledge
- Ross, C. B., & Baron-Sorensen, J. (2007). *Pet loss and human emotion : A guide to recovery: Second edition. Pet Loss and Human Emotion: A Guide to Recovery: Second Edition*. <https://doi.org/10.4324/9780203943861>
- Schmidt, M., Naylor, P. E., Cohen, D., Gomez, R., Moses, J. A., Rappoport, M., Packman, W. (2018). Pet loss and continuing bonds in children and adolescents. *Death Studies*.44(5),278-284 <https://doi.org/10.1080/07481187.2018.1541942>
- Siddiq, A. B., Erdem, Ç., Şanlı, S. (2018). Türkiye’de İnsan-Hayvan İlişki Bilimi Antrozooloji’nin Faaliyet Alanları. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 805-826.

- Sife, W. (2005). *The loss of a pet*. New Jersey: Howe Book House
- Stoewn,D.(2019). Compassion Fatigue. Erişim Adresi: <https://ovc.uoguelph.ca/sites/default/files/users/e.lowenger/files/Compassion%20Fatigue%20Notes.pdf> Erişim Tarihi: 3 Ağustos 2019
- Triebenbacher, S. L. (2006). The Companion Animal within the Family System The Manner in Which Animals Enhance Life within the Home: *Handbook on Animal-Assisted Therapy İçinde*. <https://doi.org/10.1016/B978-012369484-3/50018-9>
- Turner, W.G. (2003) Bereavement counseling: using a social work model for pet loss. *Journal of Family Social Work*, 7(1), 69-81. https://doi.org/10.1300/j039v07n01_05
- Uslu, E., Buldukoğlu,K.(2017). Psikiyatri Hemşireliğinde Şefkat Yorgunluğu: Sistematik Derleme. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*. 9(4), 421-430. doi: 10.18863/pgy.310831
- Veterinary Social Work (2019a). The Link Between Human &Animal Violence. Erişim Adresi: <https://vetsocialwork.utk.edu/about-us/the-link-between-human-animal-violence/> Erişim Tarihi: 3 Ağustos 2019
- Veterinary Social Work (2019b). Veterinary Social Work Oath Erişim Adresi: <https://vetsocialwork.utk.edu> Erişim Tarihi 21 Ağustos 2019
- Veterinary Social Work (2019c). Faculty & Staff. Erişim Adresi: <https://vetsocialwork.utk.edu/faculty-staff/> Erişim Adresi: 15 Nisan 2020
- Walsh AE.(2014). Impact of animal assisted therapy on oral reading fluency of second graders. Doctoral thesis, State University of New York at Fredonia. Available: https://dspace.sunyconnect.suny.edu/bitstream/handle/1951/64521/Alison_Eckert_Masters_Project_May2014.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- Wrobel, T. A., & Dye, A. L. (2005). Grieving Pet Death: Normative, Gender, and Attachment Issues. *OMEGA - Journal of Death and Dying*. 47(4),385-393 <https://doi.org/10.2190/qyv5-llj1-t043-u0f9>
- Yeşilkayalı, E., & Oflluoğlu, A. (2018). Animal assisted interventions in social work practices: Sosyal çalışma uygulamalarında hayvan destekli müdahaleler. *Journal of Human Sciences*.15(4),1874-1892 <https://doi.org/10.14687/jhs.v15i4.5465>

Kaya, H., Baykuzu-Gündüz, G. ve Erden, G. (2020). Mülteci ve sığınmacı çocuklarda yüksek yararin değerlendirilmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(2), 764-790.

Derleme

Makale Geliş Tarihi: 21.11.2019

Makale Kabul Tarihi: 20.04.2020

MÜLTECİ VE SİĞINMACI ÇOCUKLARDA YÜKSEK YARARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Evaluating Best Interest in Refugee and Asylum Seeker Children

Hilal KAYA*

Gökçe BAYKUZU GÜNDÜZ**

Gülşen ERDEN***

* Arş. Gör. Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Disiplinlerarası Adli Bilimler Anabilim Dalı, kayahilal@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8001-0270

** Arş. Gör. Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Disiplinlerarası Adli Bilimler Anabilim Dalı, gokcebaykuzu@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-6526-8305

*** Prof. Dr. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Psikoloji Bölümü, erdenmgul@yahoo.com, ORCID ID: 0000-0002-7596-9479

ÖZET

Ülkemiz son yıllarda çok sayıda mülteci ve sığınmacıya ev sahipliği yapmaktadır. Bu göç sürecinin en ağır etkileri şüphesiz ki çocuklar üzerinde olmaktadır. Ülkelerini terk eden ya da kaçarak aileleri ile birlikte ya da refakatsiz olarak gelen mülteci ve sığınmacı çocukların istismar, çocuk ticareti ve yasadışı suçların potansiyel mağdurları olması akla ilk olarak BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme 2. ilkesinde yer alan “çocuğun en yüksek çıkarlarının gözetilmesi”ni getirmektedir. Çocuğun yüksek yararı ilkesi çerçevesinde şekillendirilen bu derlemede, yüksek yararin değerlendirilmesi için 3 adım (i. risk ve ihtiyaç tespiti, ii. olası çözüm yollarının saptanması, iii. çocuğun yüksek yararı çerçevesinde en iyi seçeneğin saptanması) öne sürülmüştür. Bunun yanı sıra mülteci ve sığınmacı çocukların, daha da özelden refakatsiz çocukların yüksek yararının değerlendirilmesini gerektiren durumlar ile boşanma, velayet, kurum bakımına alınma ve evlat edinme konuları tartışılmıştır. Çocuğun yüksek yararı çerçevesinde yapılan değerlendirmelerde çocuğun fiziksel ve psikolojik sağlığı, bu sağlığı etkileyebilecek risk etmenlerinin neler olduğu ve çocuğun bu durumlarla nasıl baş ettiği ile ilgili başlıklar güncel alanyazın bilgileri ışığında ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Çocuğun yüksek yararı, mülteci, sığınmacı, göç

ABSTRACT

Our country has hosted many refugees and asylum seekers in recent years. The most severe effects of this migration process are undoubtedly on children. The fact that refugee, asylum-seeker or unaccompanied children leaving or fleeing their country are potential

victims of abuse, trafficking, and crimes bring to mind first the best interests of the child in principle 2 of the Declaration on the Rights of the Child. In this review, which is shaped according to the principle of the best interests of the child, three steps (i. Determination of risk and need, determination of possible solutions, iii. determination of the best option in the best interest of the child) are proposed for the evaluation of the best interest. Besides, divorce, custody, institutional care, and adoption, which require an assessment of the best interests of refugee and asylum-seeker children, were discussed. In the evaluations made within the framework of the best interests, physical and psychological health of the child, the risk factors that may affect this health, and how the child copes with these situations are discussed in the light of current literature.

Key Words: Child's best interest, refugee, asylum seeker, immigration

GİRİŞ

Türkiye'nin güncel göç politikasının belirlenmesinde uluslararası düzeyde 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Cenevre Sözleşmesi¹ ve bu sözleşmeye ek olarak çıkarılan 1967 Protokolü ile ulusal düzeyde 2013 yılında kabul edilen Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) iki önemli yasal düzenleme olarak yer almaktadır. Dipnotlarda hukuksal düzlemde tanımlamaları verilen kavramlarla birlikte bu yazıda sığınmacı² kavramı, uluslararası koruma başvurusu henüz karara bağlanmamış kişiler için; mülteci kavramı ise uluslararası ve geçici koruma statüsü³ kazanmış kişileri belirtmek için kullanılacaktır.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) Şubat 2020 raporuna göre 3,6 milyonu geçici koruma statüsündeki Suriyeliler olmak üzere, Türkiye'de;

¹ Cenevre Sözleşmesi'nin 1967 protokolüne coğrafi kısıtlama şartı koyan Türkiye'de mülteci, ilgili kanunda belirtilen sebeplerle Avrupa'dan gelen insanları kapsamaktadır (YUKK; Madde 61, 2013). Buradan da anlaşılacağı üzere Türkiye'de, Avrupa ülkeleri dışından gelen kişilere mültecilik statüsü verilmemektedir. Bununla birlikte Türkiye, Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar sebebiyle gelen insanlara YUKK Madde 62'de belirtildiği gibi şartlı mülteci statüsü vermektedir. Bu sayede şartlı mülteci statüsünde bulunan kişilerin, başka bir ülkeye geçişi yapıncaya kadar Türkiye'de kalmasına izin verilmektedir. İlgili kanunun 63. maddesine göre şartlı mülteci ya da mülteci statüsü verilemeyen kişilere ise ikincil koruma statüsü sağlanmaktadır.

² Uluslararası koruma türleri ve geçici koruma statülerine ek olarak, alanyazında kullanılagelen UNHCR ve Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) gibi bu alanda aktif ve etkin çalışmaları bulunan kurumların raporlarında (örneğin; UNHCR Şubat 2020 Türkiye Operasyonel Güncel Verileri, UNICEF Türkiye İnsani Durum Raporu No:36) sıklıkla karşılan sığınmacı kavramına değinmekte fayda bulunmaktadır. Sığınmacı kavramı, uluslararası hukukta; mültecilik başvurusu yapmış olmasına rağmen, başvurusu henüz neticelendirilmemiş kişileri tanımlamak için kullanılmaktadır (Efe ve Ulusoy, 2013; Philips, 2013; Refugee Council, 2020). Türkiye'de 2013 yılında kabul edilen YUKK ile, başvurusu henüz herhangi bir karara ulaşmamış kişiler için "başvuru sahibi" ifadesinin kullanıldığı görülmektedir.

³ YUKK'ta 91. Madde ile tanımlanan bu statü, belirtilen uluslararası koruma türlerinin yanı sıra Türkiye sınırlarına doğru kitlesel göç hareketlerinde, 2011 yılında Suriye'den gelen kitlesel akında olduğu gibi, acil koruma sağlamak amacıyla ülkesinden ayrılmaya zorlanmış kişilere verilmektedir.

toplam 4 milyon sığınmacı ve mülteci bulunmaktadır. İl Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün Nisan 2020 verilerinden görülebileceği üzere Türkiye'deki 3 milyon 587 bin 578 Suriyeli'nin geçici koruma statüsünde bulunduğu, bu sayının %46'sını 0-18 yaş arası çocukların oluşturduğu belirtilmektedir. UNHCR'in Aralık 2018 raporunda da Suriye dışından gelen toplam sığınmacı ve mülteci sayısının 368 bin 230 olduğu ve bu sayının %32'sinin çocuk olduğu aktarılmaktadır. Koruyucu Aile, Evlat Edinme Derneği (KOREV) Refakatsiz Sığınmacı Çocuklar Çalıştayı Sonuç Raporunda (2017) ise Türkiye'de 2500 refakatsiz çocuk bulunduğu belirtilmektedir.

İç savaş, açlık, susuzluk, zulme uğrama veya tehdit edilme gibi insanların kendi ülkelerinde yaşamlarını idame ettiremeyecek duruma gelmeleri sonucunda; kentlerini, evlerini ve ülkelerini terk etmek durumunda kalan insanlar için bu süreç, maddi ve manevi olarak zorlu bir yolculuktur. Travmatik yüklerin oldukça ağır olduğu bu süreçte, en kırılgan grup şüphesiz çocuklardır. Henüz bedensel ve psikososyal gelişimlerini tamamlamamış olan küçük bireyler için travmatik yaşantılarla baş etmelerinde sağlıklı bir ebeveyn-çocuk ilişkisi koruyucu bir etkiye sahiptir (Annan, Blattman ve Horton, 2006; Punamaki, 2001; Betancourt ve Khan, 2008). Ne yazık ki, ülkesini terk etmek veya ülkesinden kaçmak zorunda kalan kişiler, hem yolculuğa çıkmadan önce hem de yolculuk sürecinde açlık, susuzluk, hastalık ya da saldırılara maruz kalma gibi sebeplerle yaşamlarını kaybedebilmektedir. Bu tür sebeplerle sınırötesi bir yolculukta veya hedef ülkeye ulaştığında yalnız kalan ve herhangi bir yetişkinin refakatinden yoksun çocukların olduğu bilinmektedir (Karataş, Tılıç, Atasü-Topçuoğlu ve Demir, 2014). Savaş, çatışmalar, göç ve sevilen insanların hayatını kaybetmesi gibi yaşantılardan her biri, ağır travmatik durumlarken; bu yaşantılarla refakatsiz olarak, yalnız başına baş etmeye çalışan çocuklar için süreç daha karmaşık ve kontrol edilmesi zordur. Bunların yanı sıra yasadışı evlat edinme, organ nakli, cinsel veya işgücü amaçlı ya da benzeri türden kötü niyetlerle çocukların istismar edildiği çocuk ticareti olgusunda da en riskli grubu refakatsiz çocuklar oluşturmaktadır (Atasü-Topçuoğlu, 2019).

Her çocuk ister kendi ülkesinde ister başka ülkede, refakatsiz ya da ailesiyle olsun Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme uyarınca iyi koşullarda yaşam hakkına sahiptir. Küçük olmaları yahut haklarını arayabilecek bilinç veya yeterlilikte olmamaları, her yetişkini çocukların haklarını koruma noktasında sorumlu tutar. Söz konusu mülteci ve sığınmacı çocuklar olduğunda da yetişkin sorumluluğu aynı şekilde işlemektedir; bununla birlikte bu çocukların kırılgan grupta yer aldığı bilinciyle risklere daha açık oldukları göz önünde bulundurulmalıdır.

Mülteci ve Sığınmacı Çocuklar ve Çocuk Hakları

Sığınmacı ve mültecilerle ilgili yürütülecek genel süreç, uluslararası sözleşmelerle ve ülkelerin kendi iç hukuklarınca düzenlenmiştir. Bununla birlikte özellikle çocukların dahil olduğu süreçlerde BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve iç hukuk düzenlemeleri kapsamında ayırım gözetmeme, çocuğun yüksek yararı, yaşama ve gelişme hakkı ile katılım hakkı temelinde adımlar atılmaktadır. Türkiye’de sığınmacı ve mülteci çocuklar özelinde her çocuğun yaşama ve gelişme hakkına saygı duyan bir politikayla; mevcut imkânların ayırım gözetmeksizin, pay edildiği bilinmektedir (UNICEF, 2016). Çocuğun katılım ve yüksek yararı hakları temelindeki uygulamalar genellikle birlikte yürütülmektedir.

Çocuğun yüksek yararını, çocuk için ve çocuğu ilgilendiren tüm kararlarda çocuğun en yüksek faydayı elde edeceği adımların atılması olarak tanımlamak mümkündür (Yücel, 2013; Karataş vd., 2014; Stahl, 2014). Bu açıdan bakıldığında ayırım gözetmeme, yaşama ve gelişmeye katılım haklarından her biri çocuğun yüksek yararını niteleyen argümanlardır.

Çocuk Koruma Kanunu’nda temel ilke olarak yer alan “çocuğun yüksek yararı”; somut olayın özellikleri göz önünde bulundurularak hareket edilmesini öngören soyut bir kavramdır. Doğası gereği, takdir yetkisi olan makama geniş alan tanıyan bu kavram, en genelde, yarar çatışması olduğunda çocuğun yararına öncelik verilmesi anlamına gelmektedir (UNICEF, 2014). Çocuğun yararını koruyan bir ilkenin varlığı, çocuğun kendi yararını gözetebilecek gelişim düzeyinde olmadığı ve bu nedenle kararlarını tek başına sağlıklı bir şekilde veremeyeceği düşüncesinden ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda ebeveynleri başta olmak üzere toplum ve devlet, çocuğun yararını koruma ilkesini prensip edinmeli ve çocuk kendi kararlarını alacak yaşa ulaşincaya kadar onun hakkında karar verme yetkisinin bir emanet olduğunu göz önünde bulundurmalıdır. 29 Mayıs 2013 tarihinde BM Çocuk Hakları Komitesi tarafından yayımlanan “çocuğun yüksek yararının birinci planda dikkate alınması hakkı (madde 3, paragraf 1) ile ilgili 14 numaralı Genel Yorum”, uygulamada yüksek yararın dikkate alınmasının her çocuk için somut bir hak olmakla birlikte aynı zamanda bir usul kuralı ve yoruma esas hukuki bir ilke olduğunu vurgulamaktadır. Bununla birlikte çocuğun yararını belirlemek için hukuki bir değerlendirme tek başına yeterli olmamakta, disiplinlerarası çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Zira çok boyutlu bir değerlendirmeyle somut olayın çocuk üzerindeki etkisi, çatışan yararların ve

korunması gereken yararın ne olduğu, olası kararların çocuk üzerinde yaratacağı etki ve alınan kararın gerekçesi ortaya konulabilecektir.

Mülteci ve sığınmacı çocuklarla çalışırken yüksek yararın ön planda tutulduğu somut adımların atılmasında genel duruma benzer olarak, disiplinler ve kurumlararası işbirliği elzemdir. Değerlendirme sürecinin doğası gereği uygulanan adımlar, çocuğun yüksek yararının değerlendirildiği süreçte de benzer şekilde takip edilebilir (Stahl, 2014). Sağlıklı bir değerlendirmede, yapılacak değerlendirmenin konusu bağlamında yetkin bir alan uzmanı için sürecin nasıl işleyeceği açıktır. Buradan yola çıkarak yazarlar bu çalışma kapsamında, çocuğun yüksek yararının değerlendirilmesinde; risk ve ihtiyaç tespitinin yapılması, olası çözüm yollarının belirlenmesi ve katılım hakkına saygı gösterilerek çocuğun en yüksek faydayı sağlayabileceği seçeneklerin belirlenmesi adımlarını önermektedir. Bu adımların içeriklerini şu şekilde açıklamak mümkündür:

1. Risk ve ihtiyaç tespiti: Görüşmeyi yürütenin psikolog, sosyal çalışmacı veya psikolojik danışman olmasından bağımsız olarak; birincil amaç her zaman çocuğun mevcut ihtiyaçlarını tespit etmek ve çocuk için riskli durumları belirleyebilmektir. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi bağlamında düşünüldüğünde, bir çocuk yeterli ve sağlıklı beslenemiyorsa, güvende olacağı yaşam alanı yoksa, bu gereksinimleri karşılanmadan ileri adımları görebilmek mümkün değildir (Harper, Harper ve Stills, 2003; Noltemeyer, Bush, Patton ve Bergene, 2013). Çocuğun yeterli ve sağlıklı beslenememesi hastalıklara karşı direncini düşürecek ve güvenli bir yaşam alanının olmaması dış tehditlere karşı çocuğu savunmasız bırakacaktır. Bu gibi nedenlerle risk ve ihtiyaç tespiti yapılırken öykü alınmalı, çocuğun tehdit hissettiği bir durum olup olmadığı, kendini güvende hissedip hissetmediği sorulmalı, neye ihtiyaç duyduğu belirlenmeli ve olası çözüm yollarını belirlemede yardımcı olacak baş etme becerileri ile geleceğe ilişkin beklentileri öğrenilmelidir (Stahl, 2014). Mülteci ve sığınmacı çocuklar geldikleri yeni ülkede hala tehdit altında olabilirler. Tehlikeli örgütler tarafından kaçırılma veya ölüm tehditleriyle karşı karşıya olabilirler. Zorla çalıştırılma, taciz ve tecavüze uğrama konusunda riskli olabilirler. Çocukların kaçarak geldikleri ülke ve ait oldukları kültürel yapıları düşünülerek, kapsamlı değerlendirme yapılmalı ve özellikle mülteci kamplarının hızlı değişen dinamiği atlanmadan oluşabilecek riskler ve ihtiyaçlara ilişkin hazırlıklı olunmalıdır.

2. Olası çözüm yollarının saptanması: Çocuk için mevcut risklerin ve ihtiyaçların belirlenmesinin ardından kurumsal işbirliği ve disiplinlerarası çalışmalar devreye

girmektedir. Çocuğun ihtiyaçlarını giderme ve risk faktörlerini ortadan kaldırmada somut adımlar gerekmektedir. Sözelimi bir çadır kentte, çocuğun barınma problemini çözmek için gerekli ekipmanı sağlayacak personeli belirleme, onunla iletişime geçme, gerekli ekipmanların en kısa sürede temin edilmesi yapılacakları saptama gibi pek çok aşamadan oluşan ve koordinasyonu gerektiren bir süreç işlemektedir. Bu koordinasyon sürecinde uzman, çocuğun risk ve ihtiyaçlarını ortadan kaldırmak için yapılabilecekleri araştırırken farklı kurumlardan, farklı meslek elemanlarının fikirlerine başvurur. Bu süreç, çoğunlukla masa başında olmayan, bir vaka toplantısı gibi düşünülebilir. Bu aşamada risk ve ihtiyaç tespitindeki dinamik sürecin de göz önünde bulundurulduğu psikolojik hazırlıklı olmaya ek olarak, somut adımların belirlenmesi ve gerekirse bir eylem planı için işbirliğinin kurulması gerekebilmektedir.

3. *Çocuğun yüksek yararı çerçevesinde en iyi seçeneğin belirlenmesi:* Uzman bu noktada, çocuğun katılım hakkına saygı duyarak, en yüksek faydayı sağlayabileceği seçeneği belirleme sorumluluğuna sahiptir. Genellikle kısa vadede işlevsel görünen bir adımın, uzun vadede çocuğun yüksek yararını gözetip gözetmeyeceğini öngörmek uzmana yüklenmiş bir sorumluluktur. Yine de sığınmacı ve mülteci çocuklar gibi riskli gruplarla çalışırken dinamikler hızlı değişebilmektedir. Bu nedenle çocuğun yüksek yararı temelinde alınmış bir karar, artık çocuğun yüksek yararını korumuyorsa; uzmanın yeni durumu fark ederek mümkün olan en kısa sürede harekete geçmesi önemlidir. Örneğin, ebeveynlerinden ayrı düşmüş bir çocuğun, yüksek yararı gözetilerek yakınlarıyla kalmasının uygun olduğu düşünülmüş olabilir; ancak çocuğun beraber kaldığı aile, çocuk için risk oluşturabilir veya çocuğun bulunduğu kamp, hasımlarının aynı kampa yerleşmesiyle çocuk için artık güvenli olmayabilir. Sığınmacı ve mülteci çocukların yüksek yararı değerlendirilirken olası risklerin iyi tespit edilebilmesi ve alternatif çözüm yollarının belirlenmiş olması, uzmana; değişen koşullara hızlı uyum sağlamada ve stresle baş etmede yardımcı olabilir. Görüşmelerde çocuğu temel hakları ve gerektiği durumlarda yardım alabileceği kişi ve kurumlar konusunda bilgilendirerek güçlendirmek; değişen koşullarda çocuğun korunmasına, katılım hakkının sağlanabilmesine ve yüksek yararının devamlılığına imkân sunabilmektedir.

Mülteci ve Sığınmacılarda Boşanma ve Velayet Davaları Temelinde Çocuğun Yüksek Yararı

UNHCR (2019)'ın aktardığı bilgiye göre Türkiye'deki mülteci ve sığınmacılar ile vatansız kişiler, boşanmak istemeleri durumunda; Türk Medeni Kanunu (TMK) hükümlerince boşanabilirler. Türk yasalarına bağlı olarak, velayet konusundaki anlaşmazlığın çözümüne ilişkin dava da açabilmektedirler.

Mülteci ve sığınmacıların açtığı açılmış velayet davalarında çocuğun yüksek yararının değerlendirilmesi, Türkiye vatandaşlarına uygulanan prosedürlerle ilerlemektedir. Bu açıdan, velayet değerlendirmeleri bireysel görüşmeler ve ev ziyaretleri olarak iki boyutta ele alınabilir.

Velayet değerlendirmelerinde uzmanlar, çocuğun yüksek yararını gözetebilmek için kapsamlı bir bakışa ihtiyaç duymaktadır. Zira uzmanın, çocuğun velayeti konusunda hazırlayacağı rapor, hâkimin kararına etki edebilmesi açısından kritiktir. (Polat ve Güldoğan, 2015; Stahl, 2014). Bu amaçla anne, baba ve çocuklarla yapılacak bireysel görüşmelerin yanı sıra ev ziyaretlerinin planlanması gerekli görülmektedir.

Çocukla görüşme: Boşanma sürecini çocuğun gözünden anlamak önemlidir (Stahl, 2014). Velayet değerlendirmeleri için çocukla görüşmelerde çocuğun tanımadığı bir ortamda, tanımadığı bir kişiyle yalnız kalması kaygı yaratabilir. Mülteci ve sığınmacılarda ek olarak, uzmanın farklı anadilde olması daha çok kaygıya sebep olabilir. Kaygıyı giderebilmek için görüşmeci çocuğa, kim olduğunu ve görüşmenin hangi amaca hizmet ettiğini açıklamalı; çocuğun söylenenleri anlayıp anlamadığından emin olmalıdır. Bu açıdan görüşme sırasında tercüman bulundurulması, hem çocuğun anadilinde konuşarak kendini rahat hissetmesine hem de aktardıklarının doğru anlaşılmasına olanak tanıyacaktır (Vatansever ve Erden, 2019). Velayet değerlendirmeleri çocuğun yüksek yararını gözetmeyi hedeflemektedir. Burada çocuğun katılım hakkına da saygı duyulmaktadır. Ancak bir çocuğun, muhtemelen hayatta en sevdiği iki kişiden birini tercih etmesi; oldukça zor ve üstlenebileceğinden ağır bir sorumluluktur. Bu nedenle velayet değerlendirmelerinde çocuklara doğrudan hangi ebeveynini tercih ettiğini sormak yerine; ebeveynleriyle nasıl paylaşımlarda bulunduğunu, ebeveynleriyle ilgili ne hissettiğini ve onlarla nasıl vakit geçirdiğini sormak, daha işlevsel bilgiler elde edilmesini sağlayacaktır (Stahl, 2014). Mülteci ve sığınmacı çocuklarda da benzer temalar üzerinden değerlendirmeler yapılmaktadır; ancak çocuğun geldiği ülke ve ait olduğu kültür konusunda uzman tercümanın yardımına ihtiyaç duyulabilir.

Ebeveynlerle görüşme: Uzman, ebeveynlerle yapacağı görüşmelerde; sağlık durumları, kişilik özellikleri, ebeveynlik tutumları, çocuğun velayetini alma konusundaki kararlılıkları ve sebepleri, çocuk bakımı ve eğitimi konusundaki bilgi ve becerileri, çocuğun bakım sorumluluğunu üstlenme yeterlilikleri, çocukla iletişimleri, geleceğe dair planları, mevcut yaşam koşulları ve sosyal destek kaynakları gibi ebeveyn hakkında çok boyutlu bilgiler almaktadır. Bu süreçte velayeti isteyen tarafların karşı tarafla ilgili abartılı veya gerçeği yansıtmayan beyanları olabilmektedir. Uzman, bu beyanları göz ardı etmeden, bireysel görüşmeler; ev ziyaretleri, ailenin yakın çevresinden ve komşularından alacağı bilgilerle beyanların gerçekliğini araştırmalıdır. Mülteci ve sığınmacı ailelerde, anne ve babanın göç öncesi, sırası ve sonrası süreçleri ve çocuğun velayetini alma motivasyonları değerlendirmelerin bir parçasıdır. Mülteci ve sığınmacılarda, çocuğun başka bir ülkeye götürülmesiyle ilgili durumlar oluşabilmektedir. Bu noktada her iki ebeveynin yaşam koşulları, çocuğun ebeveynleriyle ilişkisi, davanın gerçekleştiği ülkedeki veya ebeveynin gitmeyi planladığı ülkedeki mevcut tehlikeler veya çocuk için risk oluşturabilecek durumlar titizlikle değerlendirilerek çocuğun yüksek yararı gözetilmelidir.

Ev ziyaretleri: Ev ziyaretlerinin amacı ebeveynin sahip olduğu yaşam koşullarının tespiti ve çocuk için uygun bir ortam olup olmadığını belirleyebilmektir. Çocuğun yüksek yararının değerlendirildiği düşünüldüğünde, velayeti isteyen tarafların ev incelemelerinin yapılması bir gerekliliktir. Bu ziyaretlerde uzman, ebeveyn ve çocuğun ev yaşantılarına ve ebeveynin çocukla iletişimine dair gözlem yapabilir. Uzman, çocuğun olası yaşam koşullarını tespit ederek; ebeveynin imkanlarının, çocuğun sağlıklı gelişimi için yeterli olup olmadığı konusunda karar verebilir. Ev incelemeleri, tarafların maddi kaynaklarının araştırılması gibi görünse de aslında bu ziyaretlerdeki amaç, çocuğun sağlıklı gelişimi için gereken sıcak ve sevgi dolu bir yuva arayışıdır. Dolayısıyla mülteci ve sığınmacı statüsündeki aileler için kimi zaman bu ziyaretler çadır kentlerde ve bir ev yaşantısından uzak olabilir. Bu durum çocuğun iyi bir bakım alamadığı veya çocuğun yaşamasına uygun bir ortam olmadığı anlamına gelmemektedir. Maddi kaynaklardan ziyade çocuğun psikolojik ihtiyaçlarının karşılanması uzmanın birincil önceliğidir. Her koşulda, çocuğun mevcut şartları içerisinde en yüksek yararı alabileceği durumun tespiti amaçlanmaktadır.

Diğer kaynaklar: Ebeveyn görüşmeleri ve ev ziyaretleri kapsamlı bilgiler elde edilmesini sağlasa da komşular, çocuğun öğretmeni veya çocuğa bakım veren ya da

aynı evde yaşayan üçüncü kişilerin vereceği bilgiler de kritik olabilmektedir. Ebeveyn görüşmelerinin ve ev ziyaretlerinin planlı olarak yapıldığı düşünüldüğünde, velayeti isteyen tarafların; kendini iyi gösterme çabasında olabileceği öngörülebilir. Bu sebeple ebeveynlerle ilgili şüphe ve/veya kaygılar mevcutsa ebeveynlerin iş arkadaşları veya amirleri gibi farklı bilgi kaynaklarına başvurulabilir. Mülteci veya sığınmacı statüsünde bulunan bu ebeveynlerin, süreçlerini takip eden kurum ve kuruluşlara başvurmak da velayetle ilgili uzmana pek çok bilgi sağlayabilir.

Bireysel görüşmeler, ev ziyaretleri ve diğer kaynaklardan alınan her türlü bilginin amacı, çocuğun yüksek yararını koruyan kararı belirleyebilmektir. Uzmanın titizlikle çalıştığı bu süreçte, elde edilen bilgilerin bir araya getirilmesi ve anlaşılır bir dille, gerekçelendirilerek, uzmanın görüşünü de içerecek şekilde raporlaştırılması sürecin kolay görünen; ancak en hassas kısmıdır (Polat ve Güldoğan, 2015; Buz, Düzyurt ve Sağlam, 2015).

TMK'nın 323. Maddesine göre, velayeti elinde bulundurmeyen ebeveyn; çocukla kişisel ilişki kurma hakkına sahiptir. Madde 325'te ise çocuğun yüksek yararı çerçevesinde, ebeveynleri dışında kişilerle; özellikle hısımlar ve akrabalarla, uygun kişisel ilişki kurulmasının düzenlenebileceği aktarılmaktadır. Kişisel ilişkinin düzenlenmesinde hâkim, uzman görüşüne başvurabilir. Ebeveynle veya diğer kişilerle kurulan kişisel ilişkinin, çocuğun fiziksel ve psikososyal gelişimini olumsuz etkilememesi, eğitsel, duygusal ve fiziksel gereksinimlerini göz ardı etmemesi beklenmektedir (Serdar, 2007; Polat ve Güldoğan, 2015; Buz vd., 2015).

Velayete taraf ebeveynlerin üçüncü bir ülkeye gitmek üzere Türkiye'de bulunmaları sebebiyle çocuğun, velayeti alacak ebeveyniyle başka ülkeye götürülmesi durumu oluşabilmektedir. Çocuğun, velayete sahip olmayan ebeveyniyle kişisel ilişki kurma hakkı olduğu düşünüldüğünde; başka bir ülkeye götürülmesinin, çocuk için sağlıklı olup olmayacağı ebeveynlerle birlikte, çocuğun katılım hakkı dikkate alınarak değerlendirilmelidir. Yine çocuğun ebeveyni tarafından kaçırılması gibi risklerin olup olmadığını araştırmak uzmanın sorumluluğundadır.

TMK Madde 336'da belirtildiği üzere ebeveynlerden birinin yaşamını yitirmesi durumunda, velayetin sağ kalan tarafa ait olduğu ve Madde 337'de anne-babanın evli olmaması durumunda, çocuğun velayetinin anneye verileceği; ancak annenin yaşça küçük, kısıtlı, ölmüş veya velayet kendisinden alınmışsa, çocuğun menfaatine uygun olarak velayetin babaya verilebileceği yahut vasi atanabileceği belirtilmektedir. Sığınmacı ve mülteciler için de süreç aynı şekilde yürütülmektedir.

Velayet değerlendirmelerine dayanarak karar vericiler bazen, velayetin anne ve babanın her ikisinden alınarak çocuğa vasi atanması yoluna gidebilmektedir. Anne ve babanın yeterli becerilere sahip olmadığı, ebeveynin hastalığı; sakatlığı, deneyimsizliği veya başka yerde bulunması ve çocuğun ağır ihmal ve istismarı durumunda; tüm önlemlere rağmen ocuk korunamadığında, velayetin ebeveynlerden alınarak, aileden başka bir yetişkinin vasi olarak atanması gerçekleşebilmektedir. ocuk için uygun bir vasi bulunamadığı durumlarda ise ocuk, kurum bakımına alınmaktadır (elik, 2004; Kapancı ve Başıoğlu, 2016; Pelendecioğlu ve Bulut, 2009; Öztekin Gelgel, 2015). Türkiye'de hakkında bakım tedbiri kararı verilen mülteci, sığınmacı ve refakatsiz ocuklar, T.C. Aile, alışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na (AÇSHB) bağlı ilgili kurum ve kuruluşlarda korunma altına alınmaktadır.

Türkiye'de Kurum Bakımındaki Sığınmacı ve Mülteci ocuklar

AÇSHB bünyesinde bulunan ocuk Destek Merkezleri (ODEM), suça sürüklenen; suç mağduru veya sosyal tehditlere açık bulunan ve hakkında bakım veya koruma tedbiri alınan çocuklara; geçici psikososyal destek sağlayan birimlerdir (ocuk Destek Merkezleri Yönetmeliği, 2015). Bu birimler, ODEM Yönetmeliği'nde (2015) belirtildiği üzere mağduriyet, suça sürüklenme ve sokakta yaşama durumları ile yaş ve cinsiyet özellikleri temelinde ihtisaslaştırılmıştır. Sığınmacı, mülteci ve refakatsiz çocuklara yönelik sağlanan psikososyal hizmetler de ODEM bünyesinde ayrı bir birimde yürütölmektedir.

Çocuğun yüksek yararı temelinde, kurum bakımına alınma işlemi her zaman son are olarak düşünölmekte, birincil amaç; ailenin güçlendirilerek çocuğun aile odaklı bakım almasını sağlamaktır (MacLean, 2003; şimşek, Erol, Öztop ve Özcan, 2008). Bu durum mülteci ve sığınmacı çocuklar için de aynı şekilde işlemektedir. Bununla birlikte refakatsiz çocuklar açısından düşünöldüğünde, kurum bakımı hayati öneme sahiptir (Karataş vd., 2014; Engebriğtsen, 2003; Düzel ve Alış, 2018).

Avrupa Göç Ağı (European Migration Network, EMN) (2009) 18 yaş altı, üçüncü bir öлке vatandaşı veya vatansız olan, yasal bir bağı olup olmadığına bakılmadan, herhangi bir yetişkinin gözetimi ve bakımı olmaksızın üye devletlerin topraklarına giriş yapan veya bu topraklara girdikten sonra yalnız kalan bireyleri refakatsiz çocuklar olarak tanımlamaktadır. Refakatsiz ocuklar pek çok açıdan yaşıtlarına kıyasla oldukça riskli bir konumdadır. alışmalar refakatsiz çocukların, aileleriyle birlikte iltica eden çocuklara kıyasla daha fazla travmatik olaya tanık olduğunu

göstermektedir (Bean, Eurelings-Bontekoe ve Spinhoven, 2007; Wiese ve Burhorst, 2007; Fazel, Reed, Panter-Brick ve Stein, 2012). Norveç'te ev sahibi ülkeye gelişlerinden itibaren 6 ay, 2 yıl ve 5 yıl arayla yapılmış boylamsal çalışmada, 5 yıl içinde depresyon seviyelerinde azalma görülmesine rağmen; kaygı, travmatik stres belirtileri ve dışsallaştırma sorunlarında bir değişim görülmediği bildirilmiştir. Yanı sıra kız çocuklarının ve ağır travmatik olay mağdurlarının şikayetlerinin daha yüksek olduğu, daha büyük yaşta olan çocuklarda ise depresyon ve travmatik stres seviyesinde zaman içindeki değişimin çok az olduğu vurgulanmıştır (Jensen, Skar, Andersson ve Birkeland, 2019).

Bu çocuklar herhangi bir yasal vasi eksikliği nedeniyle haklarında verilecek kararlarda sıkıntılı prosedürlerle karşılaşmaktadır. Hâlihazırda koruyucu ve destekleyici bir aile sisteminin parçası olmadıklarından farklı grupların manipülasyonuna ve istismara açık hedef olmaktadır (KOREV, 2017; Vervliet, Meyer-Demott, Jakobsen, Broekaert, Heir ve Derluyn, 2014; Jensen vd., 2019). Bean ve diğerleri (2007) refakatsiz çocukların, aileleriyle olan çocuklara kıyasla fiziksel ve cinsel istismara maruz kalma ihtimallerinin daha fazla olduğunu bildirmişlerdir. Benzer şekilde sağlıklı akran ilişkileri kuramama ve akran zorbalığı ile medyanın ötekileştirici söylemleri neticesinde toplumsal olarak dışlanma, nefret suçlarının mağduru olma ve yaşama tutunmada zorluk gibi deneyimleri olduğu bilinmektedir (Elmacı, 2014; KOREV, 2017). Bu çocuklar kurum bakımına alındıklarında, eğitime devam etmiyorlarsa, 18 yaş sonrası kurumdan ayrılma zorunluluğuyla karşılaşmakta; gelecek kaygıları, topluma uyum sorunları, geçimlerini ve özbakımlarını karşılamada zorluklar yaşamaktadırlar (KOREV, 2017).

Refakatsiz Çocuklarla Çalışırken Karşılaşılan Zorluklar

Refakatsiz çocuklarla çalışırken uzmanlar dil problemi, çocuğun sağlık hizmetlerine erişimine ilişkin sorunlar, yerleşim ve uyum problemleri ile çocuğun ailesinin izinin sürülmesi konusundaki zorluklarla sıklıkla karşılaşabilmektedir (Atasü-Topçuoğlu, 2014; Fazel vd., 2012; Measham vd., 2014; KOREV, 2017). Uzmanların karşılaşabilecekleri bu zorluklar aşağıda açıklanmaktadır.

Dil ve Kültür Problemi: Mülteci ve sığınmacılar söz konusu olduğunda, görüşmelerde ve ziyaretlerde uzmanın bakışını ve kararını etkileyebilecek; iki husus göze çarpmaktadır: dil ve kültür (Bayık-Temel, 2011; Jensen, Norredam, Priebe ve Krasnik, 2013). Yukarıda değinildiği üzere görüşmecinin ve tarafların farklı anadil ve kültürlere sahip oluşu görüşmeci ve görüşülen kişinin birbirlerini anlamasını

zorlaştırabilmekte, görüşmenin akışını etkileyebilmektedir. Bu tür gruplarla çalışırken sözel ve sözel olmayan ipuçlarını okuyabilmesi için kültüre aşina bir tercümanın işbirliğine ihtiyaç duyulmaktadır (Vatansever ve Erden, 2019). Böyle durumlarda yapılacak görüşmenin gizliliği, uzmanın ve çocuğun görüşmelerde söylediklerinin birebir aktarılması gerektiği ve görüşmenin tekrarlanması durumunda uzmana yeniden eşlik etmesinin önemi gibi konularda tercümanların önceden bilgilendirilmesi ve uyarılması rutin olarak uygulanmalıdır.

Sağlık Hizmetlerine Erişim Sorunları ve Kurum Bakımına Alınma: Suriyelilere geçici koruma statüsüyle sağlık hizmetlerine erişim kolaylığı sağlansa da diğer ülkelerden gelen ve geçici koruma statüsüne alınmayan sığınmacılar bulunmaktadır. Bu sığınmacıların, yabancı kimlik kartı almakta yaşadıkları zorluklar nedeniyle sağlık hizmetlerinden yararlanmalarının mümkün olmadığı bildirilmektedir. (KOREV, 2017). Yabancı kimlik numarası alma işlemlerinin uzun sürmesi, sağlık sorunları olduğunda bir sağlık kurumundan hizmet almalarını engellemektedir. Bunun yanı sıra Geçici Koruma Yönetmeliğinde 2019'da yapılan değişiklikle sağlık hizmetleri kapsamında tedavi ve ilaçlar için katılım payı alınabileceği belirtilmiştir. Ancak bu değişikliğin ekonomik olarak zor şartlarda yaşayan Suriyeliler için sağlık hizmetlerine erişimin önünde bir engel olabileceği öngörülmektedir.

Refakatsiz çocuklar kurum bakımına alındıklarında sağlık hizmetlerinden yararlanabilmektedir. Ancak bu çocukların genellikle herhangi bir nüfus belgesi bulunmamakta ve yaşları konusunda çocukların kendi beyanları esas alınmaktadır (KOREV, 2017). Yaş tayini ise şüpheli durumların varsa tercih edilmektedir. Buradan refakatsiz çocukların hepsinin kurum bakımına alınmadığı ve sağlık hizmetlerine erişimde sorun yaşayabildiği anlaşılmaktadır.

Yerleşim ve Uyum Problemleri: Refakatsiz çocuklar için mülteci statüsüne alınma, yetişkin sığınmacılarla aynı süreci takiben gerçekleşmektedir (Sezgin, 2019; EMN, 2018). Geldikleri ülkede kalacak uygun bir yer ayarlanması ve yeni ortama uyum sağlamak zorlu olabilmektedir (Buz, 2004; Fazel vd., 2012). Ülkesini terk etmek zorunda kalan çocuklar için mevcut sorunların ortadan kalkması ve çocuğun arzusu dâhilinde ülkesine gönderilmesi tercih edilen ilk yoldur. Mevcut sorunların devam etmesi ve çocuğun yüksek yararınca ülkesine gönderilmesinin uygun görülmediği durumlarda ise çocuğa, psikososyal destek sağlanması, okulda uyumu kolaylaştırıcı faaliyetlerde bulunulması, koruyucu aile veya evlat edindirmeyi içeren aile odaklı bakım sağlanması, mesleki ve toplum odaklı kültürel uyumun desteklenmesi

yapılabilecekler arasındadır. Bazı durumlarda ise çocuğun üçüncü bir ülkeye yerleştirilmesi söz konusu olabilmektedir (KOREV, 2017).

Ailenin İzinin Sürülmesi: Refakatsiz çocukların ailesinin izinin sürülmesi, çocuğu ailesiyle bir araya getirmeyi amaçlamaktadır. Burada refakatsiz olarak başka bir ülkede bulunan çocuğun yüksek yararı için aile odaklı bir bakımla yaşamını idame ettirebilmesi hedeflenmektedir. Refakatsiz çocuklarda ailenin izinin sürülmesi her zaman çocuğun yüksek yararına olmayabilir. Bazı durumlarda ailenin izini sürmek hem çocuk hem aile üyeleri için hayati tehlikeler doğurabilmektedir. Bu nedenle çocuğun, ailenin izinin sürülmesini isteyip istemediği yönündeki, katılım hakkı temelli, beyanı dikkate alınmalıdır. Mevcut sistemde Göç İdaresi Genel Müdürlüğüne refakatsiz çocukların kaydı tutulmakta, AÇSHB tarafından çocuk kurum bakımına alınmaktadır. Çocuğun kendi ülkesinde veya üçüncü bir ülkede aile birleşimi talebi olursa, ailenin izinin sürülmesi için bu talep İl Göç İdaresi Müdürlüğüne bildirilir (Refakatsiz Çocuklar Yönergesi, 2015).

Mülteci ve Sığınmacı Statüsündeki Çocukların Evlat Edindirilmesi

Evlat edinme, bir çocuğun biyolojik anne ve babası dışındaki başka bir yetişkine veya bir çifte resmi olarak her türlü ebeveynlik hakkının verilmesi şeklinde tanımlanabilmektedir (Koçoğlu, 2019; Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2014). Evlat edinme yalnızca, aynı ülke vatandaşı çocuklar ve yetişkinler arasında değil; ebeveynlik hakkını alacak kişi veya kişilerle çocuğun farklı ülkelerden olduğu durumlarda da mümkündür. Çocukların Korunması ve Ülkelerarası Evlat Edinme Konusunda İşbirliğine Dayalı Sözleşme (2004) ile konuya ilişkin adımlar belirlenmiştir.

Bu sözleşme kapsamında, çocuğun; kişiliğinin uyumlu gelişmesi ve mutlu bir aile ortamında, sevgi ve anlayış temelli bakım alabilmesi; bulunduğu ülkede uygun bir aile yoksa devamlı bir aileye sahip olmanın çocuğa yararı gözetilerek, ülkelerarası evlat edinmenin yapılabileceği; çocuğun kaçırılma veya satılma gibi bir ticaretin parçası olmadığı araştırılması ve koruyucu tedbirler alınması gerektiği belirtilmektedir (Çocukların Korunması ve Ülkelerarası Evlat Edinme Konusunda İşbirliğine Dair Sözleşme, 2004).

Evlat edindirme işlemleri ister ülke içinde ister ülkelerarası olsun, gerekli hallerde, ebeveynlerinden; çocuğun evlat edindirme sistemine alınması konusundaki onamı ve çocuğun yaşına ve olgunluğuna uygun olarak evlat edindirme işlemi konusunda bilgilendirilerek rızasının alınması önemlidir (Aydos, 2000). Burada hassas olan

husus, ailenin ve çocuğun rızalarının herhangi bir bedel karşılığında alınmamış olmasıdır ve tüm bu koşullar yasal düzenlemelerle koruma altına alınmıştır.

Çocuğun evlat edindirme sürecine uygun olup olmadığı uzman tarafından değerlendirilmelidir. Özellikle koruyucu aile geçmişi olan veya ailesi hayatta olan çocuklar için duygusal bağın devamı sebebiyle, bu çocukların; evlat edindirmeye uygun olmadıkları düşünülebilir (Sattler, 1998; Ward, 1997). Çocuk evlat edindirmeye uygunsa ve uygun aile bulduysa, çocuğun dahil olacağı bu yeni ailedeki yaşam koşullarının yüksek yarar bağlamında değerlendirilmesi yapılmaktadır (Grotevant, Dunbar, Kohler ve Lash Esau, 2007).

Evlat edindirmede genellikle çocuğun, ait olduğu kültürünü devam ettirebileceği bir ortam tercih edilmekte ve bu bağlamda, özellikle refakatsiz çocuklarda, kendi ülkesindeki yakınları tarafından evlat edinilmesinin uygun olduğu düşünülmektedir (Stark, 2003; Karataş vd., 2014). Sığınmacı ve mülteci çocukların ülkelerarası evlat edindirme sistemine dahil olması, çocuğun sıcak bir aile ortamında büyümesi ve sağlıklı gelişimini sürdürebilmesi açısından yüksek yarar çerçevesinde değerlendirilerek desteklenen bir olgudur (Stark, 2003; Hakansson, 1999). Bu sürecin sağlıklı bir şekilde tamamlanabilmesi açısından, her aşamada uzmanlar detaylı incelemelerde bulunmakta, ailenin ve çocuğun evlat edinme için uygunluğu değerlendirilmektedir.

Ailenin evlat edinmeye uygunluğu: Evlat edinmek isteyen yetişkinlerin, bir çocuğun bakım ve sorumluluklarını üstlenebilecek yeterliliğe sahip olması beklenmektedir (Sattler, 1998). Bu amaçla ailenin uygunluğu değerlendirilirken kişi veya çiftin yaşı, mesleği, çalışma saatleri, sağlık durumu, sabıka kaydı, kişilik özellikleri, uyum becerileri, güçlü ve güçsüz yanları, aile dinamikleri, sosyal ilişkileri, gelecek planları gibi pek çok farklı bilgi toplamak gereklidir (Grotevant vd., 2007, Aslantürk ve Koç, 2019). Yanı sıra ailede başka çocuk varsa, evlat edindirmenin hem ailenin mevcut çocuğu hem de evlat edinilecek çocuk için yüksek yararı gözetiyor olması beklenmektedir. Yine aile içi dinamiklerin araştırılması ve evlat edinilecek çocuğun aileye katılımıyla belirlenecek olan rolleri ve sorumluluk alanlarının tespiti, karar verme sürecinde uzmana fayda sağlayacaktır. Aileyle aynı evi paylaşan başka bir kişi veya aile üyesi varsa, bu kişiyle de görüşmeler yapmak ve çocuğun aileye katılımıyla birlikte değişecek dinamiklere ilişkin gözlem ve araştırmalarda bulunmak gereklidir.

Çocuğun aileye uygunluğunun değerlendirilmesi: Evlat edindirme işleminde ailelerin sahip oldukları imkânlar ve taşıdıkları sosyokültürel yapıları göz önünde bulundurarak en uygun çocuk-ebeveyn eşleştirilmesi yapılması birincil amaçtır. Çocuğun ayırt etme gücü gelişmişse rızasının alınması, çocuğun katılım hakkı bağlamında önem arz etmektedir. Bu süreçte, çocuğun aile yapısına ve aile dinamiklerine uyum sağlayıp sağlayamayacağı değerlendirilir. Çocuk biyolojik ebeveynlerine bağlı olduğunda ya da koruyucu aile geçmişi varsa evlat edinme sürecine uyumda zorluklar yaşayabilmekte, bu nedenle duygusal olarak bu tür bir sürece hazır olmadığı düşünülmektedir (Sattler, 1998). Aileyle uyumlu olabileceği kararının ardından eve yerleştirilen çocuğun, 1 yıllık süreçteki uyumu değerlendirilmektedir (Aslantürk ve Koç, 2019). Bu süreçte uzman, çocuğun katılım hakkı ve yüksek yararını gözeten bir adım atıldığı konusunda emin olmalı ve ancak bu koşulla evlat edindirme işlemini sonlandırmalıdır.

Evlat edindirme işlemi ülkeler arası olduğunda çocuğun ve ailenin değerlendirilmesi, farklı ülkelerde, farklı kurumlar ve uzmanlar tarafından yapılmaktadır. Türkiye’de evlat edindirme işlemleri AÇSHB bünyesinde Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmekte, ülke içi ve ülkeler arası kurumların bilgi paylaşımları, bakanlığın organizasyonu ile yapılmaktadır. 2019 yıl sonu verilerinde toplam 17403 çocuğun evlat edindirildiği bilgisi yer alırken, bu sayıların uluslararası evlat edindirme işlemlerini içerip içermediğine ilişkin herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır (AÇSHB, 2020).

Ülkeler arası evlat edindirme süreci taraf ülkelerdeki sorumlu kuruluşlar arası iyi bir işbirliği ve çocuğun yüksek yararını temel alan bir anlayışla yürütülmektedir (UNICEF, 2014). Kurumların, aile ve çocukla ilgili bilgileri ve uzman raporlarını birbirleriyle paylaşması, evlat edinme işleminin uygun olup olmadığı kararında rol oynamaktadır. Bu nedenle ülkeler arası evlat edinme işlemlerinde raporların ayrıntılı ve anlaşılır yazılması, uzmanın çocuğun yüksek yararını koruma sorumluluğunun bir parçasıdır.

Mülteci ve Sığınmacı Çocuklarda Risk Etmenleri ve Baş Etme Becerileri

Mülteci ve sığınmacı çocuklar, kendi ülkelerinden uzakta ve zorlu yaşam koşullarında hayata tutunmaya çalışmaktadır. Sağlıklı beslenememe, barınma problemleri, eğitim imkânlarına erişememe, göç öncesi; süreci ve sonrasında yaşanan kayıplar, erken yaşta evlilik, silahlı grupların etkisi altına girme, nefret suçlarına maruz kalma, çocuk işçiliği gibi; duygusal, fiziksel ve cinsel istismar ve

ihmal olarak tanımlanabilecek pek çok sorunla baş başa kalabilmektedirler (UNICEF, 2016; Türk Tabipleri Birliği, 2014; Jensen, Fjermestad, Granly ve Wilhelmsen, 2015).

Bugün, Türkiye’de her bölgeye dağılmış durumda çok sayıda Suriyeli olduğu bilinmektedir. Günlük yaşama katılan bu insanlar, yaşadıkları şehirlerde, mahallelerde yerel halkla temas halinde bulunmaktadır. Sahip oldukları dil, kültürel yapı gibi yerli halk tarafından farklılık olarak algılanan özellikleri kimi zaman gerginliklere sebep olabilmekte ve bu insanlar ayrımcılık ve nefret söylemlerine maruz kalabilmektedir. Aileleriyle birlikte bu toplumsal baskıları deneyimlemek zorunda kalan çocuklar üzerinde de travmatik izler görülebilmektedir (Gencer, 2019). Benzer şekilde eğitim aldıkları kurumlarda akranları tarafından zorbalığın mağduru olabilmekte, dahası eğitim aldıkları kurumlarda şiddete maruz kalabilmekte, dolayısıyla buldukları çevreye uyum sağlama noktasında problemler yaşayabilmektedirler (Tatlıcıoğlu, 2019).

Tatlıcıoğlu (2019), son yıllarda alanyazında, çocuğun iyi olma halinin değerlendirilmesinde kullanılan ölçütlerin yetişkin penceresinden çıkıp çocuk odaklı ve çocukların öznel deneyimlerini içerecek bir yapıya evrildiğini ifade etmektedir. Aynı çalışmada çocuğun iyi olma halini tanımlarken yalnızca nesnel (maddi durum, barınma, sağlık, eğitim, vb.) ölçütlerin değil; aynı zamanda katılım temelli bir bakışla çocuğun yaşamının ve iyi oluşunun kendi öznel tanımlamalarını da kapsayan bütüncül bir değerlendirmeye ihtiyaç duyulduğundan söz edilmektedir.

Bu bütüncül bakış açısıyla ele alınacak olursa özellikle sahada, mülteci ve sığınmacı çocuklarla çalışırken; eğer çocuğun bakım veren bir ailesi varsa ailenin temel ihtiyaçlarının karşılanmasına yardımcı olmak, çocuğun ihmal ve istismara açık olduğu noktalarda tedbirler alınmasını sağlamak, çocuğun korunması konusunda aileyi güçlendirmek; çocuğun aile yanından alınması ve kurum bakımı yerine aile temelli bakımı desteklemek (UNHCR, 2014) uzmanların birincil hedefi olacaktır ki bu da çocuğun yüksek yararını koruyan bir yaklaşımdır. Bu noktada çocuğun içinde bulunduğu olası riskler ve ihtiyaçlarının iyi tespit edilmesiyle birlikte, çocuğa aile yanında destek hizmetleri sunarak ve çocuğun eğitim, barınma, sağlık gibi hizmetlere ulaşımını kolaylaştırarak iyi oluşuna hizmet edecek bütüncül bir model ortaya koymak mümkün görünmektedir.

Refakatsiz çocuklar stresli yaşam olaylarına ek olarak yeni bir ülkeye uyum sağlama sürecinde, ebeveyn desteğinden yoksun kaldıkları için süreçle baş etmede daha çok

zorluk yaşamaları beklendiktir. Sierau ve diğerlerinin (2019) araştırmasında Almanya Çocuk Koruma Servisi'nin grup evlerinde kalan Suriye ve Afganistan asıllı, 14-19 yaşları arasındaki 105 erkek çocukla çalışılmış ve farklı sosyal destek ağlarının gençlerin ruh sağlığı üzerindeki etkilerine bakılmıştır. Refakatsiz çocuklarda depresyon, kaygı ve TSSB riskinin diğer mülteci çocuklara oranla daha yüksek olduğu görülen bu çalışmada, aileleriyle iletişimi olmayan çocukların diğer sosyal ağlardan daha az destek aldığı düşünüldüğü için bu gruba "çifte yük (double burden)" adı verilmiştir.

Travmatik yaşam olaylarıyla baş etmede, kişinin normal hayatına dönmesini sağlayacak günlük bir rutin oluşturabilmek, hayatının tüm akışını kaybetmiş bir insan için kontrol edilebilir ve öngörülebilir bir alan yaratır. Benzer şekilde ailesini kaybeden bir çocuk için okula devamı, her zamanki saatinde kahvaltı yapması ya da akşam aynı saatte yatağa gitmesi onun için tanıdık bir günlük yaşamdır. Yahut ailesi ile birlikte savaştan kaçarak yeni bir ülkeye sığınan çocuk, yeni geldiği ülkede kendi kültürel sistemini devam ettirebilecek birtakım düzenlemeler yapar. Aynı şekilde yemek pişirmeye, kendi kültürlerinden olan kişilerle iletişime geçmeye ve ibadetlerini yapmaya devam ederler ve ailelerinin desteğiyle çocuklar bu süreçte model olarak baş etmeye çalışırlar. Tüm bunlar travmatik olayın beklenmedik doğasına karşın, beklendik ve kontrol edilebilir bir dünya yaratma çabasıdır ve travmatik olayın etkisini zamanla azaltabilir. Fakat aynı anda hem ailesini kaybetmiş hem de ait olduğu etnik ve kültürel çevreden uzakta kalmış bir çocuk için normalleşmeyi sağlamak oldukça zordur. Hem temel bakımını ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılayan ailenin yoksunluğu hem de dilini bile bilmediği bir ülkede sosyal desteğin olmaması bu grubu çifte yük olarak kırılgan bir duruma getirmektedir. Yanı sıra boşanma, velayet ve evlat edinme süreci çocuklar için ekstra ağır yükler taşımaktadır. Bu süreçlerin çocuklar için uyum problemlerini doğurabileceği ve artırabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu uyum problemleri kaygı, öğrenme güçlüğü, depresif duygular ve somatik şikâyetler (Jensen vd., 2015) olabilmektedir. Çifte yük grubunda yer almaları nedeniyle bu çocukların benlik saygısı, yaşam doyumu, sosyal yetkinlik becerileri ve algılanan sosyal desteklerinin de düşük olmasının uyum sağlamalarını güçleştirebileceği düşünülmektedir.

Kohli (2007), bu çocuklarla görüşme yapan bir uzmanın; birçok yaşamsal krizle karşılaşmış hayatta kalmış güçlü bir bireyle karşı karşıya olduğunu unutmaması gerektiğini belirtmektedir. Refakatsiz çocukların her zaman tek başına olmayabilecekleri, kardeşi ya da başka refakatsiz çocuklarla birlikte yaşam

mücadelesi veriyor olabilecekleri belirtilmekte, böyle durumlarda çocuğun ebeveyn rolünü üstlenerek sorumluluk aldığı ve yaşından olgun davranışlar sergileyebildiği gözlenmektedir (UNICEF, 2014). Bu sorumluluk alma ve olgunluk, travma sonrası büyümeye işaret edebileceği gibi çocuğun daha kırılgan bir hale gelmesine de neden olabilir. Karataş ve diğerleri (2014), özellikle ergenlik döneminde olan refakatsiz çocuklar için “güçlü, yetişkin, başarılı” olma temalarının ön plana çıkmakta olduğunu ifade etmekte ve “zorluklara göğüs geren güçlü erkek figürlerinin”, örnek aldıkları rol modeller olduğunu belirtmektedir.

Genel bir bakışla zorlu yaşam olayları ile baş etmiş bu çocukların geleceğe umutlu bakması, onları hem hayata bağlayan hem de geleceğe yönelik ideallerine ulaşabilmeleri için ihtiyaç duydukları motivasyonu sağlayan bir öncül olarak düşünülebilir.

Bu çocuklara sadece ruh sağlığı sorunlarının üstesinden gelmek için değil; aynı zamanda yeniden yerleşme için de destek sağlamak gerekebilmektedir. Günlük zorlukları yönetebilmelerine yardımcı olmak, psikolojik iyi oluş ve bütünleşmelerini sağlamak için önem arz etmektedir (Jensen vd., 2019). Bu noktada, çocukların baş etme mekanizmalarını güçlendirecek çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Çocukların gün içerisinde vakitlerinin çoğunu geçirdiği okullar, bu çocukların desteklenmesi açısından önemli kurumlardır. Tüm çocukların iyi koşullarda yaşama hakkı olduğu bilincini benimseyerek, önyargılardan arınmış bir yaklaşımla, çözüm odaklı ve insancıl bakışın çocuklara temas etmeyi kolaylaştıracağı düşünülmektedir. Okul yönetimlerinin desteği ile rehberlik servislerinin yürüteceği entegrasyonu sağlayıcı ve okulu, çocuk için bir destek sistemi haline getirebilecek faaliyetler düzenlenebilir. Yanı sıra okullar sadece çocuklar için değil; aileler için de bir destek sistemi haline getirilebilir. Benzer şekilde mülteci ve sığınmacılar için yardım sağlayan kuruluşlar ve sivil toplum işbirliğiyle eğitim, spor, sanat, vb. gibi ücretsiz faaliyetlerle hem ailelere hem çocuklara ulaşılacağı düşünülmektedir. Çocuğun yalnızca kendisini değil; aynı zamanda ailesini güçlendirerek ailesel başetme sistemine katkı sunabileceği ve toplumsal uyum ile iyi oluşun sağlanmasında rol alabileceği düşünülmektedir.

SONUÇ

Her krizde bir fırsat olabileceği yaklaşımıyla zorunlu göçün mağduru olan çocuklarla bir müdahale planı geliştirirken çocuğun sahip olduğu kaynaklar ve fırsatlar, görüşmeyi yapan meslek elemanı tarafından göz önünde bulundurulmalıdır. Fakat

krize ve risklere odaklanmış meslek elemanları için kaynak ve fırsatları görünür kılmak çoğu zaman mümkün olmayabilir. Müdahale sürecinin hem meslek elemanı hem çocuk açısından bir güçlenme süreci olduğu akılda tutulduğunda, bu kaynak ve fırsatları görünür kılmak mümkün olabilecektir.

Ulusal ve uluslararası yasal düzenlemelerde yer alan statüler, beraberinde belirli hakları getirmektedir. Sığınmacı bir çocuğun geleceğe yönelik beklentileriyle mülteci bir çocuğunkiler kendi içerisinde farklılaşmaktadır. Zorunlu göçün mağduru olan bu çocuklarla çalışırken esas olan meslek elemanlarının çocuğa, statülerden öte “çocuk” olarak yaklaşması ve hak savunuculuğu yaparak bu çocukların temel haklarına ulaşabilmelerini sağlamalarıdır. Türkiye’de zorunlu göçün mağduru olan çocuklara her ne kadar yasal mevzuatta sosyal adalet anlayışından söz edilse de uygulamada bu çocukların birçok haktan mahrum kaldığı -haklarından da çoğunlukla haberdar olmadıkları- kamusal alanda ayrımcılığa ve dışlanmaya maruz kaldıkları görülmektedir. Bu yüzden alandaki meslek elemanlarının bu dinamiklerin farkında olması ve çocuğu çevresi içerisinde ele alması gerekmektedir.

Her ne kadar kırılgan bir grup oldukları düşünülse de sığınmacı ve mülteci çocukların yaşam mücadeleleri, erken yaşta hayatta kalmak için pek çok yeteneklerini sergilemelerine neden olur. Çocukların “hayatta kalan” oldukları farkındalığı, kendi benlik tanımlarını da değiştirebilir. Güçlü bir uyum yeteneği, alternatif çözümler üretme, akranlarına ve ailesine destek olma, umut, emek, çaba... Böylesi özel bir grupta çalışan uzmanlar, ortaya saçılmış bu birçok yeteneği fark ederek çocukların yaşamlarını kurabilmelerinde bu yeteneklerinden nasıl faydalanabilecekleri konusunda onlara rehberlik edebilir ve çocuğa bireysel kaynaklarını kullanmaya teşvik edebilirler. Çocukları sahip oldukları haklar temelinde bilgilendirerek başlayacak bir süreçte, kendi sınırlarını ve yapabileceklerini bilen bir çocuk daha sağlam adımlar atabilecek ve ihtiyaç duyduğunda yardım alabileceği kaynaklarını fark edecektir.

Burada vurgulanması gereken bir diğer önemli nokta mülteci, sığınmacı ve refakatsiz çocukların yüksek yararı değerlendirilirken, çocuğun katılımıyla birlikte ele alınması gerektiğidir. “Müracaatçı için değil, onlarla birlikte” yaklaşımından hareket edilerek zorunlu göçün mağduru olan çocuğun kendi iyilik hali için neler gerektiğini kendisinin de ifade etmesi sağlanmalıdır. Çünkü asıl güçlenme bu noktada başlar. Çocuk, kendine ve yaşamına dair söz söyleme hakkını elde ettiğini gördüğünde -ve aslında böyle bir hakkı olduğuna dair farkındalık kazandığında- hayatın kontrolünü

eline aldığını hissedecek ve öngörülemeyen tehlikelere karşı kendini güvende hissetmeye başlayacaktır.

Çocuklar için yaşanılabilir bir dünya yaratmak, mikro düzeyde bireyin ruh ve beden sağlığı ile iyi oluşuna hizmet ederken; mezo düzeyde aile yapısının işlevselliğini koruyucu bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Bugün Türkiye’de mülteci ve sığınmacı çocukların toplumsal olarak uyum sağlamaları, buldukları ülkede aidiyet geliştirebilmeleri ve arkadaşlık bağlarıyla bir sosyal destek sisteminin parçası olabilmeleri, bireysel iyi oluşları, akademik başarıları ve sağlıklı sosyal ilişkiler kurabilmelerine imkân tanıyacaktır. Çocukların mevcut durumda, buldukları ülkede aidiyet geliştirebilmeleri, dil öğrenmeleri ve kültürel kodları okuyabilir olmaları aileleri için de toplumsal kabulü ve uyumu sağlayabilir. Farklı gruplar birbirlerine temas ettikçe aslında benzerliklerini de görebilmekte ve birbirlerine entegre olabilmeleri kolaylaşabilmektedir.

Mülteci ve sığınmacı çocuklar, etnik kökenleri, dinleri veya ait oldukları ülkelerden bağımsız olarak tüm dünyanın geleceğini oluşturacak aktörlerdir. Bu açıdan ele alındığında daha yaşanılabilir, adil, güvenli ve huzurlu bir gelecek için onların sağlıklı gelişimine katkı sunmak ülkelerüstü bir amaca hizmet etmektedir. Hâlihazırda pek çok ülke tarafından kabul edilmiş olan BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme uyarınca, her devletin bu çocuklara hak ettikleri güvenli yaşam alanlarına ve iyi bir bakıma ulaşabilmelerini sağlama yükümlüğü bulunmaktadır. Bir çocuk için yaşanabilir bir çevre makro düzeyde toplumun güven hissini besleyerek, uyumlu işleyişi sağlayabilir ve aynı zamanda ekonomik olarak bir denge yaratabilir. Mülteci ve sığınmacılarla ilgili Türkiye’de yerel halkın, özellikle maddi yardımlar konusunda adaletsizlik algısı olduğu bilinmektedir. Sosyal adalet kavramını besleyecek ve yerel halkın nefret söylemlerini ortadan kaldırmaya yardımcı olacak bilgilendirme çalışmaları yapılabilir. Ulusal haberlerde görüldüğü üzere çoğu zaman halkın öfkesini besleyen ve nefret söylemlerini tetikleyen, asılsız haberler olduğu düşünülmektedir. Yanı sıra devlet kurumlarının yeterince şeffaf algılanmayışı bu bilgisizlik ortamını daha tehlikeli bir hale getirebilmektedir. Dolayısıyla başta devlet kurumlarının, verilen hizmetler konusunda şeffaf bir politika geliştirmesi ve halkın görüş, öneri ve desteğini alacak güvenli bir ortam yaratması elzem görünmektedir. Çocukların hem ailesinin hem kendisinin güvende olacağı bir çevrede büyümesi, yalnız kendisinin değil, etrafındaki diğer çocukların da güvende olduğunu bilmesi ve hissetmesinin toplumsal temelleri sağlamlaştıracağına inanılmaktadır.

Yaşamsal riskleri yüksek olan mülteci ve sığınmacı çocuklar için en yüksek yararın gözetilerek fiziksel ve duygusal ihtiyaçlarının karşılanması her şeyden önce insani bir gerekliliktir. Bu süreçte biyo-psiko-sosyal bir model çerçevesinde farklı disiplinlerin, farklı kaynaklara erişimi olan kurumların ve çocuğun en yüksek yararını koruyabilmek adına ülkelerin işbirliği gerekmektedir. Uluslararası işbirliklerinin kurulması ekonomik, sosyolojik, psikolojik, politik, vb. pek çok farklı boyutta yeni politikalarla desteklenebilir. Bu amaçla devlet kurumlarının çocuk refahını arttırmak için atılabilecek adımları tespiti, devlet kurumları ve sivil toplum desteği ile çocuk hakları temelli projelerin ortaya çıkarılması ve bu projeler için ulusal ve uluslararası kaynaklarca fon ayrılması için çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

2001/4721 Türk Medeni Kanunu (2001). T.C. Resmî Gazete, Kanun No. 4721. Kabul Tarihi: 22.11. 2001.

2003/4857 İş Kanunu. (2003). T.C. Resmî Gazete, Kanun No. 4857. Kabul Tarihi: 22.5.2003

2004/5049 Çocukların Korunması Ve Ülkelerarası Evlat Edinme Konusunda İşbirliğine Dair Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun (2014). T.C. Resmî Gazete, Kanun No. 5049. Kabul Tarihi: 14.01.2004

2013/6458 Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (2013) T.C. Resmî Gazete, Kanun No. 6458. Kabul Tarihi: 11.4.2013.

2014/6883 Geçici Koruma Yönetmeliği (2014) T.C. Resmî Gazete, Kanun No. 6458. Kabul Tarihi: 13.10.2014

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, (2014). "Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetlerinin Değerlendirilmesi Projesi Araştırma Sonuç Raporu." <https://ailevecalisma.gov.tr/uploads/chgm/uploads/pages/yayinlar/sosyal-ve-ekonomik-destek-hizmetlerinin-degerlendirilmesi-projesi-arastirma-sonuc-raporu.pdf> Erişim tarihi: 13.11.2019

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, (2015). "Çocuk Destek Merkezleri Yönetmeliği". <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/03/20150329-1.html> Erişim Tarihi: 08.04.2020

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü, (2015) "Refakatsiz Çocuklar Yönergesi". www.ailevecalisma.gov.tr/uploads/chgm/uploads/pages/yonergeler/refakatsiz-cocuklar-yonergesi.pdf Erişim tarihi: 04.04.2020

- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, (2020). "Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yılısonu Kurumsal İstatistikleri".
<https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/41553/kurumsal-istatistikler.pdf> Erişim Tarihi: 04.04.2020
- Annan, J., Blattman, C., & Horton, R. (2006). The state of youth and youth protection in Northern Uganda. Uganda: UNICEF, 23.
- Aslantürk, H., & Koç, F. (2019). "Sosyal Hizmet Lisans Öğrencilerinin Evlat Edinme Yoluyla Kurulmuş Tek Ebeveynli Aileler Hakkındaki Görüş Ve Düşünceleri: Kocaeli Üniversitesi Örneği". *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(3), 814-842.
- Atasü-Topçuoğlu, R. (2014). Hayatı değiştirmek için yola çıkanlar-yola çıkınca değişen hayatlar: Bir müracaatçı grubu olarak göçmen çocuklar. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Dergisi*, 25(1), 89-108.
- Atasü-Topçuoğlu, R. (2019). Türkiye'de Göçmen Çocukların Katılım Hakkı. *Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*, 8 (1), 408-430.
- Aydos, O. S. (2000). Yeni Medeni Kanuna Göre Evlat Edinme. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(2).
- Bayık-Temel, A. (2011). Çok kültürlülük ve kültürlerarası iletişimin sağlık hizmetlerinin sunumuna etkileri. İçinde E. Esen & Z. Yazıcı (Eds.) *Onlar Bizim Hemşehrimiz, Uluslararası Göç ve Hizmetlerin Kültürlerarası Açılımı* (s.43-73). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Bean, T. M., Eurelings-Bontekoe, E., & Spinhoven, P. (2007). Course and predictors of mental health of unaccompanied refugee minors in the Netherlands: One year follow-up. *Social science & medicine*, 64(6), 1204-1215.
- Betancourt, T. S., & Khan, K. T. (2008). The mental health of children affected by armed conflict: Protective processes and pathways to resilience. *International review of psychiatry*, 20(3), 317-328.
- Birleşmiş Milletler, BM. (1951). "Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Cenevre Sözleşmesi"
http://www.danistay.gov.tr/upload/multecilerin_hukuki_durumuna_dair_sozlesme.pdf
Erişim Tarihi: 13.11.2019
- Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, (2013). "Çocuğun yüksek yararının birinci planda dikkate alınması hakkı (madde 3, paragraf 1) ile ilgili 14 numaralı Genel Yorum"
<http://www.cocukhaklariizleme.org/wp-content/uploads/CRC14-R.pdf> Erişim Tarihi: 04.04.2020
- Buz, S. (2004). Türkiye'deki Sığınmacıların Psikososyal Sağlığı. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 16(2), 93-106.

- Buz, S., Düzyurt, K., & Sağlam, M. (2015). Aile mahkemesinde çalışan sosyal çalışma görevlilerinin sosyal inceleme raporlarına ilişkin değerlendirmeleri: Ankara Adliyesi örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 26(2), 7-30.
- Çelik, C. (2004). Velayetin Kaldırılması. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 54(1), 54-108.
- Çocuk Destek Merkezleri Yönetmeliği (2015). T.C. Resmî Gazete, 29310, Kabul Tarihi: 29.03.2015
- Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik (2013). T.C. Resmî Gazete, 28566, Kabul Tarihi: 21.02.2013
- Düzel, B., & Alış, S. (2018). Türkiye’de Uluslararası Düzensiz Göç Gerçeğinde Refakatsiz Göçmen Çocukların Durumu Ve Başlıca Risklerin Değerlendirilmesi. *Asia Minor Studies*, 6 (AGP Sempozyum Özel Sayısı 1), 258-274
- Efe, S. & Ulusoy, O. (2013). 117 Soruda Mülteci Hakları. *Erişim adresi*, (4 Nisan 2020): <http://madde14.org/images/d/de/117Soru2013aIHGD.pdf>
- Elmacı D.(2014). Sığınmacı Çocukların Maruz Kaldığı Kültürel Şiddet. Çocuk Ve Şiddet: Toplumsal Şiddetin Cenderesinde Çocuklar, Cilt 1, Şiddetin Mağduru Olarak Çocuklar. SAMER Bilimsel Yayınlar Serisi. İstanbul.
- Engebrigtsen, A. (2003). The child’s—or the state’s—best interests? An examination of the ways immigration officials work with unaccompanied asylum seeking minors in Norway. *Child & Family Social Work*, 8(3), 191-200.
- European Migration Network, (2009). “Unaccompanied Minors – an EU comparative study” https://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/1_avrupa_birligi/1_9_politikalar/1_9_8_dis_politik_a/Policies_on_reception_return_and_integration_for_and_numbers_of_unaccompanied_minors.pdf Erişim Tarihi: 04.04.2020
- European Migration Network, (2018). “Approaches to Unaccompanied Minors Following Status Determination in the EU plus Norway”. https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/00_eu_synthesis_report_unaccompanied_minors_2017_en.pdf, Erişim Tarihi: 13.11.2019.
- Fazel, M., Reed, R. V., Panter-Brick, C., & Stein, A. (2012). Mental health of displaced and refugee children resettled in low-income and middle-income countries: risk and protective factors. *The Lancet*, 379(9812), 266-282.
- Gencer, T. E.(2019). Göç süreçlerindeki çocukların karşılanamayan gereksinimleri, haklara erişimleri ve beklentileri: Ankara ve Hatay’da yaşayan Suriyeli çocuklar örneği.

- (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Grotevant, H. D., Dunbar N., Kohler, J. K. & Lash Esau A. M. (2007). "Adoptive Identity". İçinde Rafael A. Javier, Amanda L. Baden, Frank A. Biafora, Alina Camacho-Gingerich (Ed.), *Handbook of Adoption: Implications for Researchers, Practitioners, and Families* (s.77-89) . California: Sage Publication.
- Hakansson, G. (1999). International adoption and refugee children. *Whittier Law Review.*, 21, 245-250.
- Harper, F. D., Harper, J. A., & Stills, A. B. (2003). Counseling children in crisis based on Maslow's hierarchy of basic needs. *International Journal for the Advancement of Counselling*, 25(1), 11-25.
- Jensen, N. K., Norredam, M., Priebe, S., & Krasnik, A. (2013). How do general practitioners experience providing care to refugees with mental health problems? A qualitative study from Denmark. *BMC Family Practice*, 14(1), 17.
- Jensen, T. K., Fjermestad, K. W., Granly, L., & Wilhelmsen, N. H. (2015). Stressful life experiences and mental health problems among unaccompanied asylum-seeking children. *Clinical child psychology and psychiatry*, 20(1), 106-116.
- Jensen, T. K., Skar, A. M. S., Andersson, E. S., & Birkeland, M. S. (2019). Long-term mental health in unaccompanied refugee minors: pre-and post-flight predictors. *European child & adolescent psychiatry*, 1-12.
- Kapancı, K. B., & Başoğlu, B. (2016). Çocuğun medeni hukuk kuralları çerçevesinde şiddete karşı korunması. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 22(1), 347-364.
- Karataş, K., Tılıç, H. R., Atasü-Topçuoğlu, R., & Demir, O. Ö. (2014). "Türkiye'de Refakatsiz Çocuklara Erişim Ve Çocuğun Yüksek Yararına Yönelik Hizmet Sunumunun Teşvik Edilmesi Projesi Değerlendirme Raporu", <https://ailevecalisma.gov.tr/uploads/chgm/uploads/pages/refakatsiz-cocuklara-yonelik-calismalar/proje-degerlendirme-raporu-tukce.pdf> Erişim Tarihi:13.11.2019
- Koçoğlu, A. D. S. (2019). Evlat Edinmede Ana Ve Babanın Rızasının Aranıp Aranmaması Sorununun, Özellikle Yetkili Kurum Aracılığı İle Evlat Edinme Açısından İncelenmesi. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, (38), 239-266.
- Kohli, R. (2007). *Social work with unaccompanied asylum-seeking children*. New York: Palgrave Macmillan

- KOREV (2017). "Refakatsiz Sığınmacı Çocuklar Çalıştayı Sonuç Raporu". <https://www.korev.org.tr/files/document/refakatsiz-siginmaci-calistayi.pdf>, Erişim Tarihi: 11.05.2019
- Macleay, K. (2003). The impact of institutionalization on child development. *Development and Psychopathology*, 15(4), 853-884.
- Measham, T., Guzder, J., Rousseau, C., Pacione, L., Blais-McPherson, M., & Nadeau, L. (2014). Refugee children and their families: Supporting psychological well-being and positive adaptation following migration. *Current Problems in Pediatric and Adolescent Health Care*, 44(7), 208-215.
- Melton, G. B., Petrila, J., Poythrees, N. G., Slobogin, C., Lyons, P. M., ve Otto, R. K. (2007). *Psychological evaluation for the courts*. New York: Guilford Publication.
- Morris, G. M. (2002). Psikolojiyi anlamak, (Çev. Ed. H. B. Ayvaşık, ve M. Sayıl). Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Noltmeyer, A., Bush, K., Patton, J., & Bergen, D. (2013). The relationship among deficiency needs and growth needs: An empirical investigation of Maslow's theory. *Children and Youth Services Review*, 34(9), 1862-1867.
- Öztekin-Gelgel, N. (2015). Custody And Guardianship Issues In Private International Law. *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 35 (2) , 107-138
- Pelendecioğlu, B., & Bulut, S. (2009). Çocuğa yönelik aile içi fiziksel istismar. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(1), 49-62.
- Phillips, J. (2013). *Asylum seekers and refugees: what are the facts?*. Canberra: Department of Parliamentary Services, Parliament of Australia.
- Polat, O., & Göldoğan, E. (2015). Uzman Görüşünün Boşanma Davalarında Velâyetin Saptanmasındaki Önemi. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 118, 243-254.
- Punamäki, R. L. (2001). From childhood trauma to adult well-being through psychosocial assistance of Chilean families". *Journal of community psychology*, 29(3), 281-303.
- Refugee Council (2020) Terms and definitions. <http://www.refugeecouncil.org.uk/glossary>
Erişim tarihi: 04.04.2020
- Sattler, J. M. (1998). *Clinical and Forensic Interviewing of Children and Families*. San Diego: Jerome M. Sattler Publisher.
- Serdar, İ. (2007). Kişisel ilişki kurma hakkı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9, 739-781.
- Sezgin, H. (2019). "Avrupa'da Kayıp Refakatsiz Mülteci Çocuklar", Araştırma 104, İNSAMER.

- Sierau, S., Schneider, E., Nesterko, Y., & Glaesmer, H. (2019). Alone, but protected? Effects of social support on mental health of unaccompanied refugee minors. *European Child & Adolescent psychiatry*, 28(6), 769-780.
- Stahl, P. M. (2014). *Velayet değerlendirmeleri: basitten karmaşık konulara*, (Çev. Ed. G. Erden, İ. Altınoğlu Dikmeer, Ç. Kudiaki) Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Stark, B. (2003). Lost boys and forgotten girls: intercountry adoption, human rights, and african children. *Saint Louis University Public Law Review*, 22, 275-296.
- Şimşek, Z., Erol, N., Öztop, D., & Özcan, Ö. Ö. (2008). Kurum bakımındaki çocuk ve ergenlerde davranış ve duygusal sorunların epidemiyolojisi; ulusal örnekleme karşılaştırmalı bir araştırma. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 19(3).
- Tatlıcioğlu, O. (2019). *Suriyeli çocukların iyi olma hallerinin incelenmesi: Altındağ örneği*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Türk Tabipleri Birliği (2014). "Suriyeli sığınmacılar ve sağlık hizmetleri raporu". Türk Tabipler Birliği Yayınları, Ankara. <http://www.ttb.org.tr/kutuphane/signinmacirpr.pdf> Erişim Tarihi: 09.05.2019
- UNHCR (2014). Çocuklar ve aileler için bakım düzenlemeleri ve gözetli alternatiflerine dair hükümetlere yönelik seçenekler. www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=55fa67404 Erişim Tarihi: 09.05.2019
- UNHCR (2019). "Türkiye İstatistikleri". <https://www.unhcr.org/tr/unhcr-turkiye-istatistikleri> Erişim Tarihi: 09.05.2019
- UNICEF (2014). "Refakatsiz ve Ailesinden Ayrı Düşmüş Çocuklara İlişkin Kurumlararası Rehber İlkeler". www.unicef.org.tr/bilgimerkezidetay.aspx?id=10150 Erişim Tarihi: 18.10.2019
- UNICEF (2016). "Türkiye'deki Suriyeli çocuklar bilgi notu". unicef.org.tr/files/bilgimerkezi/doc/T%C3%BCrkiyedeki%20Suriyeli%20%C3%87ocuklar_Bilgi%20Notu%20Subat%202016.pdf Erişim tarihi: 11.05.2019
- Vatansever, M., & Erden, G. (2018). "Mülteci Çocuklar ve Ergenler ile Yapılan Psikolojik Görüşme Üzerine Bir Derleme". *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 25 (2), 175-186.
- Vervliet, M., Meyer Demott, M. A., Jakobsen, M., Broekaert, E., Heir, T., & Derluyn, I. (2014). The mental health of unaccompanied refugee minors on arrival in the host country. *Scandinavian journal of psychology*, 55(1), 33-37.

- Ward, M. (1997). Family paradigms and older-child adoption: A proposal for matching parents' strengths to children's needs. *Family Relations*, 46(3), 257-262.
- Wiese, E. B., & Burhorst, I. (2007). The mental health of asylum-seeking and refugee children and adolescents attending a clinic in the Netherlands. *Transcultural psychiatry*, 44(4), 596.
- Yücel, Ö.(2013). Çocuğun yüksek (üstün) yararı bağlamında çocuğun iradesi. *Ufuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1(2), 117-137

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET DERGİSİ YAZIM KURALLARI

Genel Kurallar

- Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisinde, sosyal hizmet alanındaki bilimsel çalışmalar Türkçe ya da bir yabancı dilde yayınlanır.
- Dergide derleme makaleler, araştırma makaleleri, bildirimler, yayın değerlendirme ve tartışma yazıları, editöre mektuplar, örnek olaylar yer alır.
- Dergiye gönderilen yazılar yayınlanmasa bile iade edilmez.
- Dergide yayınlanan yazılarda ifade edilen görüşler yazarlarına aittir.
- Bu dergide TUBA ve TÜBİTAK'ın yayın etiğine uygun yazılar yayınlanır.
- Yazım ve Sunum Kuralları
- Metin, içinde şekiller ve çizelgeler varsa 20, yoksa 15 sayfayı geçmemelidir.
- Metin, kenarlardan yeterli boşluk (soldan 3,5, sağdan 3, üstten ve alttan 3'er cm.) bırakılarak, A4 boyutunda beyaz kağıdın tek yüzüne 1.5 aralıkla bilgisayarla Arial 11 punto kullanılarak yazılmalıdır.
- Metin blok (sağa sola dayalı), satırbaşı verilmeden ve paragraflar arasında satır boşluğu bırakmadan, otomatik olarak, altı nokta boşluk bırakılarak hazırlanmalıdır.
- Metin biri isimli diğer üçü isimsiz olmak üzere dört kopya halinde gönderilmelidir. Ayrıca, değişik adla alınan iki kopyası ile birlikte CD'ye kaydedilerek de verilmelidir. CD'nin üzerine, kullanılan bilgisayar programı ve sürüm numarası yazılmalıdır. Metin, hakem kurulunun bir değişiklik önerisiyle kabul edilmişse en son durumu içeren CD ile birlikte tekrar teslim edilir. Metin, PC ile yazılmalı, Microsoft Word'un asgari Ofis 2003 sürümü tercih edilmelidir.
- Yazının bölümleri şu sıraya uygun olmalıdır: Sola dayalı, altalta, Türkçe ve yabancı dilde başlık, yazar adı ve soyadı, yazarın, varsa unvanı ve çalıştığı kurum, Türkçe özet, anahtar sözcükler, yabancı dilde özet, yabancı dilde anahtar sözcükler, metin ve kaynakça (yararlanılan kaynaklar).
- Çizelge içermeyen bütün görüntüler (fotoğraf, çizim, harita vs.) şekil olarak adlandırılmalıdır. Bütün çizelgeler ve şekiller, ayrı ayrı, Çizelge: 1 ya da Şekil: 1, düzeni içinde sıralandırılmalıdır.
- Çizimler bilgisayardan çıkarılmadı ise beyaz aydınlatma kağıt üzerinde çini mürekkebi ile çizilmelidir. Fotokopiler kesinlikle kabul edilmez. Fotoğraflar siyah/beyaz, net ve parlak fotoğraf kağıdına basılmış olmalıdır. Renkli fotoğraflar ve fotokopiye çekilmiş fotoğraflar kabul edilmez. Ayrıca, her bir şeklin metin içinde gireceği yer açık bir biçimde gösterilmelidir.
- Çizelge ve şekillerin eni 14 boyu 20 cm'den büyük ya da eni 8 cm'den küçük olmamalıdır.
- Yabancı dilde yazılan özetler İngilizce, Almanca ya da Fransızca dillerinden birinde olmalıdır. Türkçe ve yabancı dildeki özetler ortalama 100'er sözcüğü geçmemelidir.
- Satır sonlarında sözcükler kesinlikle hecelerine bölünmemelidir.

Kaynakça Bağlacı ve Dipnot Düzeni Kuralları

- Kaynakça bağlacı, kaynağı metin içinde Kaynakça bağlacı, kaynağı metin içinde belirtmek için aşağıdaki örnekler çerçevesinde kullanılır:
- Tek yazarlı bir yazıdan alıntı yapılmışsa: (Korkut, 1999: 26)
- İki yazarlı bir yazıdan alıntı yapılmışsa: (Korkut ve Terim, 1999: 42)
- Üç ve daha fazla yazarı olan bir yazıdan alıntı yapılmışsa: (Korkut ve diğ., 1999: 22). Ancak atıfta bulunulan kaynağın tüm yazarları yazının kaynakça bölümünde mutlaka yer almalıdır.
- Aynı konuda birden fazla yazıdan alıntı yapılmışsa: (Korkut, 1999: 26; Korkut ve Terim, 1999: 42; Korkut ve diğ., 2000: 22) • İçeriği genişletmek için dipnot kullanımı tavsiye edilmemektedir.
- Metinde bir açıklama yapmak gerekiyorsa ilgili yere (*) simgesi konarak, açıklama aynı sayfanın altına 10 punto Times New Roman karakteri ile yazılır.

Kaynakça Düzeni Kuralları

- Yararlanılan kaynaklar Kaynakça bölümünde yazarların soyadlarına göre abecesel düzende sıralandırılmalı ve aşağıdaki örneklere göre düzenlenmelidir:

Kitap

- Kelly, L. (1988) *SurvivingSexualViolence*, Cambridge, Polity.

Kitap Bölümü

- Fletcher, C. (1993) "An agendaforpractitionerresearch", Broad, B. ve Fletcher, C. (ed) *PractitionerSocialWorkResearch in Action*, London, WhitingandBirch.

Tek Yazarlı Makale

- Wilson, K. (1996) "ChildrenandLiterature", *British Journal of SocialWork*, 26 (1) 17-36. İki Yazarlı Makale
- Wilson, K. ve Ridler A. (1998) "Childrenand Internet", *British Journal of SocialWork*, 28 (1) 13-35. Üç ve Daha Fazla Yazarlı Makale
- Karen, K., Miller, A., Johnson, C., Jane, B., Ridley, A. (1998) "SocialWorkandMentalHealth", *SocialWork*, 28 (1) 13-35.

MANUSCRIPT GUIDELINES FOR THE JOURNAL OF SOCIETY AND SOCIAL WORK**General Rules**

- The *Journal of Society and Social Work* publishes scientific studies in the field of social work either in Turkish or in a foreign language.
- The *Journal* includes review articles, research articles, PhD dissertation abstracts, paper presentations (provided that the venue of the presentation is stated), articles on publication reviews and discussions, letters to the editor, and case studies.
- The manuscripts which have been published elsewhere or which are presently under review by another journal or press will not be considered for publication.
- The manuscripts which include discrimination of any kind will not be published.
- The manuscripts submitted to the *Journal* are not returned, even if they are not published.
- Authors are responsible for the opinions expressed in their works.
- The manuscripts which comply with the publication ethics of TUBA and TUBITAK are published in this journal.

Manuscript Submission

- Articles should be between 5,000 and 8,000 words, including abstract, keywords and references.
- Two types of manuscript templates (research and review) available at the web site of the journal: <http://www.tsh.hacettepe.edu.tr>
- The manuscript should be prepared in block style, omitting paragraph indents and blank lines between paragraphs.
- Manuscripts should be sent via e-mail (including two copies of word document one with author information, and one with anonymous) direct to tsh@hacettepe.edu.tr.
- The article should be preceded by an initial cover page as a separate document indicating; Type of work (research, review or case report) Title, Author Names and Organisational Affiliations; Corresponding Author Contact Details (postal address, telephone, email); Word Length (including abstract, keywords and references); Declaration that the work has not been published or submitted for publication elsewhere.
- The other sections of the manuscript should be in the following order: on separate lines and aligned left, heading in Turkish and in a foreign language; author's name(s); author's title, if any, and institution; abstract in Turkish; key words in Turkish; abstract in a foreign language; key words in a foreign language; text; and references.
- All the images which do not have tables (photographs, drawings, maps, etc.) should be referred to as figures. All tables and figures should be ordered as Table 1 or Figure 1.
- If the drawings have not been printed out from a computer, they should be drawn in Indian ink on tracing paper. Photocopies are by no means accepted. Only black and white photographs printed on clear and glossy photographic paper should be used. Neither colour nor photocopied photographs are accepted. In addition, where to place the figures in the text should be indicated clearly.
- Tables and figures should be between 8 and 14 cm in width; they should not exceed 20 cm in length.
- Abstracts in a foreign language should be preferably written in English, German or French. Abstracts in Turkish or in a foreign language should not contain more than 100 words.
- Words should never be broken at the end of a line.

Rules for In-Text Citations and Footnotes

- The below examples should be followed when using in-text citations:
- If a work by a single author is cited: (Korkut, 1999: 26)
- If a work by two authors is cited: (Korkut and Terim, 1999: 42)
- If a work by three or more authors is cited: (Korkut, et al., 2000: 22)
- If two or more works related to the same subject are cited: (Korkut, 1999: 26; Korkut and Terim, 1999: 42; Korkut et al., 2000: 22)
- If it is necessary to give an explanation, the point in the text where the explanation is needed is indicated by "asterisk" (*), and the explanatory note is written as a footnote in Times New Roman 10 point type.

Rules for References

- In the references section the sources used should be listed alphabetically and documented as shown in the following examples.

A Book

Payne, M. (2005). *Modern social work theory* (3rd ed.). Chicago, Ill.: Lyceum Books, Inc.

A Book Chapter

Brown, S. A., Aarons, G. A., & Abrantes, A. M. (2001). Adolescent alcohol and drug abuse. In C. E. Walker & M. C. Roberts (Eds.), *Handbook of clinical child psychology* (3rd ed., pp. 757-775). New York: Wiley.

An Article by a Single Author

Wilson, K. (1996). "Children and Literature", *British Journal of Social Work*, 26 (1) 17-36. An

Article by Two Authors

Wilson, K. and Ridler A. (1998) "Children and Internet", *British Journal of Social Work*, 28 (1), 13-35. An

Article by Three or More Authors

Karen, K., Miller, A., Johnson, C., Jane, B., Ridley, A. (1998) "Social Work and Mental Health", *Social Work*, 28 (1), 13-35.

Please visit web site of the journal for further information
on reference management at
<http://www.tsh.hacettepe.edu.tr/>